

FOLYAMATOS JELEN

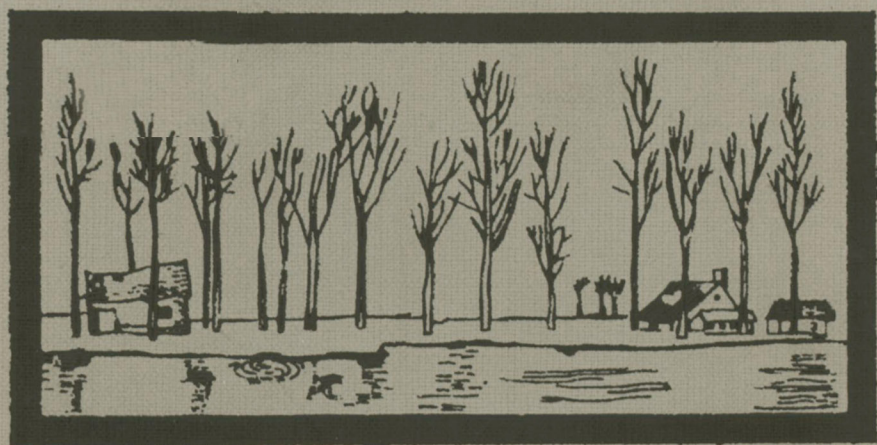

A MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE sorozat

hagyományaitól ezúttal némileg eltérő

kötetet: ANTOLOGIÁT tart kezében az olvasó.

Ugyancsak szokatlan, hogy a FOLYAMATOS JELEN összetartó abroncsa, a válogatás behatároló elve nem a tematikus rokonság, hanem merőben külsődleges szempont – amely azonban talán mégsem tetszik majd keresettnek és indokolatlannak –: a különböző foglalkozású, érdeklődésű, pályájuk más-más pontján álló szerzők életkora: „fiatalsága”. A gyűjtemény tizenöt írását nem jellemzi sem a megközelítés, sem a stílus egysége – a szociográfia csaknem minden formája, a szépirodalom és a tudományos igényű tanulmány közti széles skála csaknem minden árnyalata megtalálható itt. Antológiánk nem törekszik a mai magyar „valóság” felölelésére, de egy-egy részletjelenség, részterület mélyfúrására igen. Ami a kötetet mégis összefogja, egybetartja, az a minőség: a nyitott, megvesztegethetetlen, kritikus szemlélet, a problémaérzékenység, a tények gondolkodó újracsoportosítása, újrafogalmazása – és az irodalmi igényesség, tehetség. „Azt szerettük volna megmutatni – írja utószavában Berkovits György –, hogy ez a műfaj, a szociográfia, amely a magyar irodalom és társadalomtudomány jellegzetes hagyománya, nem marad művelők, követők, esetleg megújítók nélkül. Fontos, hogy ne maradjon, mert a szociográfiai irodalmat továbbra is a valóság olyan megismerési lehetőségének tartjuk, amelyet nem helyettesíthet és nem szoríthat ki más műfaj... Ezzel a kötettel a föltáró szemléletű fiatalokat szerettük volna támogatni. Mindenesetre az volt a törekvésünk, hogy az érvényest az érvénytelentől megkülönböztessük, a tehetséget, az értéket védjük és ismét nyilvánosságra hozzuk.”

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG

BERKOVITS GYÖRGY

BERTHA BULCSU

BOLDIZSÁR IVÁN

GONDOS ERNŐ

HUSZÁR TIBOR

ILLÉS ENDRE

KÁLLAI GYULA

KŐRÖSI JÓZSEF

MOCSÁR GÁBOR

VITÁNYI IVÁN

FOTÓK

KANYÓ TERENC

SÁGI ISTVÁN

MÓZER ZOLTÁN

HORVÁTH DÁVID

A KÖTÉS ÉS TIPOGRÁFIA

SZÁNTÓ TIBOR

MUNKÁJA

Magyarország

felfedezése

MC 79 683

1981

Folyamatos jelen

FIATAL SZOCIOGRÁFUSOK ANTOLÓGIÁJA

*Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest*

VÁLOGATTA
ÉS SZERKESZTETTE
BERKOVITS GYÖRGY
LÁZÁR ISTVÁN
UTÓSZÓT ÍRTA
BERKOVITS GYÖRGY

ÜGYEK

[The body of the page contains extremely faint and illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the document. The text is too light to transcribe accurately.]

*„Ki estéig úgy fárad el,
hogy mosolya nem szárad el... ”*

Ennél könnyebb munkát se találok magamnak, gondoltam, amikor elváltam, hogy riportot írok a gyermekeikkel otthon levők szabad idejéről. Egy Pest környéki községben lakunk. A négy háznyi lakótelepen legalább húsz anya van itthon, legalább harminc gyerekkel. Az utca túlsó oldala még falu. Alacsony, tornácos házak, ólak, kukoricások, körtefák. És én magam is érdekelve vagyok, féléves a kislányom.

Nem sokáig tart az örömöm. Elég néhány asszonnal beszélnem, hogy kiderüljön: olyan szabad időről akarok írni, ami nincs. Illetve van, csak hogy más természetű, mint amilyen általában lenni szokott.

1. Olyan szabad időről van szó, amelyik negyedórából, félórából, órából tevődik össze.

2. Otthon, a lakásban vagy másutt, de mindenképpen a gyerekekkel kell eltölteni.

Kérdés: érdemes-e ezek után foglalkozni vele? Felmérhető-e, mi dönti el, hogy alkotó kedvtelés vagy alkalmi időtöltés lesz belőle? Követhető-e, hogy az életkörülmények, az egyéniség, a szokások, a műveltség, az életkor mennyiben befolyásolják? Elképzelhető-e, hogy ezt a szinte egyénenként változó szabad időt bármiféle intézkedés értelmesebben felhasználhatóvá teszi?

EGY A TÍZ KÖZÜL

Mondják, minden tíz nő közül egyről igaz, hogy egész életét betölti, maradéktalanul boldoggá teszi a családja. Találkoztam ilyennel, kettővel is, ha nem hárommal. A címet a Csepeli Papírgyár irodájában kaptam, háromgyerekes mamát kértem, aki gyermekgondozási szabadságon van.

– Háromgyerekes elég lesz? Mert van tízgyerekes is.

– Köszönöm, elég a három.

Hosszú, köves konyha, jobbra egy kamrából alakított főzőfülke, balra világos, nagy szoba. A lakásban a falaknak nincs jelentőségük. A szobából kiér egy futószőnyeg a konyhába, a kamrában egy széken virágok, a konyhaasztalon nagy lábos lecsó, alatta könyv. És mindenhol egy-egy gyerek.

– Hol alszanak? Hol alszik ennyi ember?

A melegítónadrágos, copfos hajú anya megmutatja a szobát.

Ilyen lakást sem láttam még. Két emeletes ágy, egy járóka. Szekrény sor tetején lila dzsesszdob, a falon könyvespolc. A *Körkép* és a *Szép versek* borítóját ismerem fel. Egy fiókos szekrényen lemezjátszó és lemezek. A szőnyegen a középső kisfiú egy ormótlan papuccsal játszik, a papucs orra szétnyílik, ránevet a gyerekre.

Kik ezek az emberek? Artisták, cirkuszosok? Művészetkedvelő külön-
cök?

– Férjem segéd munkás, másodállásban postás. Táviratokat hord ki. Én férfiszabó vagyok, de soha nem dolgoztam a szakmámban. Zsákgyári segéd munkásként jöttem el szülési szabadságra.

Ilona a legkisebb gyerekekkel leül, mesél a gyerekkoráról. Hogy kilencen voltak, és a mama mindig kiabált velük. Csak most érti meg az anyját, mióta neki is vannak gyerekei. Az ő házassága legalább boldog. Neki ennyivel is könnyebb.

– Este tízkor jön haza a férje.

– Csak az első két évben éreztem magam egyedül, amíg a második kisfiunk meg nem született. Beszéltünk is róla, hogy munkát kellene vállalnom, bedolgozni valahova. De mióta a gyerekek megnőttek, mindenről lehet velük beszélni. Este olvasok, és egyáltalán, amikor csak van időm, mindig. Mikor a férjem hazajön, főzök neki kávé, és lefekszünk. Igen, este. Ha elalvás előtt nem inna kávé, nem tudna hajnalban felkelni.

Míg beszél, csönd van, mintha a gyerekek ott sem lennének. A nagyobbik fiú a konyhában fest, zöld vízfestékekkel, rajzlapra. Minden fizetéskor kap egy csomag rajzlapot. A képek gyönyörűek. Mikor eljövök, nekem ajándékozza őket.

– Meddig marad itthon a gyerekekkel?

– Úgy tervezem, amíg iskolások lesznek. Tíz év nem olyan nagy idő az ember életében. Nem hiszem, hogy bármiről lemaradnék miatta. Nyáron valamennyien lenn voltunk a Balatonon. A kicsi még szopott, sátorban laktunk. Férjem a Természetbarátok Körének tagja, a húgaim vigyáznak a gyerekekre, vasárnap ketten, együtt is elmehetünk kirándulni. Néha el-

jönnek az ismerősök, és zenélnek. A férjem dobol. Máskor veszünk magunknak egy üveg bort, és esténként iszogatunk.

Idős, kövér asszony jön be, házbizalmiféle. Csupa panasz, hogy neki több baja van az egy unokájával, mint másnak a hárommal. Ilonka biztatja, hogy hozza át. Az asszony beleegyezik, azután folytatja a panaszkodást. Ha már itt van, gondolom, megkérdézem Ilonkáékról. Itt, szemtől szembe. A férjről, aki táviratokat hord ki. Aki talán nekem is hozott már táviratot.

Persze nem kérdezem, és mikor elmegy, már Ilonkát sem. Boldog, látni rajta. Mit kérdezzek? Hogy minek örül? Hogy hogyan csinálja?

Hazafelé, a 123-as buszon elhatározom, hogy nem írom meg a riportot. Minek írnám? Lehet valamit tenni azért, hogy az emberek jól érezzék magukat a világban? Rá lehet őket venni, hogy tanuljanak meg örülni? Hogy ne tegyék börtönné a lakásukat? Hogy ne zárják ki egymást az életükből? Boldognak lenni ennyi: engedni, hogy betöltsön bennünket az öröm. Aki ezt nem tudja, annak nyűg lesz a munka, nyűg a szabad idő, és se jólétben, se szegénységben, soha nem érzi jól magát.

HÚSZ ÉV ALATT

Persze a riportot mégis meg kell írni. Azért a másik kilencért, aki nem úgy születik, hogy mindig, mindenhol jól érzi magát.

Pancsát azért említem, mert olyan fiatal, hogy azt hiszi, neki még mindent szabad. Igaz, sok mindenre van mentsége: tizenkilenc éves. A kislánya másfél.

Egyszer oda akartam adni neki Varga Domokos *Kutyafülűekjét*. Sértődötten utasított vissza.

- Mit gondolsz? Van időm olvasni?
- Miért, mit csinálsz?
- Ma már harmadszor verem ki a szőnyegetek.
- Nem értem. Háromszor egy nap, ugyanazokat a szőnyegetek. . .
- Miért ne? – kérdezi.

Beszélgetéseinket nagyrészt ablakon át bonyolítjuk le. Ő a konyha ablakában, én a gyerekkocsival az utcán.

– Műszaki rajzoló vagy – mondom. – Nem szoktál állatokat, játékokat, képeket kivágni a gyerekeknek?

- Eszembe sincs. Mióta nem dolgozom, kezembe sem vettem a ceruzát.

De olyan nagy állatokat szeretnék. Elefántot. Ha a férjem vasárnap is dolgozik, rejtvényt fejték. A *Füles*-ben minden számban van egy rejtvény, ilyen állatokat is lehet vele nyerni. Nem könnyű ám! Azt mondja, beküldendő a rejtvényben szereplő összes . . . betű. Rájöttem, hogy „V” betű. De nem nyertem. A másik rejtvény a „meghívjuk egy szerkentyűre”. A nyertest másodmagával vendégül látják egy napra a szigeti Nagyszállóban. De úgy, hogy ott is alhatik. Uzsonna, vacsora, szállás, tízórai, ebéd . . . Azt mondja a férjem, ha megnyerjük, olyan italt rendel, amiből fél deci ezer forintba kerül. Jól elszórakozom a rejtvényeken, csak kár, hogy nem nyerek.

– Mit csinálsz még a szabad idődben?

Sértődötten visszahúzódik az ablakból.

– Nincs szabad időm. Egy perc sem. Nem hiszed? Ha lenne, egy napig egyfolytában aludnék. Esetleg délben felkelnék, tollasoznék egy kicsit. Utána újra aludnék.

A TSZ-BEN NEHEZEBB VOLT

Egyablakos ház, apró, üvegezett verandával. Hátul ólak, gyümölcsös. A konyhában frissen forrázott kukoricadara. A lakásban gázfűtés.

Eta bevezet a szobába, ülünk le, mondja, most ráér egy kicsit. A nagy gyerek a szomszédban, a pici alszik. A moslék kész, az ebéd ráér.

Leülünk az ágy szélére. Etuka mosolyog, fogai valószínűleg a terhességtől és a szoptatástól lyukasak, elfeketedők. Arca kedves. Huszonnégy-huszonöt éves lehet.

– Békés megyeiek vagyunk. Öt éve jöttünk csak ide.

– A szomszédok azt mondják, magának minden sikerül.

– Hát. Dolgozunk eleget. Kétszer annyit, mint más.

– Hol könnyebb? Állásban vagy itthon?

– Fiatal lány korom óta téveszben dolgoztam, földeken, csirkekeltetőben. Nem kényeztettek. Nekem könnyebb itthon.

– Van ráérő ideje?

– Ha kell, csinálók.

Az ágy felett esküvői kép. A menyasszony arca telt, kövérkés. Hozzá képest a mostani olyan, mintha nagy betegség után volna.

– A háztartáson kívül mit kell még ellátnia?

– Van egy hatszáz négyszögöles kertünk, egy hízónk, két südőnk, egy

anyadisznónk, tíz kismalacunk... Nyáron, mikor bezár a bölcsőde, el szoktam vállalni egy-két gyereket. Eljátszanak az udvaron az enyémmel.

A kisfiú a járókában felemeli a fejét, szörtyög, aztán tovább alszik.

– Na, megnézi?

– Kit?

– A malacokat.

Öthetesek. Az anyadisznó az oldalán fekszik, rőfög. A malacok visonganak és szopnak. A másik ólból előjön két hízó. A rőfögésre vagy a beszélgetésre a jobb oldali udvarból a szomszéd. Csizmás, kalapos ember, nyugdíjasforma.

– Kis bácsi, hány kilósak? – kérdezi Eta.

– Kétszázötven a nagyobb, kétszáz a kisebb.

Az asszonynak a lélegzete is eláll.

– Kétszázötven? Én csak kétszázhúszra gondoltam.

– Megvan az kétszázötven.

Eta szeme fénylik, mint a tócsák az udvaron.

– Hát – mondja jókedvűen –, hallotta, hogy meghalt a Néma Karcsi?

– Meghalt?

– Kijött az udvarra, megfogta az ajtót, és elvágódott.

– Néma Karcsi – morfondírozik az öreg.

– Olyanféle, mint a maga veje. Nagydarab, erős férfi.

– Mitől vágódott el?

– Kövér volt. Sokat evett.

Az öreg bólogat, nézzük a disznókat. Kacsák gágognak az udvaron. A szomszéd ház mögött cirkuszos kocsik. Vásárosok laknak ott, most fejezték be a szezont.

Delet harangoznak.

– Menni kéne – néz az öreg a háza felé.

– Nekem is – mondja Eta. De csak állunk az udvaron, mint valami vasárnap délelőttön, és hallgatjuk a harangszót.

– Mikor ölik? – kérdezi a szomszéd.

– Vasárnap – mondja Etuka.

És nekem:

– Eljönnek a békésiek is, leszünk vagy tizenöten. A héten már nem is foglalkozom mással, csak erre készülök.

BESZÉLGETÉS NÉLKÜL

Megint süt a nap, és delet harangoznak. Az udvaron, a térdig érő sárban egy ötévesforma kisfiú játszik, az öccse a konyhában egy macskát szorongat. A gáztűzhelyen hús sül. Vagy inkább ég.

– Nézze – mutat szét a konyhában M.-né.

Az apró helyiség tele van fekete, félig kész nyakkendőkkal. Fekete se-lyemdarabok lógnak a törülközőtartóról, a varrógépről, a ruhaszárítóról, a szekrényből, a kilincsről, valahogy a mennyezetről is. Lehet vagy kétszáz darab.

– Kiszabva kapom, össze kell gépelni, felgőzölni és kivasalni. Egy forint hatvanat fizetnek darabjáért. Húszat tudtam délelőtt megcsinálni, de elkéstem az ebéddel. Mindjárt itthon lesz a férjem.

– Majd eljövünk máskor.

Az asszony arcán megkönnyebbülés. Kikísér a kapuig, ott megfogja a karomat.

– A nyakkendőkről egy szót se, senkinek. Elveszítem a gyerek után járó pénzt.

NEHÉZ, NAGYON NEHÉZ AZ ASSZONYOKNAK ITTHON

Erzsike a szemközti házban lakik. Kertes ház ez is, kívülről jó állapotban levőnek látszik. Egy gyereke van, egy másfél éves kisfiú. Vajon miért nincs neki több? Néha látom, amint a kisfiút szánkóztatja, vagy a kerítésre támaszkodva nézeget. Beszélgetni inkább csak a két szomszédal beszél. Arca gyakran zaklatott, ha valaki megállítja, köszön, és már szalad is.

A ház előtt a férjével találkozom.

– Mit gondol, a felesége szeret itthon lenni?

A férfi bizalmatlanul méreget:

– Eltartom őket. Mit akarnak még? Egy gyerekkel csak elbír!

Erzsike:

– Mintha valami átok lenne rajtunk. Reggeltől estig dolgozunk, mégsem boldogulunk. Kertünk, egy hold háztájink, tíz malacunk van. A nyolcszáz forintos segélyre nem bízhatjuk magunkat! Háromszor kell etetni az állatokat, Piros nénit, akivel eltartási szerződésben vagyunk a ház

miatt, naponta rendbe kell tenni. Világtalan. Ha hozzájutok, bedolgozok a ktsz-nek . . . Hét végén elvégezzük, ami hét közben elmaradt.

– Városban sokkal nehezebb volna. Maguknak itt a kert.

– Az igaz, de csak az év egyik felében. A másikon meg a gond. Télen befűjja a folyosót a hó, a falakról szivárog a nedvesség. Az egyetlen szobánk olyan a sok bútortól, mint az alagút. Szeretnénk még egy gyereket, mert olyan aranyos, amikor pici, de ilyen körülmények között?

– Ismerősökkel milyen gyakran szoktak összejönni?

Erzsike a kerítésen át kinéz az utcára.

– Másokhoz nem járunk, mert én azt mondom, ahány ház, annyi szokás. Ha valaki idejön, és mézesházas, aztán meghallom . . . – elfutja a szemét a könny – . . . én nem tudom elviselni, ha kiderül, hogy becsapott valaki. Akiben bízni lehetne – újra kifelé néz –, az nem csavarog az utcán.

Erzsike mögött Piros néni, a vak öregasszony. Mikor meghallja, hogy a gyerek felsír, széttárja a kezét.

– Nézz ide, Pityém! Nézz a Piros nénire, Pityém!

Erzsike odaadja neki a kisfiút.

– Míg vállalatnál dolgoztam, tízszer ennyi szabad időm volt. A szomszédban lakik az anyósom, jó asszony, ő is sokat besegít. Mégis, soha semminek nem érünk a végére . . . Nehéz, nagyon nehéz az asszonyoknak itthon. Ha Jancsika betölti a három évet, újra elmegyek.

ŐSZINTÉN

– Szabad idő? Őszintén mondom, eszembe sem jut. Mit bánom, milyen az én életem, csak ennek a két drága csöppségnek legyen jobb. Én már tiszta idegromcs vagyok. Estére, mire hazaér a férjem, fáj a szemem, a hátam, a fejem, de hiába, mit csináljunk, a gyerekért szenvedni kell. Az ég a megmondhatója, mikor vettem utoljára kézímunkát a kezembe. Az újságból néha elolvasom a Fekete Krónikát . . . Bizony, nehéz az anyaság. Itt vannak a szomszédban a Barczáék, vízfejű a kisgyerek. Hát nem szörnyű? A szomszédok elől is dugdosni kell, hogy ne lássák, mekkora szegény.

– Csak a pénz lenne több! Nem miattam, én már öt éve nem vettem magamnak semmit, miattuk. Hát ábrándozni is csak ilyenről szoktam, meg arról, milyen jó, hogy vannak. Annyira szeretem őket!

– Már elmegy? Kikísérem . . . Petike, menj vissza, mert megfázol. Halod, indulj! Hülye, marha, állat, szétverem a pofádat, a mentők visznek el!

SZ. CS.-NÉ VÉDŐNŐ

– Miért van – kérdezem körzeti védőnőnket –, hogy a környéken csupa olyan asszonnyal találkoztam, aki a teljes gyermekgondozási szabadságot igénybe veszi? Nem mintha baj volna, sőt! De másutt épp az ellenkezőjét tapasztaltam.

– Kikkel beszélt?

Sorolom a neveket.

– Ne nevetessen. Az én fizetésem 1800 forint, a két gyerek után 1700-at kapnék. Ez azt jelenti, hogy száz forintot keresek, azaz hivatástudatból dolgozom. Az itteni nők nagy része keveset keres. Megéri korán reggel kelni, bölcsődébe rohanni, idegeskedni, aztán a szabadságot szétaprózni? Persze hogy otthon maradnak. Nem biztos, hogy jól érzik magukat, de mindenképpen ez a jobbik lehetőségük.

EGY GYERMEKGYÓGYÁSZ FŐORVOS

– Az otthon levő nők helyzete ma feloldhatatlanul ellentmondásos. Nem szükséges indokolni, a tapasztalatok alapján bizonyítottnak vehetjük, hogy a bölcsőde csak sürgősségi megoldás. A gyermek szempontjából mindenképpen előnyös, ha hároméves koráig a családban nevelkedik. Ugyanakkor viszont jelen pillanatban egész gazdasági, társadalmi rendünk, felsőoktatásunk arra épül, hogy az aktív keresőknek több mint negyven százaléka nő.

– Két gyereket szülni, gyorsan, egymás után, négy, öt, esetleg hat év kiesést jelent. Hogy hány nő veszi ki a szabadságot, ki hogyan viseli a hosszú otthonlétet, foglalkozás, vérmérséklet, intelligencia, és természetesen anyagi, szociális körülmények függvénye. A hároméves kiesés legjobban a vezető beosztásban dolgozó, diplomás nőket sújtja.

– Sújtja?

– Megmagyarázom. Vegyünk papírt, ceruzát, nézzük először az anyagi részt.

Egy munkásnő átlagkeresete mondjuk	1800 Ft
egy gyermekért kap	800 Ft
havonta 100 Ft-ot megtakarít azzal, hogy otthon kevesebb cipő, ruha, harisnya stb. kopik	100 Ft

nem vesz villamosbérletet	50 Ft
számítsunk 100 Ft-ot arra, hogy ha dolgozna, a városban járna, édességre, kávéra, újságra stb. kiadna ennyit	100 Ft
ugyancsak 100 Ft megtakarítást arra, hogy aki otthon főz, ennyivel olcsóbban állítja elő az ebédet	100 Ft
ez összesen	1150 Ft

Tehát havonta 650 forinttól, fizetésének egyharmad részétől esik el az azal, hogy otthon marad. 4000 forintos fizetést véve, 2850 Ft a különbözet, 6000 Ft esetében pedig durván 1/6 rész térül vissza.

– Gondolom, a kis jövedelmű családok támogatása a cél.
 – Lehet. De ez akkor is csak az egyik oldal, a lényegtelenebb. A diplomás nőkre a gyermeknevelésnek ugyanis nem annyira az anyagi, hanem a szellemi kihatásai az igazán fontosak. És az, amit nem lehet pénzben kifejezni. A karrier.

– Főorvos úr, a karrieristák . . .

– Ha zavarja a szó, mondhatok szakmai előmenetelt is. Az egyik gyermekpáciensem anyja ideggyógyász. Harmincéves korában szülte a gyereket, három évig otthon maradt, nemrég ment vissza dolgozni. Mit fűznek hozzá? Egy ember életében a harminc–harmincöt év közötti időszak a tapasztalatszerzés, a szakmai fogások elsajátításának utolsó ideje. Ezután az érdeklődés csökken, és negyvenéves kortól számolni kell a biológiai leépüléssel, a felejtéssel. Ha tehát egy nő elhivatottan akarja végezni a munkáját, egy gyerek is pótolhatatlan kiesést jelent. Egy gyerek pedig nem lehet cél.

– Én mint gyermekorvos, nem tudom feloldani ezt az ellentmondást. Még azt sem tudnám pontosan megmondani, hogy az emberekben vagy csak a körülményekben van-e. Tapasztalatom szerint, iskolai végzettségtől függetlenül, a legnehezebb a helyzet az új városrészek kis alapterületű, komfortos lakásaiban. Ezekben a körzetekben egyre több olyan családdal találkozom, amelyben a gyerekeikkel otthon levő anyák isznak. Nap mint nap, kora reggeltől estig. Az anyagi körülményektől függően likórt, pálinkát, rumot, konyakot, martinit, whiskyt.

- Márta. Megírhatom én ezt?
- Mit?
- Hogy teljes fizetésért itthon dolgozol.
- Miért ne írhatnád? Úgy tudom, a munkahelyemen én vagyok a negyedik. Gondold meg, egymás után épülnek az új irodaházak, és mégis zsúfoltak. A lakások nagy része reggeltől estig üresen áll. Azt hiszem, nemcsak én nyerek veled, hanem a vállalat is.

FALAK KÖZÖTT

XX. kerület, Eperjesi úti lakótelep. Négyemeletes lakóházak. Lift nincs. Lift csak ötemeleteshez jár. Becsengetek. A lakás ötven-egynehány négyzetméter: nagyszoba, kisháló, fülke méretű konyha, fürdőszoba. Összkomfort, havi ezerért.

B. Magda kettesben megy a négyéves Józsiával, ő a másik szobában lefekteti a kisebbik gyereket. Magda bérelszámoló, férje villanyszerelő.

– A tenyeremben pofon van ám – mutatja Józsika –, ha megütlek, meghalsz. Én erős vagyok.

– Ha erős vagy, üss a tenyerembe.

– Nem lehet, mert kiszalad belőle a pofon. De majd lenyírlak, ész akkor meghalsz. – Felém üt a porszívó tömlőjével, de a cső megakad a szék lábában.

B. Magda visszajön, leül mellém. Először látjuk egymást, de barátságból vagy megszokásból letegez.

– Mikor csengettél, bizalmatlanul néztem rád, de annyi itt a fényképész és az ószeres!

– A szomszédok nem szoktak becsengetni? Annyian laknak itt. Ha megbeszelnétek, hogy felváltva vigyáztok egymás gyerekeire. . .

– A házban ez nem szokás. Van egy barátnőm, de ő a lakótelep túlsó végén lakik. Szüleim, rokonaim vidéken élnek.

– Negyedik éve vagy itthon a gyerekekkel. Hogy érzed magad?

– Ősszel visszamegyek dolgozni, nem bírom tovább. Ezek a lakások nem arra valók, hogy két gyerekkel éveken át bezárva éljen bennük az ember. Lehet, hogy másnak könnyebb, ne ítéld meg érte. Nekem ez így sokkal. Nekem nincs hivatásom, bérelszámoló vagyok, de ha dolgozom, ennél csak könnyebb lehet. Nyolckor felkelünk, reggelit készítünk, leme gyünk vásárolni. Ha esik, ha fúj, vinnem kell őket, különben nem eszünk.

Azután tízórai, főzés, ebéd. Utána a pici lefekszik, én mosok, takarítok. Ébredés, uzsonna. Rendszerint ilyenkor marad egy óra arra, hogy játsszak velük. Józsika már négyéves, tornázni, énekelni szeretne. Az óvodába nem veszik fel, mert itthon vagyok. Fél hatkor megfürdetem őket, utána vacsora. A tv-ben a főműsort szoktam megnézni, utána elalszom. Ez így ismétlődik százszor, kétszázszor, ötszázszor, ezerszer. Nincs megszakítás. Nyáron egy hétre hazautaztunk a szüleimhez. Utaztál már egyéves gyerekkel vonaton?

– Férjed miben segít?

– A legnagyobb segítség, ha itthon van. Villanyszerelő. Sokat túlórázik. Nagyon egyedül maradok . . . Tudod, néha elgondolkozom rajta, ha nem nyomasztaná az anyagi gondok (2200 Ft jut megélhetésre, de volt már olyan hét, hogy 200 forintból kellett kijönnünk), ha a bevásárlást valahogy rendelés útján el lehetne intézni, ha vehetnénk egy automata mosógépet, mi is könnyebben élnénk. Így akkor sem pihenhetek, amikor a gyerekek alszanak.

– A városban mikor voltál utoljára?

– Tavasszal, mikor a kisfiunk eltörte a lábát. Mondta is a férjem, menyire vártuk ezt a napot, és így kell megélnünk. 1969 óta vagyok itthon, a metrót még nem láttam.

Nézem a faltól falig érő szőnyeget, a pontosan helyükön levő tárgyakat, a fényes, portalan felületeket. Ez a nagyszoba van vagy 4 × 5 méter. A gyerekeké 2,5 × 3,5. Mit csinál abban két gyerek? A falon ugrál? Ha esetleg megcserélnék, és áthoznák őket ide . . .

Magda csüggedten nézi a kisfiút.

– Nem vagyok jó riportalany neked. Tudom, mást szerettél volna hallani. Hogy boldog vagyok, mert felemelték az anyasági segélyt. Igen, ez nagyon nagy dolog. Én is 900 forintot kapok a kicsi után. Józsikáért már nem jár, bár én nevelem . . . De ha arra gondolsz, hogy most minden megoldódott, és ezután mosolygó arcú anyákkal lesznek tele a játszóterek, akkor tévedsz. Nem tudom, mi a megoldás, de hogy én nem érzem jól magam, és semmi szabad időm, azt nyugodt lelkiismerettel mondom neked.

AMI KIMARADT

1. Közhelyeket nem lehet felfedezni, legfeljebb elismételni. Mindenki tudja, hogy a szabad időt két dologra lehet felhasználni: munkára vagy szórakozásra. Gyakrabban: munkára és szórakozásra. Ehhez munkalehetőségek és szórakozási lehetőségek kellenek.

A szórakozás a kisebbik gond. A legtöbb anya naponta több órát játszik (foglalkozik) gyermekével. Hogy erre ideje legyen, elhagy régi szokásaitól, nem olvas, nem kézimunkázik, nem jógázik, nem népi táncol. A legtöbben szívesen teszik, nem esik nehezükre.

A munkalehetőség már nem ilyen egyszerű. Rendelet írja elő, hogy az anyáknak a gyermekgondozási segélyen kívül más jövedelmük nem lehet. Miért? Bár a gyermekeket nevelő nőknek rendszerint kevés az idejük, mégis számolni kell azzal, hogy az egyik jobban meg tudja szervezni az otthoni munkát, mint a másik, hogy sok család jó anyagi körülmények között él, mások viszont éveken át a létminimum közelében. Vannak asszonyok, akik hétszámra sem tudnak kimozdulni az otthonukból, mások viszont nyugodtan rábízhatják a gyerekeket a nagyszülőkre, rokonokra, hozzátartozókra.

Lehetőségek nélkül az emberek nem érzik jól magukat a világban. Ma talán elképzelhetetlen, hogy a gyermekeiket nevelő nőknek napi három-négy-hat órás munkaalkalmakat teremtsenek, de harminc évvel ezelőtt az is elképzelhetetlen volt, hogy a keresőknek csaknem fele nő legyen.

Ha azt akarjuk, hogy a nők szívesen maradjanak otthon, meg kell találni a módját, hogy ki-ki igénye szerint használhassa fel a szabad idejét, akár munkára, akár szórakozásra, de maga dönthessen róla, és akármelyiket választja is, egyik se legyen se a test, se a lélek nyomorúsága.

2. Ma már alig van felsőoktatási intézmény, ahol a nőhallgatók aránya alacsonyabb volna a férfi hallgatókéénál. Hogy ez jó vagy rossz, nem ennek a riportnak a feladata eldönteni. Annál inkább sem, mert én mindenképpen amellet vagyok: ha a nők jobban érzik magukat, ha tanulnak is és gyermekeket is szülnek, illetve dolgoznak is és gyermekeket is nevelnek, legyen úgy. De akkor meg kell hozzá teremteni a feltételeket. Hogy pontosan mik ezek, talán senki sem tudja még. A legtöbbet emlegetik a kis létszámú, új típusú, állami támogatással működő bölcsődéket és óvodákat; azután a háztartási munka társadalmi méretű megszervezését, vagyis a megfizethető, és elérhető háztartási bérmunkát; és végül annak lehetőségét, hogy bizonyos szellemi, adminisztratív és fizikai munkákat otthon is

el lehessen végezni. Lehet, hogy ezek nem a legfontosabbak, abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy megfelelő szervezéssel a hosszú otthonléte gazdaságosabbá és kényelmesebbé lehetne tenni.

3. Könnyen mondhatná valaki, ez a gyerek ára, akinek nem tetszik, ne vállalja. Hogy minek mi az ára, azt mindig a társadalom (közösség) anyagi, erkölcsi színvonala határozza meg.

Magyarországon korábban tizenkét hét volt a nők szülési szabadsága. 1962-ben húsz hétre emelték. 1967-től bevezették az anyasági segélyt. 1974-től az első gyermek után járó összeget 800 Ft-ra, az összes többi gyermek után járó 900 Ft-ra emelték.

Ez nem eredmény? De még mennyire az! A sort azonban folytatni kell. 1980, 1985, 1990 következik.

Kérem, nézzenek meg velem két képet. Az egyik Seurat. Tengerpart, heverésző férfiak, hosszú, turnőr szoknyás nők, cilinderes urak. Egy napernyős hölgy kislányt vezet. Inkább nevelőnő, mint anya, ezt sejteti a háttérből közeledő két huszár. Itt látható a világ egyik fele a múlt században. A másikat Daumier képe mutatja. Tenyeres-talpas, formátlan testű mosónő, ruhás batyu a hátán, mellette tuskó formájú gyerek. A kislány hároméves, cseléd, durva arcú, rongyos, anyjával egysorsú.

Hogyan képzelnék el a mai anyát? Természetesen nem két, hanem egy képen. Azért kérdezem, mert én nem tudom. De kíváncsi lennék rá.

Julika néni iskolája

A mellékutcában a kicsi ház úgy lapul a földhöz, mint egy megfélemlített kutya. A kapualj széles és sötét, az első ajtó mellett névtábla: NAGY JÚLIA TANÁRNŐ, a földön két pár gyerekcipő gondosan egymás mellé állítva, orrukkal a fal felé.

A szobában sötét hajú, kövér asszony, szeme olajos-fekete, az ágyon két kisfiú ül zokniban, előttük asztalka, könyv fölé hajolnak, sápadtak, komolyak.

– Mit óhajt?

– A kislányomat szeretném beadni önhöz. Másodikos.

– Ki ajánlott?

– Bíróné, a kozmetikusom, mikor panaszoltam, hogy a lányom nem tanul, csúnya az írása, rosszul számol. Ő mondta, hogy az idejáró gyerekek kötelességtudóak, fegyelmezettek és jó tanulók.

– Hát igen – az asszony szerényen mosolyog –, ugyan csak tanítóképzőt végeztem, de hosszú évek óta korrepetálok, minden itt van már az ujjaimban. Büszke is vagyok rá, hogy volt tanítványaim az élet minden terén megállják a helyüket. De most nem tudom felvenni a kislányt, nincs hely.

– És jövőre?

– Ha lesz üresedés. Ezt hallgassa meg, pedig elsős. Gyere ide, Illés!

A kisebbik fiú szolgálatkészzen áll meg a tanárnőtől jó méternyire, keskeny arcát nem emeli föl egészen. A másik fiú könyve fölé hajol, de fejartásán látom, figyel.

– No, Illés, mennyi hét meg nyolc?

– A héthez a nyolcat úgy adom, hogy először hármat teszek hozzá, az tíz, ahhoz ötöt, az tizenöt.

– Kilenc meg hat?

– A kilenchez a hatot úgy adom, hogy először egyet, az tíz, a tízhez ötöt, az tizenöt.

– Most olvass!

A nagyobbik fiú nyíltan figyel. A tanárnő ránéz, azonnal visszagörnyed. Illés hibátlanul és pontosan olvas, kissé túlhangsúlyozva, mint a kicsik általában.

– Mutasd a füzeted!

Ilyen füzetet életemben nem láttam. Nem elsőstől, nyolcadikostól se. Illés betűi olyan szabályosak és precízek, mint a vonalzóval és körzővel szerkesztett mintairás. Sehol egy piszokfolt, egy radírozás vagy ujjnyom, minden oldal egyformán tökéletes. A főcímek kétszer aláhúzva zöld színessel, a kezdőbetűk pirosak, az oldal alján sorminta és teleragasztva minden szabad hely újságból, könyvből kivágott képecskékkal. Furcsa. Ismerem az elsősök füzeteit.

– Ezt mind te csináltad?

– Igen – felel helyette a tanárnő –, ha fölveszem, az ön lányából is kitűnőt csinállok. Semmi gondja nem lesz vele. De csak délután vállalom, kettőtől este nyolcig.

– Mennyit kér egy hónapra, asszonyom?

– Szólítson Julika néniem! Engem mindenki így hív. Hatszáz forintot. Nagypapaforma, ősz hajú férfi lép be, Illés a holmiját kezdi összerakni.

– Találkoztam egy régi tanítványával – mondja a férfi –, azt üzeni, szeretné meglátogatni.

– Mindig szívesen látom volt gyerekeimet, annyira szerettem mindegyiket.

Illés elkészült, Julika nénihez lép, aki megcsókolja két arcán. A fiú kötelességszerűen viszonzozza, nem mosolyog. Amint kimegy, látom, a mozgása olyan, mint a lányomé, ha beteg. Én is fölállok.

– Mikor érdeklődhetek?

– Tanév végén.

NÉMETH ANDREA, TIZENNYOLC ÉVES SZAKMUNKÁSTANULÓ:

Több mint öt évig jártam Julika néni tanodájába, 1967-től 72-ig. Másodikos koromban adtak be hozzá azért, mert napközibe nem vettek fel, szüleim dolgoztak, egyedül meg nem maradhattam otthon. Julika néniről az a hír járta, hogy jó tanulókat nevel, s ez rám fért volna, mert csak olyan közepes voltam.

A délutánunk azzal kezdődött, hogy elmondtuk, mi az írásbeli, ő magához kérte a füzetünket, ceruzával megírta a feladatot, mi átfírtuk tintával. Majdnem mindig ez ment. Ötöst is kaptam ezekre mindig, míg az iskolai munkára csak hármast vagy négyest. A füzeteim, amiket megőriztem, mutatják is, hogy az iskolában csinált feladatok írásstílusa eltér az otthonitól, nekem kisebb, de gömbölyűbb betűim vannak, neki nagyobbak, szögletesebbek.

Ezután a szóbeli jött. Mindenki fogta a könyvét, és olvasta hangosan. Ott ültünk nyolcan, mindenki más leckét tanult és kórusban dörmögtünk. Azt mondta, csak így tud minket ellenőrizni, de hát nem érthette, mit dörmögök, akár azt is mondogathattam:

– Hülye vagy, hülye vagy.

Ha valaki elhallgatott vagy közbeszólt, durrantak a pofonok. Azoknak volt a legrosszabb, akikben nem bízott, őket maga mellé ültette és gyakrabban verte. Persze aki távolabb ült, az is ment osztásra. Mindenért megvert. Egy rosszabb jegyért, egy pissenésért – gyakran maradtak a fenekemen és a hátamon hurkák, mert vonalzóval is ütött, és ha eltörött, meg kellett vennem; vagy vasalózsínórral, amit négyrét hajtva korbácsként használt. Volt egy fogása, ez valami karate módszer, hogy visszatörte az ujjainkat. Be kellett hajlítani a tenyeret úgy, hogy a körmök párhuzamosan álljanak vele s akkor az utolsó ujjpercet befele nyomta. Ez nagyon fáj.

Én kértem az anyut, hadd maradjak ki, de az apu nem engedte. Ő jónak találta ezt a helyet. Anyu akkor vett ki engem a tanodából, miután elváltak, persze nem rögtön (hisz még nem volt kocsija, a lakás se volt berendezve, szóval gondjai voltak), de mikor rendeződtek a viszonyaink, jó fél év, év múlva, akkor kivett.

Egyvalamit nem értek ebben az ügyben. Julika néni módszereit ismerték a szomszédok is, hisz 1959 óta űzi az ipart. Abban az egy rövid szünetben, mikor kicsapott minket az udvarra, az idős nénik gyakran simogatták a fejünket:

– Szegény gyerekek.

A tanároknak is észre kellett volna venniük, hogy semmilyen pedagógiai eszköz nincs a kezében, hisz a Julika nénihez járó gyerekek – az én iskolámban is több volt – füzetstílusa, írásmódja, sormintája, képecskéi egyformák voltak, sőt éveken át teljesen azonos olvasmánynaplókat adtak be, és soha nem kérdezték: – Ki csinálta?

Persze nem is lett volna szabad megmondani az igazat, sőt a házi fogalmazásokat szóról szóra meg kellett tanulni. A fenyítésekről is tudniuk kel-

lett. Mert én, mondjuk, felmentett voltam testnevelésből elsős korom óta, így a verések nyomait, ha voltak, nem láthatták. De nem volt minden Julika-gyerek felmentett.

A szülők persze előbb-utóbb rájöttek a módszereire. Volt, aki helyeselte, volt, aki kivette a gyereket, és volt, aki följelentette, de ennek soha semmi következménye nem lett.

Volt egy érdekes eset. Olvasmánynaplós időszakban Dóra Ferit meg engem elküldött a papírboltba Pax-betétet venni a golyóstollába, és egész éjjel írta vele az olvasmánynaplóinkat, mint másnap a fejünkhöz is vágta. De a betét kifogyott, minket meg visszaküldött a boltba:

– Mondjátok, hogy tegnap vettétek, ma már nem fog, cseréljétek ki!

Mi kicseréltettük. Következő nap megint. Már füstöltünk a szégyentől, az eladók is gyanakodtak, de ő büszkén mondta: „Így kell ezt csinálni!”

A szüleim azt akarták, hogy orvos legyek, egyetemre menjek, de a tanulást úgy megutáltam, hogy csak szakmunkásképzőbe járok, de ez nem érdekel, fogalmam sincs, mi lesz belőlem, tizenhárom éves korom óta nyugtatókat, altatókat szedek. Van egy gyomorfekélyem, rövid idő alatt huszonhárom kilót fogytam.

Mostanában gyakran találkozom Julika nénivel. Csúnya dolgokat érzek ilyenkor. Nagyon csúnyákat.

NÉMETH ANDREA ÉDESANYJA:

Én nem akarok erről az ügyről nyilatkozni. Rég volt, elmúlt, minek bolygatni? Nem helyeslem azt sem, hogy a lányom elmondta ezeket, még majd neki lesz kellemetlensége belőle. Szeretném, ha gimnáziumba menne, estire, a Júlia barátnője meg ott tanít.

Hagyni kell ezt az ügyet, fölösleges bolygatni. Nem kell ország-világ elé tární a mi bajunkat. Van belőle ügyis elég.

FÓNAY ISTVÁN, HUSZONHÁROM ÉVES ADÓVÉGREHAJTÓ:

Engem a nagymami nevelt otthon, és bizony elég kevés sikerrel tanultam, így aztán beadtak Julika nénihez. 1963-tól 1968-ig jártam hozzá. Igaz, jó fél év múlva mindkét nagymami berzenkedett a Julika néniire,

merthogy pofoz, s bár ma is sovány vagyok, mégis 203 centi, de akkor olyan vékony voltam, mint az ujjam, s talán harminc kiló, s ha nékem egy száztíz kilós nő odavág, akkor azt megérezem. Hát ezért berzenkedtek. De mikor hat tizedet fölment az átlagom, akkor megnyugodtak.

Ezért volt jó a Julika néni. Hajtotta az embert. Tudtam én azt, hogyha lazítok, akkor durr, egy pofon!

Tudott egy jó módszert, amivel a helyesírást alaposan megtanultuk – minden nap tollbamondás, de olyan szavakkal ám, mint Dessewffy, Széchenyi, Shakespeare, szóval ilyen hülyeségek. Ha valaki következetesen rosszul írta, annak ledördült a pofon. És akkor jogos is, mert akkor az hülye, és a hülyének kijár a pofon. Szarni köllött Makarenkóra, muszáj volt.

Hát, voltak ott olyan srácok, akiken nem főgott a nevelés. A Vas Toti például úgy fejezte be a pályafutását Julika néninél, hogy mikor nem engedte el úttörőre, elkérte a vécékulcsot, mint aki oda indul, és soha nem jött vissza. Vagy a Simon Béla, aki öngyilkosságot csinált. De hát ez a Béla nem volt teljesen richtig, nem lehetett betörni. Mi, akik régi nevelés voltunk, már megtanultuk a parírozást, de vele nem lehetett bírni. De nagy embereket tudok ám mondani, akik oda jártak. Nem volt az rossz iskola. Csak hát a módszere, az nem volt valami jó.

Én csak azt furcsálltam, hogy a tanárok nem voltak elragadtatva Julika nénitől, a jó eredmények ellenére sem. Pont az a tanár ágált, aki ugyanúgy vert minket az iskolában, mint a Julika néni.

Az apámhoz is hiába mentem volna panaszra, mindig azt mondta: – Édes fiam, ha olyan hülye vagy, hogy nem csinálod azt, amit mondanak és ezért elfenekelnek, akkor úgy kell neked.

Csak az a fura, hogyha visszagondolok a gyerekkoromra, valahogy vizsgálás van bennem, pedig akkor jó volt. Nem tudom magamnak se megmagyarázni, mitől fut végig a hideg a hátamon, ha a gyerekkoromra gondolok, de végigfut.

Most adóvégrehajtó vagyok, de ez nem elégít ki. Kéne már egy diploma. Teológiát akarok tanulni. Aztán, ha ez a kezemben van, még egy diplomát akarok.

Aztán itt van a gyerek, ezzel is köll törődni. De azért őt nem adnám be Julika nénihez, akárhogy is alakulna. Bár sok mindent megtanulhat tőle, például a helyesírást, de mégse adnám be. Majd verem én, ha arról van szó. Majd verem én.

VAS TOTI ÉDESANYJA:

Csak javasolni tudom a Julika nénit. Toti két évig járt hozzá, igaz, nem igen szerette. De milyen a gyerek? Nem szereti se a kötelességet, se az engedelmisséget, se a szófogadást, se a tanulást. A gyerek lógni szeret, játszani, fegyelmezetlenkedni. Julika néninél ilyen nincs. Ő szigorú, de a gyerekekhez szigor kell.

Jó hely az, csak ajánlani tudom minden szülőnek.

DÓRA FERENC, HÚSZÉVES RAKTÁROS:

Hogy éreztem magam Julika néninél? Őszinte leszek. Volt, amikor jól, volt olyan. Amikor kiment. Mert mindig ideges volt. Na, nem tudom, a többieknek mi a véleménye, de én személy szerint rettegetem tőle. Mindig néztem, hogy jön haza, mert az arcáról le lehetett olvasni, milyen a hangulata. Ha rossz volt, könnyen elszállt a keze. Ezt szerintem mindig meg is győnta, merthogy apáca volt valamikor, mondogatta is gyakran:

– Krisztus menyasszonya vagyok.

Na, hát ez az ő dolga, de a mienk meg az volt, hogy hittanra járjunk, meg a vasárnapi diákmisére, de ezt ő is látogatta, s ha valaki mulasztott, az szorult. Én is jártam öt évig, naná, még ministráltam is. Én voltam a nagy ministráns gyerek. Volt úgy, hogy a kilences gyerekmisést végigministráltam latin dumákkal együtt, minden, nemegyszer kettőkor szabadultam. Már nem tudtam mit csinálni, pisilni is köllött, meg egyéb is, toporogtam ott, akkor leszúrtak.

Leginkább a nyaralásokat utáltam, mert elvitt mindig minket, ha jól emlékszem, nyolcszáz forintért két hétre a Balatonra. Persze minden gyerek szüleit megkérte, hogy zsírt, konzervet, lekvárt csomagoljanak. Én is vittem vagy három-négy kiló zsírt, hat-hét literes üveg lekvárt. Lekváros kenyér, zsíros kenyér, ez volt a reggeli meg a vacsora, ittunk hozzá tejet vagy teát.

Emlékszem, egyszer anyámék lejöttek. Én anyás gyerek voltam, körülrajongtam őket, puszi ide, oda, mindenhova, akkor föl volt háborodva, hogy minek személyeskedek.

Ment ám minden parancsszóra. Mert kiadta ám, hogy most kötelező fürdés, most kötelező napozás. Egyik nap csúnyán leégtem, főlhólyagosodott a hátam. Az orvos azt mondta, hogy tíz napig ne fürödjek. Másnap

Julika néni bezavart a vízbe. El is mérgeadt az egész, két hétig még kenegethettem.

Meg az se volt jó, hogy mindenki tartott a másiktól. Mert voltak, akik szerettek árulkodni. Ezek aztán kevesebb „ruhát” kaptak és több mosolyt. Az egyik nyaraláskor panaszkodtam egy srácnak, hogy:

– Én ezzel tele vagyok, nekem ebből a nyárból elegendem van. Fél óra múlva Julika néni kipofozott, hogy mi bajom van énnekem?

Vagy amikor krumplis tésztát csinált s egy nagy tányérral púpozva elém adta. Ültem, ettem. Az volt a szerencsém, hogy csukott szandálban voltam, így minden második kanállal beleraktam, aztán meg rohantam ki, mert az volt a szokás, aki nem bírja megenni, az fut két kört, a kaja lejjebb megy, akkor megeszi a többit is. Na, mondom:

– Én futok egyet.

Mentem a klotyóba és beleöntöttem. Persze az volt a jó, aki mindig kért. Hát, én kértem is, mivel hamar elfogyott, akkor én voltam a jó gyerek. Valaki beárulhatott, mert utánam jött, és éppen azt látta, hogy öntöm a vécébe a kaját. Volt nagy balhé.

Ez a kaja, ez a mániája volt neki. Otthon egyszer piszkosul elvert emiatt. Ötödikes voltam, és Julika nénivel ebédeltem az étteremben. Kértem a babfőzelékes menüt. Mikor kihozták, akkor láttam, hogy nem zöldbab, amire gondoltam, hanem tarkabab. Nem szerettem soha, jó fujtós is volt, nem tudtam megenni. Akkor hazaküldött egy kislábasért, abba belerakta a maradékot, hazavittük. De már ideges volt, mert utálta, ha valaki ott hagy valamit. Elvittük haza, megmelegítettük, s az udvaron meg kellett ennem. Én ettem, ettem, végül is megettem. Ittam rá egy pohár vizet, s ahogy fölkeltem, léptem egyet, kihánytam az egészet. Ezért annyira megvert, hogy majd becsináltam.

Én nyolcadik félévében maradtam ki tőle, pedig elsős koromtól odajártam. Untam már, hogy minden este tízig, tizenegyig ott üljek. Mert vagy letagadtam a leckét, vagy még éjfélkor is ott ültem.

Mit tudunk annyi ideig csinálni? Tudja, milyen nehéz egy rohadt leckét szóról szóra megtanulni? Mert azt visszaadta, amiből egy „tehat” hiányzott. Ezt akárki elmondhatja, aki odajárt. Ilyenkor dírr-durr, leszaladt ám a pofon. Én is sokat kaptam. Jó sokat. Volt neki egy nagy főzőkanala, azt eltörte a karomon, ahogy rávágott vele. Persze nemcsak engem vert. Vert az mindenkit. Ha, mondjuk, hazudott valamit. Hazudott, persze, mert félt. Vagy ha kérdeztünk valamit, elmondta kétszer? Elmondta. De harmadszorra már akkora frászt adott:

– Ilyen hülye vagy, még mindig nem érted?

Kaptam én olyat, hogy beestem az asztal és a fotel közé. És még csak piyeregni se lehetett, mert akkor még adott, hogy minek bőgök? Pedig meglátszott az ujjá nyoma két-három napig.

Jankó Nellit egyszer úgy ellátta, hogy napokig nem mehetett iskolába, mert fölhólyagosodott lilára a képe, mint egy bőrbajosnak. Gyaraki Jóska meg, kész röhej, de mezítláb rohant haza, ahogy kiugrott a kezéből. És otthon se volt ám ajánlatos panaszkodni, mert ha a szülő bement, ő kimagyarázkodott, és a srácot aztán úgy elhupálta, hogy többet nem mert reklamálni.

Anyám se mert reklamálni, mert tartott tőle a továbbtanulásom miatt, hiszen tele van protekcióval. Mindenáron azt akarta, hogy orvos legyek, ügyvéd, ilyesmi. Buzdított is mindig:

– Tűrjél, kisfiam, bírjad ki! Ez kell, így leszel jó tanuló, így leszel értelmiségi.

Mert a tanárok el voltak ragadtatva tőlem. A füzetemet mutogatták: éltanuló. Persze, ha csak a könyvembe néznek bele, akkor is látják, hogy mi van. Ugyanis Julika néni a szöveget mind aláhúzta. Nem ám csak a lényeg, hanem minden sort. A vesszőnél fölkanyarította a vonalat, volt, amit bekarikázott, szépen nézett ki a könyvem. De mindenkié.

Na meg a jelmondatai. Majd minden írótól tudott egy-egy idézetet, ezeket mondogatta és íratta a füzetbe. Az elejére például: „Dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes” – írta József Attila. Azóta se szeretem én ezt a József Attilát. De nemcsak előre ám, hanem ha maradt egy kis hely a lap alján, keresett valami idézetet, ami odafér. Ilyeneket, mint például: „Az élet legnagyobb értéke a kiművelt emberfő” – írta Széchenyi István. Vagy: „Jót s jól – ebben áll a nagy titok” – írta Kazinczy Ferenc. A tanárok meg magukhoz nyúltak örömeikben.

De nem lett belőlem értelmiségi, és most már nem is lesz, az fix. Leérett-ségiztem ugyan, de most raktáros vagyok. Sokáig kocsikísérő voltam, az volt ám a jó buli. Igaz, a fizetés nem sok, de például karácsonykor a narancs terítésekor tisztán megvolt a tizennyolcezer forintom. Egy ládában van ugye, húsz kiló narancs. Ha egyet kivesszek, ki veszi észre? Induláskor négy üres ládánk volt fönn a kocsin, estére tele lett, ezt meg eladtuk más boltoknak. A boltos amúgy is kiárul száz kiló narancsból százhuszat, százötvenet, akkor miért ne legyen nekem is? Ez nem lopás, ez csak a szükségleteim kiegészítése.

KÓFALVI ENDRE,
A TANÁCS MŰVELŐDÉSI OSZTÁLYÁNAK
MUNKATÁRSA:

Minden pedagógusnak joga van magántanítványokat vállalni. Nagy Júliát se akadályozhatja meg senki, hogy korrepetáljon, amíg van szülő, aki igénybe veszi. Igazság szerint én még a híret se hallottam Nagy Juliának, de tudomásom szerint senki az osztályon.

S ha a pedagógiai módszerei olyanok, amilyenek? Nem iskolai dolgozó, nincs, aki betartassa vele a rendtartást. S ha a szülő tűri a gyereke verését, ami rendtartás szerint tilos, és nem tesz feljelentést, mit tehetünk Nagy Júlia ellen?

Elvileg nálunk senki se folytathat a szocialista pedagógiát sértő tevékenységet, de hogy akadályozzuk meg a magántanítványok vállalását, mondja, hogyan?

TÓT FERENC, A TANÁCS IGAZGATÁSI OSZTÁLYÁNAK
MUNKATÁRSA:

Nagy Júlia ellen eddig senki sem tett bejelentést. Pedig a testi fenyegetés szabálysértés. A szülők, úgy látszik, inkább fizetnek és tűrnek, csak hogy a gyerekük diplomás legyen. S amíg szülői feljelentés nem érkezik, hiába tudunk a tanárnő tevékenységéről, szabálysértés addig nem történt.

A jelzett városban az 1976/77-es tanévben 15 894 általános iskolás tanult. Ezek közül napközi otthonos ellátásban részesült 6330. Elutasított igényjogosult 424 gyerek.

Igényjogosult minden alsó tagozatos, akinek szülei dolgoznak. A felső tagozatosok csak rendkívüli esetben igényjogosultak. Nem rendkívüli esetben étteremben vagy másutt esznek, lakáskulcsuk van, felügyeletük nem megoldott.

Tíz évvel ezelőtt, az 1966/67-es tanévben 17 363 általános iskolás közül 3911 volt napközis, de elutasított igényjogosult csak 40 gyerek.

Az elutasítottakból és a diplomásnak szánt közepes tanulók közül kerülnek ki Julika néni „gyerekei”.

Az elutasítások oka kizárólag pénzügyi, ami egyrészt az étkezési hozzá-

járulásokban, másrészt a napközis pedagógusok státusában realizálódik. Magyarul: az állam kasszájában nincs annyi pénz a napközire, mint kellene.

És zárójelben egy mellék-, ám nem mellékes kérdéscsoport: Az általános és középiskolai oktatási, értékelési rendszer vajon alkalmas-e arra, hogy minden gyerekből kibontsa képességeinek javát? Vajon nem kizárólag az intellektuális teljesítményt, a memóriát vagy az úgynevezett jó magaviseletet díjazza? Vajon ez a követelményszint, amely doppingolja a leckét szóról szóra tudó, gyönyörű füzetű és fegyelmezett, ám önálló gondolkodásra képtelen gyerekeket, de elveszi a kedvét a kíváncsi, nyüzsgő, sokféle figyelő, vagy egy dologra koncentráló, sokszor nagyszájú közösségieknek – vajon nem ez a felfogás termeli-e ki a Julika néniket?

De vajon mi az oka annak, hogy a szülők, elsősorban értelmiségi szülők szíve vágya az, hogy gyerekükből orvos, ügyvéd stb. legyen? Ha figyelembe vesszük, hogy a szülők gyereküknek jót és csakis jót akarnak, vajon miért akarják ezt még a gyermek személyiségének, épségének kockáztatásával is? Mint például Simon Béla esetében. . .

És a zárójel bezárása után hadd kérdezzem meg, mi a különbség a szellemi és fizikai munka között a társadalmi és anyagi megbecsülés, valamint a munka örömét tekintve?

SIMON BÉLA ÉDESAPJA :

Bélát azért adtuk be Julikához, mert egy évig Németországban járt iskolába, nyelvet tanult, s mikor hazajött, nem fogadták el az évét, a hetedik osztályt meg kellett ismételnie. A feleségem is dolgozott, én is, délután, hogy fáradtan hazajöttem, mindig volt munka itthon is, a házunk akkor épült, nem értem rá foglalkozni a gyerekkel. Megbízhatatlan volt amúgy is, a lakást nyitva hagyta, cigánygyerekekkel barátkozott, nem maradhatott itthon felügyelet nélkül. Dóra Feri édesapja ajánlotta Júliát, s ez kapóra jött, hogy jó helyen van, el se csavarog, a leckéjét is megcsinálja. Most már utólag azt mondom, hogy a pedagógiai módszereiről megvan a véleményem, de az az igazság, hogy nemcsak veréssel lehet tönkretenni egy gyereket. A többi tanár se jobb.

A fiam a balesete előtt pár héttel már ki akart ugrani az általános iskola ablakából. Az történt ugyanis, hogy sűgásért kapott egy egyest. Kérte a

tanárnőt, hogy ne írja be, mert ő olyan napközibe jár, ahol nagyon megverik ezért, és inkább kiugrik az ablakon. Erre a tanárnő:

– Visszabeszélsz? Feleselsz? – felkiáltással még egyet adott neki. Akkor a fiam a szünetben ki akart ugrani a második emeletről, de beszédtek, és mikor zokogva elmesélte a tanárainak Júliát, adtak neki egy nyugtatót, és azt mondták:

– Nem létezik, hogy két egyesért ennyire kikapj.

S nekünk egy szót se szóltak, csak a baleset után, ilyen stílusban: „Ez egy kezelhetetlen kölyök, ez már két egyesért is öngyilkossággal fenyegetőzött.”

Aztán, amikor a baleset után már kezdett gyógyulni és itthon tanult, hogy a nyolcadikat magánúton letegye, kértük a tanárokat, segítsenek neki, de sose jöttek, pedig nem ingyen akartuk. Egyszer találkoztam az egyikkel az utcán, azt mondta: „Ne tessék izgulni, átengedjük a fiút.” De én nem azt akartam, hogy átmenjen, hanem hogy tudjon.

Béla ma is nehezen kezelhető. Korához képest éretlen, gyerekes, a pénzzel nem tud bánni, a fizetését két nap alatt elkölti lemezekre, könyvekre, drága ajándékokra, egész hónapban egy fillérje sincs. Mi etetjük, vesszük a cigarettáját, s ha nincs pénze, adunk neki öt-tíz forintot.

Csak azt kértem, hogy érettségizzen le. Mindent elintéztem, amit csak lehetett, mégse tette. Másodikos korában egyik napról a másikra kiállt a gimnáziumból. Aztán beíratam az estire, minden alkalommal kocsin vittem oda, néztem, hogy bemegy, de egy idő múlva kiderült, hogy régóta nem jár oda. Bement, kijött. Még ezután is elintéztem neki, hogy levizsgálhat, mégse akart.

Most azt veti a szememre, hisz már huszonöt éves és talán szégyelli, hogy érettségije sincs, miért nem voltam erőszakosabb. Amikor meg erőltettem Júliát, meg akart halni. Hát, most mit kezdjek vele?

SIMON BÉLA NEVELŐANYJA:

Furcsa gyerek volt a Bélus, de hogy is ne lett volna furcsa. Még hároméves se volt, amikor az anyja itthagyta, ő ittmaradt az apjával. Aztán az apja újra nősült, de nyolc hónap után megint elvált.

Ismertem én a Bélust kicsi korától, és bár az apja mindig úgy emlegette, mint kezelhetetlen, rossz gyereket, tudtam, hogy csak sérült és csalódott, én tudtam, mert ismertem, pedig nem vagyok az anyja.

Mikor a férjem engem ötévi udvarlás után elvett, Bélus már jó fél éve járt Julishoz. Láttam én, hogy fáradtan, nyúzottan jön haza minden este, enni se tudott, pedig olyan kis soványka volt, de hiába kértem a férjem, hadd maradjak ki a munkából, majd együtt tanulunk, nekem a családban éveken át nem volt szavam, csak a férjem nővérének, akinek az volt a véleménye, hogy Bélust meg kell tanítani kesztyűbe dudálni. Hát sikerült.

Amit én Julisról tudok, abból csak egy érzelmem van iránta. Fölakasztanám.

A baleset előtt is volt néhány dolog, ami nem tetszett nekem. Például takarított, ablakot pucoltatott, fát hordatott a gyerekekkel, egy mocsok volt ilyenkor a Bélus köpenye. De hiába szóltam. Pedig Bélus olyan sokszor kérte az apját, hogy vegye ki, majd tanul ő itthon, de hiába.

Október 31-én, 1967-ben, mikor este hazajött a Julistól, én a konyhában voltam, ő egyenesen a szobába ment. Bejön a sógorom, és mondja:

- Láttad a gyereket?
- Nem. Mi van vele?
- Össze van verve.

Bemegyek, ül a félhomályban a tv előtt, összegörnyedve. Hozzálépek, meg akarom simogatni, de érzem, hogy az arca csupa kemény dudor, olyan lencse nagyságúak meg véres hólyagok, mint egy fekélyes.

- Mi történt veled, kisfiam, elestél?
- Bele a Julika néni tenyerébe.
- Miért vert meg ennyire?
- Hazudtam.

Megbeszéltük a férjemmel, hogy másnap munka után bemegy Julishoz és felelősségre vonja, de délelőtt hozták a hírt a szerencsétlenségről.

A baleset után néhány nappal írtam egy levelet a rendőrségre, és megírtam benne, hogy mi szerepe volt Nagy Júliának az öngyilkosságban. Néhány nap múlva ki is jött egy nyomozó, és azt mondta, hogy a nyomozást lezárták, és megállapították, hogy bűntény nem történt.

Hát, ha csak az bűntény, ha lelöki, akkor nem. Akkor tényleg nem.

SIMON BÉLA, HUSZONÖT ÉVES GRAFIKUS:

Julika néni vezérlő elve az volt, hogy „ismétlés a tudás anyja”. Épp ezért a diák, aki hozzá jár, köteles a leckét szóról szóra megtanulni, de nem ám akármilyen módon, hanem csakis úgy, hogy tízszer egymás után

elolvassa. Ez nem volt elég. Mikor az új leckét megtanultuk, az előtte levőt is fel kellett mondani. Amikor tíz-tizenöt leckével előrehaladtunk az év folyamán, előlről kellett kezdeni a könyvet. Tehát például november közepén földrajzból a tizenkettedik lecke volt másnapra. Akkor föl kellett mondani a tizenkettediket, a tizenegyediket és az elsőt. Következő órára a tizenharmadikat, tizenkettediket és a másodikat. Ezt egész addig csináltuk, amíg utol nem értük magunkat. Így mindennap minden tárgyból három lecke volt. S ha valaki kihagyott három-négy mondatot, az elég keményen le lett pofozva. Már első nap közölte velem, hogy ő nem kíméli a diákokat, ha valaki nem tud, vagy linkeskedik, annak ő kiosztja az esedékes pofonjait.

Fontos követelménye volt a gondos, precíz füzet. Ez abból állt, hogy például a biológiafüzet, ami sima, körbe kellett keretezni egyszer zölddel, két milliméterrel a zöldön belül pedig késsel. A címet kétszer alá kellett húzni. A főbb fejezetcímeket a kerettől beljebb kellett kezdeni egy centivel, az alatta levő tartalmi részeket pedig ettől beljebb szintén egy centivel. Ezt, mint egy nyomdai tipográfiát, mindenkitől minden füzetben hasonló elvek szerint megkövetelte, és ha egy kis eltérés volt, kitépte, akár a teljesen kész oldalt.

Módszerének lényege a félelemkeltés volt. Hadd mondjak egy példát. Vaskályhája volt, és nekünk kellett tüzelnünk. Egy akasztóval kellett levenni a kályha tetejét, és úgy rárakni a szenet. Sós Gábor beleejtette a tetőt a tűzbe, és annyira félt a következményektől, hogy nem mert szólni, és abban a pillanatban pusztá kézzel utánanyúlt, és a tüzes vasat kivette a parázsból. Félelemből volt minden. Félelemből volt gyönyörű a füzetünk, félelemből tudtuk szóról szóra a leckét. Féltünk a pofonjaitól, az üvöltéstől, a bezárástól, hisz volt olyan, akit tízig, tizenegyig ott tartott pluszfeladatokkal is. Én a fülesek ellenére alapjában véve a kedvence voltam. Enyém volt a kitüntető kegy, hogy téli időszakban minden reggel hét órakor jelentkezhettem nála, kipucolhattam a kályháját, begyújthattam, elmehettem neki reggeliért, s ezután tőle mehettem iskolába.

Az az év még lázalomnak is szörnyű lett volna. De valóság volt. Mi kimaradtunk a normális gyerekkorból, mert reggeltől késő estig, akár egy börtönben, de még nyáron is két hétig, úgy kellett élnünk. Mert még este nyolckor se végeztem mindig, még ha haza mehettem is. Gyakran volt még füzetírás, címláthúzás, szerkesztés, ezt még meg kellett csinálnom, mert másnap szigorúan utánanézett, és ha nem volt meg, súlyos pofonok jöttek.

És mindezt természetesen a szeretet jelszavával. Evvel a jelszóval vert hülyére minket, és veri még most is, gondolom, a hozzá járókat, hisz egy ember nem változik meg ötvenéves kora után. Emlékszem, egyszer Bóna Robit piszkavassal úgy nyakon vágta, hogy beszakadt a füle, a gyerek egy vérben úszott; akkor sírva bizonygatta:

– Értsétek meg, a javatokat akarom, azt akarom, hogy ember legyen belőletek, hisz szeretlek benneteket.

Én hiába kértem a szüleimet, hogy vegyenek ki, apám mindig azt mondta:

– Most jön a nyolcadik, jó eredményt kell produkálnod, hogy fölvegyenek a gimnáziumba, aztán egyetemre.

Ez volt a cél. De nem mentem egyetemre, sőt le se érettségiztem. Mert 1967. november 1-én, több mint egy éves Julika-iskola után összeroppantam, és egy lakótelepi ház negyedik emeletéről kiugrottam. Már hetekkel előtte teljesen kész voltam. Szörnyű volt. Hangzavar, üvöltözés, pofozás, bűdösség, nem tudom jellemezni; ott kellett volna lenni. Annyira gyűlöl-tük és rettegtünk tőle, hogy legszívesebben megöltük volna. Monoton tanulás, nyomasztó légkör, félelem, és holnap újra ez kezdődik, újra ugyan-ez, nincs szabadulás.

Aznap reggel, november 1-én, apám mintha érezte volna, mire készülök. Mondta, hogy ma korábban elhoz Julika nénitől, megveszi nekem a bundát, mindent, de én nem mentem be az iskolába, hanem felültem a buszra, kimentem az új lakótelepre, föl, egy függőfolyosós ház negyedik emeletére.

Olyan furcsa nap volt, olyan nagyon furcsa. Egész idő alatt szinte nem is voltam magamnál. Annyira szerettem volna élni, és annyira bosszantott ez az egész, hogy miért kell nekem Julika nénihez járnom, miért kell nekem gimnáziumba és egyetemre mennem, miért kell mindent másként csinálnom, mint ahogy nekem jó?

Többször fölmásztam a korlátra és lenéztem. Félelmetes látvány volt odalent a betonjárda.

Két és fél órát töltöttem odafönt a korlát mellett. Nyolctól fél tizenegyig sírtam és küszködtem, hogy ugorjak, ne ugorjak. Félttem ugrani, de Julika nénitől jobban félttem. Egy-egy tisztább pillanatomban eszembe jutott, ha én innen visszamegyek az iskolába, nem tudom megmondani, hol voltam, Julika néni megtudja, akkor nagyon megver. Szörnyen tudott veszekedni, rossz volt még nézni is. Az arca eltorzult, a szeme csillogott, és mintha élvezte volna, hogy üt. Mintha szadista lenne. Úgyhogy csak az a

megoldás maradt, hogy meghalok, mert ha visszamegyek hozzá, talán agyon is ver.

Egyszer kijött egy asszony az egyik lakásból, és kérdezte, hogy mi bajom, mert borzasztóan bőgtem; levegőt alig kaptam, valami olyat mondtam, hogy semmi baj, csak meghalok, vagy valami ilyesmit. Erre bement a lakásba és a függöny mögül nézte, hogy mi fog történni. Lenn a téren is voltak emberek, még néztek is, de senki se jött értem.

Az ellenőrzőmet a nevemnél kinyitva a táskámra tettem, s aztán voltak, akik látták, hogy határozottan fölléptem a korlátra, elrugaszkodtam és fejest ugrottam. Még meg akartam kapaszkodni, de késő volt. A zuhanásra nem emlékszem.

Tizennégy éves voltam.

De nem haltam meg. Mindkét lábam ripityára ment ugyan, de semmi más baj nem történt, még agyrázkódás sem, pedig erre gyanakodtak. Később kiderült, hogy nem esés közben sérült meg a fejem, csupán az előző napi pofonoktól volt dagadt és véraláfutásos. Az egyik lábamat amputálni akarták, de Imre professzor tízórás műtéttel összerakta a harminc-valahány darabra ment lábszárcsontomat, új sarkat formált, mert a sajátom szétlapult, ahogy befűrődtem az aszfaltba.

Három hónapig voltam gipszben, utána mankókat adtak, ezeket egy hónap múlva letehettem, és csigalassúsággal megtanultam újból járni. Csak az akaratom meg a hiúságom segített. Szégyelltem volna, hogy sánta legyek. Azóta többször operáltak, egyszer föllépett egy csonthártyagyulladás, de most már úgy járok, hogy senki se veszi észre.

S aztán? A nyolcadikat magánúton befejeztem, fölvettek a gimnáziumba. Nem fűtött ambíció, valami klassz szakmát szerettem volna, mostanában gyakran gondolok arra, milyen jó lenne ácsnak lenni, de apám mondta, mindenképp tovább kell tanulnom, dolgozni úgyse tudok, mert én most már nyomorék vagyok. A gimnáziumot a második év vége felé különösebb indok nélkül, hirtelen otthagytam. Nem tudom megmagyarázni magamnak, miért tettem, de egyszerre rájöttem arra, hogy semmi közöm az egészhez. A tananyag nem érdekelt, ahogy tanítottak, nem tudott lekötni. Nem láttam különbséget Julika néni és a gimnázium között, bár a gimiben nem vertek.

Én megpróbáltam az esti gimnáziumot is, mégis legyen meg az érettségim. Ugyanabba a falba ütköztem, mint a nappalin. Nekem meg nem kell ajándékba egy papír ingyen, mert szegény gyerek munka mellett tanul, engedjük át. Ha valami érdekel, elejétől végig érteni akarom pontosan. Eh-

hez segítség kell. Az iskolában nem kaptam meg. Leadták az anyagot, vagy az utolsó öt percben a tanár azt mondta:

– Na, ami a könyvben van.

De hát a tankönyvek se jók. Én azt várom egy könyvtől, hogy gondolkodni tanítson. Az iskolának is ez lenne a szerepe. De ott csak a memóriánkat osztályozták. S a tanárok is! Én egyetlen olyan tanárral találkoztam tizenegy év alatt, aki gondolkodni tanított. Egyetleneggyel.

Szóval nem érettségiztem le, mégis sikerült egy olyan munkát találnom, ami hivatás. Nyomdában vagyok grafikus, illetve most felmondtam, de továbbra is ilyen pályán szeretnék maradni.

Tizennégy évesen egy kicsit meghaltam. Azóta úgy igyekszem élni, hogy senkit se bántsak. Nem tudom elfelejteni, hogy egy ember miatt gyerekfejjel a halálba akartam menekülni a szüleim és tanárain tudtával. Ezt én nagyon megjegyeztem.

Félek az emberektől. Idegenek nekem. Nem tudok elviselni semmi szémséget. Nem tudom elviselni, hogy egy művezető igazságtalan, a beosztottjaival durva, a haverjainak engedi, hogy nyolc órát lógjanak, aki becsülettel dolgozik, abból mindent kihajt. Én csendben maradtam a munkahelyemen, nem beszéltem senkivel, csak a legszükségesebbet. Sokat ugrottak, nevettek a rovásomra, mert tudták, hogy érzékeny vagyok. Ez a viselkedés nem illik az életszemléletembe.

Szeretnék becsületesen élni. Szeretnék emberi kapcsolatokat. Ez nem nagyon sikerül. Gátlásos vagyok. Az időm nyolcvan százalékát otthon töltöm. Apám kocsival hazavisz, fél négykor már otthon vagyok, bevonulok a szobámba. Van lemezjátszóm, lemezeim, könyveim, szeretek olvasni, és nagyon szeretem a zenét. Hazaérek, fölteszek egy lemezt, és szól, amíg el nem alszom. Olvasgatok, rajzolgatok, festek. Időpazarlásnak érzem, hogy lemenjek klubokba, diszkókra ismerkedni, táncolni, lányokkal szórakozni, mikor olvashatok is. A könyv – ember. Ha olvasok, mintha beszélgetnék valakivel. Persze a könyvet fölveszem, leteszem, kezelhetem. Az emberrel nehezebb.

PARAGRAFUS:

A büntető törvénykönyv 274. szakasz 1. bekezdése rendelkezik az ifjúságellenes büntettről: „A kiskorú nevelésére, felügyeletére vagy gondozására köteles személy, aki a kiskorú testi, szellemi vagy erkölcsi fejlődését

súlyosan veszélyezteti, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető.” *Miniszteri indoklás:* „A bűncselekmény aktív és passzív magatartással is megvalósítható. Rendszerint huzamosabb ideig folyó és általában megismételt cselekményekkel követik el, például rendszeres, súlyos verés. A bűncselekményként értékelhető magatartások rendszerint egyaránt veszélyeztetik a testi, szellemi és erkölcsi fejlődést is. Néha könnyű az állásfoglalás ebben a kérdésben. Ha ugyanis az elkövető magatartása következtében komoly sérelem áll be, akkor a bűncselekményi értékelés vitathatatlan, mivel itt a súlyos veszéllynél komolyabb, azt meghaladó eredmény valósul meg. Egyéb esetekben a kiskorú személyiségének, jellemének, adottságainak, az elkövetéssel, a kiskorú nevelésével, gondozásával és felügyeletével összefüggő eredmények gondos vizsgálatával juthatunk el az igazságos ítélet meghozatalához.

A RENDŐRKAPITÁNYSÁG TISZTJE:

Nagy Júlia ellen néhány évvel ezelőtt bejelentés érkezett, hogy lakásán hittérítő tevékenységet folytat. Figyelmeztettük. Más följelentésnek nyomma nincs. Felmerült a neve egy tíz évvel ezelőtti ügy kapcsán, mikor egy öngyilkosságot megkísérlő fiú az ő tanítványa volt, de annak nem lett folytatása.

Véleményem szerint a tanárnő módszerei – a volt tanítványok magnószalagra mondott vallomásai alapján – kimerítik az ifjúságellenes büntető fogalmát. De olyan szülő följelentése szükséges az eljáráshoz, akinek gyereke jelenleg, hangsúlyozom, jelenleg szenved el a folyamatos és súlyos fenítéseket.

KÖZJÁTÉK:

Barátnőm meséli: Még a tavaszi szünet előtt beültem egy kávéra a Piroška presszóba. Egyetlen vendég voltam, s a felszolgálónővel beszélgettünk, a gyerekekről.

– Még csak másodikos, de a helyesírása tökéletes, gyönyörűen olvas, a szókincese nagyszerű, a magaviselete kifogástalan.

– Napközibe jár? – kérdeztem.

– Ó, dehogy, magántanára van, egy nagyszerű pedagógus, aki mindent kihoz a tanítványaiból, pedig vagy nyolcan járnak hozzá.

– Csak nem Nagy Júliáról van szó?

A felszolgálónő szeme felcsillant.

– De, de! Maga is hallott róla?

– Igen, de én elég rosszakat. Veri a gyerekeket.

Az asszony mosolya megkeményedett.

– Anélkül nincs nevelés.

– No de olyan keményen, mint Nagy Júlia? – kérdeztem. – Hisz egyik tanítványa öngyilkos akart lenni.

– Micsoda? – csattant fel. – Azt az ütődött Simon Bélát akarják a nyakába varrni? Annak a szent asszonynak, akinek mindkét kezét meg kéne csókolni?

Rövid, gyanakvó csend után úgy rám kiabált, hogy összerezzentem.

– Csak nem maga az az újságíró?

– Nem, dehogy, én tanár vagyok – védekeztem hökkenten.

– De ha ismeri, és biztos ismeri, ha tud az ügyről, mondja meg neki, hogy maradjon nyugton, mert mi, szülők, megvédjük Julika nénit, és ha sokat ugrál, velünk találja szembe magát. Fel fogjuk jelenteni.

– Ne veszekedjen – próbáltam csitítani.

– De igenis veszekszem – és rácsapott a hűtőpultra, hogy a poharak felugrottak –, mikor mindenféle cafatok belepiszkíthatnak mások makulátlan életébe!

Sírva rohantam ki, nem emlékszem, hogy a kávé-t kifizettem-e egyáltalán, mert mintha örült lett volna, úgy tombolt.

Én ezt nem értem. Mi váltott ki belőle ilyen haragot és abnormális viselkedést? Ennyire fölhergelte Julika néni a szülőket?

Az ifjúságellenes büntett három év alatt elévül. A legfiatalabb interjúadó, a tizennyolc éves Németh Andrea négy évvel ezelőtt lépett ki Julika nénitől.

A tizenhat éves Varga Ágnes, aki két éve járt hozzá, most abban a gimnáziumban tanul, ahol Julika néni legjobb barátnője orosztanár. A kislány megígérte a beszélgetést, de nem jött el. Újabb keresésemre csak annyit mondott:

– Nem akarok beszélni. Nagyon rossz emlékeim vannak róla, de mégse.

Az ugyancsak tizenhat éves Amrein Magda, aki a város másik gimnáziumában tanul:

- Nem akarok beszélni róla.
- Miért?
- Nemcsak rosszat, jót is mesélhetnék.
- Miből gondolja, hogy csak a rosszra vagyok kíváncsi?
- Cipőjét nézi, telitalpú, drága szandál.
- Mondja el nekem a jót azokról az évekről!
- Nem.
- Édesanyja megtiltotta?
- Igen, de nemcsak azért.
- Julika néni barátnője itt tanít?
- Igen.

Néhány nap múlva a földre lapult ház előtt várokotam, amely egy veréstől féltő kutyához hasonlít, este hét órakor. Két kisfiú lépett ki nyolc óra felé. Mint aki véletlenül arra jár, megszólítottam őket.

- Ti is idejártok Julika nénihez?
- Igen – és sietni kezdenek. Megyek mellettük.
- Én is tanítványa voltam. Jól van mostanában?
- Igen – és közelebb húzódnak egymáshoz. Gyorsítanak.
- Ideges még mindig?
- Nem.
- Nagy pofont tud még adni? Mert én kaptam akkorát, hogy na.
- Nem – és futni kezdenek.

Megsajnálom őket, nem megyek utánuk. Úgysem mondanának semmit. Félnek.

S azóta is mindennap az ajtó előtt nyolc pár gyerekcipő, gondosan egymás mellé állítva, orrukkal a fal felé.

„Mert mi csak gyeptéglák vagyunk”

A SÍPOLÓ MACSKAKŐ FORGATÁSA KÖZBEN

A napló, amely ennek az összeállításnak alapjául szolgált, *A sípoló macskakő* című film forgatása alatt készült. Mint a forgatókönyv társszerzője és forgatási konzultáns vettem részt a forgatáson, és feljegyzéseimet eredetileg nem szántam közlésre. A közzététel gondolata akkor vetődött föl bennem, amikor a filmben szereplő budapesti középiskolás fiúk olyan helyzet elé állítottak bennünket, amelynek összefüggései túlmutattak a filmforgatás szakmai keretein. A naplóból készült összeállítás tehát nem egy film születésének folyamatát rögzíti, hanem egy nemzedékkel való találkozás meglehetősen speciális dokumentuma. Speciális abban az értelemben, hogy olyan helyzetben találkoztunk ezekkel a fiúkkal, amely nemigen hasonlítható megszokott élethelyzeteikhez, bizonyos mértékig kísérleti helyzetnek tekinthető.

Mielőtt magát a naplót beszéltetném, az érthetőség érdekében szükséges röviden összefoglalva ismertetnem azokat a kereteket, amelyekben ez a helyzet kialakult. Maga a forgatókönyv, mint ezt azóta a filmen már látni lehetett, egy önkéntes nyári építőtáborról szólt, amelyben a táborparancsnok, illetve az állami gazdaság, bizonyos időjárási körülmények és szervezési hibák következtében, nem tud munkát biztosítani a mintegy száz fiúnak. A forgatás céljaira a filmgyár saját táborát telepített egy állami gazdaság területére, egy halastó partjára. A munkaterv összeállításában némi bonyodalmat okozott, hogy a halastó túlsó partján egy budapesti leánygimnázium készült építőtábort verni a forgatás egy bizonyos időszaka alatt, és „letelepedésünk” feltételül kikötötték, hogy ez alatt az idő alatt a mi táborlakóink nem lakhatnak a szemközti táborban. Mivel sem a film költségvetése, sem a környező szálláslehetőségek nem tették lehetővé, hogy több héten át csaknem száz fiút máshol szállásoljunk el, a jelenetek felvételi sorrendjét úgy kellett csoportosítani, hogy a kritikus időszak alatt csak a főbb szereplőknek kelljen lent tartózkodniuk, három-négytől

kb. harmincig terjedő létszámban; ennyi fiúnak ugyanis tudtunk szállást biztosítani Dunaújvárosban. A többiek csak a forgatás elején és végén költöztek le a táborba, ebben az egyszer két-, egyszer egyhetes periódusban készültek el azok a jelenetek, amelyekben az egész tábor, vagyis teljes lakossága „látszik”.

Magáról a lakhelyül és a naplóban foglaltak fő színhelyül szolgáló táborról annyit, hogy ugyanaz, mint ami a filmen látható; a kosztot az állami gazdaság konyhájáról hozattuk; a legközelebbi falu, Előszállás, mintegy négy kilométerre esett, kukoricaföldeken át vezető dűlőúton lehetett megközelíteni.

Szereplőink, a felnőtteket is beleértve, mind amatőrök voltak, akiket a vállalkozás iránti rokonszenv késztetett arra, hogy elvállalják a szerepüket, és – ami a felnőtteket illeti – zokszó nélkül tudomásul vegyék mindazt, ami mellett egy hivatásos színész talán nem ment volna el szó nélkül. De – és ez fontos a továbbiakra nézve – a fiúk is tudták, hogy mire számíthatnak, hogy szinte csak jelképes összeget tudunk felajánlani közreműködésükért, és ennek fejében majdnem egész nyarukat fel kell áldozniuk. Nem is vállalkozott a munkára mindenki, akit kiszemeltünk, ugyanakkor voltak olyanok, természetesen a főszereplők közül, akikkel többször is beszélgettünk a forgatás előtt a filmről, és egyöntetű lelkesedést tanúsított mindegyikük. Pedig már akkor látszott, hogy akad köztük jó néhány „nehéz eset”, hiszen a szerepre való rátermettség ritkán esett egybe jeles bizonyítvánnyal vagy mintaszzerű „közéleti” múlttal.

Előljáróban még annyit, hogy a naplóban szereplő keresztnevek közül „Gyula” Gazdag Gyulát, a film rendezőjét, „Tamás” Andor Tamást, az operatőrt, „Mara” Luttor Marát, az I. asszisztenst, „Tibi” Dimény Tibort, a gyártásvezetőt fedi, M. Andris, B. Jancsi, G. Gábor és Gy. Balázs a film fiú-főszereplői, P. Zoli pedig a táborparancsnok.

(Június 14. bétfő.) Tegnap délután megérkeztek a srácok. Pillanatok alatt birtokba vették a tábort, félóra múltán már feltűnt egy ladik a tavon, zsúfolásig tele alakokkal. Hárman kinn alszunk a táborban szolidaritásból, a stáb Dunaújvárosban lakik. Tamás tábortüzet gyújt, de a társaságnak csak egy töredéke hatódik meg ettől, a többség tudomást sem vesz rólunk, diplomáciai lépéseinkről. Az élet éjjelre sem áll meg, csapatok kószálnak szanaszét a dűlőutakon, még éjfélkor is fociznak, pedig ezen az első éjszakán még villany sincs. Már javában próbálunk aludni a lármában, amikor be-

hoznak a sátorba egy srácot, aki beleült egy tízcentis rozsdás szögbe: barackpálinkával mosogatjuk a fenekét.

Ma délelőtt ruhaellenőrzés, aztán próba a holnapi beállításokból. Reggeli: tej, hagyma, töpörtyű; ebéd: gulyásleves, mákos tészta. Megérkezik a műszak, óriási felfordulás, a fű már most kezd kikopni, száll a por. Bebiciklizek Előszállásra kávé inni, a bisztróban ott ül vagy tíz srác habzó sörröskriglik előtt. Megjelennek az első panaszkodó parasztok: kihúzkodták a tóból a nem tudom, miféle rendeltetésű karókat.

(*Június 15. kedd; 1. forgatási nap.*) A táborba való megérkezést forgatjuk. Este megint kint maradunk, Gyula hullafáradtan egy részeg gyűrű közepén. A tanári felügyelet máris csődöt mondott, nem is tudja mindenki, hogy kik a felügyelő tanárok, annyira nem különböznek a srácoktól sem korban, sem egyébként: együtt isznak velük. Egyikük, akinek máris „Fazon” a gúnyneve, reggel még megpróbált erélyesen fellépni, de részben rosszízűen, részben akaratlanul is keresztezve az asszisztencia utasításait, hatáskörét, úgyhogy leintették, és azóta ő is csak azzal törődik, hogy ne váljon nevetségessé.

(*Június 18. péntek; 4. forgatási nap.*) Egész nap a nyitó és záró zászlófelvonás. Délutánra, amikor a srácok reakcióit forgatjuk, idegtépően feszültté válik a hangulat. Forgatás után Gyula puhatólózik bizalmasai közt, akik elmondják, hogy teljes az anarchia, ellentétek alakultak ki a szereplők és a „statiszták” között, esténként nem tudnak mást csinálni, mint inni, már csak azért is, hogy éjjel ne fázzanak annyira.

Este haditanács a szállóban, a felvételvezetés különböző rémtettekről számol be: éjjel felverték a majorság vezetőjét, és bort követeltek tőle; néhányan feltörték a tálalót, csomó műanyag tányért kihordtak egy üres sátorba, és ott felgyújtották őket: csatos üvegekben hordják a pálinkát az előszállási bisztróból; egy „statiszta”-táborba csajok érkeztek Pestről, a többiek szitkozódznak, mert nekik azt mondták, hogy szigorúan tilos csajokat lerendelni. Tibi bedobja a törülközőt, szerinte három-négy nap múlva a rendőrség fogja feloszlatni a tábort. Kényszerű döntés: a hét végére hazamehetnek a mi költségünkön, még azon az áron is, hogy esetleg sokanem jönnek majd vissza.

Kétségtelen, hogy a srácok gyakorlatilag felügyelet nélkül maradtak, és – elsősorban Gyula hatására – büntetlenül azt csinálhatták, amit akartak, de a film érdekében szükség van a felszabadult hangulatra és arra a közér-

zetre, hogy ők is egy ügy, egy vállalkozás teljes jogú részesei, és így is bánunk velük, azaz kivételes táborban vannak, ahol nem érvényesek a szokásos tábori rendszabályok, mert eléggé érettek és önállóak ahhoz, hogy maguk szabjanak határt maguknak. Ugyanakkor a mi speciális szempontjaink nélkül is nehéz lenne kézben tartani ezt a társaságot, amely zömében nyugtalan, vibráló, helyüket kereső egyéniségekből áll – mi válogattuk össze tudatosan ilyennek. Speciális szempontjaink közé tartozik az is, hogy ha szankciókat vezetnénk be, visszaütne a forgatókönyv, helyesebben a srácok ütnének vissza vele, amint erre már utaltak jelek, bármennyire is az egész vállalkozás félreértésére vall, ha valaki ezzel próbálja igazolni az anarchiát. De szankciókat még akkor sem vezethetnénk be, ha változtatnánk a Gyula által leütött alaphangon, mert egész egyszerűen nincsenek retorziós eszközeink; a srácok egyrészt már be vannak fotográfálva, és mindinkább kezdik felismerni az ebből származó zsarolási lehetőséget, másrészt a jelek szerint vannak köztük olyanok, akik bármikor több pénzzel rendelkeznek, mint amennyit itt összesen meg fognak keresni.

(Június 19. szombat; 5. forgatási nap.) Reggel raport: aki feladta, hazamehet. Nem árultunk zsákbamacsát, aki nem mérte föl, hogy mit vállalt, álljon ki. Persze nem áll ki senki. Lehet, hogy tegnap este egy kicsit föl is fújtuk a helyzetet. Mindenesetre „hegyibeszéd”. Azért választottunk ki beneteket, hogy egész generációtokat képviseljétek egy generációtokat is közelről érintő ügyben. Kicsit viszolygok az „értelemre hatás” kétélű fegyverétől; ezeknek a srácoknak épp elégük van már az „értelemre hatásból”, ugyanakkor más úton nem nyerhetjük meg őket.

Tibiék táviratban értesítenek minden szülőt, hogy az eredeti tervtől eltérően mindenki hazamegy a hét végére, aztán autóbusszal kiszállítják a tábort a vasútállomásra. Ahogy délután elindulunk kocsival Pest felé, szinte végig az úton látunk stopozó csoportokat.

(Június 21. hétfő; próbanap.) Meglepetésünkre a srácok mind visszajönnek, pedig reggel a Déliben baljós kép alakult ki, sőt tegnap egyre-másra szólt a telefon Tibi lakásán, hogy „hol a gyerekem, önök azt táviratozták, hogy hazajön”. Aztán kiderül, hogy sokan egy kis kanyarral vagy átszállással a Balaton felé indultak, és most onnét szállingóznak vissza autóstoppal.

(*Június 23. szerda; 7. forgatási nap.*) A felszínen többé-kevésbé lehiggadtak a kedélyek, elhalványult a váratlan szabadság varázsa, kezdünk hozzászokni a napirenden levő zűrókhöz, és a srácok is kezdenek hozzászokni a filmes módszerekhez, a tempóhoz és a fegyelemhez, persze a maguk módján, kicsit úgy, ahogy az iskolában. Egy-egy beállítás után nyomban szétspriccel mindenki focizni, pingpongozni, sakkozni, heverészni, élni a maga kis klikkjének életét. Voltaképp sok szabad idejük van, mégsem képesek munka közben koncentrálni, és az örökös újrakezdés, összetétel, fegyelmzés nemcsak Maráékat, hanem őket is fárasztja, és ettől aztán újra szétspricceléssel, lehemperedéssel próbálnak szabadulni. Vagy rohannak a kantinba, ahol a képtelen bonbonokon kívül néha sört is lehet kapni, és még csak tiltakozni se nagyon tudunk a sörözések ellen, mert a zuhanyozó langyos vizén kívül egyelőre nincs más innivaló. A többség tehát kezdi átadni magát az eltunyulásnak, már csak azért is, mert valamikor aludni is kell, és egy ilyen táborban nyilván nem éjszaka fognak aludni, mikor végre tiszta a levegő – a főszereplőknek azonban keményen dolgozniuk kell, szöveget tanulniuk, és ha már nagyon elégük van ebből, ők egyszerűen eltűnnek, és idő előtt le kell fújni a forgatást, mert hiába várjuk, keressük őket. Az egyszerű nemtörődömségen kívül van ebben valami abból is, hogy „mi megtehetjük”, végtére is próbálják megcsinálni nélkülünk.

(*Június 25. péntek; 9. forgatási nap.*) Este a szállóban kissé zaklatott eszmecsere a srácokról. Mennyiben reprezentatív ez a gyülekezet? És mit reprezentál? Annyi tény, hogy Budapest szinte összes gimnáziumából vannak itt, hogy sok köztük a jómódú, elkényeztetett gyerek, ugyanakkor intelligenciájuk, tájékozottságuk átlagon felüli, tehát bizonyos mértékig mindenképp keresztmetszetét adják annak a rétegnek, amelynek szelleme meghatározó tényező lesz a jövőben.

Van valami meglegházi tenyészet jellege ennek a társaságnak. Mérheterlenül magabiztosak, követelődzőek, sokszor egyenesen agresszívak, ugyanakkor pillanatok alatt csődöt mondanak, amint a valóságban is szembekerülnek egy megoldandó helyzettel. Múlt szombaton, a „generálásúrást” hullámverésében fölmerült az az ellenvetés, hogy a forgatáson kívül nem tudják mivel elfoglalni magukat, nem gondoskodtunk tartalmas időtöltési lehetőségekről. Önállósági aspirációik ismeretében már maga a kérdésföltevés is furcsán hangzik. De mi föladtuk a leckét, álljanak elő ötletekkel, javaslatokkal, megpróbálunk segítséget nyújtani megvaló-

sításukhoz. Egyetlen, meglehetősen kézenfekvő javaslat hangzott el: vetítsünk filmeket.

Bár ez elég költséges mulatság, megindítottuk a szervezést. Ők maguktól képteleneknek bizonyultak minden önálló kezdeményezésre vagy közösséggé szerveződésre. Hallva megvető nyilatkozataikat a felnőttekről, az iskoláról, egyáltalán, hallva, hogy mindenről rendkívül határozott és rendszerint elítélő véleményük van, azt hittük volna, hogy tudnak kezdeni valamit a táborban rendelkezésükre bocsátott, saját érdekeiket legalább annyira veszélyeztető, mint elősegítő szabadsággal, amelyhez foghatót aligha élvezhettek eddig, hacsak nem nyaralás, autóstop közben, a Balatonnál, de az individuális szabadság volt, szemben az ittenivel, ahol egy száz tagú közösség kapott lehetőséget arra, hogy szinte önállóan berendezkedjen. Kétségtelen, hogy számításba kell venni az életkori sajátosságokat, és életidegen utópia azt várni ilyen sráctoktól, hogy egyszeriben valamiféle kis csodakommunává szerveződnek, mégis éppen ezektől a sráctoktól, akik igazán nem sorolhatók a beatzenével elaltatható vagy máris pozíciókra törő réteghez, éppen tőlük, akik látszólag annyira magukénak érezték a forgatókönyvet, azt vártuk, hogy kirukkolnak valami meglepővel, ami elidegeníthetetlenül rájuk, az ő újfajta eszményeikre vall.

Nos, ez nem történt meg, és ha dramatizálni akarnám a dolgot, azt mondhatnám, hogy szegényebbek lettünk egy illúzióval, de ez nem volna igaz, hiszen a film is ilyen fiúkról szól, talán az egy Pataki kivételével, akinek azonban nem is az a feladata, hogy jellemezzen, hanem, hogy mozgósítson. Az „életben” azonban Pataki sem az, akit eljátszik, méghozzá remekül – az életben ő az egyik legjellemzőbb fiú a maga végletes ideológiáival és fegyelmetlenségével. A főszereplők közül G. Gábor és Gy. Balázs fedi leginkább filmbeli szerepét; G. Gábor az, aki érzi, érti saját és társai erőtlenségét, dezorganizáltságát, Gy. Balázs pedig, aki az individuális szabadság útjait keresi. „Sanyi” más vonatkozásban jellemző: ő az, aki ideológiát sem gyárt magának, hanem egyszerűen balhézik, mert ebben érzi jól magát, és az a tapasztalata, hogy ezt nem is kérik számon rajta.

Bár szinte minden ilyen fiúközösség elkerülhetetlen velejárója, hogy kialakul egy különösen renitens, háttérben manipuláló csoport, nálunk ez is inkább az összképhez, mint a hagyományos mintákhoz idomult. Nem annyira alattomos stiklikkel tűnnek ki, mint inkább tunya közönyükkel, erőfeszítéseink tökéletes negligálásával, úgyhogy nem is érti az ember, mi vonzza őket ide. Lapulnak a sátrukban, minden egyes felvételhez úgy kell előparancsolni őket, nyeglén föl-kászálódnak, aztán az első adandó alka-

lommal újra eltűnnek. Két sátor között kacsafarmot rendeztek be; deszkákkal körülkerítettek néhány négyzetméternyi területet, beástak a földbe egy lavórt, megtöltötték vízzel, és a földre hasalva nézegetik a totyogó, lubickoló kiskacsákat. Hogy honnan szereztek őket, nem lehet pontosan tudni, de aligha kellett messzire menniük értük.

Talán csak egy fiú van, aki tüntetően más, mint a többi, őt nem befolyásolja sem a közszellem, sem az, hogy elütő, fura egyénisége miatt állandóan szekírozzák; lehozott magával egy írógépet, el is nevezték mindjárt „Írógépnak”, időnként kopácsol rajta valami pályamunkát, minden reggel és este lefutja aznapi hosszútávfutói adagját, és kinn alszik valahol a fűben, mert a sátorban élni sem hagyják. Ciki fejnek tartják, mert olyan... ciki fej... pedig ha egyéniségét inkább hóbortok alkotják is, semmint gondolatok és tapasztalatok, tiszteletben tartani legalább illene, és nem ugyanazokat az eszközöket bevetni ellene, mint amiket ők sérelmeznek folyton.

Ha lehet illúziókról beszélni, akkor csak annyiban, hogy néhány fiú egyéneként elültetett bennünk bizonyos várakozást, és ennek többnyire sem ők, sem társaik nem feleltek meg. Nem abban, hogy olyan tónust ütöttek meg, amint nyeregben érezték magukat, amely Marával szemben például a mi megítélésünk szerint sértő, hanem abban, hogy végül is csak a szerepüket igazolták, azt tudniillik, hogy kinek igazságos, kinek igazságtalan indulataikat nemigen tudják mibe befektetni. Más kérdés, hogy az erre való képességet csak gyakorlás útján lehet megszerezni, módszereire senki sem ébredhet rá egyik napról a másikra.

Június 28-án, hétfőn hazaköltözött a tábor, és az éjszakai felvételekig most már nem is jön vissza a nagyobbik fele. A következő periódusban csak a tíz főszereplővel és a húszfőnyi törzsgárdával dolgozunk, fokozatosan növekvő létszámban jönnek majd vissza, az első napokra csak egy maradt itt közülük, Gy. Balázs, aki azonban mindjárt ki is ficamítja a bokáját, és így nem tudunk megcsinálni vele minden tervezett beállítást. Majd a három főszereplő fiú és a táborparancsnok önálló jelenetei következnek. Szemben már ott a lánytábor, esténként halljuk a takarodót fújó trombitaszót.

(Július 8. csütörtök; 19. forгатási nap.) Miután néhány napig a táborparancsnoki szobában dolgoztunk, ma visszaérkezik a három srác, velük Gy. Balázs, akinek csak szombaton kellett volna lejönnie. A karja gipszben. Mikor már javában áll a pánik, szépen leoldozza a kötést. Gyula fel-

háborodottan bevágja az ajtót, a múlt heti bokaficam után meg sok minden egyéb után kiborul a rossz vicctől. Balázs állítólag csak azért tette gipszbe a karját, hogy könnyebben menjen az autóstop, aztán nyilván arra gondoltak, miért ne aknázzák ki még jobban ezt az ötletet. Nem szabad kijönnie este a forgatásra – végül is itt munka folyik, és csak azért jött le előbb, mert Pesten unatkozott, itt pedig jó balhékra volt kilátás. A többi három egész este adja a nyegle sértettet, ami ezúttal nem jön rosszul, mert a kirúgási jelenetet forgatjuk.

(Július 9. péntek; 20. forgatási nap.) Megjön a hat többi sátortag is, ők is benn laknak a dunaúvárosi szállodában, és ők is bekapcsolódnak a feszültségbe. Stábtagnak és fiúk csoportokba verődve tárgyalják a helyzetet, a tegnapi vicc csak kiindulópont, arról van szó inkább, hogy miért nem képesek megérteni: magatartásuk a szigorú keretek közt zajló munka sikerét veszélyezteti. Gyula nem hajlandó már alkudozni, csak az instrukciók erejéig érintkezik a fiúkkal.

Éjjel fél kettőkor aztán kissé alkoholos állapotban bekopognak a fiúk Gyulához, Canossa-járás, ígéretek. Gyula reggel alig támolyog az álomságtól és fáradtságtól, de más értelemben is le van véve a lábáról. Mindenesetre jellemző a fiúkra, arra, hogy mennyire nem képesek felmérni Gyula szellemi és fizikai igénybevételét, mennyire nem képesek kilépni saját személyes ügyeik szférájából, hogy a látványos bocsánatkéréssel is akkor hozakodnak elő, amikor éppen ilyen hangulatban vannak.

(Július 11. vasárnap.) Este telefonon beszélek Gyulával, elmondja, hogy tegnap valamilyen okból kitétték a szállóból azt a hét srácot, akik erősködésünk ellenére is lenn maradtak a hét végére, nyilván azért, hogy végre utánanézhessenek, milyen is az a lánytábor odaát. Jani, a francia fiú, aki kocsijának valamilyen defektje miatt még lenn volt, két fordulóval kivitte őket a táborba, és ott aludtak, bár az ágyakon még matrac sem volt, nem-hogy pokróc. Ma délben Gyula és Tamás elment bevásárolni az Emke kö-zértbe, hogy legalább enniük legyen mit a srácoknak, miután már nyilván megpróbáltak „szerezni” is. Jani időközben feljött, tőle értesültünk ezek-ről a fejleményekről, és este ő vitte le Gyulát élelmiszerestül, menteni, ami menthető.

(*Július 12. hétfő; 22. forgatási nap.*) Tegnap csakugyan történt egy s más: négy lány átjött a mi táborunkba, nyilván megfelelő előkészítés nyomán, a táborunk helybeli öre átment köpni, motorbiciklin megérkezett a táborparancsnok, és állítólagos „pozitívák” miatt azonnali hatállyal hazaküldte a négy lányt. Gyuláék alighanem végszóra érkeztek. Délután már föltörték a srácok a táborparancsnoki szobát, és alaposan belakmározta a kellék-beföttekből. Amikor késő este megállt egy autó a tábor előtt, el voltak készülve, hogy a rendőrség jött meg. Némán lapultak a sátrakban, és a megkönnyebbüléstől és a meghatottságtól alig tudtak hová lenni, amikor kiderült, hogy Gyula az, méghozzá hatalmas bőségkosárral.

Arról, hogy miért tették ki őket a szállóból, ellentmondóak az értesülések; a szálló portása szerint meztelenül rohángáltak a folyosókon, hangversenyt rendeztek a fürdőszobában stb. Akármi történt is, éjjel fél tizenkettőkor kitenni az utcára gimnazista korú fiúkat, nem a legszerencsésebb megoldás.

Beállít panaszkodni az állami gazdaság rendésze is, közli, hogy megy jelentést tenni az igazgatónak. Egy másik hír szerint már a dunaújvárosi erkölcserendészet is fölfigyelt – de mire!?

Deputáció indul a lánytáborba. Merev elzárkózásba ütközünk, teljesen ki vagyunk szolgáltatva nekik, hiszen végeredményben ők vannak birtonkon belül, mi csak amolyan betolakodók vagyunk, örülünk, hogy egyáltalán megtűrnek bennünket. Ráadásul már ma reggel is történt valami incidens, öten besétáltak a lánytáborba, mialatt a lányok kinn voltak dolgozni – tudniillik reggel óta itt van már a húsz törzstag is –, és pimaszkodni kezdtek az ügyeletes tanárokkal. Területi osztozkodásra kényszerülünk, a halastónak csak a felénk eső felében fürödhetünk, a partnak a lánytábor felé eső részére a lábát sem teheti be egyetlen „filmes-táborbeli” sem.

Röpgyűlés a srácoknak. Most már nehezen tudom elképzelni, hogy fél nappal tovább uralkodni fognak magukon, mert ők ezt az egész forgatást minden szalmaláng-lelkesedésük és hányaveti ígéretéseik ellenére első sorban balhénak tartják, aminek fő attrakciójától akarjuk most eltiltani őket. Ami a szállásukat illeti, a húsz újonnan érkezettel együtt átköltöztek a dunaújvárosi turistaszállóba; el vagyunk készülve a legrosszabbra.

(*Július 13. kedd; 23. forgatási nap.*) Viszonylag sima lefolyású nap, a lányok szerencsére kora hajnaltól déli megszakítással sötétedésig dolgoznak, délben eltikkadva alszanak, estére pedig mi tisztulunk el. Hogy a nyugalom ne tartson sokáig, este, hazafelé menet ki is tör a botrány a stáb-

buszban. A forgatókönyv egyik törölt, illetve módosított jelenetét eredeti formájában megszívelve megszólal a „lófasz! lófasz!”-kórus – nem először, kicsit mindig visszafordítva ellenünk a forgatókönyv élet. Az indíték persze nagyon is privát, semmi köze az amúgy is másként fölvetett jelenethez (számolás), de hiszen nem is ez a lényeges, a balhé, a poén a fontos. A II. asszisztensek, Lilla és Jutka megpróbálják lecsendesíteni őket, mikor ez nem megy, szólnak a sofőrnek, hogyha zavarja az ordítás, álljon meg. A busz azonban megy tovább, a stáb pedig némán tűr (mi nem vagyunk ott). Aztán egyszer csak felugrik az egyik világosító, nekiesik, amint az már ilyenkor lenni szokott, az egyik legrendesebb fiúnak, és ha Jutka és Lilla közbe nem avatkozik, saját testükkel felfogva az ütések, szabályos tömegverekedés törne ki. „Fazon”, a másik gúnynevén „Zakós tömpe”, a szerződötetett tanár mintha ott sem lenne.

A négy főszereplő közül három a főkolompos. Hogy azért-e, mert ők a főszereplők, azaz, ha másokat választottunk volna, azok is ilyenek lennének, vagy pedig éppen azért ők a főszereplők, mert ők ilyenek, nehéz eldönteni. Az is igaz, hogy ők vannak leginkább szem előtt, velük dolgozunk a legtöbbet – mindenesetre elképesztő, hogy pontosan úgy szabotálják saját ügyüket, mint szabotálnák a kívülről rájuk kényszerített fegyelmet. A pokoli az, és újra csak ide lyukadok ki, hogy ettől lesz igaz a film, erről szól a film; azokat kell bevonnunk egy vállalkozásba, akik semmilyen vállalkozást nem akarnak vagy nem tudnak végigvinni.

(Július 14. szerda; 24. forgatási nap.) Reggel hiába vár a stáb-busz a három főszereplőre, fél órája bent ül minden fiú és stáb-tag, ők sehol. Végül a busz elmegy, mi pedig tovább keresgéljük őket. Amikor előkerülnek, pimaszul, röhögve közlik: „Kakaót akartunk inni, és nem kaptunk sehol.” Nyilvánvalóan a tegnapi esti buszjelenet reakciójáról van szó, és bár nem ők a sértettek, tüntetően szolidárisak.

(Július 15. csütörtök; 25. forgatási nap.) Először forgatunk éjszaka a tíz nyolcas sátorbeli fiúval, és bár tartottunk ettől, ami következik, mégis túltesz minden várakozásunkon. Tulajdonképpen nem csinálnak mást, mint bohóckodnak, röhögnek, de egyfolytában, és néha már a hisztéria vagy az elmebaj határán, B. Jancsi például hosszú percek át szökdel egy helyben, és közben monoton, bugyborékoló hangot bocsát ki magából – egyszerűen nem lehet lelőni. Néha szinte lehetetlennek látszott összehozni egy felvételt, aztán amikor vég nélküli ordítózás, rendteremtés árán sike-

rült elérni a kiinduló helyzetet, csak el kellett engedni a gyepőt, minden elszabadult, hogy aztán a következő felvétel előtt mindent előlről kelljen kezdeni. Ez az elszabadulás történetesen nagyon jól jött a soron lévő jelenetben, de persze közben akadtak bőven olyan felvételek, amelyekben a srácok nem az általunk megszabott irányban szabadultak el, és egy ilyen sorozat után fogyott el egyszer Tamás türelme: „Tudod, mennyibe kerül ennek egy métere?!”, ordította, mint egy sakál. Az egyik beállításban viszont kapóra jött, hogy Zoli alaposan beszívott – ez is beletartozott az összképbe –, alig tudott beszélni, artikulálni, és amikor mint táborparancsnok megpróbálta összeszedni magát a viháncoló sátorban, majd szétvetett mindent a fojtott vihogás.

A jövő héten kezdődött volna a második felvonás a teljes táborral, de a lánytábor az előzetes megállapodással nem törődve, még jó darabig marad tovább, és az igazgató hallani sem akar arról, hogy míg ők itt vannak, mi száz fiúval éjszaka forgassunk. Mindenestül föl kell költöznünk Pestre, és a jövő hét közepétől megpróbálunk azokon a helyszíneken dolgozni, amelyeket eredetileg a forgatás végére terveztünk.

(Július 27. kedd; 31. forgatási nap.) A lánytábor a vasút mellett. Két autóbusszal hozzák a srácokat Pestről, és ezekkel a buszokkal mennek aztán a lányokért. A lánytábor tagságát az ominózus szemközti lánytábor szolgáltatja. Mintha valami misztikus régióból érkeznének. Tanáraik vezetésével leülnek egy kupacba a díszlettábor közepén, és énekelni kezdenek, amíg mi fahrtot építünk. Valamiféle emlék feltámad bennünk, hogy iskolai kirándulásokon, táborokban ez így szokás, de az eddigi másfél hónappal a hátunk mögött a jelenet eléggé abszurdnak tűnik.

Tartunk ettől a naptól, a hangulatot már eleve nyomasztja a szörnyű hőség és az ivóvízhiány. Több mint kétszáz emberbe kellene szünet nélkül vizet pumpálni, és két-három húszliteres ballonunk van erre a célra. A csellengők később fölfedeznek néhány száz méterre egy kutat, aminek az a következménye, hogy szünet nélkül szaladgálni kell a szereplők után, s hogy a kút vize délutánra elapad. Közben a játszó vonattal igazodnunk kell a menetrendhez, ami azt jelenti, hogy minden vonatérkezés előtt néhány perccel abba kell hagyni a munkát, a szerelvény betolat a közeli vasútállomásra, megvárja, míg a menetrend szerinti vonat elmegy, aztán visszajön, és mi kezdhethük kilométeres körzetből összeterelni a népet.

Ennek megfelelő idegállapotban reagálunk a mai közjátékokra, melyek közül egy vészfék meghúzás jelenti a tetőpontot, különösen azok után,

hogy néhány napja a Keletiben meghúzták már a vészféket, és egy vasutas vasrúddal akart nekimenni az egyik srácnak. Gyula magából kikelve ordít (ez is a legutóbbi napokban fordult elő először); Tamás: „Mit alkudozol ezzel a szar, jellemtelen bandával!"; M. Andris: „Elegünk van már ebből az örökös gyanúsítgatásból!" A forgatás végén mártír arccal bevallja, hogy ő volt a tettes.

(*Augusztus 2. hétfő; 36. forgatási nap.*) Tegnap elkezdődött az utolsó hét: öt éjszaka teljes táborral plusz két beatzenekarral, egy népi táncsoporttal, csomó helybeli fiatallal, éjszakai fürdésekkkel stb. Élet közvetlenül munka-kezdés előtt a porfelhőben úszó táborban: egy csoport a fa tövében az *Eper és vér* záródalát éneкли; egy helybeli fiú minden lányt körbefuvaroz a mopedjén, nyomában száll a por; egy csoport kukoricát főz egy üstben; mások a beatzenekar felszerelését próbálgatják; bizonytalan eredetű kutyák szédelegnek a zűzavarban; a zuhanyozóból kivágódik egy meztelen test, nyomában egy vödör víz; egy sátor mellett pingpongoznak a vaksötétben; egy fiú hosszasan nézi, hogyan égnek az éjjeli lepkék egy jódlámpán.

(*Augusztus 3. csütörtök; 38. forgatási nap.*) Ma délután az előzetes, amelyre már hosszú ideje készült a társaság, legalábbis szavakban. Az ötlet nem tőlük származott ugyan, de teljes mértékben magukévá tették, és rájuk bíztuk, hogyan dolgozzák ki: eljátszanak bennünket, *A sípoló macskakő* forgatását. Eléggé csődöt mond a társaság. Van egy különösen sűrű pillanat, amikor X. Jancsinak mint az előzetesbeli rendezőnek azt kellene elérnie, hogy minden srác menjen be a sátrába, nem felvételen, hanem egyik „felvételéhez”. Néhány pillanat az egész, amint áll teljesen tanácstalanul, és fogalma sincs, hogyan terelje be a srácokat – aztán Gyula rendezi az előzetest is, a srácok csak improvizálnak a megadott keretek közt, és ebben már felülmúlhatatlanok. Akár az ítékezésben: este, amikor a kifizetések nyomán kisebb lázongás kap lábra, nekünk is jut belőle: egyedül a hangosztály dolgozott úgy, ahogy filmet kell csinálni (?); övön aluli ütés azzal érvelni, hogy ha szeretitek Gyulát, a filmet, akkor nem csinálnátok örökké ezt a cirkuszt; nagyon téved az asszisztencia, ha azt hiszi, hogy megtalálta velünk a megfelelő hangnemet. Szinte még be sem fejeződött éjjel a forgatás, sokan már útnak is indulnak gyalog a sötétben. . . valahová. Még hátravan ugyan egy éjjel, de csak a főszereplőknek, a többiekét holnap délelőtt vinné ki a busz a vonathoz, ha egyáltalán marad még valaki addigra.

(*Augusztus 6. péntek; 39. forgatási nap.*) Tízkor ki a táborba, hogy elbúcsúztassuk azokat, akik megvárták a buszt. Útközben is találkozunk sto-
pozó csoportokkal, vajon éjjel három óta kinn vannak az országúton?

Aztán végigjárjuk a sátrakat. Nem mintha nem jártunk volna ezekben a sátrakban, de most, üresen, a forgatás végének közeledtére végképp elszabadult nemtörődömség nyomán olyan képet mutatnak, ami minden elképzelésünket felülmúlja: összetiport, földbe taposott lepedők, alsónadrágok, zoknik, ételmaradékok, csikkek, ruhadarabok, amelyeket még az előbb kerestek méltatlankodva tulajdonosaik. Egy ágy tele kukoricacsu-
héval, egy másik üres üvegekkel; egy sátorban, amely nem volt berendezve, fél vekni szénné égett kenyerek szanaszét dobálva. Alighanem itt zajlott le az a bizonyos kacsasütés, amelyről egyesek azt mesélték, hogy olyan volt, mint valami kannibál törzs rituális szertartása. Már-már azon se csodálkoznánk, ha az egyik sátorban egy hullát találnánk. Az itt maradt fiúk közül hamarosan akad egy idegenvezetőnk, aki elragadtatott kiáltásokkal invitál bennünket egy-egy különösen látványos sátorba.

A többi itt maradt srác még alszik, kinn a szabadban, pokrócokon. B. Jancsiék elmennek valahová lovagolni, és délután mennének mások is, de Jancsi lehűti őket: őutánuk már hiába mennének, az is megtörténhet, hogy vasvillával fogadják őket. Mindenben ott van már szerte a környéken a forgatás keze nyoma. Tegnap dinnyelopáson csaptak le egy nagyobb csoportra, de csak egy fiút sikerült elkapnia a rendőrnek és a két mezőőrnek. Óriási véraláfutásokkal bocsátották szabadon, a tábor azonban, mint ahogy akkor sem sietett segítségére, amikor elkapták, vagy húsz fiú közül egyedül őt, a tettelegesség nyomait is közömbösen fogadja. Zoli elhatározza, hogy felelősségre vonja a rendőrt egy zsebmagnóval. Gyulát meg engem is elcipel a rendőr lakására, aki hajtogatja a magáét, hogy tudniillik nem gumibottal, hanem tenyérrel verte el a fiút, és ha valami nem tetszik nekünk, panaszoljuk be a feletteseinél, de akkor a dinnyelopáson kívül lesznek neki más érvei is.

Egy másik riportot is készít ma Zoli, ezúttal velünk, a forgatásról és a filmről. Néhány srácot is megszólaltat, eléggé tessék-lássék szólnak hozzá a dolgokhoz, kicsit azért, mert viszolyognak a riporteri faggatózástól, de azért is, mert mintha nemigen vetett volna föl kérdéseket számukra mindaz, ami itt történt.

Mi is kíváncsiak voltunk, hogyan élték át a srácok ezt a forgatást, nyújtott-e számukra valamilyen új tapasztalatot a filmcsinálás megismerésén kívül, elsősorban önmagukra vonatkozólag, ezért két-három hónappal a

forgatás után két alkalommal mi is leültünk beszélgetni két-két fiúval, azok közül valókkal, akikben feltételezésünk szerint azóta leszűrődtek bizonyos tanulságok vagy megállapítások. Ebből a két beszélgetésből idéznék fel még néhány részletet, hiszen bármennyire az objektív tényközlésre igyekeztem is szorítkozni, óhatatlanul csak saját benyomásaimat rögzíthettem.

(1. riport.) *M. Andris*: ... A nagy csalódások közé tartozott a munkával való találkozás, a munkamódszerekkel meg azokkal a sajátságokkal, amikkel a munka együtt jár.

Riporter: Azelőtt sose dolgoztál?

M. Andris: De igen, de azok mind olyan link melók voltak. Itt viszont egy olyan letisztázott dologról volt szó, ami igazi értelemben vett munka volt, és az ember mégis csalódott benne.

R.: Miért?

M. Andris: Úgy gondoltam, hogy ez a forgatás és általában a filmgyártás olyan tisztán művészeti munka, aminél tökéletes összhang alakul ki. Valójában azonban nagyon sok mindenhez kellett alkalmazkodni, mindegyiknek megvolt a maga piszkos kis háttere.

Gy. Balázs: De jót mondott, jót mondott.

R.: Jó lenne, ha ezt kifejtenéd kicsit közelebből, mert nem világos, hogy mire gondolsz.

M. Andris: Egy film elkészítése olyan feladat, ami olyan egészen tiszta és egészen pontos valami, ahol egészen tisztán és pontosan lehet együtt dolgozni.

R.: Mit értesz ezen?

M. Andris: Az a gondolat, amit megpróbálsz ábrázolni, az egy olyan hajtóerő, ami mindenkién kell hogy dolgozzon, és ezért egy tökéletes dolog alakulhat ki, és ez nem alakult ki. Mindenféleképpen kell igazodni.

R.: Mégis mihez? Azért érdekel ez bennünket közelebből, mert az az érzésünk, hogy ennek a filmnek a forgatása szakmai szempontból viszonylag kedvező körülmények között zajlott le.

M. Andris: Szóval arról van szó, hogy egészen nagyszerű dolgot csináltak akkor, amikor filmet csináltak, és kiderült, hogy mégsem nagyszerű.

R.: Ezek mind általánosságok, ne beszélj mellé.

M. Andris: Mondjuk egy operatőr és egy rendező még dolgozhat együtt összhangban. És akkor kész, ez az egész. És lassan ebből is kivész a

tartalom. De nem is ez volt a lényeg. Nem tudom, hogy miért érdekel ez titeket ennyire. Olyan csalódás volt, mint ezer más.

R.: Még mindig csak annyi konkrétum hangzott el, hogy az operatőrön és a rendezőn kívül másnak nem volt beleszólása a filmbe, ami, bármennyire is kollektív művészet a film, természetes, sőt a munka előfeltétele.

M. Andris: Nem voltunk beavatva ebbe a filmbe, nem annyira, amennyire hittem, hogy be leszünk avatva.

Gy. Balázs: Na, ez az.

R.: Mi lehetett ennek az oka?

M. Andris: Nem tudom, azt hiszem, ti megpróbáltátok, lehet, hogy bennünk volt a hiba.

R.: Mi a *te* véleményed?

M. Andris: Énnekem az a véleményem, hogy ez a ti hibátok volt.

R.: Mennyiben?

M. Andris: Ti megtehettétek volna, hogy teljesen tudatosodjon bennünk ez a film. És ti nem tettétek meg.

Gy. Balázs: Ez egyébként igaz. Ti csak azt mondtátok mindenkinek, hogy olvassa el a forgatókönyvet.

R.: Na, ez nem egészen így volt. Először a szereplőkkel Gyula leült többször is beszélgetni a könyvről, aztán a forgatás első hetében, amikor már a többiek is elolvashatták, megbeszéltük, hogy egy este leülünk vitatkozni róla. És senki sem vitatkozott. Az egész beszélgetésből nem lett semmi. Nem jött oda senki.

Gy. Balázs: De ciki! Én egyébként ezt nem érzem, hogy mi nem voltunk beavatva.

R.: Hát az előbb ezt mondtad.

Gy. Balázs: Ezt ő mondta.

R.: Hallgassuk vissza.

(Visszahallgatjuk.)

Gy. Balázs: Egyébként én csak azt akartam mondani, hogy a többiekben nem tudatosult a film, szóval az ő véleményüket próbáltam kimondani... ez ciki, nem?

R.: Mindenesetre meglep, hogy ő úgy érzi, hogy a forgatásban nem eléggé beavatottként vett részt, akkor, amikor ő maga is sokszor dolgozott az összhang ellen. Sokszor ahhoz is szükség volt a stáb minden energiájára, hogy egyáltalán hajlandók legyetek gép elé állni.

Gy. Balázs: Ezek nüanszok...

R.: Minek az eredményeként viselkedtetek úgy, mint akik nem is akarnak beavatottak lenni?

M. Andris: Talán azért, én legalábbis, mert egyáltalán nem létezik olyan munka, amit én kedvvel csinálnék. Ez a munka valóban munka volt, de számunkra hamarosan unalmassá, mechanikussá vált.

R.: Szerinted mi lehet annak az oka, hogy semmilyen munkát nem tudnál kedvvel csinálni? Annak, hogy most így érzed.

M. Andris: A forгатás után elmentünk Lengyelországba, és amikor visszajöttünk, teljesen nyilvánvaló volt, hogy csak akkor érezzük magunkat kiegyensúlyozottnak, okénak, amikor mozgunk. Ez egy elég félelmetes dolog, mert amikor hazajöttem, sokáig egyszerűen fizikailag szenvedtem. Utána egyszer jöttünk valahonnan, öt percig egy tehervonaton, ez a tehervonat mozgott, és olyan helyre ment, amit nem ismertem, és ez az öt perc egy elfogadható állapot volt számomra. Ez persze adódhat abból is, hogy mérhetetlenül sok lekötetlen energiánk van, amit képtelenek vagyunk bármire is fordítani. Az, hogy én eljátszhatok egy filmben egy szerepet, ez látszatra olyasmi, ami... de mégsem...

R.: Ezzel tulajdonképpen azt is elmondtad, hogy ha akartunk volna, akkor se tudtunk volna titeket jobban beavatni, mert a mozgáson kívül semminek sem tudjátok igazán odaadni magatokat.

M. Andris: ... Ez a generáció félelmetesen nagyszámú, és véleményem szerint igen nagy erőt képvisel, nemcsak tömegében, hanem minőségében is; ha ez a generáció azt mondja valamire, hogy nem, akkor ott tényleg *nem* lesz.

R.: És mondja?

M. Andris: Nem mondja. Képtelenek vagyunk a legkisebb összhangot is létrehozni, ez a nagy helyzet. Amikor csak száz emberről van szó, egy táborról, ami nem is olyan differenciált, mint amilyen a mi generációnk általában, még akkor sem.

R.: Minek alapján választod el a generációdat a többitől?

M. Andris: Nem tudom pontosan, de például félelmetes energia van bennünk, ez letagadhatatlan, és nincs lehetőség a befektetésére, pótmegoldásokat találnak ki nekünk. És a problémáink nem kapcsolnak össze bennünket. Millió módszerünk van arra, hogy hogy kenjük el a problémáinkat. Millió, hát lehet látni. Ott vannak ezek a beatek, meg tiki-taki, félelmetes, hogy mik vannak. Külön-külön aztán mindenki elfogadja ezt az állapotot, és én se tudok jobbat.

(2. riport.) *G. Gyuri*: . . . Olyan rendhagyó, különleges szituáció alakult ki számunkra ebben a táborban, ami ma itt szinte elképzelhetetlen egyébként. Ez a szituáció abból állt, hogy száz srác bekerült egy olyan közösségbe, amit teljesen önmaguktól vállaltak, és bizonyos lelkesedéssel kapcsolódtak bele. Na, most ez a közösség olyan lehetőségeket nyújtott, amikkel máshol nem nagyon találkozhatunk, mégpedig hogy gyakorlatilag teljesen szabadok voltunk, semmiféle szokásos rendszabály nem volt, teljesen tudatosan nem volt, a vezetőség, ha lehet itt egyáltalán vezetőségről beszélni, minden szokásos vezetőségnek az ellenkezője volt. Ez a szituáció . . . ez utóvégre az a bizonyos vágyva vágyott szituáció, mégpedig az, hogy együtt vagyunk, azt csinálunk, amit akarunk, és megvalósíthatjuk az ötleteinket, terveinket. Namármost, ez annyira abszurd, elképzelhetetlen volt, annyira nem az, amihez hozzászoktunk, hogy teljesen negatívan ütött ki. Úgy értem, hogy ha én előtte elkezdek gondolkozni egy ilyen helyzeten, én nem lettem volna akkor se túl optimista, még akkor se gondoltam volna, hogy na, most itt majd összejönnek a világmegváltó dolgok, de ezt azért nem hittem volna, hogy ilyen egyértelműen negatívan süljön el a dolog.

Egy este, azt hiszem, a második héten, ti benn aludtatok a szállodában, átvettük a hatalmat. Elment a stáb, mi szokás szerint nem tudtunk mit csinálni, már be se rúgtunk, néhányan benn voltunk a parancsnoki szobában Zakós Tömpével, aki ott hóbörgött, mi meg röhögtünk rajta, szóval, ahogy ez volt. Elkezdett aztán erősködni, hogy most már tünjünk ki innen, szóval, hogy gyakorolhassa a hatalmát. Elzárta a magnót, erre mi gondoltuk, játszunk egy kicsit, és bekapcsoltuk a magnót. Újra elzárta, mi újra bekapcsoltuk, újra elzárta, újra bekapcsoltuk, aztán nem engedték oda a kapcsolóhoz, és azt mondtuk, fiúk, most átvesszük a hatalmat, ott volt az írógép, mire mondtuk, hogy a sajtó már a kezünkben van, a magnóval a tömegkommunikációs eszközöket is a kezünkbe kaparintottuk, elfoglaltuk a parancsnoki szobát, a Zakós Tömpét likvidáltuk, és akkor elkezdtünk szövegelni a mikrofonba, felváltva tolongva előtte, hogy gyerekek, itt a forradalom, átvettük a hatalmat, megalakítjuk az önkormányzatot, mindenki gyülekezzen a parancsnoki szoba előtt, Zakós Tömpe meg van semmisítve, kezünkben a sajtó, a rádió, peace and love, meg ilyen hülyeségek. Na, szóval . . . akkor nem jött senki. Menesztettünk egy kéttagú küldöttséget, a Csetet meg engem, hogy mint az aktivista csoport küldöttsége, a sátrakban is kihirdessük a dolgokat, és megmozgassuk a tömegeket, a többiek pedig addig ott maradnak, hogy tartsák állásain-

kat. Végigrohantunk a sátrakon, elkiabáltuk a szövegeinket, és akkor azok úgy végignéztek rajtunk, sakkoztak meg kártyáztak, hogy menjetek a picsába a hülyeségeitekkel. Mondtuk, hogy jó, most miért nem akartok játszani, milyen jó játék, gyertek, de nem is nagyon értették, hogy mi ebben a játék meg mit tudom én. Akkor visszarohtunk, már jóval lelketlenebb hangulatban, addigra már a parancsnoki szobában is lejjebb hangozódott a társaság, elkezdtek mutatkozni a dekadencia jelei.

X. János: Megszólaltak a demagógok.

G. Gyuri: Valaki azt mondta, hogy gyerekek, minden ilyen szar forradalomban a mikrofonon át kiabáltak a néphez, és ezért nem lett belőlük semmi, mert elszakadtak a tömegektől, szóval beszéljünk a szánkon, majd nagyokat kiabálunk. Kijöttünk a szobából, de a nép továbbra sem közeledett hozzánk, úgyhogy mi hiába közeledtünk, közben meg az állásainkat is elvesztettük, és Zakós Tömpe már élte a világát, és bemondta a mikrofonba, hogy örülök, fiúk, hogy ilyen jól tudjátok a marxizmust. . .

X. János: Kitanított minket arra, ami úgy is volt, hogy így nem lehet forradalmat csinálni.

G. Gyuri: Meg hogy látjátok, ha egyszer engedjük, amit annyira akartok. . . mondta a Zakós Tömpe, és félelmetesen igaza volt, ami azután végképp kiborított bennünket. Akkor aztán nem maradt más, hogy hát akkor foglaljuk el a büfét, fiúk. . .

. . . Ez az egész persze csak játék volt, mégis ez volt az egyetlen közös akció a táborban. Egyébként képtelenek voltunk bármit is kitalálni, valamit, amit csinálni akarunk, amit ott végre megvalósíthatunk. Abban az ideális állapotban, amire mindig vágytunk. Soha életünkben nem merült föl velünk szemben az a kívánság, hogy bármit is kitaláljunk, szinte tudatosan el voltunk szoktatva ettől. Persze az is igaz, hogy ez a tábor éppen rendhagyó, szabálytalan jellege, véletlenszerűsége miatt nem volt része ennek az egész struktúrának, amiben élünk, idegen volt tőle, úgyhogy nem véletlenül nem találtuk föl benne magunkat, inkább arra volt jó, hogy egy pillanatra kiemeljen bennünket, segítsen meglátni magunkat, de elszakadni, éppen szervezetlensége folytán, nem volt megfelelő, mint alternatíva nem volt használható.

X. János: Amit elmondott, az oké. De még hozzátenném, hogy nemcsak az önálló gondolkodástól szoktattak el bennünket, hanem piti dolgokban is meg vagyunk kötve. Na, most ezt azért mondom, mert más táborokban nem szabad cigarettázni, szemet festeni és bermudát hordani, és így az első, ami felmerülhetett ebben a táborban, ahol szabad volt cigaret-

tázní, szemet festeni és bermudát hordani, képletesen, az első, ami felmerülhetett, az az volt, hogy most ezt fogjuk csinálni. Az első az volt, hogy ha itt sütünk lopott kacsát, akkor nem lesz belőle baj, nem zavarnak haza, nem értesítik a szüleinket meg ilyenek, hanem kiélhetjük magunkat.

G. Gyuri: Ez a legelső és legprimitívebb reakció érvényesült aztán végig anélkül, hogy bárki is felülbírált volna magában, az, hogy: hű itt lehet, akkor csináljuk. A közösség csak ebben érvényesült, abban tudniillik, hogy úgysem én vagyok a felelős, úgyis olyan sokan vagyunk; észre sem veszik, miért ne. Mindenki így gondolkozott, és ez a látszólagos közösség csak arra volt jó, hogy fedezze mindazt, ami miatt nem jöhetett létre igazi közösség.

Visszatérve az előbbiekre, úgy érzem, hogy ez a tábor állati fontos volt nekünk, mert azt bizonyította be, amire eddig nem jöttem rá, hogy semmiféle tudás, elmélet vagy ilyesmi nem kiteljesedett érték, ha nincs realizálva, aktivizálva valami cselekvésben. Merthogy eddig azt hittem, hogy a dolgok tisztázása, megértése, ami a mi esetünkben abból áll, hogy állandóan résen vagyunk, nehogy átverjenek bennünket, önmagában is egy aktív, produktív cselekvéssel egyenlő, és ebben a folyamatban képesek vagyunk felhasználni, és nem levezetni energiáinkat. De az utóbbi időben már egyre inkább éreztem, hogy itt valami baj van az energiákkal. Az, hogy résen vagyunk, arra jó, hogy nem verhetnek át bennünket, de arra már nem, hogy pozitív cselekvést eredményezzen. Most itt állok tisztán és átveretlenül, már olyanoknak se dőlök be, mint az „all we are saying” (utalás az *Eper és vér* záródalára – Gy. M.) meg az egész „peace and love”-ügy, vagyis még akkor is manipulálható voltam, amikor azt hittem, hogy most már aztán igazán nem, szóval, itt állok megint egy tudással, hogy a tudás, a tudatosság nem egyenlő a potenciával, a cselekvéssel, most már azt is tudom, hogy cselekedni kéne, csinálni valamit, ami egyszerű és valódi, és amiben nem kellene sokszoros áttételezéssel kiröhögnöm és lecikiznem magam, szóval, amit egyszerűen csinálna az ember, és közben érezné, hogy tényleg csinál valamit.

Az elkülönítő

1. Magyarországon nyolcvanezer elmebeteget tartanak nyilván, a kórházak elmeosztályai kb. nyolcezer ágygal rendelkeznek, tehát minden tizedik beteg részesülhet *aktív* kórházi kezelésben. (Az Egészségügyi Minisztérium Statisztikai Jelentései szerint 1938-ban hétezer-egy, 1972-ben nyolcezer-háromszázhetvenegy volt az ágyak száma.)

Az egészségügyi költségvetésben évről évre az ideg- és elmebetegek gyógyítására szánt összeg a legalacsonyabb. De mivel magára az egészségügyre fordítható pénz is édeskevés ahhoz, hogy minden rászoruló beteg az egészségügyi törvény által a számára biztosított „legmagasabb színvonalú” gyógykezelésben részesülhessen, a pénzt elsősorban szülészeti, belgyógyászati, sebészeti osztályok fejlesztésére költik, s nem az elmeosztályokéra. Talán a legkevesebbet az elmebetegekről tudunk; a beteg *aktív*, intézeti kezelése viszonylag hosszadalmas, tehát költségeesebb, mint például egy belosztályon kezelt betegé. Az ok – pénzkérdéssé egyszerűsödve – legalább világos és egyértelmű.

Elöregedett, toldott-foldott kórházaink zsúfoltságát, a folyosókon felállított ágyakban fekvő betegek látványát – mivel megszoktuk – mint a betegség szükséges velejáróját vesszük tudomásul, melynek nyilvánvaló oka az a körülmény, hogy túl sokan betegedtünk meg egyszerre. Ha feltételezzük is, hogy a nyolcvanezer nyilvántartott elmebeteg nem egyazon időben szorul intézeti kezelésre, tehát nem tíz beteg gyógyul egy ágyon, elmeorvosok beszámolhatnak osztályokról, ahol egy ágyon két beteg egymást váltva éjszakázik.

Ebben a dolgozatban az elmebetegeket ápoló szociális otthonokban elhelyezettek sorsáról esik szó. Ezekben az otthonokban hozzávetőleg tizenötezer beteg él, többségük ún. *defekt* eset, akiről az orvos lemondott, hogy az elmeosztályon felszabaduló *aktív* ágyat olyannak adhassa, akinek

a gyógyítása sikerrel kecsegtet. Ez kényszerhelyzet, a megoldás pénzkérdés: kórházakat kell építeni.

Adottak-e az elmebetegeket ápoló szociális otthonokban a feltételek, hogy az ott élete végéig elhelyezett beteg embernek érezhesse magát?

Az *aktív* osztályon kezelt beteg természetesen szakorvosi ellátásban részesül, állampolgári jogainak gyakorlásától csupán betegsége időtartamára, ideiglenesen fosztották meg, lakását nem veszik el, állandó bejelentett lakhelye nem az elmegyógyintézet. Amennyiben intézeti elhelyezését indokolatlannak és jogtalanak, a bánásmódot pedig sérelmesnek vagy kifogásolhatónak tartja, módjában áll panaszt emelni az elmeosztályokat legalább negyedévenként ellenőrző *bírói szemlén*.

Az elmebetegeket ápoló szociális otthonokban szakorvos alkalmazását nem tartják szükségesnek, bírói szemle nincs, a beutaltak lakását – ha volt – elveszik, az otthonok közvetlen felügyeleti szerve, a tanácsok szociálpolitikai osztálya, egyúttal a beutalás jogát is gyakorolja. Az ország távoli zugaiba telepített otthonok – például a szentgotthárdi –, 2-300 km-re Budapeستől, a fővárosi felügyeleti szerv irányítása és ellenőrzése alatt állnak.

Az ötvenes években szervezett otthonok élén „egészségügyi középka-der”, az *intézetvezető* áll, akinek az orvos – egyetlen elmebetegeket ápoló szociális otthonban, Szentgotthárdon alkalmaztak főállásban elmeszakorvost – alárendelt beosztottja. Az orvosi teendőket főként napi 2-4 óras mellékfoglalkozásban alkalmazott körzeti orvosok látják el.

Az otthonokba beutaltak jogi helyzete tisztázatlan: betegek-e vagy szociális gondozottak? *Valójában* elmebetegek, akikre az aktív elmeosztályon kezelt embereket védelmező jogszabályok nem vonatkoznak. A szociális gondozottakat megillető jogokat azért nem élvezhetik, mert elmebetegek, akik nem képesek arra, hogy saját sorsukat és jövőjüket illető kérdésekben döntsenek.

2. Az alábbi szöveg a Balázs Béla Filmstúdió anyaggyűjtő forgatócsoportja segítségével készített magnetofonfelvételek felhasználásával készült. A helyenkénti javítások kizárólag stíláriis célzatúak.

Dr. Kiss-I. Ámosi József, az Intapusztai Rehabilitációs Intézet igazgató főorvosa: Annak idején szentgotthárdi kinevezésemet a Fővárosi Tanács vezető főorvosa, Bartha Ferenc eszközölte. Soóki Andrásét szintén. Miután Bedi (intézetvezető) két orvost, két szakorvost elüldözött az intézetből, megkapta a kinevezési jogát. . . (Felolvas az *Orvosi Hetilap* 1973. feb-

ruár 25-i számából. „A Fővárosi Tanács VB. szentgotthárdi ötszázharminc férőhelyes, elmebetegeket ápoló szociális otthon igazgatója – Szentgotthárd, Hunyadi út 29. – pályázatot hirdet az E-104 kulcsszámú intézeti főorvosi állásra. Az álláshoz négyszobás, összkomfortos lakás biztosított. Bedi Ferenc dr., intézetvezető.”)

Bedi Ferenc doktor?

Dr. Kiss-Vámosi: Első gondolatom az volt, hogy doktorrá avatása alkalmából dísztáviratot küldök neki. Ezek szerint két orvos elüldözésének jutalmaként ő kapta meg a jogot, hogy alkalmazhat főorvost. Ami a doktori címet illeti: vagy odahamisította – amit azért nem tartok valószínűnek –, vagy az *Orvosi Hetilap* szerkesztősége elképzelhetetlennek tartotta, hogy egy ötszázharminc férőhelyes, elmebetegeket ápoló szociális otthon igazgatója nem orvos. Ez a valószínű.

Konta Ildikó, az Intapsztaei Rehabilitációs Intézet pszichológusa, aki férjével, dr. Kiss-Vámosi Józseffel Szentgotthárdon együtt dolgozott: Baráth Anna szentgotthárdi beteg az intézeti viszonyokat bírálta. Panaszait nem orvosolták, ellenben – büntetésként – leinjekciózták. Panaszait, észrevételeit írta egy füzetbe, és a füzetet továbbította a Fővárosi Tanács Szociálpolitikai Osztályára, onnan visszaküldték Szentgotthárdra Bedi Ferenc intézetvezetőnek. Baráth Anna gyógyszerét megemelték. Látogatót nem fogadhatott, azt mondták rá: „Hát az nagyon zavart, az elmés!” Ezt a szót használták, hogy elmés. Az is bizonyítja, hogy nem elmebeteg: szabad idejében úgy megtanult oroszul, hogy az *Ogonyok*-ot járatta, és abból fordított. Oroszul levelezett. Teljesen önálló: logikusan gondolkodik és jelenleg is Szentgotthárdon van. Ami a panaszleveleket illeti, sokszor el se ment a levél. A levélíró betegeket figyeltetik, és a gyanús címzésű leveleket elkobozzák. A leveleket ellenőrzésre le kell adniuk: ha a levélíró az „izgága” betegek közé tartozik, a levelet azonnal elkobozzák és a beteget megbüntetik. Az elküldött levelek sorsa az előbbihez hasonló volt, visszaküldték az intézet vezetőjének, intézkedés nem történt; ez volt az intézkedés. Ennyi panasz után csak feltűnhetett volna: nem mindenki üldözési mániából írja a levelet, hanem jogos panaszok vannak.

A büntetéseket az intézetvezető és a gondnoknő, aki egyben az intézet párttitkára, közösen szabták ki az ún. „kedvenc” nővérek javaslatai alapján. Volt olyan nővér, akinek nem lehetett igaza, a kedvenc nővérnek mindig igaza volt, de a betegnek soha. Az intézetvezető azért akarta betiltani a pszichoterápiás csoportfoglalkozásokat, „mert még egy nővérről rábeszélnek a betegek, hát milyen dolog az”. Fél év is eltelt, míg a betegek

beszélni mertek, hogy például azt mondta a nővér: „Úgy belevágom az ágyba, hogy ott döglök meg, ha még egyszer bepisil!”

Milyen büntetések voltak?

Konta Ildikó: Megfenyegették, hogy bemegy az elkülönítőbe; a betegek zárkának hívták. Ez egy kis helyiség, rácsos ablakkal, és hálós ágy van benne. A hálós ágyba fektetés bizonyos esetekben indokolt lehet: például egy magatehetetlen beteg állandóan leesett az ágyról, neki szüksége volt arra, de a hálós ágyat büntetőeszközként használták.

Mi volt a büntetések időtartama?

Konta Ildikó: Egy-két óra. Voltak napok, hetek . . . amíg aztán meg nem tört.

Másfajta büntetések is voltak?

Konta Ildikó: A kimenő megvonása és a gyógyszerek, a nyugtató injekciók. A gyógyszereket, tehát olyan eszközöket, amelyeket a gyógyításra kellett volna használni, büntetőeszközként használták. Olyan helyzetet teremtetek, hogy később az indokolt esetben adott, az orvos által rendelt gyógyszert is büntetésnek érezte a beteg. Hiába próbáltuk megmagyarázni, hogy nem büntetésből kapja az injekciót, szüksége van rá, beteg, ettől jobban lesz, megnyugszik, utána megbeszéljük . . . mindenki büntetésnek vette.

Az injekciók kiválthatnak olyan hatást, hogy a beteg csakugyan büntetésnek érzi?

Konta Ildikó: Hogyne. A nyugtalan beteget injekciózták le, nem nézték, jogos-e a nyugtalansága. A jó beteg a nyugodt beteg volt. Másfél év alatt sokszor tapasztaltam, hogy például valaki azért verte meg a társát, mert az lopott tőle, de ha a tolvaj éppen egy kedvenc beteg volt, az kapott injekciót, akit megloptak. Persze hogy büntetésnek vette, úgy vette, hogy jogos sérelem érte, az igazát védte, erre leinjekciózták.

(Dr. Kiss-Vámosi elmondja, hogy a szentgotthárdi otthon intézetvezetője főleg rokonait alkalmazza az intézetben – kb. hatvan rokonát, földijét –; a jelenleg főállásban alkalmazott orvos is szentgotthárdi születésű, az intézetvezető gyermekkori pajtása . . .)

És ha az orvosnak jogában állna elbocsátani a rokonokat?

Dr. Kiss-Vámosi: Én nem vagyok rosszindulatú. Nem elbocsátani kellene, csak alárendelni őket az orvosnak . . . Ahol gyógyítanak, ott az orvosnak kell irányítania. Az gyökeres változást von maga után.

Végül is az intézetvezető beleszólt az orvosi munkába? Például elrendelte, hogy injekciót adjanak egy betegnek?

Dr. Kiss-Vámosi: Amikor nem volt orvos Szentgotthárdon, akkor megtette, sőt amikor odamentünk és tudomására hoztuk, hogy ehhez csak orvosnak van joga, akkor is megkísérelt beleszólni az orvosi munkába. Visszautasítottam, hogy szakmai kérdésekbe beleszóljon. Nővérek előtt utasítottam vissza: *ez az én dolgom*. Ugyanakkor az ápolók, akik szakmailag a beosztottjaim, valójában az intézetvezető alárendeltjei, a képmbe röhögtek. A jó ápoló a spicli volt. Nem az, aki a jó szakmai munkát végezte.

Konta Ildikó: Aki jó szakmai munkát végzett, annak volt a leghátrányosabb helyzete.

Dr. Kiss-Vámosi: A prémiumot például nem az kapta, akit én javasoltam, hanem adott esetben éppen az, aki a legrosszabb munkát végezte.

Gazdasági kérdésekben is voltak súrlódások?

Dr. Kiss-Vámosi: Nem, mert én gazdasági kérdésekbe soha nem szoltam bele. Ha kértem valamit – viszonylag jó gazdasági lehetőségei vannak az otthonoknak –, általában meg is kaptam. Itt nem szólhatok egy szót sem. Átalakítás, felszerelés; az intézetvezető mindent igyekezett teljesíteni, beszerezni, ezeknek örült is, mert fejlődik az intézet. . .

Tebát különvált a gazdasági és az orvosi irányítás?

Dr. Kiss-Vámosi: Nem vált külön. A gazdasági irányításnak része volt az orvosi irányítás: alá volt rendelve.

Említette, hogy bér munkát végeztek a betegekkel. Ezért ők kaptak pénzt?

Konta Ildikó: Kaptak. . .

Hogyan történt a pénz elosztása?

Konta Ildikó: Ebbe minket nem avattak be, mint ahogy abba sem, hogy kik menjenek munkába. Én megpróbáltam a nővérekkel megbeszélni a munka elosztását, a munka mennyisége, valamint a munkaidő alapján. . .

Naponta hány órát dolgoztak?

Konta Ildikó: Én mondtam: hat óránál többet nem lehet. . . Gyakorlatilag ezt nem tartották be, sőt egyáltalán nem tartották be.

Hány óra volt a napi munkaidő?

Konta Ildikó: Napi tíz-tizenkét óra.

És ezért mennyi pénzt kaptak?

Konta Ildikó: A pénz elosztásába nem vontak bele. Próbálkoztam, hogy közösen osszuk el a pénzt, a ledolgozott munkaórák arányában, mert volt, aki csak négy órára képes egy nap. . .

A pénz elosztása az intézetvezető jogai közé tartozott?

Konta Ildikó: Még azt sem tudtam, mekkora a rendelkezésre álló összeg.

Az intézetvezető kötötte meg a bérmunkára a szerződéseket?

Konta Ildikó: Ő. Holott a szerződések megkötése előtt felhívtuk a figyelmét, hogy bérmunkát nem szabad betegekkel végeztetni, mert ez a kizsákmányolás egy formája, és az orvosi etikával összeegyeztethetetlen... A szándék, a mi ötletünk: a munkaterápia volt. Csak kaptak az alkalmon, hogy: „hű, micsoda hasznót lehet itt behajtani!”

Említette a zacskóragasztást. Milyen munkát végeztek még?

Konta Ildikó: Krétacsomagolást, aztán a műanyag zacskók lemosását valami vegyszerrel, ettől sokan kiütést kaptak, a szemük égett...

Ez állandó jellegű munka volt?

Konta Ildikó: Akkoriban igen...

Egy volt szentgotthárdi beteg azt mondta: a gondnoknő fia beteg nőket erőszakolt meg.

Konta Ildikó: Ez azért nem nevezhető erőszaknak, mert kritikátlan, idióta, imbecillis lányokkal különösebben nem kell erőszakoskodni...

Akkor ez megengedett?

Konta Ildikó: Cukorért, cigarettáért a lépcső alá csalta őket... Dolgozó vagy kívülálló részéről... az ilyen intézményeknél a szexualitás mindig vitás dolog.

De itt nem a betegek egymás közötti kapcsolatáról van szó.

Konta Ildikó: Nem. Ez egy dolgozó gyerek, egy bentlakó fiatalember. Anyja a gondnoknő-párttitkár, apja mosodavezető az intézetben – alkoholista. Kritikátlan beteggel, egyáltalán beteggel: intézeti dolgozónak nem kapcsolata nem lehet: ezért fegyelmileg az intézetből elbocsáthatják.

Előfordult öngyilkossági kísérlet az intézetben?

Konta Ildikó: Igen. Az öngyilkosság után a főorvos, én meg a főnővér javasoltuk, hogy a fürdőszoba felső ablakát rácsozzák be, mert a beteg ott ugrott ki, nem halt meg... csak nyomorék lett. Egy epilepsziás nőbeteg, Mária a keresztneve...

Volt másfajta kísérlet is?

Konta Ildikó: Volt, igen. Valaki szalaggal felkötötte magát.

És szökés?

Konta Ildikó: Előfordult.

Aki megszökött, azt megbüntették?

Konta Ildikó: Hogy régebben hogy büntették, azt a betegetől tudom. Gyógyszerrel, injekcióval, a „zárkával”. Mindig mondogatták: „Tanárnő, elmondom, de ugye nem kapok utána injekciót?”

Milyen injekciót?

Konta Ildikó: Nyugtatókat. Hibernált, Pipolphent.

Hogyan történt az ellenőrzés?

Konta Ildikó: Látogatások voltak... Protokoll, evés, ivás... Előfordult, hogy az ellenőrzést végző személyekkel nem állt módunkban találkozni; az intézetvezető úgy szervezte a dolgot, hogy ne találkozzunk... Megesett, hogy az ellenőrök az ellenőrzés után, más forrásból értesültek, hogy a szentgotthárdi intézet főállásban alkalmaz orvost és pszichológust – Magyarországon ez az egyetlen ilyen intézet –, így nyilván sokan jöttek volna hozzánk tapasztalatcserére, de ez elmaradt...

Akkor mi volt itt: ellenőrzés vagy protokoll?

Konta Ildikó: Hivatalosan ellenőrzés...

A Fővárosi Tanács Szociálpolitikai Osztályától?

Konta Ildikó: Igen. Biztosan jöttek máshonnan is, de hogy kik: nem tudhattuk meg. Ha felettes szervtől látogató jött, a dolgozókat kiterelték az ebédlőből, alig várták meg, hogy lenyeljék a falatot, akkor ült asztalhoz a vezetőség a vendégekkel. Nem tudom, az elmebetegeket ápoló szociális otthonoknak van-e reprezentációs keretük; hogy ezek a három-négyfogásos ebédek kinek a zsebére mentek...

A megyei tanács nem ellenőríz?

Konta Ildikó: Nem. Csak szakszervezeti és pártvonalon álltunk kapcsolatban a helyi szervekkel, egyébként nem.

És a szakszervezeti, illetve pártszervek soha nem szereztek tudomást az intézeti állapotokról?

Konta Ildikó: Akiktől tudomást szerezhettek volna, azok nem szolgáltatottak információt. Az intézetet gyakorlatilag Bedi Ferenc intézetvezető és Csaba Elekné gondnok vezeti. Mindent kart karba öltve csinálnak, mert munkahelyi beosztás szerint az intézetvezető a gondnoknő főnöke, viszont pártvonalon a gondnoknő az intézetvezető főnöke.

És maguk nem tájékoztatták a szakszervezeti és pártszerveket?

Konta Ildikó: Tájékoztattuk. Egy nyílt pártnap után a szentgotthárdi párttitkár minden támogatást megígért: tehát egy felelős ember, a községi pártszervezet vezetője. A szakszervezet, a Hazafias Népfront is ígért segítséget, de tenni keveset tudtak, mert csak az intézeti dolgozókkal volt és lehetett kapcsolatuk. Maga az intézet, a betegek – nem hozzájuk tartoztak. Nemcsak tőlünk hallottak az intézetvezető és a párttitkár viselt dolgairól, és felháborítóknak tartották, hogy olyan személyek, akik társadalmi pozícióban vannak...

Tehát nem volt jogkörük az intézkedéshez.

Konta Ildikó: Nem volt.

Milyen szakképzettséggel rendelkeznek az intézet vezetői?

Konta Ildikó: A gondnoknő szakképzett ápolónő; főnövéként dolgozott az intézetben azelőtt. Az intézetvezető gondnok és élelmezésvezető volt; mindketten marxista egyetemet végeztek.

A főorvos úrtól hallom, hogy a szentgotthárdi intézetben verik a zsidókat?

Konta Ildikó: Volt ott egy Dávid nevű beteg, azt verték.

Ő zsidó származású?

Konta Ildikó: Igen. Ez a megkülönböztetés részben a régi rendszer nevelésének eredménye, amely egyeseknél máig rögzült, másrészt az unalom... Ötszáz összezárt ember, agresszivitásukat ilyen módon vezették le...

Mi volt erről az intézetvezető véleménye?

Konta Ildikó: Az, hogy a zsidóverést nem engedi meg. De nem tett semmit, hogy azokat, akik ilyen cselekményekben részt vettek, megbüntessék.

3. Bozóki Árpád tévedésből tizenkét évet töltött elmeógyógyintézetben. Ekkor került sor szakorvosi felülvizsgálatára. Eszerint elmebetegségben nem szenved, és nem szenvedett tizenkét évvel ezelőtt sem. Elmeógyógyintézetben vagy elmebetegeket ápoló szociális otthonban való elhelyezése, ott tartása tehát indokolatlan. Szociális otthonba utalták.

Bozóki Árpád: Kiss-Vámosi főorvos úr előtt Szombathelyi főorvos úr volt az intézet orvosa. Minden pénteken jött hozzánk... hetenként egyszer.

Konta Ildikó: Milyen volt ott a betegek helyzete?

Bozóki Árpád: Kérem szépen: az egy kintanya volt. Az intézetvezető volt ott a mindenható atyaúristen. Mert mindenki rokona volt meg falubelije. A konyhai személyzet, az ápolószemélyzet, az irodai személyzet...

Konta Ildikó: És kinek adott igazat?

Bozóki Árpád: Mindig az ápolószemélyzetnek mint barátainak és rokonainak.

Milyen büntetések voltak?

Bozóki Árpád: A cellába vitték...

Verekedés volt?

Bozóki Árpád: Volt, véres verekedések voltak...

Mennyi ideig volt Szentgotthárdon?

Bozóki Árpád: Több mint négy évig.

Konta Ildikó: Dávidra emlékszik?

Bozóki Árpád: Dávid szegény, szerencsétlen ember volt. . . Meghalt.

Konta Ildikó: Meghalt?

Bozóki Árpád: Igen. Valaki megrúgta, elvitték a kórházba, aztán ott meg is halt.

Konta Ildikó: És miért rúgták?

Bozóki Árpád: Ez egy olyan szerencsétlen, kleptomániás ember volt. . . Ha látott valamit, elvette.

Milyen vallású volt ez a Dávid?

Bozóki Árpád: Dávid zsidó ember volt. És ha nem lopott, akkor is ráfogták, és jól megverték. Egész nap folyt ez az ütlegelés.

És azokat megbüntették, akik Dávidot verték?

Bozóki Árpád: Nem, sosem. Ez, szerencsétlen, mindig véres volt, az orra betörve. . . Egész nap sírt, ha leült valahol, észrevették, jöttek, hogy megint valami elveszett, jól megpofozták.

A többi beteg?

Bozóki Árpád: A többi beteg.

Ápolók is?

Bozóki Árpád: Ápolók nem, azok nem bántották. . . csak hagyták. Az ápolók egyetértettek ezekkel a betegekkel. . .

Itt, Intápusztán jobban érzi magát?

Bozóki Árpád: Itt jobban. Egy rendes intézet, nem lehet összehasonlítani a szentgotthárdi otthonnal. Ez szociális otthon jellegű, megfelel a kormányzat beszédjének. . . és célkitűzéseinek. Míg a szentgotthárdi szociális otthon félelmet, aggodalmat kelt Szentgotthárdon a munkások között, hogy erre a sorsra jutnak jutni. . .

4. Hogyan került Sz. Aliz a szentgotthárdi intézetbe?

Dr. Kiss-Vámosi: Idegosztályon kezelték, aztán beutalták egy elmebetegeket ápoló szociális otthonba, fenntartva számára a lehetőséget, hogy ha nem tetszik neki ott, elmehet. Mikor azt mondta, hogy megy, kiderült, nincs hova mennie, mert elvették a lakását. Életem legnagyobb erőfeszítése volt elintézni, hogy az elvesztett lakás helyett kapjon egy másikat Budapesten.

Sz. Aliz meggyógyult vagy soha nem volt beteg?

Dr. Kiss-Vámosi: Elmebeteg soha nem volt. Rehabilitáció megkísérlése

céljából Sz. Alizt 1971. október 22-én vettük át a szentgotthárdi elmebetegeket ápoló szociális otthonból, előzetes helybiztosítás alapján. Intapsz-tán rövid ideig mint beteg, majd rehabilitált beteg, később nyugdíjas ki-gésztető foglalkoztatásban mint az intézet dolgozója tartózkodott. Az in-tézet könyvkötőműhelyében dolgozott, a szükséges ismereteket gyorsan és könnyen sajátította el. Elmebetegségre utaló tünetet nála az ápolási idő-szak alatt nem észleltünk. Ügyében írásban tájékoztattam az illetékeseket – aktája átkerült a gyógyító főosztályra, az intapsz-tai intézet ide tartozik, az elmebetegeket ápoló szociális otthon nem –, csatoltam a kórrajz-kivo-natot, és kifejtettem azt a véleményemet, hogy néhány hónap múlva sor kerülhet a teljes rehabilitációra. Ezt akadályozza az elmebetegeket ápoló szociális otthoni elhelyezése – mert az élete végéig tartó elhelyezési hatá-rozat még érvényben volt, Intapsz-tára csak vizsgálatra vehettem át –, va-lamint az, hogy a beutalás kérvényezésekor főbérleti lakását elvették. Az elhelyezési határozatot megszüntették, és elvesztett lakása helyett egy hasonló értékű budapesti lakást utaltak ki számára. Végül is nem egészen önként távozott az intézetből, *egy kis pszichoagressziót kellett alkalmazni a reha-bilitáció érdekében, mert mindenáron itt akart maradni*. Elismerem, hogy ez az intézet ideális környezetet és légkört teremt a betegnek, ezért kritikát is kaptunk, mert ha túl jól érzi magát a beteg, ez megnehezíti a rehabilitá-ciós munkát. Azt a kritikát kaptuk, hogy az itteni bánásmód a betegekkel nem elég életközeli. . .

Hogyan vették el a lakását?

Dr. Kiss-Vámosi: Automatizmus. Az elmebetegeket ápoló szociális ot-toni elhelyezés a beutalt életének végleges rendezését jelenti. Elhelyezése, ellátása tehát biztosított, neki lakásra többé szüksége nem lesz, a leadott lakást átveszi a tanács lakásügyi osztálya, és a leadott lakások egy hányadát a szociálpolitikai osztály.

Fűződhetett ehhez valakinek anyagi érdeke?

Dr. Kiss-Vámosi: Elképzelhető. Tény, hogy az elhelyezést jelentősen meggyorsította, ha a kérelmező lakást adott le. Ezek kb. egy hónapon be-lül kézhez kapták a beutalót, míg azok, akik nem adtak le lakást, évekig, akár egy évtizedig is várakoztak, nemcsak elmeszociális otthoni, hanem általános szociális otthoni elhelyezésre is.

Sz. Aliz milyen szakorvosi vélemény alapján került oda?

Dr. Kiss-Vámosi: Adminisztratív úton; nem szakember döntötte el. Egy tisztviselő a Fővárosi Tanács Szociálpolitikai Osztályán, aki az ügyet megkapta. Szakorvosi vélemény nem volt; nagy valószínűség szerint az

volt az indikáció, hogy valami ideggyógyászati zárójelentést fedeztek fel az aktái között.

Szóval orvosi vélemény nem kellett?

Dr. Kiss-Vámosi: Nem, ez a csodálatos. Zárt intézetben, illetve nem zárt pszichiátriai intézetben – például itt, Intapusztán – nyolc napon túl beteg nem tartható anélkül, hogy a bírói szemle meg ne nézze. Megkérdezik, szívesen van-e itt, akar-e itt maradni. Ha távozni akar, a szemlebizottság két elmeszakorvosa megvizsgálja, hogy elmebeteg-e, s ha igen, csak akkor tartható itt akarata ellenére. Zárt osztályon is ez a törvényes előírás. Ez az elmebetegeket ápoló szociális otthonokra nem vonatkozik, és néhány betegnél Szentgotthárdon kiderült, hogy beutalása elmeszakorvosi vélemény nélkül történt; beutalhatta az a tisztviselő, akihez az ügydarab került.

Aliznak odakinn jobb lesz, mint itt?

Dr. Kiss-Vámosi: Jobb . . . jobbnak *kell* lenni.

Miért kell? Miért kell, hogy ő mindenáron odakinn legyen boldog?

Dr. Kiss-Vámosi: Ez örök problémánk. Örök problémánk, hogy a beteg itt akar maradni, és egy kis *pszihoagressziót* is kénytelenek vagyunk alkalmazni, hogy minél előbb menjenek. Az intézeti és a kinti környezet közötti úr nehezen áthidalható. Nem biztos, hogy odakinn jobb. De van egy kényszerítő körülmény, amellyel számolnunk kell: a beteganyag mindenáron való, szüntelen cserélése, a fluktuáció biztosítása. A munkaképes, a munkavállalásra alkalmas, gyógyult beteget el kell küldenünk az intézetből. Nincs helyünk; az intézeti elhelyezésre várakozók száma rendkívül magas. Ami a rehabilitációt illeti, mi is hajlamosak vagyunk arra a túlzásra – és ez hibánk is –, hogy a rehabilitáció folyamatát mindenáron *kifelé* irányítjuk, holott a rehabilitációs vagy munkaterápiás intézetekben való foglalkoztatottság a rehabilitáció egy bizonyos szintje. A beteg munkájával jelentős mértékben hozzájárul eltartásához, és ami a legfontosabb: olyan környezetet, légkört tudunk teremteni számára, amelyben jól érzi magát. De aki nem beteg, aki munkaképes és családnál elhelyezhető, azt presszióval kell készítenünk a távozásra azok érdekében, akik tízesével-húszasával várnak egy üres ágyra.

5. *Hogy történhetett meg, hogy a szentgotthárdi otthon betegeinek kb. nyolcvan százalékát az intézeti tartózkodása alatt szakorvos egyáltalán nem vizsgálta meg?!*

Dr. Kiss-Vámosi: Valóban jó néhány olyan beteg volt, akit szakorvos nem látott. 530 beteget feldolgozni nem lehetett; mi Soóki-val hozzálátunk, hogy minden betegről pszichiátriai szintű kórlap készüljön. De ezt a munkát elvégezni néhány év alatt lehet csak; a mi ott-tartózkodásunk ideje erre nem volt elegendő. Meggyőződésem, hogy jó néhány nem elmebeteg sínylődik még Szentgotthárdon a kimentett Bozóki Árpádhoz hasonlóan.

Mi lehet az oka, hogy ezekben az otthonokban nem alkalmaznak orvost, nincs bírói szemle, hogy az elmeosztályokra érvényes jogszabályok itt nem érvényesek?

Dr. Kiss-Vámosi: Az, hogy „elmebetegeket ápoló szociális otthon”; szörnyképződmény. Elmebeteget szociális otthoni szinten elhelyezni soha nem volna szabad, és semmiképpen élete végéig. Ezeket az otthonokat a kórházi utókezelő osztályok színvonalára kell fejleszteni, mert az elmebeteg élete végéig elmebeteg marad, tehát nem gondozási problémát jelent, hanem gyógykezelési problémát, magyarul: szakorvost igényel. A szociális otthon ragyogó intézmény: a jövedelemmel, hozzátartozóval nem rendelkező idős emberek számára ideális környezetet teremthet, ahol gondtalanul élhetik le hátralevő életüket. De elmebeteg számára ilyen intézményt teremteni nem szabad. Ismétlem: az elmebeteg nem gondozást, hanem gyógykezelést igényel élete végéig! Az epilepsziás beteg: állandó szakorvosi felügyeletet, időnként komoly műszeres kivizsgálásokat igényel; nem elegendő, hogy gyógyszerre beállítom, és tíz évig vagy egész hátralevő életében azt szedi. Aztán az alkoholbeteg. Ami megnehezíti Szentgotthárd problémáját, hogy alkoholbetegek keverednek jelentős tömegben elmebetegekkel; azok szigorúbb bánásmódot, zártabb környezetet igényelnek. Világszerte tendencia, hogy az elmeegógyintézetet nyitják ki, az alkoholelvonó intézetet zárják be.

Itt a szkizofrénia. A szkizofrénia még gyógyítás nélkül is bármely fázisában gyógyulhat. Ez a legnagyobb tömegű elmebetegség. A szkizofrének életük végéig beutalni valahová – bűn, mert a rehabilitációs lehetőséget elzárjuk előlük. A szkizofrén betegnél bármikor shub, roham következhet be, amikor aktív kezelést igényel, tehát kórházi elhelyezést. Ami nem bonyolítható le ott, ahol esetleg még orvos sincs, mert jó néhány olyan elmebeteget ápoló szociális otthon van, ahová a körzeti orvos jár be hetenként egyszer, legfeljebb kétszer. Ezeket az intézményeket, amelyeket ma Magyarországon elmebetegeket ápoló szociális otthonoknak neveznek, fel kellene számolni, és pszichiátriai utókezelő osztályokat létrehozni

helyettük egy egységes szervezeten belül. Vagyis: alkalmat adni a beteg rehabilitációjára.

A jogi szabályozás lehetővé teszi, hogy gyakorlatilag bárki bárkit – például egy hozzátartozót, akit ki akar tenni a lakásból – ilyen intézetbe élete végéig bejuttasson, mert ellenőrzés nincs?

Dr. Kiss-Vámosi: Fennáll a veszély. Abban, hogy ez a helyzet kialakulhatott, a magyar pszichiátria is bűnös. Amikor szakorvosok kimondták egy betegről, hogy nem rehabilitálható, és szociális otthonba helyezték, ezzel a pszichiátriai gyógykezelés alól véglegesen kivonták, lemondtak róla. Lemondani pedig betegről a klinikai halál bekövetkeztéig nem szabad, sőt akkor sem. . .

Mi lehet az oka, hogy az ideg-elme a költségvetésben a legutolsó helyen áll? Nyilván praktikus okai vannak.

Dr. Kiss-Vámosi: Praktikus okai vannak, amit nem értek. Állandó objektív nehézségekkel nemcsak az elmebetegét ápoló szociális otthonok küzdenek, hanem a rehabilitációs intézetek, sőt a kórházak elmeosztályai is, mert minden kórházi osztályon belül a pszichiátria az utolsó. Sokan úgy vélik, hogy az elmebetegekkel nem érdemes törődni, belőlük már nem lehet munkaképes embert faragni. Pedig a rehabilitációs intézetek húszesztendő működése bizonyítja, hogy itt a betegek majdnem eltartják magukat, és jelentős részük visszatér a társadalomba, hasznos tagjává válik. Nem értjük ezt a szemléletet.

Bozóki Árpád tizenkét évig volt különféle zárt intézetekben, míg sor került arra, hogy lelkiismeretesen megvizsgálják. Félelmetes, hogy egy ember tizenkét évet vizsgálat nélkül ilyen intézetekben egészségesen letölt.

Dr. Kiss-Vámosi: Hadd gyakoroljak önkritikát. Bozóki Árpád néha elém került, de legtöbbször csak az aktája. Az aktájában néztem a szakorvosi véleményeket. . .

Dr. Soóki András is mondta, hogy ott-tartózkodásuk alatt képtelenség volt mindenkit megvizsgálni.

Dr. Kiss-Vámosi: Igen. Soóki is akkor szedte elő az aktát, mikor kiderült, hogy Árpád bácsi valakinek az ismerőse; akkor derült ki, hogy tulajdonképpen nem lehet tudni, hogyan került elmebetegeket ápoló szociális otthonba, mikor soha nem volt elmebeteg. Bozóki Árpád így reflektorfénybe került. Soóki megállapította, hogy nem elmebeteg.

Az egyik épülettömbben ötszáz beteget helyeznek el, a másik, a kis épületben barmínchetet. A kis épület szobáiban a berendezés – akár egy jó szállodáé. Mivel a betegek napi tíz-tizenkét órát dolgoznak, a „szállodaszobákban” azokat helyezik

el, akinek a munkateljesítményét az intézet vezetősége kielégítőnek tartja. És feltehető, hogy amikor a teljesítmény csökken, a beteget áthelyezik a nagy épületbe, a három-négy ágyas szobákból a húsz ágyas kórtermekbe.

Dr. Kiss-Vámosi: Fennáll a kizsákmányolás lehetősége, a kifáradt beteg „lecserélése”. Ebben a kérdésben vitáim voltak Bedi intézetvezetővel. Ragaszkodtam a munkára kihelyezés indikációjának jogához, epilepsziás, alkoholbeteg – tehát aki állandó orvosi felügyeletre szorul – munkára kihelyezését nem engedélyeztem és megakadályoztam. Ragaszkodtam a hatórás munkaidőhöz, ami a kifáradás megelőzését célozta.

6. *Dr. Soóki András*, a Dobai Szocioterápiai Intézet főorvosa: *Dr. Kiss-Vámosi* és magam rendszeresen viziteltünk a szentgotthárdi intézetben; bár ez az intézet nem gyógyintézet, mégis főként betegek vannak ott. A fekvőbetegeket mindennap megvizsgáltuk, a többit legalább egy héten egyszer. Ez azonban kevés, mert egy elmebetegeket ápoló szociális otthonban az orvos munkája két részből áll: osztályos munkából, mint akár melyik közkórházban, másrészt rendelőintézeti tevékenységből, vagyis a járóbeteg rendelőórán fogadjuk. Tehát bevezettem a rendelőórákat. Mindennap vizit után rendeltem; ahány beteg volt, annyi ideig. Így minden beteg, aki úgy érezte, hogy az orvossal találkoznia kell, igénybe kell vennie a segítségét, megjelent a rendelőórán. Az intézetvezető ezt a tevékenységemet mindvégig helytelenítette, a legnagyobb ellenkezésbe és ellenállásba ütköztem, pedig az egyedül ésszerű ez volt. Egy csütörtöki napon például meglepetten látom, hogy a kórtermekben piros kókusz-szönyegek vannak felterítve. Kérdeztem, mit jelent ez? Az egyik osztályvezető ápolónő felel, nagyon zavartan: „Hát... nagyvizit lesz.” Hogyhogy nagyvizit? A nagyvizit a főorvosi vizit, én mindennap vizitelek, miféle nagyvizit? Nagy nyögések közt végül is választ kapok: „Az intézetvezető kartárs fog vizitelni a gondnoknővel.” Ez volt az ún. nagyvizit.

Ilyenkor az intézetvezető orvosi funkciókat is ellátott? Például gyógyszert, injekciókat rendelt?

Dr. Soóki: Azt is megtette, hogy a beteget az ún. elkülönítőbe fektette. Ez egy rácsos ablakú, kis szoba, hálós ágygal, hordozható árnyékszékkel. Ebbe a bűdös, levegőtlen helyiségbe záratott betegeket.

Ezt megmutatják a látogatóknak is?

Dr. Soóki: Nem. A betegek úgy emlegették: a zárka, amelybe büntetésből, fenytésként kerültek. Korábban, mikor főfoglalkozású orvos az inté-

zetben nem volt, ha úgy látta jónak, az intézetvezető kiadta az utasítást: „Adjanak neki Hibernál-injekciót.” Igaz, hogy akkoriban orvos sokáig nem volt az intézetben, bár módja lett volna orvos segítségét igénybe venni, hiszen a szomszédos tudószanatórium két orvosa is szerződéses munkaviszonyban volt az intézettel.

Milyen okok és erők hozhatták létre az elmebetegeket ápoló szociális otthonokat, és melyek tartják életben jelenleg is?

Dr. Soóki: Ezek az otthonok patológikus képződmények. Nem állítom, hogy tudatosan hozták létre ezt a struktúrát. Hogy kívül esik az ellenőrzésen – ez tartja elsősorban életben. Az elmeosztályok betegeit többféle törvényes intézkedés védi az esetleges önkényeskedés, a nemtörődomség ellen, aminek az lehet a következménye, hogy feleslegesen kerül zárt osztályra valaki, tovább tartják ott, mint kellene vagy éppenséggel ott felejtik. Tehát míg az ilyen anomáliák ellen a pszichiátriai osztályok betegeit a törvény védi – sajátságos és tragikus módon, ott, ahol a betegek halálukig kénytelenek tartózkodni, nem védi őket semmi. Ha elmeosztályra kerül valaki – ha csak nem teljesen elesett, gondozatlan és nincs hová mennie –, előbb-utóbb kijön onnan. Például valaki örököl egy házat, de nem tudja eladni, mert a ház egyik része lakott. A tulajdonos tehát valahová el akarja helyezni ezt a fölösleges öregembert; kitaposott út – be a zárt osztályra! Ellene vethetnénk, hogy extrém eset. Sajnos, nem. De itt van bírói szemle, van tényleges ellenőrzés; mennyivel kényelmesebb egy olyan intézetbe tenni, ahol ellenőrzés nincs! Ezek az intézetek arra jók, hogy „fölösleges” embereket legális keretek között eltüntessenek. *Ez az igény hozta létre őket.* Nagy szó, hogy van hely, ahol a rászorulóknak fekhelyet és meleg ételt kapnak, de szabadságot is kellene kapniuk, emberi létezési formát, hogy embernek hiessék magukat. Amit az intézetek nyújtanak, ismétlem, nagy dolog: de az itteni élet csupán vegetálás. Az kell, hogy a gondozott embernek hiessék magát, ha netán időközben kissé megingott volna is a hite emberi mivoltában: az otthonban visszanyerhesse emberi méltóságát. Tehát rehabilitációban kell hogy részesüljön; viszont erre ezek az intézetek teljesen alkalmatlanok. Elmélyítik a beteg ember kudarcait, félelmeit, egy szóval nem segítenek, hanem rontanak az állapotán. Tudok arról, hogy a szentgotthárdi intézetvezető magához rendelte a beteget, tíz-húsz-harminc percet elbeszélgetett vele – pszichoterápiás célzattal (még a kifejezést sem tudja alkalmazni, nemhogy gyakorolni a pszichoterápiát) –, s hogy ez miféle ártalmakat okoz, az később derül ki, mikor a beteget nem lehet megnyugtatni heteken-hónapokon át.

Meglepő és feltűnő volt a szentgotthárdi otthon tisztasága.

Dr. Soóki: Meglepő a tisztaság, főként, ha más, ilyen jellegű intézettel vetjük össze. Tehetségtelen emberek, akik másra nem képesek, igyekeznek vasfegyelmet tartani és magával a fegyelmezéssel „produkálni”. Itt is ez a helyzet. Könnyen megteheti az intézetvezető, mert a környéken ipar nincs, munkaerő-felesleg van, az intézet vonzása nagy, a fizetés viszonylag jó – egy dolgozó helyett ott a húsz másik állásra várakozó.

Ott vannak a spiclik. Az értelmesebb betegek közül szervezik őket. Részben helyzetük és megfélemlített voltuk miatt vállalkoztak, meg azért, mert úgy gondolták, hogy ebből előnyük származik. És nem ok nélkül gondolták. (Jobb koszt, állandó kimenő, soron kívüli kimenő stb.) Ezek a kiszolgáltatott emberek nevetségesen apró előnyökért megdöbbenő jellemtelenségekre képesek. Aztán az ápolók. A spion ápolók kapták a prémiumot; ki mennyi terhelő adatot szolgáltatott arról, akit valamilyen okból „ki akartak készíteni”.

Hogyan jöhetett létre az elmebetegeket ápoló szociális otthonok mai formája?

Simon Attila pszichológus (Szeged, Idegklinikai): Szakemberek megkérdezése nélkül szervezték ezeket az intézeteket. Kinevezett vezetőik ellenérzéssel viseltettek a véletlenül odakerült szakember iránt, és szabadulni akartak tőle. Bárki bárkit bejuttathat ilyen otthonba. Ennek legális módja: a „beteget” bevitetik zárt osztályra, néhány nap múlva kiengedik; ezt megismétlik három-négy-öt alkalommal, tehát van három-négy-öt zárójelentésük, amely szerint az illetőt több ízben zárt osztályon kezelték. Rengeteg eset van, amikor vaskos összegeket ajánlanak fel gátlástalanul a zárt osztályon az orvosnak, hogy a beteget tartsa ott minél tovább, vagy helyezze el valamilyen szociális otthonba. Főként idősebb emberekről van szó, akik természetesen szenvednek valamilyen betegségben, de állapotuk nem indokolja, hogy elmebetegeket ápoló szociális otthonba utalják őket. Sokszor kétségbeejtő állapotban kerülnek be az aktív osztályra, és néhány hetes kezelés után sikerül őket annyira talpra állítani, hogy maguk körül el tudnak látni mindent. De ha elvitetik, az egy szobát jelent a lakásban!

Idégszakrendelés: nyolcvan várakozó, megjelenik a külsejében megnyerő hozzátartozó, és előadja, hogy ezt meg azt csinált, akit be akar juttatni, és kéri a szociális otthonba való bejuttatás támogatását. Idős embernél mindig vannak olyan tünetek, amelyek *gyanússá* tehetik, illetve alátámasztani látszanak a hozzátartozó által elmondottakat.

Bejuttatás. Azt mondják, csak elmebetegeket ápoló szociális otthonban

volt hely; általános szociális otthoni elhelyezésre öt évet kellett volna várni.

Dr. Soóki: Ha fel is ajánlanak vaskos pénzeket az orvosnak, a zárt osztályról előbb-utóbb kikerül a „beteg”, de az elmebetegeket ápoló szociális otthonból nem, tehát jövedelmező befektetés az az öt-tízezer forint. A beutaltak tájékozatlanok, nem tudják, hova kerülnek. Sőt magának a beutaltnak kell aláírnia, hogy lemond a lakásáról; az otthonba való kerülés első fél órájában már hiába könyörög, hogy visszamehessen – a lakást elvették. *Nem lehet meggondolni.* De hogy mondhat le a lakásról? Ha elmebeteg, nem írhat alá semmit; ha nem az, kijátszották. Élvtben van visszaút; a Működési Szabályzat kimondja: ha valaki magához veszi, vállalja a beteg eltartását, gondozását, távozhat az otthonból. De rendszerint az juttatja be, akinek el kellene tartania.

Simon Attila: Az ötvenes években – kb. mikor az elmebetegeket ápoló szociális otthonokat alapították – többek közt felszámolták a szombatista, pünkösdistá s más szekták által fenntartott, kitűnően szervezett szeretetotthonokat. Pedig ezek a néhány ezer tagot számláló szekták külön szociális ellátást biztosítottak a rászorulóknak számára, mint mi tízmilliónyian. A társadalomnak kötelessége lenne minden ilyen erőt felszabadítani, nem elnyomni. Ha arra hivatkozunk, hogy nincs elég pénz, ember, akkor adjunk módot rá, hogy azok, akik hajlandók pénzt áldozni, munkát végezni, segíthessenek. Mert sok mindent megtennének ezek az emberek; elemi kötelességüknek érzik – teljesen mindegy, hogy mit hirdetnek a túlvilágról –, hogy itt, a földön végezzenek hasznos munkát.

Dr. Soóki: A harminchét ágyas épület, a „szállodaszobák”. Ezt az otthonon a honvédségtől kapta. Ide kétségtelenül a munkateljesítmény jutalmaként kerülnek a betegek. Az intézet a határ szélén fekszik, eldugott helyen; az ellenőrzés névleges. Hogy Bedi intézetvezető kinek és hogyan számol el, nem tudom, de azt igen, hogy a betegek a végzett bémunkáért csupán jelentéktelen összegű zsebpénzt kapnak. A besúgó néhány fillérrel, esetleg forinttal többet.

Hogyan vált kényelmetlenné Bozóki Árpád bácsi a Gyulai Elmebetegeket Ápoló Szociális Otthonban? Véletlenül tudta, hogy az akkori intézetvezető valamikor virágárusleány volt Szolnokon. Az intézetvezető ezért adott túl Árpai bácsin. Bedi *szívességéből* átvette Szentgotthárdra. Pedig Bozóki Árpádnak volt egy megyei kórházi zárójelentése, mely szerint nem *elmebeteg*. Ezt a zárójelentést akkoriban mint megyei kórházi osztályveze-

tő főorvos, magam állítottam vagy állíttattam ki. Intézetben kellett mégis tartani, mert ráírták a beutalási javaslatra, hogy *veszélyeztetett*. Ha nem veszik fel, őket vonják felelősségre, ha a beteg például kárt tesz magában. A gyulai intézetvezetőnő, aki az intézeti orvosokat terror alatt tartotta, ráírta a javaslatra: Bozóki bácsi ön- és közveszélyes. Ez nem volt igaz; hajlott korú volt, de nem volt beteg. De ha a kórház elbocsátja is, utoléri az ideggondozó, melyet megfelelően tájékoztattak: és ott, nem is rosszhiszeműen, ráírják a lapjára, hogy elmebetegeket ápoló szociális otthoni elhelyezése indokolt. Ezekbe az otthonokba a bejuttatási kedv statisztikai adatokkal bizonyíthatóan rohamosan növekedett; ide egyszer kell valakit bejuttatni, s már akkor kijelentik a lakásból, amikor a tényleges elhelyezés még meg sem történt, de a beutaló már megvan.

A beutalás – én úgy mondom, *ítélet* – életfogytiglani, adminisztratív úton történik. Van ugyan beutaló – ha van –, de ez csak formai, legtöbbször körzeti orvostól való, aki nem szakember; jó esetben ideggondozói vélemény. Rövid vizsgálat vagy kórházi zárójelentés alapján véleményeznek: a kórházi zárójelentés *epikrízisében* oda van biggyesztve: „elmebetegeket ápoló szociális otthoni elhelyezését javalljuk”. Még kórházi gyakorlatomból tudom, milyen könnyen születik az ilyen javaslat. Miért? A kórházi osztályok állandó helyhiánnyal küzdenek. A visszatérő betegektől szívesen szabadulnak tehát. Még lelkiismeretlenséggel sem vádolható az osztály, mert fogalma sincs arról, milyen visszavonhatatlan rossz történik a beteggel. Meg vannak róla győződve, hogy ott ugyanolyan jogszabályok védik a beteget vagy talán még hatékonyabbak, mint a zárt osztályon. Azt sem tudják, hogy ezek az intézetek nem a gyógyító főosztály hatáskörébe tartoznak, ami önmagában is képtelenség. Fogalmuk sincs, hogy az intézeteket a laikusoknál rosszabb: *elrontott laikusok* vezetik, akik tanfolyamot végeztek, és azt hiszik, értenek az elmeorvosokhoz. Ha okosabbak és szerényebbek, arra hivatkoznak, hogy a *pszichiátriához ugyan nem, de az elmebeteghez értenek*, mert ők ismerik a beteget, régen ismerik, ismerik szokásait, várható magatartását a váratlan szituációkban; ez rendkívül veszélyes és káros dolog. Növeli a veszélyt az a hivatalos álláspont, hogy az intézetvezetők nagyobb erővel és igyekezettel vegyenek részt a gondozásban. Ezt ezek az elrontott, félművelt laikusok teljesen félreértik. Negatív előjelű „pszichoterápiát” folytatnak. Például az intézetvezető utasítani próbált: az új betegeket győzzem meg arról, milyen jó nekik ott. Jelentősen megnehezíti a problémát, hogy ezek az intézetek csak köz-

vetve tartoznak az Egészségügyi Minisztériumhoz, közvetlenül a Fővárosi Tanács Szociálpolitikai Osztálya a felettes szerv; a felügyeletet gyakorlatilag tehát nem egészségügyi, hanem adminisztratív szerv látja el.

7. (Sz. Aliz a visszaszerzett lakásban.) *Milyen módon került arra sor, hogy elmebetegeket ápoló szociális otthonba jutott?*

Sz. Aliz: Nekem kellett kérelmezni. Nem azt, hogy elmebetegeket ápoló szociális otthonba kerüljek, mert azt sem tudtam, hogy ilyen létezik. Általános szociális otthonba való ideiglenes elhelyezésemet kérvényeztem... és becsuktak egy lakásért. És én magam... velem kérvényezteték meg.

És ez hogy történt?

Sz. Aliz: Az Árpád Kórház idegosztályán feküdtem két hónapig. A IV. kerületi Tanács Szociálpolitikai Osztályán adták a tanácsot, hogy szociális otthoni elhelyezésemet kérvényezzem. Nem tudom, ők hogyan értelmezték; én úgy, hogy kérem elhelyezésemet szociális otthonba, mivel egyedülálló vagyok, s nincs, aki törődjön velem; elhelyezésemet addig, míg idegileg és fizikailag helyre nem jövök. Tehát csupán ideiglenes elhelyezést kértem.

Nem mondták, hogy ez egy elmebetegeket ápoló szociális otthon?

Sz. Aliz: Dehogyan mondták! Egyszerűen szociális otthonnak nevezték! Tehát – írjam meg a kérvényt. Mentővel nem vitethettek el. Mi legyen a törvényes alap? Ha én magam kérvényezem. Akkor aztán hivatkozhatnak rá.

És hogy vették el a lakást?

Sz. Aliz: A szóbeli megállapodás az volt: míg a szociális otthonban vagyok, addig a lakást fenntartják a számomra. Így kerültem a Zalaapáti Elmebetegeket Ápoló Szociális Otthonba. Mikor láttam, hol vagyok, azonnal haza akartam menni, de nem lehetett. Később derült ki, hogy a lakást távozásom után nyolc napon belül elvették. Levelet írtam a szociálpolitikai osztálynak – a válaszlevelüket megmutatom.

1969. II. 26-án kelt levelében foglaltakat megvizsgáltuk, azszal kapcsolatban az alábbi tájékoztatást adhatom: szociális otthonba való elhelyezése – úgy gondoljuk – indokolt volt jelenlegi egészségi állapotát véve figyelembe, s azon túl is, mivel azt saját maga kérte. Lakásügyben való kétségbeesése indokolatlan. Ugyanis a lakás, amelyből kiköltözött, egészségére ártalmas, még csak lakásnak sem nevezhető helyiség volt. Megítélésünk szerint lényegesen jobb helyzetbe került,

még akkor is, ha pillanatnyilag az Ön számára nem kellemes körülmények közé került.

Amennyiben gyógyulására sor kerül, és munkahelye biztosítva lesz, úgy munkásszálláson elhelyezést fogunk az Ön részére biztosítani. Tehát ilyen szempontból nem kell kétségbeesnie.

Kérem tehát, nyugodjék meg, új helyzetét megértjük, hogy nehéz megszokni, de reméljük, gyógyulásával jobb helyzetet fog tudni kialakítani saját részére, s ha erre sor kerül, forduljon hozzánk bizalommal, s segítségére leszünk.

Megjegyzem, hogy a volt lakásomat, amit az én egészségemre ártalmasnak nyilvánítottak, később kiutalták.

Hogyan került Zalaapátiról Szentgotthárdra?

Sz. Aliz: Az intézet orvosához fordultam segítségért. Dr. Kovács Sándor elzárkózott a nyílt válasz elől, és csak ennyit mondott: egyedülálló vagyok, gyenge idegzetű, számomra az intézetben való elhelyezés részben előnyös is. Másfelől: nincs lakásom, ahová visszamehetnék. Mivel itt semmi remény nem volt arra, hogy szabadon engedjenek, általános szociális otthoni elhelyezésemhez kértem a javaslatát; az orvos közölte, hogy ilyen javaslatot nem tehet, ehhez nincs joga, legfeljebb egy másik elmebeteget ápoló szociális otthonba kerülhetnek. Úgy gondoltam, a helyzetem nem rosszabbodhat már, csak jobb lehet. Így kerültem a sokat emlegetett, félelmes hírű Szentgotthárdra, ahová betegeket büntetésből helyeztek át. Itt találkoztam Kiss-Vámosi doktor úrral, aki megvizsgált és megállapította, semmi ok nincs arra, hogy ott tartson. Felháborítónak tartotta, hogy ez egyáltalán megtörténhetett velem.

És Intapusztára hogyan került?

Sz. Aliz: Az orvos állást változtatott, a szentgotthárdi intézetből Intapusztára került igazgató főorvosnak. Valahogy elintézte, hogy áttehessen a saját intézetébe. Mikor Intapusztán bírói szemle volt, engem épelméjűnek nyilvánítottak. Hogy a lakást milyen módon, kinek vagy kiknek a segítségével sikerült az orvosnak visszaszerezni, máig sem tudom. . . A bírói szemlén megállapították, hogy jogtalanul tartottak elmebetegeket ápoló szociális otthonban, jogtalanul vették el a lakásomat. . . Ha nem kérem áthelyezésemet Zalaapátiból Szentgotthárdra, és nem dr. Kiss-Vámosival találkozom, ott vagyok most is.

De Intapusztán volt bírói szemle. Mikor a szemlebizottság tudomást szerzett a maga ügyéről, és a megfelelő intézkedéseket megtette, feltételezhetően általánosabb következtetésekre is jutott. Ha már ott voltak Intapusztán, miért nem nézték meg Szentgotthárdot?

Sz. Aliz: Nem volt közük hozzá; az intapusztai intézet Vas megyéhez tartozik, a szentgotthárdi otthon a fővároshoz. Ami a bírói szemlét illeti: szinte el sem hitték az igazgató főorvosnak, hogy az elmebetegeket ápoló szociális otthonokban alkalmazott orvos beteget nem rehabilitálhat, tehát nincs joga ahhoz, hogy az intézetből elbocsássa.

Sikerült munkát szereznie?

Sz. Aliz: Ez Ernő utcai Szociális Foglalkoztató révén sikerült munkát szereznem. Fürdővíz-illatosító tablettákat csomagolok, hatfilléres darab-
bérben.

A rokkantnyugdíja mennyi?

Sz. Aliz: Hétszáznyolcvanhárom forint.

Azelőtt milyen munkakörben dolgozott?

Sz. Aliz: Cérnázó voltam az Újpesti Cérnagyárban.

Itt kinn jól érzi magát?

Sz. Aliz: Hogy őszinte legyek, félek, hogy egyszer csak jön értem a mentő, és visznek...

(Levél a miniszterhez) 1974. május 8-án kelt levelemben személyes meghallgatást kértem a tárgyban dr. Schultheisz Emil egészségügyi minisztertől. 1974. július 9-én értesítést kaptam az Egészségügyi Minisztériumtól:

Miniszter elvtárshoz írt bejelentése alapján vizsgálatot végeztünk a Szentgotthárdi Elmebetegeket Ellátó Szociális Otthonban. Miniszter elvtárs megbízásából a vizsgálat során szerzett tapasztalatokról szeretnénk Önt személyesen szóban tájékoztatni.

Megkértem dr. Kis Gyulát, legyen jelen ezen a tájékoztatón. Most arra kérem, mondja el, mi ragadta meg a figyelmét ezen a tájékoztató jellegű megbeszélésen?

Dr. Kis Gyula: Ez a szentgotthárdi intézetben végzett vizsgálatról tartott beszámoló volt. Odaadták a vizsgálat jegyzőkönyvét is, amelyet a helyszínen elolvashattunk. A tájékoztatón jelen volt az elmeszakcsoport egy orvos tagja, egy belgyógyász főorvosasszony, egy jogász, valamint a minisztérium panaszirodájának helyettes vezetője. A szentgotthárdi otthonban tartott vizsgálat jegyzőkönyve szerint ott rendkívül nagy fejlődés tapasztalható; amikor a részletekre került a sor, kiderült, hogy az ottani viszonyokhoz képest nem volt különösebben nehéz fejlődni. A betegek egy részénél - nekem a jegyzőkönyvben ez szűrt szemet leginkább - nem volt megállapítható, egyszerűen nem tudták tisztázni, milyen indikáció

alapján és ki utalta be őket, egyáltalán, mi a diagnózisuk; ezek az elmebetegség ún. defekt állapotában vannak-e, vagy pusztán szociális körülményeik indokolták a beutalást. Tehát összekeveredni látszott az elmebetegeket ápoló szociális otthon és az általános szociális otthon feladatköre. A kórlapokat nem vezették rendszeresen, ebből következett, hogy a szükséges adatokat – adott esetben évekre visszamenően – képtelenség volt megszerezni.

Az orvosnak kötelessége vezetni a kórlapokat, vagy azokat lehet vezetnie?

Dr. Kis Gyula: Nem, azokat kötelessége vezetni, nem lehet, azt kell vezetni. Az ún. dekurzálás, a kórtörténet változásainak rendszeres vezetése, a beteg állapotában észlelt változások, a terápia s annak hatásai természetesen bevezetendők, ez minden osztályon így van. Mikor megkérdeztük, hogy az elmebetegeket ápoló szociális otthonokban ez miért nem szokás, kiderült: beteg és szociális gondozott egyáltalán nem elválasztott fogalom; minduntalan arra hivatkoztak, hogy ezek az emberek tulajdonképpen nem elmebetegek, hanem szociális gondozottak. Mikor viszont azt kérdeztük: ha szociális gondozottak, akkor miért vannak korlátozva személyes szabadságuk gyakorlásában, miért vannak felügyelet – gyakorlatilag: gyámság – alatt, miért vannak intézetben, ahol rendszeresen bér munkát végeztetnek velük, miért kell az egzisztenciájukat – ha volt –, a lakásukat feladni, miért az intézet kapja a nyugdíjukat vagy a család által esetleg juttatott összegeket, miért vannak itt tizennyolc éves szociális gondozottak – akkor azt mondták, azért, mert ezek a személyek nincsenek olyan állapotban, hogy rendelkezni tudjanak saját sorsukról. Kicsit később a minisztérium jogásza elmondta, hogy szerkesztésében éppen most készül egy átfogó jogszabály, amely a rendezetlenségeket rendezni hivatott lesz. Olyan ötlet is felmerült, hogy ezeket az ún. „nyitott kapus” intézeteket zárttá nyilvánítják, mivel ezeknek az ellenőrzési formái a jogi gyakorlatban már adottak. Ténnek ezt most, mikor Európában – Magyarországon is – éppen a zárt intézetek kapuját nyitják ki az emberhez közelebb álló és eredményében bizonyítottan sikeresebb terápiás kezelésmódok megvalósítása érdekében. Ahhoz képest, hogy az elmebetegeket ápoló szociális otthonokat az ötvenes évek legelején szervezték meg, elég későnek találok, hogy a működésüket szabályozó jogi kautélák még csak ezután, tényleges működésük huszonhárom-huszonnegyedik esztendejében vannak születőfélben.

Elmondták, hogy ők mint az elmebetegeket ápoló szociális otthonokkal foglalkozók – egyáltalán: az elmeorvosok szakcsoport – rendkívül

nehéz helyzetben voltak, mivel az elmebetegeket ápoló szociális otthonokat rendkívül gyorsan kellett megszervezni. Budapestről ki kellett költöztetni az összes szociális otthont, erre nem voltak felkészülve, nem voltak megfelelő létesítmények, nem lehetett az eseteket szelektálni. Nem speciális otthonokat hoztak létre, így „keveredtek össze” betegek és szociális gondozottak. Valamint idekerültek az elmeosztályokról azok, akikről kimondatott, hogy az aktív terápiára nincs szükségük – el kellett helyezni őket valahová, hogy az aktív ágyak felszabaduljanak. Azt a gyakorlatot, hogy az elmeosztályok az aktív terápiára már nem reagáló eseteket leadják, határozottan tagadta az elmeszakcsoport belgyógyász kolleginája. Viszont éppen az Egészségügyi Minisztérium által kiadott statisztika szerint aktív ágy a betegek számához képest meglehetősen kevés van, kb. minden tizedik betegre jut egy. Az aktív elmeosztályokon nyilvánvalóan elég nagy az igény, hogy ágyak szabaduljanak fel, éppen azért, hogy olyanokat vehessenek fel, akiknél aktív terápiával eredményt remélhetnek. Tehát egyáltalán nem vagyok megnyugodva a tekintetben, hogy az elmeosztályok nem igyekeznek az aktív kezelésre rosszul reagáló, rossz szóhasználattal: *defektnek* minősítettek elhelyezni ezekben az elmebetegeket ápoló szociális otthonokban. Ezeknek éppen az lenne a feladatuk, hogy az ilyen eseteket felvegyék. De a jelenlegi helyzetben, mikor beteg és szociális szempontból odakerült egymástól el nem választhatóan keveredik, mikor ezek az intézetek csak közvetve tartoznak az egészségügyi tárcához, ez a feladat megoldhatatlan.

Az egészségügyi miniszter mégis vizsgálatot rendelt el az ügyben; végül is a tárcához tartozik.

Dr. Kis Gyula: Végül is hozzájuk tartozik, amennyiben a Fővárosi Tanács Szociálpolitikai Osztálya is a minisztériumhoz tartozik. A közvetlen szakirányítás azonban nehezebben érvényesül, ha egy lépcső van közben, egy tanácsi, tehát nem egészségügyi szerv. Akik a beutalásról döntenek, nem szakemberek, nem orvosok, hanem adminisztratív vagy jogi munkakörben dolgozók. Nincs igény rá, hogy itt orvosok dolgozzanak. Tehát arról, hogy valaki élete végéig tartó elhelyezést nyer, végső soron a szociálpolitikai osztály dolgozói, nem pedig orvosok döntenek. Ez volt a következő, ami miatt kétségeinknek adtunk hangot, valamint az, hogy *defektnek*, magyarul gyógyíthatatlannak, reménytelennek minősítettek beteget.

Ez hogyan egyeztethető össze az orvosi etika szellemével?

Dr. Kis Gyula: Ez, véleményem szerint, az orvosi gondolkodásmóddal

összeférhetetlen. Nekünk egyetlen esetről sem szabad kijelenteni, hogy reménytelen, és feladni a beavatkozás, a terápia, a gyógykezelés lehetőségét. Nem szabad eleve kimondani, hogy ezzel az esettel nem lehet mit kezdeni – s akkor valahová elsüllyesztjük, még ha az elmebetegeket ápoló szociális otthon hangzatos nevéen nevezzük is ezt a süllyesztőt.

A defekt kifejezés az orvosi nyelvben és gyakorlatban de jure vagy de facto használatos?

Dr. Kis Gyula: Ez *de facto* használatos zsargon kifejezés. A *defekt* állapot irreverzibilis, tehát vissza nem fordítható károsodást jelent. Például, ha valakinek amputálják az egyik lábát, azt visszanyereszteni nem lehet; de a fél lábú beteget rehabilitálni kell, olyan körülményeket kell teremteni a számára, hogy fél lábbal is emberként tudjon élni. Visszakanyarodva: a *defekt* kifejezés a beteg olyan állapotára vonatkozik, amely kezelést nem igényel, mert nincs remény arra, hogy a kezelés eredményes legyen.

Tehát az orvos számára a defekt kifejezés azt jelenti, hogy nem beteg; nem beteg pedig nyilvánvalóan nem kezelnek.

Dr. Kis Gyula: Nem beteget nem kezelnek; pontosan ez a kérdés buktatója, mert ezeket az ápoltakat hol betegnek, hol nem betegnek tekintik. Amikor lakásukról, pénzükéről, további életükről van szó, akkor betegek, hiszen helyettük különböző tisztségviselők döntenek. Mikor viszont arról van szó, hogy megfelelő intézetben, megfelelő orvosi ellátásban részesítsék őket, akkor kiderül, hogy tulajdonképpen nem betegek, hanem *defekt* esetek, állapotuk maradandó, visszafordíthatatlan. A szentgotthárdi állapotokat én ebből a jelentésből ismertem meg. Elismerték – évtizedekre visszamenően –, hogy ezek, a véleményem szerint alapvető hibák, véleményük szerint kisebb lazaságok, melyekért ennyi idő elteltével senkit felelősségre vonni nem lehet, jelenleg is „fennállnak”, ezeket „ki fogják küszöbölni”. Már van ott orvos, akit utasítottak, hogy az adminisztrációt tegye rendbe. Arra nézve, hogy az ott ápoltak rehabilitációját, visszakerülését az életbe milyen módon képzelik megoldhatónak, érdemleges választ nem kaptunk. A rehabilitáció, ami a szakmai részt illeti, nyilván megoldható. Viszont nem oldható meg társadalmilag, hiszen az efféle otthonba való bejutás előfeltétele a betegről elvett lakás. Az intézet a beteg állandó bejelentett lakhelyeként szerepel; ha van is köztük olyan, aki képes volna fenntartani magát odakinn, nem tudnak számára lakást biztosítani – ez a hivatalos vélemény.

Véleménye szerint az orvosi gyakorlatban van-e különbség beteg és beteg, illetve betegség és betegség között?

Dr. Kis Gyula: Az egészségügyi törvény leszögezi, hogy minden dolgozót megillet a legmagasabb szintű orvosi ellátás. Ez szépen hangzik deklarációként, de a gyakorlatban sajnos nincsenek meg a feltételek, hogy ezt minden rászoruló meg is kapja. Nincs elég kórházi ágy, orvos, felszerelés. Az, hogy valaki egy klinikára kerül, mert sávban, területileg odatartozik, vagy egy másodrendű közkórházba, mint a miénk, a Korányi Kórház, az kizárólag szerencse dolga. Az, hogy itt nincs mód EKG-vizsgálatot végezni éjszaka – ha valaki szívinfarktussal idekerül, nincs szerencséje –, ha egy intenzív kardiológiai munkát végző intézetbe kerül, akkor ez természetesen alaplehetőség.

Ha egy idős rákos elmebeteg öngyilkosságot követ el, eszünkbe se jut, hogy hagyjuk meghalni. Mert módot kell adnunk rá: ha felépül, dönthesse a sorsáról; s ismertté válhatnak olyan kezelési módok, amelyekkel az ő alapbetegségét gyógyítani lehet. Nem mérlegelhetem, hogy kinek az élete ér többet vagy kevesebbet. Ezt a mérlegelést nem szabad elvégezni, mert az nagyon távoli ideológiához vezetne, ha különbséget tennék egy ember életének értéke és egy másik emberi élet értéke között.

Mintha a betegségek két fajtája létezne: az elmebetegségek – és az összes többi. Ez tükröződik az egészségügyi költségvetésben, melyben az ideg- és elmebetegségek gyógyítására fordítandó összeg a legalacsonyabb; mi lehet az ok?

Dr. Kis Gyula: Valami olyan megfontolás nyilván vezeti azokat, akik elosztják a pénzt, hogy például egy aktív belgyógyászati vagy sebészeti osztály fejlesztése kifizetődő, jobban behozza a ráfordítást, mert egy ágyat jóval rövidebb ideig foglal el a beteg, míg munkaképessé gyógyítják, mint egy elmeosztályon. Viszonylag gyorsan dőlnek el a dolgok. Az elmeosztályokon aránylag hosszú ideig, nem látványos gyorsasággal lehet csak eredményt elérni.

A család is szívesebben vállal és ápol egy ágyhoz kötött szívbeteget, mint egy elmebeteget. Az elmebeteget szentnek vagy bűnözőnek tartották régen; valami másnak, nem embernek. Nem tartják embernek ma sem. Mintha éppen ember voltát veszítette volna el azáltal, hogy nem hasonlít a többihez.

A szóbeli tájékoztatás során a minisztérium képviselői felajánlották, hogy – a szabadságolások befejeztével – ellátogathatunk bármelyik elmebetegeket ápoló szociális otthonba. 1974. október 17-én kelt levelemben a látogatás időpontjának megjelölését kértem, valamint a szentgotthárdi

otthonban végzett vizsgálat jegyzőkönyve egy másodpéldányának megküldését. A minisztérium 1974. november 4-én a következőkről értesített:

A Szentgotthárdi Szociális Otthon gondozási munkájával kapcsolatban tett bejelentést kivizsgáltuk, és ennek alapján a szükséges intézkedéseket megtettük. A vizsgálat eredményéről Önöket szóban tájékoztattuk, ezzel az ügyet lezártuk.

A vizsgálatról készült jelentésünket mint hivatalos ügyiratot nem áll módunkban kiadni. A szociális otthonok a fővárosi és megyei tanácsok közvetlen felügyelete alá tartoznak. Amennyiben az Elmebetegeket Ellátó Otthonok mindennapi munkáját kívánja megismerni, ehhez az otthon felügyeletét ellátó szakigazgatási szerv engedélyét kell kérnie.

8. (Szentgotthárd) A filmforgató csoporttal szinte mint „partizánok” juttunk be a szentgotthárdi otthonba; újabb s kimerítőbb tájékoztatást az otthon mindennapjairól az alább közölteken kívül nem nyerhettünk.

Bedi Ferenc, a Szentgotthárdi Elmebetegeket Ellátó Szociális Otthon vezetője: A gondozottak Budapestről kerülnek hozzánk. Utolsó lakhelyük Budapest volt.

Hogyan gyógyítanak itt?

Bedi Ferenc: Valamilyen módszerrel hatnak rá, hogy dolgozzon... Van, amelyik egészen jól helyrebillen; sokszor azt mondhatnánk: kint az életben is megállna a lábán, ha a szociális körülményei azt lehetővé tennék.

Hány beteg van itt?

Bedi Ferenc: Ötszázharminc. Ebből kb. száz az alkoholista, van hetven epilepsziás: ezek a legsúlyosabb eseteink, ez az, aki mindenkit gyűlöl, mindenkire haragszik, és az idők folyamán kialakul nála az, amit nemcsak roham előtt vagy roham után nevezünk elmebetegnek, hanem állandóan. A rohamokat lényegesen sikerült csökkenteni rendszeres gyógyszeres kezeléssel. Aztán vannak idióták, imbecillek... és több mint százan idős korúak, akik agyi érlemeszesedésben szenvednek. Általában az elmebetegség minden fajtája megtalálható itt... Az életkor; tizennyolc évtől egész kilencvenig.

Hány dolgozója van az intézetnek?

Bedi Ferenc: Százötvenkét dolgozó. Van főfoglalkozásban alkalmazott orvosunk, vannak férfiápolóink, ezért kapjuk – mondhatnám így – ide a súlyosabb anyagot.

Hány orvos van?

Bedi Ferenc: Jelenleg egy; a főorvosi állás üres.

Nem akarnak vidékre jönni az orvosok?

Bedi Ferenc: Az orvosok? Tetszik tudni: az orvosprobléma vidéken is probléma... Aki van, az inkább marad kórházban. És ha úgy vesszük, itt olyan beteganyagot kap... nem tudtak javítani rajta, megmarad valahol belül, megáll a rosszabbodása egy bizonyos szinten, de segíteni nem lehet rajtuk. Nincs más megoldás: családban nem tartható, akkor sem, ha van családja...

És hogy tudnak ötszázharminc beteget ellátni?

Bedi Ferenc: Talán azt mondhatnám: nem olyan szükséges az orvosi ellátás nálunk, mint egy kórházban, hogy naponta látni kell azt a beteget, mi inkább a középkáderekre építünk... hosszú évekig egyáltalán nem volt orvos az intézetben, vagy másodállásban alkalmazott orvosunk volt, aki napi két-három órát dolgozott nálunk. Orvos csak a súlyos esetekhez szükséges, ha valami hirtelen változás történik – például, ha valaki az éjszaka *kitör magából* vagy egyéb problémát okoz, orvosnak csak ezeket kell néznie rendszeresen, tehát csak ezeket... A többit mi, középkáderek... Az osztályvezetők jelentőfűzeteikkel megjelennek, és az orvos megnézi, hová kell most menni, melyik a súlyos eset, habár mindennap az egész házat látja... Aztán van még egy *kétórásom*, aki a tüdőszanatóriumból jön át... Talán azt is merném mondani, ha a gyógyszer beállítása hetenként megtörténik, akkor szükségtelen a stagnáló beteget naponta újraállítani, mert a középkáder azt már tudja... tapasztalatból azt mi már *megérezzük*... például azokat a változásokat, amiket az időjárás változása okoz az epilepsziásoknál... ezek borzalmasan tudnak viselkedni...

Őn már régóta az intézetben dolgozik?

Bedi Ferenc: 1959 óta, 1965-ben lettem intézetvezető. Van egy szkizofrén beteg – habár ezeknél vannak valami lelki sérülések, amelyeket valami okozott valamikor.

És meg tudja állapítani a betegséget a tünetek alapján?

Bedi Ferenc: Igen, mert valahol elszólja magát. Itt van például egy ötvenkét éves, szép szál fiatalemberünk... Üzletszerző, üzletkötő volt a múlt rendszerben, aztán ebben a rendszerben is... közben kezdett fokozatosan bezárkózni... Saját lakása volt Budapesten, eladta, albérletbe költözött, dolgozni nem dolgozott, azt a pénzt élte fel, amit a lakásért kapott... Mikor elfogyott a pénz, a tanács kénytelen volt számára szociális segélyt kiutalni, abból élt. Akkor már kezdődött a betegsége... minden-

kit feljelentett, gondnokság alá helyezték, a főbérlo lett a gondnoka. Turhetetlenné vált az állapota, míg valahogy sikerült elmebetegeket ápoló szociális otthonba elhelyezni. Ide hozták Szentgorthárdra; de hogyan! Mert ő nem volt hajlandó önként jönni! A mentősök érte mentek, megfogták, aztán be a mentőbe, és idehozták. Az olyan normálisan beszélt, hogy az akkori főorvos azt mondta nekem: „Öregem, ezt úgy lopták el hazulról...” Mondom, ezt én is megnézem magamnak.

Ki volt akkor a főorvos?

Bedi Ferenc: Dr. Kiss-Vámosi. Most az Intapuzstai Rehabilitációs Intézet igazgató főorvosa. Olyan rendesen, normálisan beszélt... Leültettem, aztán elkezdtem a beszélgetést előlről: mikor született, hol, anyja neve, iskolája... ehhez hasonló... ugyanígy kezdte a főorvos, nála nem szólta el magát, nálam véletlenül elszólta magát, kiderült, hogy az ágyneműje tele van véres köpetekkel... az ellenségei műve, akik már ide is követték... Ragyogóan tud írni, levelezni...

És akkor ön meg tudta állapítani, hogy szkizofrén?

Bedi Ferenc: Ezt nem mondtam rá, de azt megállapítottam, hogy valami baj mégis van itt... majd előjön ez nálunk is! Így is volt... az ellenségei azóta már ide is beépültek... Aztán levelezni kezdett, először a nyugdíját kezdte követelni: összegyűjtöttük neki a munkahelyeit, de nem tudtuk előkaparni a nyugdíjhoz szükséges éveket... Ezután feljelentette a gondnokát, mert a holmiját értékesítette, feljelentette a bíróságot, amely gondnokság alá helyezte. Foglalkoznak az ügyével most is. Tőlünk is legalább háromszor ment tárgyalásra Budapestre, volt igazságügyi szakértőnél... Adok neki útiköltséget, szállást biztosítok neki Pesten, ragyogóan elutazik és visszajön. Most ebben élvezi magát, hogy foglalkoznak az ügyével. De hogy dolgozzon, hogy itt arrébb tegyen egy húszfillérest... Hajlandó dolgozni, de csak a képességeinek megfelelő munkát. Valami anyagbeszerzői, osztályvezetői munkakörben... És ha valaki leül vele beszélgetni, olyan komolyan beszél, olyan... jó kifejezésekkel... rengeteg idegen szavat tud használni. És ha kint a faluban sétál, senki nem mondaná, hogy elmebeteg.

És hogyan lehet gyógyítani az ilyen eseteket?

Bedi Ferenc: Nyugtatóni lehet. Szkizofréniát – fiatalkorban – lehet rendezni, nagyobb mennyiségű nyugtatókkal; van, aki visszabilen a mérlegnek arról a másik oldaláról... de itt már... csak nyugtatóni lehet. Van, amikor izgatott állapotban lerohan a rendelőbe, hogy nézzék meg a zseb-

kendőjét vagy egyéb fehérműjét: az ellenségei ellátták véres köpetekkel. . . Nyugtatóval lehet.

Ennyi beteg közt bizonyára vannak feszültségek, problémák?

Bedi Ferenc: Kismillió probléma van. Különböző helyekre írnak levelet. A levélírás régebben nagy divat volt, mert vannak köztük – mi úgy nevezzük, hogy *okos bolondok* –, akik például az ügyészséghez fordultak, hogy jogtalanul tartják itt őket. Az ügyészség vizsgálatot is indított, de nem találtak rá módot, hogy hová lehetne ezeket az embereket elhelyezni. . . mert a legtöbb közülük nem hajlandó önállóan dolgozni. . . Főként a szkizofrének között van, aki fizikailag, talán szellemileg is képes lenne rá, hogy dolgozzon, de nem hajlandó: akaratérő nincs bennük. Aztán különböző helyekre fordulnak. Ez főleg az epilepsziásokra jellemző: mindenkit megvádolnak. . .

Ez az epilepszia valamilyen tünete, a betegség velejárója?

Bedi Ferenc: Igen. Ez a betegség velejárója, az az epilepsziás betegnek velejárója, hogy roham előtt vagy roham után ilyen dühöngő állapotba tud kerülni. . .

TAR SÁNDOR

6714-es személy

KÖZLEKEDIK: PÉNTEKEN, IV. 1-ÉN,

DE NEM KÖZLEKEDIK III. 31-ÉN.

Budapest, Nyugati pályaudvar, 11 óra.

Apró szemetet sodor a huzat a férfi-W. C. irányába, a nagyvárosi csend decibeljei morajlanak, időnként felsikolt a szignál: vigyázni, vigyázni, a vonat lassan, szinte méltóságteljesen közeledik. A bemondó még megismétli néhányszor a figyelmeztetést, páran a csellengők közül felugrálnak a még mozgó szerelvényre. Csikorgás, lármavisszhang.

Budapest, Nyugati pályaudvar, 12 óra.

A vonat egyre jobban megtelik. A sürgés-forgás megsokszorozódva hömpölyög végig a szerelvény hosszán. A leendő utasok zöme már megérkezett, leteszik a jegyüket az általuk elfoglalt helyekre, és leszállnak. „Minket rendesen elenged a főnök tizenegy-tizenkét óra fele, mert tudja, hogy utazunk haza. Ha meg nem, akkor egyet-kettőt enged csak el, hogy a helyet lefoglalja. Ha azt se engedi el, akkor otthagya mindenki a munkát, és hétfőn az egész csapat kiveszi a munkakönyvét.” „Az ember gyorsan felugrik, kinéz valami jó helyet a bandának, szétrakom a jegyeket, és várok. Ez már úgy kialakult.” „Hát gyorsan lepattanunk, bekapunk valamit, vásárolunk.” „Bort szoktunk venni, uram, mi nehéz munkán vagyunk, építkezésen, kiszárad ám az ember, egy-két liter ezekből a dugaszoltakból úgy leszalad, mint a pinty. . .” „Hát hogy sört nem lehet kapni, evvel is a vendéglátó járt jól, mert a drágább bort meg a töményt veszi az ember, apám is azt mondta mindig, hogy fiam, a kocsmáros mindig jól jár, akkor is, ha jó a termés, akkor is, ha rossz. . .” „Úgy, úgy, ahogy az elvtárs mondja, olyan brigádok vannak, akik együtt utaznak, egyfelé laknak, egy községben, és úgy aktuális, hogy együtt, ahogy össze van szokva az ember. . .” „Kijövünk előbb a vonathoz, hogy vegyünk ezt-azt, eszünk valamit, kinek hogy futja, van olyan cég is, amely a vasúttal foglaltatja le a

helyet a munkásoknak, az ugye neki jó, de nekünk meg rossz, merthogy a fogtomig kell dolgozni, és nincs idő itt az állomáson semmire.” „Én, uram, megiszok itt álltó helyemben öt liter bort, nem hiszi? Kérdezze meg ezeket az embereket itt, hogy leokádtam a múltkor is egy Szegedre való embert, az sem hitte, nem hiszi?” „A legközelebbi vonat 13 órakor megy, de nem ajánlom uram, nem fér fel, várja meg inkább a gyorsot . . . nézze, maga tudja, mit csinál. Ez egy munkásvonat, az utasok nyolcvan százaléka részeg, és olyan zsúfolt, hogy maga még olyat nem látott . . . Hogy a munkásvonatnak kellene a legtisztábbnak és a legkényelmesebbnek lenni, azt én is aláírom, meg hogy szocializmus van, de ne kapjon a fejéhez majd, ha mást tapasztal, mint amit a kisdobos-eligazításon hallott, viszontlátásra, és ne röhögtesse, mert cserepes a szám . . .” „Mégis, kisapu, teszerinted mit kellene venni, Népszabadságot? Vagy meséskönyvet az útra? Kisapu, közben mit gondolsz, hova szarok én, hogy el ne lopják? . . .”

Budapest, Nyugati pályaudvar, 13 óra.

Az indulás közeledtével a vonat valószínűtlenül megtelik, az ülések mellett zsúfoltan állnak, állnak a folyosókon, peronokon, a lépcsőkön, a vagonok közötti átjárókban. Sokan esznek, főtt kolbászt, fasírozottat, szalámit, húst, szalonnát, a kocsikat ellepi a zsír és a szesz szaga. Úgy tűnik, mindenki ismer mindenkit, nagy hangon beszélgetnek, néhányan már részegek, egyesek bambán zuhannak magukba, mások énekelnek. Egy fiú rikító pulóverben gitározik, alig hallani, csak az éneke nyüszít fel olykor: „rossz helyen állnak a fák . . .” Az indulás közeledtével gyorsuló ütemben újabb emberhullámok rohanják meg a vonatot, megélnéknül a kiáltozás, két üres üveg repül ki az ablakon, két rendőr ráérősen előremegy a mozdony felé. Mintegy vezényszóra több vagonból is felüvölt ugyanaz az ének: „Mához egy hétre már nem leszek itt . . .”, a két rendőr a mozdony mellé ér, visszaneznek, majd felszállnak, sípszó, aztán lassan meglódul a szerelvény, a vonat elindult. Az épület bugyraiból alakok szakadnak ki és a vonat után vetik magukat, felugrálhatnak a tömött lépcsőkre, kiáltozás, füttyszó, valaki tapsol, egy erősen ittas férfi kezében kolbással imbolyogva fut a vonat mellett, megbotlik, egy vasutas elkapja, egyben fogva tartja, amíg a szerelvény elhúz. „Mindig van néhány, aki lemarad, pedig idejönnek már délben, de berúgnak, aztán nem tudnak magukról. Ilyenkor aztán, amíg a pénzből tart, csak azért is. Igazolványaik, jegyük többnyire a vonaton marad, az haza is ér, a többiek hazaviszik. A baj akkor van, ha tél

van, és a koma elkábul, leül valami félreeső helyen és megfagy. Mert a szállóra visszamehetne, de nem megy. Iszik, amíg a pénzből tart. . .” „R. B. egy egész hétvégét töltött a W. C.-ben, időnként feljött, vett egy üveg valamit és visszament, mert fent elkapták volna, lent meg meleg volt, és megegyezett a nénivel. . .” „Lemaradtam, kérem, lemaradtam, a kutyafáját, ugyehát lemaradtam, merthogy elment a vonat éshát lemaradtam ugye. Hát ez már így van, hogy ittmaradtam én. Most aztán hát mondja az én feleségem, hogy hol vagyok, gondolja, hogy biztos ért engemet valami, meg hát a gyerekek is. . . Hogy a szállásra. . . tetszik mondani? Oda lehet, persze. . . és mért akar odamenni. . . ? Hogy én? A szállásra? A szállásra menjek? De hiszen én most megyek az én családomhoz, én ha evvel nem, akkor a másikkal ugye. . .” Zuglóban, Kőbánya-alsón a vonat néhány új felszállót vesz fel, még mindig folyik a jövés-menés, helykeresés, mindenkinek erősen az arcába néznek, néhányan felmásznak a csomagtartóra, lábuk lelóg, felkönyökölve nézik az alattuk folyó kártyapartit, vagy kezüket átfonva a csomagtartó vasán alusznak a füstben. A W. C.-ben három fiatalember kártyázik, a helyiség egyébként is megközelíthetetlen. Aztán egy csoport mindenkit besodor a kocsiközéphez, néhányan az ülések közé esnek, meg az ülőkre, de senki sem háborog különösebben, egy fiatalember beszáll a W. C.-ben negyediknek, de már csak az ajtóban tud megállni, ott néhány határozott mozdulattal helyet csinál magának, leül kis kofferjére, megnyalazza ujját. A bejárati ajtó melletti ülésen egy fiú ül, a mellette ülő pakompartos férfi ölébe hajtva a fejét alszik. A férfi a vele szemben ülő nőnek magyaráz valamit, aki mellett két gyerek ül szorongva. A férfi arca gunyoros, a nőé szomorú. Valamennyi ablak nyitva van, igen nagy a meleg, moccanni is nehéz a zsúfoltságban. Egy csoport a vagonközéphez táján nagy hangon beszélget, a szót egy alacsony, középkorú férfi viszi akadozó nyelvel, a többiek evés-ivás közben intenzíven figyelik, olykor közbekialtanak. „. . . mi, János? Mint az öreg takarító, János, mi? Hát észrevettük egyszer, hogy a W. C.-ben, amit mellétettek a deszkára, az öreg nagy nyugodtan sepré be a helyire, mi, János? De kézzel ám, tenyérral, akkor mondom neki, hogy ember, mit csinál, hát kézzel kell ezt csinálni, azt mondja, miért, tiszta ez, nem nyúlt ehhez senki. . .” „Amikor nem látták, az öreg be is vágott belőle egy-egy marékkal, biztos. . .” „Nincs is abban semmi, komám, én csak azt nem szeretem, ha hajszál van benne. . .” „Te szájba lökött állat, hát nem láttad, hogy kimentem a tizesessel, hát nem láttad?” A peronon a legtöbben leülnek a padlóra, kabátot, újságpapírt terítenek egyesek maguk alá, az ajtó nyitva mindkét irányban,

jobb oldalon két középkorú férfi ül egymás mellett a lépcsőn, ordítva egymás fülébe énekelnek. „...nekem, komám, elhihetitek, hogy a sánta nő a legjobb. Állva. Hogy a rövidebb lába alá teszel egy téglát, és amikor bent van, akkor kirúgod alóla, és ahogy keresi a lábával. . .” „Ha meg nem rövidebb, le lehet azt vágni!” Percekig tart a röhögés, mindenki elképzeli magának a dolgot, és a végén újra meg újra nevetésben törnek ki. Egy fiatal pár ül közöttük mosolytalanul és mozdulatlanul, látszólag nem látnak, nem hallanak, egy kövér nő énekelni kezd, és egy ötszázforintossal illegéri a kezét a levegőben, hóna alatt nagy félholdban üt ki az izzadság, néhány ablak elé lehúzzák a függönyt, ezáltal a kocsifelhólyba borul, meghittebbé válik. „...ahogy ott vagyok, hát mondom neki, hogy hát anyám, kellene valamit csinálni, de csak mondja a magáét, terjeget a kezével, én meg se szó, se beszéd tolom le a nadrágot, meg a gatyát, hát elájult. . .” „A szagodtól!” „Meglátta az angol verest!” „A kenőmájast. . .” „Nézzed már, ez meg fel akar ide szállni! Pont ide! Nem látja, hogy tele vagyunk? Ne hagyj. . .” A lépcsőkön ülők nem állnak fel, veszekedés, valakit lerántanak a lépcsőről, nyomban felugrik és támadójára vetné magát, de sípszó hallatszik, és megrándul a vonat, bent az ülések alatt összecserrennek az üvegek. „Engem mindig vár az asszony az állomáson, de mindig elkerüljük egymást. Vagy én nem ismerem meg őtet, vagy ő engem.” „Tán rossz a szeme?” „Nem rossz az annak, hajjai, még ugyan jó, csak hát bánatában ő is felhajint egy-két kucipával, aztán ő is úgy lesz, ahogyan más. Már annyiszor mondtam neki, te, ne igyál annyit. . .” „Hát az biztos, hogy emberbe is csúnya, aki iszik, de asszonyba. . .” „Olyanokat csinál, hogy egy pár tyúkot ad egy deci pálinkáért. Az esze nem a legjobb neki. Akkor meg a gyerekek is ott vannak, hát a kislányt azt nem állhatja, csak üti-veri, már a tanácsnál is fel lettünk jelentve. . .” „Meg kell igazítani a derekát a nyújtófával, komám!” „Na hisz, meg is kapja, abban hiba nincs. Csak hát hiába rakok én ilyenkor rendbe mindent, amikor eljövök otthonról, megint az övé minden.” Állomáshoz közeledve fékez a vonat, néhányan leszállnak, üres üvegekkel rohannak a vízcsaphoz, mások az állomás épületébe igyekeznek, és bámulatos gyorsasággal térnek vissza újabb boros- és pálinkásüvegekkel megrakodva. A rendőrök két fiatalembert lökdösnek szétve maguk előtt, az egyik fiú arca véres, inge csapzott. Az újabb felszállók sokáig keresgélnek a szerelvény hosszában, de a leszállók ellenére a zsúfoltság nem enyhült. A két rendőr visszatér, és a lépcsőkön ülőket sorban felállítják, egy kislány tűnik fel a tömegben piszkosfehér túllruhában, kézen fogva egy vak öregembert vezet, aki szemüregében egy-egy ping-

ponglabdával halk hangon mormol: „Engedjenek fel, engedjenek, már engedelmet...”, egy csoport katona bukkan fel hangoskodva, túlfútott hangulatban, némi vita után felszállnak, nyomukban a kislány és az öreg vak. A katonák a peronon nyomban énekelni kezdenek, egy fél liter gyümölcspálinkát adva körbe. A lábuknál, a padlón ülő idősebb férfi részeg gyönyörrel veri a ritmust a térdén: „Mához egy hétre már nem leszek itt...” „Itt valaki pálinkát iszik!”, kiált fel a vak, és obszcén mozdulatot tesz, nevetés, az öreg megdermed, felvonja szemöldökét, a két pingponglabda egyszerre kiesik alátartott tenyerébe. Aztán iszik a kezébe nyomott üvegből. A hangosbemondó a vonat indulását jelzi, ismét kiabálás, rohangálás, majd sípszó, a vonat meglódul. A túllruhás kislány áttolakszik a katonákon, maga után vonszolva az öreget, aki pingponglabdáit ügyes mozdulattal ismét a szemüregeibe teszi. „Ó, hogy a baj jöjjön magára! A szívbajt hozza az emberre...” A kövér asszony sikolt, az ajtó mellett ülő pakompartos férfi világoszöld ballont terít az ölében alvó fiú fejére, mire az mochorogni kezd, aztán a férfi keze is eltűnik a kabát alatt, miközben egykedvűen néz ki az ablakon. Az asszony oldalt fordulva, a gyerekeknek háttal, ugyancsak kifelé néz. Később visszafordul és a férfi arcába köp, aki meglepetés nélkül, gúnyos mosollyal törli le. „Kétszeres vak vagyok, már engedelmet, egy kis helyet, ha szabadna, már engedelmet...” A szótlán fiatal pár összesűg, arcukon patakszik a verejték, majd a fiú feláll, levesz a csomagtartóból egy üveg bort, isznak, a fiatalasszony fintorog. A kövér asszony rájuk néz, és énekelni kezd: „Énmellettem elaludni nem lehet...”, a fiú elmosolyodik, a fiatalasszony hűvös arccal elpirul. „Otthon majd kivágok egy pár kant, és megsüti az asszony.” „A tökit?” „Hát persze! A malactöke-pörkölt tudja, milyen jó?” A fiatalember nem ül le, visszateszi a bort, helyére betolakszik a túllruhás kislány a vakkal. Állomás. Valaki ismét kizuhan a lépcsőről, és fekvé marad hatalmas nevetéstől kísérve, majd ketten érte mennek, visszahúzzák, arca piszkos és véres, pálinkát locsolnak rá. Sípszó, indulás. A kövér nő kezéből eltűnt az ötszázforintos, piszkos verejtécsík vezet a nyomára kibuggyanó két melle között, jókedvűen kacarászik, ölében zsíros papírban fasiozott, amit a szemben ülő gitáros fiú komoly arccal, kenyér nélkül majszol. „Gyönyörű hangja van a kislánynomnak, gyönyörű hangja! Maguk azt el sem gondolják, már engedelmet...” A vak élénk gesztikulálással magyaráz vélt hallgatóinak, kezével minduntalan beleütközve szomszédaiba, a kislány mozdulatlan arccal néz a lehúzott függönyre. A kártyázók vitatkoznak valamin, a levegő nehéz, a fojtó, a berűző nap miatt most már valamennyi ablakon lehúzták a

függönyt. Kint valaki jajgat, és felerősödik körülötte a láрма, aztán elnyomja az egészet a katonák éneke. Egy fiatalember hirtelen mozdulatokkal lemászik a csomagtartóból, és nagy erőfeszítéssel eltűnik a tömegben. Néhány perc múlva egy másik mászik fel a rácsra, feje alá gyűr egy táskát. Ismét állomás, de nem látni ki a kocsiból. „Ne engedd fel, vagyunk itt elgen!” „Rúgd szájba, ha nagyon akarja!” Síp szó, a vonat megrándul. „A másik ember meg kijárt a dolgát végezni hátra, az udvarra, a gazba, és meglestük, éppen egy árokban dolgoztunk, hát jön a pofa, nekikészül, Gyula meg odamegyen egy lapáttal hogy az ürge észre ne vegye, és alá tartotta, a pofa aztán teleeresztette, ez meg eljött velem, de már röhögünk! A pofa aztán felállt, maga alá nézett, ahogyan szokott az ember, hát nem talál semmit! Úgy képzeljétek el, hogy az levetkezett teljesen, kirázta a gatyáját, mindenit, a bakancsot, mink meg majd megdöglöttünk, de nem szóltunk . . .” Nevetés, nevetés, kiabálás, a fiatal pár ismét iszik. „Az semmi, uraim, már engedelmet, és ha más is akarja hallani, akkor egy fasírtot kérek, mert itt valaki fasírtot eszik, már engedelmet . . .” „Anyuuu!”, tör fel a farkasüvöltésszerű hang az egyik katona ajkáról, a többiek nevetik, utánozni próbálják. „Fogom, tapogatom óvatosan, az isten, micsoda ez a szőrös, hát a tehén . . .” Nevetés, anyuuu, aztán előkerül egy üveg, a lent fekvő öregember arcát elborítja a cigarettahamu. „. . . nekem hiába is beszéltek! Az a baj, hogy nem tudunk mi élni! Élni! Meg hát ha tudnánk is, hát hogyan? Hát hogyan, kérdelem én!” „Ne ordíts, te hülye, így sose fogod megtudni!” „Mit érdekel engem! Nekem négy lovam volt! Négy! Most meg mi vagyok? Mi vagyok? A föld alatt, Pesten! Vakondok!” „Jól van már, ülj le, játszol, vagy nem?” „Mint a vakondok . . .” Félig feláll, kiabál, a mellette ülő nevetve húzza vissza újra és újra, majd megunva átöleli hátulról, és lerántja az ülésre a kiabálót, aki széttárt kézzel zuhan hátra, feje a támlának ütődik, körülnéz, mint aki most ébred, bort töltenek a szájába. „Kaszáltam, már engedelmet, és lecsaptam egy dongófészek tetejét, tetszenek tudni, és futás. A dongó meg bele a bakancsomba, gyorsan leülök, oldoznám, nem megy, elő a kést, így alulról, nyessz, akkor ment ki a jobb szemem, már engedelmet, egy év múlva a másik bakancs, a bal, meg a bal szemem, nyessz . . .” „Rossz helyen állnak a fák . . .”, éneklí a fiú érdes kamaszhangján, a kövér nő a mellette ülő férfival csókolózik csorgó nyállal, mosolyogva, egy férfi imbolyogva feláll és kivizel az ablakon, visszarántják, pantallója szárán végigfut a nedvesség. Állomás. Lesegítenek valakit. „Van vagy negyven disznóm, az asszony intéz mindent, én ilyenkor kihányom a ganét alóla, begórom a szalmát, éppen elég . . .” „Az

Asszony meg fogad maga mellé valami legényt, míg te Pesten vagy!” „Na hiszen, azt tudjam én meg!” „Nem tudod ám meg! Mert aki itthon van, az mind ellened van, te meg csak hordod haza a pénzt!” „Én elintéztem a dolgot, komám! Terhes az asszony. Ez a legbiztosabb, hogy terhes. Amíg én Pesten leszek, ő terhes lesz!” „Van valami öv, azt mondják, az asszony derekára teszik és kulcsra jár!” „Máma már mindenhez lehet kulcsot kapni, komám, míg te vacakolsz a kulccsal, egy iparos már rég megpiszkálta az asszonyt!” Állomás. „Anyuuu! Anyuuu! Anyuuu!” A katonák valakinek szánják ezt az anyuuuzást, aki nem látszik, csak a peronról, aztán egymásra esnek, az öregre, üvegcsörömpölés, a kártyázók váratlanul felordítanak, velük együtt a kibicek napraforgót rágó gyűrűje. „Ezt nem hittem volna! Ezt nem hittem volna!”, egy kopasz férfi fogatlan mosollyal fordul mindenkihez csodálkozásában, a csomagtartóban felül a fiatalember, megigazítja a nadrágját, és alszik tovább. „Gyönyörű hangja van a kislánynomnak, nem hiszik el, már engedelmet, ugye kislánynom, gyönyörű hangod van, nem énekelnél valamit a kartársaknak, kislánynom? Képzeldék, olyan a hangja...” Az ajtó mellett ülő pakompartos férfi lejjebb csúszik ültében, arca merev, az ölében fekvő fiú lassan mocorogva befelé fordul, a szomorú arcú nő feláll, és nagy erőfeszítéssel kifelé igyekszik, a két gyerek rémült arccal figyeli a szomszédos ülés párt, ahol dinnyét esznek hersegeve, szanaszét köpködve a magját. „Én a disznót úgy szúrom meg, hogy ne visítson sokáig, mert van, aki direkt visíttatja, hogy hadd hallják a szomszédok, hogy ő disznót öl...” „Én a gégejét szoktam elvagni, rövid késsel...” „Persze, ha a seggibe szúrsz, az is fáj neki...” Egy izgatott csoport vág át nagy zajjal a tömegben, „Górgyán! Górgyán Jani!”, valakit keresnek, egyikük kezén friss, vágott seb vérzik, ő a legbüszkébb, és e pillanatban az ablak előtt W. C.-papírcsík szalad végig a vonaton, valaki fogja elöl a végét a furcsa lobogónak, majd papírtörölközők erdeje repül a szélben. „Sámsoni srácok vagyunk, melózní nem akarunk...”, hangzik valahonnan, a W. C.-ből kizuhan egy fiatalember, szájából vér serken, fekke maradna, de az alatta ülő ledobja magáról, egy darabig így dobálják, míg a mosdófülke előtt köt ki, „hát mit akarok én, mit akarok, a jóistent akarok én...”, dadogja, aztán hányni kezd, mire gyorsan felugrik a mellette ülő alak, beszakítja a mosdó ajtaját, mely mögött egy lány áll feltűrt szoknyában, karját és felemelt bal lábát egy fiú köré fonva. Állomás. A vonatról az ellenkező oldalon leugrik egy ember, nyomában a rendőrökkel. A menekülő a közeli kukoricásba veszi be magát, a rendőrök visszafordulnak.

Kisvártatva zakó, táska, egy pár gumicsizma repül le a vonatról a kukoricás irányába, füttyszó, indulás. A nő az ajtó melletti ülésről visszatér, ruhája, haja zilált, szemmel láthatólag részeg, dühödtt mozdulatokkal csinál helyet magának, majd a helyére érve lerántja a ballont a pakompartos férfi öléből, a fiú riadtan felül, leesik az ülésről, arca, szeme vörös, a pakompartos férfi a ballont magához szorítva ökölrel a nő fejére csap, mire az az ülésre zuhan, a gyerekek ordítanak, a fiú lassan a helyére ül, arca fénylik, a férfi még néhányszor a nő fejére sújt, majd a szeméttartóból üveget vesz elő, iszik, a gyerekek ordítása monoton sírásba megy át, ami lassan beolvad az általános zajba. Ismét egy csoport igyekszik átvágni a kocsin, a peronon elakadnak a földön ülőkben, ütések zaja, csörömpölés, egy nő felsikolt, a verekedés behullámszik, többen egymásra zuhannak, egy borosüveg robban szét a kocsifalán, „Emberek! Emberek!”, kiabál a kövér nő felemelt kézzel, míg arcon találja egy aktatáska, valaki a padlón jajgat, az ablakon kihajolva többen segítségért kiabálnak, egy férfi hangosan sír. „... igen? Nesze, az anyád istenit... kell még?...” „Vigyázz, eredj onnan... engedd el... gyere csak...” „Tedd el a kést!...” Kiabálás, nyögések, felemelt és lezuhanó öklök, egy ablak kitörik, sikoltozás, aztán gumibotok pufogása, a két rendőr bevonulva, szanaszét csapkod, míg szétverik a tömeget, a vonat erősen fékez, valaki meghúzta a vészféket, ismét egymásra zuhan a tömeg, majd néhány férfi mindenkin átgázolva, az ellenkező oldalon leugrik a vonatról. „Rendőr elvtárs! Leütöttek!” A vak vérző homlokkal, behorpadt pingponglabdákkal a szemüregében kiabál. „Leütöttek...” „Fogja be a száját, maga is részeg!” „Írja fel, rendőr elvtárs, dolgozó ember vagyok...” „Akkor örülnék én meg, ha minden pofont felírnék, amit ezen a vonaton adnak...” A kiabálás elcsitul, és a pillanatnyi csendben halkán felgyullad a tüllruhás kislány éneke: „Jaj, szél fúj a hegy oldaláról, messze fújt el jó anyámtól...” Valakit lepisszegnek, csend van. „Olyan messze fújt az attól, mint a föld a jaj, a csillagoktól...” A vonat lassít, a kislány az ablakra meredve felerősödött hangon énekl: „Iaj þurdel balval plajntatar, dur plurdas ma mure datara hej...” A vonat lassan befut, még meg sem áll, amikor az első osztályú kocsit rendőrök rohanják meg, arrébb a készülségi kocsi áll. Egy hangosan átkozódó, vadul védekező csoportot terelnek gumibotokkal az autó felé, a csoport nagy része nő, aztán belavíroz egy mentő is a peronra, és valakit hordágyon visznek el, takaró alá rejtve. A kövér asszony ismét énekel, ötszázforintosát kacér csípőmozgások kíséretében darabokra tépi, néhányan megbabonázva né-

zik, aztán az egyik katona felüvölt: „Anyuuu, anyuuu!”, a lárma újjáéled, nevetés, kiáltás, ének: „Méhpempő, kicsi suna nagyranő...”, a fiatal pár az ablak mellett feltolja a függönyt, odakinn hűvös eső szemerkéi.

*

„Nincsen nekünk semmi életünk, semmi életünk az égvilágon, higgye el. Pesten elvégezzük a piszkos munkát, aztán mehetünk haza, az ünnepre már nem kellünk...”

„Én nem tudom, hogy meddig élek, nem gondolkoztam még rajta, de sokszor már majd megszakadok, reszket a lábam, meg fáj a kezem, a karom, és ha leiszom magam a seggig, akkor nem fáj semmi...”

KÖBÁNYAI JÁNOS

Sírkő Gyalog József esztergályosnak

[I]

EGY TELEX SZÖVEGE

– a geep felcsavarta, a rendoerseege a helyszinen van, a szakszervezet megyei tanaacsanak keepviseloeje utban van. a seeruelees 11,22-kor koövetkezett be, a seeruelte szakeepzettseege vasesztergaalyos, 1948. junius 26. oota a gyaar dolgozooja, csalaadi aallapota noes.

MEGNYÍLIK A DOSSZIÉ

Az itt következő dokumentumokat egy „100 lap famentes írólap, A/4 70 gr bankposta. Fogy. ár: 8,90” jelzésű dosszié és egy ugyancsak papundekli MSZ 5617 iratgyűjtő száma tartalmazza. Az országos vállalat közönséges irodai faszekrényeiben tartják őket.

Az első dosszié – az MSZ 5617 mintájú iratgyűjtő – a törzsgyárban székelő biztonságtechnikai és újtási csoport irodájában található. Szépen befűzve egymásra lapulnak benne az iratok, a belső borítók kartonjára – precíz tartalommutató – Gyalog József utolsó napjának, majd teste további sorsának, s még néhány ezzel kapcsolatos intézkedésnek forgatókönyv-vázlata van írva.

HELYSZÍNELESI JEGYZŐKÖNYV (FELZETE NÉLKÜL)

Helyszín T. forgácsoló műhelye. Jobb oldali bejáratról megközelíthető MKD. típusú Sonnderman Stier AG Chemnitz gép ipari nyilvántartási száma: 11170-19, leltári száma: 321-31-002.

A gép műszaki adatai: 1924 gyártási év, asztal átmérője 1800 mm, legnagyobb felfogható átmérő 2070 mm, legnagyobb esztergálható magasság: 1100 mm. Asztal legnagyobb és legkisebb fordulatszáma: 32–08. Gép

a baleset pillanatában 16,7/perc fordulatszámra volt állítva. A munkadarab felfogási módja 4 pofás + kettő rögzítőcsavaros felfogás. A munkadarab, mely a gép asztalán volt rögzítve, IKV kotró szivattyúháza. A munkadarab súlya kb. 500 kp. A szivattyúház elhelyezkedésének módja a tárgytartó asztaltól 80 mm. A jobb oldali vízszintes késtartóhoz viszonyított helyzete 30 mm. A munkadarab teljes nagysága a tárgytartó asztaltól mérve 500 mm.

A kapcsolókarok állása: bal oldali előtoláskapcsoló 0,4 mm, ún. finomállásban - bal oldali vertikálás állás. Késszámon emelőkulcs, rajta (oldalál-lás) körmöskapcsoló (előtolás), közepén függetlenítve, oszlop felhúzva. Jobb oldali ki-be kapcsoló, leállítógomb, Müves Lajos evvel állította le a gépet (bemondás alapján). Főkapcsoló, a falon szabályos 1600 mm magasságban lekapcsolva - alatta olajkapcsoló -, a lekapcsolást Müves Lajos végezte - bemondás alapján. A gépen 30-36-os villáskulcs Müves Lajosé, az-zal szaladt át a gépétől (bemondás alapján). Bal oldali beállító kapcsoló alatt a következő szerszámok találhatók: 1 db tárgytartó asztalkulcs, 1 + 1 pofarögzítő kulcs, 1 db forgácslehozó.

A vízszintes késtartó oszlop asztaltól mért távolsága 880 mm. A gép elhelyezése: faltól mért távolság 1480 mm. Meghajtás módja: elektromos ékszíj meghajtással a villanymotor falon, a meghajtás módja ékszíjjal, sebességváltóval. A gép hátoldalán 2 db kiszolgáló szabványlemez szer-számszekrény. A gép elhelyezése, ill. a géphez való viszonya jobb oldalán DKES-1320 típusú karusszal eszterga, ezen dolgozott Müves Lajos. Bal ol-dalán T-611 típusú. Horizontál, kezelője Sz. Mihály a baleset bekövetkezése-kor nem volt a helyszínen.

Talált tárgyak és nyomok helyzetének rögzítése. Jobb oldali vízszintes késtartó alsó csavarján vér. Felső részen munkaruha elroncsolódott szálai. Tárgyfelfogó asztalon vérnyomok - orsószekrényen. Az előző, valamint a jelenleg fent lévő munkadarab kétszínű forgácsai láthatók.

Jobb oldali kapcsoló alatt barna félcipő, svájcisapka, szerszámtartó szekrényen, barna. A tolómérce a szivattyúház belső terébe 15 fokos dő-léssel átfedve a szalagmérccével mért $\varnothing$ 385 mm-es furaton - ezen furat rajz szerinti mérete: 390 mm.

A kezelőhely munkavédelmi szempontból kielégítő.

A szivattyún elvégzett műveletek a következők: $\varnothing$ 900 mm/10,6, $\varnothing$ 840/109, $\varnothing$ 450-18, $\varnothing$ 390 mm furatot nagyolta $\varnothing$ 385/5 mm, feltehetően ezt akarta megmérni tolómérővel, amikor a baleset bekövetkezett. A kés-

tartó rögzítőgyűrűje nyitott állapotban volt, és a késtartó kb. 100 mm-re az anyagtól, fölhúzott állapotban van.

A megyei főkapitányság megyei főtechnikusa a baleset helyszínét rögzítette általános és közeli fényképfelvételeken. A helyszín rögzítése után a karusszelgéken üzemi próbát végeztünk. A mérés alapján a bizottság megállapította, hogy a kikapcsolás után a forgó munkadarab tehetetlenségéből adódóan 25 mperc alatt állt le, ami kb. 1,07 fordulatot tesz ki. Megvizsgáltuk, hogy a gép jobb oldali kapcsolója akaratlanul (vétlen nyomás esetén), a gépet beindíthatja-e. A vizsgálat alapján megállapítottuk, hogy ennek lehetősége nem áll fenn, a kapcsoló külső burkolatának kialakítása és az érintkező ezt nem teszi lehetővé.

A munkadarabon belül talált tolómérce 385,5 mm-en volt beállítva rögzített állapotban. Ez a méret megegyezik a munkadarab megmunkálás alatti méretével.

A bizottság megbízza a vállalat jelenlévő képviselőjét, hogy a baleset színhelyéről 1:100-as léptékarányban készítsen helyszínrajzot, melyet az SZMT részére 4 példányban küldjön meg.

A rendőrkapitányság, valamint az SZMT részvevői a helyszín rögzítése után a munka további végzéséhez az engedélyt megadja.

kmf.

Poór Ferenc sk.

Müves Lajos sk.

Bástya József sk.

hatósági tanú

hatósági tanú

T. Ferenc sk.

V. Zoltán sk.

Lovas Ferenc sk.

dr. M. János sk.

r. alhdgy.

MEGHALLGATÁSI JEGYZŐKÖNYV (FELZETE NÉLKÜL)

Müves Lajos tanú, a feltett kérdésekre, a balesettel kapcsolatban, a következőket mondja el:

A baleset időpontjában gépemen munkadarab-cserét akartam végezni. A munkadarab rögzítőcsavarját akartam levenni, a villás kulcs a kezemen volt. Amikor „jaj”-kiáltást hallottam. A hang irányába fordulva, azt láttam, hogy Gyalog Józsefet húzta be a gép. Ebben a pillanatban azt észleltem, hogy a sérült előrehajolt testhelyzetben, a lába még a földön volt, és a gépen levő munkadarab húzta befelé a géptest felé, eközben a lába elhagyta a talajt, a teste a gépállvány között eltűnt. Ez időben értem oda a

géphez és a jobb oldali indítókapcsolót, ill. annak ki-gombját lenyomtam, majd a főkapcsolóhoz futottam a gép háta mögé, s annak karját lehúztam. Ekkor láttam, hogy a hasi részen az oldala felszakadva, össze van roncsolva. Beszaladtam a szerszámkiadóba, hogy telefonáljanak mentőért. Utána visszaszaladtam a sérülthöz, a lógó fejét fogtam. A sérült akkor hanyatt fektetted a fogaskerék-szekrényen, úgy, hogy a lábai a jobb oldali gépállvány és az asztal között voltak, a lábfej felfelé nézett. Akkor már láttam, hogy a hasi résznek a jobb oldali része szakadt fel. Ekkor kérdeztem tőle, hogy mi történt, Józsi bácsi, úgy láttam, hogy eszméleténél van. Erre ő egy halk jajjal reagált, majd akart valamit mondani, de az rendkívül halk volt és érthetetlen, így nem értettem, hogy mit akart mondani. Ezután észleltem, hogy az arca fokozatosan elszürkül, szeme és tekintete kezdett elmerevedni, és ezután már többet nem szólalt meg, de lélegzett. Ezután addig ott voltam mellette, és tartottam a fejét, míg a mentők meg nem érkeztek. A mentő megérkezéséig érzésem szerint kb. 10–13 perc telt el. Ez alatt az idő alatt S. Tiborné a szerszámkiadóból hozott vizes ruhával törölgette a sérült arcát. A balesettel kapcsolatban más elmondanivalóm, közölnivalóm nincs.

Fentiekkel, leírtakkal egyetértek, azok a valóságnak megfelelnek, és azt aláírással igazolom.

Müves Lajos sk.

Poór Ferenc tanú, a feltett kérdésekre, a balesettel kapcsolatban, a következőket mondja el:

Dolgoztam a gépemen, mely a sérült padjával szemben van. Ekkor jajkiáltásszerű hangot hallottam. Akkor felnéztem a gépről, mindjárt szemben azt láttam, hogy Gyalog József gépe mozgott, és Józsi bácsi hajlott állapotban, nekem háttal van, a fejét nem láttam. A teste akkor még nem volt vízszintes helyzetben. Utána gépemet megkerülve szaladtam, hogy kikapcsoljam az ő gépét, de mire odaértem, addigra Müves Lajos a gépét kikapcsolta. Mire odaértem, azt láttam, hogy a gép már behúzta, és fekvő helyzetben van. Ekkor beszaladtam az irodába, hogy telefonáljanak mentőért. Utána az irodában voltam pár percig, és a műhelyirodából kijöve olyan hatás alatt álltam, mikor odamentem a géphez és láttam a kiszakadt testrészt, kimentem az udvarra, mert nem bírtam ezt nézni. Balesettel kapcsolatban más egyéb mondanivalóm, közölnivalóm nincs. A fentiekkel, leírtakkal egyetértek, azok a valóságnak megfelelnek, és ezt aláírással igazolom.

Poór Ferenc sk.

Tizedes Mátyás tanú, a feltett kérdésekre, a balesettel kapcsolatban, a következőket mondja el:

Gyalog József az IKVA kotrószivattyú testét IX. 28-án kezdte el esztergálni. Ezen munkadarab már ismétlődő, a tizenkilencedik volt, nem folyamatos gyártással. A munkával kapcsolatos NC-311-01 rsz. rajzot és munkafázist előző nap megbeszéltük. A baleset napján, IX. 29-én a már előző nap felfogott és részben megmunkált szivattyútestet tovább forgácsolta. Ezzel kapcsolatosan a reggeli munkába lépéskor különösebb tanácsot nem kért. Ezt követően tíz óra felé egypár szót beszélgettem vele, semmi problémája nem volt. Beszélgetésünk, a több mint húszéves jó munkakapcsolatot illetően, személyes jellegű volt.

A balesetet az üzemi irodában Poór Ferenc jelentette nekem. Utána azonnal a helyszínre mentem, ahol a következőket láttam, tapasztaltam.

Gyalog József hanyatt fekvé feködt, a sebességváltó házon úgy, hogy lába a gépágy és a tárgyartó asztal között volt keresztbe. Jobb oldalán nagymérvű roncsolásos sérülések voltak láthatók. Intézkedtem segítségnyújtásról, addigra már kollégám mentőkért telefonált. Mint a műhely művezetője, biztosítottam a helyszínt a mentők, rendőrség megérkezéséig. Közben a gyár igazgatóját és egyéb illetékeseit kerestem, ill. értesítettem.

Miután a mentő a sérültet elvitte, a vizsgáló szervekkel, a rendőrség, az SZMT képviselője jelenlétében a következőket tapasztaltam: a munkadarab felfogása négyfokás, kétszavas rögzítéssel szabályos volt. A gép kikapcsolt állapotban volt, jobb és bal oldali indítókapcsolói, valamint főkapcsolója üzembiztos volt. A felfogott munkadarab furatában tolmércét (500-asat) találtunk, mely rögzített állapotban volt, 386,5 mm-es mérettartományban. Véleményem szerint a baleset oka feltehetően a következő lehetett: mikor a gép álló helyzetében a következő fogáshoz a mérést elvégezhette, bal kezében a tolmércöt tarthatta, jobb kezével a jobb oldali indítókapcsolóval a gépet mozgásba hozhatta, és így kerülhetett a szivattyútest a gépállvány közé, mely a balesetet okozta.

Meg kívánom jegyezni, hogy ruházata kifogástalan volt, a köztudatban is ún. pedáns emberként ismerték.

Baleset bekövetkezése után K. Istvánné marós mondta nekem, hogy a „Jósi bácsi” délelőtt panaszkodott a közérzetére, hogy nyomott a hangulata.

Balesettel kapcsolatban más mondanivalóm, közölnivalóm nincs. A fentiekkel, leírtakkal egyetértek, azok a valóságnak megfelelnek.

Huszár László sk.

Tisztes András sk.

Tizedes Mátyás sk.

Lovas Ferenc sk.

Könnnyű Jenő sk.

ÜZEMI BALESETI JEGYZŐKÖNYV

Gyalog József esztergályos (sérült), a beosztásának megfelelően, azt a feladatot kapta MKD. typ. karusszel esztergapadon IKVA szivattyúház öntvényének rajz szerinti megmunkálása szerint végezze el (rsz: NC-311-01). A munkát 1976. IX. 28-án de. tíz órakor kapta. Ezen munkadarabot a baleset napján folyamatosan végezte. A balesetet megelőzően az öntvény rajz szerinti furatán Ø 390 mm méretellenőrzést végzett (valóságos Ø 386,5 mm-es), melynél a tolómércét rögzítette. A méretellenőrzés után újbóli forgásvételhez jobb oldali indítókapcsolóval az asztalt mozgásba hozta. Figyelmen kívül hagyva a szivattyúház nyomócsonkjának asztalon elfoglalt helyzetét, melynek forgási síkjából nem lépett el. A nyomócsonk feltehetően a gépágy álló és a forgó munkadarabja közé húzta. Ennek következtében hasfali rész felszakadásával olyan belső szervi sérüléseket szenvedett, hogy kórházba szállítás közben meghalt. A bizottság a baleset színhelyét és körülményeit megvizsgálva megállapította, hogy a munkaterületen műszaki vagy munkavédelmi hiányosság nem állt fenn, továbbá azt, hogy a baleset bekövetkezése feltételezhetően – hatósági boncolási jegyzőkönyv hiányában – a sérült rutinból adódó pillanatnyi figyelem-kihagyásából következett be.

[II]

PEREN KÍVÜLI ÜGY

De egy ember meghalt.

Erre a tényre hívta fel a figyelmet egy szerény köntösű, minden pátoszt nélkülöző, kitöltött és rövid melléklettel ellátott formanyomtatvány:

KÁRIGÉNY-BEJELENTÉS

az 1976. év október 7. napján kelt felhívásuk alapján a vállalatnál elszenvedett balesetem (foglalkozási megbetegedésem) miatt az alábbi károk megtérítését kérem.

a) Elmaradt jövedelemként
(elmaradt munkabér, egyéb jövedelem)

*Az átlagkereset és a nyugdíj és árva-
ellátás közötti különbözet.*

b) Dologi kárként (ruházat, felszerelési tárgy, egyéb dologi kár)

sírkő készítésére 18 000 Ft

c) költségként, kiadásként (ápolási költség stb.)

*a mellékelt feljegyzésem alapján
9000 Ft*

T. 1976. XI. 1.

Özv. Gyalog Józsefné sk.

FELJEGYZÉS

Férjem halálos üzemi balesete miatt az alant felsorolt többletkiadásaim vannak.

A kertünk 250 négyszögöl szőlőterület és gyümölcsös. A munka elvégzése nagy szakértelmet igényel, ezért ezt a munkát teljes egészében férjem végezte. A jövőben a munka elvégzésére valakit fogadnom kell, ami évente többletkiadással jelentkezik. A szőlő és gyümölcsfák rendbetételére a többletkiadásom:

1. szőlő nyírása és metszése: 1000 Ft
2. szőlővessző válogatása, ritkítása és kötözése 1200 Ft
3. évente öt-hatszori permetezése 1800 Ft
4. évente négy-ötszöri kapálása 1000 Ft
5. szüretelés, szőlő darálása és préselése 1500 Ft
6. szőlő takarása 500 Ft
7. gyümölcsfák metszése és vegyszeres permetezése négy-öt alkalommal 2000 Ft

Összesen: 9000 Ft

A jövőben a gyümölcsfák rendbetételére és a szőlőben a munka elvégzésére évente mintegy 9000 Ft többletkiadásom lesz.

Özv. Gyalog Józsefné sk.

A biztonságtechnikai és újítási csoport részére érkezett levél a műszaki igazgatóhoz került, majd az igazgatási főosztályra, s legvégül annak jogi osztályára. Ettől a mozzanattól fogva Gyalog József halálos balesete kizárólagos jogi ügyé emelkedett.

Megnyílt számára a „100 lap famentes írólap, A/4 70 gr bankposta F. ár: 8,90” borítólapú dosszié, amely iktatószámot – ettől lesz aktává egy irat-csomó – kapott. A J betűvel jelzett szám a peres, a Pk.-val jelezett a peren kívüli ügyeket jelenti a jogi osztály nyilvántartásának kódnyelvében. Dossziénk mindkét jelet megkapja majd az ügy folyamán.

A kártérítést kérő igénybejelentésnek ez a vándorlása magyarázatot igényel: egy vállalatnál – mint akármilyen más szocialista termelőegység-nél, intézménynél, önálló költségvetési szervnél – a bevételt és a kiadást bonyolult, de pontosan regisztráló számlázási, könyvelési rendszerek végzik és ellenőrzik. Az aktakezelés mechanizmusa szerint minden egyes kiadás-tétel-nél – és ez az összeg nagyságától teljesen független – kellően indokolt döntést kell felmutatni (az aktában a kifizetésre vonatkozó tartalmi-formai kellékeknek megfelelő utasítást), ami a kifizetést megalapozza, azaz a kiadásnak „lefedezettnek” kell lennie. Ennek hiányában senki sem vállalhatja a felelősséget, hogy a vállalat anyagi alapjának csökkentése (megterhelése) nem ellentétes a vállalat érdekeivel. A döntésre hivatott személy a vállalat gazdasági vezetője, az ő aláírásával érvényes (formai kellék) a kifizetési döntés. Természetesen az ő aktájában is kell hogy legyen a döntést megalapozó vélemény, amelyre hivatkozhat egy esetleges ellenőrzés (ez lehet vállalati, minisztériumi, hatósági, esetleg ügyészségi stb.) során. Tehát a véleményt kialakító, azt megalapozó szerv vagy ügyintéző hozza a *valódi döntést*. Esetünkben – mivel Gyalog József balesete nem tartozik a szorosan vett gazdasági kiadások közé, amelyeket valamely ellenérték fejében tesznek, hanem egyoldalú kiadás – a döntést természetesen nem gazdasági, hanem jogi szakember fogja meghozni. Jogi szakértelem vizsgálja meg, hogy a vállalat olyan kényszerű helyzetbe került-e valóban és védhetetlenül, a fennálló jogszabályok szerint, hogy tőkét minden gazdasági cél, ellenszolgáltatás nélkül kelljen csökkentenie.

A jogi osztály döntését megalapozó szakvélemény döntő fontosságú, mert éppúgy kihat a vállalaton kívüli, mint a vállalaton belüli viszonyokra. Ha úgy látják, nem kell fizetni. A kifizetés elkerülése végett az igazságügyi szerveket igyekeznek meggyőzni érveikkel, hogy azok mondják ki a vállalatot terhelő fizetési igények alaptalanságát. Ennek sikeréről vagy sikertelenségéről (a sikertelenséget általában a Legfelsőbb Bíróság elutasító

ítélete jelenti) értesítik a vállalat gazdasági-pénzügyi vezetőségét. Viszont a kifizetés jogosságát elfogadó vélemény sem minden következmény nélküli. Kezdeményezni kell a felelősségre vonást annál az osztálynál vagy személynél, aki előidézte a helyzetet, hogy a vállalatnak ellenérték nélkül kifizetést kelljen eszközölnie. (Ez a kötelezettség a Legfelsőbb Bíróság elutasító ítélete esetén is fennáll, de ez általában egy-két évvel a kifizetést kiváltó ok után következik csak.)

Az ügy intézésével megbízott előadó tehát csak akkor zárhatja le az aktáját, ha az illető osztálytól az intézkedések, felelősségre vonások megtételének dokumentumaival a mellékletében feljegyzést kapott, hogy a felelősségre vonás és a hasonló esetekre vonatkozó preventív intézkedések már megtörténtek. Jó néhány ügyet átvizsgálva azt mondhatjuk: hogy a hosszú, fellebbviteli fórumokat megjáró egy-két éves pereskedések, és azok sokszor tetemes perköltségeinek ódiumát is vállalva, a vállalati jogász számára az előbbi út bizonyul könnyebbnek, járhatóbbnak.

A jogi osztály tevékenységének e megkülönböztetőbb döntéshozó – ill. informálisan döntést hozó – tevékenységét a vállalat struktúrájában elfoglalt helye is hangsúlyozza. A „vállalati szervezet felépítéséről” szóló kimutatás a közvetlenül vezérigazgatóhoz tartozó, tehát törzskari részlegeket a következőképp határozza meg: vezérigazgató, a pb titkára, titkárságvezető – személyzeti főosztályvezető, személyzeti osztályvezető, oktatási csoportvezető, *igazgatási főosztályvezető, jogi osztályvezető, igazgatási csoportvezető, gépjármű üi. csoportvezető*, munkaügyi főosztályvezető, bér- és normaügyi osztályvezető, munkásellátási osztályvezető, munkaerőgazdálkodási osztályvezető, rendészeti főosztályvezető, munka- és üzemszervezési osztályvezető.

A sokszorosított körözüvény, amelyről idemásoltuk a törzskar főtisztjeit, természetesen magukat a neveket is tartalmazza a funkciók mellett. A sűrűn gépelt listán űrt csak az igazgatási főosztály tisztjei mellett találunk, ahol csak a főosztályvezetői tiszt és a gépjármű üi. csop. vez.-ség van betöltve. (Utóbbi azért került az igazgatási főosztály alá, hogy a vállalat jogi ügyeinek vezetője főosztályvezetői tisztet rólthessen be.)

Mielőtt az újabb aktákba belelapoznánk, érdemes közelebről is megismerkedni a tereppel, ahol most már végcélként ügyintézésre kerül Gyalog József balesete, és érdemes megismerkedni magukkal a személyekkel is, akik az üggyel foglalkoznak.

SZÍNÖSSZKÉP

Az igazgatási főosztályt a törzsgyár háromemeletes szalag-irodaépületének középső szintjén, négy helyiségben rendezték be. A folyosóról azonban csak két ajtó nyílik, egyikre „Igazgatási főosztály”, másikra „Jogi osztály” feliratú tábla van szögezve. A két osztály szobája között, folyosóra nyíló ajtó nélkül, keskeny téglalap alaprajzú helyiség húzódik, mindkét szobára párnázott, bőr bevonatú ajtókijáratokkal, amelyek küszöbén egy-egy lépcsőfok emelkedik. Itt székel a főosztályvezető. Soha nem lehet tudni, hogy az igazgatási vagy a jogi osztály felől jön ki, vagy megy be a szobájába.

Az „Igazgatási osztály” feliratú szoba két gépírónő, egy igazgatási előadó (másodéves esti egyetemre járó joghallgató) és egy ötvenöt éves, ellenőrzési funkciót betöltő jogtanácsos helye. A jogi osztályon szintén két gépírónő, egy fiatal jogi előadó (fél éve van a vállalatnál), majd innen a főosztályvezetői ajtóval szemközt nyíló kis helyiségben két jogtanácsos ül íróasztala mögött. Maguk a szobák olcsó, egyensárga irodai bútoroktól – szekrények, polcok, székek, írógépasztalok – zsúfoltak. Néhány poros reprodukció, és az adminisztrátor kislányok nevelte virágok zöldje üt el az uniformis-színtől.

A főosztályvezetői szoba színösszsképe sötét óbarna. Ilyen színre pácolták valamennyi bútorát, amelyek abból az időből maradtak itt, amikor a gyár még részvénytársaság kezében volt. Csak a hatszemélyes tárgyalóasztal újabb, a többiek – karszék, falba illesztett egészajtós szekrények, irattartó üveges polcok, és az íróasztal – magukon viselik a pionírkorszak patináját. Leginkább a hatalmas kiterjedésű, falnak tolt íróasztalra illik ez a meghatározás.

Széles lapját negyed hengertest alakban borítja egy lehúzható és zárható, bordás hátú redőny. Ha ez a redőny fölszalad az asztalba süllyesztett tokjába, számtalan apró, titokzatos rekesz, fiók megbízhatóan, szilárdan kiképzett és tagolt erődítményrendszere néz hűségesen szemben ülő gazdájára. A szemmel láthatóan belakott munkaasztal jól felszerelt. A rekeszek egy részében gyógyszerdobozokat, nescafét, szaharint és egyéb ételkészleteket – keksz, kétszersült, joghurt – halmoztak fel. A külvilággal való kommunikációt az asztal bal oldalán négy darab telefonkészülék és azok bonyolult, egymásba tekerőző zsinórrendszere szolgálja. Az egyiken városi vonal, a másikon belső házi vonal bűg, a harmadikon, a fehér készüléken közvetlenül a vezérigazgató titkársága jelentkezik, a negyediken

a vállalat főbb gazdasági vezetőivel lehet tartani a kapcsolatot. A legtökéletesebb apparátus az írásbeli kommunikációé: a különböző formátumú és minőségű papírok, kiselejtezett feljegyzések, körözüvények és utasítások félbevágott és összefűzött hátlapjai (a munka közben támadt gondolatok rögzítésére), fűzőgép, lyukasztógép, borítékok, papundecli és nylandosziék, irattartók, papírvágó kés, olló, gemkapcsos dobozok, indigók, zsiltpenge, radírgumik, tollak, ceruzák, filcek, mint az orgona billentyűi és gombjai állanak a rajtuk, velük alkotó rendelkezésére. A redőnnel fedhető építményből, zárható üvegszárnyak mögött, könyvespolcok nyújtóznak a plafonig. Az összegyűjtött jogi ismeretek, a jogi tudás regiszterei: Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye, vaskos, több kötetes, aranyozott gerincű kódexkommentárok, ágazati jogszabályok gyűjteményei, szakkönyvek mindenféle jogágazatból – Bírósági Határozatok, Magyar Közönyök, ágazati tárcalap –, bekötött folyamat hosszú-hosszú sorokban. A lábtól a padlóra nehezkedő fiókos íróasztaltalpakban a múlt dokumentumai: levelezések, jelentősebb döntések előkészítő iratai, fénymásolatok, gépmásolatok, azóta már meghalt vagy másutt dolgozó jogászkollégák, vállalati vezetők írásos indítványai, beadványai, feljegyzései fekszenek.

Ebből a komplexumból nyúlik ki – leeresztett láncon, csapóajtóként – az íróasztal vaskos oldalához illesztett tárgyalóasztal; a főosztályvezetőnek így nem kell a megbeszélések idejére sem elhagyni íróasztala védelmét. Ez a személyes beszélgetések kommunikációs csatornája. A tárgyalóasztal hat székére mindkét ajtón keresztül érkeznek, a főosztályvezető csak a vezérigazgatóval való személyes megbeszélés és értekezletek alkalmával hagyja el hivatalosan szobáját.

„Magam is öreg bútordarab vagyok”, szokta mondogatni a szoba lakója, dr. Matt Ferenc igazgatási főosztályvezető.

1912-ben született, tisztviselő családból. Előbb kitanulta a textilfestő mesterséget, csak utána szerzett érettségét. A gimnáziumból egyenesen az akkori Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karára iratkozott be. A háborús évfolyamok hallgatói közé tartozott, az egyetemet a felszabadulást követő esztendőben fejezte be. Diplomamunkájának témáját a polgári perrendtartás külkereskedelmi vonatkozásaiból választotta, jó érdemjeggyel védte meg a kor híres professzoránál, Nizsalovszky Emilnél. Néhány évet annak a külvárosnak – akkor még közigazgatásilag önálló Budapest környéki városnak – az előljárásiágán gyakornokoskodott, ahol született és ahol jelenlegi vállalata is van. Innen került 1949-ben az országos vállalat igazgatói főosztályára, azonnal vezetői beosztásba. Több mint

húsz éve dolgozik tehát a posztján, hasonlóan az előbb trösztté, majd országos vállalattá terebélyesedő gyár akkor kezdő, s gyakorlatilag máig változatlan vezetőgarnitúrájához. Jelenlegi fizetése 5600 Ft. A nyereségrészesedésekkel, jutalmakkal együtt évi átlagjövedelme havi 10 000 Ft körül mozog. 1956-ig párttag, ő az egyetlen a vezetők közül, aki ekkor nem lép vissza a pártba. Felesége tanácsi szervezetben osztályvezető. Gyermekek nincsenek. Kétszobás társbérletben lakik anyósával, kb. egyórai villamosútra a gyártól. A vállalata felajánlotta új lakást visszautasította. (A II. ker. rózsadombi részén egy társasház emeletén vásárolta meg a vállalat a bérlőkijelölési jogot, itt lakik a főmérnök, a szakszervezeti csúcstitkár, a titkárságvezető. . . stb. A 24 000 Ft lakás-használatbavételi díj befizetését a vállalat előlegezte, azt a lakóknak részletben kellett törleszteniük, illetve ennek egy részét szociálpolitikai kedvezményként a vállalat el is engedte.)

A *Népszabadság*-ot, a *Magyarország*-ot, az *Élet és Irodalmat* és a *Nagyvilág*-ot járhatja, az utóbbi kettőt éves lemaradással, de rendszeresen olvassa. Szenvedélyei a zenéhez és a festészethez kapcsolódnak. Kb. négy-ötezerre tehető a hanglemezgyűjteménye, egy-egy zenedarabot néha tíz-tizenkét előadásban is megvásárol. Koncertre soha nem jár, kizárólag értékes sztereóberendezésén hallgatja a muzsikát, többnyire egyedül. Klasszikus muzsikát gyűjt; a reneszánsz zenétől Pendereckyig; vallási és népzenei műveket. Kedvenc szerzője Gustav Mahler, hosszú szimfóniáinak végighallgatását minden évben beütemezi magának. Kortárs magyar festőktől vásárol, főként a szentendreiektől. A nonfiguratív irányzatok állnak hozzá közel. Negyvenötven kép borítja szobája falát, kizárólag olajfestmények. A vásárlás és a műélvezés módja kizárólag a mesterek műtermében zajlik, baráti társaságban. Ilyen látogatást sokszor féléves készülődés előz meg, tárlatokra nem jár. (Ajánlására a vállalat egy nonfiguratív képeket alkotó, szerény körülmények között élő festőt – nem alaptag – támogat. Művészeti tanácsadó címen havi 1500 Ft-ot folyósítanak neki, ezért köteles évi öt képet festeni a vállalat részére, amelyeket a vállalat külön megvesz tőle. Az idén az öt képért a Képzőművészeti Alap zsűrizése alapján – a képek témái: *Hegesztő képmása*, *Műhely*, *Hegesztőpisztoly*, *Írláng I.*, *Írláng II.* – 23 000 Ft-ot fizettek ki. A képek a gyár vezetőinek hivatali szobáiba kerültek.) Könyvtára négy-ötezer kötetre tehető. Ezek egy része a zenére, a képzőművészetre vonatkozó irodalom. Sok régi, jogi tárgyú könyve is van, ezek apósa könyvtárából származnak, akinek a felszabadulás előtt híres ügyvédi irodája volt. Egy antikvárium rendszeres vásárlója, a vezető

tizenöt éve teszi félre számára az ízlésének feltehetően megfelelő könyveket.

Kedvenc írója, stíluseszménye Thomas Mann. A nyári vakációjában Virginia Woolf *Flash* című regényét olvasta el. Egyébként nyári szünidejét leggyakrabban otthon tölti; ekkor pótolja lemaradásait: lemezt hallgat, elolvassa a *Nagyvilág*-okat, műtermeket látogat (idén Bálint Endrét tervezte, akit egy társaságban ismert meg, de a látogatást nem sikerült létrehozni).

Munkastílusára is jellemző ez a bezárkózás. Amire büszke: úgy irányítja a vállalat jogi ügyeit, hogy tizenhét éve nem mozdult ki a szobájából. (Kemény, szívós ellenfél volt, emlékeznek vissza a kezdeti időkre, amikor személyesen is képviselte a vállalatot, azonos évjáratú kollégái, ha a bírósági folyosókon róla esik szó.) „Irányítani, mozgatni kell tudni az embereket – oktatgatja a fiatal előadó kollégát – írásban, telefonon mindent el lehet intézni, ne vegyen példát azokról, akik csak azon vannak, hogy minél előbb szabaduljanak az íróasztaltól.” Ennek megfelelően csak rendkívül indokolt esetben engedi el a városba a kollégákat, akiknek el kell kéredzkedniük távozás előtt. Valamennyi, a vállalatot elhagyó iratot ő ír alá „első helyen” (ún. „aláírókönyv”-be gyűl az igazgatási és a jogi osztály napi termése, aláírása) és a „második helyen” az, aki készítette. Más vállalatokhoz képest összehasonlíthatatlanul nagyobb számú vezérigazgatói utasítást, körözüvényt szerkeszt a vállalati belső ügyintézés és egyéb tevékenységek szabályozására.

Szórakozásai közé még a kártyapartik tartoznak, két kártyatársasága közül az egyikben a vállalat középszintű vezetői (anyag- és áruforgalmi osztályvezető, technikai tanácsadó, és a másik fiókgyáregység jogi osztályvezetője) a partnerei.

Külsőségekre nemigen ad. Viseltes konfekcióöltönyben, kítaposott cipőkben jár be, ősszel orkánban, télen szivacskabátban, barettal.

Fehér inget, nyakkendőt sem visel mindig – nyáron általában nyitott inget, télen garbópulóvert hord. Ő az egyetlen azonban a vállalat vezetői közül, aki beérve munkahelyére (a negyed nyolc órás kezdést háromnegyed órával megelőzően), a felsőruháját barna vagy kék munkaköpenyre cseréli. (A külsőségek iránti közömbösségére jellemző, hogy több szabályos öltözékű, kivasalt jelentkező közül azt a fiatal kollégát választotta munkatársául, aki újnak éppen nem mondható farmernadrágban, pamuttrikóban és vállig érő hajjal, szakállal jelentkezett. Csupán a tárgyalásokon

– s ez magától értetődő – tette számára kötelezővé a zakót, világos ing, nyakkendő viseletét.)

Négy és fél év múlva megy nyugdíjba. Elhatározása, hogy nem kéri a nyugdíjkorhatára meghosszabbítását.

Jóval kevesebbet tudunk az özv. Gyalog Józsefné c/a országos vállalat ügy iratai közt előforduló másik két jogászszereplőről.

Dr. Futó Kornél jogtanácsos – az ügy valódi, kinevezett ügyintézője – a „Jogi osztály” feliratú helyiségből nyíló kisebb szobában dolgozik másodmagával, ötvenkilenc éves, két éve jött a vállalathoz egy hasonló vállalat-tól. Ügyészként dolgozott élete java részében, talán ennek a szigorú foglalkozásának köszönhetően, rendkívül zárkózott, szinte semmi közelebbit nem tudni róla. Német, angol és francia nyelvből felsőfokú nyelvvizsgája van, mellékállásban az Országos Fordító Irodának fordít, főként meghívó útlevelekhez idegen nyelvű meghívóleveleket. Fizetése a vállalatnál 4600 Ft, ehhez jön az az 500 Ft, amit egy vidéki gyáregység jogsegélyszolgáltatásnak ellátásáért kap. (A szakszervezet 1000 Ft-ot ajánlott, de a főosztályvezető csak 500 Ft-ot engedélyezett, mivel nincs ingyére, hogy ezzel minden második hét keddjén elveszíti legértékesebb munkaerjét.)

Budapest egyik parkvárosában lakik feleségével egy hatalmas, saját keretes házban. Minden harmadik évben Nyugat-Európában tölt el egy hónapot. A francia kultúra állhat hozzá a legközelebb, mert néha jókedvében az adminisztrátor kislányokkal, a „taknyosokkal” szóba elegyedik, megkérdegeti, hogy ismerik-e X. Y. költőt, majd elszaval egy-egy sort Baudelaire-től vagy Rimbaud-tól. Annie-nak szólítja a hetvenhárom éves Anna névre hallgató gépírónőt, s a telefonba, ha hallót mond, nem ejti ki a néma ás-t. A fiatal kollégának időnként latinul idéz egy-egy szentenciát. A bírósági folyosón, régi kollégájával találkozva, egyszeri ifjúkori nagy olvasmányélményét, Ortega tanulmányozását elevenítették föl. Egyébként irányítására bízta a főosztályvezető a fiatal előadó kollégát. Ő képviseli, „viszi” a vállalat valamennyi fontosabb ügyét. Az ő megjelenése hasonlít leginkább egy jogászéhoz, sötét öltönyt hord télen-nyáron, mellénnel, fehér inggel és nyakkendővel, és ha kimegy az épületből, felveszi széles karimájú nemezkalapját. Fáradt, várja azt az egy év múlva bekövetkező napot, amikor nyugdíjba mehet.

A fiatal kollégáról még kevesebbet mondhatunk. Pályája elején áll, sorsa még csak most kezdődött. Huszonöt éves, és fél éve lépett be a vállalathoz. Nem mondhatunk el róla többet, mint amit ő maga mond magáról a személyzeti osztályra benyújtott, kézirásos önéletrajzában.

ÖNÉLETRAJZ

1951. augusztus 25-én születtem Budapesten. Apám film-dramaturg, anyám orosz nyelvet tanít a Kossuth Zsuzsa Gimnáziumban.

1969-ben érettségiztem jó eredménnyel a József Attila Gimnáziumban. Mivel középiskolás tanulmányi versenyt nyertem történelemből, felvételi vizsga nélkül kerülhettem az ELTE JTK-ra, miután letöltöttem az előfelvételis katonaidőt.

Az egyetemen négyes körül mozgott az átlagom. Főképp a társadalomtudományok, a tételes jogi tárgyak közül a polgári jog és a munkajog érdekelték. A polgári jogi és filozófiai TDK munkájában vettem részt. Szeretnék továbbtanulni; esti egyetemen (közgazdaságtant vagy szociológiát). Franciául, oroszul tudok, angolul fél éve tanulok. Az egyetem elvégzése után három hónapot dolgoztam a Bp. XXII. ker. Tanács Gyámügyi osztályán, előadói munkakörben. Mivel jogtanácsosi vizsga letételét sem engedélyezték, így jövőm érdekében ott kellett hagynom ezt az állást. Budapest, 1976. augusztus 15.

Dr. Csikó János sk.

KÁRTÉRÍTÉSI BONYODALMAK

A végleges jogi vélemény – azaz döntés – kialakítása előtt még van egy olyan szerv, amely ha nem is döntést, de ajánlást ad a döntéshez. Ez a vállalati kártérítési bizottság. Minden dolgozó kártérítési kérelme (az özvegyéhez hasonló, kitöltött űrlapon) véleményezésre a kártérítési bizottsághoz kerül. A bizottság három tagból: a biztonságtechnikai és újítási csoport vezetőjéből, a szakszervezet vállalati munkavédelmi felügyelőjéből és a jogi osztály képviselőjéből áll. Általában havonta ülnek össze, s akkor az addigra összegyűlt tíz-tizenöt ügyet sorról sorra haladva átvizsgálják. Az ülésről jegyzőkönyvet vesznek fel, ennek a jegyzőkönyvnek az alapján – amely az esetek túlnyomó többségében maga a döntés is egyúttal – dönt, illetve aláír – a gazdasági igazgató. Intézkedése nyomán számviteli, könyvelési folyamatok indulnak meg.

Az esetek 90%-ában a kártérítés tárgya a fizetés és a táppénz közti különbség összege, elmondható, hogy a kártérítési bizottság szinte automatikusan javasolni szokta ennek a kárnak a megtérítését.

Özv. Gyalog Józsefné kártérítése érkezésének mozzanatai a következőképp zajlanak (mint minden más iraté): a műszaki igazgató adminisztrátorra „kézbesíti” az igazgatási főosztályra. Itt a főosztály adminisztrátornője

alírja a kártérítési igény másodpéldányát, ez igazolja, hogy átvette, és bevezeti az igazgatási főosztály iktatókönyvébe az érkezés dátumát, s ugyanakkor sorszámot is ad az aktának. Ez a művelet az ún. „érkeztetés”. Ezt követően – más egyéb felgyülemlett küldeménnyel együtt – beviszi a főosztályvezetőhöz (az igazgatási főosztályból nyíló ajtón). A főosztályvezető átfutja az ügyet, és kijelöli az érdemi ügyintézőt, ennek nevét és a kijelölés időpontját piros tollal ráírja a levélre, esetleg az elintézés határidejét is. Ez a „kiszignálás”.

Az adminisztrátornő – lehet, hogy néhány nap múlva vagy éppen az átfutást követő öt-hat percben, amelyet állva várt be – a jogi osztályra (a főosztályvezető jogi osztályra nyíló ajtaján kilépve) kézbesíti a kártérítési igényt. Vele van az iktatókönyv is, amelybe a kijelölést követőleg beírta az ügy intézőjének a nevét. A kiválasztottnak az iktatókönyvben alá kell írnia, hogy átvette az ügyet; így lesz hatályos az átvétel.

Itt, a jogi osztályon további két könyvbe kerül bevezetésre az érkező irat. Először a jogi osztály iktatókönyvébe. A szám – attól függően, hogy peres vagy peren kívüli az ügy –, amelyet itt kap a sorrendiség alapján, ez lesz a már előbb említett J vagy Pk.-szám. Ezen a számon fog már a vállalatnál ez az ügy „futni”, ezt írják majd ismertetőjelként az ügygel kapcsolatos összes levélre, beadványra, s erre a számra kell majd hivatkozniuk mindazoknak – vállalati vagy bármely egyéb vállalat szempontjából külső szervnek, személynek –, akik ezzel az ügygel kapcsolatban „megkeresik” a jogi osztályt.

(A nyilvántartás megkönnyítésére egy betűrendes, vastag fedelű regiszteres füzet Gy betűjéhez is bekerül a Gyalog Józsefné c/a országos vállalat-akta, arra a sajnálatos esetre számítva, amikor a külső szervek, személyek nem tüntetik fel irataikon az ügyirat jelzését, így könnyedén azonosítani lehet az iratot az aktával.)

A kifizetés folyamatának érzékeltetéséül idézzük a gazdasági igazgatóhoz tartozó részlegek lajstromát – ezzel a hiányzó szárnnyal válik teljessé a vállalat vezetésének felsorolása –, amelyeken keresztül többek között a pénztárablakig jut el egy kifizetendő kártérítési döntés is. Gazdasági igazgató, gazdasági főosztályvezető, gazdasági főosztályvezető-helyettes, mérlegkészítési osztályvezető, bérelszámolási osztályvezető, pénzügyi osztályvezető, utókalkulációs osztályvezető, törzsgyári számviteli osztályvezető, anyag- és áruforgalmi főosztályvezető, anyag- és áruforgalmi főosztályvezető-helyettes, anyaggazdálkodási és beszerzési osztályvezető,

központi anyagellátási osztályvezető, főraktáros, terv- és közgazdasági osztályvezető.

A bizottság munkáját érdemben a két szakember, a biztonságtechnikai csoportvezető és a SZOT-megbízott végzi, a jogász jelenléte csak forma-ság, legtöbbször ott hall az esetről először.

KÁRTÉRÍTÉSI JEGYZŐKÖNYV

... Az esetről felvett meghallgatási jegyzőkönyv és helyszínelési jegyzőkönyv megállapítása értelmében a kezelőhely munkavédelmi szempontból kielégítő, azonkívül a hatósági felügyeleti vizsgálat azt is rögzítette, hogy a gép jobb oldali kapcsolója a külső burkolat kialakítása és az érintkező kivitele következtében nem ad lehetőséget arra, hogy a kapcsoló akaratlan (véletlen) megnyomás esetén a gépet mozgásba hozza.

Özv. Gyalog Józsefné a halálos üzemi baleset miatt összegszerűen meg nem jelölt igényt támasztott az átlagkereset, továbbá a nyugdíj és árvaellátás közti különbözet, 18 000 Ft összegben sírkőállítás címén, valamint 9000 Ft, az elhalt tulajdonában álló szőlő és gyümölcsös megmunkálása címén megtérítését igényelte.

A bizottság megállapítja, hogy a vállalatot a sérülésért objektív felelősség nem terheli.

A halálos sérülés kizárólagosan önokozta sérülés volt, amelyért a vállalatot közrehatás sem terheli, semmilyen részben.

Óvórendszabály-sértés a vállalatot nem terheli.

A biztonságtechnikai és újítási csoport képviselője, valamint az SZT munkavédelmi felügyelője a fentiek alapján az átlagkereset, valamint nyugdíj és árvaellátás közötti különbözet elfogadását és kifizetését javasolja. Ennek összegszerűségét a bizottság tagjai jelenleg meghatározni nem tudják, tekintettel arra, hogy a társadalombiztosítás által kiszámolt járadék összege előttük még nem ismeretes.

A dologi kárként megjelölt sírkő felállítása összegének kifizetését nem tartják indokoltnak, azzal, hogy természetes halál esetén a családtagok saját költségükön, saját igényeik szerint végeztetik el.

Ez esetben a vállalat méltányossági jogával élhet.

A költség és kiadásként megjelölt összegszerűség nagyságára, annak jogosságára, szakértő bevonásával külön felülvizsgálatot javasolunk.

A vállalat jogtanácsosa a baleset körülményeire való tekintettel az özvegy részére az igényelutasító értesítés kiadását javasolja azzal, hogy ezen

állásfoglalással szemben panasszal élhet a vállalati munkaügyi döntőbizottságnál.

A gazdasági igazgatóhoz döntésre küldött kártérítési jegyzőkönyvhöz, külön igazgatási főosztályvezetői kommentár is csatlakozik, majd az özvegynék megküldött döntést a kártérítési bizottságban a jogi osztályt képviselő dr. Futó Kornél fogalmazza meg.

Kap ebből a példányból az esetleges panaszra való tekintettel a T.-i munkaügyi döntőbizottság is egy példányt.

Özv. Gyalog Józsefné

T.

Pk. 91/76.

Dr. Futó/Sz. J.

Ajánlott!

1976. XII. 2.

1976. november 1-én összességében meg nem jelölt, elmaradt jövedelem címén, 18 000 Ft sírkőkészítés címén, továbbá 9000 Ft kertmunkák költsége címén támasztott igényét az alábbi indokoknál fogva nem találta teljesíthetőnek.

A baleseti kivizsgálás, valamint az ügyre vonatkozó iratok adatai alapján megállapítottam, hogy Gyalog József esztergályos, 1976. szeptember 29-én 11.22 órakor halálos kimenetelű üzemi balesetet szenvedett akképpen, hogy az MKD típ. karusszel esztergapadon szivattyúház-öntvény megmunkálását végezte. Az öntvény rajz szerinti furatának méretellenőrzése közben, anélkül hogy a géptől megfelelő távolságra visszalépett volna, a tárgytartó asztalt indítókapcsolóval mozgásba hozta, és a meginduló gépen elhelyezkedő szivattyúháznak az asztalfelületről kinyúló nyomócsonkja a géphez közel álló sérültet a másik oldalra sodorta, aki ennek következtében hasfali sérüléseket szenvedett, amelyek halálát okozták.

Megállapítottam, hogy a sérült 1948. január 26. óta töltötte be a sérülés időpontjában is ellátott munkakörét. A baleset-elhárítási oktatásban is rendszeresen részesült, legutóbb 1976. szeptember 26-án.

A baleset időpontjában megmunkált munkadarabbal egyező, illetve azonos munkadarabokat rendszeresen és sorozatosan munkált meg, ugyanezen a gépen, és az eljárásnak teljes ismeretében volt. Az is megállapítást nyert, hogy a kezelőhely munkavédelmi szempontból megfelelő, a kapcsoló és a külső burkolat kialakítása, és az érintkező kivitele pedig kizárja, hogy akaraton kívül a gép mozgásba jöjjön. Mindezekből a körülményekből az tűnik ki, hogy a vállalatot a bekövetkezett halálos sérülésért

azzal okozati összefüggésbe hozható óvórendszabály-sértés vagy mulasztás nem terheli, és a sérülés kizárólag önkozta sérülés.

Ezen állásfoglalással szemben panasznak van helye a T.-i Gépgyár munkaügyi döntőbizottsághoz.

Vezér Bence sk.
gazdasági igazgató

A JURÁTUS KÖZBELÉP

Az özvegyen megint a sor. Fogalmazásán látszik, hogy ügyvédhez vagy jogtudóhoz fordult, noha sem ügyvédi munkaközösségi bélyegző, sem vállalati jogsegélyszolgálat fejbélyegzőjének nyoma nincs az iraton.

Országos Vállalat

T.

A vállalat igazgatóságának a PK/91/76. sz. 1976. XII. 2. keltű XII. 7-én kézbesített levelére hivatkozva, férjem elhalálása folytán benyújtott kártérítésemet elutasította, mellyel nem értek egyet. Ezért a törvényes határidőn belül fellebbezéssel élek a vállalat határozata ellen, és kérem a munkaügyi döntőbizottságot, hogy kárigényemet 100%-ban térítse meg, illetve annak figyelembevételével hozza meg döntését.

A vállalat megállapításával az alábbiak alapján nem tudok egyetérteni, mivel a bekövetkezett üzemi halálos balesetben teljesen vétlen volt.

A szakszervezeti megyei tanács munkavédelmi felügyelő véleménye férjem halálos balesetéről az alábbiak:

A vizsgálat során megállapítást nyert, hogy a baleset annak következménye, hogy a gép indítókapcsolója a veszélyzónában volt felszerelve.

A sérült pillanatnyi figyelmetlensége a gép beindításnál elég volt ahhoz, hogy a súlyos, halállal végződő baleset bekövetkezzen.

Ami a személyi felelősség kérdését illeti, sem a sérült, sem pedig más személyek mulasztását nem lehetett megállapítani, mivel a gép kb. tíz éve üzemelt a korábban felszerelt indítókapcsolóval.

A vállalat felelőssége azonban egyértelműen bizonyított, mivel megsértette a vasipari óvó rendszabály III. fejezet – a forgácsológépekre vonatkozó általános követelmények – 3.2121 pontjának előírásait, amely kimondja, hogy a kezelőhelyeket úgy kell kiképezni, hogy minden helyzetben veszélytelenül el lehessen hagyni.

Miután a vállalat a közölt óvó rendszabály előírásának nem tett eleget, így kimondottan az ő felelősségét nem lehet kizárni.

Fellebbezésem másodpéldányát tudomásulvétel céljából az OV. igazgatóságának is megküldtem.

T. 1976. december 10.

Özv. Gyalog Józsefné sk.

A munkaügyi döntőbizottság küldi meg az özvegy panaszát az igazgatási osztályra, ide érkezik a jogi osztály panaszra tett „indítványa” is.

PK. 91/76.

T.-i Gépgyár

Munkaügyi Döntőbizottsága

Özv. Gyalog Józsefné panaszosnak kártérítés iránti 1976. december 10-én benyújtott panaszja ügyében kérjük a panasz elutasítását, az alábbi indokoknál fogva:

A panasz tárgyát Gyalog József 1976. szeptember 29-én történt halálos kimenetelű üzemi balesetéből eredő kártérítés iránti igény képezi.

A baleseti kivizsgálás és rendelkezésre álló egyéb iratok adatai alapján megállapítható, hogy a sérült az MDK típusú karusszel esztergapadon végzett megmunkálást és a megmunkált munkadarab furatnak méretellenőrzése közben a tárgytartó asztalt mozgásba hozta anélkül, hogy a géptől megfelelő távolságra visszalépett volna. A meginduló gépen elhelyezett szivattyúháznak az asztalfuratról kinyúló nyomócsonkja a gép közelében maradt sérült testét elkapta, elsodorta és ennek következtében halálos kimenetelű hasfali sérüléseket szenvedett.

Az is megállapítható volt, hogy a sérült a balesetkor használt gépet állandóan és rendszeresen használta, és azon a balesetkor végzett művelettel azonos műveleteket állandóan és folyamatosan végzett. A sérült szakképzettséggel rendelkezett és baleset-elhárítási oktatásban részesült. A vizsgálat adatai alapján megállapíthatóan a kezelőhely munkavédelmi szempontból megfelelő, a kapcsoló és a külső burkolat kialakítása, valamint az érintkező kivitele a gép akaraton kívül mozgásba hozatalát meggátolja. Megállapítható, hogy a bekövetkezett halálos sérüléssel okozati összefüggésbe hozható mulasztás, vagy óvórendszabály-szegés a vállalatot nem terheli, és a sérülést kizárólag a károsult elháríthatatlan magatartása okoz-

ta, miért is az Mt. 62. §. 2. bek. első mondata értelmében a felelősség alól mentesül.

A fentiekre tekintettel a panasz elutasítását kérjük.

Budapest, 1976. december 28.

*Országos Vállalat
aláírások sk.*

Ezt követően tüzi ki a munkaügyi döntőbizottság 1977. január 25-én de. tíz órára a tárgyalást, amelyről rövid levélben értesíti a jogi osztályt.

A munkaügyi döntőbizottság idézése a már előzőekben vázolt úton kerül dr. Futó Kornél asztalára, aki a tárgyalás időpontját határidőnaplójába vezeti. Ezt a naplót a Magyar Jogász Szövetség küldi meg tagjainak. Szép fekete műbőr kötéssel fedelén, a betűket aranszínűre nyomták, s a szépen nyomott órabeosztású naptáron kívül tengernyi, jogászoknak fontos információt tartalmaz. Ekkor derült ki, hogy a tárgyalás kitűzött időpontjában a Legfelsőbb Bíróságnál kell megjelennie egy másik tárgyaláson. Szobatársa, a másik jogtanácsos beosztású kolléga, betegállományban van, így a főosztályvezető hozzájárulásával a fiatal előadót bízta meg a képviseléssel. Formális képviseletnek is tekinthető ez a feladat, mert a munkaügyi döntőbizottság előtt csupán annak az előadása hárul a fiatal kollégára – szóban –, hogy a vállalat fenntartja a munkaügyi döntőbizottsághoz előzetesen benyújtott indítványában foglaltakat.

A fő szempont – amit ellenvetés esetén hangsúlyozni kell –, készítette elő a fiatal kollégát pályatársa, az az okozati összefüggés. Még ha bebizonyítanának is valamilyen hiányosságot vagy óvórendszabálysértést, az nem volt semmilyen összefüggésben a balesettel.

A magyarázat kb. azt tartalmazza, amit dr. Futó Kornél korábban a biztonságtechnikai és újítási csoportvezetőnek ez ügyben levélben is megküldött.

Igazgatási főosztály

Jogi osztály

Dr. F. K./Sz. R.

Huszár László elvtárs,

biztonságtechnikai és újítási csoportvezető

Gyalog József halálos balesete ügyében szíveskedjék az alábbiakra vonatkozó észrevételeket közölni:

1. Igaz-e, hogy a balesetet okozó gép indítókapcsolója a veszélyzónában volt felszerelve, és ez okozta volna a balesetet?

2. A vasipari óvó rendszabály III. fejezet forgácsológépekre vonatkozó 3.2121 pont szerinti előírásnak megfelelő volt-e a kezelőhely kialakítása, ez szükség esetén vázrajz, vagy más szemléltető módszer szerint megjelölendő.

Ezen tények tisztázása a vállalat felelősségének elhárítása érdekében szükséges.

Ismeretes, hogy bármily kis hányadú óvórendszabály-sértés esetében a társadalombiztosítási igénnyel szemben kellően védekezni nem lehet, de amennyiben valamilyen részben esetleg mégis óvórendszabály-sértés mutatkozna, abban az esetben azt az álláspontot kell védeni, amely szerint az óvórendszabály-sértés elszigetelten állott fenn, következménye nem volt, és a sérülés nem azzal áll összefüggésben, hanem kizárólagosan a sérült önhibájából következett be. Az önhiba nem szükségszerűen szándékos vagy gondatlan sértetti magatartás, hanem kizárólag a sérültnél felmerült oly körülmény, amelyet sem megelőzni, sem elhárítani mód nem volt. Budapest, 1976. december 16.

*Dr. Futó Kornél sk.
jogtanácsos*

A fiatal kolléga – dr. Csikó János – egyúttal megkapta az özv. Gyalog Józsefné-aktát is tanulmányozásra, amely, mint az eddig bemutatott iratokból is láthatjuk, mintegy hadgyakorlat jelleget is öltött a később várható, nagyobb ütközetre, amit majd a társadalombiztosítóval kell megvívni.

Dr. Csikó János elkövette azt, ami a normális jogi ügyintézésbe nem tartozik: lement a törzsgyár egyik forgácsoló műhelyébe – az irodaépület háta mögött húzódnak a törzsgyár üzemépületei, majd egy kilométer hosszan –, hogy megnézzze, mielőtt leutazik T.-re, hogyan is néz ki egy karusszel esztergagép.

Az ifjú jurátus érdeklődését bizonyára életkora és valamely romantikus buzgalom is irányíthatta, amelyet olvasmány- és filmélményei alakítottak ki benne. S noha nem tartjuk másodlagosnak a személyiségben rejlő tényezőket, erőket, buzgalmát, hajlandóságát a vállalati struktúrából eredő, bevett jogi ügyintézés sémáiból is eredeztethetjük, mintegy azok nem programozott ellenhatásaként.

Dr. Csikó kiindulópontja egy társat is szegődtetett mellé. Néhány órával a gépek megtekintése után a büfében megszólította Kóny András, a biztonságtechnikai csoport beosztott munkatársa, akinek a nevével már a

kártérítési bizottságban is találkoztunk, ő helyettesítette itt főnökét, a csoportvezetőt.

„Hallom, a Gyalog-ügyben te méész le T.-be. Ha van időd, gyere fel az osztályra, elbeszélgetünk róla.”

Kóny András harmincöt éves, nős, három gyermeke van. Üzemtechnikusként kezdett dolgozni a gyárban, majd miután félig társadalmi munkában részt vett a balesetet megelőző oktatások megszervezésében, hét éve átkerült a biztonságtechnikai csoporthoz. Feladata, a dolgozókat belépéskor kioktatni a balesetveszélyekre, valamint a vállalat gépeinek folyamatos vizsgálata olyan szempontból, hogy a balesetforrásokat minél jobban ki lehessen küszöbölni. Három éve, amikor családi és munkahelyi bonyodalmak miatt (már válóper is folyamatban volt) inni kezdett, három hónapig kényszer-elvonókúrán volt önszántából (a kúra eredménnyel járt). Életének erre a mozzanatára dr. Csikót főnöke figyelmeztette, miután megtudta (honnant?), hogy beosztottjának Kóny András „súg”.

A súgás abból állt, hogy Kóny elmagyarázta a műszaki kérdésekben járatlan pályakezdőnek a karusszelgép mechanikáját, különösen az indítógombok működését. Megmutatta annak a munkadarabnak a tervrajzát, amelynek „kiálló nyomócsonkja” okozta a balesetet. Valamint közölte: „ez itt a lényeg: olyan munkadarabot, amely nem fér rá a munkaasztalra, nem szabad gépre tenni”. Az erre vonatkozó szabályokat együtt keresték ki szakmai óvó rendszabályokból.

Miért nem fejtették ezt ki a baleseti jegyzőkönyvben, és később, a kártérítési bizottság által felvett jegyzőkönyvben?

„Tulajdonképpen ki volt az fejtve, csak olvasni kell belőle tudni. Nézd, nekünk is a vállalati érdekeket kell képviselnünk. Mi javasoltuk, hogy megkapja az özvegy azt, amit kért. Tulajdonképpen piti összeg. De az SZTK több mint félmillió forintot fog kérni. (Az özvegynek a társadalombiztosító által szolgáltatott valamennyi pénz – özvegyi nyugdíj, árvaellátás – nyolc évre előre kiszámított, teljes és azonnal fizetendő összegét. – Kiemelés tőlem. – K. J.) Ha mi elismerjük, hogy mi vagyunk a hibásak, hogyan védekezzünk az SZTK követelése ellen? Az SZTK jogászának első lépése, hogy bekéri a baleseti jegyzőkönyvet. Ha az özvegy megkapta volna, ami neki jár, jóllakik a kecske, és megmarad a káposzta is. Szegény Gyalogon már úgysem lehet segíteni, az özvegynek mi meg akartuk adni a kártérítést, és azt a lehetőséget is meg akartuk őrizni, hogy sikerrel védekezzünk az SZTK ellen. Ez lenne a ti dolgotok, és nem az özvegy ellen menni. Ezt mindenki tudja, csak a jogi osztály, a te főnököd nem ért az

írásból. Nem tudom, minek kell ez a makacskodás, csak sejtem. Be kell mindenáron bizonyítani, hogy a vállalatnak semmi köze sincs a baleset-
hez, azaz »érdekkörén kívül merült fel«, ahogy ti szoktátok mondani,
mert akkor nem pályázhat eséllyel a Kiváló Vállalat cím elnyerésére a vál-
lalat. Ez pedig, ha nem tudnád, komoly összegű prémiummal jár. Vezér-
igazgatótól lefelé főosztályvezetői szintig. Ha május 1-ig kihúzzák, akkor
már teljesen mindegy, hogy milyen ítéletet hoz a bíróság, már fölnyalták a
dohányt.

Pedig bármelyik vállalatnál előfordulhat hasonló baleset, mert a karusz-
szel esztergák rendkívül veszélyesek, még az új konstrukciók is. Nem le-
het kivonni ezeket az olasz gyártmányú gépeket a termelésből, nemcsak
azért, mert több millió forintba kerülnek, hanem mert az egész országban
rendszeresítették. Ez volt az ezredik súlyos baleset az országban ezen a
géptípuson, a tv is bemondta. Nem lehet tökéletes biztonsági felszerelés-
sel ellátni. Nem a pénz miatt. Ha mondjuk, fotocellával látnánk el a gépe-
ket – mondok egy összeget, kerülne 100 000-be vagy akár 200 000-be –,
éppenséggel azt is meg lehetne fizetni. Csak éppen dolgozni nem lehetne
rajta, mert állandóan leállna a munka. Elkerülhetetlen ugyanis, hogy a raj-
ta dolgozók bele ne érjenek a veszélyzónába.

De ha már veszélyes ez a gép, legalább ilyen munkadarabot, ami még a
munkaasztalról is kilóg, nem lett volna szabad rátenni. Ez már előrelátha-
tóan balesetes kockázat. Nyugodtan felhozhatták volna ide a törzsgyárba,
itt van nagyobb átmérőjű esztergapad, a szállítás nem került volna többre
egy ezresnél.

Jó, én is szarok a görék prémiumára, de nekem családom van, nem ug-
rálhatok olyan könnyen, mint te. Két éve egy rokkános baleseti kártéri-
tésnél – másfél évig húzta a kedves főnököd az ügyet, míg végül is a Leg-
felsőbb Bíróság adott igazat a rokkantnak – tanácsot adtunk a szerencsét-
len pasasnak. Idáig senki nem kapott prémiumot az osztályról.

Amit elmondtam, nem tőlem tudod, bár szerintem úgy is sejtik. Ezt el-
mondtam neked, te tudod, mit csinálsz, ha valamit nem értesz, feljössz,
szívesen elmagyarázom.

Az özvegy? Nem ismerem. Majd ha meglátja az OV kapuját, köp egy
nagyt. De senkit sem fog érdekelni, senkit sem zavar majd.”

Dr. Csikó a munkaügyi döntőbizottsági tárgyalást megelőző nap be-
ment főnöke szobájába, s előadta, hogy a tényállás a Gyalog-ügyben új
megvilágításba került, mert annak a bizonyos „nyomócsomk”-nak nem

lett volna szabad kinyúlnia, megtalálta a szakmai óvó rendszabályban a tilalmát. . . Tehát a vállalat eddigi álláspontja nem tartható, mit csináljon?

Dr. Matt Ferenc igazgatási főosztályvezető: „Hagyjon engem a felfedezéseivel. Nem a jogász feladata műszaki kérdésekkel foglalkozni, ahelyett hogy a dolgát végezné, hol volt egész délután? És teszem fel, igaz, amit mond, mi vagyok én, jótét lélek? Szamaritánus? Majd én önként elmondom az ellenfélnek, hogy mi terhel engem? Hol él maga? Vegye már egyszer tudomásul, hogy maga vállalati jogász, legalábbis tudtommal annak készül, és maga a vállalat, jelen esetben az OV érdekeit képviseli. Annak nincs jelentősége, hogy maga mit gondol. Maga most nem Csikó János, mert nem a maga zsebéből fizetik ki azt a 20 000 Ft-ot, hanem részint az OV jogásza, ezért kapja a fizetését, részint az én beosztottam, és azt csinálja, amire utasítom.

Ne tetszelegjen igazságosztogató szerepben, ez nem a maga szerepköre. Én sem akarom, hogy bárkit is hátrány érjen, ezért van a munkaügyi döntőbizottság, ezért van bíróság a világon. Odavisszük az ügyet, döntsék el ők, ezzel még nem ért senkit sem sérelem. Belenyugszunk vagy nem, de végül is nem mi fogjuk kimondani az utolsó szót. Hagyja csak maga meg a bíróságnak ezt a jogot, ne vegye el a kenyeret tőlük. És ne állítson kész helyzet elé. Nem tudok holnap kiküldeni senkit maga helyett, most már bánom, hogy nem kértem halasztást. Azt kell mondania, amit megbeszélünk dr. Futóval, amikor magára bíztuk a helyettesítést, ez a munkaköri kötelessége.”

[III]

EGY NAP T.-N

T.-n a tíz órára kitűzött MDB-tárgyalást az ottani gyáregység étkezdéjében tartották meg. A néptelen terem egyik sarkába összetoltak két ebédlőasztalt, e mögött ült a bizottság három tagja.

Fehér Lajos esztergályos,

Világos József üzemszervező (elnök),

Weis Nándorné adminisztrátor (jkv. vezető); a szakszervezetet Havas Károly villanyszerelő képviselte.

Az asztal oldalánál mutattak helyet dr. Csikónak. Pontosan tíz órakor

érkezik az özvegy, katonás tartású, nagydarab, fekete asszony, védekezőn maga előtt tartott hatalmas retiküljével leül a bizottság elé.

Világos József felolvassa az özvegy beadványát, s megkérdezi, ki akarja-e egészíteni, amit írásba foglalt.

Özv. Gyalog Józsefné: „Nincs semmi hozzáfűznivalóm. Elég szörnyűség, hogy itt kell ülnöm, és ilyen módokon kell megvédeni az igazamat. Soha nem gondoltam volna, hogy azok után, ami itt a férjemmel történt, nekem törvényhez kell fordulnom, hogy kivívjam, ami utána jár. A legrosszabb álmomban sem mertem volna azt elképzelni, hogy nekem ilyen levelet küldhetnek. Nem tudom, hogy tudnak-e róla, látták-e?” – húzogatja elő a retikülből a gazdasági igazgató elutasító levelét. „Huszonyolc évet dolgozott maguknál, hát ezt érdemelte?” Zsebkendőjét vesz elő, és szeméhez nyomogatva hangosan szipog. „Én nem kérek maguktól semmit, ami jár, az jár, s ha nem kapom meg, elmegyek a bírósághoz, egész a legfőbb atyaúristenig.”

„Nyugodjon meg, nyugodjon meg – szakítja félbe békítőleg az elnök –, azért vagyunk itt, hogy megoldjuk problémáját. Nincs arról szó, hogy nem járna magának semmi, menjünk végig rajta csak sorban.

Itt van a sírkő kérdése. Jár magának a sírkő. Csak a tizennyolcezer forintot sokalljuk. Egy közepes árú, szép, tisztességes sírkőre gondoltunk, de az csak hat-hétezer forintba kerül, megérdeklődtük. Mi a véleménye erről a jogász elvtársnak?”

Dr. Csikó: „Mielőtt a részleteket tételesen megvizsgálánk, abban kell döntenünk, hogy Gyalog Józsefnek egyáltalán jár-e kártérítés. Felelős-e a balesetért a vállalat, vagy Gyalog József közrehatott-e, előidézte-e saját balesetét, a közrehatásban van-e valamilyen felelőssége a vállalatnak, meg tudta volna-e előzni? Ugyanis ez a fő kérdés, a többi ezeknek függvénye csupán. Ha Gyalog József közrehatott a halálos baleset előidézésében, és ezt a közrehatást a vállalat még csak meg sem tudta akadályozni, akkor nem jár kártérítés, ha viszont nem így áll a helyzet, akkor jár.”

„Persze hogy jár neki – mondják ketten is –, ki hallott olyant, hogy ne járjon, nem volt a Gyalog hibás, bárkivel megeshetett volna.”

Dr. Csikó: „Tudják, hogy fenn másként vélekednek erről, ezt tartalmazza az írásban korábban elküldött indítvány, amit bizonyára megkaptak. Nekem azt utasították, hogy ezt itt ismétlem el szóban is, azaz az özvegynek nem adható kártérítés címen semmi, de ha rám hallgatnak, hívják fel itt, most a sírkövet, vagy menjenek ki hozzá, mert érdeklődés alapján nem lehet megtudni, hogy mi a helyzet valójában.”

Különböző javaslatok röpködnek. Az özvegy is védi keményen az összegét, mert sokba kerül a szállítás is, állítólag megérdeklődött mindent alaposan, és azért nem állította fel idáig a saját költségére, mert csak a tavaszi olvadás után érdemes, hogy le ne süllyedjen a friss sírkő. Végül is Havas Károly, a szakszervezetis elmegy megnézni, van-e kocsi, majd közösen mennek ki a sírköveshez.

Addig is folytatódik a tárgyalás. Minden vita nélküli az özvegyi nyugdíj és az árvaellátás, valamint az átlagkereset közti különbség, mivel a kettő összege 200 Ft-tal meg is haladja az átlagkeresetet. Nagyobb bökkenő a kerti munkák kérdése.

„Nem találtunk erre vonatkozó paragrafust” – mondja az elnök; valamennyien lapoznak valamit: a szürke borítású, imakönyv külsejű Munkatörvénykönyvet, salátává olvasott füzeteket, brosúrákat, a SZOT-jogszabályokat téma szerint csoportosító kisebb kiadványait.

„De itt van a temetkezési költségekre a paragrafus. Mondja, vásárolt-e magának gyászruhát, vagy valamit a gyerekeknek a temetésre? Gondolja végig, számolja össze, mit költött” – szólítja fel az elnök az özvegyet.

Az asszony szeme felcsillan a nem várt plusz lehetőségtől, és kiszáradva sorolja: „A temetésre csináltattam egy kosztümet, kalapot, két pár fekete harisnyát vettem, a gyerekeknek új cipőt, fehér kesztyűket, a kislánynak aljat. . . ötezer forint, de nem tettem el a számlát róla.”

„Figyelembe véve, hogy később is használhatja a vásárolt holmikat, négyezer forintot tudunk megítélni” – mondja az elnök. Az asszony gyorsan, beleegyezően bólint.

„De itt van ez a kertművelés. Mit csináljunk, ha nem találunk paragrafust rá?” – csóválják a fejüket az MDB tagjai.

„Nem, ezt sehogy sem tudjuk megítélni. Pedig mégiscsak járna. De hogy számolunk el a vállalatnak, ha nincs rá semmilyen előírás?”

Dr. Csikó szól közbe: „Ha kertművelésre nincs is paragrafus, de a munkaviszonyon kívül elmaradt jövedelemre, rendszeres keresetre igen. A kert felfogható rendszeres mezőgazdasági mellékfoglalkozásnak, így munkaviszonyon kívüli rendszeres jövedelemnek, tehát az ebből eredő jövedelem-elmaradás megítélhető kártérítés címen.”

Sorra veszik az MDB-tagok a kertművelés tételeit; Fehér Lajos esztélyosnak is hasonló nagyságú kertje van, most ő van elemében; számol, lehetőségeket, esélyeket latolgat. Végül is háromezer forint évi összegben állapodnak meg. De felmerül a kérdés, hogy meddig ítéljék meg. Dr. Csikó javaslatára, addig, amíg a nagyobbik gyerek, a fiú be nem tölti a tizen-

nyolcadik évét, ugyanis utána tőle is elvárható a szükséges kerti munka elvégzése.

Most már csak a sírkő ára van hátra, lélegeznek fel az MDB tagjai. Közben a kocsi már kint várakozik. Az özvegy, Havas Károly villanszerelő és a riporterien kíváncsiskodó dr. Csikó száll a vállalati Zsiguliba. Felemelkedik a havas udvaron a sorompó, gyorsan átszelik a várost – bent az autóban hallgatnak, csak az elegáns sofőr szórakoztatja a város NB I-es labdarúgó-csapatának pletykáival a gyáregységbe először leutazott, és az alkalomhoz szinte előkelően kicsípett – sötétkék kordbársony öltönyös, fehér ing-nyakkendő – ifjú jogászt.

A sírköves már ismeri az asszonyt. A krematóriumszerű, hideg, alacsony helyiségben hármas sorban dideregnek a sírkövek. Van már elfogadható négy-ötezer forintért is, tisztesebbje hét-nyolcezerbe kerül, tízezer forintba kerülnek a luxussírkövek. Cementágyban, fehér vagy fekete márványlapok, keresztek, csillagok, urnák . . . Az árban a felállítás költségei is benne foglaltatnak, virágállványt külön kell kérni. Az özvegy ismerősként nézegeti őket, majd határozottan a terem közepén terpeszkedő, dupla, kétszemélyes sírkőre mutat: „Ez felelne meg. Még a férjem életében megvettük a dupla parcellát, nem lehet rá két külön sírkövet tenni, csak egy közöset” – mondja. A kétszemélyes sír tizennyolcezer forintba kerül.

A szakszervezet képviselője ellenkezik: „Nem kívánhatja, hogy a vállalat a maga sírkövét is megvegye.”

Végül egy nyolcezer forintosban állapodnak meg. „Megrendeljem a vállalat nevében?” – kérdezi Fehér Lajos, az asszony rázza a fejét, majd ő hozza a számlát (bizonyára marad a dupla sírkő).

Visszatérve az ebédlőbe, megkérik az özvegyet, fáradjon a terem másik sarkába. A munkaügyi döntőbizottság összefoglalja a délelőtti döntéseit, és meghozza a határozatot, amelyet felolvasnak az özvegynek, s másnap a vállalat jogi osztályának is megküldenek.

OV. T.-i Gépgyára

Munkaügyi Döntőbizottság

Ügyszám: 3/1976.

HATÁROZAT

A Munkaügyi Döntőbizottság özv. Gyalog Józsefné sz. Földi Teréz sírkőkészítés, elmaradt jövedelem miatt az OV. T.-i Gépgyára ellen indított munkaügyi vitájában meghozta a következő határozatot:

Sírkő állításához 8500 Ft (azaz: nyolcezer-ötszáz forint), a sírkőkészítő számlájának benyújtásakor.

Gyászruhák költségeihez való hozzájárulás, egyszeri 4000 Ft (azaz: négyezer forint).

Elmaradt jövedelem címén (kerti munkák költségei) pedig 1977. márc. 1-től kezdődően 1981. márc. 1-ig, tehát 5 éven keresztül évi 3000 Ft (azaz: háromezer forint) egy összegben való kifizetéséről határozott az MDB.

E határozat ellen a kézbesítést követő 30 napon belül megyei Munkaügyi Bírósághoz címzett, de az iratok becsatolása végett Munkaügyi Döntőbizottságunknál 3 példányban benyújtott, részletesen megindokolt keresettel élhet.

Indoklás:

Gyalog József 28 évig dolgozott a vállalatnál, munkáját hozzáértéssel, szorgalommal, becsülettel látta el. Halálos kimenetelű üzemi balesete önhibáján kívül történt, így az MDB a kegyeleti és egyéb költségeket az alábbiak szerint látja indokoltnak.

Hozzájárulás, egyszerűbb sírkő állításához (szállítás, sírkő-felállítás költségeit is magába foglalva), az eltemetett ruhájának egy bizonyos értéke, a családtagok részére vásárolt gyászruhák (figyelembe véve, hogy később is használható), a kerti munkáknál felmerülő költségek, a fent leírt összegekben.

T. 1977. jan. 25.

*Világos József sk.
az MDB elnöke*

Miután Világos József felolvassa az özvegynek a határozatot, megkérdi, van-e hozzászólása. Az zavartan megköszöni, majd az MDB tagjai sorra kezdet fognak vele. Dr. Csikó fölkel az asztaltól, ő is kezdet fog, és feszengve, pírulva, a vállalat vezetősége nevében részvétet nyilvánít. Az asszony nem szól semmit, felveszi a kabátját, és kilép az ajtón.

Az MDB tagjai és dr. Csikó visszahúzzák az asztalokat és a székeket a helyükre, láthatóan elégedettek magukkal. Dr. Csikó megkéri a jegyzőkönyvvezető elvtársnőt, hogy feltétlenül írja be a jegyzőkönyvbe, hogy a vállalat jogi képviselője ellenezte a kártérítés megítélését.

Dr. Csikót, kérésére, elviszik a forgácsolóba, a baleset színhelyére. Világos József és Fehér Lajos kísérik. (Fehér is ebben az üzembrészben dolgozik, ő másik műszakban volt a tragédia bekövetkeztekor.) A forgácsoló jóval kisebb, mint a törzsgyár hasonló funkciót ellátó üzembrésze, és a nem

szakember szeme is első pillantásra megítélheti, hogy itt a gépek jóval elavultabbak. A halált okozó eszterga hatalmas monstrum, a látogatás időpontjában dolgoznak rajta. Dr. Csikónak megmutatják, miként történt a baleset, melyik alkatrész hasította fel Gyalog József gyomrát. Mesélnek a gépről: 1924-ben készítették, elmagyarázzák, mikor alakították át szíj-meghajtásúról motormeghajtásúra, fékezés mechanizmusokról... stb. A kések előtt most hatalmas, több bordás, csíkozott korláton csillog a frissen ráfestett zománcreteg. Új kapcsolóberendezést is szereltek fel az-óta, a veszélyzónán kívülre. A forgácsolóban dr. Csikó kalauza Müves Lajos, akinek a nevével a meghallgatási jegyzőkönyvben találkoztunk. Magyarázatának foglalata az a gépre vonatkozó néhány mondat, amelyet a T.-i Városi Bíróság előtt mondott el az ügynek egy jóval későbbi szakaszában: „Jelenleg én dolgozom azon a gépen, amelyiken a baleset bekövetkezett, korábban is dolgoztam rajta. A baleset megtörténte után bizonyos módosításokat eszközöltek a gépen. A gép két oldalán levő indítógomb meg lett szüntetve, és ahelyett a két oldalon csak kikapcsológomb maradt, az indítógomb ki lett hozva a géptől két méterre, a gép közepére. A középnél szintén van megállítógomb is. Amennyiben a baleset időpontjában a bekapcsológomb már oda lett volna helyezve, ahova a baleset után helyezték, a baleset nem következhetett volna be, mert az indítógomb most már két méter távolságra van. Az elhunyt a balesetkor a gép kezelésében nagyobb jártassággal rendelkezett, mint én.”

Dr. Csikó megszorítja az olajos tenyereket, majd kimennek az öntvényraktárba, megkeresni a munkadarabot, amely a halált okozta. A hóval belepertt vasgúlák, szanaszét heverő, rozsdaszínű alkatrészek utcáin bolyongva nem találják, úgy látszik, elvitték már. Kifelé tartva a szabadtéri, drótkerítéssel körülvont raktárból, az esztergályos megállítja a csapatot: „Itt van egy tuba, nem ez volt, ez kisebb átmérőjű szivattyúfedő, de az alakja megegyezik Gyalog szivattyújának fedelével.” A drótkerítésnek támasztott öntött vas valóban tubához hasonlít kiszélesedő tölcserével. A billentyűsorból kilógó csap – mutatják –, ez nyúlt ki az eszterga asztaláról.

Visszasétálnak a gyárkapuig. Vajon a mai határozattal lezárul-e az ügy? – találgatják. Dr. Csikó azt mondja, fenn igyekeznek rávenni a jogi osztályt, ne támadják meg az MDB döntését. „Ahogy én ezt az asszonyt ismerem – mondja Fehér Lajos –, fellebbezni fog, nagyon pénzéhes fajta, ismerem régről.”

A sorompónál kezét fognak, dr. Csikó még egyszer figyelmezteti az MDB-elnököt, hogy vegyék jegyzőkönyvbe az ellenvetést, majd az állomás irányába siet.

AZ ELLENLÉPÉS

Dr. Csikó „rábeszélésének” szóbeli s majd írásbeli fázisát terjedelmes feljegyzése tartalmazza, néhány elejtett mondattal megírása körülményeire is utal.

Igazgatási főosztály

Jogi osztály

Dr. Cs. J./Sz. J.

FELJEGYZÉS

Tárgy: Gyalog József halálos kimenetelű balesetével kapcsolatban a vállalat részéről kialakított jogi álláspont.

A T.-i Gépgyár munkaügyi döntőbizottsága előtt Gyalog József halálos kimenetelű balesete ügyében az 1977. január 25-én lezajlott tárgyaláson képviseltem vállalatunkat.

Magával a baleset konkrét körülményeivel nem foglalkoztam, illetve információi nem jutottak kezemhez.

A baleset kártérítésre vonatkozó szálával kezdettől fogva dr. Futó Kornél jogtanácsos foglalkozott, s hozzám azért került az ügy, mert a tárgyalási nap ütközése miatt nem tudott leutazni T.-re, a döntőbizottsági tárgyalásra.

A balesetből folyó kártérítési ügy ekkor abban a stádiumban volt – mint a hozzám kerülő iratanyagból kitűnt –, amikor özv. Gyalog Józsefné elhalt férje utáni kártérítési igényét vállalatunk már visszautasította, s az özvegy döntőbizottsági eljárásra terelte az ügyet.

A vállalati elutasító döntésnek és a munkaügyi döntőbizottság döntésének is a vállalat balesettel való felelőségének kérdése az alapja. Mindkét esetben ennek az előzetes kérdésnek a megvizsgálása után kerülhet csak sor az özvegy igényével kapcsolatos állásfoglalásra. A kérdés tehát abban áll, hogy a baleset a vállalat szempontjából az Mtk. 62. paragrafusának (1) bek., ill. 62. paragrafusának (2) bek. alá esik-e.

A vállalati álláspont – ezt tartalmazza az 1976. december 2-i, az özvegy

kártérítési igényét elutasító levél és az 1976. december 28-i, a munkaügyi döntőbizottsághoz benyújtott indítvány is –: a baleset bekövetkezéséért a vállalatot nem terheli felelősség, és nem volt okozati összefüggés a baleset és a biztonságtechnikai hiányosságok, illetve a munka feltételeinek megszervezése között. Így az Mtk. 62. paragrafusának (2) bek. alapján elutasítja az özvegy kártérítési igényét.

Noha a döntőbizottsági eljárásban szerepem csak a dr. Futó Kornél jogtanácsos által benyújtott indítvány szóbeli képviselőre korlátozódott, az általam képviselt álláspont alátámasztása, elsajátítása végett, a helyszínen a biztonságtechnikai dolgozókkal, illetve a biztonságtechnikai előírások tüzetesebb átnézése útján rekonstruáltam, megismertem a halálos kimenetelű baleset körülményeit.

A rekonstruálás és a megismerés figyelembevétele a balesettel kapcsolatos korábbi vállalati álláspont revidálását vonná maga után, véleményem szerint. A javasolt véleményváltoztatás három fő pontra felbontva – a döntőbizottsághoz benyújtott indítvány indokai alapján – a következők:

1. Maga az indítvány is tartalmazza – kommentár, értékelés nélkül –, hogy a sérült testét „a gépen elhelyezett szivattyúháznak az asztalfuratból kinyúló nyomócsonkja kapta el”.

Meg kell jegyezni, hogy épp ez a tény – hogy ilyen munkadarabot helyeztek el a kérdéses gépen – idézte elő döntő mértékben a balesetet. A karusszel esztergára vonatkozó gépkezelési utasítás – amelyet a SZOT Munkavédelmi Tudományos Kutató Intézet VF 007 szám alatt bocsátott ki, tehát joghatályos – kimondja: „Nem szimmetrikus formájú, továbbá különböző módon alátámasztott, megtámasztást igénylő munkadarabok befogására, rögzítésére csak az asztal T hornyaiiba rögzíthető berendezéseket szabad használni. *A munkadarab, a felfogó berendezés az asztal felületén nem érhet túl.* A vasfém és acélipari kohászati (melegüzemi) baleset-elhárító és egészségvédő óvó rendszabály III. fejezetének forgácsolás c. fejezete 3.515 pontja kimondja, „a karusszel esztergagép asztalát védőberendezéssel kell *körülvenni*”.

(A hangsúly itt a „körül” szón van; az óvó rendszabály világosan a gép elkerítettségéről rendelkezik, vagyis maga az asztal, illetve az azon elhelyezett tárgy veszélyességéről rendelkezik, amely kárt tehet a dolgozóban.) Az idézett óvó rendszabályra a vállalati munkavédelmi szabályzat is hivatkozik.

Mindebből világosan kiderül, hogy a forgásban levő asztalról kinyúló testet rendkívül veszélyesnek, illetve életveszélyesnek ítélik a szakmai óvó

rendszabályok. Tehát, aki kiadta a munkadarabot megmunkálásra erre a gépre, az *megszegte* az előírásokat, óvó rendszabályokat, és így felelőssége a bekövetkezett balesetért fennáll. (Mindez következik a vállalati munkavédelmi szabályzat technológiákról, annak biztonságtechnikai feladatairól szóló általános rendelkezéseiből.)

Meg kellene vizsgálni az adott munkavégzést kijelölő technológiai utasítást is.

Az sem helytálló, hogy a sérült azonos műveleteket „állandóan és folyamatosan végzett”. Az ugyanis, hogy egy ilyen nagy kiterjedésű munkadarabot munkált meg gépén, ritka esetnek számított (ritka esetben szegték meg ilyen durván a balesetvédelmi előírásokat). A szivattyútető egyedi darab volt, és egy felrobbant szivattyú pótlására készült. Ellenőrzésem során nem találtunk az öntvényraktárban még hasonló méretűt sem; a balesetet okozó munkadarabot már elszállították rendeltetési helyére. Az ilyesféle megmunkálás – mint a helyszínen elmondták – semmiképp sem tekinthető sorozatban készülő munkadarabnak. A sérült munkavezetője, Tizedes Mátyás, tanúvallomásában is elmonda, hogy nem „folyamatos” gyártás keretében munkálták meg a szivattyútetőt, vallomásában azt mondja továbbá, hogy ez a tizenkilencedik munkadarab volt, de azt nem jelöli meg, hogy milyen időközön belül volt a tizenkilencedik.

A legproblematisabb pontja az indítványnak az az állítás, ami szerint: „A vizsgálat adatai alapján megállapíthatóan a kezelőhely munkavédelmi szempontból megfelelő, a kapcsoló és a külső burkolat kialakítása, valamint az érintkezés kivitele a gép akaraton kívüli mozgásba hozatalát meggátolja.”

A gép, amelyen néhai Gyalog József dolgozott, 1924-es gyártmányú, tehát igen régi konstrukció, az ötvenes években lett átalakítva, így működött a baleset időpontjáig. A kapcsolók igen közel álltak a veszélyzónához, máig sem szereltek rá biztonsági vész-kikapcsolót. Ez azt jelenti – a törzsgyári gépek fel vannak ilyen berendezéssel szerelve –, hogy felkapcsolásuk esetén a gép csak akkor lép működésbe, ha a kezelő a gombon tartja a kezét. Ez azért szükséges, mert amikor a gépkezelő a furat méreteit ellenőrzi, illetve korrigálja, vagy a fejet beállítja – ilyen szituáció előzte meg a balesetet –, szüksége van arra, hogy pillanatnyi időre mozgásba hozza a berendezést.

Ezt ezen a gépen rendkívül bonyolultan és veszélyesen a beindító gomb és stopgomb be- és kikapcsolásával oldották meg.

Ennek megfelelően Gyalog József nem tartózkodott, nem is tartózkod-

hatott illetéktelenül a veszélyzónában, mert amikor – valóban az eddig begyakoroltakhoz híven – figyelte a furatot, a másik kezével a berendezést fogásvétel céljából mozgásba hozta. A baleset időpontjában nem is volt olyan kapcsoló, amely a veszélyzónán kívül esett volna (mint például a törzsgyári karusszelgépek esetén, ahol a gépeket két helyen, a veszélyzónán belül – ez a méréshez elengedhetetlen – és kívül is lehet vezérelni). A külső vezérlésű kapcsolót a baleset másnapján szerelték fel.

Gyalog József jól beidegzett számítását – amely ugyanis veszélyes munkafolyamathoz volt szoktatva – az borította föl, hogy a munkadarab egy része *kilógott a gép asztaláról*. Ha biztonsági kapcsoló lett volna felszerelve, az önkéntelen elengedés is leállította volna a gépet. Így viszont a gép külön leállításához nem volt ideje, hogy a stopgombot külön lenyomja, mert közben a forgóasztalról karként kinyúló csont a kések közé ragadta.

Meg kell továbbá jegyezni, hogy a horizontális irányú késtartó előtt nem volt fölszerelve zárókorlát, ez szintén a balesetet követő napon lett felszerelve.

A körülmények ilyen tényállása mellett megállapítható, hogy az adott munkadarab Gyalog József gépére állításának pillanatában majdnem 100%-osan törvénytisztító volt a baleset bekövetkezése.

Magában a baleset konkrét lezajlásában kétségtelen, van némi – pontosan nem rekonstruálható – közrehatása a sérültnek is (ha jobban odafigyelt volna... miért fogadta el a balesetvédelmi szempontból kifogásolható munkadarabot megmunkálásra?...), ezért *nem volt megállapítható a büntetőjogi felelősség*. A büntetőjogi felelősség hiánya viszont nem zárja ki a vállalat munkavédelmi felelősségét és a polgári jogi felelősséget az özvegyvel szemben.

2. Felvetődik a kérdés, miért ilyen késői stádiumban, miért joghatályos nyilatkozatok után jutnak a baleset konkrét körülményei, tényei napvilágra?

A balesettel kapcsolatos joghatályos nyilatkozatokat a jogi osztály készítette. Álláspontjának fő forrása a rendőrségi vélemény volt, amely a balesetet követő vizsgálatában nem talált személyi felelőst, valamint a megyei SZMT-felügyelő hasonló tartalmú jelentése.

Ezek az adatok azonban nem jelentik azt, hogy egy ilyen súlyos baleset esetében meg lehet elégedni a rendőrségi nyomozás eredményével, különösen akkor nem, amikor egy ember haláláról van szó, valamint az özvegy és két kiskorú kárigényéről. Ugyanis funkcióból eredően más és más szempontok szerint vezet vizsgálatot a rendőrségi szerv, vagy egy belső

vállalati ellenőrzés, minthogy más a büntetőjog, más a polgári jogi és más a munkavédelmi felelősség is. A szocialista törvényesség fogalmába nem tartozik a vállalat minden alapvető ok nélküli feltétlen védelme; nem beszélve arról, hogy a dolgozót is a vállalathoz tartozónak kell tekinteni, az ő érdekének kielégítése is a vállalat érdeke.

A jelen ügyben kifejtett álláspont-kialakítási gyakorlatról megállapítható, hogy nem történt meg a baleset tényleges okainak felderítése, a jelentések ellenőrzése, sőt a jogi osztály álláspontja – a biztonságtechnikai csoportnál felvett egyeztetési jegyzőkönyv tanúsága szerint – a baleset vállalatra háruló konklúzióit illetően, alapvetően eltér a jóval illetékesebb biztonságtechnikai csoport képviselőinek álláspontjától. Nem történt olyan szintű vizsgálat, amelynek alapján megnyugtatóan és hitelt érdemlően el lehetett volna készíteni a baleset jogi vetületét képező joghatályos nyilatkozatokat. Ennek részint a helyszín tüzetes vizsgálatából kellett volna állnia – ugyanis elengedhetetlen a jogi tevékenységnek a vállalati, elsősorban a termelési folyamathoz való kapcsolódása (a vállalati jogi tevékenység jelentős részét képezik a termelésben történt balesetek ügyei), részint a balesettel kapcsolatos óvó rendszabályok olyan szempontú vizsgálata, amely a konkrét halálos balesettel kapcsolatos tevékenységi kört szabályozza.

Az alaposabb vizsgálat fölösleges pertől mentette volna meg a vállalatot és az özvegyet, akivel szemben a haláleset megrázkódtatása után a szocialista humanizmus szempontjából is vitatható a vállalati ügyintézés módja és hangneme. (Gyalog József 1948 óta megbecsült dolgozója volt vállalatunknak.) Az özvegy kárigényének azonnali kielégítésével a vállalat mentesült volna attól az elsősorban erkölcsi szempontból kényelmetlen pozíciótól, hogy vele szemben a gyári munkáskollektíva állapítsa meg a felelősséget.

3. A T.-i Gépgyár munkaügyi döntőbizottsága egyhangúlag jogosnak ítélte az özvegy kárigényét, s csak az igény egyes tételeinek mértékét bírálta felül; a sírkő, illetve a kertművelésből kieső jövedelem mértékét csökkentette, illetve az özvegyet felszólította, hogy kiegészítheti kérelmét a temetés alkalmára vásárolt alkalmi ruha árának összegével, majd ezt az összeget is megtérítik az özvegy számára.

A döntőbizottsági eljáráson szóban ismertettem a vállalat elutasító indítványát, kértem, hogy ezt vegyék jegyzőkönyvbe.

A munkaügyi döntőbizottság döntése – amely azóta írásban is megérkezett a vállalathoz –, véleményem szerint megnyugtató módon kielégítette az özvegy anyagi igényeit (az árvaellátás és az özvegyi nyugdíj együttes

összege még nagyobb is, mint az elhunyt havi átlagkeresete), valamint – s ez sem hagyható figyelmen kívül – azt az erkölcsi igényt is (a kártérítés megítélése szükségszerűen ezt is szimbolizálja), hogy a férj, illetve az árva-k szempontjából az apa élete nem annak kizárólagos könnyelműsége miatt ért véget.

4. A munkaügyi döntőbizottsági tárgyaláson való részvétel után szóban beszámoltam az ott törtétekről, valamint dr. Matt Ferenc igazgatási főosztályvezetőnek elmondtam az ügyvel kapcsolatos különvéleményem – ezt már részben a tárgyalást megelőző napon is megtettem – és egyéni vizsgálódásaim eredményeit. Következményeként az a vélemény alakult ki rólam, hogy egyedül nem képviselhetem a vállalatot (amit eddig kisebb súlyú esetben eredményesen megtettem), és eltiltattam korábban tervezett tárgyaláson való részvételektől is. Jeleztem, hogy különvéleményemről feljegyzést szándékozok készíteni, ehhez kértem a Gyalog József-ügy aktáját, amit e közlést követően nem kaphattam többé kézbe, így jelen feljegyzés jó részét is kénytelen vagyok emlékezetből leírni.

Tudomásom van arról, hogy kereset készül a T.-i Gépgyár munkaügyi döntőbizottsága döntése ellen.

5. Magam részéről ezt alapfokon elhibázott lépésnek tartom; több oldalról is sérti egy szocialista nagyüzem érdekeit.

Az ilyenfajta eljárás részint nem ad módot arra, hogy tényleges balesetből származó konklúziók levonása megtörténjen a maguk legteljesebb következetességében: azaz olyan operatív, preventív intézkedések születhessenek, amelyek megelőzik a hasonló balesetek bekövetkezését. Ugyanis – ha nem is hivatalos formában – a baleset konklúzióinak levonása megkezdődött.

A biztonságtechnikai csoport – amelynek eljárása ebben az ügyben a legkörültekintőbb és legönkritikusabb volt (csak az indoklása vitatható, miszerint nem világítja meg az egyeztető jegyzőkönyvben a baleset okozati összefüggéseit), egy sor intézkedést kezdeményezett. A balesetet okozó gépet biztonságosabbá tették, új kapcsolókat szereltek fel, a vállalat valamennyi karusszel esztergájára a horizontális késtartók és a forgóasztal közé védőkorlátot szereltek.

A vállalati munkavédelmi szabályzat módosításában – s ez a legfontosabb, mintegy tényleges elismerése, konkrét utalása a baleset körülményeire – elrendelte, hogy minden gépet használati utasítással lássanak el (különösen vonatkozott ez a karusszel esztergagépekre, amelyekhez kellő mennyiségű használati utasítást szereztek be; abból idéztem a gépasztalról

kilógó munkadarab tilalmát), valamint a technológia balesetért történő felelősségét, feladatait domborították ki még pontosabban. Tudomásom van arról, hogy a T.-i Gépgyárban fegyelmivel való elbocsátást helyeztek kilátásba annak a művezetőnek, aki a megengedettnél nagyobb méretű munkadarabot helyeztet esztergagépre.

Hasonló jellegű, általános hatályú intézkedés javasolt a vállalat vezetése részéről, valamint a felelősök megállapítására a konkrét balesettel kapcsolatban. Ez a generális prevención túl politikai kérdés is, a vállalati kollektíva előtt a maga súlyának megfelelően kell értékelni az esetet.

Végül gyakorlati szempontból is helytelen keresettel bíróságra vinni az ügyet. A munkaügyi döntőbizottság döntésével ez a baleseti ügy még vállalati ügy marad; a bírósági eljárással már sokkal szélesebb, sokkal kedvezőtlenebb következményei lesznek (pl. a munkaügyi döntőbizottság döntése nem alapozza meg a társadalombiztosítóval szembeni fizetési kötelezettséget, de a bíróság döntése igen... de a vállalat becsületének szempontjából sem közömbös egy elutasító bírósági ítélet halálos baleseti ügyben).

Valószínű ugyanis, hogy a bíróság – amelynek jóval nagyobb szakértői apparátusa van, s amely szintén nem köteles figyelembe venni a rendőrségi jelentést, s ezt valószínű nem is teszi – helyben fogja hagyni a munkaügyi döntőbizottság döntését.

Jelen feljegyzés a vállalatunk jogi osztályától eltérő álláspontot tartalmazza Gyalog József halálos kimenetelű balesetével kapcsolatban. A szakmai etika, a szocialista törvényesség és a munkáltatóval szembeni figyelemzetési köteletség kötelez arra, hogy különvéleményemet a vállalat vezetőségéhez eljuttassam.

Budapest, 1977. február 3.

*Dr. Csikó János sk.
jogi előadó*

Kapják: Vezérigazgató
az SzT titkára

Pártbizottság, igazgatási főo.v., Biztonságtechnikai és Újítási Csoport.

Dr. Csikó maga kézbesíti feljegyzése példányait, amely úgy válik hatályossá, hogy a nála maradó másolatra a titkárnők főnökük beosztása mellett kipontozott sorra ráírják a névjegyüket.

Hogy lépése visszavonhatatlan legyen, először az első emeleten kezdi a kézbesítést. A vezérigazgató titkársága hatalmas, világosra festett szoba,

közepén félkörívben széles bőrrel díszített pultszerű asztal feszül a belépőnek, mögötte két csinos titkárnő ül. Modern, kényelmes fotelek és egy nagy alapterületű perzsaszőnyeg, néhány színes poszter és egy olajkép (a dr. Matt pártfogolta művésztől; a nonfiguratív munka a *Műhely* címet viseli) teszi barátságosabbá a rideg irodaépület e magányos szigetét. Dr. Csikó először jár itt, a vezérigazgatót csak az ebédlőben rendezett november 7-i ünnepély elnökségében látta, a tálalóablakok elé tolt díszemelvényen. Ugyanezen az emeleten néhány ajtóval arrébb a cementkockás, zöld olajfestéktől maszatosan homályos folyosón van a párttitkár irodája. Hosszú-kás előszobájában rideg irodabútorok közt szigorú szemű, idősebb hölgy érkezteti az iratot. A biztonságtechnikai és újítási csoporthoz az üzemépületek közé kell menni, itt egy idősebb munkatárs ír alá. Vissza, a második emeletre. A szakszervezeti irodában kedélyes, ötven év körüli néni az aláíró, a vidám hangulatú szoba falai házi készítésű subaszőnyegek, nylon borítású háromszögletes zászlók, emléklapok, oklevelek és az SZOT-titkár nagy bőrpárnás ajtaja borítja. Legvégül a már bemutatott – dr. Csikó közvetlen munkahelyétől főnökén keresztül is közvetlen összeköttetésű – szobában kerül leadásra az utolsó példány (persze a folyosóról belépve).

MÉRLEGELŐK

Nem minden tusakodás után szánta rá magát erre a lépésre a fiatal pályakezdő, közvetlen környezete is egyértelműen lebeszélte:

Sz. Judit, a jogi osztály adminisztrátora, dr. Csikó szobatársa: huszonnégy éves, elvált, hároméves kislányát egyedül neveli. Édesapja egy éve meghalt, gépkocsivezető volt, édesanyja raktáros egy szomszédos gyárban, bátyja szerszámkészítő, a szakma ifjú mestere, nő. Ő dolgozik leg-hosszabb ideje az osztályon, hét éve sportegyesülete – a nagy NB I-es klub – helyezte ide bűjtatott állásba a tizenhét esztendőes kislányt, az ifjúsági rövidtávfutó bajnokot, napi egy-két órára kellett csak bejönnie. Egy insztrakadás vetett véget sportkarrierjének, itt maradt – „hová mehettem volna?” – most már nyolcórásnak. Kiváló munkaerő, kisebb levélsablonokat, felzeteket önállóan készít, rotalemezeket, kimutatásokat és természetesen a napi levelezést gyorsan gépeli. Ha egy betűt félreüt – ritkán esik meg –, újra kezd az oldalt, bárhol tartson is. Jó eredménnyel elvégezte az esti középiskolát. Egy éve a jogi karra jelentkezett, s csak egy ponttal szerzett kevesebbet, mint a felvételihez szükséges. Napi egy-másfél órát foglalkozik

történelemmel és magyarral, hogy a következő próbálkozás jobban sikerüljön. Szórakozása szombat-vasárnap disco (Demis Russos a kedvence és az Abba együttes), horgászás, esténként négy-öt km futás a lakótelep körül, ahová a szanált városrészből (szoba-konyhából) három éve kislányával és édesanyjával került. Olvasni Rejtőt és a krimiket szereti s a jó történelmi könyveket, amelyek a felvételihez is segítenek; legutóbb Szántó György *Aranyágacska*-ját vette meg, a szerda delente, az ebédlőben árusító üzemi könyvterjesztőtől. Filmek közül a kalandos, látványos filmeket szereti, magyar filmet elvből nem néz. Fizetése 2300 Ft + 300 Ft a szakszervezettől, mert a jogsegélyszolgálat adminisztrációját is ő intézi.

„Kivételesen nem azért nincs kedvem legépelni a macskakaparásodat, mert ilyen ronda írással még nem láttam létezni embert, s a diktálásoddal sem vagyok kisegítve, ahogy elharapod a szóvégeket, hanem mert őrült nagy bajod lehet csak belőle, semmi egyéb. Ha dr. Matt apánk megpukkadna – ami nincs kizárva –, akkor érné csak meg, az mindent megérné. De ha nem patkol el tőle? Azt hiszed a naiv fejecskédde, hogy elérhetsz vele valamit, majd épp a te kioktatásodra várnak odafönt. Hol élsz te? Nem látod, milyenek? Akkorát basznak a fejedre, hogy nem tudod, hogy hívnak. Nyomorult húszezer forintot sajnálnak egy kétgyerekes özvegytől, akinek egy pár hónapja transzírozta fel a férjét az esztergagépünk. Az ötszázézes kötbérek meg fizetik nyakra-főre, mert nem képesek egy levelet időben megírni, egy csavart vagy egy lemezt időben beszerezni. Én irkálom a fellebbezéseket, kereseteket – azt is minnek? –, röhejes kifogásokat plusz perköltségnek. Úgyis tudjuk előre, hogy elvesztjük. De ezen az asszonyon behozhatják, mert ennek nincs egy jogi osztálya, hogy kiröhögje az érveinket. Ha egy melósról van szó, akkor nagyon takarékosak tudnak lenni, nem szégyellenek húszforintos letiltásokat küldözgetni a végrehajtó irodának, maga a levelezés többé van.”

D. József igazgatási előadó, másodéves esti joghallgató, huszonnyolc éves, nős. Érdekes több szót is vesztegetni rá, mert ilyen talajról nőnek, ilyen anyagból lesznek országunk vezetői. Szülei 1944-ben menekültek Magyarországra, egy kis Torda környéki faluból. Helységről helysére vándoroltak, mindegyik gyerek más faluban született, D. József a legfiatalabb az öt közül, ő is vagy három-négy helyen járt általános iskolába. A leghosszabb időt egy svábok elhagyta baranyai faluban töltött a család. Itt az apa erdőmunkás volt, az anya téeszben dolgozott. D. József ma is saját maga készítette – igaz, a húst hentestől veszi – házi kolbászt, házi szalámit eszik, emlékeiben ez a falusi időszak a legkedvesebb; barangolások

az erdőben, lakodalmak, búcsúk, de élénken emlékszik az erőszakos tévészervezések hangulatára is, amikor a fél falu férflakossága az erdőbe szökösött. Itt, ebben a faluban temetik el apját. Szegedre kerül az egyik testvéréhez, a Posztógyárban lesz maróstanuló. Két évet tölt itt (a SZEAC ifi I-ben futballozik Kozma Mihállyal). Innen szintén egy rokon hívására kerül Budapestre, aki beajánlja az OV-hez, itt fejezi be az iparitanuló-iskolát. Tíz évet tölt a forgácsolóban mint marós. Ezalatt jó eredménnyel leteszi az esti gimnáziumban az érettségét. A forgácsolóüzem KISZ-titkára, majd a törzsgyár KISZ-vezetőségének tagja lesz, erről a tisztségéről akkor köszön le, amikor belép a pártba, ahol hamarosan szintén vezetőségi taggá választják. Sikertelenül felvételizik a Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karára. Nem erőlteti tovább, a matematikai alapjai annyira hiányosak – alapítja meg magáról –, hogy nem tudná már behozni az egyetemhez szükséges tananyagot. Következő felvétele az ELTE Jogi Karára sikeres. A második év első félévi vizsgáit – ez az első komolyabb akadály: az első polgári jogi államvizsgázási vizsgák – jó közepessel, hármas-négyes vizsgajegyekkel zárja. Évfolyamdolgozatát statisztikából írta; Magyarország és Jugoszlávia közötti turistaforgalom adatait dolgozta fel, szemléltető különböző ábrákkal, grafikonokkal, jól használható, frappáns elemzésekkel, következtetés-levonásokkal. Különösen szellemes benne az új valuta- és útlevelelrendeletek korrelációs kapcsolataink kimutatása. A tizenkét gépelt oldalnyi dolgozat ötös jegyet kapott.

Egész korán, húszéves korában nősült. Felesége és anyósa is az OV-nál dolgoztak adminisztrátorként. Felesége most egy külkereskedelmi szaklap titkárnője, a Külker. Főiskola levelező szakára jelentkezik ebben az évben, a felvételihez készülendő, orosz nyelvből középfokú államvizsgát tett. Hat évig anyósánál laknak, két másik fiatal családdal együtt. Két éve kaptak – összeköttetés révén – egy szoba-konyhás lakást, húsz percrenyire a gyártól. Földszintes udvari soron, W. C. az udvaron – két-három éven belül szanálják, akkor majd lakótelepit kapnak helyette. Az 5 × 4 m alapterületű szobában modern típusbútorok, műperzsaszőnyeg, a falakon az anyós olajfestményei; hangulatos tájképek, harsány, dilettáns aktok (az anyós is ahhoz a képzőművész-szakkörhöz tartozik, ahol dr. Matt pártfogoltja fest). A világos, deszkaszínű típusbútor könyveknek tervezett polcregében harminc-negyven könyv: Radnóti: *Bori notesz*, Passuth László: *Esőisten siratja Mexikót*, Nagy László: *Arccal a tengernek*, Tamás Menyhért egy verseskötete (ezt egy könyvnapon dedikálta a szerző) . . . Egy alacsonyabb polcon modern Videoton gyártmányú URH-s rádió mellett szürke műbőr

huzatú Supraphon sztereó lemezjátszó. Hozzá kb. húsz lemez; három Demis Russos-album, Omega-, Koncz Zsuzsa-lemezek és *Ezek a fiatalok* Illéséktől. D. József ezeket szereti, de amikor a gyárban fellépett a dzsessz-rock stílust képviselő Mini zenekar, játékok magával ragadta. Személyesen koncertre járni nincs ideje, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ez minimum egy óra utazást jelentene oda és vissza. Lengyel Grundig licence magnetofonjuk is van, a négy-öt Orwo-szalagra főként a rádió programjaiból rögzítenek műsorokat; legfrissebb felvétel az 1976–77. szilveszter rádiókabaréja.

D. József két és fél hónapja került fel a forgácsolóból az igazgatási főosztályhoz. Ez kifejezetten a pártszervezet javaslatára történt, dr. Matt jobban szeretett volna szakképzett jogászt az állás betöltésére. A forgácsolóban négy-ötezer forint volt a havi átlagkeresete, de nemegyszer előfordult, hogy 8000 Ft körül vitt haza (persze sok túlórával). Új helyén 3500 Ft-ban állapították meg a havi bérét, ami nem kis feszültséget okozott az osztályon, hiszen a nyugdíj felé közelítő idősebb jogászok 4200–4600 Ft fizetése után neki van a legmagasabb bére, noha semmilyen gyakorlata és komolyabb végzettsége sincs. Viszont az is igaz, hogy egy hét után már kiváló munkaerőnek bizonyult; gyors és széles áttekinthetőségről tett tanúbizonyságot, hogy sikerült rendet teremtenie a fizetési meghagyások nyilvántartásában, amely évek óta áttekinthetetlen volt. Kisebb behajtásokat, lakóhely-megkereséseket már az első hetekben rá lehetett bízni. Jó alkalmazkodóképessége, határozott, diplomatikus fellépése miatt hamarosan mindenki megszerette. S noha teljes határozottsággal elutasítón nyilatkozik dr. Csikó feljegyzésének benyújtásáról, ő szerzi meg az adatdokumentumok egy jó részét dr. Csikónak, miután kollégáját kirekesztik a Gyalog-ügynek még a figyelemmel kíséréséből is. (Nemcsak az iratokat, hanem az ügyre vonatkozó, fülébe jutott bizalmas közléseket is elmondja dr. Csikónak, aki a feljegyzése benyújtása után szorgalmasan készül az abban foglaltak megvédésére.)

„Kinek segítesz ezzel az ostoba mártíromkodással? Az özvegyen, aki a vállalattal akarja megvetetni a saját sírkövét is? Ezért igazán fölösleges. A vezérigazgató puszpajtása a főnökünknek, nem tudod meggyőzni, ezt verd csak ki a fejedből. Azt gondolod, hogy mindketten első szóra sietnek majd elismerni a vállalat vétkességét, téged majd kitüntetnek, hogy felhívtad rá a figyelmet? Illúziókban élsz, s ez csak azért bosszantó, mert úgy csinálsz, mint aki most jött a hat-húszással. Azt hiszed, hogy egyetlen ember is ki fog állni melletted? Akik most megveregetik a válladat, hogy mi-

lyen fasza gyerek az új jogász, és szidják neked a főnökséget, meg kinyalják a segged, le fogják tagadni, hogy szóba álltak veled valaha is, mert a lóvét nem tőled, hanem tőlük kapják.

A munkások érdeke? Nahát, azok fütyülnek rád, ugyanolyan irodakucnak tartanak, mint a többit is annak tartottuk. Az, hogy te mit csinálsz, el sem jut közéjük. Legföljebb, ha átérik ezt a disznóságot, elmennek a másik gyárba – nálunk ugyanis elég nagy a fluktuáció –, de ott sem megy ez sokkal különbül. Halálos balesetek mindig is voltak, és ami utánuk jön, az nem az emberek szeme előtt szokott lefolyni.

Nagyon kis pont vagy te ahhoz, hogy bármit is változtassál az emberek hozzáállásán, hogy bárkit magad mellé állíts.

Arra ne is számíts, hogy a szakszervezet vagy a párttitkár majd bármit lép melletted. Teljesen egy klikk, ismerem őket, nincs egy ember közöttük, akire felnézhetnénk. A maguk kis birodalmukat szépen berendezték, volt rá két évtizedük, az érdekek és a döntések közösek, és ezt senki nem borítja fel.

Miért nem lépek ki a pártból? Mert minek. Ugyanúgy hóbörgés lenne, mint ez a te nagy védőügyvédi címód. De az is biztos, hogy nem maradok közöttük; amikor idejöttem, megígérték, hogyha elvégzem az egyetemet, én leszek az igazgatási főosztályvezető. Kell a fenének, nem akarok olyan lenni, mint ők. De addig itt kell maradjak, míg el nem végzem az egyetemet.”

A VÁLASZ MEGSZÜLETIK

Végül is hosszas előkészületek után, az összes szakértői vélemény tapasztalatait figyelembe véve, megszületik dr. Csikó főnökének szakértői véleménye is.

Igazgatási főosztály

Dr. Csikó János elvtárs,

jogi előadó

1977. február 3-án kelt, s Gyalog József munkavállalónak halálos kimenetelű balesetével kapcsolatos és közérdekű bejelentésnek minősülő feljegyzésével kapcsolatban – melyet a vállalat vezérigazgatójának, a törzsügyi pártbizottságnak, a szakszervezeti tanács titkárának és a biztonság-

technikai és újtási csoport vezetőjének is megküldött – mint gazdasági vezetője, s egyben szakmai felettese, a következőket közlöm:

Feljegyzésében lényegében azt kifogásolja, hogy Gyalog Józsefnek, a T. dolgozójának 1976. szeptember 29-én bekövetkezett halálos kimenetelű balesetével kapcsolatban vállalatunk jogi vonatkozásban nem járt el megfelelően akkor, amikor volt munkavállalónk özvegyének a halálos kimenetelű balesettel kapcsolatos kárigényét elutasította.

Ennek volt aztán a következménye, hogy az özvegy, munkaügyi vita keretében a T.-i Gépgyár munkaügyi döntőbizottságához fordult kárigényének érvényesítése céljából.

Közérdekűnek minősülő beadványában rögzített jogi álláspontjával kapcsolatban egyetérttek azzal, hogy az üzemi balesettel kapcsolatos kárigény elbírálásánál az Mtk. 62. paragrafusában foglaltakat kell alapul venni.

A bekövetkezett üzemi balesettel kapcsolatban felvett baleseti jegyzőkönyv – melyet a T. gyárigazgató-főmérnökön kívül a biztonságtechnikai és újtási csoport vezetője és a vállalat szakszervezeti munkavédelmi felelőse írt alá – 14. rovatában a baleset okaként a pillanatnyi figyelemkihagyás nyert rögzítést, s vállalatunknak még részbeni kifogásolható magatartására sem történt hivatkozás.

Lényegében hasonló értelmű megállapítás nyert rögzítést a halálos kimenetelű baleset körülményeinek és okának vizsgálatát végző rendőrség és az SZMT munkavédelmi felügyelője részéről is, amennyiben a vizsgálati jegyzőkönyvben rögzítették, hogy ezen halálos kimenetelű baleset tekintetében sem óvó rendszabály, sem pedig személyi felelősség megállapításra nem került.

Ilyen írásban rögzített megállapítások alapján – melyeknél döntő mértékben a baleseti jegyzőkönyvben foglaltak nyertek figyelembevételt – az Mtk. 62. paragrafusát (2) bekezdésében foglaltak szerint a vállalatunkkal szemben érvényesíteni kívánt kárigény vállalati részről elutasítandó.

Ezen vállalati álláspont alapvetően a kárigényt érvényesíteni kívánó özvegy érdekeit nem veszélyezteti, mivel a jogorvoslati lehetőség folytán ez ügyben a jogerős bírói ítélet mondja ki a döntést, az összkörülmények figyelembevételével.

Más téma, hogy ebben az esetben is nem kellett volna-e mérlegelni annak lehetőségét, mily módon lehetne az özvegyet és az árvákat anyagi vonatkozásban megsegíteni.

Az özvegy munkaügyi vita keretében a T.-i Gépgyár munkaügyi dön-

többbizottsághoz fordult, mely 1977. január 25-én kelt 3/1976. számú határozatában a panaszos kérelmének részben helyt adva, csupán az érvényesíteni kívánt kárigény egy részének megfizetésére kötelezte vállalatunkat.

Az előzőekben rögzített tényállás figyelembevételével a vállalat keresettel fordult a megyei munkaügyi bírósághoz, s a kapott tájékoztatás szerint Gyalog Józsefnek is jogorvoslással élt, mivel nem értett egyet a gyári munkaügyi döntőbizottság határozatával.

Tájékoztatom, hogy feljegyzésében foglaltak alapján, a vállalat vezérigazgatója Gyalog József munkavállalónak halálos kimenetelű balesete ügyének újólagozást vizsgálását elrendelte.

Amennyiben ennek során a bekövetkezett üzemi baleset okaként vállalatunknak akár csak részleges felelőssége is megállapítást nyer, úgy kezdeményezni fogom a vállalat vezetőségénél, hogy a megyei bírósághoz ez ügyben benyújtott keresetünkben a kárigény elvbeni jogosságát ne vitassuk, csupán annak összecszerűségét.

Feljegyzésében foglaltakra vonatkozó érdemi válaszsom megadása mellett még a következőket kívánom rögzíteni:

1976. szeptember 1. óta áll vállalatunk alkalmazásában mint jogi előadó, s ugyanakkor vállalati kezdeményezésre felügyeleti hatóságunk fenti időponttól kezdődően Önt joggyakorlaton levőnek nyilvánította, hogy ezen időszak letelte után letehesse a jogtanácsosi szakvizsgát, ezzel megszerezve szakmai képesítését.

A 44/1961. NIM sz. utasítás szabályozza a jogi munka ellátását és irányítását, s ezen jogszabály rendelkezik a joggyakorlaton levő munkavállalók tevékenységével, valamint politikai és szakmai irányításával is.

Közérdekű bejelentésnek minősülő feljegyzésében több olyan téves megállapítása és véleménye nyert rögzítést, melyből alaposan következtetni lehet arra, hogy többek között ezen jogszabályban foglaltakat sem ismeri kielégítő mértékben és módon.

Joggyakorlati ideje alatti szakmai tevékenységének megfelelőbbé tétele érdekében a feljegyzésben rögzített téves ismereteire hívom fel szíves figyelmét az alábbiakban:

1. Feljegyzésének jogi vonatkozású részéből az derül ki, hogy még mindig nem tette magáévá maradéktalanul azt a jogszabályi követelményt, miszerint a joggyakorlaton levő munkavállaló, tevékenységét mindenkor az erre kijelölt jogtanácsos irányítása mellett végzi, a megfelelő szakmai ismeretek elsajátítása céljából.

2. Gyalog József munkavállalónak halálos kimenetelű üzemi baleseté-

vel kapcsolatban bejelentett kárigény jogi szempontból való vitelére dr. Futó Kornél jogtanácsos kapott megbízást, s nevezett feladatát képezi ez idő szerint is az ügynek vállalatunk részéről való jogi képviselése.

Ön előtt is ismeretes, hogy ütköző tárgyalása miatt bízta meg Önt az eljáró jogtanácsos, hogy a T.-i Gépgyár munkaügyi döntőbizottsága előtt ezen kárigénnyel kapcsolatos vállalati álláspontot képviselje, mely előzetesen már az eljáró munkaügyi döntőbizottságról elküldésre került.

Egyértelműen kitűnik tehát, hogy konkrét esetben csupán egy tárgyaláson való helyettesítéssel bízták meg, ennek ellenére feljegyzésében azt rögzíti, hogy „különvéleménye” miatt eltiltást nyert részemről az ügyben a további tárgyaláson való részvételtől.

3. Annak ellenére, hogy Önt csupán egy tárgyaláson való helyettesítéssel bízta meg a konkrét ügyet ellátó jogtanácsos, szakmai fejlődésének elősegítése érdekében az 1977. január 25-i T.-i tárgyalást megelőzően, több mint egy héttel előbb átadta az ügy iratait áttanulmányozás céljából.

A T.-i tárgyalásra menete előtti munkanap befejezte előtt öt perccel – dr. Futó Kornél jogtanácsos távollétében – azzal a megjegyzéssel kérészt meg, hogy „kiderítette az igazságot” a következő napi tárgyalás anyagára vonatkozóan.

Tájékoztatásával kapcsolatban véleményem az volt, hogy a konkrét ügyben – a kapott tájékoztatás szerint – írásbeli nyilatkozatok alapján történt meg a jogi álláspont kialakítása, s csak ezen nyilatkozatok megváltoztatása esetén módosulhat a jogi állásfoglalás is.

Álláspontom az idő rövidege miatt – a munkaidő időközben lejárt, s másnap már a kitűzött tárgyaláson kellett részt vennie – az volt, hogy az előzetesen már írásban rögzített vállalati álláspontot képviselje, mely lényegében a panaszos érdekeit nem veszélyezteti alapvetően, mivel bármilyen legyen is a döntés, mindkét félnek a jogorvoslati lehetősége fennáll.

Megjegyzem, ez történt meg utóbb a konkrét ügyben is, amennyiben mind a panaszos, mind pedig vállalatunk jogorvoslati lehetőségével élt a munkaügyi döntőbizottság határozatával szemben, mely döntéssel Ön, személy szerint egyetértett.

Felhívtam figyelmét továbbá arra is, hogy amennyiben valamely ügyben eljáró jogi képviselő a tényállás megállapítása során a vállalati társrészlegek állásfoglalásával, nyilatkozatával nem ért egyet, illetve azokat egyértelműeknek minősíteni nem lehet, úgy ezen társrészlegek vezetőit fel kell kérni a vitathatónak minősített állásfoglalás, nyilatkozat stb. felülvizsgálatára, s amennyiben a jogvita alapjául szolgáló tényállás a felülvizsgálat

eredményeként megváltozna, úgy annak megfelelően kell módosítani a korábbi időpontban kialakított jogi álláspontot.

A jogi képviselő egymagában nem jogosult a tényállás egyoldalú módosítására.

Lényegében fenti szempontok figyelembevételével történik meg feljegyzésében foglaltaknak a felülvizsgálata is.

Megjegyzem, hogy megállapításairól dr. Futó Kornél jogtanácsost tájékoztattam, s felkértem a tényállás újólagos felülvizsgálatára.

4. Joggyakorlaton levő s korban is viszonylag fiatal munkavállaló részéről nem engedhető meg olyan magatartás, mint amilyent szakmai irányítójával, dr. Futó Kornél jogtanácsossal szemben tanúsított, amikor a tárgyalást követő napon azzal kezdte meg beszámolóját, „nem ajánlom magának, hogy megfellebbezze az eljárt munkaügyi döntőbizottságnak előző napon hozott határozatát”.

„Ajánlásának” szakszerűségét illetően csupán arra hívom fel figyelmét, hogy a munkaügyi döntőbizottságnak hozott határozata ellen – jogorvoslat keretében – keresettel lehet élni az illetékes munkaügyi bíróságnál.

5. Ezt követően azt sérelmezte nálam, hogy dr. Futó Kornél jogtanácsos nem hajlandó rendelkezésére bocsátani ezen ügy iratait abból a célból, hogy különvéleményét rögzíteni tudja.

Annak ellenére, hogy az ügy képviselőjével dr. Futó Kornél jogtanácsost bíztam meg, nevezettet felkértem, hogy amennyiben az ügyel már nem foglalkozik, bocsássa az Ön rendelkezésére szakmai ismeretének gyarapítása céljából az iratokat.

Néhány nap múlva a délutáni órákban, kb. 14 órakor, azzal állított be ismét hozzám, hogy dr. Futó Kornél jogtanácsos vidéki tárgyaláson való részvétel folytán a következő napon nem tartózkodik a munkahelyén, s így nem lehet akadálya, hogy az iratokat betekintés céljából megkapja.

Erre való tekintettel bekértem dr. Futót, mire Ön közölte, hogy távbeszélőn nevezettet a portán még visszahívhatom az iratoknak az Ön rendelkezésére való bocsátása céljából.

Ezt a javaslatát kerekén elutasítottam, arra hivatkozással, hogy a témát egész délelőtt lehetősége lett volna rendezni, s nem akkor, amikor Futó doktor a munkahelyét már elhagyta.

Míndezekből az az alapos következtetés vonható le, hogy a megfelelő munkahelyi magatartást és a szakmai hozzáállást mind ez ideig nem sajátította el kielégítő mértékben és módon, miért is a jelenleginél hatékonyabb erőfeszítést kell tennie ezen követelmények elérése érdekében.

Végül közérdekűnek minősülő feljegyzésére adott érdemi válaszom mellett azért rögzítettem e témával kapcsolatos kifogásolható tevékenységét is, hogy módjában legyen ezen rendellenességeket menet közben kiküszöbölve olyan szakmai ismereteket megszerezni, és olyan magatartásbeli fogyatékoságokat kiküszöbölni, melyeknek révén lehetősége nyíljon szakmai képesítésének megszerzésére, s ennek a gyakorlatban való eredményes felhasználására.

Végül közlöm, hogy jelen feljegyzésem egy-egy példányát a vállalat vezérigazgatójának, a törzsgyári pártbizottságnak, valamint a vállalati szak szervezeti tanács titkárának is megküldöttem tájékozódás és tudomásulvétel céljából.

Budapest, 1977. február 14.

*Dr. Matt Ferenc s. k.
igazgatási főosztályvezető*

Majd tíz nap múlva megszületik a mindent lezáró vezérigazgatói döntés (dr. Matt fogalmazta meg).

S itt Gyalog József halálos balesete fejleményeinek bemutatását berekesztjük. Ez az ügy végül is még nem ért véget – sok fázisában véget érhetett volna, ha nincs erő a vállalat „ellenfelében”, hogy azt folytassa –, mert a Magyar Népköztársaság nevében fognak ítéletet hirdetni. A bírósági szakasz bemutatását nem tartjuk feladatunknak, különben is, itt már a néprészvétel elve fog érvényesülni: bárki meghallgathatja, hogy milyen bizonyítékok, milyen jogszabályok és azok milyen értelmezése alapján döntenek.

A vállalati döntésmechanizmus hatása és iránya az, ami az igazságszolgáltatási szervezet primátusától függetlenül legtevélegebben alakítja társadalmunk arculatát, az elosztás alapját képező javakat előállító vállalatok jogalkalmazása ragadja meg a maga totalitásában a jelenkori történelmet, a termelési viszonyokat. Számunkra, akik itt Magyarországon élünk, legalábbis a legfontosabbak közül való.

Anyaggyűjtésünk utolsó – noha nem szorosan az aktához tartozó – irata is a kérdés nyugtalanító bizonytalanságára utal.

Országos Vállalat
Személyzeti főosztálya

Alulírott dr. Csikó János 1976. szeptember 1-től dolgozom a vállalatnál. 1977. február 25-től kérem a vállalatnál a munkaviszonyomat felbontani.

Ha a vállalat a felmondási idő letöltéséhez ragaszkodik, akkor ezt a vállalatnál letöltöm.

Kérem felmondási kérelmem szíves tudomásulvételét.

Budapest, 1977. február 25.

Dr. Csikó János s. k.

HELYZETEK

Tiszaladány

Nem kell bizonyítani, mennyire izgalmas és fontos feladat kisebb települések egykori társadalmi struktúrájának, belső életének, rendjének feltárása és megőrzése. A határvonalat szinte lehetetlen meghúzni: elsődleges történelmi vagy szociológiai az ilyenfajta munka. Mindenesetre roppant tanulságos, hogy megkeressük, és lényeges, hogy közgondolkodásunkba beépítsük a magyar társadalomtörténetnek azokat az elemeit, amelyek a legszorosabban összefonódtak a magyar progresszióval.

Tiszaladány társadalomtörténetének alaposabb feltárása kitűnő példa lehetne arra, hogy bizonyos szerves belső fejlődés hogyan találkozott a népi mozgalom balszárnyával. Hogyan hatott egy sokféle emberből, irányzattól, programból lazán összeszővetkezett értelmiségi csoport egy községre, s amit ott tapasztaltak, hogyan változtatta-befolyásolta nézeteiket, módszereiket. Történelmünk ismeretében nem meglepő, csak fájdalmas lehet, hogy esetünkben ez a találkozás a legteljesebb mértékben véletlenszerűnek látszik. S bár történelmietlen a kérdés, mégis felmerül: vajon hányszor nem sikerült találkoznia haladó gondolatoknak reális társadalmi erővel?

Az itt következő társadalomrajz elé szükséges a *captatio benevolentiae*:

1. Noha Tiszaladány eléggé különleges, nagyon rokonszenves község (ezt mi sem bizonyítja erőteljesebben, mint az, hogy a harmincas évek végének igen tájékozott és ragyogóan képzett falukutatói közül sokan érdekesnek tartották, hogy szerteágazó irodalmi, kutatói és politikai tevékenységük közepette is évről évre hosszabb-rövidebb időre lejárjanak Ladányba) abból a szempontból, hogy milyen mentalitást termelt ki és erősített meg. Történetében és társadalmában megtalálhatók mind a nemzeti nagy fordulatok visszfényei, mind pedig azok a jellegzetességek és jelenségek, amelyek egykori agrártársadalmunkat jellemzik. Az általános vonások persze csak azokban a községekben vannak meg, amelyeknek a törté-

nelem lehetőséget adott arra, hogy önálló és gyarapodásra képes parasztgazdaságok határozzák meg arculatát.

2. Ha analógiákat keresünk a tiszaladányi mentalitáshoz, azokat leginkább látogatónak műveiben találhatjuk meg. Nem lehet véletlen, kik jártak ide: azok, akik falusi társadalomrajzaikban vállalkozó szellemű, semmibe sem beletörődő, nyughatatlan, minden vereség után újra és újra talpra állni próbáló emberekről írtak.

3. Végül a legszorosabban összefügg egymással a történeti társadalomrajz hitelességének és az alkalmazott módszernek a problémája. Az adatgyűjtés interjútechnikával történt. Mindegyik társadalmi rétegnek a helyi vélemény szerint legjelentősebb két-három tagjával készült interjú. (A körülmények természetéből következően a nyolc-tíz holdas rétegében több.) *Önmagában* egyik interjú sem tekinthető egzaktan pontos történelmi forrásnak. Az emlékezésben nagy szerepe van a pszichológiai tényezőknek, kezdve attól a sajátosságtól, hogy a legtöbb idősebb ember számára megszépül fiatalkora; másrészt ezek az emberek nem egyszerűen visszaemlékeztek. Pontosabban nemcsak saját magukra, saját életükre emlékeztek vissza, hanem történelmünk és irodalmunk nagyjaira is. Akkor barátok, vitapartnerek voltak, később a szemük láttára váltak híres emberré. Az emlékezés ilyenkor nem annyira fényképalbumszerűen működik, sokkal inkább népi történetek, népi legendák meseszövéseire emlékeztető módon; saját életük is megnevesül attól (nemcsak az emlékezésben, hanem ténylegesen is), hogy unokájuknak érettségi tételükéről, szigorlati anyagukról mint élő emberről tudnak regélni. El tudják mondani, hogy X miniszter vagy Y főtitkár, amikor még lobogó hajú fiatalember volt, és biciklin járt, mit mondott Julcsa néninek.

Végül is nem az a döntő, hogy egy-egy interjúban mennyi a költészet, hanem az, hogy az összesből kialakul-e olyan kép, amely megmutat és valamelyest megértet egy társadalmi struktúrát, és megmagyarázza, legalábbis illusztrálja, milyen emberek éltek ott, és hogyan váltak olyanná.

A KÖZSÉG

Tiszaladány a „V” betű alakú Taktaköz nyolc falva (Tokaj, Tiszaladány, Tardos, Móricz Zsigmond Prügye, Csobaj, Taktabáj, Taktakenéz, Taktaharkány) közül az egyik, jelenlegi ezerkétszázás lélekszámával, sem a legkisebbek, sem a legnagyobbak közé nem tartozik.

Egyik oldalról a tokaji hegy a pillére, amire mindig támaszkodhatott, másik oldalról a Tisza. Réges-régen itt volt egy tiszai átkelő. Közbul se nem különösen jó, se nem különösen rossz földek húzódnak, nem is sok, nem is kevés.

A község földrajzi helyzete szerencsésnek mondható. Kis távolságra sok-sok egyezséggel, szorgalommal, rátermettséggel jól kiaknázható gazdasági lehetőségeket nyújt a táj és a történelem.

Ez a vidék több évszázada átítatódott a materiálisabb, vállalkozóbb szellemű, az egyéni képességeket elismerő, a gyűjtést és a gyarapodást, a szolid kockázatvállalást támogató protestantizmussal. Ez a kálvinizmus errefelé nem volt képes oly nagyvonalú dolgokat létrehozni, mint távoli országokban. Nem volt szabad föld. A vállalkozás, az újat keresés, a technika és az életmód változása a községi lakosság legsikeresebb egyénei számára is beszorult a rendelkezésre álló kereken háromezer hold keretei közé.

A gazdaságok nagyságcsoportja 1936-ban

0- 5 hold	772 kh
5- 10 hold	338 kh
10- 20 hold	304 kh
20-100 hold	250 kh
100 hold felett	1560 kh

A község sosem volt igazán alávetett helyzetben. A szájhagyomány a Rákóczi-szabadságharcról kezdve tud olyan esetekről, hogy a falu a hatalommal sikeresen szembeszállva alakította saját életét, sőt idegeneknek segítséget is nyújtott, nehéz időkben befogadta őket. Az egyik család Rákóczi bujdosó hadnagyától származtatja magát. Ez a közfelfogás aztán 1944-ben érte el a csúcst: az egész falu tudtával itt bújt Darvas József, és nem volt feljelentő!

A tudatos protestantizmusnak még egy téren van jelentős szerepe: a kultúrához, pontosabban az írott kultúrához való viszonyban. Ez régebben abban nyilvánult meg, hogy a helyi társadalmi norma ötven-hatvan évvel ezelőtt az országos néggel szemben itt a hat osztály elvégzését követelte meg. S abban is, hogy a református egyház helyi önkormányzatra épülő szervezete ebben a községben igen élénk és színvonalas kulturális élet teremtését segítette elő. (A helyi színjátszó kör 1940 óta több felvonásos darabokat adott elő, évente kettőt-hármat. Például: *Bánk bán*, *Talpalatnyi föld*, *Ármány és szerelem*, *Néma levente*, *Mézeskalács* stb. A jelentkezett-

kiválasztott húsz-huszonöt szereplő előbb együtt megnézte a darabot „profi” színházban.)

Kissé elébe vágva a történelemnek: Ladány ugrásra készen várta azt a történelmi-társadalmi fordulatot – anyagilag és mentalitásban teljes fegyverzetben –, hogy gyerekeit elküldje tanulni.

Természetesen egy pillanatig sem gondolhatunk arra, hogy az élet idill volt a faluban. Ez a kis lélekszám is igen strukturált volt társadalmilag, több réteg között merev határokkal. Mivel minden rétegnek hagyományosan kijelölt lakó- és társadalmi helye volt a községben, ezek a különbségek jelentősebb belső feszültséget nem okoztak.

Településföldrajzilag Ladány ma három részből áll: a régi községben a Felsősoron laktak a gazdagabbak, az érbeliek voltak a szegényebbek; a napszámosok, nincstelenek laktak az Alsó-kertekben; és a volt cselédek építkeztek a temetőn túl, Újtelepen, másik nevén Újfaluban.

AZ ÖNÁLLÓAK

A társadalmi hierarchia tetején a virilis családok voltak (és vannak!). Ezek egyik része azonos a régi nemesi családokkal, más részük a múlt század vége felé vált tekintélyes, vezetőnek elismert családdá.

Mivel a föld nem volt sok, a biztos, stabil megélhetést és állandó gyarapodást már hat-nyolc hold biztosította, a tizenöt-tizennyolc holdasok a leggazdagabbak voltak. (Néhány kilométer ide Prüggy, ahol Móricz egy ideig nevelkedett: ott az volt nagygazda, aki száz hold körüli földet mondhatott magáénak!)

A falusi emlékezet szerint átmenetileg volt két család, melyeknek sikerült közel negyven holdat koncentrálniuk, ők már tót aratókkal dolgoztattak. Ezt a helyi közvélemény fejszóválással, enyhe rosszallással kísérte, s természetesen tartotta a bukást.

Valahol ott fordult meg a kocka, hogy az a természet adta és helyeseltető gyarapodás, amit a család a saját munkacréjéből, a saját ügyességével produkál. Valami megbízhatatlanság, valami kirívó van abban, ha mással dolgoztatunk. Ebben nem egyszerűen a szolgamunkával szembeni ősi bizalmatlanság nyilvánul meg, hanem az is, hogy a mások munkáját szervezni, irányítani, az nem munka, nem teljesítmény. Márpedig itt a legfontosabb mérce valaki megítélésében, hogy milyen sokat és milyen jól dolgozik a sajátjában. Ezeknek a mással dolgoztató családoknak a hanyatlásá-

ban a falu a tartózkodó káröröm mellett a saját teljesítményre hagyatkozó életszemlélet elvének a diadalát is látta.

A tulajdonképpeni vezető réteg harminc család, a tíz-tizenöt holdasok. Ez a birtoknagyság itt a gazdagság. Az ő kezükben volt a község tényleges irányítása, ők szabtak irányt tevékenységben, törekvésben, életmódban, gazdálkodásban, mindenben a falunak. Ők adták több nemzedéken keresztül a községi testületet, a presbitériumot, közülük, és mindig csak közülük került ki a bíró, a hitesek. Ővük még ma is a Felsősor, vagyis a főutca, egyetlen ház kivételével. Ők ma a tsz tényleges vagy informális vezetői. Ők adták az elmúlt húsz év alatt a hetvenkét ladányi diplomást. Náluk vendégeskedett, és őket hívta vendégségbe Móricz Zsigmond, Veres Péter, Erdei Ferenc, Somogyi Imre (rőla egy külön mondanakör van), Dobi István, Fėja Géza, Kovács Imre, Jócsik Lajos, Balogh Edgár, Darvas József – sok háznál mutogatják az írók, zenetudósok korabeli dedikált fényképeit.

A felsősoriak jártak a *Kelet Népe*-nél, a Püski-nyomdában, a háború előtt a *Szabad Szó*-nál, a Japán Kávéházban, a szárszói konferencián. (A konferencián az egyik résztvevő költsége egy másfél éves üsző volt, mert a csináltatott ruha anyagának métere hatvan pengőbe került.)

Ők hívták vendégségbe a pataki diákokat (emlékeznek rá, hogy Vitányi Iván szavalta: „Ha nem lehettél benne szálfá, legyél hát cserje . . .”), a felszabadulás után ők adtak a Győrffy-kollégiumnak búzát, szalonnát, amikor Pest éhezett. Ők vettek részt illegális NPP-párttalálkozókön, alakították már a háború előtt szövetkezetet, természettek hatvanöt dekás zöldpaprikát, és tartottak gyászistentiszteletet, mikor egyikük testvére hősi halált halt Estramaduránál, a spanyol polgárháborúban, s ők terjesztettek a vásárokon röpcédulákat. Mindig tanuló (hiszen intenzív kapcsolatban voltak a népi írók balszárnyával), mozgékony, vállalkozó szellemű, ügyes emberek – ma is.

Felsősori a külföldön is ismert naiv festő, Győri Elek. Rajta keresztül kerültek kapcsolatba a ladányiak Somogyi Imrével, aki aztán levitte oda a népi írókat.

Az emlékezet homályába vész annak a szokásnak az eredete, hogyan biztosította a főutca, hogy mindig csak a legjobb, legügyesebb gazdák kezében lehessen a szolid, biztos egzisztenciát megalapozó föld. A természetes születésszabályozás következtében ezekben a családokban legfeljebb három gyerek volt: ha a földet elosztották volna, akkor mindegyik a közepesnek számító gazdák közé csúszott volna le. De az volt a hagyomány,

hogy házasság esetén a fiatal párnak mindkét fél egy-egy hold földet adott. Így mintegy kényszerítették őket, hogy végigjárják a falun belül lehetséges gazdasági és társadalmi mobilitás összes lépcsőjét. Ugyanis a község társadalmának számban legjelentősebb részét az egy-három holdasok tették ki. (Bár még többen voltak a nincstelének és a cselédek, ők nem voltak egészen a helyi társadalomban: alatta is, mellette is voltak, társadalmi, gazdasági, földrajzi értelemben egyaránt.)

Ha a fiatal pár nem bizonyult életképesnek, vagyis vásárlással, bérlettel nem sikerült „nagygazdává” válnia (szigorúan helyi értelemben – tehát nagyjából tíz holdassá), mire gyermekei házasuló sorba kerültek, akkor földrajzi mobilitásra kényszerültek. Máshová költöztek szerencsét próbálni, egzisztenciát teremteni. Megbuktak az életből: földjüket eladták, megvették az ügyesebbek.

Földet még lehetett vásárolni olyan családtól, melyben lakodalom, temetés vagy kórházi ápolás volt, valamint olyan gazdától, aki helytelen magatartása miatt eladni kényszerült.

A földforgalom igen élénk volt, de az egyszerre eladott vagy megvett földterület nagysága általában nem haladta meg a holdnyit. Az emelkedés is, a hanyatlás is lassú, mértéktartó, olyan jellegű, hogy kerülje a megrázkódtatást. A jó gazda birtokának nagysága állandóan hullámzott, minimális követelmény a szinttartás volt, de a falu elvárta mindenkitől a gyarapodást is. Ez persze igen szigorú élet- és munkarenddel járt.

A hullámozás a készpénz hiányából adódott. Csak a negyvenes évek elejére jutottak el a bankig, a takarékgig. Addig a pénz mindössze úgy volt kézben, hogy terményeiket, termékeiket eladták, s azonnal visszazármaztatták oda, ahonnan született – a gazdaságba.

A jövedelmet felélni bűn volt – még ma is számon tartják azt a két-három családot, mely a bolettás világ utáni konjunktúrában elvesztette a talajt a lába alól, mert luxusra, vagyis ruházkodásra költek, és földjük eladására kényszerültek.

Földet bérelni három forrásból lehetett. „Szabad préda”, tehát nem a harminc család privilégiuma volt, hogy ahol öregség, betegség, átmeneti vagy állandó gyermektelenség akadályozta a gazdálkodást, ott akárki részesben vállalhatott földet. Az „akárki” persze nem lehetett cseléd. Szolga kezében nem lehet föld. (Az egyik helyi Buddenbrook-krónikában benne van, hogy egy holdat a gróf inasa vett meg, ami az eladóra vetett rossz fényt.)

Az élő szokásjog a közepes, a hat-nyolc holdas gazdáknak tartotta fenn

az egyház földjét mint egyetlen, még ha korlátozott lehetőséget is, a feljebb lépésre. Végül a főutca bérelte a községi földet, melynek huszonkét hold volt mindössze a szántórésze (átlag 4 q búza volt egy magyar hold évi bére). A bérlet négy évre szólt, s nem volt szokás, hogy ugyanaz a család egymást közvetlenül követő periódusokban ugyanabból a keretből béreljen. Tiszteletben tartották azt a hallgatólágos, mélyen emberséges elvet, hogy mindenkire sort kell keríteni, mindenkinek joga van hozzá.

A négyéves időtartam azt is szolgálta, hogy mindenki maga élvezhesse szorgalmának, buzgalmának eredményét, sem sietni ne kelljen, sem a kockázatot ne kelljen vállalni feleslegesen. Józan, mértéktartó módon térüljön vissza, amit a gazda befektetett (az emlékezet egyáltalán nem őriz példát rablógazdálkodásra).

Ennek a tehetősebb rétegnek kulturális eredményéről, a hetvenkét értelmiségiről már volt szó. Ez egyértelműen az elmúlt két évtized eredménye. Természetesen nem előzmények nélkül. Már az első világháború táján eljutott két fiú a polgáriba, s a két háború között a polgári ha nem is általánossá, de tipikussá vált. Majd a harmincas évek végén megindult az áramlás az „igazi” középiskolába. Itt is leírható az általános magyar jelenleg: először a legalacsonyabb presztízsű értelmiségi pályák felé (például a szülők és a nagyszülők az egyik családban együtt vállalták a gyerekek taníttatását: a nagyszülő vállalta a pedagógust, mert az olcsóbb, a szülőre maradt a drágább orvosi pálya), majd az ötvenes években a műszaki-természettudományos pályák felé törekednek, s jelenleg van megvalósulóban Ladány teljes kulturális emancipációja: betört az orvoskarra.

Gazdasági téren három hullámjegy jelentős: 1. a világháború elejének nagy konjunkturális hatása, 2. a magángazdálkodás csúcsa 1956–60 között, 3. a tsz-gazdálkodás mostanában jutott itt túl mindenféle nehézségen, s ad a régi gazdáknak a régihez hasonlóan biztosnak érzett megélhetést.

S itt nem arról van szó, hogy korábban a megélhetés a tsz-ben bizonytalan lett volna, hanem arról, hogy az embereknek kellett egy évtized, hogy életük megváltozásával egy újfajta biztonságérzet kialakuljon.

A tsz kezd vonzerőt gyakorolni a megélhetést eddig másutt kereső emberekre is. A ladányi szövetkezet nem munkaerőhiánnyal küzd, hanem válogat a jelentkezők között. Állandóan „vizsgáztatva”, csak lassan, lépésről lépésre enged be tagokat, a konfliktusok elkerülésére törekedve. Ugyanaz a kiterjedt figyelem, az életnek a szorgalomra, kitartásra, ügyességre épülő szervezése érvényesül itt is, ami egész Tiszaladányra jellemző.

A következő társadalmi réteg a hat-nyolc holdasoké (ennek alsó határa hat hold föld és két járó jószág). Helyzetük bizonytalanabb a felettük állókénál. A felső réteg lefelé meglehetősen zárt volt, felfelé aránylag nyitott, közéjük igazán bejutni csak kerülő úton lehetett, pusztán földvásárlással nem. A hat-nyolc holdasok rétegéből például egy családnak úgy sikerült – bár házhoz nem jutottak a főutcában –, hogy iparossá váltak, így emelkedtek eredeti osztályostársaik fölé, ha nem is a felső réteg tagjai közé. Ez az út járhatónak bizonyult. Az aktív, tevékenységben és földrajzilag messze kinyúló ladányi élet viszonylag sok iparost tudott eltartani.

Ha egy-egy hat-nyolc holdas család hosszú-hosszú időn keresztül szorgalmasnak, igyekvőnek, szerencsésnek, a szokásokat tiszteletben tartónak, tehát nem tolváknak bizonyult, akkor fordulhatott elő összeházasodás a felső réteg gyerekeivel. (A tehetősebbek egyébként Tiszaeszlárról hoztak feleséget, és Tiszalökre mentek férjhez. A szomszéd község, a katolikus Tardos mindig idegen volt a falunak.) A határ itt húzódott a fenn és a lenn között. Ha fel is lendült egy család, a tekintélye sosem volt olyan, mint a régről való tekintély – mondják Ladányban.

A hat-nyolc hold csak a család létfenntartására volt elég. Ahhoz kevés volt, hogy annyit teremjen piacra, amennyiből földet lehet venni, ahhoz viszont sok volt, hogy el lehessen menni mellette napszámba a tokaji hegyre. Emellett ezeknek a gazdáknak már inkább négy gyereke volt. A törekvőbbek, az ügyesebbek szétrajzoltak az országba, a világba.

A közhiedelemmel szemben nem a legszegényebbek, hanem ők mentek Amerikába, ők kerestek lehetőséget már a háború előtt az iparban, a közszolgáltató vállalatoknál, s ma is ők azok, akik eljárva dolgozni, nem vesznek el, nem zülленek el, hanem munkájuk eredményét visszafektetik a községbe, ott építenek házat. (A háború óta majdnem száz ház épült, s ebben nincs benne a tatározás, illetve a már meglevő helyett épített házak száma. Így csökkentek negyven év alatt az egy lakásra jutók hatról háromra.)

Ugyanaz az aprólékos, gyűjtögető kitarás van bennük, mint a felsőbb rétegben. Ebben a pillanatban több pénz fordul meg kezük között, mint a régi tehetősebbek kezében, s másként is használják fel. A régi nagyobb gazdáknak jobban él a ragaszkodás a földhöz, a jószághoz – náluk a pénz már városiasabb szerepet tölt be, nyilván az ipari életben szerzett hatások és tapasztalatok nyomán. A jövedelem nagyobb hányadát élik fel (részben kényszerből, mert sokan eljárnak közülük dolgozni), ők építik az új házakat (részben kényszerből, mert kinőtték a régit), ők válnak a magasan

kvalifikált szakmunkásság utánpótlási forrásává. S felfelé törekedve utánozzák a felettük állókat: tanítatják gyermekeiket.

Alkotói és szenvedő hősei olyan társadalmi folyamatnak, amelytől nem várnak semmit: az élet rendje, hogy a szülő mindent megtegyen azért, hogy a gyereke többre vigye, mint ő. Régen volt korlát: sok volt a gyerekek, és kevés a föld, ma kevesebb a gyerekek, s nem a föld az előrejutás alapja. Így váltak versenyképesé a helyi társadalomban; a mostani fiatalokat már nem érdekli, hogy szüleiknek mennyi földje volt. Ez a réteg úgy emelkedett fel, vált egyenlővé a másikkal, hogy annak nem kellett süllyednie: tehát nincs feszültség közöttük.

A KAPASZKODÓK

Az egyik szakadék a község társadalmában ott húzódott, ahol valakinek a megélhetéshez bérbe kellett adnia munkaerjét. Az egy-két holdasoknak volt helyük a községben. Becsülték, tisztelték őket, mint mindenkit, aki tisztességesen elvégzett munkából él. Sokgyerekes, telente megszoruló családok voltak ezek. Tiszaladány mindenkinek elismerte a megélhetéshez való jogát, kihasználta nehéz helyzetüket, de éhezni nem engedte őket. Nyáron eljártak aratni, ősszel kosarat fontak – mint mindenki –, télen kast kötöttek, tavasszal a tokaji szőlőkben dolgoztak.

Tizenöt-húsz család kizárólag a hegybe járt napszámba. Minden ilyen családnak megvolt a nemzedékek alatt kialakult helye, ahol dolgozott, ahol kölcsönt kaphatott. Sok kevés nagyapja már az illető nagyapjánál dolgozott.

Feljebb jutásukra a régi keretek között általában nem volt lehetőség. Nem lehetett annyira takarékoskodniuk, a saját munkaerőt annyira kihasználniuk, hogy *egyszerre* tudtak volna földet és igavonót venni. Helyzetüket konzerválta, hogy asszonyuk mint munkaerő a sok gyerekszülés miatt nem nagyon jöhetett szóba.

A szokás és a kényszer a megözvegyült asszonyokat tette közülük önálló, teljes értékű munkaerővé: kalácsütők lettek. Egy-egy vásárra harminc fckete ladányi özvegy is elment a fehér ladányi kaláccsal (az utolsó nagy kalácsütő alkalom Győri Elek pesti kiállításának megnyitója volt).

E réteg hátrányos helyzetét rögzítette, hogy míg akinek volt szekere, egy kasért a vásárokbán három-négy pengőt is megkapott, ezek a csalá-

dok fogat híján kénytelenek voltak árujukat helyben eladni a vállalkozóknak nyolcvan fillérért, egy pengőért.

A község felelősségérzete, gondoskodása csak azokat illette, akik a faluban éltek. Aki elköltözött, másfelé vállalt munkát, már nem számított Ládány polgárának, nem is tartották őt számon.

A háború előtt elég homogén réteg volt, a negyvenötös földosztás után vált ketté ez a csoport. Egyik része, a kisebbik, gazdává lett, s ugyanazt az utat járta be, mint a többi. Másik része eladta, elvesztette a földet, városba költözött: Szerencsre, Miskolcra s még távolabb. Sorsuk közelebb van a nincstelenekéhez, jóllehet hosszú ideig borotvaélen ingadoztak a teljes alávetettség és a részönállóság között.

A kepekék régtől azt a fajta életet éltek, amely tradíciót, belső alapot nyújtott, tapasztalatok tömegét szülte a negyvenes évek végi robbanásszerű iparosítás igényeihez. A családok élete már több nemzedék óta úgy szerveződött, hogy a családfő s a katonaidőt leszolgált nagyfiúk némelyike csak ritkán volt otthon, az életnek, a folyamatosság biztosításának terhe a nők vállán nyugodott. (A községben rendezetlennek mondható családi élet régebben is ritka volt, s bár évtizedek alatt jelentősen csökkent a válásosság, valamint a helyi társadalom összetartó-szabályozó ereje, sok más vidékkel ellentétben a nyílt bomlás jelei nemigen láthatók.)

A kepekék a kommenciós munka és a kezdetleges manufaktúrális kasfónó szervezet mellett maguk is ügyeskedtek a tokaji piacon – kicsiben. Asszonyuk, lányuk természetesen nem fogattal indult a vásárba, hanem kora hajnalban gyalogosan vágott neki a nyolc kilométeres földútnak (kövesút csak a háború alatt épült – a helyi hagyomány szerint a népi írók „intézték el”), a hátán a zajdával, a batyuval.

Emlékeik szerint ősi, patriarchális viszonyban voltak a két urasággal. Mindkét nagybirtok annyi kommenciót adott, amennyi – ha nem történt váratlan szerencsétlenség, aminek viszont ez a réteg fokozottan ki volt szolgáltatva – elegendő alapot nyújtott a kasfonás mellett a téli fél év átvészeléséhez.

Kommenciós munkát mindig csoportban vállaltak. Egy csoport huszonkét ember és tizenkét félkezes volt. A félkezesek vagy a kepekék lányai, asszonyai vagy tizenegy-tizenhárom éves fiai voltak. A csoport vezetése igen egyszerűen és hatékonyan folyt. „Én kaszáltam mindörökkönörökké elöl, ezzel hajtottam a többi testvéreket” – így az egykori kepegazda. Egy munkanapra kb. húsz kg búza kereset jutott.

Emelkedésük, ha sikerült, annyit jelentett, hogy egy jószág helyett ket-

tőről kellett gondoskodni, hogy két hizó helyett három etetésének a gondja nehezedett a családra. Az élet pusztta fenntartásán felül az így szerzett vagyonka teremtette meg az új pároknak a lehetőséget, hogy ne kerüljenek a nincstelenek közé.

A község saját nincstelenjei már a világháború előtt eltűntek, mégpedig két úton. (Ezek hat-tizenkét gyerekes családok voltak, s csak kisebb részük talált – még ha igen bizonytalan is – otthoni megélhetést.) A lélekszám csökkenésének csekélyebb hányada származik általában a gyermekszám csökkenéséből, sokkal inkább abból, hogy maguk a sokgyermekes családok mentek máshová. A harminc év alatt elveszett pár száz ladányi elsősorban őket jelenti. Ők „vesztek el”, akik a többiek szerint úgymint te többbe kerültek, mint amennyi hasznot hajtottak. Az emberség nem engedte meg, hogy egy tízgyerekes családfőt ne fogadjanak fel vesszőt vágni, de akinek nincs semmije – tartották –, az a máséban sem úgy dolgozik, mintha a sajátja lenne – holott a jó napszámosnál ez követelmény. Ez a „mintha a sajátja lenne” természet adta elvárása a gazdának, és természet adta törekvése kell legyen a jó, megbízható munkásnak. A földhöz, a jószághoz kapcsolódó mély és bensőséges viszony csak abban az emberben alakulhat ki, akinek *van* – legalábbis úgy tartja, akinek már van.

Az állat is, a szántó is olyan, hogy mindnek másfajta tulajdonságai vannak, mindig vár valamit, és mindig másképp kell bánni vele. Hogy túleröltetés nélkül a maximumot nyújtsa, ahhoz együtt kell élni vele. Az a jó gazdaság, ahol nem kizsarolás folyik, hanem állandó, csendes verseny van ember és ingó-ingatlan jószág között, hogy ki ad többet a másiknak. A fiatal ladányi gazda, amikor még csak egy lova van, a parton maga áll be másodiknak a szekér elé, „mert a csikó is könnyebb szívvel húz, ha maga mellett látja gazdáját”.

A községben lassacskán csak azok a nincstelenek maradtak meg, akikben valahogy kicsírázott ez az érzés, akik kívülről-belülről egyaránt képesnek és alkalmasnak látszottak arra, hogy elkezdhessenek gazdálkodni. A község úgy emelte fel őket magához, teremtve ezzel egyúttal nagyon odaadó, hálás és törekvő munkaerő-tartalékot, hogy pontosan a semmiből kezdéshez méretezett házhelyet jelölt ki nekik (nyílt húzással sorsoltak ki a Méhes-kertekben, a későbbi Alsó-kertekben hatvan db négyszáz □ öles házhelyet), s szerzett nekik építési kölcsönt. Ezzel mintegy öntudatlanul megismételték a korábbi századokban jól bevált jobbágytelepítési eljárást.

A község ügyeskedő csereberével hozzájutott a helyi átlagnál némileg rosszabb földhöz a falu mellett, s ott egy tömbben telepedtek le és építkez-

tek a szegények. Egyelőre nem felejtették el, honnan jöttek, mivé lettek, s kinek tartoznak ezért hálával, munkával.

Ezzel az akcióval ugyan csak jóval később realizálódó, de egyáltalán nem várt előnyre tettek szert. Házaik jobbak, egészségesebbek lettek itt, az Alsó-kertekben, mint a főutcai épületek zöme, a bútorozás majdnem a régi gazdák színvonalát éri el. Ugyanis a pénz rohamosan értéktelenedett a háború alatt, de az 1939 után felgyorsuló konjunktúra nagyon megemelte a napszámot, a törlesztés szimbolikus teherré vált. Így a régi gazdáknál nagyjából másfél-két évtizeddel hamarabb kezdhették jövedelmüket – akár helyi-környékbeli napszámból, akár út-, gát-, vasútépítési földmunkából származott – részben hagyományos, részben új módon felélni. A helyi körülmények, a helyi éthosz lehetővé tették, hogy szervesen beépüljenek a társadalomba, melynek korábban nem teljes jogú tagjai voltak. Gyermkeik sorsa lassan hasonlóvá válik a főutcai gyerekekéhez. Most tartanak az ipari és a mezőgazdasági szakmunkák meghódításánál. Anyagi és társadalmi lehetőségeik ma összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek, mint annak idején a gazdagyerekeknek volt.

Akárcsak az egykori nincstelének, a ladányi cigányok is sűrű, de gyenge szákkal fűződtek egykor a községhez. A toleráns és szívélyes falu mellett a mélyen fekvő Cigánylapon (akár sok száz más magyar község melletti Cigánylapon) lakott valaha a környék cigánysága, nyáron vályogvetésből, télen szennyes, egészségtelen munkából úgy-ahogy, de megélve.

Amilyen mértékben csökkent a falu életében a tiszai halászat, a mezőgazdaság, a vályogépítkezés jelentősége, abban az ütemben fogytak el, illetve változtattak életmódot.

Mára csak öt család maradt a faluban, pontosabban immár csak kettő él a falu mellett, közülük is az egyik rövidesen házat vesz benn. A másik család a magyarországi cigányság jelentős részének a beilleszkedést megnehezítő életét folytatja. Tiszaladányban cigány vehetett házat a faluban (sok helyütt ez nem lett volna lehetséges). Tagjai a tsz-nek, gyerekeik között van, aki már eljutott a legalacsonyabb presztízsű szakmunkáig, ami esetükben óriási előrelépés. Megtanultak állatot tartani, kertészkedni, az ősi tapogatóval halászni, gyékényt és kosarat fonni. Nemsokára olyanná válnak, mint amilyenek voltak ezelőtt negyven évvel a helyi átlag alatt élő parasztok.

A VERGŐDŐK

A mély, máig sem áthidalta szakadék a közigazgatási határon belül együttélők között a két tanya és a falu között húzódott. A község határában két uradalmi központ volt: egy kilencszáz holdas és egy százhatvan holdas. A nagyobbik grófi birtok, a kisebbik bérlő kezében. A gróf a faluhoz tartozott, cselédei nem. (Az egyik kontesz két éve itt nyaralt.)

Három sorompó emelkedett a falu és a tanya között (amit csak részeg falusi legények törtek át alkalmilag a cseléd lányok miatt). Az egyik a válás: a cselédek katolikusok voltak. Továbbá: a legszegényebb ladányi is aránylag szabadnak érezhette magát a tanyasiakhoz képest. Végül: egy kisebb csoporttól eltekintve sem gazdálkodói szakértelemmel, sem gazdálkodói képességgel nem rendelkeztek, ami itt a földosztás után komoly problémákat szült.

A tanyákon minden családnak egy szobája, egy kamrája és fél konyhája volt. Állattartási és faizási jogot kaptak, a gyerekek külön iskolát, és akinek nem volt tehene, az a gyerekek számára mindennap ingyentejet kapott az uraságtól.

Tanyasi és falusi között mindmáig nem fordult elő házasság. Bár a tanyáról beköltöztek, a község a földosztás után a temetőn túl jelölt ki a cselédek számára házhelyet. Az Újtelep lakói – kereken egy emberöltő telt el azóta – társadalmilag ma is elszigetelten élnek. Az idegenkedés persze kölcsönös. A tanyasiak maguk kérték, hogy együvé költözhessenek. 1972-ben történt, hogy egy valamikor tanyasi talált az utcán egy aktatáskát, és leadta. A falu így reagált: „Ezt nem vártuk volna egy cselédőtől!” Másik példa az elszigeteltségre: egy ember azzal épített az Alsó-kertekben, hogy: „Újtelepen nem, az mintha nem is Ladányban lenne!”

A tanyákon, Nagyhomokoson és a Reviczky-n az élet szegény, kegyetlen és acsarkodó volt. A hierarchia nem a teljesítményre, nem a magatartásra, hanem a pozícióra épült. A gróf nyájas úr volt: vallási és ősi ünnepeken nem engedte dolgoztatni a cselédeket (1924-ben az uraság ment a kövesúton: „Az én határomban István-királykor szántani hogy mertek?! Hazatarodjatok!”), tejet adott a gyerekeknek, orvosságot vett a betegeknek, szemet hunyt a kisebb lopások felett, s szépen beszélt az emberekkel. Intézője gyilkolta a béresgazdát, a béresgazda a kerülő, a kerülő gyilkolta az elsőbérest, ő a többieket, a béresok gyilkolták egymást.

A cselédek hierarchiáját muratta és erősítette a kommenciós föld elosz-

tása is: széle a béresgazdáé, aztán jött a kerülőé, aztán az elsőbéresé, aztán a többieké.

A közös konyhában elorzott csipetnyi só évekig tartó haragot, verekedéseket szült, és még ma is emlékeznek arra, hogy ötven évvel ezelőtt ki kinek a tehenét verte meg szemmel.

A társadalmi emelkedés lehetetlen volt, a gazdasági nehéz. Az utóbbi két, egymással teljesen összefüggő dologon múltott. Azt a cselédet irigyelték, gáncsolták a többiek, akinek kevesebb gyereke volt, és aki ugyanakkor és ugyanezért aggódó-büszke tulajdonosa lehetett egy tehennek. Bár sokszor volt úgy, hogy az anyagi emelkedés nemcsak a munkától függött, hanem a szerencsétől is. Hiszen ha megdőglött a malacka, annak az évnek vége volt.

Az anyagi feltörés látható (a szoros összefüggés miatt el sem titkolható) és vizsályokat termő jele, ha egy család a mindennapos galuskát tejföllel ette.

A cselédek jogilag egyenlő helyzetben voltak. Ha nagy ritkán elmentek a tardosi templomba, a helyük hátul volt. A falusiak nem köszöntek vissza nekik, de ők kötelesek voltak köszönni. A gazdakör vagy a tűzoltók bálján nem jelenhettek meg, de el kellett tűrniük, ha a falusi fiúk kilopakodtak lányaikhoz.

Belülről azonban kétfajta tagozódás is kialakult közöttük. Apró-cseprőnek látszó, de ott lényegesnek tartott dolgok miatt indulati pártok alakultak, hogy néhány hét múlva (mert csak a keserűség és a gáttalan düh áramolhatott szabadon ebben az élet alatti életben) a korábbi ellenségek egymásra találjanak a korábbi szövetségesek ellen. Ez ide-oda gördülve tovább nehezítette az anyáktól, nagyanyáktól, dédanyáktól örökölt, gyűlölködés sújtotta együttélést.

A másik különbség eredetileg nem volt olyan lényeges. Igazi súlya csak a felszabadulás után mutatkozott meg. Mindkét tanyán volt ugyanis néhány család, melyben nemzedékek óta öröklődött a dohánytermesztés mint szaktudási és foglalkozási monopólium. A dohányosok ugyan ott laktak a cselédsoron, de különleges tudásuk miatt a család jövedelme másfélszerese, az egy főre jutó jövedelem az alacsonyabb gyerekszám miatt legalább kétszerese volt a cselédekének. A termesztett dohány 44°,-a az övéké lett, ezzel szabadon piacozhattak. Így a gazdálkodás fogásaiban, az élet dolgaiban akkora jártasságra tettek szert, amennyivel el tudtak volna indulni az önállóvá válás felé – ha lett volna földjük. Gazdaságukra büszkék voltak, szakértelmüket féltékenyen őrizték, relatív kiváltságaikat nem

osztották meg a többi cseléddel. Olyan messze voltak tőlük, mint a tanya a falutól. Dohányos csak dohányossal táncolt, dohányos csak dohányossal házasodott.

A radikális negyvenötös földosztással felborult az addigi rend, úgy látszott, hogy a napok alatt lezajló és gyökeres változás túl nagy megterhelést ró a kiegyensúlyozottan fejlődő helyi társadalomra.

A tulajdonviszonyok lényeges megváltozását mutatja az 1949-es földbirtokmegoszlás, jóllehet ez már nagymértékben különbözik a negyvenötös állapottól:

0– 5 hold	775 kh
5– 10 hold	1430 kh
10– 20 hold	535 kh
20–100 hold	46 kh
100 felett	1028 kh

Földet kaptak a kepesek, helyi értelemben életképessé egészültek ki az egy-három holdas törpebirtokok. Ami nem volt megrázkódtatás igazán, mert erre a falu életében már volt példa, hogy valaki kepeusből gazda lett, másrészt nem szült munkaerőhiányt, mert semmivé foszlott a két nagybirtok. Nemrégiben félholdassá lett egykori nincstelének pedig mag és igaréő fejében továbbra is végeztek korábbi munkájukat korábbi gazdáiknál.

Azt azonban a falu kesernyés-ellenséges várakozással figyelte, mi lesz a cselédkézbe került több száz hold sorsa. A nagyobbik tanya lakosainak nagyobbik része rémülten elmenekült Tokaj, Szerencs és Miskolc felé, a többiek pedig nekiláttak a gazdálkodásnak, akárcsak a kisebbik uradalom cselédei.

Általánosságban azt tapasztalta a község, amire évszázadokon át épült: ha a rátermettség szakértelemmel párosul, akkor minden rendben van. Így a dohányosok, bár idegenek maradtak, de fokozottan megbecsült emberré váló idegenek, mert ugyanazokat az erényeket mondhatták magukénak, mint a főutca. Képletes értelemben is megtörtént a befogadás: néhány éve az egyik dohányos, ha csak az utolsó előtti is, de főutcai házat tudott venni.

A többi volt cselédből nem lett önálló gazda. Nagyobbik részük éveken belül lassanként eladogatta földjét, a negyvenes évek végére a föld ára harmadára-kétötödére esett.

„Ezek nem birtokolták, csak bitorolták a földet” – mondta Ladány.

Nem tudták, mit kell *adni* a földnek. Ez mellesleg úgy változtatta meg a birtokviszonyokat, hogy a régi, hat-nyolc holdas gazdák tízholdassá váltak, a tíz-tizenöt holdasok pedig lassan elkezdtek közeledni a húsz hold felé.

A volt cselédek nem ismerték, mert honnan is ismerhették volna a ladányi földet, a művelés fogásait és fortélyait. Nem lehetett vérükben az önálló gazdálkodáshoz felhalmozott tapasztalati anyag, mint a többiekében. Akik eladták a földet, ipari munkássá, leginkább segédmunkássá váltak, ezeknek kisebbik része megmaradt Újtelepen, nagyobbik része elköltözött a faluból. A volt cselédek másik része még a háború alatt belépett egy nem helyi tsz-be, mert itt a háború alatti szövetkezet után csak 1960-ban alakult tsz. Ők mindmáig érzik a társadalmi múlt hátrányát. Jelenleg a volt cselédek zömmel szakértelmet nem kívánó munkát végeznek a szövetkezetben, a magasabb jövedelmű vagy magasabb szintű helyeket a történelem és a szakértelem kettős szelekciója alapján a volt gazdák foglalják el.

Intézményessé vált, s elsősorban a volt cselédek anyagi emelkedését szolgálja viszont a régebben általános kaskötés koncentrálódása egy helyi-
ipari szövetkezetben.

A BETELEPÜLTEK

A körkép teljességéhez meg kell emlékezni a ladányi zsidókról. A háború előtt két kocsmáros, egy vegyeskereskedő és egy kisbérlő volt a faluban. A négy családból már csak egy él: a jelenlegi italboltvezető. A dédapja nyitott még itt kocsmát, benne Petőfi is megfordult, mikor nagy utazása alkalmával itt kelt át a Tiszán.

Végezetül pedig ebben a községben különösen fontos az értelmiség szerepe. A régi „falusi intelligencia”, kicsiny községről lévén szó, a jegyzőből, a papból, a tanítóból és a postamesterből állott. Az emlékezet szerint a jegyző nem az államhatalommal, hanem a községgel volt szolidáris. Nem volt helybeli, és csak akkor fogadta be őt a község, mikor feleségül vette házvezetőnőjét, aki helybeli elszegényedett nemesi család leszármazottja volt.

A pap, a tanító és a postamester (az előbbieket nem úrként tartják számon, de az asszonyt úriasszonyként!) igen fontos és igen pozitív szerepet játszott akarva-akaratlan a falu akkori és közvetve mostani életében. Lelkesen, nagy ügybuzgalommal szervezték az Olvasókört, a Könyvbará-

rok mozgalmát, a népi írók itteni látogatásait, unszolták a gyerekeket a továbbtanulásra, szervezték telente a színelőadásokat, csináltak a leventéből kultúrközpontot.

Ma az értelmiség egy része helybeli: két tanító és a tsz szakemberei – a többiek idegenek. Számuk jóval nagyobb, mint akár harminc évvel ezelőtt, arányuk még nagyobb, hiszen a falu lakossága csökkent. Mindennek ellenére a falu közös kulturális tevékenysége gyengült.

KÉRDÉSEK

Egy ilyenfajta faluszociográfia természetesen sok fontos kérdésre nem ad, talán nem is adhat választ.

1. Külön bonyolult kutatás és szintetizáló igényű feldolgozás lenne szükséges ahhoz, hogy a protestantizmus szerepét megérthessük. Annyi valószínű, hogy itt a kálvinizmusnak az a vonulata volt erősebb, amelyik nyitottabb, ember- és életközelibb volt, nem pedig a merev-konzervatív, tág értelemben vett boszorkányüldöző típus. Tiszaladány és nyilván a még létező hasonló községek atmoszférájának tanulmányozása Max Weber gondolatai felé orientálja a kutatót.

2. Az előbbi probléma a falut az összeurópai fejlődésmenetbe illeszti be, specifikusan magyarországi viszont a már említett ellenzéki történelmi múlt jelentősége. Ennek kialakulása in abstracto világos: az elnyomott-üldözött vallási és a kurucmozgalmak területi magva esett itt egybe. Ami viszont nem világos s adatok hiányában csak gondolkozni lehet róla, az, hogy miként alakulhatott egy kis közösség olyanná, hogy a türelmetlenségre, agresszióra nem türelmetlenséggel és agresszióval válaszolt, ami magától értetődő volna emberileg, hanem toleranciával és liberalizmussal.

3. A visszaemlékezésekből egy jól működő társadalmi szervezet tűnik ki. Ennek „alapelve” az egész közösség létének biztosítása. S itt a hangsúlyos az, hogy egyszerre szolgálták az intézmények, a szokásjog az egésznek és az egyénnek a létét. Ez a tendencia tartós treuga deire törekedett, finom és durva erők szabályozták az egyensúlyt, egyszerűbb és bonyolultabb homeosztatisz tényezők hozták létre a kompromisszumok hálóját.

Finoman „kidolgozott” emelők és biztonsági tényezők adtak teret az elkerülhetetlen konfliktusoknak és feszültségeknek, ahol azok „kifuthatták” magukat. Úgy tűnik, ezek működése megnehezítette azt, hogy a szervezeten belül csoportok kerülhessenek szembe egymással. A község társa-

dalmának berendezkedése és működése olyan volt, hogy általában egyszerre csak egyetlen ember vagy család ostromával kellett szembenéznie. S ez az organizmus még és már eléggé erős volt ahhoz, hogy az ilyen problémákat megoldja.

4. Tiszaladány egészen specifikus abból a szempontból, hogy remek terep lehetne a népi írók és a NÉKOSZ nem elméleti, nem irodalmi és nagypolitikai, hanem közvetlen társadalmi szerepének kutatásához. Vajon hányan élnek még azok közül az emberek közül, akiknek Móricz magyarázta el a szövetkezeti gondolatot, akiknek Somogyi mutatta meg az intenzív kertgazdálkodás munkafogásait, akiknek Erdei magyarázta meg, hogy helyük az NPP-ben van, akik a társadalmi bázist és terepet jelentették a Győrffy-kollégium első nemzedékének?

Egyre kevesebben, és emlékeik is nyilván kopnak. Történelmünket szégyényítjük el, ha azokat az élményeket és emlékeket nem tárjuk fel magunknak és őrizzük meg az utókornak, amelyek a magyar demokrácia megszületésének és kibontakozásának emberi, szubjektív részét őrzik még.

KOVÁCS JÁNOS

Szekták a Duna-Tisza között

„Elmúltak azok az idők, amikor az embereknek elmondhattunk mindent kegyes szavakkal vagy teologizálva; de el a bensőség ideje is, ami más szóval annyit jelent, hogy a vallás ideje! Teljesen vallástalan kor felé haladunk, az emberek egyszerűen megengedhetik maguknak, hogy vallástalanok legyenek. A vallásosok is gyakorlatilag alig azok, valláson nekik is valami egészen mást kell érteni. Mi az értelme az egyháznak, prédikációnak, liturgiának, keresztyén életfolytatásnak egy vallástalan világban?”¹⁾

Bonhoeffer vallástalan világképe és felvetett kérdései azt is jelentik, hogy a szekularizált gondolkodásból lassan kiesnek a vallások külső kifejezői formái, és egy mindent összefogó valláskép képződik. Ez a gondolkodás természetes folyamata, mert „vallás tulajdonképpen csak egy van, a valóságnak teljesen megfelelő és szigorúan tudományos értelemben véve. A vallás élmény, és ez az élmény minden vallásos alakulat mélyén egy és ugyanaz, teljesen azonos lelki törvények szerint keletkezik, folyik le, ölt testet és valósul meg.”²⁾

Azok az emberek, korok, földrészek, társadalmi formák többféle vallási világnézetet és élettípust hoznak létre. Tájékozódásunk a szekták felé irányul, mert ezzel a vallásos élettípussal találkozunk leggyakrabban az ember. Tapasztalatok igazolják, hogy a közösségekben, a történelmi egyházakban élők gyakran véka alá rejtik hitüket, míg a szektákhoz tartozók provokálnak, és téríteni akarnak, vagy éppen profetikus „ítéletet” hirdetnek.

A szekták: „Olyan vallási gyülekezetek, amelyek valamennyien úgynevezett történelmi egyházból szakadtak ki, saját tanrendszerrel és szervezettel rendelkeznek, amelyet a Bibliából vezetnek le és igazolnak.” (Vallástörténeti Kislexikon).

A jobb megközelítés érdekében nevezhetők deviáns vallásos csoportoknak, ami olyan viselkedési formát jelent, amely eltér azokról a vallási normáktól, melyek a köztudatban a történelmi egyházak révén ismertek.

1945 előtt szektának minősült minden olyan vallási mozgalom, amely eltért a bevett egyházakétól. A felszabadulás után a szekták nagy része a Szabad Egyházak Tanácsába tömörült, melyeknek tagjai a „kisegyházak” nevet kapták. A kisegyházak hívei legálisan gyakorolhatják hitüket. Szorosabb értelemben szektának csak azok a csoportok tekinthetők, amelyek nem tartoznak bele a SZET-be. A kisegyháziak egyre inkább orientálódnak a két protestáns történelmi egyház felé. Ilyen értelemben Bács-Kiskun megye területén csak Jehova tanúi a szektások. A köztudatban nem általános még a szekta és a kisegyházak közötti különbségtétel, ezért a szekta gyűjtőnevet alkalmazom. Másrészt azért is, mert egyes kisegyházak hívei még magukon hordják a szekták tagjainak jellemzőit.

A két világháború közötti történelmi idő kedvezett a szekták fellendülésének Magyarországon. Olyan erővel jelentkezett a nyugati vallásimport, hogy a történelmi egyházak komoly szükségét látták, hogy ennek okát kutassák, és ellene védekezzenek. De nemcsak az egyházakra volt veszélyes a szekta, hanem az uralkodó osztályra is.

A szekták keletkezési okát az akkori teológusok egyházuk meggyengülésével, a racionalizmus káros hatásával magyarázták. Makkai a szektát a protestantizmus torzképének nevezi: „... azt mutatják: milyen lenne a Szentírás fundamentumán a személyes élő hit köveiből épült protestantizmus, ha szakítana a kultúrával, a szellemi élet fejlődésének törvényeivel, a múltnak saját történelmi kibontakozásában nyert isteni lendítő erejével.”³

Csikesz 1931-ben írja: „a mai szekták teljességében külföldi importok, s külföldi anyagi és szellemi erőforrások táplálják... A háború után a szekták részére fantasztikus összegek mozdultak meg, szédületes arányú irat-terjesztés és propaganda kezdődött. A szekták anyagi eszközei ma már oly tökéletesek, hogy anyagi gondjaik nincsenek, és bátran mehetnek neki a harcnak.”⁴

Egyesek a szekták keletkezésének lélektani okát a vallásos élmény sajátos természetében keresték. Szerintük szekták azért keletkezhettek, mert a vallásos élmény kielégületlen maradt a történelmi egyházon belül. Úgy vélték, hogy a vallásosság fogalma hagyományos szokássá, egyhangú, élettelen gyakorlattá silányult, és az egyháziasság a külső konvencionális formások gyakorlásában merült ki.

Nem elhanyagolandó az a megállapítás sem, hogy a fejletlen világnézet, a világnézeti tisztázatlanság, az intellektuális hiányosság a deviáns vallásossághoz vezet.

A két világháború közötti idő társadalmi feszültségei a történelmi egy-

házakat is mélyen érintették. A szektásodást az egyházak belső ellentmondásai is segítették. A nyomor tudatának enyhítésére kevés volt az életidegen vasárnapi prédikáció. Megnyugtatóbb volt egy eljövendő paradicsom felé tekinteni s várni a közelgő világ végét, az armageddoni csatát.

A történelmi és a társadalmi okok ismertetése nélkül az egyházak az uralkodó osztállyal együtt nem tudták a szektákat a szocialisták mozgalmától élesen elhatárolni. Veres Péter írja: „A hatóságok, különösen a csendőrök, a hívőket is kommunistáknak tartották. Éspedig, mivel az eszméket nem ismerték, és nem értették, sokszor és sok helyen a papok uszítására. Mert ezek nem tudtak belenyugodni, hogy míg az ő templomaik folyton üresebbek, és már nem annyira a hit, mint a megszokás tartja lábbon az egyházakat, addig a hívők gyülekezetei néha kiszorulnak a házakból a tornácra és az udvarra, olyan sokan vannak.”

A szektások nem ültek otthon hitük igazával, hanem faluról falura jártak. „És mindenütt meg is találták a nekik való embereket. Szimatuk volt hozzá. Éppen ezért a hatóságoknál annál inkább úgy tartották, hogy ezek csak a Biblia mögé bújó kommunisták, de alapszabályuk véve Moszkva ügynökei.”

Név- és helymegjelölés mellőzésével néhány idézetben szemlélhetjük, hogyan kapcsolták össze a teológusok, az egyházvezetők a szektát a szocialista mozgalommal.

A szekta a „bolsevista ateizmus előszele. . . olyan társadalmi rend kialakításán dolgozik, amelyben a pénzemberek és az egyházi emberek uralma megszűnik, és teljes szabadság és testvériség fog uralkodni.”

„Tagadhatatlan, hogy a szekta a legbensőbb rokonságban van a bolsevizmussal.”

„A könyvekből világosan kiérződött, az ige leplén át, hogy a Jehova, aki »fizet«, valahol Moszkvában vagy a környékén székel.”

„Marx egzegetálta a Bibliát” – amelyből a Jehova-testvérek vették a textust.

„Marx felvette Krisztus arcát.”

Némely protestáns körök viszont örömmel üdvözölték: „Nem ellenségeink a szekták, hanem inkább előcsapatunk, melyek előkészítik a talajt a protestáns elv diadalára.”

Vizsgálódásunk a már kialakult gyülekezeteiket és csoportokat veszi alapul. A gyülekezeti tagok nagyrészt idősekből és a hatásuk alatt élő leszámítottakból adódnak. A deviáns vallásosságának a családokon belüli hatá-

sa olyan erős, hogy a gyerekek csak nehezen vagy egyáltalán nem tudnak kitorni a „hivő” légkörből.

Jelentős az egyes szektacsoportok térítés útján való növekedése. Találkozunk olyan zárt csoportokkal is, melyek külső missziót nem folytatnak, csak a „beavatottak” zárt életét élik. Ezért egyes hívő közösségek a köztudatban titkos, misztikus alakulatokként élnek, melyekben, ki tudja, mi mindent csinálnak. (Pl. tömegszex. A keresztény talajból táplálkozó szektáknál ez kizárt, mert a paráznaságot súlyos bűnnek tartják.)

Arra nem lehet vállalkozni, hogy minden településen élő szekta keletkezését kimutassuk. Ez több helyen szinte lehetetlen, mert maguk a gyülekezetek sem tudják múltjukat. De néhány szektagyülekezet kialakulását megismerhetjük.

Kiskőrös területén a két világháború között az evangélikus gyülekezet belső ellentmondásai miatt tömegestől tértek ki az egyházközségből. Az evangélikusok és nyugatról bejövő dollárok segítségével a megvelemből jobb baptista gyülekezetévé fejlődött.

Anyakönyvi adatok szerint a pünkösdisták csoportja szinte egy nap alatt vált ki az evangélikus egyházból. Ma két csoportra szakadva élnek, közülük a kisebb csoport a „prófétai vonalat” képviseli.

Dusnok községben a nazarénus szekta kialakulásáról pontosat nem tudnak.

– Az én dédszülem építette az imaházat, ahogy számoljuk, vagy százharminc éve. Nézze ezt a hosszú gerendát, egy fából van. (Kb. húsz m.) Valahogy öreg szüleim a Dunán hozták – mondja a gyülekezeti házat gondozó asszony.

Az 1860-as években a hívek meghasonlottak a plébánossal, amihez a nemzeti öntudat is hozzájárult. Ez indíthatta el a nazarénus mozgalmat, amelynek ma 70 tagja él a községben. Számuk egyre csökken.

*Érsekcsanád*on 1867 után alakult ki a nazarénus gyülekezet. Keletkezése a föld utáni vággyal, az új vallásban nyert vigasztalással – amit maguk értettek és magyaráztak a Bibliából –, valamint a történelmi egyházakkal való elégedetlenséggel magyarázható. A nazarénusok a földművelő rétegekből kerültek ki, a baptisták jórészt az iparosokból.

Érdekes az a következtetés, amivel a települést jól ismerő igazgatónő magyarázza a nazarénus gyülekezet kialakulását. Érsekcsanád népesedéstörténetét figyelve az 1800-as évektől hosszú időn át az „egyke” volt gyakorlatban. A nazarénusokhoz jórészt a negyven év fölötti asszonyok csatlakoztak. Az egyke bűne elviselhetetlen volt sokak számára. „A lelkiisme-

ret megnyugtatót találták meg a nazarénusoknál, mert a gyülekezet színe előtt kellett nyilvános bűnvallást tenni a bemerítkezés előtt.” A bemerítkezés a régi vallásban elkövetett bűnökre a teljes megtisztulást jelentette.

Ma népes gyülekezet él a községben. Többek véleménye így összegezhető: életükben semmi kivetnivalót nem találni. A hét-nyolc-tíz gyermekes nazarénus családokat figyelembe véve sok a községben a gyerek. Kialakulóban van az öt gyerek modellje.

– A nazarénus családokból származó gyerekek nagyon kis százaléka jár kiegészítő iskolába. Megmagyarázható ez a szülők egyszerű életével. Nem isznak, nem dohányoznak, káros szenvedélyektől szigorúan védik magukat – mondja egy tanár.

– Szorgalmas, becsületes munkások, a gyerekekre gondot viselnek, jól öltöztetik őket, azok nem különböznek más gyerekeitől. Érdemes megnézni lakásaikat – mondja az igazgató.

Egy nyolcgerekes családnál hűtőpultot használnak. Lakáskultúrájuk az átlagos mezőgazdasági munkásoké fölött van. Anyagi életük rendezettségé szigorú életmódjukkal magyarázható. „Közösségszerető, közmunkában nagyon aktívak.” (Tanácstag.)

Kelebián többféle deviáns vallásos csoporttal találkozunk. A legnépesebbek és legaktívabbak Jehova tanúi. Ez azzal magyarázható, hogy Kelebia határállomás, és a vasutasok között aránylag sok a jehovista.

Kiskunhalason hatvan-hetven Jehova-tanú van. Főleg a katolikus egyházból szakadtak ki. Nagy részük tanyán lakik. Erőszakos misszióval akarják gyülekezetüket növelni. Egyik vezetőjük kizavart az udvaráról, mert a sátán emberét látta bennem. Úgymond, „rontására lehetek a háznak”.

– Vigyázzon ám magára, ha közéjük megy – mondja egy tanár –, ne hogy megtérítsék, nagyon rámenősek.

Kunszentmiklóson jelenleg őskeresztény gyülekezet működik. A kun őslakosság megvetéssel nézi őket. A bodakúti tanyákon az 1950-es évek végéig pünkösdistá gyülekezet volt. A tanyavilág fokozatos megszűnésével a szektagyülekezet szétszóródott.

A megye területén élő szekták bemutatása összetett feladat. Nem lehet róluk teljes képet adni, mert tárgyalásuknál egyfelől teológiai problémákkal találkozunk, másfelől társadalmi kérdésekkel. Nem célravezető az, hogy a különböző gyülekezeti csoportokat egymás mellé állítva taglaljuk, mert bennük sok az azonosság, a különbségeket pedig csak teológiailag lehetne feldolgozni. A szektákat ezért mint jelenségeket mutatom be,

közismert fogalmak alá sorolva. Minden fogalom megtalálható a különböző szektáknál, de nem egyforma hangsúllyal.

Az *Apokalipszis* fogalmánál elkerülhetetlen, hogy történelmi áttekin-tést ne adjak. Lényegileg az „Úr visszajövetelét” váró mozgalmak indították meg a szektásodást, amely a történelem során világméretű mozgássá alakult.

AZ APOKALIPSZIS

A keresztény gondolkodáshoz szorosan hozzátartozik Jézus visszajöve-telének várása. A bibliai tudósítás szerint maga Jézus ígérte, hogy vissza-jön. Az őskeresztény gyülekezetek az „Úr visszajövetelének” közelségé-ben élik meg hitüket. Visszajövetelének napját nem jelölhetik meg az apostolok sem pontosan. „Az Úrnak napja úgy jó el, mint a tolvaj éjjel.”

Nehéz lenne kideríteni, hogy a történelem során milyen lelki indítékok vagy meggondolások vezették az egyes hívőket és csoportokat arra, hogy kutassák és kijelentsék: mikor jó el Krisztus és véle a világ vége. Napjain-kig kiteljesedő lett a világ vége pontos időre való megjövendölésének problémája.

Az „Úr visszajövetelét” számítók bámulatos „matematikai trükkel” és szabad bibliai értelmezéssel állapítják meg a visszajövetel idejét. „Ponto-san meg van állapítva az Úr visszajövetelének ideje és Isten üdvterve. A dátumok azonban nem ismerhetők fel mindenki által. Ez az időrendi táblázat csak azok előtt bontakozik ki, akik a Szent Szellem által új terem-tésekké lettek.”

Charles Taza Russel világvégyszámítása alapjául Péter apostol levelének 3. fejezetét veszi. A világ folyását három részre osztja:

1. Az *Akkori világ* (II. Péter 3:6) a vízözönig tartott.
2. A *Jelenvaló gonosz világ*, amelynek három korszaka: a patriarka, zsi-dó és keresztény korszak.

Ez a világ 1874-ben ért véget.

3. Az *Új ég és új föld* kora. Ez az eljövendő világ.

A jelenvaló gonosz világból átmenet van az eljövendő világba. Ez az „aratás ideje”, amely 1799-ben kezdődött el.

Az évszámok alapjául Dániel könyve 7. részének 7–8. verse szolgál. Eb-ben szó van egy rettenetes, iszonyú, erős állatról. Ez olyan „kormányfor-mát jelent”, amely politikusokból, pénzemberekből és az egyházfőkből

áll. Russel szerint, ez nem lehet más, mint a pápaság, amely 539-ben kezdődött. Ez az évszám volt a kiindulási pont. Dániel könyve 12. rész 7. verséből olvasta ki Russel, hogy „három és fél idő múlva” lesz vége a dolgoknak.

Fizékiel könyve 4. rész 6. verse alapján a bibliai nyelvben egy napot egy esztendőnek kell tekinteni, és így a „három és fél idő kiadott 1260 évet”, amit hozzáadott az 539 évhez, így a végidő kezdetétől az 1799. évet kapta. Az Úr megjelenéséül az 1874. évet jelöli meg Russel, Dániel könyve 12. rész 12. verse alapján. „Boldog, aki várja és megéri az 1335 napot.” Az „egy nap egy év” számítási szabály szerint 539 évhez hozzá kell adni 1335 évet.

Russel a világ végének 1914-et jelöli meg. Ezt a számítást már nem részletezem, mert alapos bibliai és kortörténeti ismereteket igényel. A dátum fontos, mert szinte minden deviáns vallásosság, amely az Úr eljövételét időpontokban méri, az 1914. évet jelöli meg. Ebben az évben az „Úr átvette a világ feletti hatalmát”.

Érdekes megismerkedni William Miller⁶ kísérleteivel is, mert megláthatjuk az ellentmondásokat a különböző számítások között. Miller jellegzetes alakja az adventista mozgalmaknak. Nem új egyházat akart létrehozni, csak reformálni akarta a meglévőt. Maga sem hitte tanainak hirdetése idején, hogy új egyháznak veti meg alapjait.

„Egy másik bizonyosság, amely szívemet lényegesen befolyásolta, a Szentírás időszámítása volt.” Dániel könyve 8. rész 14. verse alapján indult el Jézus visszatérésének számításában: „... és mondá nekem, kétezer és háromszáz estvéig és reggelig, azután kiderül a szent hely igazsága.”

Úgy vélte, hogy a próféciában egy nap egy esztendőnek felel meg a valóságban. Láta, hogy a prófécia 2300 napja, illetve éve túlhaladja az ószövetségi kor idejét, messze átnyúlik az újszövetség idejébe. Azt hitte, hogy a próféciában feltárt szentély a föld, s ennek megtisztításáról van szó Krisztus második eljövetele által. Ehhez valamely évszámot kellett keresnie. A kiinduló dátumot i. e. 457-ben látta, amikor Jeruzsálem újjáépítésének parancsa elhangzik. De Millerék 1843. március 21. és 1844. március 21. között hiába vártak. Krisztus nem jött el. Ekkor hibásnak minősítette számítását, és 1844. május végén a következőket mondta: „Elismerem tévedésemet, és kifejezem csalódásomat. Mégis folyvást hiszem, hogy az Úr az ajtó előtt áll. . . Remélem, testvérek, nem hagyjátok el az igazságot.” Később megpróbálta még meghirdetni a vélt végső időpontot, 1844. október 22-ét. Ez az időpont a Miller-mozgalom végét hozta. A mozgalom

szétesett. . . Azok, akik hittek Isten ígéreteiben, a csalódások okát önmagukban keresték. Ezekből különféle csoportok alakultak. „Egyedüli céljuk az volt, hogy megtartsák a világosságot, amit eddig Istentől nyertek.”

1844 végén három alapvető fontosságú felismerés születik. Ezek egyesüléséből jön létre a *Hetednapos Adventista Egyház*, amely teljesen elhatárolódik a Miller-mozgalomtól. A három felismerés a következő: a szentélytana, szombat igazsága, próféta-ság.

Nálunk is elég ismertek lettek ezek az adventisták – köznyelven a szombatisták –, akiknek alapítója Joseph Bates, és népszerűsítő apostola James White és felesége voltak.

Szerintük Miller számítása jó volt, csak az események meghatározásában tévedett. A jövendölések szerint 1884-ben kellett Jézusnak bemennie a szentek szentélyébe, hogy megkezdje főpapi szolgálatát.

Felismeréseiből a *szombat tanítását* emelem ki, mert a történelmi egyházakkal a legélesebb különbség ebben mutatkozik.

„Rettenetes az a vég, amely felé a világ siet azáltal, hogy a tízparancsolat közül egyet sem tartanak meg.” „A szombat megtartása a hűség próbaköve. Mikor az emberek az utolsó döntő próba elé lesznek állítva, akkor a hamis szombatnak a betartása egy olyan hatalomnak az elismerése lesz, amely az Istennel ellenséges viszonyban álló.” „Míg a szombat megtartása az Isten iránti engedelmesség és hűség bizonyítéka lesz.

Nincs mód, hogy a szombat megünneplésével kapcsolatos vitát ismeressem. Csak néhány pontra hívom fel a figyelmet.

1. A vasárnapok megünneplése már a papság előtt is ismert volt. Tertullianus a II. században feljegyzi, hogy a vasárnap a keresztények közös ünnepe.
2. „A tízparancsolat helyes értelmezését mellőzték a szombatisták.” A tízparancsolat egy népre szabott alkotmány, amelynek vannak örök érvényű etikai igazságai, és vannak egy korszakra szóló szabályai. Ilyen a szombat megünneplése. Ez nem örök törvény, hanem csak az adott korszakra érvényes.
3. Gyakran támadják a szombat teológiáját azzal, hogy hiányzik belőle „az Újszövetségnek feloldó örömmüzenete”. A vasárnap a hét első napja, és Jézus is a hét első napján támadott fel. A történelmi egyházak ezért úgy tekintik a vasárnapot, mint az új kezdetnek, az új teremtésnek jelét.

Néhány szombatistának feltettem a kérdést, mi a véleménye a szabad

szombatról, amely egyetemes törekvés arra, hogy az embereknek több szabad idejük legyen.

Erre ilyen válaszokat kaptam:

– Ennek semmi köze az Úrnak szombatjához.

– Nekünk jó, mert nem kerülünk ellentétbe a munkahellyel.

– A szabad szombat csak annak igazi szombat, aki megszenteli azt. Anélkül csak olyan, mint a többi nap.

A H. N. Adventisták jelen helyzetüket így ítélik meg: „Az idő számkra azt mutatta meg, hogy a régi alapok, amelyet egyházunk úttörői Istentől kapott drága kincsként helyeztek el, jók. Istentől adottak voltak. . . a régi fundámentumon maradtunk. Ugyanakkor előre is léptünk, növekedtünk az igazság megismerésében, és új teológiai ismeretekkel ajándékozott meg Isten úttörőinek korához képest.”¹⁴

Az „előrelépések” bizonyára fellelhetők egyházi életükben, de a szombat kérdésében a régi fundámentum erősnek bizonyul. Akik „felveszik magukra Isten nevét, pecsétjét a IV. parancsolat magatartásával, és Isten is elpecsételi őket Szentlelkével. Csak azok lesznek Isten oldalán a végső döntés idején, akiknél a külső és belső jel teljesen egybeesik.” Akik viszont helytelenül döntöttek, „olyan külső jelet vesznek magukra, amely ugyancsak kifejezi annak nevét, akinek oldalán állnak”.¹⁵

A *Jehova tanúi az Úr visszajövetelét várók* másik tekintélyes csoportja. Alapítója Charles Taza Russel. Időszámításával az előbbieken már találkoztunk. Hívei jelenleg mérsékeltek a pontos évszám megjelölésében. Korábbi kudarcaik alapján bizonytalanul 1975-re várják a világ végét.

Egy öreg Jehova-tanútól megkérdeztem, hogy 1914-ben miért nem jött vissza Krisztus.

– Visszajött az, de még nem látható. Régi tanításainkban meg is van írva. Rejtve van itt, mert a Sátán görcsösen ragaszkodik az uralmához. Majd az armageddoni csatában lesz látható, mikor mennyei seregével eljön. Ennek a seregnek nem árt a fegyver, de ők örökre megsemmisítik azokat, akik nem Jehova tanúi.

– Ezt a csatát hányan élik túl?

– Hát az megvan pontosan az írásban. Száznegyvennégyezer marad meg.

– Nem gondolja akkor, hogy sokan kimaradnak, mert ennél sokkal több a jehovista?

– Nem tudni, hogy mennyi van, de az biztos, hogy a száznegyvennégy-

ezer Jehova-királyságban lesz a mennyben, és onnét irányítják a földön lakókat.

– Mit szólna hozzá, ha ön kimaradna?

– Jehovának serege marad a földön is, de a földön más lesz ám az élet. Teljesen mennyei irányítás alatt lesz, ahogy meg van írva: letörölök szemükről minden könnyet, nem fájnak, nem éheznek, és nem halnak meg, és ez mind itt a földön lesz. Nagy békesség lesz a földön. A gyerekek a vipérával játszanak, az oroszlánok se fognak embert enni. Jehova tanúi teljes békességben fognak élni a vadállatokkal; azok azért lettek vadállatokká, mert az emberek felmérgeztették őket. Jehova királysága be fog teljesedni, az idő már közel van. Nem fogunk szenvedni, nem lesznek betegségeink.

Ez az utolsó reménye egy harmincöt éves asszonynak, akinek második gyermeke agyvérzéssel született, és most idióta. Mindent megtett érte. Vitte orvostól orvosig. A sok izgalom neki is megártott, többször volt idegkimerülése, és végül cukorbeteg lett.

– Végső kétségbeesésemben gyakran gondoltam arra, hogy amikor jövök haza Pestről, akkor gyermekemmel együtt a vonat alá vetem magam. Hogy nem így lett, azért van, mert eljutottam az igazságra. Megismertem Jehova királyt. Nekem azóta mindenem a hit. Sokat olvasom az írást, a tiszta igazságot.

– Nem gondolja, hogy Jehova igazságtalan önhöz, mert engedi, hogy szenvedjen?

– Jehova tanúinak is szenvedni kell, meg kell halni, mint a többi embernek. Sokszor többet kell szenvedni, mint másnak, mert ha Jehova tanúi nem szenvednének, akkor sokan lennének az ő seregében csupán haszonlesésből. . . Kislánnyal szoktunk beszélgetni a Biblia igazságáról, azok eddig mind beteljesedtek, és az be is fog teljesedni, ami meg van írva erről a világról.

– Kislánya most nyolcadikos, milyen jövőt szán neki?

– Nem tudom, előre nem tervezhetek, mert az idő közel. Jehova országa itt van. Az idők jelei világosan mutatják.

– Ha évek, évtizedek telnek el, és Jehova nem jön vissza, mi lesz a lánya sorsa?

– Az időt mi nem tudjuk, mert titokban jön el, mint ahogy az írás mondja: ha tudná a ház ura, mikor jön el a tolvaj, vigyázna.

– Mikorra várják a világ végét? – kérdezem egy idős házaspártól.

– Nem ránk van bízva. Jézus is csak annyit mondott tanítványainak,

hogy Jehova kezében van az idő. De mondhatom magának, amíg nem késő, térjen meg, mert közel van.

– Miből ítéli meg?

– Hát mondja az írás, hogy a fák rügyeiről lehet következtetni az időre. Megvannak az utolsó időnek a jelei.

Zsíros szélű, gyűrött Bibliájában lapoz az öregember. Máté evangéliumából olvassa az aláhúzott sorokat. Majd becsukja, s rátéve a kezét, kihúzza magát a konyhai padon.

– Na, ugye, most csodálkozik! Mert így igaz ez ma. 1914-ben, mikor eljött Jézus, azóta nincs nyugta az emberiségnek. Az emberek egyre rosszabbak. Magukat szeretők lettek, pénzsóvárok, paráznak. A népnek békéjét sem tudják megcsinálni Jehova király nélkül.

– Elégedett a mai társadalmi formával?

– Nincs sok ideje a világnak, mert a gonosz világ fokozatosan összeomlik, a bűnösök megsemmisülnek. Jehova tanúinak mindegy, hogy ki az uralkodó. Az írás mondja, adjuk meg a császárnak, ami a császáré. Jehova tanúi mindig elsőnek fizetik ki az adót is. Mindegy, hogy milyen világban élünk.

– A magukhoz tartozó fiataloknak is mindegy, hogy milyen társadalmi viszonyok között élnek?

– Jehova tanúi mind tudjuk, öregje-fiatálja, hogy az ítélet bekövetkezik, és mi, az igazak, a megjavult Jehova-országban örökké fogunk uralkodni.

Egy jehovista a legutóbbi szavazás alkalmával ezt írta szavazólapjára: „Én Jehova királyságára szavazok. Hamar eljő.”

Új távlatot nyit egyes deviáns vallásos csoportok számára ez az új számítási variáns, amely az Isten városát, az új Jeruzsálemet rajzolja meg. Magukat csak hívőknek mondták azok, akik a Jelenések könyve 21. fejezet 16. verséből olvassák ki az új város méreteit.

– A város négyszög alakban fekszik. És aki megmérte vasvesszővel, tizenkétezer futamnyit mért. A Biblia alapján egy futam hossza százkilencven méter. Ezek szerint a város szélessége, hosszúsága, magassága egyaránt kétezer-kétszáz km. Az egész város térfogata huszonhétmillió köbméter. Nem kell aggódnuk azoknak, akik gúnyolva mondják: nem lesz hely a mennyben annyi ember számára. Ami pedig az új város építőanyagát illeti, nem anyagtalan szellemből, hanem megdicsőült anyagból épül majd fel. Minden átlátszó lesz.

Megdöbbentő pontossággal sorolta ez a néhány hívő az új felismerése-

ket. Szerintük az emberiség történelme éjfélfkor ér véget. A visszatérő Krisztus általános lefegyverzéseket hajt végre,

a pogányok is megtérnek Istenhez,

a nap hétszeres erősséggel fog tűzni, és ez nagy klimatikus változásokat okoz, ezért megnő a termékenység,

az állatvilágban mesés béke fog uralkodni,

az ember nem lesz többé a gépek szolgája és a robot áldozata,

az ember életereje, életkora többszörösére nő,

a halál aratása is korlátok közé szorul.

Érdekes beszélgetésem volt egy diplomással. Nem szakított a történelmi egyházzal, de túlnőtte azokat a dogmatikai korlátokat, amelyeket a hit számára a tradicionális keret biztosít.

– Mi vezette önt arra, hogy ennyire elmélyedjen az eszkatológiában?

– Több dolog. Az első talán az elemek felbomlása. Éppen az atom és az elektromosság titka. Hihetetlennek tűnik, de így van, az anyag törvényszerűségei vezettek arra a felismerésre, hogy egy új, anyagban is a teljesebb világ felé haladunk. S itt van az „öngyilkos civilizáció” gondolata. Az ember tönkreteszi a neki adott teret. Megismert világunk pusztulásra van ítélve, hiszen önmaga pusztítja. Ön még nem gondolkodott azon, hogy az egyre növekvő sebességnek mi lesz a vége? A mai tempó és gyorsulás már nem az embernek való. De talán a legdöntőbbben a halál gondolata vezetett arra, hogy az eljövendő új teremtés fényében éljek. A halálra nincs más megnyugtató válasz, mint az örök élet, a Mennyei Jeruzsálem realitása.

– Amit elmondott, szerintem egészen más, mint egyházának dogmatikája, amellyel nem szakított. Hogy oldja fel az ellentmondásokat?

– Kétségtelenül mások a felismeréseim, de ez nem azt jelenti, hogy új egyházat kell alapítani. Az egyház is csak múló jelenség. Annyi marad belőle, amennyi az örökkévaló egyházból kikristályosodott benne.

Ebből a beszélgetésből értettem meg, hogy akinek nincs kialakult világképe, azt egy ilyen beszélgetés is a deviáns vallásos csoportok valamelyikébe sodorhatja.

BEMERÍTETTEK

A keresztények alaptanításához tartozik a kiválasztás – kihívás gondolata. Eszerint Isten a világ kezdetétől annak végéig kiválaszt magának egy népet, amelyet üdvözít. És a világ népeiből való kiválasztás útján jön létre az egyház, a gyülekezet. A világból való kiválasztásnak, az egyházhoz tartozásnak lényeges jele a kereszténység. A mai tradicionális egyházi élet gyakorlatában mit is jelent a kereszténység? Nem teológiai értelemben, inkább társadalmi összefüggéseiben. Sokszor a hagyományokhoz való ragaszkodás jeleinek kell tekinteni a keresztelést. A keresztelések háttérben gyakran tisztázatlan szemlélet mutatkozik.

„Nem árt az a gyerekeknek! És ki tudja, hogy mi van?” Olykor a keresztesség misztikus varázserővel bír: nagymamák lopva kereszteltetik meg unokáikat – „nehogy valami baja essék szegénynek”! Vagy: „nem élhet úgy, hogy ne legyen védőszentje”!

A szekták és a történelmi egyházak között antagonisztikus ellentétként jelentkezik a keresztelésről vallott felfogás.

A szekták híve szerint a beavatás olyan erőt kölcsönöz, amely a teljes üdvbizonyosságot adja. A bemeztettek más emberekké lesznek, részesei a titokzatos Isten-istenségnek. A deviáns vallásosság ereje ebben rejlik. A kiválasztottság és a jövőben beteljesülő ígéretek teljességét nyerik el.

Több lelkészt kérdeztem meg, hogy miben látja gyülekezete területén a szekta erejét. A megkérdezettek a felnőttkorban történő bemeztkezésben vélik erejüket, szemben a köztudatban tradícióvá csontosodott gyermek-keresztességgel.

A szektákhoz tartozó hívőktől megkérdeztem, mi volt a legnagyobb élményük. Mindenki első helyre tette a bemeztkezést. Egy Jehova tanúja olyan élményszerűen mondta el, hogy érdemesnek tartom a magnószalagról szó szerint lemásolni:

– Annak idején bandagazda voltam az aratóknál. Jártunk ide-oda aratni. Hát ide sokféle ember eljött. Feltűnt nekem egy ember, aki soha nem káromkodott, alig ivott bort, és ha tehetett, mindig félrehúzódott, és egy könyvet olvasott. Aztán tudja, hogy van az ilyen helyen. Mindenki ugrotta meg csúfolta. „Na, mi van, Jehovás szent?” Hát aztán én egyszer a pártját fogtam. Elkezdttem vele beszélgetni. Kíváncsi lettem arra a Bibliára, amit olvasott. A munka vége felé megvettem tőle a Bibliát, itt van, ez az.

– Értette, amit olvasott a Bibliából?

– Nem nagyon, de az az ember mondta, hogy keressem azokat, akik

megmagyarázzák, de csak a Jehova királyhoz tartozóktól tanulják, mert a valláspapság eltévelyedett az igazságtól. Hamis próféták azok, és sorsuk meg van írva a Bibliában.

Hát én kerestem Jehova igaz tanút, és ők magyarázták nekem az igazságot. Úgy éreztem, hogy megértem a hitre 1947 telén. Nagyon vártam a nyarat, hogy a Dunánál bemerítsenek. Mentem volna én a jeges vízbe is, de a testvéreim nem engedtek.

Eljött annak az ideje is, a Dunánál alsónadrágra vetkőztem, meg két erős férfi is, lementünk a vízbe, ahol már elég mély volt, ottan lemerítettek a víz alá, és mondták: „T. József, mi téged a Szent Szellem nevében alámerítünk.”

A parton aztán egy jó beszélő mondta: „Mi téged befogadunk Jehova seregébe. Testvérünknek szólítunk, és te is szólíts minket annak, mi tegezzük téged, te is tegezz minket.”

Az asszony itt közbeszólt: „Milyen szép is az, tisztelt úr, mikor együtt vagyunk, és a kicsitől az öregig mind tegezzük egymást.”

A bemerítési szertartások eltérnek egymástól. Van olyan csoport, amelyben a történelmi egyházak bevett gyakorlata szerint a Máté evangéliumában megírt igeformulákat használják: „Nékem adatott minden hatalom mennyen és földön. Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek: és íme én tiveletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Máté 28:19,20).

Szervezettebb csoportoknál egy medencében s külön ruhában folyik a bemerítés szertartása.

A kisfelekezeti csoportok nem ismerik el érvényesnek egymás bemerítését. A különböző formákban történő bemerítések gyökereikben ugyanazt jelentik: a kiválasztottság, a megpecsételés és a bűnbocsánat erejét adják a benne részesülőeknek.

A tradicionális egyházakkal szemben a szektáknál felnőttkorban történő bemerítés az úgynevezett hitvalló formát jelenti, s kifejtett vallási világnézetet tükröz.

Azt gondolnánk, hogy az alapélményből fakadó kiválasztottsági tudat egységes formát jelent a kisfelekezetek között. A valóság nem ezt mutatja. A különböző kisfelekezetek között a feszültséget éppen a kiválasztottság tudata adja.

Például Bács-Kiskun megye egyik városában a pünkösdisták úgy tekin-

tik a baptistákat (akik szintén a SZET-hez tartoznak), mint akik eladták magukat az államnak.

– Azok már régen nem járnak hitben. Lepaktálnak lépten-nyomon a kommunistákkal.

– Ja, a baptisták, azok már dörgölőznek a reformátusokhoz meg az államhoz!

– A baptisták már elvilágiasodnak.

A baptisták viszont úgy tekintik a pünkösdista közösséget, mint akik a „hit gyermekcipőjében járnak”. Egy kicsit megmosolyogják hitbeli magatartásukat.

A megkérdezettek között sok rokonszenves, barátságos ember volt, de sok esetben éppen a kiválasztottság kerítése mögül elővillanó mosolyokban kis lenézés volt: „te azért kívül vagy!”. És volt szájalom is: „kár érte, hiszen a Bibliát is ismeri!”. Sokszor bosszantott ez a kiállhatatlan mosoly.

AZ ŐSMODELL

A deviáns vallásosság fő törekvése, hogy tükrözze az újszövetségi kor gyülekezeti formáját.¹⁴ Ősmodellnek tekintik és tökéletesnek tartják, mert „annyira jó volt, hogy még a Bibliába is bekerült”. Világjelenséggé válik az a nézet, hogy ma is érvényesülni kell azoknak az isteni erőknél, amelyek az újszövetségi kor gyülekezetében megvoltak. „A Szentlélek hiánya miatt nem munkálkodnak úgy a kegyelem erői, mint ahogy szükséges lenne.” Ez a felismerés főleg a pünkösdista mozgalmaknál erős. A pünkösdista kifejezést itt éppúgy gyűjtőfogalomként használom, mint az előbbieken az adventista megnevezést.

A pünkösdi mozgalmak szerteágazók. Közös vonásuk a lélek keresztsége. A Szentlélek csodálatos bizonyosságaira építik hitbeli világukat. Ezek a mozgalmak az úgynevezett kegyelmi ajándékok birtokosai szeretnének lenni. Gyakran esnek eksztázisba, és látomásaik vannak.

Kiskunmajsához tartozó tanyaközpontban látogattam meg a hívőket. Egy része őskereszténynek nevezi magát, míg a másik pünkösdistának. Hitüket együtt gyakorolják.

– A pünkösdisták és az őskeresztények egy hitelven vannak, hogy mégis kettő, az azért van, mert fönt a vezetők valamiben nem egyeznek – magyarázza a gyülekezetvezető.

– Rögtön megérezttem, mikor már bejött az udvarra, hogy nem hívő ember jött – kezdi az asszony.

– Mondja már meg, miből tudja?

– Az Atyám megjelenti ezeket, hogy megvédjen, meg nem úgy köszönt, hogy „békesség”. Akik megismerték Jézust, Alleluja, Alleluja, azok csak így tudnak köszönni, „békesség”.

– Ma nagyon nyugodtnak érzem magam, és békés természetű vagyok – próbálok védekezni.

– Nincs magának békessége – förmed rám az asszony. – Maga még nem tért meg Jézushoz.

– És ha mégis?

– Nem, azt nekem az Atyám megjelentené, Alleluja! Maga nem tért meg.

Álltunk a sáros udvar közepén, már-már el akartam menni, úgy látszott, itt nincs sikerem. A pár percig tartó csendet az asszony szakította meg.

– Igazolja magát, mutassa meg az igazolványát, ha látom, hogy rendben vannak a papírjai, beszélgethetünk.

Kicsit megdöbbsentem, így még egy hívővel sem jártam, pedig vagy ötvennel beszélgettem eddig. Végre bekerültünk a konyhába. Leírta a címet egy papírra, és így kezdte a beszélgetést.

– Én nagyon hitvány hívő vagyok, még nagyon sok mindent tökéletesíteni kell magamban.

– Hát igen, például, hogy bízzon az emberekben. Elmondaná, hogy miként tért meg?

– Előbb az uram lett Jézusé. Én még nehezteltem is rá, hogy elhagyta a katolikus hitet. Eljárt különböző helyekre, és megmondom úgy, ahogy volt, én is elkezdtem vele járni, mert féltékenykedtem. Aztán jöttek hozzánk is hívő testvérek. Egyszer is itt voltak. T. testvér azt mondta: „Itt van a Szentlélek közöttünk.” Egy rózsát láttam az asztalról fölemelkedni, ahogy emelkedett, úgy vált galambbá. Valakire rá fog szállni. Alleluja, Alleluja! Én egyszer csak hallok szép ezüstcsengőhangot, és érzem, hogy puha szárnyak simulnak arcomra. Olyan volt, mintha kigalamb finom, pihés szárnyát tették volna arcomhoz. Alleluja, Alleluja! Valami csodálatos volt, amit mondtam: napolja olejcső... .

(Sajnos, csak ezt a két „szót” tudtam leírni, mert nagyon gyorsan beszélt, s a magnetofont nem engedte használni.)

– Mit jelent, amit most mondott?

– Azt mi sem tudjuk megmagyarázni, mert nem volt közöttünk akkor

olyan, aki a nyelvek magyarázásának ajándékát kapta. Csodálatos a megtérés, kívánom, hogy maga is jusson el Jézushoz. Alleluja, Alleluja!

Érdemes egy koldusasszony megtérését is leírni. Vak volt, és kéregetésből élt.

– Régen volt szív az emberekben. Elég sokat adtak, de a mai világ már nem figyel oda a szegény koldusra.

Egyszer egy hívőnek az az indítása támadt, hogy a koldusasszonyt Jézushoz vezesse. Odaguggolt mellé, és hívta: „Jézus az összetört szívnek orvosa. A maga szíve össze van törve, ezért Jézusnak adja át.”

– Nem mondtam erre semmit – mondja a volt koldus. – Bizonytalannak éreztem az egész üzenetet. A szívem az valóban vérzett.

Jött legközelebb is az az ember, megint lehajolt mellém, és Jézusról beszélt. Mondta, hogyha Jézusé leszek, nem kell többet koldulni, mert ő fogja gondomat viselni.

Látja, vak vagyok. Egyszer nagy fényességet láttam, utána meg ezt az én kis szobámat. Szép rendbe volt minden, mint most is. Régen nem ilyen volt. És hangot is hallottam, amely ezt mondta: minden az asztalodon lesz. Alleluja, Alleluja!

Újra jött az az ember, és én elmondtam neki, amit láttam és hallottam. Hazavezetett, és két nap alatt megváltozott körülöttem minden. Asszonyok jöttek takarítani, meszelni, és munka közben ismeretlen, szép énekeket énekeltek. Engem az udvarra ültettek, és itt volt két látomásom újra.

Egy pünkösdista hívőtől a következőket idézem:

– Csodálatos élményem volt, amikor megkaptam a nyelveken szólás ajándékát. Egész héten sokat dolgoztam, így szombatra nagyon elfáradtam. Este feltérdeltem az ágyra, és úgy olvastam azt a részt a Bibliából, ahol arról van szó, hogy Isten tüzes nyelveken keresztül töltötte ki Szentlelkét, és így mindenki nyelveken szólt. A tömeg azt hitte róluk, hogy édes bortól részegek.

Hát kitártam a karomat, fel, messze az égre, és kiáltottam a Lélek után. Úgy, mint amikor a vízben fuldokló ember kiáltozik a segítségért.

Isten lelke a következő imát adta ajkamra: Jézus, miért haltál meg a kereszten? Ezt többször mondtam és egyre hangosabban. Utána más szót kaptam, teljesen idegen beszédet: nyapolja. . .

(Itt csak ezt az egy szót sikerült feljegyezni.)

– Nem értettem én ezt a beszédet, de jött egy olyan testvér, aki ezt megmagyarázta. Ez azt jelentette, hogy értem halt meg Jézus.

A pünkösdista gyülekezetek összejövetelei a kívülállók számára érthe-

retlen nyelvzavart jelentenek. Amíg a vezető a Bibliát olvassa, és magyarázza, aránylag nyugodt a gyülekezet. Csak „Alleluja!” bekiáltásokat tesznek. A nyelvzavar az imádkozással kezdődik. Sokszor egymás imádságába vágnak. Van, amikor négy-öt imádság hangzik egyszerre, és még „nyelveken” is szólnak. Van, aki erős ekstázisba esik, és prófétál.

Ahol erőskezd a gyülekezetvezető, ott a hitnek nincs meg ez a szabad folyása. Ha idegen téved be a gyülekezetbe, akkor különösen vigyáz arra, hogy kevés elragadtatás történjék. Pál apostolra hivatkozva teszi: „az ottlevő avatatlan miként fog a te hálaadásodra áment mondani, mikor nem tudja, mit beszélsz.”

Az ősmódelhez térnek vissza a szekták, amikor a szeretet gyakorlásáról vélekednek:

– Bizony, az első keresztyén gyülekezetben annyira szerették egymást, hogy mindenki arról ismerte fel őket. Mi is szeretnénk ilyen szeretetben élni.

– Csodálatos erő a Krisztustól kapott szeretet. Tíz évig kellett szeretni iszákos, verekedős uramat, mire összetört, és meg tudott térni az ő bűnös életéből.

– Sok hívő nővérünk és hűgunk szenved még a részeges ura vagy az elzüllött gyereke miatt.

– Egyik hívő nővérünket, mikor megpofozta a részeg ura, azt mondta neki, de nem sírva ám: „Üsd meg a másik arcomat is”. Erre az ura nagyon megverte, mindenféle szentfazéknak elmondta. Másnap, mikor kijózanodott, látta, hogy mennyire összetörte felesége arcát, és az mégis elkészítette a tiszta inget meg a reggelit. Hát az elkezdett sírni, és leborult hívő nővérünk lába elé. Ő pedig azt mondta az urának, hogy a kereszt elé térdelj le, mert arra van szükséged.

Egyes kisfelekezetek szeretetüket kiterjesztik a szubkulturált környezetre.

Egy gyermektelen házaspár komoly segítséget ad az utcabeli szegény családnak, amelyben a férfi iszákos, s nincs állandó munkaviszonya. Az öt gyerek után családi pótlékot sem kapnak. A házaspár körülbelül a családi pótlék összegével segíti a családot.

Sokan magányos öregeket keresnek fel. Mondhatnánk úgy is, hogy térítési szándékkal, de nem hiányzik a segítségnyújtás sem.

Néhány deviáns vallásosnál erősen jelentkezik az üldözés gondolata.

– Az első keresztyéneket üldözték, nem vette be őket a világ. Éppen így minket is üldözni fognak – mondja egy asszony.

– Már üldözték önt a hitéért? – kérdezem.

– Hát én még úgy nem szenvedtem, mint ahogy az első keresztyének vagy egyes emberek napjainkban, de azért szenvedés az is, amikor csúfolnak az ismerőseim.

– Krisztus követői mindig szenvedtek hitükért – mondja egy idősebb férfi. – Azt gondolja, hogy a mostani világban nem fognak szenvedni?

A mártíromság erősen jelentkezik a katonaságnál a fegyverfelvétel megtagadásakor. Egy-egy fiatalember híre messzire eljut, amikor „elítélik hitéért”, mert nem fogta meg a fegyvert. Ezek a tények erősítik a vélt hitigazságukat, nehéz az ellenkezőjéről meggyőzni őket.

Egy lelkész mesélte, hogy a második világháborúban, amikor tábori lelkesítő szolgálatot teljesített, kirendelték őt a siralomházba egy fiatalember mellé, akit halálra ítélték, mert nem fogta meg a fegyvert.

– Próbáltam őt meggyőzni, hisz az életéről volt szó. A fiatalember azt mondta: „Nem tud meggyőzni, inkább beszéljünk az Úr Jézusról, és ha valamit akar nekem segíteni, akkor a meggyőzés helyett inkább imádkozzon velem.”

Másnap volt a kivégzés. A fiatalembert falhoz állították, és azt mondta fennhangon: „Én megbocsátok nektek, mert nem tudjátok, mit cselekedtetek, és Jézusért halok meg.” A kivégzőosztagnak kétszer kellett vezényelni, mire eldőrdült a tűz.

Az ógyülekezet mintájára gyakorolják a „rendetlenek” megfeddését.

– Ha a gyülekezet úgy véli, hogy az illető ember nem úgy él, ahogy azt a Biblia megkívánja, először megfeddjük. Ha a feddésekre is nyakas marad, kizárjuk sorainkból.

Vannak csoportok, ahol nem mérnek ilyen szigorúan, inkább úgy tekintik a gyülekezetet, mint a bűnös számára a lelki kórházat.

Többen tettek „bizonyosságot” arról, hogy miként gyógyította meg őket az Úr.

– Pár éve súlyosan megbetegedtem – mondja egy idős férfi. – Az orvosok letettek rólam. Saját felelősségemre kihoztak a kórházból, és egyenesen a gyülekezetbe vittek. Itt imádkoztunk, énekeltünk. Bibliát olvastunk, kértük a gyógyulást, és az Úr meggyógyított engem. Azóta is egészséges vagyok.

– Egyszer súlyosan megbetegedett az egyik testvérünk – mondja egy hívő, aki kétkedés nélküli hitre törekszik, hogy kézzrátétellel gyógyíthatson. – Minden este ott voltunk a beteg házánál imádkozni. Többször éreztem, hogy ha rátenném a kezemet, úgy, ahogy az apostolok tették, és el-

mondanám az igét: „A Názáreti Jézus nevében mondom: kelj fel és járj!”, biztos meggyógyult volna szenvedő testvérünk. Nem tudtam megtenni, mert a Sátán mindig hitetlenséget adott. . .

Megfigyeléseim alapján úgy vélem, hogy az eltűnt első egyszerűség helyett ma egy bonyolult, sokágú vallásosság jelenik meg a deviáns törekvésekben. Vélt erényei mellett a legnagyobb gyengéje az ősmódellesőknek, hogy a hit egyszerűségét veszítették el. Túlméretezetté váltak alapelveik: a fegyelem, a szeretet, a testvériség.

HIT ÉS ÉLET

Hogy élnek ezek a deviáns vallásos emberek a világban, környezetükben? Mit csinálnak a családban, a munkahelyen? Ezekre a kérdésekre úgy próbálok feleletet adni, hogy minden rendszerezés nélkül leírom, amit láttam, és amit hallottam róluk.

– Nekünk szeretni kell az embereket, mert Isten szeret minket – mondja kedvesen egy negyven év körüli Jehova-tanú. Beszélgetés közben kiderül, hogy közvetlen szomszédaival haragban van. Az utcában, ahol lakik, egyetlen emberrel van köszönő viszonyban.

Egy másik hívőről a szomszéd magyarosan cifrázva azt mondja: – Az az ilyen. . . meg olyan. . . szentfazék! Megcsinálom mindig a kerítés alját, de ez újra meg újra felhúzza, és a csirkéi mind itt legelnek az én kertemben.

– Szeretik az embereket, de azért nyugodt szívvel átkot szórnak Jehova követői azokra, akik nem fogadják be őket.

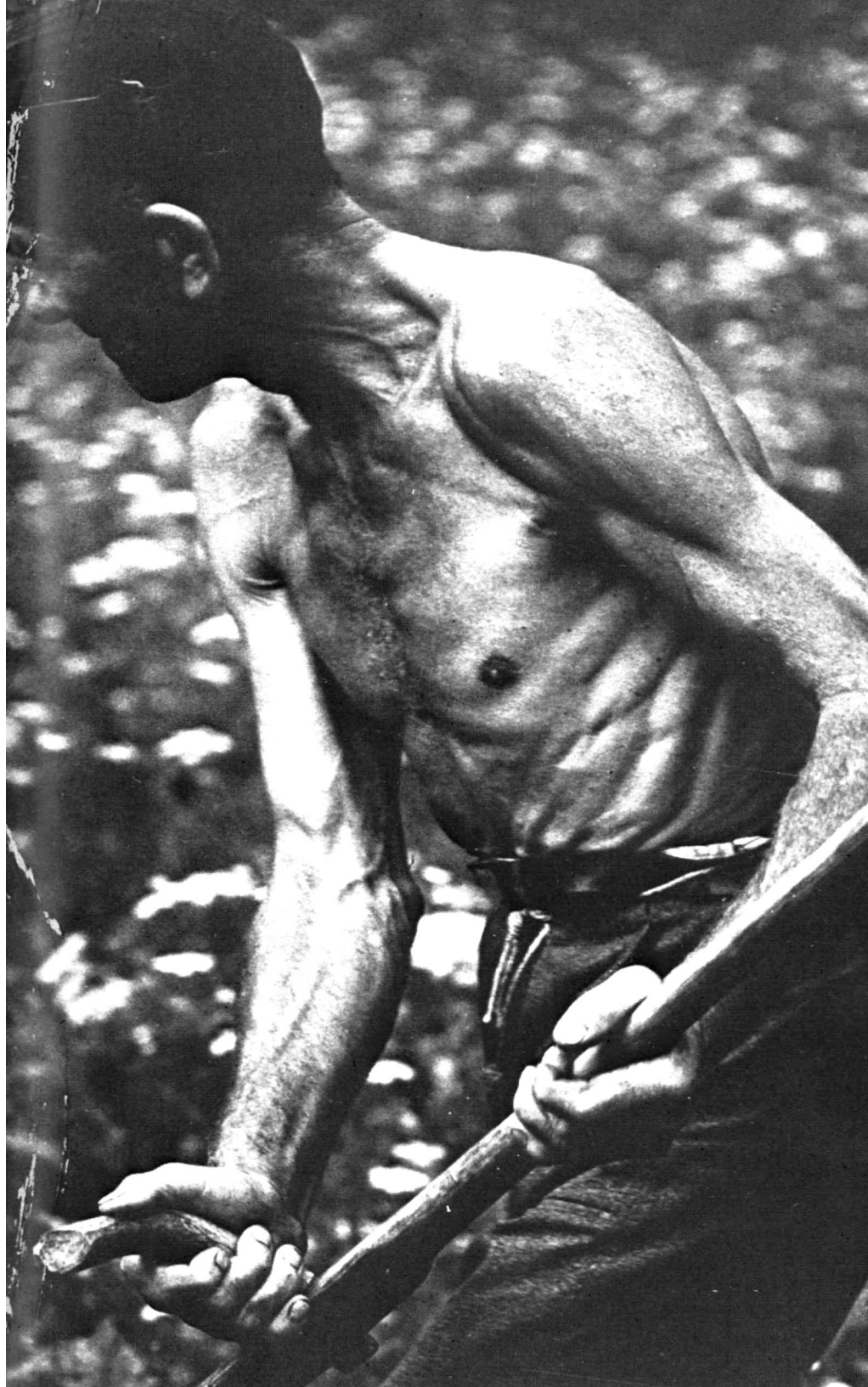
– Járt itt két idegen asszony – mondja egy kétgyermekes anya. – Nagyon kedvesek voltak, még cukorkával is kínálták a gyerekeket. Mondták, hogy őket Jehova küldte, mert közel a világ vége. Ez a világ mind elpusztul, de ha csatlakozunk Jehova seregéhez, megmenekülünk.

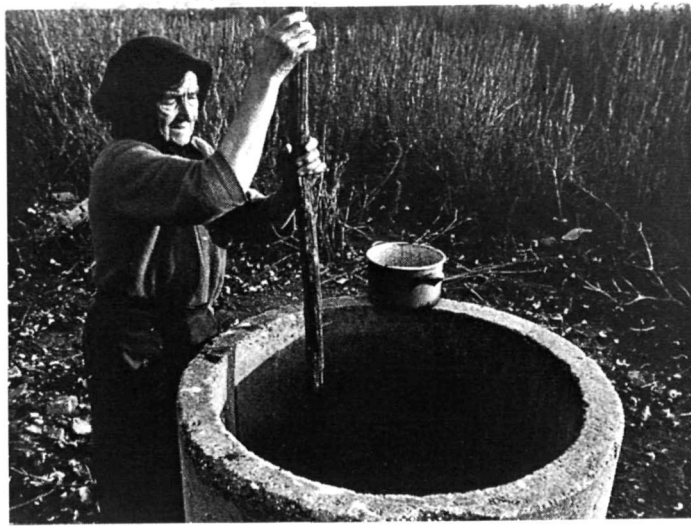
Mondtam nekik, hogy hagyjanak nekem békét. Hát a végére kedvességük elmúlt, és mikor elmentek, ilyesmit mondtak: a port is leverjük lábunkról, és a gyerekei magával együtt el fognak pusztulni. Közben a járdához verték lábukat. A kisfiam másnapra belázasodott. Nagyon megijedtem, és csak sokára nyugodtam meg, de ha valamelyik gyerekem beteg, rögtön eszembe jutnak azok az asszonyok.

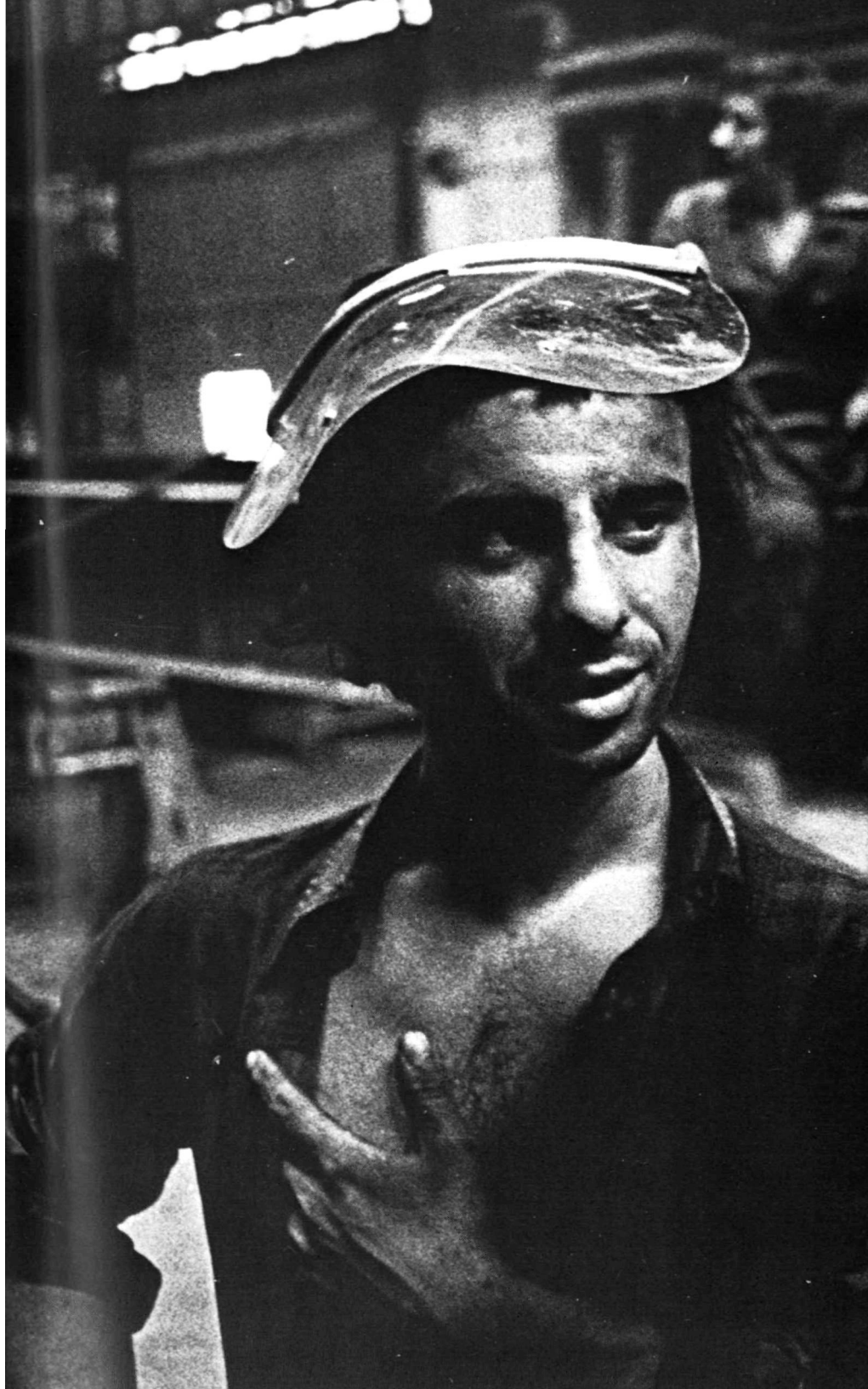
– Nagyon összetartanak – mondja egy brigádvezető. – A hívők egymást sarkallják. Ha a csoportvezető hívő, akkor maga köré gyűjti a többi hívőt. – Több példát mondott rá:

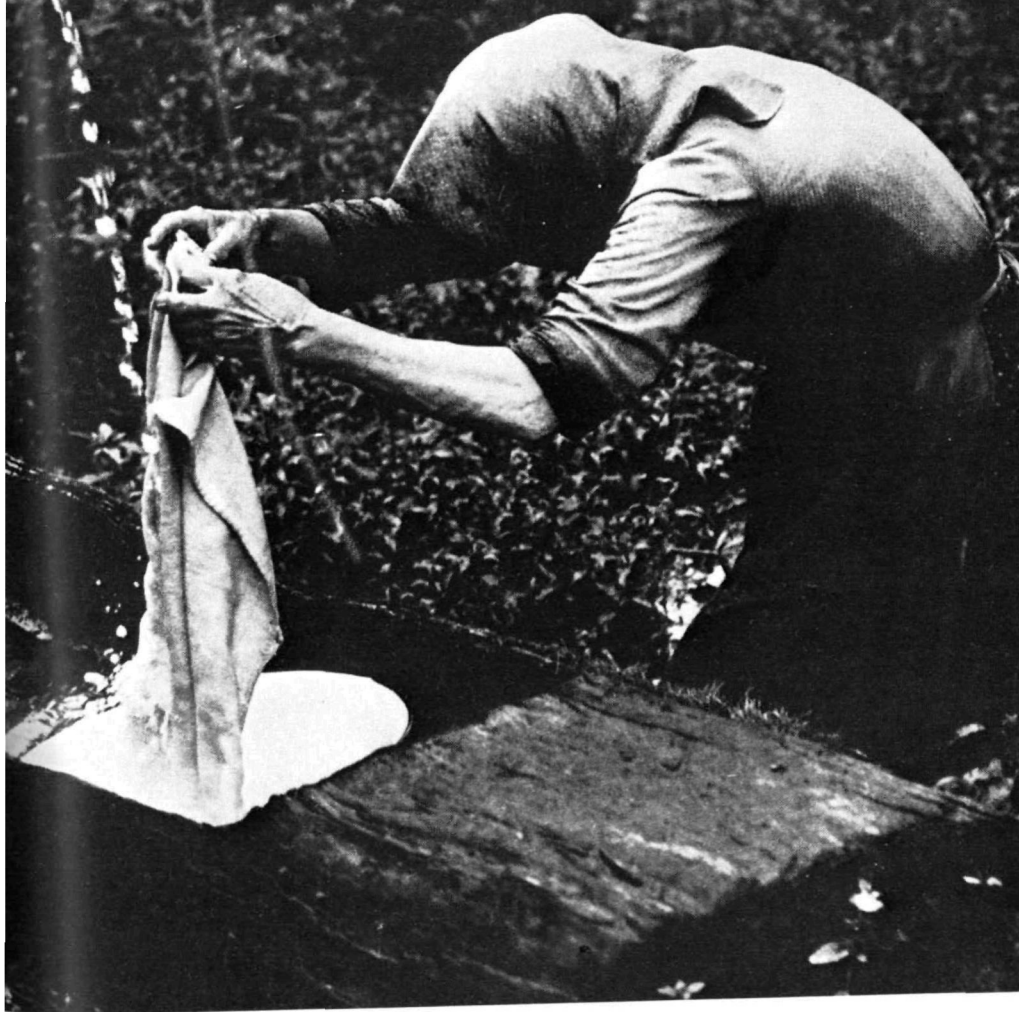

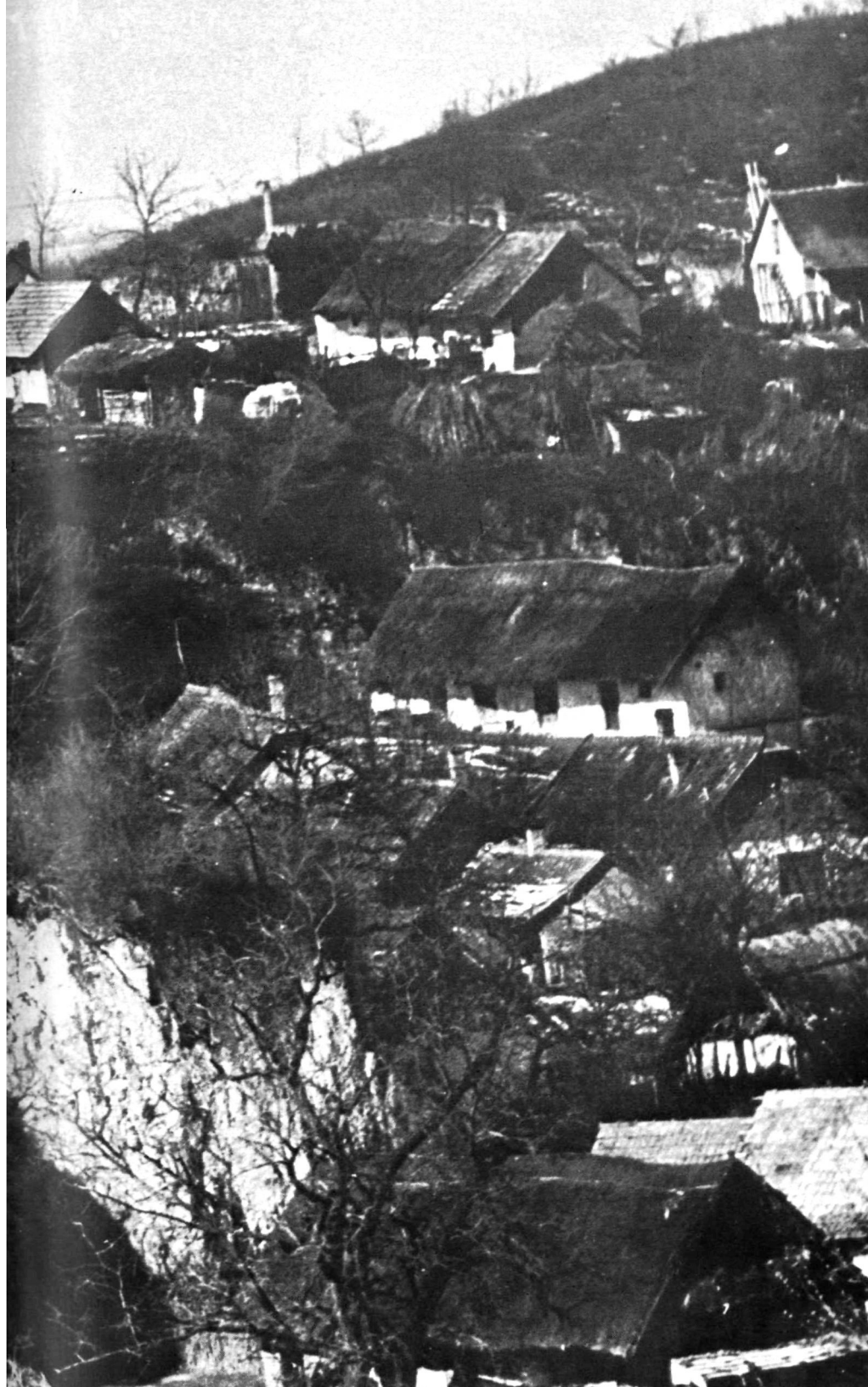

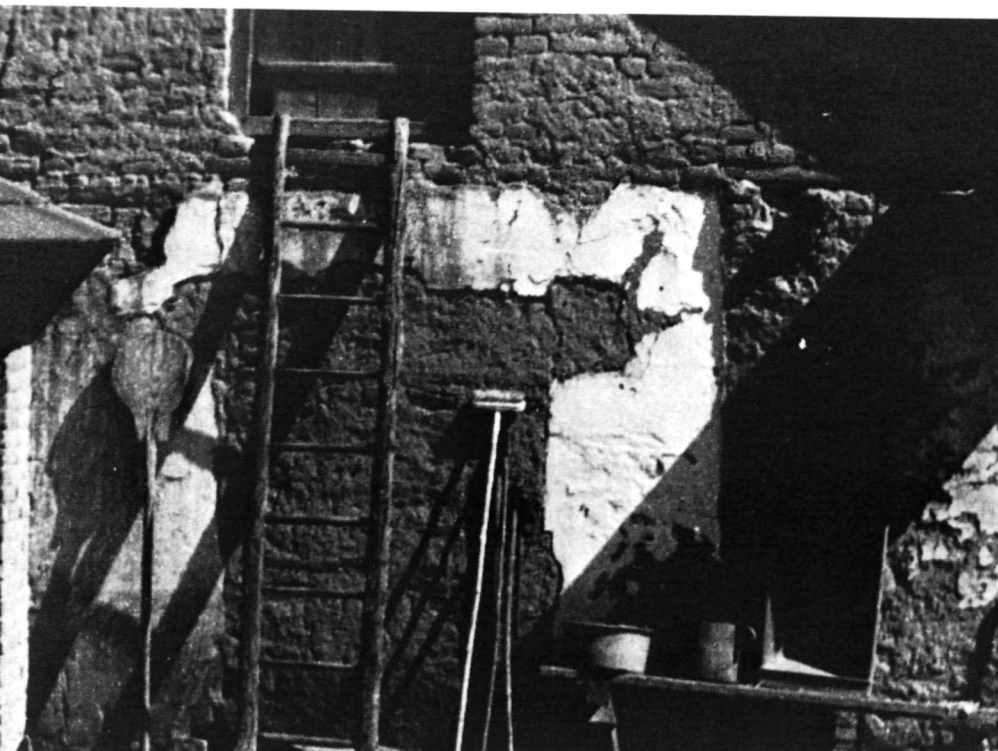

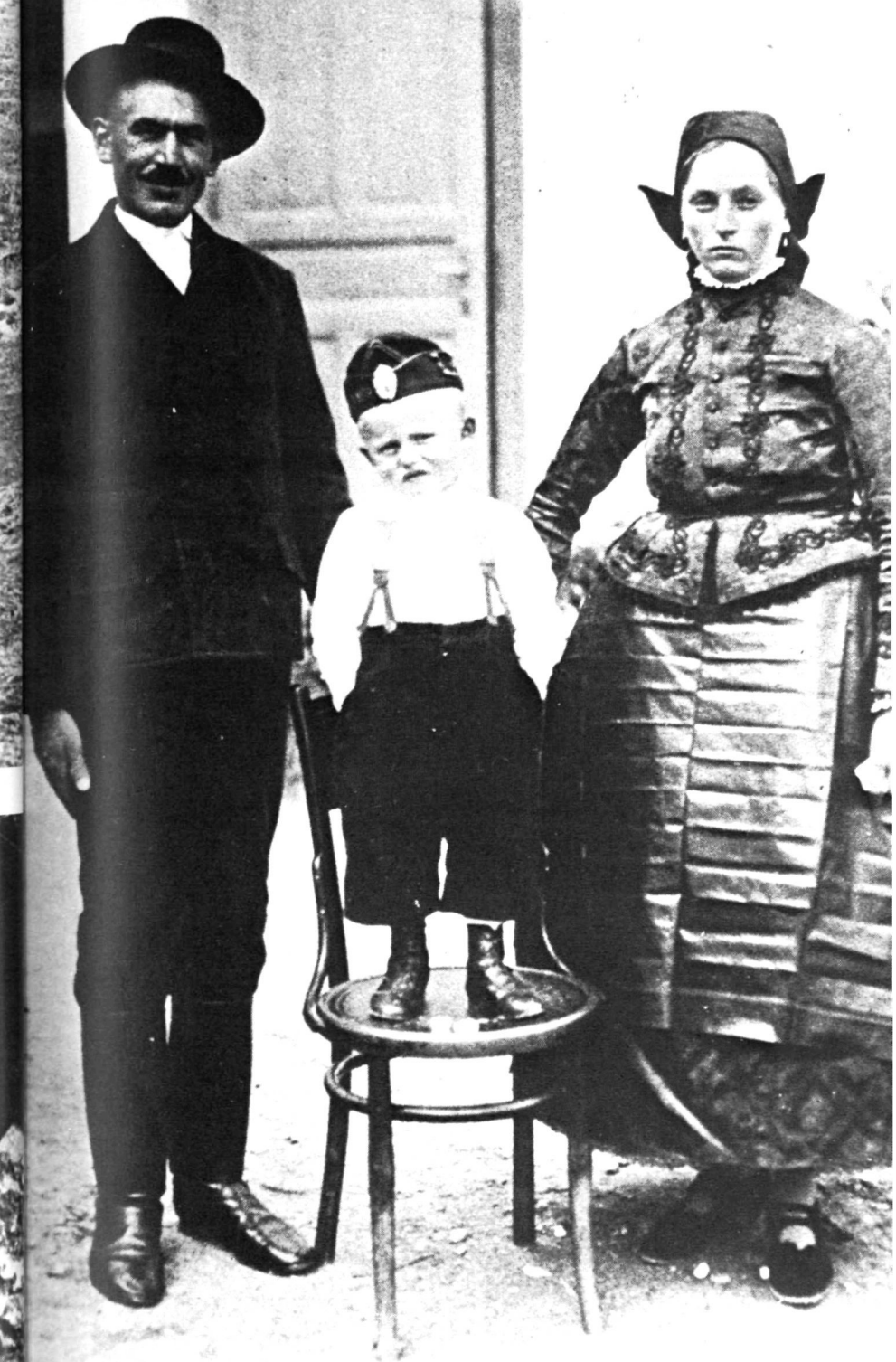
TENT-GRAY

KISÉRTÉSI
FIZIKA

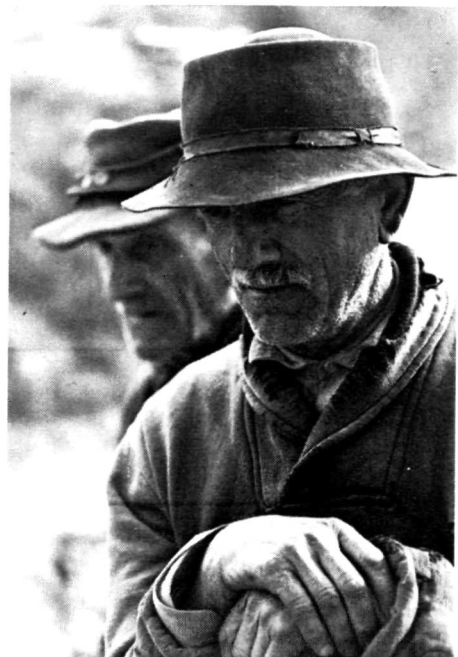

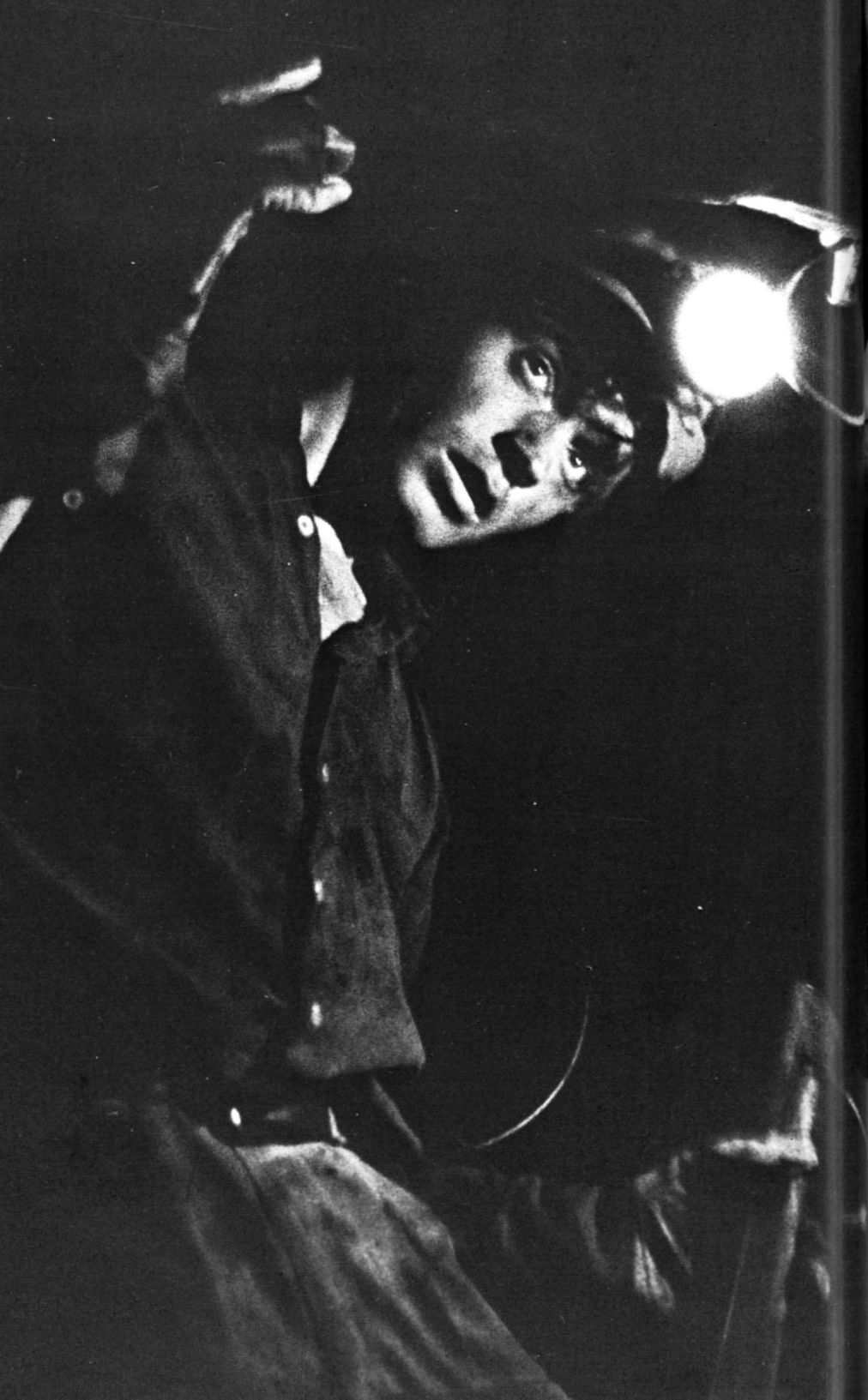

1. Egy kisvállalatnál mesélték, hogy az egyik raktárunkban mindig rendtelenség és hiány volt. Új raktárosnak egy fiatal embert tettek, akiről tudták, hogy valamilyen vallási szervezet tagja. Azóta példás rend van a raktárban.

2. Egy Jehovista asszony ötödik gyermekével volt várandós, mikor élethalál közötti állapotban vitték a szegedi klinikára. VÉRÁTÖMLESZTÉSRE volt szüksége. Mikor az ágyhoz vitték a készüléket, felugrott, és hisztérikusan tiltakozva rohant a kórterembe. – A vér az élet, nem engedem, hogy egy másik ember életét adják nekem. – A Jehovista tanok szerint az életet a vér hordozza. A vérben látják a másik ember személyiségét, karakterét. Az asszony attól félt, hogy a kapott vér őt megrontja.

A családtervezésről érdeklődtem. Jehova tanúi úgy vélekednek: „Az nincs benne az írásban, hány gyerekünk legyen.” „A védekezés nem bűn.” „A mesterséges elcsinálása a gyerekek halálos vétek, Jehova tanúi nem tehetik, mert ott már élet van.” „Úgy szeretkezzünk, mint más emberek, mert Jehova nem tiltja a szerelmet.” „A Bibliában is vannak szép szerelmes dolgok.” „Jehova tanúi is elválhatnak. Nincs előírva, hogy együtt éljenek, ha nem szeretik egymást.” „Ha valaki Jehova tanúja lesz, és el akar válni a feleségétől vagy az urától, nem bűn az, mert nem lehet hitetlennel egy igában járni.”

Mások úgy vélekednek: „A bujálkodó szeretkezés nagy bűn, tiltja a Biblia is. Aki a Biblia igazságához ragaszkodik, nem tehet ilyet. Vannak a testnek kívánságai. Ezek a kívánságok rabul ejthetik a gyengéket. Amikor azért csináljuk, hogy gyerekünk legyen, akkor nem bűn, mert az Úr azt mondta: szaporodjatok és sokasodjatok.”

Egy nyolcgyermekes nazarénus családnál példás rend és fegyelem van. Mindenkinnek megvan a családon belüli feladata. Feri a kertben a hagymás ágyak felelőse. Zsuzsa a gyerekszobáért felel, Jóska most a konyhai segítő. „Minden gyereknek megvan a napi teendője, minden munkát meg kell tanulni nekik” – mondja az édesanya. „Menjen csak be ebbe az utcába – mondja egy idős ember, akitől a helyismereteket szereztem. – A legszebb házak a hívőké.”

„Tudja, ez azért van, mert ezek az emberek nagyon összetartanak. Ha egy épít, ott van az egész hívő sereg. De nem ám vasárnap, ezek csak hétköznap dolgoznak.”

„Mi nem járunk szórakozni. A testvéri közösség, ahol az Úr Jézus Krisztussal megtelik szívünk, tökéletesen kielégít. Akinek tele van a szíve az igével, az nem kíván szórakozni.”

– Nem hiányzik önnek a tánc, a presszó, a mozi, egyszóval a szórakozás? – kérdezem a tizenhét éves lánytól.

– Nem. Vidám vagyok. Azok a lányok, akikkel együtt dolgozom, mind szórakoznak, de egy se boldog. Az egyik tegnap akart öngyilkos lenni, mert gyereket vár, és a fiúja otthagyta. A szórakozás csak kísértést ad, a kísértésből lesz a bűn, aki pedig bűnben van, az nem boldog.

– Érdekes a nazarénus fiatalok párválasztása – mondja egy pedagógus. – A fiatalok csoportosan elmennek egyik faluból a másikba. Az összejöveteleken különböző helyről jött fiúk és lányok találkoznak, szent énekeket énekelnek és imádkoznak. Az ilyen összejöveteleken a felnőttek irányításával megtörténik a párválasztás is.

– A hívőknél is csak úgy van a párválasztás, mint ahogy az én fiatal koromban volt – mondja egy idős református ember. – Mi a templomban szemben ültünk a lányokkal. A legénykarzatról nézegettük a lányokat. Sokszor az istentisztelet alatt választottuk ki, hogy kivel menjünk a bálba.

– Hogy milyenek a faluban a hívők? Nézze, van közöttük ilyen is meg olyan is. Embere válogatja. Jár itt a községbe kéményseprő, aki csak azért lett az, hogy jobban tudjon agitálni, de a munkáját nem végzi el becsületesen. Rettentő szövege van.

– Mikor ide kerültem a szövetkezetbe, nem tudtam, hogy itt vannak úgynevezett hívők. Eléggé rendezetlen volt a munkaidő. Sokszor vasárnapra is ki kellett írni az embereket munkára. Egy pénteki napon bejött hozzám négy ember, hogy ők vasárnap nem dolgoznak, mert az ünnep. Kérték, hogy ledolgozhassák előre a vasárnapot. Figyeltem őket sokáig, becsülettel rádolgoztak a vasárnapra. Nagyon pontos munkások.

– Jaj, csak ezektől a jehovistáktól szabadulhatnak meg! Izzága alakok, a munkafegyelmet zavarják, izgatják a kedélyeket.

– Lehet, hogy lenéznek a munkatársaim, hogy maradi vagyok, mert hiszek az Istenben. Én imádkozva dolgozom, van, aki káromkodva. Kinek van igaza, döntse el. A legalacsonyabb selejtszázalékkal én dolgozom, pedig a legtöbbet termelem.

Hogy milyen emberek a deviáns vallásosok? – embere válogatja.

TÁVLATOK

A szektásodás folyamatának előrejelzését megadni nem könnyű. Egyes vallásszociológusok és teológusok szerint a tradicionális vallásosságnak vége. „Le kell szállni a vallási nagyhatalom gondolatáról.” Keresztyén vonatkozásban már „nem lehet beszélni vallásosságról”. Ami régen szokás és egyben társadalmi követelmény volt, az már nem érvényesül. Ez a „népegyházi keret” szétesését jelenti.

A teológusok a modern ember számára már nem tartják alkalmasnak a nagy tömeggyülekezetet. A kereszténység jövőjét a kis intim csoportokban látják. A „nagy templomi tömegben elveszik az ember”. A kisközösségben kibontakozhat egyénisége, hitvilága. A teológusok gondolja, hogy miként lehet úgy összefogni a kis közösségeket, hogy ne szektásodjanak el.

A vallástól távolodó tömeg összetételénél fogva alkalmas a szekták sikereinek számára. A régi vallásos világnézet már nem, a marxista gondolkodás még nem hat sokakra.

Több szektással találkoztam, akik világnézetük tisztázatlansága miatt lettek azzá. Egy beszélgetés néhány mondatát idézem:

– Hogyan lett hívő?

– Azt, hogy Isten van, hittem, de csak annyira vettem komolyan, mint más ember. Isten azután lett valóság, hogy a Biblia igazságait megismertem.

– Ki segítette ebben?

– A feleségem. Akkor még csak menyasszonyom volt. Csak úgy vehettem el feleségül, ha én is bemerítkezem.

A szektásodásnak másik jó termőtalaja a magány. Az urbanizáció következtében sok idős szülő marad egyedül. Gyerekeik a városba mennek.

– Egy fiunk meg egy lányunk van – mondja egy idős házaspár. – A maguk lábán vannak. Szépen segítették is őket. Higgye el, a napjaink egybefolytak. Nem volt se vasárnapunk, se hétköznapiunk. A gyerekeket taníttattuk. A fiunknak segítettem autót is venni, azt reméltem, hogy egy hónapban egyszer legalább hazajönnek. Egyedüllétünkben találtak ránk a hívő testvérek. Azóta nem vagyunk magunkban. Jézus szüntelen velünk van, meg gyakran járunk a másik falu gyülekezetébe, vagy onnét jönnek hozzánk.

Távlatot ad a szektának az a hitbeli öntudat is, amellyel sok vonatkozás-

ban a történelmi egyházak „fölközt” állnak. Egy kislevelekezethez tartozó azt mondta: nem kell amiatt aggódni, hogy a hitnek nincs jövője.

– Mi nem számokban látjuk a jövőt – mondja egy férfi. – Isten kiválasztásában a számok korlátozottak, de az érdeklődés nagymértékű az emberekben.

A történelmi egyházak sokszor a válság valóságában élnek. A szekták – habár számuk kicsi – nem érzik a hit válságát, pontosabban: a hamis tudatot még nem kezdte ki a józan kételkedés.

JEGYZETEK

1. Dietrich Bonhoeffer német evangélikus lelkész. 1945. április 9-én kivégezték, mert közvetve részt vett a Hitler elleni összeesküvésben.
2. Makkai Sándor: *A vallás az emberiség életében.*
3. Makkai Sándor: *A szekták keletkezése,* 1917. Kolozsvár.
4. Csikesz Sándor: *A szektákról.*
5. Veres Péter: *Szűrszó,* 38. old.
6. Veres Péter: i. m. 39. old.
7. Charles Taza Russel, a Jehova tanúi szekta alapítója. 1913-ban indítja el mozgalmát.
8. William Miller (1782–1849), Pittsfieldben született. Katonatiszt volt, majd farmer lett. 1803-ban nősült meg, és Wermont államba költözött. Vallási kérdésekben szkeptikus. 1816-ban kezdte a Bibliát tanulmányozni. 1818-ban jutott arra az eredményre, hogy Dániel könyve 8: 14-ben említett 2300 éves időszak hamarosan lejár. 1831-ben kezdi hirdetni tanításait.
9. Joseph Bates (1792–1872), Fairhavenben született. Hajóskapitány és hajótulajdonos volt. 1828-ban abbahagyta a hajózást, és 1839-ben elfogadja Miller nézetét, és ettől kezdve teljesen a mozgalomnak él. 1846-ban jelenteti meg egyik könyvét: *A hetednapos szombat örök jegy* címmel.
10. James White (1821–1881), Palmyrában született. Tanítóként dolgozott. Otthagytta a pedagógiai pályát, és a Miller-mozgalomban 1843-ban lelkész lett.
11. E. G. White: i. m.
12. *Boldog élet: 1973.*
13. *Boldog élet: 1973.*
14. Az I. sz. elején Jeruzsálemben alakult gyülekezet. Krisztus második visszajövetelét várták. Szeretközösségben éltek, egy vagyonközösséget alkottak. Lelki ajándékok elnyerésére törekedtek: gyógyítás, nyelveken szólás, prófétálás stb.

FORRÁS. 1976. MÁRCIUS (4. SZ.)

VÁGI GÁBOR

A közelmúlt és értékelése egy magyar faluban

Mezőhegyes 8800 lakosú nagyközség. Békés megyében, a mezőkovácsházi járásban fekszik. A lakosság fele a község belterületén, a „központban” él, másik fele külterületen, 100-300 lelkes kis majorokban lakik. Ebben a községben működik az ország legrégebb állami gazdasága: II. József alapította 1785-ben. Az állami birtok rendeltetése cleinte kizárólag a lótenyésztés fellendítése volt, s katonai személyzettel működött. Idővel egyre több fajta állat tenyésztése, egyre szerteágazóbb szántóföldi növénytermelés kapcsolódott az eredeti profilhoz. Az 1870-es években végleg különvált a katonai (lótenyésztő) és a polgári (általában mezőgazdasági) szervezet. Tulajdonképpen az utóbbi nevezhető a mai Állami Gazdaság elődjének. A múlt század utolsó évtizedeiben feldolgozó üzemekkel (szeszgyárak, cukorgyár, malmok, kendergyár, vágóhíd stb.) egészült ki a birtok. A katonai szervezet súlya egyre csökkent, a felszabadulással ez a rész teljesen meg is szűnt.

Az állami birtok felét a földosztáskor felosztották. A kiosztott földeken a régi majorok helyén apró falvak épültek. (Közigazgatásilag ezek továbbra is Mezőhegyeshez tartoznak.) A többi major az Állami Gazdaság kezén maradt. A község korábban egy volt az állami birtokkal (harmincezer holdját drótkerítés és árok vette körül); 1945-ben ez a szervezeti egység azután felbomlott. A legtöbb foglalkoztatottja azonban ma is az Állami Gazdaságnak van, a faluban élő családoknak közel a fele kapcsolódik ehhez a nagyüzemhez. A második legnagyobb gazdasági egység a cukorgyár. Itt jól képzett, többnyire két szakmával is rendelkező szakmunkások alkotják az állandó személyzetet. A községben működik egy Vasipari KTSZ (ez az Állami Gazdaság régi gépjavitó műhelyéből alakult), és még néhány kisebb gazdasági egység (ÁFÉSZ, kendergyár, a Hódmodell szövetkezet kis bedolgozó üzeme stb.). A község ezen a vidéken viszonylag erősebben ipari jellegűnek számít, vállalatai mintegy nyolcszáz bejárót fo-

gadnak a környékről. A mezőgazdaságból élők kisebb hányada tsz-tag, ők a környékbeli falvak termelőszövetkezeteiben dolgoznak. A község tsz-ei ugyanis igen kicsik voltak, s a hatvanas évek végén egyesültek a szomszédos falvak szövetkezeteivel.

ELŐZETES MAGYARÁZKODÁS A MŰFAJRÓL

Ez a tanulmány tulajdonképpen nem önálló írás, inkább kommentárokkal megtűzdelt idézetmontázs egy község – mintegy nyolcvan évre visszanyúló – mozgalmi múltjáról. Módszere azonban nem azt a célt szolgálja, hogy – ha hézagosan is – elmesélje, elsorolja e nyolcvan év politikai megmozdulásait, mozgalmi eseményeit. Miközben a község múltjában ilyen események után nyomoztam, a kezembe került források egymáshoz illesztésekor nem a belőlük feltáruló történet mozgalmassága tűnt szembe; sokkal inkább maguknak a forrásoknak az egymáshoz való viszonya, az események *értelmezésének sokszínűsége és saját története*. Mindenekelőtt a forrásokat vizsgálom tehát. Ezek nem „igazi” történeti források, hanem interpretációk: kezdő vagy amatőr történészek, hivatalnokok, a községben élő néhány ember, esetleg újságírók szólnak meg, és mondanak véleményt. Az idézetek tehát nem a tényleges történések kiderítésére alkalmas *történelmi dokumentumok*, és nem is ilyenek utólagos *tudományos összegzései*. (Néhány kivétel akad.) Inkább e kettő között, valahol a köznapi tudatban élő (vagy élt) kommentárok a tényekhez. A történések kronológiájához már csupán technikai okokból is ragaszkodnom kellett, de ahol szükségesnek láttam, megtörtem ezt a rendet. A századforduló óta eltelt időszakból néhány konkrét eseményt, epizódot idéznék fel. Ezek: 1919, a két háború közötti cukorgyári sztrájkok, a felszabadulás és a földosztás, a koalíciós időszak és az azt követő néhány év, azután 1956, majd a mezőgazdaság kollektivizálásának éveit. Végül a mozgalmi élet mai helyzetéről szóban nyilatkoztak néhányan. (Az események, évek és időszakok e sora semmiféle periodizációt nem kíván sugallni: egyszerűen ezekről az esetekről szólnak, ezeket értékelik a kiválasztott és idézett források.) A bemutatandó válogatás ugyanakkor meglehetősen heterogén: nemcsak a szerzők politikai ítéletei térnek el egymástól, de az írások vegyesek aszerint is, hogy szerzőik mennyire „hivatalos” véleményt képviselnek, mennyiben „kompetensek” az érintett kérdésekben.

Válogatásom – természetesen – szubjektív. Alig hiszem, hogy ugyan-

ezekből a dokumentumokból olyan összeállítást is ki lehetne válogatni, amelynek tartalma, kicsengése élesen eltér az itt következőktől – mégis, mindazért, ami e montázs kapcsán eszembe jut, egyedül én felelek, s nem a montázs. Mivel az idézetek nem a történeti forráskutatás követelményeinek megfelelő, rendszeres gyűjtésből kiemelt darabok, interpretációjuk sem szaktudományos igényű összefoglalás. De ezek a műfajra és forrásaimra vonatkozó megjegyzések sem a felelősség elhárítását kívánják szolgálni: nem kérem arra az olvasót, hogy ne vegyen komolyan. Csupán annyiról van szó, hogy írásom nem kacérkodik azokkal a műfajokkal, amelyekre esetleg hasonlít. Azt remélem: amiről szól, világosan és közvetlenül kirajzolódik majd a következő oldalakon.

A KATEGÓRIÁK

A forrásokban (jobb híján krónikáknak nevezem őket) van egy feltűnően, újra meg újra visszatérő elem: az *események szereplőinek megnevezése*. E krónikák a mezőhegyesi politikai megmozdulásokat négy nagy társadalmi csoport nevéhez fűzik: 1. *Mezőgazdasági cselédek* (az állami gazdaság állandó dolgozói); 2. *Cukorgyári (és állami gazdasági gépműhelyi) iparosok*; 3. *Falusiak* (a környező községekben a cukorgyárba bejáró idénymunkások, illetve általában a Mezőhegyes körüli falvak lakói); 4. *Summások* (az Állami Ménesbirtokra – de a cukorgyárba is – távolról, általában a Felvidékről és Nógrádból érkező idénymunkások).

Ez a kép persze nem pótolja, nem is pótolhatja Mezőhegyes tényleges, ennél sokkal finomabban strukturált társadalmi összetételének leírását. De az események krónikaiban ezek a rétegek a résztvevők. Ez a rétegzés ugyanakkor nem mindenestül hamis, csupán durva. Lényegében azt tükrözi, hogy az állami gazdaságnak és a cukorgyárnak egyaránt volt egy állandó munkásállománya (cselédek, iparosok), és mindkettő foglalkoztatott idénymunkásokat is (a ménesbirtok tavasszal és nyáron summásokat, a cukorgyár ősszel és télen falusiakat és felvidékieket). A falusiak nemcsak mint cukorgyári munkások, hanem 1945-től mint földhöz juttatottak is szerepelnek. (Hogy ezek *nem ugyanazok* a falusiak, az nyilvánvaló – de a nekünk egy.)

A politikai megmozdulások persze mindig valami *ellen* irányultak, vagy valami *mellett* álltak ki: ez a valami a mindenkori államhatalom. Pontosabban: két, egymást történetileg követő (az 1945 előtti és az az utáni) állam-

hatalom, illetve ezek helyi képviselői. E meg nem nevezett, de mindig jelenlevő és aktívan cselekvő „réteg” az események további főszereplője. (A réteg kifejezés erre áll legkevésbé, hiszen hol a ménesbirtok intézői, gazdasági vezetői, hol a cukorgyár vezetői mint munkaadók, hol a csendőrség, hol a községi tanács, a rendőrség, a pártszervezet stb. volt a megtámadott vagy éppen megtorló fél.)

A négy „főszereplőre” visszatérve: az ilyen „besorolások” természetesen mindig gyanúsak. Előre kell bocsátanom, hogy ezek a kategóriák nézetem szerint egyre inkább elavulnak, s hogy már eredetileg is – mondjuk, az 1910-es években – túlságosan durvák voltak. De tanulmányom tárgyi váza éppen *a rájuk épülő sztereotípiáknak* a történelmi önmozgása. Nem kívánom elhessenteni az olvasó feszült gyanakvását, amely várhatóan elfogja majd cikkem olvasása közben. Ez a gyanú, hogy úgy mondjam, objektíve ott lebeg a sorok fölött, s végül az egyre hamisabban csengő kategóriákat fel is kell majd oldanom, félre kell dobnom. Addig azonban a krónikásoktól átveszem és használom őket.¹

A HAGYOMÁNYOK

Egy 1963-ban írott egyetemi szakdolgozat néhány sorával kezdeném: „...itt semmi sem mutatta, hogy a Viharsarokban vagyunk. Mezőhegyes történetében nincsenek komolyabb forradalmi hagyományok.” (Iványi Anna: Az 1945-ös földosztás Mezőhegyesen. Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, 1963.; Series Marxistica-Leninistica.)

A kezdet valóban nem éppen dicső. Mezőhegyes a századfordulón amolyan sztrájkterő sziget volt. Az állam az agrármozgalmak ellen többnyire a Felvidékről és a Kárpátaljáról hozatott idénymunkásokat vetett be, s ezeknek az akcióknak kiinduló állomásául az állami mezőgazdasági birtokokat (Mezőhegyes, Bábolna, Kisbér) használta fel. Úgy tűnik, Mezőhegyes volt e sötét taktika egyik fő támaszpontja: 1897-től kezdve évente több száz, olesón felfogadott aratómunkást hozattak ide, s szükség esetén különvonattal szállították őket a „veszélyeztetett birtokra”.

A sztrájkterésre bevetett aratómunkások, amikor átkerültek a Dunántúlra, néhányszor – nem mindig – észbe kaptak, s maguk is csatlakoztak a sztrájkolókhöz. A borzalmas nyomor, amelyből jöttek, azt hiszem, mégis magyarázza – és menti is –, ha nem tettek így.

Mezőhegyes 1919-es eseményeiről talán legbővebben a község elöljá-

róinak egy kb. tízoldalas gépelt feljegyzése szól (a levél a megyei főjegyző 1920-ban kiadott felhívására készült, 1921 márciusában). Ebben olvasható az alábbi részlet (a kiemelések az összes idézetben tőlem. – V. G.): „Hogy pedig itt a forradalommal kapcsolatos véres kimenetelű momentumok elmaradtak, az itteni speciális helyzeten kívül – a község területe és épületei állami birtok lévén – részben annak köszönhető, hogy a leginkább *állami gazdasági cselédekből*, továbbá *állami és gyári, ipari alkalmazottakból* álló lakosságunk már a forradalom kezdetén olyan magas fizetést erőszakolt ki magának, mely, különösen a *vidékről iderándult agitátorok* állandó izgatása dacára is, vad indulataikat csillapította. . .” (Csanád vm. alispánjának iratai 4396/1921 CsML.) Egy későbbi jelentésből:

„Mezőhegyest speciális helyzete megkímélte attól, hogy a commun ideje alatt az állam vagyona nagy kárt szenvedjen. Bár az *idegen agitátorok* egész raja lepte el a községet, mégis elég nyugodtan viselkedtek a lakosok.” (Csanád-Arad-Torontál vármegye Közigazgatási Bizottságának jelentése az 1927. évről; idézi Iványi Anna, i. m.)

Az említett béremelésekről (inkább csak követelésekről) lesz még szó; egyelőre annyi fontos, hogy a Horthy-rendszer tisztségviselői a *belybelieket* viszonylag nyugodtának és lojálisaknak látják, s izgatással *nem mezőhegyesi* embereket, agitátorokat vádolnak.

A két világháború közötti időszak helyi mozgalmairól sajnos keveset tudok.² Az egyetlen, de igen bonyolult eseménysorozat a cukorgyári elbocsátások és sztrájkok története a harmincas években. (Ezek kapcsán csupán néhány *tényt* villantok fel; elbeszéljük tartózkodik mindenféle értékeléstől. Maguk az események azonban a későbbiekben jól értelmezhetőek lesznek, pontosabban: rávilágítanak majd néhány más esemény értelmezésének ellentmondásaira.)

A cukorgyárnak – mint arról már esett szó – az őszi-téli kampányidőszakban sok idénymunkásra van szüksége minden évben. Ezek a tulajdonképpeni segédmunkákat végzik. A gyárnak a századfordulótól 1930-ig állandó nehézséget okozott, hogy honnan szerezzen ilyen munkaerőt. 1906 és 1930 között egyetlen év sem volt, amikor gondját a környék falvaiban toborzott idénymunkásokkal tudta volna megoldani. Hol hadifoglyokkal, hol az internáló tábor foglyaival,³ hol pedig – 1920–30 között – északról hozatott idénymunkásokkal volt kénytelen dolgozni. A húszas évek viszonylagos mezőgazdasági konjunktúrájában a környék közép- és nagybirtokain igen magas napszámért fizettek, s így gyakorlatilag nem maradt a cukorgyár számára elegendő szabad munkaerő. (Szeptemberben,

amikor a kampány beindul, még javában tartanak az őszi mezőgazdasági munkák – a gyárnak viszont már az induláskor be kell biztosítania magát az egész kampányidőszakra.) A gazdasági válság aztán megfordította a helyzetet; 1930-ban már nem kellett távolról hozatni a munkaerőt. A feldolgozandó cukorrépa mennyisége is egyre csökkent. Nemcsak a munkaerőkínálat nőtt meg tehát, hanem a gyár feladatai, így az általa kínált munkalehetőségek is megesappantak.

A cukorgyár ebben a helyzetben elbocsátásokat helyezett kilátásba. A szakmunkásság, az állandó munkásgárda azzal reagált, hogy 25°,-os bércsökkenést vállalt, továbbá átvállalta a segédmunkák egy részét is, annak fejében, hogy csak az idénymunkásoknak mondjon fel a vezetőség. Ez a munkásszolidaritás tehát csak az állandó „gyári emberekre” terjedt ki, amivel ez a gárda feltehetően élesen szembekerült a keze alatt dolgozó falusi idénymunkásokkal. 1936-ban aztán az idénymunkások is sztrájkba álltak, 50°,-os béremelést követelve. Ez nagyon nagy követelésnek tűnik, de a kampányidőszak közepén katasztrofális következményekkel fenyegette a vezetőséget, s így a kért béremelést meg is adták. Mezőhegyesen azonban, az eddigiekből tudjuk, nagyon jól ismert volt a sztrájk törés fogalma: a következő kampányra már azzal készült fel a gyár, hogy az ország északi területeiről is hozatott segédmunkásokat. Így biztosítva magát, 20°,-kal csökkentette az előző évi béreket. A taktika bevált, ebben a kampányban nem volt sztrájk: „A szerződötett dolgozók közé a gyárvezetők a szegedi csendőrségi nyomozó osztag két megbízottját építették be munkásként. . . Ezek jelentése szerint több alkalommal történt szervezkedés sztrájkra, de a szándékot a *környékbeli dolgozók a felvidéki munkások* tartózkodása miatt nem valósíthatták meg.” (Sipitzky András: *A Mezőhegyesi Cukorgyár története az alapítástól napjainkig [1889–1960]*. Békési Élet, 1966. 1. sz.)

Annyi az elmondottakból – bármennyire is kevés ez – mindenesetre kiderül, hogy a cukorgyár vezetőségének kitűnően sikerült kijátszani a „gyári embereket” és az északi idénymunkásokat a „falusiak” ellen. Míg bizalmatlanságot és feszültségeket szított közöttük, maga mint munkaadó mindig nyert.

Az is valószínűnek látszik, hogy a „falusi” bejáróknak volt a legtöbb okuk a zúgólódásra, s hogy az állandó munkások a maguk harcait a falusiaknál talán kevésbé radikálisan, de egymást eltökéltebben és sikeresebben támogatva vívták meg.

A ménesbirtokra (Állami Gazdaság) áttérve: nem találtam nyomát,

hogy itt a két világháború között számottevő gazdasági vagy politikai jellegű szervezkedés történt volna. Egy 1973-ban, az Állami Gazdaság lapjában megjelent visszaemlékezés szintén a környék bejáróira utal, jóllehet maga a cikk, amelyből idézek, a *mezőgazdasági dolgozók szakszervezeti tevékenységéről* szól: „... a régi rendszer urai a gazdaság (Állami Gazdaság) dolgozóit mindenképpen el akarták zárni a szervezkedéstől. Mégis, a cukorgyári kampány ideje alatt a *környező falvakból, községekből jövő dolgozók* legjobbjainak hangja eljutott hozzánk is.” (Resetár József, az Állami Gazdaság SZB-titkára: Szervezett dolgozók helytállása, Mezőhegyes, a Mezőhegyesi Állami Gazdaság dolgozóinak lapja, 1973. november.) Az idézett szakdolgozat szerzője pedig így ír a falusiakról (és a cselédekről) a gazdaság „káderpolitikája” kapcsán: „Könnyen elmehetett mindenki, anélkül nehezebben vettek fel új embert, különösen falusit. Nem szerették a *falusi embert*, aki nehezen nyugodott bele a megszokottnál nagyobb igazságtalanságba, és *jobban ismerte jogait*... A régi cselédek közül kevesen mentek el, szinte összeszűntek a gazdasággal. A környező falvakból idetelepültek könnyebben mozdultak, ők nem születtek bele a katonás cselédéletbe, a *faluból szabadabb szellemet hoztak*.” (Iványi Anna, i. m.)

Némileg tágítva a képet, az uradalmi cselédségről mint rétegről általában hasonló volt a baloldali, népi írók értékelése. Erdei például ezt jósolta: „Ha történik valami a paraszttal, azt nem ezek a pusztai cselédek fogják megcsinálni, hiszen őket is úgy kell majd talpra állítani, ha valaha sor kerül erre” (Erdei Ferenc: Parasztok). Jól ismert Illyés és Kovács Imre vélekedése is a pusztai cselédség mozgalmi potenciájáról.

1945-ben aztán sok minden történt a paraszttal, amiben a cselédek, úgy látszik, valóban nem voltak főszereplők. A földosztás Mezőhegyesen nem a cselédek mozgalma volt elsősorban: „Mind gyakrabban beszéltek a föld szétosztásáról, különösen a *szomszédos falvak aktívabb lakóinak hatására*. Odáig azonban nem jutottak el, hogy maguk cselekedjenek. A több évtizedes erős szellemi és politikai zárlat félelmet oltott az emberekbe, és passzivitáshoz szoktatta őket. Ugyanakkor az itt dolgozók anyagilag jobban el voltak látva, mint a környező falvak szegényparaszt, agrárproletár elemei. ... A harmadik ok: az állami gazdaságban való élet, a nagyüzemi gazdálkodás ismerete bizonyos fajtájú kollektív érzést keltett az emberekben.” (Iványi Anna, i. m.)

Eddig tehát a képzet viszonylag egyértelmű: a helybeli cseléd nem mozgolódik, az iparos valamivel inkább, s a környező falvak agrárproletárjai hozzák elsősorban az elégedetlen, követelő, majd forradalmi hangokat.

A távolról érkezett idénymunkásoknak pedig többnyire a sztrájkterő szerep jut ezekben a folyamatokban.

A különbség e csoportok között természetesen nem „fokozati”. Az iparosok rétege céljait tekintve is elkülönült a mezőgazdaságból élők mozgalmától. Ez eredetileg Csehországból származó, csak lassanként elmagyarosodó réteg: szakmailag, politikailag egyaránt képzetesebb, mint akár a cselédség, akár a környék agrárproletárjai. Véglegesen az első világháború előtti években telepedett le, és később részben éppen a környék nemzetiségi falvai adták az utánpótlást – csupa olyan ember, aki sohasem volt cseléd. A földosztásban például ez a réteg nem azért nem volt igazán érdekelt, amiért a cselédség (ti. a kisbirtok szokatlan méreteitől, valamint a vezetők visszatértétől való félelem miatt), hanem mert ipari foglalkozása volt, és nem kívánt foglalkozást változtatni. Az iparosság mozgalmi készségét és tetteit tehát nem a cselédi mozdulatlanság és a falusi forrongás közötti átmenetnek kell tekinteni, hanem egy másfajta, mindkettőtől elütő politikai magatartásnak.

Az 1945 előtti eseményekről szólva a krónikások hangja tehát *egy vonatkozásban* tökéletesen egybecseng, akár a Horthy-rendszerbeli községi előljáróságé, akár egy egyetemistác (1963-ból), akár az ÁG mai szakszervezeti titkáráé a szólam. (Ez persze nem jelenti azt, hogy azonos politikai értéket is vallanak, sőt éppen az eltérő értékelések miatt érdemel figyelmet az egybeesés.) Arra a tényre gondolok, hogy a politikai megmozdulások *társadalmi magját* mindegyik krónikás a „falusiakban” látja: hol idegen agitátoroknak, hol szabadabb szellemű és jogait jobban ismerő parasztnak, hol a szervezkedésre jobban felkészült, szerencsésebb helyzetű dolgozóknak nevezik őket, a lényeg egy – a falusiakról van szó.

FÖLDOSZTÁS: AZ ÁTRENDEZŐDÉS KEZDETEI

A földosztás körüli és az azt követő harcok három menetben, három kérdés körül folytak. Az első: mennyi földet osszanak fel a hatalmas állami birtokból? Az Országos Földosztó Tanács első döntése szerint a birtoknak csak ötöde maradt volna állami kézen. Tíz nappal később az OFT már csak az állami gazdaság felét volt hajlandó földosztásra átengedni. Ez ellen a *környék falvainak földigénylői* (Csanád megyében vagyunk, az ország egyik legsűrűbben lakott agrárvidékén!) közösen tiltakoztak, de az OFT második döntését már nem változtatta meg. A várhatóan felosztásra kerü-

Jó föld zsugorodását egy meglehetősen ritka jelenség követte: a volt cselédek tömegesen visszaléptek a földigényléstől, így az igénylők száma – az országos tendenciával ellentétben – csökkent. A folyamat magyarázata feltehetően az volt, hogy a nagybirtok gazdálkodásához szokott cselédek elbizonytalanodtak, nem tudták, hogyan élnek majd meg az eredeti elképzelésükhöz képest túl kicsinek ígérkező birtokokon.

A második kérdés ez volt: ki mennyi földet kapjon, és hol? A mennyiségről a Megyei Földosztó Tanács döntött: a felosztott területnek nagyjából egyharmadát mezőhegyesi cselédek kapták, a fennmaradó területen pedig 14 közeli község osztozott. Ekkor nagy csata kezdődött akörül, hogy a földigénylők közül ki hol kapjon földet, illetve hogy kinek van elsőbbsége a választásban: „Minden falu azt akarta, hogy a határával érintkező, vagy ha nem volt határos a gazdasággal, a hozzá legközelebb fekvő területeket kapja meg. Ragaszkodtak a kövesút menti földekhez, hogy a nagy gondot okozó szállítást megkönnyítsék. A KFB-nek (Községi Földosztó Bizottság) sikerült elérnie, hogy a Megyei Földosztó Tanács ki mondja: először a mezőhegyesi cselédség választja ki a neki megfelelő területeket.” (Iványi Anna, i. m.)

Ezután a legnehezebb kérdés következett: hogyan lehet együtt élni a megmaradt és még mindig hatalmas állami birtokkal? Innen kezdve az „újjgazdák” a krónikákban egységes csoportként szerepelnek, függetlenül attól, mik voltak és hol laktak korábban. Az állami gazdaság és az újjgazdák közötti feszültségek, viták ebben az időszakban már helyi *politikai pártharcok formájában is megjelennek.*

„A nemzeti bizottság és a földosztó bizottság együttes ülésén heves vita folyt arról, hogy lebontsák-e a szétosztásra kerülő területeken lévő középületeket. (Gazdasági épületekről, istállókról stb. van szó. – V. G.) Többen, főleg a szociáldemokrata párti küldöttek a lebontás ellen voltak. A kommunisták kiharcolták, hogy az épületek egy részét mégis lebontsák, és azok anyagából az újonnan földhöz juttatottak saját házat építhessenek...” (M. Tóth Erzsébet: Adalék három Csanád megyei község nemzeti bizottságának történetéhez, Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Historica, 1957.)

A birtok és az újjgazdák közötti viszony az egész koalíciós időszakban meglehetősen feszült volt. Az újjgazdák gyakran kértek munkaeszközöket, igaerőt a gazdaságtól, s kérésüket a gazdaság gyakran megtagadta. Máskor – új jogaikra hivatkozva – prioritást követeltek maguknak bizonyos kérdésekben a gazdasággal szemben. Politikai szervezetük a kom-

munista párt volt; mai fogalmainkkal úgy is mondhatjuk, hogy ezekben a konfliktusokban tulajdonképpen egy *állami szerv*, az állami gazdaság került szembe az újjgazdákat képviselő helyi *kommunista pártszervezettel*. Az állami szerv állami mivoltának tartalma ekkor természetesen nem volt olyan egyértelmű, mint a későbbiekben. Ennyiben némiképp történetiellen így fogalmazni. A konfliktus kimenetele szempontjából azonban mégis jogos, mert éppen az állami jelleg tartalmának megszilárdulása és a kommunista párt megnövekedett országos szerepe miatt váltak az ilyen típusú konfliktusok politikailag tűrhetetlenné. A pártegyesülés után vizsgálatot tartottak Mezőhegyesen, amely elítélte a pártszervezetnek az Állami Gazdasággal szembeni túlságosan radikális fellépését.

„... a zömmel újjgazdákból álló mezőhegyesi pártszervezet ugyanolyan kritikával és harci eszközökkel kezeli az állami birtokot, mint más községekben a helyi szervezet a kuláki magángazdaságot.” (Az 1948. augusztus 16–18-án tartott vizsgálat jegyzőkönyvéből. Párttörténeti Archívum 2/8–31.; idézi Szakács Sándor: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása, 1945–1948.)

Az újjgazda kommunistáknak persze elég okuk lehetett a birtokkal szembeni radikális viselkedésre. Joggal gondolhatták ugyanis, hogy valami újat, a végre földhöz jutott szegényparasztság jogait képviselik. Joggal gyűlölhették az állami birtokot mint valami régen fennálló s velük mindig ellenséges intézményt. Úgy gondolhatták, hogy egy új társadalom s egyben egy huszonöt éve betiltott politikai párt offenzíváját vezetik az előző rendszer nagybirtokait és államhatalmát egyszerre jelképező birtok ellen.

FORDULAT A FORDULATOKBAN

1948-tól azután, mint már megjegyeztem, állami szerv és kommunista pártirányítás között egyre kevésbé lehetett megtűrni hasonló feszültségeket. Emellett országosan is átértékelték az állami birtokok feladatait, s 1949-től hatalmas ütemben fogtak neki új állami gazdaságok szervezésének.

Mezőhegyesen ekkor (1947 végétől) megindult a mozgalom helyi kiszajátításának, egyfajta mozgalmi hatalomátvételnél a folyamata. (Ez nem a *vezetés* összetételére vonatkozik, semmiképpen sem azonosítható annak átalakulásával, a község vezetésén belüli belső harcokkal.)

Tulajdonképpen arról van szó, hogy a szóban forgó rétegek mindegyi-

bizonyos *politikai hozománnyal* lépett az új rendszerbe. Ez a hozomány nem csupán egy-egy réteg *tényleges* múltbeli tetteiből vagy tétlenségéből áll, hanem azok *aktuális magyarázatából*, politikai és morális értékeléséből, amit hol országos direktívák, hol egyszerűen a belső közhangulat határozott meg. A tét részben a mindenkori szűkebb hatalmi réteg összetétele volt, de nemcsak ez: új politikai értékrendszer formálódott. (A *tényleges hatalom* struktúrája erősebben függött a falu gazdasági és egyéb intézményeinek gazdasági erőviszonyaitól és attól, hogy mely intézmény mögött a többség lakóinak milyen széles rétege áll – nem mint aktív támogatók, hanem mint az adott intézmény foglalkoztatottjai.) A korábbi intézményi heterogeneitás, amelyben az állami ménesbirtok volt jóformán az egyetlen hatalom s tartott a kezében szinte mindent: a földeket, üzemi vasutat, lakásokat, sőt még a közigazgatást is – nos, ez az egység megbomlott. Az Állami Gazdaság helyi hatalmi térvessztése volt az egyik fő folyamat, de ez ökölelesen megfért azzal a tendenciával, hogy a volt cselédség (tehát a birtok dolgozói) mintegy új társadalmi erőként, az új hatalom progresszív bázisaként kerüljön előtérbe.

A leglényegesebb itt a cselédség, illetve a cselédség nevében fellépők igényeire volt a bizonyításra. A múltbeli tétlenség feledtetésére valamiféle görcsös kompenzációs igény jelentkezett: bizonyítani kellett, hogy a cselédség igenis *politikus réteg*.

A *tényleges* események rekonstruálása szinte lehetetlen – és itt nem is célom. Uralásokra kell hagyatkoznom, amelyek a történeteket sosem fedik fel teljesen, de az értékelések, erőviszonyok nagy fordulatára valamelyest rávilágítanak.

A küzdelem három arcvonalon folyt: a cselédek és az iparosok, az iparosok és a falusiak, valamint a cselédek és a falusiak között. (A summásokat a krónikák 1945 után csak elvétve említik meg – régi szerepük természetesen megszűnt.)⁴

Az iparosok megítélése volt a legellentmondásosabb. Ami a cselédséggel való összehasonlítást illeti, a közvetlen szembeállításnak a krónikákban semmi nyoma. De valamit az is jelez, ha az egyik réteget olyasmivel pejorálják, amivel a másikat nem. Az iparosság politikai minősítése nem kerülhette el például a jobboldali szociáldemokrácia vádját (aminek a cselédség nem volt kitéve, mert de facto nem volt szociáldemokrata). Jellemző az alábbi két idézet – az egyik még 1948 elejéről, a másik 1950-ből származik.

„Szervezeti téren is alapos változások mentek végbe a mezőhegyesi

pártszervezetekben. . . .*A cukorgyárban, amely azelőtt a jobboldali szociáldemokraták fellegrára volt, most kommunista pártszervezet is alakul.*” (Makói Népújság – az MKP Csanád megyei napilapja –, 1948. március 5.) „A mezőhegyesi gazdaságban a legtöbb hiba a bérezésben, a munkafegyelem terén a *gépműhelyben* van. Ez sem véletlen, mert a *gépműhely nagy jobboldali szocdem-fészek volt.*” (Állami Gazdaságok, 1950/7. Fekete György.)

A politikai progresszió árnyalatainak éles (s ekkortájt oly gyakori) elhatárolása Mezőhegyesen egy több évtizedes társadalmi ellentét új kifejeződése volt. Mint említettem, nemcsak az aktivitás, a tevékeny mozgalmi múlt számíthatott érdemnek. Ezt helyettesíthette az az erkölcsi fedezet, amelyet a cselédségnek a régi rendszerbeli nyomor (nem is oly távoli) emléke nyújtott. A cselédség, e legelnyomottabb réteg, éppen szegénysége miatt bizonyos politikai többletet tudhatott magáénak a ténylegesen mindig is aktívabb, de jobban fizetett, jobban élő iparosréteggel szemben. Ezért itt, Mezőhegyesen ez a politikai elhatárolás és elhatárolódás nem is volt olyan mesterséges. Komoly és széles bázisa volt az iparosokkal való szembefordulásnak. Jól képzett, összetartó és viszonylag jól fizetett rétegük elzárkózása mindig is irritálta az apró majori közösségekre szétzilált, nyomorgó és iskolázatlan cselédséget. (Ez az elkülönülés ma is tapasztalható – ha nem is a politikai minősítések síkján –, pedig a két réteg életszínvonalja lényegesen közelebb került egymáshoz.)

A második relációban, az iparosoknak az újgazdákkal (falusiakkal) történő összehasonlításában már egy másik tényező határozta meg a mozgalmi harc kimenetelét. Itt az dominált, hogy a cukorgyáriak és a gépműhelyiek *ipari (nagyüzemi) munkások.* (Ezért nem válhatott igazán nyílttá – maradt meg bizalmatlanságra utaló célzások keretei között – az iparos–cseléd konfrontáció sem. Az adott helyzetben egy ilyen ipari munkásgárdát nem lehetett retrográdnak minősíteni.) 1949 tavaszán a megyében először – hangsúlyozottan a nagyüzemi munkásság előtti főhajtásként – a cukorgyárban osztják ki az új tagsági könyveket. A gépjavítóról ekkoriban így írnak:

„Az állami gépjavító üzem élen jár valamennyi közül a termelésben és a politikában. . . . brigádokban, előre elkészített terv és rend szerint dolgoznak, hogy ezzel is utat mutassanak a környékbeli kisparasztoknak és újgazdáknak az új társadalom, a közös termelés megvalósításához.” (Csanád megye, 1949. március 26.)

A legélesebb fordulat azonban az állami birtok dolgozói és a falusiak megítélésének egymáshoz való viszonyában következett be. *Felnyomottsá-*

ga és nyomora mellett a cselédségnek volt még egy politikai „jó pontja”: *nagyüzemben*, tehát mindig közösségben dolgozott. Ez a földosztáskor még csak annyit jelentett, hogy kevésbé hevesen viselkedett az ingerülten föllet követelő falusi nincstelénekhez képest. Később a nagyüzemhez tartozás, ez a pusztá *körülmény*, az egykori és fenn is maradó élet- és munkakeret *ulajdonsággá* lépett elő.

Említettem, hogy a kétharmadrészt „falusiakból” álló újgazdákat a földosztás után együtt emlegették a földhöz jutott cselédekkel: a különbséget új helyzetük valóban el is mosta, s ettől fogva bizonyos vonatkozásban együtt számítottak falusiaknak. Volt ebben valami, hiszen a földosztás a község peremére szorította őket, földjeik a falu központi magjától igen távol estek. (Ez azért alakult így, mert az Állami Gazdaságot nemcsak megtartani kívánták a földosztáskor, hanem *egy tagban* kívánták megtartani.) Az újgazdák földfogaló lendülete, kezdetben forradalminak és progresszívnek számító magatartása így részben elszigetelődött, részben pedig korszerűtlen, történelmileg visszahúzó magánenerőfeszítésekké minősült át. Igaz ugyan, hogy igen hamar – 1949 táján – szövetkezetekbe tömörültek, sőt, a volt cselédek vezetésével már korábban is jelét adták a kollektív gazdálkodásra való készségnek. Egy-egy major összeadott gabonájával – 1945 és 1946 nyarán – néhány embert a Dunántúlra küldtek, hogy cseréljék be azt állatokra. Természetes dolog volt, hogy 1947-ben, amikor a belterületen telkeket kaptak, kalákában építették fel házaikat. Mégis, a rájuk nehezedő gazdasági és karhatalmi nyomás fényesen bizonyította, hogy a gazdaságban maradt cselédek politikailag kívánatosabb utat „választottak”. A *Mezőhegyesi közkatonák* című falumonográfiából idézek (a könyv 1973-ban jelent meg):

„És hogy a történelmi sorsfordulón melyik táborhoz tartozók voltak az előrelátóbbak, az idő, helyesebben mondva, az Állami Gazdaság és a *tsz*-ek a vitát egyszer s mindenkorra eldöntötték. Győzött a jobbik és a könnyebb életforma. A régi cselédélettel a leginkább hadilábon állók – az Állami Gazdaságban elért eredmények s a megváltozott élet láttán – öt-hat évi próbálkozás után meggyőződtek a szocialista nagyüzemi gazdálkodás előnyeiről. Ebben persze nagy szerepe volt az MDP és a kormány akkori agrárpolitikájának és a parasztság körében kifejtett agitációnak is.” (Borbás Lajos: *Mezőhegyesi közkatonák*. Kiadja a Mezőhegyesi Állami Gazdaság Szakszervezeti Bizottsága, Mezőhegyes, 1973.)

Az Állami Gazdaság dolgozói hamarosan mozgalmi feladatot is kaptak: nagyüzemi tapasztalataik hitével estéknként teherautóra szálltak, és a kol-

lektív gazdálkodás előnyeiről agitáltak az immár maradinak számító (?) Viharsarokban. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének második nagy hullámában, 1958–61 között aztán ismét sorompóba álltak. Az imént idézett kötet közli a járási pártbizottság titkárának nyilatkozatát erről az időszakról:

„A Mezőhegyesi Állami Gazdaság dolgozóival nem kellett vitatkozni a szocialista nagyüzemi gazdálkodás előnyeiről. Saját tapasztalataik alapján jól tudták, hogy sokkal többet lehet termelni a nagyüzemben, mint a kis gazdaságokban. Ezért szívvel-lélekkel, teljes meggyőződéssel, szabad idejükben, éjt nappallá téve, fáradságot nem ismervé vettek részt az átszervezésben, és szívből örültek a sikereknek . . . A mezőhegyesiek a nagy átalakulás utáni esztendőkbén mint községi felelősök . . . a politikai és kulturális rendezvények szervezésében is, mint idősebb, tapasztaltabb testvérek vettek részt.” (A járási pártbizottság első titkárának nyilatkozata. Idézi Borbás Lajos, i. m.)

Az egykori cselédség tehát érettség, progresszivitás, mozgalmi aktivitás tekintetében a falusiaknak is fölébe kerekedett. Ebben a versenyben már nem a valahai nyomor dominált (mint az iparosokkal való összevetésben) – abban a falusi nincstelennel szemben még ez a cselédség sem „versenyezhetett”. Nem is 1945 érdemei döntöttek itt, hanem a *nagybirtokhoz tartozás potenciálisan haladóbb helyzete*. Erdei jóslatát, miszerint nem a cselédek lesznek egy esetleges paraszti átalakulás főszereplői, öt-hat év történelme meghaladottá tette. E *második* paraszti átalakulásban felecsérelődtek a szerepek, s ettől fogva a gazdasági dolgozók erősebb politikai aktivitását ténylek, tettek fedezete bizonyíthatta.

Mindebben nem csupán a *nagyüzem* előnyeiről volt szó, hanem a legmagasabbrendűnek tekintett mezőgazdasági nagyüzem, az *Állami Gazdaság* nimbuszáról. Az állami tulajdonban lévő nagyüzem volt az a forma, amelyet a mezőgazdaságban az új, szocialista renddel leginkább adekvátnak tartottak. Ezt a megkülönböztetett viszonyt ezekhez az üzemekhez nagyon is egyenesen kimondták. Nem kisebb tekintély, mint Rákosi Mátyás mondta például a következőket 1952-ben:

A népi demokrácia szempontjából elsőnek jön az Állami Gazdaság, utána a termelőségvetkez, utána az egyénileg dolgozó parasztság, és így tovább. (Állami Gazdaságok, 1952. 2. sz. Rákosi Mátyás záró előadása a dunántúli és észak-magyarországi Állami Gazdaságok igazgatóinak kéthetes tanfolyamán.)

A biztatás tehát megvolt, s nincs mit csodálkoznunk mezőhegyesi fo-

gadtatásán. Tükrében az itteni cselédcset egész történetét át lehetett értelmezni s a régi cselédséget úgy tekinteni, mint a *par excellence* *szocialista mezőgazdasági munkásság eleven anticipációját*.

Ezt a folyamatot, ezt a fordulatot ma rendkívül nehéz értékelni. (Az a sommás vélekedés, amelyet a község közelmúltban megjelent monográfiájából idéztem – ki „választott” helyesebb utat – , valószínűleg nem a legszerencésebb megoldás.) Maga a fordulat nyilvánvaló méltánytalanság volt a „falusiakkal” szemben, akik 1945-ben a földosztás révén némi rövid lejáratú méltóságihitelhez jutottak, s akiknek néhány évvel később ki kellett egyenlíteniük ezt a számlát. (A gazdasági és hatalmi nyomásra gondolkok – hiszen közismert, hogy nem a pusztá agitáció győzte meg őket.) A cselédség – bár egészen új politikai töltettel – igazolva láthatta évtizedes ellenérzéseit a falusiak iránt, amelyet a korábbi rendszer sohasem vonakodott szítani, s amelyet érzett magától is, mert a falusi munkaerő (bármennyire nem szerették is a ménesbirtok vezetői) mindig is egzisztenciálisan fenyegető gyűrűként fogta körül a községet.

A történet másik oldala az, hogy a „magasabb rendűvé”, „szocialistábbá” nyilvánítás, úgy tűnt, végre méltóságot adott annak a cselédségnek, amely a magyar történelemben a legtovább ragadt meg egy mélységesen megalázó rendi állapotban. A történelmi elégtétel katarzisa társult tehát a mozgalmi tétlenség kompenzálásának igényéhez, s ez a két motívum irányította a politikai munkát, az azzal járó politikai szentenciák kimondását.

A dolog tragikumuma kettős: egyrészt – ismétlem – a történelmi elégtételt a cselédség egy olyan réteggel szemben nyerte el, amellyel a saját sorsa éppen szegénységében és megalázottságában volt közös. Másrészt idővel kiderült, hogy az egész jórészt csak ámitás, az elégtétel nem járt mindjárt jóvátétellel is, hanem megmaradt vállveregetésnek. Az újonnan elnyert megbecsülés nem materializálódott valóban biztonságos és viszonylag gazdag új életlehetőségekben, az életszínvonal gyors emelkedésében. Erre a felismerésre a cselédség kétféleképp reagált. Az egyik reakció egy eseménysorozat, 1956, a másik pedig valamiféle – ma is eleven – ambivalencia a kezdeti mozgalmi lendület s általában a mozgalmi munka iránt. A cselédség természetesen mindig erősen rétegzett volt, s amint ez a pusztán erkölcsi elismerés veszíteni kezdett varázsából, megnőtt a belső rétegződés, az életkörülmények differenciáltságának jelentősége. Ma, amikor legalábbis a jövedelmek a tisztas megélhetés szintjére emelkedtek, a huszonöt éves, politikai természetű megkülönböztetés azokban, akiknek annak idején szólt, alig él már. Mégis vannak, akik számon tartják helyettük is – erre rövidesen visszatérek.

A BÉRKÖVETELÉSEK

A *Mezőhegyesi ellenforradalomról* című könyvben olvashatjuk: „Az ellenforradalom híre aktivizálta a népi demokrácia esküdt ellenségeit... felhasználták azokat a kételkedő embereket, akik tizenkét év alatt nem tudtak beilleszkedni a népi demokratikus rendszerbe... *Ez érthető volt*, hiszen az üzem (a cukorgyárról van szó. – V. G.), kampány jellegénél fogva, a munkaerő jelentős részét a *környező községekből* toborozta. A Battonyáról bejárók közt volt a legtöbb hőzöngő. G. S. és társai demagóg politikájukkal annyira megfertőzték a dolgozókat, hogy 25-én az üzem területén megkezdték az ellenforradalmi szervezkedésüket... Október 26-án megválasztották az ideiglenes munkástanácsot, melybe főleg az időszaki dolgozók kerültek be.” (A mezőhegyesi ellenforradalomról. Kiadja az MSZMP Intéző Bizottsága, Mezőhegyes, 1957. Összeállította Dupsi Károly.)

A történetek röviden a következők: az események egy *értelmiségi* ankétta kezdődtek (október 15-én), majd a Battonyáról bejáró *idénymunkások* vezetésével a cukorgyárban sztrájk tört ki, október 26-án megválasztották a *cukorgyári* ideiglenes munkástanácsot, 27-én a *gépműhelyit*. Amikor ezt az Állami Gazdaság vezetői hírül vették, úgy döntöttek, hogy *minden üzemegekben* munkástanácsokat kell választani, ami 28-án meg is történt. A gazdaság munkástanácsának elnöke a korábbi SZB-titkár lett. Október 29-én megalakult a *szociáldemokrata párt*. Folyamatos sztrájk volt ezekben a napokban; fel akarták oszlatni a község tsz-eit, szétosztani a szeszgyári raktárakban álló pálinkát. Egy meglehetősen vegyes összetételű „Forradalmi Tanács” beült a tanácsházára. Október 31-én az állami gazdasági munkástanács hosszú ülést tartott, amelyen megfogalmazta a dolgozók bérköveteléseit. November 4-én megalakult az MSZMP, lassan át is vette az irányítást. December 7-én a cukorgyáriak még egy tünetetést szerveztek – *ettől kezdve több esemény nincs, csak konszolidáció és termelés. A rongálásokból és termelékiesésből származó anyagi kár mintegy 11 millió forint.*

A sorrend figyelemre méltó: *értelmiség – bejárók (falusiak) – cukorgyár – gépjavító műhely – Állami Gazdaság.* Az idézett könyv szerzője azt írja, hogy *érthetően* a környékbeli bejárókkal kezdődött az egész. Hogy ebben a sorrendben a lakosság magatartásának bizonyos *tradíciói* fedezhetők fel, arról nem esik szó. Az előtörténet – akárcsak vázlatos – ismeretében *azonban* ezt észre kell vennünk. Az értékelést ekkor az határozta meg, hogy *mit opponáltak* ebben a sorrendben a lakosság egyes rétegei. A politikai elutasítás tárgya azonban nem igazán világos. Valószínű, hogy nem az új

rendszer mint olyan utasították el az események aktívabb résztvevői: zavaros, távolról sem tisztázott célok működhetek itt. A szociáldemokrata párt újraszervezése, a termelőszövetkezetek feloszlatása, a pálinkaosztás: programnak kevés, legfeljebb szimptomának elég. Egy biztos: ha abból indulunk ki, hogy a népi demokratikus rendszert érte tudatos támadás, s a figyelembe vesszük a község mozgalmi múltját is, akkor a protestálás megadásának 56-os társadalmi útvonalán *csodálkozni* illenék. Valahogy így: *thetetlen*, hogy miért éppen a környékbeli nincstelének ivadécai támadtak először a rendszer ellen, és furcsa, hogy éppen az öntudatos gépműhelyi és akorgyári munkások követték őket először.

A társadalmi rétegek és politikai aktivitásuk összefüggéseit egy kis időre félrehagyva, érdemesnek látszik kitérni az 1956-os események legkonkrétabb elemére: az Állami Gazdaság munkástanácsa által követelt bérmódszításokra. Ezek kézzelfogható, sőt mérhető célok.

Az itteni eselések nem 1956-ban léptek fel először bérkövetelésekkel, 1919-ben és 1945-ben is béremelést kértek; az ötvenes évek elején, a (vezetőség által kezdeményezett) bér- és normarendezések idején is heves viták voltak. E követelések teljesebb megértéséhez tudnunk kell, hogy az éves mezőgazdasági eselések bérüknek hagyományosan mintegy kétharmad-áronnegyed részét természetben (élelmiszer, föld, állattartás, ruházat formájában) kapták, s a fennmaradó kisebb hányad volt a készpénzjárandóság. (Ezek az arányok a XVI. század óta általánosak voltak.)

Az 1919-es mezőhegyesi követelések lényege egyszerűen béremelés volt: több pénzt és nagyobb komenciót (természetbeni járandóságot) kértek. Nem tudom megállapítani, hogy pénzköveteléseik mekkora *emelés* jelentettek, mert nincs adatom a megelőző időszak pénzbéreiről: mindegyesetre 1200 koronát kértek. A komenció legfontosabb tételeiről viszont már több információ áll rendelkezésre: a búzajárandóságot például 12 q-ról 16 q-ra, az árpát 2 q-ról 6 q-ra, a szalonnát 56 kg-ról 80 kg-ra, az illetményföldet 1200 négyszögölről 1600-ra emelték. A kért járandóság *összértéke 4750 korona* lett volna. Az egésznek tehát alig több mint *egynegyede* volt a készpénzigény – ami viszont évszázadok óta szokásos arány. A bértek szerkezetét, a pénzbeni és a természetbeni rész hagyományos arányát tehát ezek a követelések nem érintették.

1945-ben ismét voltak aztán bérviták. A felszabadulás után napirendre került az állami gazdasági dolgozók bérenek újbóli megállapítása.

„Az infláció hatására... elsősorban a természetbeni juttatások növelését szorgalmazták. Voltak olyan gyűlések (a majorokban. – V. G.), ahol a

résztvevők a főbizalmiakat a központi értekezletre azzal indították útnak, hogy a családfenntartók részére évente legalább 3 kat. hold kukoricaföldet, 2 kat. hold árpát, 24 q kenyérgabonát, tehén-, sertés- és baromfitartást, tüzelőellátást, téli, nyári ruhát, bakancsot és csizmát stb. követeljenek.” (Borbás Lajos, i. m.)

Ezek nagyon nagy követelések: a 3 plusz 2 hold föld és a 24 q gabona már önmagában is több, mint az éppen ekkor földhöz juttatottak átlagosan hatholdas kisgazdasága. A bér szerkezete a hagyományos maradt volna, de még valószínűbb, hogy a természetbeni rész felé tolódott volna el. Az Állami Gazdaság ezt a követelést nem teljesítette, helyette azt a *szakszervezeti javaslatot* fogadta el, hogy „az Állami Gazdaság valamennyi állandó dolgozójának az *írnokok felszabadulás előtti juttatásainak* megfelelő természetbeni és pénzbeli fizetést adják”. Az írnokei és általában a tisztviselői fizetésekben viszont a készpénznek mindig nagyobb súlya volt, mint a béresek járandóságában, s így a bérszerkezet kezdett eltávolodni a hagyományostól. (A *fogalmazás* ugyanakkor népszerű lehetett: az írnokokat nemigen szerették. Másrészt ez a bérmegállapítás azt sugallta, hogy a gazdaság az új rendszerben éppannyira becsüli a kérkezi mezőgazdasági dolgozókat, mint a régiben az írnokokat.)

Az ötvenes évek elején újabb bér- és normarendezésekre kerül sor. „A bér- és normarendezéseknél a legfontosabb követelmény az volt, hogy a bérek nagy része pénzfizetés legyen, vagyis a keresetnek minél kisebb hányadát képezze a természetbeni bér vagy juttatás. . . . A mezőgazdasági dolgozók viszont ragaszkodtak az előbbi évtizedekben és a felszabadulást követő első években kialakult természetbeni bérekhez és juttatásokhoz. Sőt ez a törekvésük az ország iparosításával párhuzamos állandó agitáció és meggyőző munka ellenére is tovább fokozódott!” (Borbás Lajos, i. m.)

Szinte lehetetlen összevetni a két helyzetet; nem tudni, nagyobb volt-e a különbség az aktuális bér és a követelések között, mint 1919-ben. Egy azonban biztos: a jövedelem *szerkezetét* az 56-os követelések erősebben érintették. A gabonajárandóság aktuálisan (1956-ban) 2 q (állandó dolgozók) + 1,5 q (ezek eltartottjai, fejenként) volt egy évre – e helyett 12 q búzát és 3 q árpát kértek. Szalonna nem járt már – évi 56 kg-ot követeltek. Az illetményföld nagysága (a család létszámától függően) 600-1200 négyszögöl volt – a követelés egységesen 1600 négyszögöl. Tűzifa 1920 óta nem járt – kértek 12 m³-t. Ezenkívül feltűnt egy, a komenciókban mindaddig nem szereplő, igen értékes tétel: 16 q kukorica. A pénzkeresetek átlaga (a munkás-állománycsoportban) 1000 Ft/hónap körül volt, aminek

1500-2000 Ft közötti összegre emelését kérték. A követelések összértéke így igen nagy lett, de még fontosabb, hogy összetételét tekintve mennyire *eltolódott a hagyományos cselédbér szerkezeté felé. A mezőhegyesi ellenforradalomról* című kiadvány szerzője sem a pénzkövetelést sokallja, hanem a naturalisat. Úgy érvel, hogy ha a dolgozók annyi illetményföldet kapnának, amennyit kérnek, a maradék (kb. 19 000 kh) földön az Állami Gazdaság nem tudná megtermelni a többi követelést. Az igazság az, hogy ezek a természetbeni tételek (a kukoricát leszámítva) a világgazdasági válság utáni évek tényleges kommenciójának szintjén voltak. De akár a kukoricaköveteléssel is számolhatunk: egy állandó dolgozóra ugyanis a gazdaság összterületéből körülbelül tizenegy és fél hold esett. Még akár 1800 ilyen kisgazdaságnak is el kellett volna tartani az érintett 1800 dolgozó családját (valójában kevesebb családról volt szó) – az 1945-ben földhöz juttatott cselédek sem kaptak többet 6-7 holdnál. De ez ráadásul nagyüzem volt, amely a szóban forgó kultúrákat (búza, kukorica, árpa) lényegesen nagyobb termelékenységgel termelte. A föld pedig kitűnő, a legjobbakkö-zül az országban.

Az érvelés így folytatódik: „Az ellenforradalmárok bérkövetelésének megvalósítása esetében a gazdaság eladósodott volna. Az adósságot kinek kellett volna kifizetni? Nyilván az állami ipar termelésére háritották volna a költségek fedezését.” (*A mezőhegyesi ellenforradalomról*. Mezőhegyes, 1957.)

(A természetbeni járandóság minimálisra apasztása korábban nyilván nem rosszindulatból és még csak nem is homályos elvi vagy ideológiai megfontolásokból történt. Természetes ugyanis, hogy a naturalis bérforma összeütközésbe került a szintén naturalis kategóriákban gondolkodó gazdaságpolitikával, helyi vonatkozásban tehát az Állami Gazdaság termelési kötelezettségeivel. *A mezőhegyesi ellenforradalomról* című kötet pedig – ha kis kerülővel is – a pénzfizetés szorgalmazásának másik motívumához jut vissza: ahhoz az igényhez, hogy az ipari jövedelmek a mezőgazdaságiakkal közvetlenül összemérhetőek legyenek, s hogy lehetőleg meghaladják azokat. Valószínűleg innen ered az érveléséből kicsengő indulatos „iparvédelem”.)

Ha a kért járandóság természetbeni részének nagyságát nézzük, az, ismétlem, nem volt példa nélkül való. Végül is inkább a pénzkövetelés volt eltúlzott, de úgy tűnik, a követelések megfogalmazói (akárcsak későbbi opponensük) erre figyeltek kevésbé. A nagy gonddal, tételeken összeállított természetbeni járandóság jobban izgathatta őket.

A bérkövetelések történetéből két tanulság is levonható. Az egyik: a követelések *összege* jóformán egyáltalán nem hat későbbi *megítélésükre*. A másik tanulság (az 1956-os igények alapján) a mindig késve mozduló cselédség magatartásának minőségére világít rá. Az állami gazdasági munkástanács 1956-ban egy elavultnak számító jövedelemszerkezetet kívánt visszaállítani. Ezt a bérkövetelést sem abból a szempontból nem méltányos megítélni, hogy a cselédség ezúttal is másképpen viselkedett, mint a többi réteg, sem abból, hogy igényei „maradinak”, „konzervatívnak” vagy éppen kicsinyesnek tűnnek. Kivált az utóbbi álláspont lenne félrevezető. A jövedelmek egyszerű felszólolása mint cél vagy társul valamiféle politikai tartalommal, vagy sem – egy ilyen *szervezetváltoztatás* igénye mögött viszont éles politikai kritika áll. Egyébként nem is annyira a *jövedelem*, mint inkább a *fogyasztás* hagyományos szerkezetét akarták biztosítani ezek a követelések. S éppen ez az elgondolkodtató: a kenyérgabona, a szalonna, a tüzelő, a tej, a zöldség és takarmány termeléséhez elegendő föld egy olyan fogyasztási szokásrendszer elemei, amely sem korszerűnek, sem bőségesnek nem nevezhető. Pusztá naturális összetétele szinte eleve kizárja, hogy valamiféle túlzást keressünk benne. A követelésekben egyszerűen az kapott kifejezést, hogy ezek az emberek nem látták biztosítva még ezt a meglehetősen szegényes életformára utaló fogyasztói „kosarat” sem.

A FOLYAMAT VÉGE

Az itt következő interjúrészlet egy – más tapasztalataim szerint – tipikusnak mondható híradás a mai mozgalmi-politikai vonatkoztatási rendszer állásáról. Idős pártmunkás, valaha mezőhegyesi béres beszél. Arra a kérdésre válaszol, hogy miért lehet itt a községben olyan nagy társadalmi-politikai aktivitás:

„Kérem szépen, ennek a magyarázata nagyon egyszerű. Valamikor, a régi Mezőhegyesen az emberek úgy voltak nevelve, már az ükapáinktól kezdve is, hogy parancsra kellett nekik még az ágyról lejönni is meg felmenni is. Ezek az emberek ezt megszokták, idegzetileg belerögződtek; ez szinte apáról fiúra öröklődött, és a becsületesség a végtelenségig megvolt ezekben az emberekben. És ezekkel az emberekkel könnyebb ezt a feladatot végrehajtani, mint azzal, aki faluról jött ide. Mert általában nálunk is azokkal van a baj, akik faluból járnak ki ide munkába mint állandó munkások, vagy éppen faluból jöttek ki lakni. Fene tudja, azok... azok egy

icsit olyan több hájjal megkent emberek, és nehezebb velük. Azok az emberek, akik itt voltak cselédek, itt élnek negyven-ötven-száz esztendőre, ezekkel semmi probléma nincs. Ezek, ha azt látják, hogy az ő munkájukon, az ő tudásukon múlik, hogy Mezőhegyes jobb vagy rosszabb legyen, akkor ők a tudásuk legjavát és a munkájuk legtöbbjét adják bele, hogy Mezőhegyes valóban virágozzon. Ez mind a régi cselédekből tevődik össze. Én ennek tudom be az egészét.”

A falusiak tehát, akik a két háború között még „jogaikat jobban ismerő” parasztok voltak, „szabadabb szellem” birtokosai, mostanra nehezebben kezelhető, „több hájjal megkent” emberekké váltak, velük van inkább „baj”. A másik oldalon a „katonás rendre nevelt”, „passzivitáshoz szoktatott” cselédség áll, amelynek a mozgalmi hagyományokat nélkülöző múltjában ez az interpretáció éppen a ma oly értékes becsületesség és megbízhatóság emberi gyökereit látja.

Nem a politikai minősítések területét érinti, de mégis ide tartozik egy gazdasági vezetőnek (agronómusnak) a vélekedése az állami gazdasági dolgozókról. Szerinte a falusiak és azok, akik 1945 után egy ideig a saját földjükön dolgoztak, jobban megbecsülik a társadalmi tulajdont, a munkában önállóbbak és inkább döntésre képesek, mint a született mezőhegyesiek. Utóbbiakat mindig irányítani kell, s kevésbé van érzékük a természet, a minőséget fenyegető veszélyek felismerésére és elhárítására. Ez az agronómus nem a községben született: valószínűleg nem maga figyelte meg a „falusiak” és „helybeliek” két kategóriáját, hanem *mondták neki*, hogy így osztályozhatja az embereit. A meglepő legfeljebb az eredmény: ez ugyanis ellentétes az előbbi politikai természetű jellemzéssel.

A következtetések messzire vezetnének, s nem feladatom a maguk teljes mélységében megfogalmazni őket. Egyfelől kézenfekvő konklúzióknak tűnik, hogy a cselédi szervilizmus és respektus, amit Erdei kifejezetten rendi maradványnak tekintett, ezekben a helyi (mezőhegyesi) minősítésekben lassanként politikai-mozgalmi erényekké nemesültek. A parancsra mozdulástól az elkötelezettséghez vezető bakugrásos transzformáció a történelmi folytonosság látszatát is igyekszik megteremteni. A múltbeli mozdulatlanság és hallgatás kompenzálása, a cselédség mozgalmi rehabilitációja éppen azért lesz teljes, hogy „általános” tulajdonságait visszahelyezik jogaiba - illetve új jogokkal ruházzák fel. Felmentéseket keresnek, érdemek után kutatnak, némi lokálpatriotizmust kevernek a képhez, a falu irritáló belső feszültségeit erre a síkra is átvetítik stb. Már pusztán logikai úton is kínálja magát egy felismerés: ha egy egyetemista szakdolgozatában

azt írja, hogy Mezőhegyesnek nincsenek számottevő mozgalmi hagyományai, mert a szélsőségesen erős politikai elnyomás passzivitásra nevelte az ittenieket, s ha ezzel szemben egy idős, itt született pártmunkás éppen bizonyos magatartásbeli *tradíciókkal* magyarázza a jelenlegi mozgalmi élet pezsgését – nos, akkor itt mást és mást értenek mozgalmi életen. Vagy másképpen: egymástól eltérő emberi tulajdonságokat és attitűdöket tartanak szükségesnek a jó (vagy hagyományokban gazdag) mozgalmi élethez. S innen már csak egy lépés vezet oda, hogy *különböző történelmi korszakok* mozgalmi életéről beszélnek. Arra kell gondolnunk, hogy a két korszak politikai progressziója eltérő emberi készségeket képvisel és igényel.

Az iparos-cseléd-falusi tagozódás a község lakosságának az a metszete, amely csak az idézett cikkekben, könyvekben, nyilatkozatokban szerepel ilyen éles és minduntalan visszatérő formában. Mezőhegyes társadalma több létező árnyalatot ismer. A „falusiak” például legalább négy rétegből állnak: vannak cukorgyári bejárók, vannak egykori újgazdák, akik ma az Állami Gazdaság dolgozói, aztán olyanok, akik tsz-tagok lettek, végül az Állami Gazdaság kisebb majorjaiban él egy viszonylag fiatal emberekből álló, gyakran cserélődő, fluktuáló mezőgazdasági réteg. (Ez utóbbiak kézi fejtűgolyások; ezt a hihetetlenül nehéz munkát ma már csak egy társadalmilag periferikus, sehol megkapaszkodni nem tudó réteg vállalja. Gyakran egyenesen börtönből szabadulva jönnek ide. Ők is „falusiak”, s ittléjük sok súrlódással jár, valóban nehéz lehet „bánni” velük.)

Nem fedi a valóságot az a kép sem, amely szerint a volt cselédek és utódaik ebbeli minőségükben mind társadalmilag aktív embereknek számítának. Nem alkotnak valamiféle egységes tömböt: például leválik róluk egy gépekkel dolgozó (traktoros, kombájnos), iparosodó réteg. Éppen ez ma a helyi – vagy inkább az Állami Gazdaságon belüli – mozgalmi élet magja. A többiek megmaradtak vagy újratermelődtek gyalogmunkásnak, fogatosnak, állatgondozónak stb. Ők lényegesen kisebb intenzitással vesznek részt a mai mozgalmi életben, és sokan közülük nagyon érdekes, ellentmondásos módon dolgozzák fel az elmúlt huszonöt-harminc év történelmét. Nem felejtik el a méltóság visszanyerését vagy elnyerését, de nem felejtik el azt sem, hogy a történelem itt félrevezette őket. Nagyon hosszú időbe telt, tulajdonképpen csak a legutóbbi öt-hat év hozta meg, hogy jövedelmük egyáltalán tisztességesnek mondható szintre nőtt. Továbbra is fájó pont azonban a majorokban szolgálati lakásként bérelt, sok régi, rossz cselédlakás – s mindaz, amit ezek a cselédsorok az életkörülményekben jelentenek. Túlságosan bódító volt az „aranykor”, a tsz-szervezések

erkölcsi mámore, amikor fölébe kerültek minden más paraszti rétegnek – és túl kijózanító, hogy csupán politikai kampánymunka volt az egész, s ezt nem követték olyan anyagi konzekvenciák, amelyek végleg elszakították volna őket a régi cselédélettől. Ezt a két élményt nem lehet egyszerre megemészteni. És nem is tudják. A *Magyar–Szovjet Barátság* című lap 1951-es példányait rakják az idegen elé, büszkén mutatva aláírásukat egy olvasói levél alatt; mai sérelmeikkel húszéves érdemeket állítanak szembe („én is jártam ám éjszakánként tsz-t szervezni!”). Némi gyanakvással szemlélik a mai mozgalmi életet, és egyáltalán nem a régi cselédek és a falusiak között keresik a határt, amely az eltérő aktivitású embereket megkülönbözteti. Ezek az emberek nem maradtak változatlanok, valóban megtanulták önmaguk becsülését. Nagyon is átpolitizált, távolról sem passzív élet ez már; *viszonyuk van* a mozgalomnak nemcsak a tíz-húsz év előtti múltjához, hanem a jelenéhez is. Ez a viszony nem odaadó és azonosuló, hanem visszafogottabb, megfigyelő viszony. *Ezek* a régi cselédek nyugtalan és nyugtalanító emberek.

Mivel a felszabadulás után nagyon sokan jöttek ebbe a községbe, és sokan el is költöztek innen, a helyi származás a puszta cserélődés miatt sem lehet a legerősebb strukturáló tényező. Sokkal jelentősebb például a majороk ma is igen szigorú szakmai-beosztási hierarchiája. A politikai aktivitás fokozatai is inkább erre a rendre épülnek rá, mint bármí másra.

Végül az iparosság már valamivel „valódibb” réteg, itt nem csal úgy a krónikák nyújtotta kép. Az ellenük folyó torz osztályharc szerencsére megszűnt, sőt ma már kifejezetten rossz optikája volna. A cukorgyári-birtoki ellentét azonban tovább él. A cukorgyár zártsága nem nagyon oldódott, az állandó munkásgárda ma is a gyár melletti kolóniában él, térbeli elkülönültségben a község összes többi lakójától. (A falu vezetőinek erőfeszítései az utóbbi két-három évben nem utolsósorban éppen arra irányulnak, hogy ezt a régi és ma már a legtöbb vonatkozásban teljesen hamis szembenállást az egész községért felelős szemlélet váltsa fel.)

A lehetséges következtetések két felvillantott iránya már túlmutat az idézeteken és a róluk elmondottakon. Az egyik kivezet a községből, a másik kivezet ebből a műfajból, szakít a krónikák sztereotip besorolásaival, s más tárgy - nevezetesen a tények, a valóságos rétegződés és történések - táján keresgél. De ennek az egyetlen falura korlátozott valóságnak a tudata, nagyon is evilági mása, úgy gondolom, emezeknél semmivel sem érdektelenebb vagy egyszerűbb világ.

1. Idekívánkozok még egy rövid szómagyarázat. Az „iparos” kifejezés a felszabadulás után írásban csak nagyon ritkán fordul elő. Azért tartottam meg mégis, mert a krónikák a cukorgyári és a gépműhelyi munkásokról mindig ugyanazt írják, s mert ez a szó az előbeszédben ma is gyakran szerepel. A „mezőgazdasági cseléd” kifejezést 1948-ban (a FÉKOSZ indítványára) hivatalosan eltörölték. Amikor használom, csak az egyszerűség kedvéért teszem, s nem akarok vele senkit sérteni. Az Állami Gazdaság helyett időnként a birtokról beszélék: az egykori elnevezés a köznyelvben ma is él.
2. A már idézett szakdolgozat (Iványi Anna) sem említ - legalábbis ami az Állami Ménesbirtokot illeti - ebből az időszakból politikai vagy gazdasági jellegű megmozdulásokat. Éppen azt igyekezik bizonyítani, hogy mennyire lehetetlen volt az ilyesmi. „Őt olyan ember közül, akik 1914-től 1945-ig dolgoztak a gazdaságban, egy sem emlékszik olyan esetre, hogy a cselédség egésze vagy akár csak jelentősebb része is valamiféle követeléssel lépett volna fel a vezetőkkel szemben” - írja.
3. Internáló tábor (1920), munkaszolgálatos tábor (1943-44), majd ismét internáló tábor (1945-46) volt a községben, s ezek foglyait időnként a cukorgyár is, a birtok is dolgoztatta.
4. A summásjárás Sárközi szerint már 1949-ben, más források szerint a hatvanas évek elején megszűnt. Valójában nem szűnt meg teljesen, 1973-ban még járt néhány kisebb csoport (főleg cigányok, Ózd környékéről) Mezőhegyesen. De ők már csak két-három hetes váltásokban, rövid rohammunkára jöttek. Bár gazdasági szerepük emlékeztet a régi summásokéra, mivel az ő számukra ennek a néhány hétnek nem az a jelentése, ami az itt töltött fél évé volt például a matyók számára, nemigen lehet őket summásrétegnek nevezni. Az egykori summásmunkát ma elsősorban gépek, továbbá nyári diáktáborok végzik.
5. Ez az értékelés lényegében megmaradt. A *Népszabadság* 1975. január 24-i belső vezércikkében olvashatjuk: „(1949 óta) a gazdaságok egyre erősebb bázisai a mezőgazdaság szocialista építésének. Nagyon fontos szerepet játszottak azokban az években, amelyekben egyénileg dolgozó parasztságunkat meg kellett győzni a nagyüzemi termelés előnyeiről. Az állami gazdaságok azokban az években nagyon is határozottan hozzájárultak a mezőgazdaságban a nagy társadalmi változáshoz, ahhoz, hogy a falu elinduljon a szocializmus útján. . . . A szorosan vett mezőgazdasági termelésben - mint ez közismert - két szocialista nagyüzemi forma található hazánkban, az állami gazdaság és a termelőszövetkezet. Mindkét tulajdon szocialista tulajdon. . . . Ha van különbség - és van - a két szocialista tulajdon között, akkor az a társadalmisítás mértékében található. Az állami gazdaságok - mint ezt a nevük is jelzi - az állami tulajdon alapján állnak, amely hazánkban a társadalmi tulajdon legátfogóbb, legfejlettebb formája. . . . Az állami gazdaságok fizikai dolgozói a munkásosztály részét alkotják, hiszen az állami gazdaságok dolgozóinak olyan a termelőeszközökhöz való viszonyuk, mint az állami iparban dolgo-

zóknak. Az állami gazdaságok fizikai dolgozóinak a munkásosztályhoz történő sorolása kétfajta következményt hoz magával: jogaik kiterjesztését – főként a szociális ellátásban – s társadalmi, politikai kötelezettségeik növelését.” (Almási István: *Állami gazdaságok a szocializmus szolgálatában, Népszabadság*, 1975. január 24. Kiemelések – A. I.)

6. „Az éves cselédek teljes bérüknek általában $\frac{2}{3}$ - $\frac{3}{4}$ értékét kapták természetben, és csupán $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{4}$ részét készpénzben. . . A munkaadók (nagybirtokosok és gazdagparasztek egyaránt) kevés pénzzel rendelkeztek, és így könnyebben le tudták róni a cselédek bérének több mint a felét kitevő élelmiszer-mennyiséget. Figyelembe kell vennünk viszont azt is, hogy a komencióban kapott élelmiszer a cselédnek évi létszükségletét jelentette, amit elfogyasztott, és amit meg kellett volna pénzért vásárolnia. . . a cseléd legalább megkapta élelmiszerbeli és ruházati létminimumát. Jóllehet egyes években vagy évszakokban néhány forinttal jobban járt volna, de éhhalálra ítélte volna egy háborús időszakban kétszeresére emelkedő gabonaár.” (Sápi Vilmos: *A mezőgazdasági bérmunkásság jogviszonyai Magyarországon a XI. I. századtól 1848-ig*, Budapest, 1967.)
7. Meglepő továbbá az agronómus által adott jellemzésnek és Illyés híres leírásának egyezése. A *Puszták népé*-ben több történet érzékelteti a pusztai cselédek tökéletes közönyét a birtok vagyona iránt.

VALÓSÁG. 1976. 2. SZÁM

ERDÉLYI SÁNDOR

Külkereskedelem – egy berubázó mérnök szemével

Személyes tapasztalatokról és benyomásokról van szó. A magyar külkereskedelem egészét, annak működését áttekinteni módomban nem áll. Engem mint állampolgárt inkább a végeredményről tájékoztatnak: baj van a devizamérleggel. Csak hát olyan állampolgár vagyok, akinek a már említett devizamérleg alakításához valamennyi köze van. Ezt a dolgot tehát adaléknak szánom, kiegészítésnek, hogy teljesebb legyen a kép.

A témában számtalan világos, korrekt értékelés, a tennivalók helyes összegezése született már minden lehetséges és illetékes fórumon. Nem ma és nem tegnap, már tegnapelőtt is. Hogyan tehát, hogy a devizamérleg változatlanul nem kielégítő? Mert nem az már hosszú évek óta.

Tagadná valaki az említett értékelések, határozatok helyességét, vitatná végrehajtásuk szükségességét? Nem. Legalábbis általában nem. Amikor azonban az általánosságok helyett az egyedi esetek, a konkrétumok következnek, akkor már nem ilyen egyértelmű a kép. A tiszta fénysugár néha megtörik, olykor többször is, sőt az sem ritka, hogy eredeti irányával homlokegyenest ellenkezően folytatja útját. A fénysugarak töréséhez határfelületre van szükség. Tapasztalataimat pontosan erre a gondolati szálatra tudom felfűzni. Úgy érzem, a magyar gazdasági életben, amelynek része (sajnos, nem elég szerves része) a külkereskedelem, túl sok a határfelület. Nálunk a termelés, az értékesítés, a műszaki fejlesztés, a beszerzés természetes egysége megbomlik, részeire szakad: megszűnnek, vagy legalábbis erőtlenné válnak a kölcsönhatások.

A sokadik határfelület utáni rétegek homályban maradnak, az ott folyó tevékenység a társadalom egésze számára ellenőrizhetlenné válik, megteremtődik a lehetőség arra, hogy a részeken mindenki a legjobb szándékkal eltelve okozza a legnagyobb kárt a népgazdaság egészének.

Velem együtt valószínűleg számtalan üzem- vagy gyárvezető mérnök, agrónómus, aki valamely anyag felhasználására utasítást ad, művezetők,

csoportvezetők, akik utalványozzák, a raktáros, aki kiadja, az a mezőgazdasági dolgozó vagy ipari munkás, aki felhasználja – jószerével még a belföldi forgalmazási árat sem ismeri, nemhogy fogalma lenne az importárról vagy arról, hogy honnan szereztük azt be. Beosztott munkatársaim megdöbbenek, amikor egyszer hosszas nyomozásom végeredményeként közöltem velük: a vörösréz cső kilója, amellyel akkor éppen egy kondenzátort csöveztek, mibe kerül a világpiacon. Tizedannyi értékűnek hitték – mivel csak a MÉH-telep vörösréz-árait és a turistadollár árfolyamát ismerték. Őket szidjam tájékozatlanságukért? Egy órámba került nekem is, amíg az akkor érvényes világpiaci árat megtudtam. Mert végig kellett mennem a láncon: a lerakaton, ahol a csöveket vettük, a gyáron, ahol gyártották, a színes fémeket forgalmazó vállalat importosztályán, akik az alapfémeket beszerezték. Bár mindenütt nagyon szépen bemutatkoztam és elmondtam, hogy ez azért érdekel, mert a népgazdaság devizamérlegének nem közömbös, hogy mi mint felhasználók... Minek folytassam? Volt egy olyan érzésem, hogy elmeháborodottnak néznek. A külkereskedelmi vállalat egyik illetékese meg is mondta: „Minek foglalkozik ezzel az elvtárs, nem mindegy az importár önnek, hiszen úgymint belföldi elszámoló áron kapják azt a csövet?!” A számot azért végül megmondta, s az engem is megdöbbenített. Ugyanúgy, mint az a felismerés, hogy hogyan takarékoskodjak én a tőkés piacról származó anyagokkal, hogyan érzek felelősséget az ország devizamérlegéért, ha ehhez a legelemibb adatok sem állnak rendelkezésemre?

Mert az adott esetben azt a kondenzátort talán saválló csővel is be lehetett volna csövezni, ami a raktárban szocialista importból rendelkezésre állt (igaz, ezért némi többletmunkát kellett volna vállalni), és talán a munkások is másként bántak volna a vörösréz csővel, esetleg kevésbé nagyvonalúan, kisebb ráhagyásokkal szabják, ha előbb tudják, milyen méregdrága; s ha meg tudok világítani nekik olyan összefüggéseket, amelyek a személyes jövedelmük és a felhasznált importanyagok ára, az azokkal való takarékoskodás között áll fenn.

Én kézzelfogható, konkrét összefüggésekkel ebben a témakörben alig találkoztam. A mesterségesen részre szabdaltnak negatív hatását pedig azon mértem le, hogy gyárainkban, ipari és mezőgazdasági üzeminkben az egy kiló az egy kiló akkor is, ha filléres cikkekről van szó, és akkor is, ha az egy kiló néhány száz vagy ezer forintot érő, nyugati devizáért beszerzett vegyszer.

Valahol útközben elvész a felelősség. Úgy érzem, hogy jelenleg azok-

nak, akik az általában importból beszerzett anyagokkal ténylegesen foglalkoznak, akik ezek sorsára döntő hatással vannak: a termelésben részt vevőknek és a termelést irányítóknak szinte fogalmuk sincs, hogy mit tesznek, hogy tevékenységük hogyan hat ki az ország külkereskedelmi mérlegére. Ezen mérleg javításában pedig csak torzító és szinte semmit ki nem fejező áttételeken keresztül érdekeltek.

A gúla alja esetleges, és a gúla aljának ez az esetlegessége vezet a csúcs esetlegességéhez, ha a csúcst mutatónak fogjuk fel, amely mutató állása devizahelyzetünket jelzi.

A fenti eset tényleg csak a legegyszerűbbek egyike. Megpróbálok a modern gyáriparra jellemzőbb példát is elővenni. Számtalan anyag számtalan vagy legalábbis sokféle anyaggal helyettesíthető. Egy adott végtermék esetenként igen sokféle összetételben előállítható, hogy a kívánt célnak ugyanúgy megfeleljen. Például egy sok komponensű háztartási tisztítószer jó néhány variációban gyártható úgy, hogy annak használati tulajdonsága (mosó hatása) azonos legyen. Ha a vevő a különböző összetételek miatt nem károsodik, kézenfekvő, hogy a kidolgozott és a minőségellenőrző intézetekkel előzetesen elfogadtatott receptúrák közül mindig azt kell gyártani, ami a gyártó (jelen esetben a népgazdaság) számára a legelőnyösebb. A lehetséges receptúrák adatait és az adott időpillanatban érvényes világpiaci árakat számítógépbe kell táplálni, és a gép azonnal kidobja az optimális, pillanatnyi legolcsóbban gyártható termék összetételét.

Ott, ahol az árak, ráfordítások és a világpiaci beszerzési árak között matematikailag formulázható kapcsolat áll fenn, ez megtehető. Meg is teszik. Pörögnek a számítógépek, az említett eseten kívül a takarmánykeverőkben, margarinüzemekben, műanyaggyárakban és az óriási mennyiségek miatt már kis áringadozás esetén is vagyonokat takarítanak meg. Ha én itthon hasonló feladatot kapnék, nem vállalnám. Seregnyi matematikus és számítógép segítsége is kevés volna ahhoz, hogy pótolja a jelenlegi krónikus információhiányt, vagy hogy a rendelkezésre álló információkból, tehát a hazai elszámoló árakból, az annak alapján képződő vállalati nyereségből a vállalati és egyéni érdekeltséget, a lefőlézéseket figyelembe véve, de – ugyanakkor – szem előtt tartva a népgazdaság érdekeit, belekalkulálva az önálló külkereskedelem létezése miatti fáziskésést, a külkereskedelmi vállalat csoportérdekeit, a mindezeket egymással összehangolni igyekvő preferenciák, diszpreferenciák, átlagolt árak, relációs átszámítási kulcsok, kedvező és kedvezőtlen, rubel- és dollárelszámolású piacok rendszerét – optimalis végeredményt tudjunk kiszámítani.

A számítógépet tehát kár volna beállítanunk. De ez a számítógép jelen esetben az objektív értékítéletet, ha úgy tetszik, az osztársadalmi érdeket testesíti meg; hiánya pedig egyetlen dologhoz vezethet: megnő vagy eluralkodik az osztársadalmi érdeket nem mindig tisztelő érdekrendszer.

A felhasználó vállalatnál a kelleténél jobban elhatalmasodnak, majd-hogynem egyeduralgokká válnak a műszaki, üzemelési szempontok, például olyanok, hogy az egyik receptúránál sokkal kevésbé kell ügyelni a gyártási folyamatra, mert az anyag nem ragad annyira, kevésbé porzik stb. Majdnem minden üzemeltető, gyártó csak az átlagáron, folyó forintért történő elszámolást veszi figyelembe, és kézzel-lábbal küszködik, hogy bizonyos alap-, segéd-, csomagolóanyagokból a lehető legjobb, legtisztább minőséget kapja (ami jobb esetben plusz devizaterhet, ha nem rubel kontra dollár relációváltást jelent a külkereskedelemben), hiszen az ellenkezője csak terméskiesést vagy ezt elhárítandó, a technológia átdolgozását, figyelmesebb üzemeltetést, szigorúbb gyártásközi ellenőrzést, egyszóval többletmunkát, fejtörést, kínlódást, felelősségvállalást okoz. Anélkül, hogy abból akár a vállalat, akár személy szerint ő maga érzékelhető mértékben részesülne.

De itt van legalább valami objektív kritérium: a kérdéses alap-, illetve segédanyag jobban, vagy rosszabbul, vagy egyáltalán nem használható. És azon cikkek sorozata, amelyek jószerint szubjektív megítélés alá esnek?

Mindazon árucikkek belföldi piacán, amelyeknek értékesítésénél nem az objektív használhatóság, hanem az ízlés, a divat vagy a csomagolás módja miatt a kényelem, alapjában véve a szubjektív megítélés bír döntő jelentőséggel, azok a vállalatok vannak a legelőnyösebb helyzetben, ahol a legkevésbé veszik figyelembe a népgazdaság szempontjait. Nemelegeszer avval körözik le belső piaci konkurenseiket, hogy francia illatot használnak NDK és hazai helyett, nyugati műszalat és festéket csehszlovák termék helyett, nyugatnémet adalékanyagokat, ragasztókat, svájci tartósító szereket hazai vagy szocialista országból származó helyett.

Nézzünk egy újabb példát, ahol – a népgazdaság érdekeit figyelembe veendő – szintén meg kellene változtatni a jelenlegi gyakorlatot, ami kétségkívül újra csak munkával, vesződséggel, felelősségvállalással járna. Ismeretes, hogy a magyar mezőgazdaság félmillió tonnánál több fehérjetermék karmányt használ fel, aminek alig egyötödét állítjuk elő itthon, a fennmaradó részt dollárért importáljuk. Joggal hihettük tehát, hogy ha iparunk kidolgozza a fehérjepótló zsírsav-karbamidadukt gyártástechnológiáját,

s a gyártás érdekében komoly beruházást eszközöl, a termék iránt óriási kereslet. Nem így történt. A tényleges felhasználás messze elmarad a hazai gyártási lehetőségek mögött, és nagyságrenddel kevesebb, mint ami népgazdaságilag a dollártakarékosság szempontjai miatt kívánatos volna.

A mezőgazdasági nagyüzemek folyó forintért, a világgiazi ártól gyakorlatilag független áron, az általuk kívánt mennyiségben korlátlanul kapják kétségkívül legkényelmesebben etethető amerikai és kanadai szójaliszet. Mi kényszerítse őket a változtatásra: a rendkívül kényes és nagy felelősséget igénylő takarmányozási receptúra módosítása? Vagy azután, ha esetleg vállalatunk már említett termékét megvásárolják, további hazai felhasználásra? A legelőgazdálkodásra? A jelenlegi érdekeltégi rendszer nem.

Az iparra jellemző példa a Növényolajipar által nem is olyan régen piacra dobott UNIRON mosópor története. A háziasszonyok lehetnek a tanúim, hogy ez a hazai mosópor nemcsak olcsó, hanem jó is. Pedig jórészt eddig egyáltalán nem alkalmazott honi nyersanyagokra épül, például a repceolaj szappanára. Már majdnem azt mondanám, hogy az eset éppen azt példázza: lám, így is lehet. . . Csakhogy ebben az esetben is benne van az, amit úgy írok le: a rengeteg határfelület sokszor szembeállítja a népgazdasági, vállalati és egyéni érdeket.

A vállalatnak az, hogy több ezer tonna tisztán tőkés devizáért előállított mosópor helyett az UNIRON-t gyártja, közel sem hoz akkora hasznot, mint az, ha termelését ehelyett a csak tőkés devizáért beszerezhető alapanyagokból összeállított mosóporból növeli meg. Mert az UNIRON olcsó alapanyagokból, tehát alacsony önköltséggel készül, termelési értéke és – azonos nyereséghányadot feltételezve – nyereségtömegének abszolút értéke kisebb. Az alacsonyabb termelési érték rontja a termelékenységét, a hozzá tartozó kisebb nyereség csökkenti a rendelkezésre álló bértömeget. Hogy a Növényolajipar és hozzá hasonlóan még számos más nagyvállalat ennek ellenére megjelenik a piacon ilyen új cikkekkel is, annak oka sokkal inkább a társadalmi elkötelezettség, semmint a vállalati érdek. S a Növényolajipar és a hozzá hasonló mammutcégek egyszer-kétszer-háromszor megengedhetik maguknak ezt a luxust. De végső soron ők is csak részben élnek társadalmi elkötelezettségből. . .

Ha az iparvállalat önmagától nem hajlandó „UNIRON-akciókra”, kézenfekvőnek látszik, hogy a külkereskedelmi vállalatnak mint az egységes magyar népgazdaság képviselőjének kell őt erre kényszeríteni. Hogy áll ez

a valóságban? Egybeesnek-e a külkereskedelmi vállalatok érdekei a népgazdaság érdekeivel?

Túlzás lenne azt állítani, hogy egyáltalán nem. De ugyanolyan túlzás volna figyelmen kívül hagyni az ő vonatkozásukban is a vállalati és a népgazdasági érdek szkizofréniáját. Ha például a tőkés világpiaci árak emelkednek, ez különféle (és szabályozásra alkalmatlan) áttételeken keresztül a mezőgazdasági vagy ipari önköltségekben jelentkezik, az ottani kollektívák nyereségének, tagjaik jövedelmének csökkenését eredményezi. (Kivéve ha az állam ezen terheket magára vállalja, mint teszi ezt oly sokszor, ami legalább annyira problematikus: egyebek között ezzel szoktatja kényelemre, a valóságtól való elszakadásra polgárait.)

Inkább azt látjuk, hogy a külkereskedelmi vállalatnak – amely a legkövetlenebb kapcsolatban áll a világpiaccal – a dolgozói közel sem érdekeltek annyira a népgazdasági devizamérleg alakulásában és alakításában, mintsem az osztársadalmi szempontból kívánatos lenne.

A bázisszemlélet alapján olykor éppen abban érdekeltek, hogy a forgalom nőjön, ami után az ő hasznuk, nyereségük több lesz. A haszn, a bizományos díj gyakran százalékos érték, és a százalékszámítás játékszabályai szerint értéke úgy is nőhet, ha a természetes mennyiség csökken, de az egységár nő. Hogy ez a gondolatmenet túl messzire vezet? Amikor az elmúlt két-három évben az alap- és segédanyagok ára úgy kattogott felfelé, mint a taxióra, és a népgazdaságot súlyos veszteségek érték, az alap- és segédanyagok forgalmazásával foglalkozó magyar külkereskedelmi vállalatok nyeresége, dolgozóinak jövedelme nem esökkent.

Demagógia volna azt állítani, hogy egyedül a magyar külkereskedelem jobb munkája ellensúlyozhatta volna a vitustáncot járó világpiaci árak következtében Magyarországot ért veszteségeket. De egy, a céljainknak inkább megfelelő és a jelenleginél jóval rugalmasabb külkereskedelmi rendszer ezeket a veszteségeket jó néhány százalékkal segített volna csökkenteni.

Tételezzük fel azonban, hogy a külkereskedelmi vállalat nem követi elképzelésemet, és mégis megpróbálja az iparvállalatot a népgazdasági érdek szerinti tevékenységre kényszeríteni. A legnagyobb baj itt kezdődik. Nagyobb, mint ami a fent említett érdekellentétből fakad. Ugyanis kiderül, hogy a vitában, amit az ipar illetékes szakemberével azért kellene folytatni, hogy a HOECHST nyugatnémet festék helyett használjon csehszlovák CHEMAPOL-t, nagyon jól kellene érteni a dolgokhoz. Legalább úgy, mint az ipar képviselőjének. Ami elég reménytelen! Nálunk egy üz-

Üzletkötő többnyire csak reprezentatív látogatásra jár ki a gyárakba. S a gyárak akkor sem látják el érdemi információval, attól pedig végképp óvaodnak, hogy a ködösítés nélküli lényegét tárják fel előtte.

Nem rosszindulatból. Óvatosságból. Ők ugyanis *egy másik vállalat*. (A cikk elején a határfok romlásához vezető határfelületekről beszéltem. Itt an ennek egyik konkrét megnyilvánulási formája.) Az üzletkötő a kérdés anyag vásárlásához egy gépelt papírt kap, amelyen a megrendelő vállalat szakemberei rögzítették azokat a fizikai, kémiai, fizikokémiai paramétereket, minőségi előírásokat, amelyek az általuk – a technológia ismeretében – egyedül alkalmasnak tartott anyagot jellemzik. Fentieket egyébként egy nyugatnémet cég prospektusából másolták ki. Mert más nem állt rendelkezésre. És mert ezt már valamikor próbálták, ebben biztosak, erre van garancia. Ettől eltérni kockázatot jelent, felelősségvállalást, azt pedig elnérték nélkül ki teszi szívesen?

A külkereskedők teljes joggal panaszzolják, hogy állandóan kész tények elé állítják őket. Üzletkötőjük érdemi információk nélkül hogyan szerezen be versenyképes, szocialista relációjú ajánlatot (az ajánlatkérés és -küldés bonyolalmait majd később taglalom), hogyan bizonygassa a paraméterek eltérésénél, hogy azok nem hatnak ki a technológiára?! És közben még csak nem is hivatkozhat, sőt célozni sem célozhat azokra a dolgokra, amelyekről valamennyi sejtelve van; hogy például a nyugati szállító cég az ipar illetékeseinek mennyi és milyen értékű szívességet tesz a hivatalos nyugati utak alkalmával (amelyek természetesen - az úttal együtt - elmaradnak keleti beszerzés esetén). Magyarán, a nyugati utazás nemcsak státuszszimbólum, hanem anyagi előny is. Már-már hajlamos lennék a társadalmi elégedetlenség minden nyilat az ipari és mezőgazdasági vezetőkre külön? A valóság sokkal bonyolultabb. Nemcsak ellentétek vannak ipar, mezőgazdaság és külkereskedelem között. A nyugatra utazók kicsiny csapata majd minden esetben kiegészül az illetékes külkereskedelmi vállalat egy-egy prominens személyiségével. Ha egyszer valaki megfelelő statisztikát csinálna a hivatalos utazásokról beosztások és relációk szerinti bontásban, nem tudom, nem kapna-e igencsak elgondolkoztató adatokat...

Miután az információhiányban szenvedő és személy szerint kellően nem érdekelt külkereskedelmi ügyintéző áll szemben a mindezekkel felvértezett ipari képviselővel, a mérkőzés kimenetele nem lehet kétséges. A külkereskedelem nem tudja meggyőzni az ipart. A vitában az egyetlen komoly érve az lehet, ha megtagadja a devizát. Ez a befolyásolásnak valóban hatásos eszköze. Csak számtalan hibája van. A nagyobb az, hogy tartósan

nem hoz eredményt. Már csak azért sem, mert a tiltás, amennyiben emberek ellen alkalmazzák, általában csak átmenetileg sikeres, sőt néha annyira sem. Márpedig a termelés, a kereskedelem és a külkereskedelem szférájában emberek dolgoznak. A deviza megtagadása a legritkább esetben kényszeríti a mezőgazdaságot, az ipart, annak illetékeseit álláspontjuk felülvizsgálatára (annál kevésbé, mert ez kemény és konkrét munkával járna, felelősség- és kockázatvállalást jelentene, és számtalan más, a cikkben taglalt nehézséghez vezetne). A maximum az, hogy „kivárnak” kedvezőbb időkre, a devizamérleg javulására, ami a külkereskedelem részéről a tilalmak feloldásához vezet, akkor is, amikor a devizamérleg alakulása továbbra sem ítéhető meg túl rózsásan. Ráadásul a tiltás néha szinte lehetetlen: a részeire szabdalt folyamat egyes posztjain ülők kényszerhelyzetben vannak.

A munkaerőhiány mindenütt égető, elsősorban a segéd- és betanított munkásoknál. Nagyon sok vállalat különböző termékek gyártásakor a csomagolásra rendelkezésre álló munkaerő szűkös volta miatt nem tudja termelését növelni, vagy éppenséggel visszaeséstől tart. Kézenfekvő: a nyereségcsökkenés elkerülésére (ebben érdekelt a vállalat és végső soron az egyed is) csomagológépet kell venni.

A csomagológépek vásárlásának feltétele, hogy az iparvállalat felelős nyilatkozatot adjon a külkereskedelmi vállalatnak, hogy a beszerzendő gép hazai nyersanyaggal fog dolgozni. A külkereskedelmi vállalat ezt a nyilatkozatot elteszi, az abban foglaltaknak nem néz utána, két okból. Először azért, mert nem szakértő az ügyben. Másodszor pedig: valaki az említett nyilatkozattal vállalta a felelősséget. S később a csomagolóanyag-ra mégis szükséges deviza már nem az említett, a gépbeszerzéssel foglalkozó külkereskedelmi vállalat asztala, az már egy másikra tartozik...

A gép megjön. Még megy. Valahogy. Tartós próbaüzem. Már nem megy. Vagy legalábbis nem úgy, ahogyan kellene. Kölcsönös vádaskodás a szállító nyugati cég és a magyar vásárló fél képviselői között. A külkereskedelmi vállalat nem vádaskodik. A műszaki paramétereket a felhasználó vállalat szakemberei állították össze, ő csak bonyolított, a kudarcért így tehát csak részben felelős. És tudja azt is, hogy az ügy most már nélküle is el fog dőlni.

Mert az iparvállalat most már fut a pénze után. És fut a másik külkereskedelmi vállalathoz (újabb határfelület), amely a gép működéséhez szükséges minőségű csomagolóanyagot importból be tudja szerezni. Devizaengedélyért folyamodik. Először nem kapja meg. A már itt álló gépsor

mint fenyegető rém arra kényszeríti az iparvállalatot, hogy minden lehetőséggel harcoljon. És harcol is. Mindenki, aki telefonál, intézkedik, a legjobb szándékkal teszi ezt, az ügy igazáról meg van győződve. Egy dolog hiányzik csak: senkinek nincs személyes „rezsije”, felelőssége az ügyben, csak annyi, amennyi a társadalom bármelyik tagjának. És az érvek ebben a stádiumban már megdönthetetlenek! Mondjuk, közszükségleti cikk gyártásáról van szó, és ez csomagolóanyag híján leáll. Ezért a közvetlen felelősség most már azé, aki ebben a pillanatban mond nemet.

Nem kétséges, hogy a vállalat az első pillanatban, amikor arra az illetékes külkereskedelmi vállalatnál a keret megvan, megkapja a behozatali engedélyt. Ettől számítva egy héten belül a vállalat megkapja – nyugati importból – az igényelt csomagolóanyagot, mert a gépszállító cég folyamatosan tájékozódott az ügyekről, és felkészült a fejleményekre; elvégre neki is érdeke a gépet mielőbb átadni.

(Az már külön téma volna, hogy a nyugati cégek egy-egy magyarországi képviselője, vagy ami még rosszabb, a szomszédos kapitalista ország fővárosában megtelepedett mindenféle közvetítő vállalatok általában idegenbe szakadt hazánkfiából vagy azok leszármazottaiból verbuválódott képviselőinek siserahada – akiknek egyetlen előnyük, hogy ők akkor lépik át a határt, amikor akarják, amíg mi rendkívül nehézkesen mozgunk – esetenként sokkal tájékozottabb egy-egy magyar iparvállalat belső dolgairól, mint a felügyeletet gyakorló minisztérium.)

Nos, tehát megjött a gép átvételéhez szükséges, megfelelő minőségű csomagolóanyag, és a gépet átadják. A vállalat így megkapta az áhított csomagológépet, a külkereskedelem a bizományosi és alkuszi díját, a szállító vállalat a gép árának visszatartott 15%-át. A gép működik az import csomagolóanyaggal, a csatavesztés dicsőséggé lényegült át – és a devizamérleg, ha kicsit is, de tartósan tovább romlott. Ezért a felelőst megtalálni nem egyszerű. Túl sokan bábáskodtak az ügynél, és valójában mindenkinek igaza volt valamennyire.

Maradna mint hosszú távú megoldás, hogy az alap- és segédanyagok forgalmában lényegesen jobban kellene a szocialista beszerzésre támaszkodni.

A KGST-országokkal folytatott külkereskedelmünk értelemszerűen más játékszabályok szerint zajlik, mint a tőkésországokkal folytatott kereskedelem. A hosszú távú, legalább ötéves árucere-forgalmi egyezmények a meghatározók, amelyek egyrészt hallatlan biztonságot jelentenek,

kiegyensúlyozott fejlődést tesznek lehetővé, de ugyanakkor kielezik a jelenlegi, részekre szabdalt külkereskedelmi rendszer hátrányát is.

Mert ahhoz, hogy a külkereskedelem illetékesei az elkövetkezendő tervidőszakra előre, felelősséggel meg tudják határozni az ipar igényelte nyersanyagok, félkész termékek minőségét és mennyiségét, olyan szoros együttműködés volna szükséges az ipar és a külkereskedelmi vállalatok között, aminek alapján a külkereskedelem nemcsak az iparvállalatok adott időpontbeli állapotát ismeri behatóan, hanem tökéletesen tájékozott az ipar fejlesztési elképzeléseiről is.

Az iparvállalat, ha megad is hosszú távú igényeket, azt sem teszi teljes felelősséggel. Nem is teheti, hiszen fejlesztési elképzeléseiről általában nem egyedül ő dönt; ráadásul nem időben születik a döntés, amiről majd később szó lesz...

Itt a kérdésnek csak az alap- és segédanyagok forgalmára ható része érdekes. A hosszú távú szerződéseket előkészítő külkereskedők mit tehetnek anélkül, hogy személy szerint nagyobb felelősséget vállalnának magukra, mint amennyit a rendelkezésükre álló információk alapján megtehetnek? A szerződést úgy állítják össze, hogy annak realizálása már meglévő, kézzelfogható igényeket elégít ki, tényleges feszültségeket old fel, akár azon az áron is, hogy más szocialista országokkal együtt az illető termékfajtára közös beruházással gyártókapacitást hozunk létre. Az ezen felüli igények kielégítésére hallgatólagosan vagy kimondottan egyetlen lehetőség marad: a tőkés piac. Ha pedig az igények túlságosan nőnek - akkor ott a már említett módon a devizamegtagadás mint tüneti kezelés. Fáziskésés van: a részekre szabdalt rendszer rossz önszabályozása nem kielégítő vagy nem felelősségteljes információk következtében előálló helyzetben nem ad módot arra, hogy elébe menve a dolgoknak, azokat magunk alakítsuk; az eseményeknek utánakullogunk, ebből a szempontból permanenssé téve a rossz devizahelyzetet.

Értelemszerűen következik, hogy ezután a fejlesztésről kell beszélni. Hogyan állnak a fentiek a gépek, berendezések beszerzésénél? Előljáróban leszögezem: nagyon jól tudom, hogy a tőkés gépek beszerzését ma még igen sok esetben a műszaki paraméterek is indokolják: máshonnan még a legjobb szándék esetén sem szerzhető be a kívánt berendezés. De különböző szempontok és okok miatt közel sem használjuk ki itt sem azokat a lehetőségeket, amelyek a szocialista országok együttműködésében rejlenek. Ennek oka nemcsak bennünk keresendő, ezt később érinteni fogom.

Tehát gépet akarunk venni. Az evvel kapcsolatos kérdések sorából az első már megint a „mikor”. Tehát: mikor döntjük el, hogy milyen célra, milyen műszaki jellemzőkkel akarunk gépet, berendezést, komplett gyártósort vásárolni; azt milyen feltételek mellett akarjuk üzembe állítani? Mikor van önmagunk által kidolgozott és felettes szerveink által jóváhagyott középtávú ötéves tervünk és ezen belül fejlesztési tervünk?

1976 augusztusában, az V. ötéves terv első évében írom ezt a cikket. Előtte az általam ismert nem kevés magyar iparvállalatnál megpróbáltam arra a kérdésemre választ kapni, hogy van-e már jóváhagyott ötéves tervük. A válasz majd minden esetben az volt: az év közepére a tervet kidolgozták, jelenleg jóváhagyás alatt áll. Egy szocialista relációjú gépimport átfutási ideje jó esetben három év, tőkés relációjú gép beszerzése 9-12 hónapot vesz igénybe. Ha nagyon egyszerűsíttem a dolgot, a magyar iparvállalatok, amelyekről szó volt, vagy csak ezen ötéves terv negyedik évében kapnak gépet, vagy eleve a tőkés piac felé fordulnak.

Az elhúzódoó beruházási döntés és az azt követő lassú tervekészítés mint első, meghatározó időtényező igényli, ha nem éppen egyetlen megoldásként hagyja a tőkés beszerzést. Sokszor hasonló a helyzet az úgynevezett népgazdasági jelentőségű, kiemelt beruházások esetén is. A döntés itt szintén gyakran elhúzódik, nem utolsósorban azért, mert kockázatot, tehát felelősséget senki nem akar vállalni, de aztán a döntésben meghatározott befejezési határidő oly rövid, hogy itt is eleve csak nyugati relációjú gépbeszerzés lehetséges. Akkor is, ha hasonló mód lenne teljes egészében vagy részegységeiben baráti országokból beszerezni.

Túl a döntésen, az ajánlatkérés, -küldés az első lépés, ahol a tőkés piac előnyt szerez, a teljes megvalósítás szempontjából időt takarít meg. De előtte még történik egy csomó minden idehaza. Pontosabban egy csomó minden nem úgy történik, ahogyan kellene, és a beruházás, ami a döntés fázisában is késedelmet szenvedett, még további hátrányba kerül.

Az iparvállalat, amely gépet akar szerezni, önálló export-importjog híján felszólítja az illetékes külkereskedelmi vállalatot ajánlat beszerzésére.

A külkereskedelmi vállalat hasonló gépet még nem szerzett be, tehát egy idő után udvarias levélben felszólítja az iparvállalatot, adjon információt: szerinte mely cégek gyártanak az általa kívánt paraméterekkel gépeket. Az iparvállalat megadja, azonkívül kiegészítő adatokat is közöl. A külkereskedelmi vállalat átveszi a levelet, iktatja, kiszignálja, és miután száz más üggyel is foglalkozik, ügyintézés szempontjából besorolja. Amikor újra előveszik, megállapítják, hogy néhány dolog nem egyértelmű,

nem kellően tisztázott az iparvállalat levelében, tehát visszaküldik az egészet az iparvállalatnak. Az iparvállalat iktatja, kiszignálja, kijavítja az ügyet, mert a kifogás jogos és indokolt volt. A válaszlevelet cégszerűen aláírhatja, ha van kivel; ha nincs, megvárják, amíg lesz. A külkereskedelmi vállalat megkapja, iktatja, kiszignálja, aztán az ajánlatkérés egész anyagát házon belüli levél formájában átküldi a műszaki fordító részlegnek, osztálynak, csoportnak. Az illetékes fordító itt néhány hét alatt nekilát, aztán egy félóra alatt megállapítja, hogy a speciális szakszöveggel ipari szakember nélkül nem boldogul.

Az ipari szakember, akit három telefonnal négy nap alatt előkerítenek, elgondolkozik azon, hogy a külkereskedelmi vállalat miért kapja a bizományi díját, ha az anyagot végső soron neki kell lefordítania? A következő hét elejére megbeszélte randevún kiderül, hogy morgolódása jogtalan volt, csupán néhány, egészen speciális szót és kifejezést kell lefordítania, mert anélkül a fordítás valóban fabatkát sem ér. Az ügyvel jószerint órák alatt végeznek, mivel a külkereskedelem fordítója kitűnően ismeri a nyelvet, az iparvállalat szakembere pedig az inkriminált kifejezéseket. Az így végre összeállított anyagot a külkereskedelem megküldi az összes lehetséges és az iparvállalat által megjelölt szállító partnernek.

Fentiekhez azt kívánom hozzátenni – őszintén és nem az illendőség kedvéért –, hogy ezt a folyamatot általában olyan körülmények között tapasztaltam, amikor a nekünk nem kis értékben gépeket importáló külkereskedelmi vállalattal a viszonyunk mindvégig kifogástalan és baráti volt. A nehézségek mégis természetesek: két vállalat vagyunk, nem egyszerre lélegzünk, különböző érdekekkel, felügyeleti szervekkel és törekvésekkel, amelyek hosszú távon mindig megegyeznek, de rövid és középtávon eltérőek lehetnek. A beruházás volumenét, amellyel jelenleg foglalkozom, érzékeltesse az, hogy sok millió rubelért és sok millió dollárért veszünk gépeket, berendezéseket, komplett gyártósorokat. A Tisza mellett, a zöld mezőn kell létrehoznunk egy új gyárat, 2,3 milliárd forintért. . .

A már leírt módnak nagyjából megfelelően nagyon rövid idő, másfél hónap alatt összeállt az ajánlattételre felszólító műszaki anyag, amelyet megküldtünk a lehetséges szállító partnereknek.

Sajnos, a szocialista országok külkereskedelmi vállalatai hosszú ideig nem válaszoltak. Tehát óróluk – a kronológiai sorrend tartása érdekében – később kellene szólni. De a cikk logikája mást diktál.

Az a szocialista országból jövő ajánlat egy részegység szállítására, amely műszaki paramétereit tekintve a legjobbban érdekelt volna bennünket, nem

érkezett meg, helyette kaptunk egy sajnálkozó telexet, miszerint az általunk kért gépeket már nem gyártják. Csakhogy nemrégén jártunk arra, és láttuk országukban az általuk frissen gyártott gépsorokat, szám szerint öt darabot öt különböző gyárakban. Választelexünkben közöltük ezt, az öt gyár nevének és pontos címének megjelölésével. Három hét hallgatás. Mi nem nyugszunk, telefonkapcsolatot létesítettünk az ottani külkereskedelmi vállalattal. Aki felemeli a kagylót, azzal nem találunk közvetítő nyelvet. A vonal, miközben a telefonszámla csillagászati összeget ért el, megszakad. Másnap több szerencsém volt a telefonnal, de nem az ügyintézővel. Az szabadságon van, de a kollégája, aki már kitűnően beszélt oroszul, sajnálkozik, az nem az ő asztala. Javaslom, hogy a sürgetésünkről tájékoztassa a főnökét; megígérte, de a hangjából érződik, hogy nem fogja megtenni. (Hiszen nemsokára itt lesz az ügyintéző, alig tíz-egynéhány nap, és lejár a szabadsága – mondja nem minden szemrehányás nélkül. Minek vegyen át ő valami felelősséget tőle?) Meneztünk még egy telexet. Semmi válasz. Megkeressük a mi külkereskedelmi vállalatunk ottani képviselőjét telefonon. Ő már valamivel logikusabb magyarázatot ad: szerinte az illető ország és országunk közötti, a géprovaton tervezett szállítási keretet már kitöltötték erre az évre. Kérjük, tegyen valamit, a gépsor nagyon kell; ha nem feltétlenül szükséges, nem akarunk érte nyugati devizát kiadni. Egy hét múlva telefonon jelentkezik, közli, hogy eljárt az ügyben, és azt a választ kapta, hogy a gépsort már nem gyártják.

Megemlítjük, hogy innen indultunk ki, de ez nem stimmel, legyen szíves, szervezze meg az odautazásunkat. Azt mondja: reménytelen, de még egyszer megpróbálja. Nem lepődünk meg, amikor két nap múlva a legsajnálkozóbbról telexet küldi, hogy az ottani fél álláspontja hajlíthatatlan, a kérdéses témában nem fogadnak.

Telefon, most már az illető ország testvériparához, ahol az előbb említett gépsorok dolgoznak. Segítséget kérünk, hasonló esetekben már mi is segítettünk. Két hét múlva repülőgépen ülünk, meghívónk és vendéglátónk az ottani testvéripár. Nem a külkereskedelem, nem az eladó! A testvéripár szervezi a találkozót a gépexportőr külkereskedelmi vállalattal is. Odaérkezésünk délutánján már tisztázunk egy alapvető félreértést: ők azt hitték, hogy nekünk a gépsor még ez év december 31-ig kell, ami, ugye, lehetetlen! Hebegünk, hogy erről szó sem volt, a határidő a legkorábban a jövő év vége. . . de árulják el már, az információ kitől származik? Nem árulják. Nem baj, az a fő, hogy a gépek megtekintése és a tárgyalások most már jó ütemben haladnak. Az ottani külkereskedelem képviselői

készségessé válnak, miután a testvéripar vezetői egy perc nyugtot sem hagynak nekik. (Üröm az örömben: egy véletlen elszólásból megtudom, hogy hasonló gépsorok vételére Argentínából, tehát dollárelszámolású piacról is érkezett komoly érdeklődés.) A műszaki és garanciális feltételeket, amelyekre az ajánlatot ki kell dolgozniuk, egy nap alatt kölcsönösen összeállítjuk, másnap kezünkben van a jegyzőkönyv, hogy hivatalos megkeresésünk esetén 45 napon belül elküldik írásos árajánlatukat.

Hogy miért kell külön hivatalos megkeresés? Mert utazásunkat nem az ottani külkereskedelmi vállalat, hanem a testvéripar szervezte, és akkor érdektelen, hogy a tárgyalásokon nemcsak mi, az ipar képviselői vettünk részt, hanem az illetékes magyar külkereskedelmi vállalat képviselője is. Megkeresés kell!

Nem baj, postafordultával küldjük – mondjuk, és megnyugodva utazunk haza, győzelmi zászlóként lobogtatva a fenti jegyzőkönyvet. Úgy tűnik, az ügy happy enddel ért véget. A valóság kevésbé rózsás! A már említett jegyzőkönyv 1976. április 28-i keltezésű (amikor már minden, később tárgyalandó nyugati ajánlat a kezünkben volt), ismételt ajánlatkérésünk dátuma 1976. május 4. Az ajánlat nem érkezik meg, az első sürgető telexet, hogy udvariatiannak ne tűnjünk, csak július közepén menesztjük. Csend. Augusztus végén telefonvégre kapom az ottani külkereskedelmi vállalat 8-as irodájának azt a gazdasági igazgatóját, aki a jegyzőkönyvet aláírta. Túláradó örömmel közli, hogy volt egy probléma, de már túl vannak rajta, és három nap múlva, amikor más ügyekben Budapestre érkezik, a tarsolyában lesz a végleges válasz. Mit lehet erre mondani? Én is örvendeztem.

Ő három nap múlva tényleg jön, az ígért válasz azonban nem. Elmegy anélkül, hogy velünk beszélne, de üzeni, hogy ne nyugtalankodjunk, volt egy kis probléma, de az ügy már jó úton halad. Ismét egy hónap hallgatás. A sok millió dolláros gépimport anyagát már összeállítottuk az indító értekezletre, a tárgyalat rubelelszámolású gépekre egy fél sor írásunk, ajánlatunk nincs, a legnagyobb bizonytalanságban vagyunk. (Ezenközben ugyanezekre a gépekre amerikai [!] és egyéb nyugati cégektől már érkeztek árajánlatok. Olyan cégektől, akiket a kutya ajánlattételre fel nem szólított, csak úgy valahogy tudomást szereztek az ügyről.)

Tűrelmemnek itt újfent vége szakadt, megint egy fél napot ültem a telefonon, a már említett gazdasági igazgató a 8-as irodából feltűnően nyugodtan hallgatja végig kifakadásomat, még helyesel is időnként, ami felettébb gyanús. Érthető csak akkor lesz, amikor közli, hogy az ügy immáron

harmadik hete nem hozzájuk tartozik, hanem a 12-es irodára, feltehetően ez a kis belső átszervezés lehet oka a késlekedésnek, mert ő már mindent előkészített, voltaképpen nem is érti, hogy azok odaát mit ülnek rajta. . .

A kagylót nagyon óvatosan teszem a helyére, és azon töprengök, hogy mit tegyek. A kétmilliárd feletti beruházásnak, amelyhez ez a gépsor is kell, adott határidőre üzemelnie kell. Ezért mint a beruházás főmérnöke felelős vagyok. Fentiek ellenére nem vagyok pesszimista: remélem, az ügyből mégis lesz valami, és nem kell szégyenszemre az időközben ajánlatot tevő nyugati cégekhez fordulni. Részt vettem már néhány hasonló beszerzésben, amelyek még „ígyebül” alakultak, és ma már közmegelegedésre, világszínvonalon működő üzemeink sorát gyarapítják olyan, nem is egészen veszélytelen témákban, mint a 240 m³/óra mennyiségű hidrogén előállítására és 25 atmoszféra nyomás alatti tárolására alkalmas lengyel elektrolízoreink, 200 C° feletti hőmérsékleten üzemelő szovjet hidrogénezőink, benzines fehérjedarát toasterező lengyel berendezéseink, hogy csak a legfontosabbakat említsem. És takarítottunk meg millió dollárt anélkül, hogy a beszerzésekben részt vevő, azok sorsára döntő hatással bíró kollégáim vagy esetenként jómagam azért a jóval több munkáért, idegeskedésért és főleg felelősségvállalásért, amivel egy nem dollárért történő gépbeszerzés esetén számolni kell, a szokásosat meghaladó anyagi vagy erkölcsi elismerésben részesültünk volna. Magyarán: a szocialista gépbeszerzés a népgazdaságnak létérdeke, de az azt megvalósítóknak egyáltalán nem az. Ez az ellentét valószínűleg (ha és amennyiben számszerűsíteni tudnánk) csillagászati összegekkel lenne kifejezhető.

Állítsuk szembe a fentiekkel a kapitalista vállalatokat. Ők heteken belül, a nekünk alkalmas időpontban elküldték képviselőiket Budapestre, mert még arra példa nem volt, hogy komoly műszaki berendezésre személyes tárgyalások nélkül szerződéskötésre alkalmas ajánlatot lehetett volna küldeni.

A tárgyalásokra minden esetben a külkereskedelmi vállalatok tárgyalójában került sor. Ezen tárgyalók és tárgyalások leírásából egy lényegtelennek tűnő apróságot ragadok ki. Az asztal egyik oldalán ül a nyugati fél egy, maximum két fővel, az asztal túlsó oldalán pedig a magyar fél, legkevesebb öt fővel. De inkább hattal vagy még többel; esetenként az asztal végén ülők azért nem tudják, hogy miről folyik a tárgyalás, mert egyszerűen nem hallatszik el odáig a szó.

A minimálisnak tekinthető öt fő összetétele változó: a külkereskedelmi vállalat üzletkötője, aztán, amint a dolog valójában vagy látszólag ko-

molyra fordul, felelősségteljesebb lesz, akkor az osztályvezetője. A gépet vagy berendezést vásárló iparvállalat központjának beruházási főosztályvezetője vagy műszaki fejlesztési igazgatója és a beruházás már kijelölt felelős bonyolítója. Ezenkívül ott ül a beruházást ténylegesen megvalósító gyáregység felelős képviselője. Az esetek többségében jelen van az importgéppel kapcsolatos hazai tervezést végző intézet egy, de inkább két képviselője, hátha nekik is van kérdésük, ha meg nincs, akkor is csak legyenek ott, elsősorban a felelőség megosztottságát deklarálva. Nehogy utóbb, valami nagyobb kalamajka esetén avval védekezhessenek, hogy ha őket nem hagyják ki, akkor bizony erre is rákérdeztek volna.

Miért érdekes ez a látszólag jelentéktelen apróság? Először azért, mert a cikk elején említett határfelületek itt élesen, személyekkel megtestesítve rajzolódnak ki. Másodsor azért, mert a lényeg innen már csak egy lépés: ugyanis a már említett asztal körül valójában sokkal többen ülünk.

Nemcsak most, már eddig is jó néhányszor vettem részt külkereskedelmi tárgyalásokon nyugati partnerekkel is, és ilyenkor mindig volt valami kényelmetlen, feszengő érzésem. Kerestem ennek az okát. Sokszor jártam Nyugaton, az ottani dolgokat sem túl, sem alul nem értékelem, hanem igyekszem reálisan a helyükre tenni. Remélem, a társadalmi elkötelezettségemmel sincsen baj, a szakmai kérdéseknél tárgyaló kollégáimmal együtt soha zavarba nem jöttünk, ez esetenként inkább a nyugati partnerekkel fordult elő. Akkor hát mi a baj? Miért éreztem a tárgyalások alatt annyiszor, amit (mert nem tudok hirtelenében jobbat) úgy fogalmazok meg, hogy én vagyok a nyúl, ők pedig a farkasok? A szubjektívnak hitt érzés voltaképpen objektív állapotból fakad. Nyúlnak az érzi magát, aki tehetetlenebb. És ez vagyok én. Mert hiába képviselem én ezeken a tárgyalásokon a szocialista magyar államot, amely összességében oly erős, hogy kegyeiért (az üzletért) az asztal túlsó oldalán ülők még megszokott nyugati gőgjüket is félreteszik, és igen-igen készségesek. Hiába, hogy hátam mögött egy sok milliárdos iparág áll, amely évről évre csúcsonyereséget mutat fel, dotációért az elmúlt másfél évtizedben nem folyamodott, a népgazdaságnak évente sokszor tízmillió dollárt termel ki (a népgazdasági átlag feléért), hiába, hogy névjegyemen ennek az iparnak az emblémája van, a beosztásom, az úgynevezett felelős beosztásom megjelölésével, amely egyike a legmagasabbaknak az adott szituációban. Ott, ahol az asztal közepén egy képzeletbeli, de nagyon fontos határvonal húzódik, a szocializmus és a kapitalizmus határvonala, ahol mégiscsak eldől jó néhány millió dollár sorsa, én bizonyos dolgokban tehetetlen vagyok.

Mert akármelyik velem szemben ülő, az én beosztásom alatt több fokozattal álló nyugati üzletkötő lényegesen többre van felhatalmazva, mint én. A felelőssége is lényegesen nagyobb.

Ők az e tárgyaláson felmerülő valamennyi kérdésben nemcsak dönthetnek, hanem azonnal *dönteniük is kell*. Mert az üzlet fajtájának és nagyságának megfelelően a céget az képviseli, aki döntésre jogosult, és döntéseinek felelősségét viseli.

Én gyakorlatilag nem dönthetek egyedül semmiről. Természetszerűleg nem vagyok felelős semmiért egyedül. És itt vagyunk a dolog velejénél, a felelősség kérdésénél. Én jelen esetben nemcsak mint szakember, hanem mint társadalmi lény, aki éjjel-nappal csak avval az üggyel foglalkozom, természetsszerűleg legjobban ismerem minden vonzatát – hiába vagyok meggyőződve az adott ügyben hozott valamely döntés helyességéről, annak hosszú távú népgazdasági hasznáról, és képviselem azt a döntést, vállalni akarván a döntés valamennyi konzekvenciáját. Nem tehetem. Először is, mert nem rendelkezem a felelősségteljes döntés meghozatalához szükséges komplex információrendszerrel. Ugyanúgy, ahogy régebben – kicsiben – arról nem volt fogalmam, hogy egy tonna vörösréz cső felhasználására adott utasítással hogyan is befolyásolom az ország devizamérlegét. Másodsor, az általam vagy általunk mint ipar által hozott döntés csak javaslat, amit a külkereskedelem szférájában az ismert okok miatt vagy elfogadnak, vagy módosítanak, vagy elvetnek. Akármit tesznek, a döntés felelősségét részben vagy egészben átvállalják. (Már annyiban, ahogyan az egyáltalán átvállalható.) De hogy ez a döntés megalapozott legyen, a döntésbe belevonják különböző osztályaikat, valamint jó néhány más intézményt, amivel ismét bővül a felelősség köre. Ugyanúgy, ahogyan mi a magunk területén a kialakult és törvényerőre emelkedett hazai gyakorlat szerint kénytelenek vagyunk számtalan szövet, intézményt, hatóságot megkérdezni, mert ha ezt nem tesszük, az ügyet később olykor presztízsokokból is – hátráltatják vagy lehetetlenné teszik.

És így aztán az adott esetben a döntéshozók köre annyira kibővült, annyian ülnek a képzeletbeli asztal körül, annyi a felelős, hogy végezetül már senki nem felelős kellően semmiért.

Mint ahogy én a magam részéről a cikk elején felvetett kérdést, hivatkozva a saját okfejtésemre, ugyanígy válaszolom meg: a devizamérlegünk azért nem kielégítő, mert annyian vagyunk érte felelősek, hogy végezetül kellően senki nem felelős.

Két fogalom tér vissza refrénszerűen a cikkemben: a felelősség és az ér-

dekeltség. Egyik sem érvényesült eléggé a külkereskedelem gépezetében. Az utóbbit meghatározónak tartom, mégis az előbbinek, a felelősségnek kérek elsőbbséget. Mert pontosan megfogalmazott felelősségrendszer nélkül illuzórikus dolog hathatós érdekeltségi rendszer megteremtésén fáradozni.

A felelősségnek nem a felelősségre vonással megtettesített fajtájára gondolok: a népgazdaság devizamérlege nem lesz attól jobb, ha esetenként utólag találunk néhány bűnbakot akár az iparban, akár a külkereskedelemben. Én az előremutató, alkotó felelősséget hiányolom. A népgazdaság devizamérlege attól javulna meg, ha az azt alakítókat kiszabadítanánk abból a jelenlegi hibás – vagy inkább túlhaladott – körből, amelyben valószínűleg mindenki rosszul érzi magát, és a másokra vár, a másiktól tart, a másokra mutogat.

Ha több felelősséggel terhelnénk meg mindazokat, akiknek a devizamérleg alakulásához közük van, de egyben biztosítanánk számukra a felelősség által támasztott követelmények kielégítéséhez szükséges eszközöket és szabadságot. Szabadságot abban a szó szerinti értelemben, hogy a szabadság a felismert szükségszerűség. Amely jelen esetben megköveteli a külkereskedelem mechanizmusában a határfelületek számának csökkentését, hogy ne lépjenek fel a határfelületeken azok a fénytörések, amelyeket a cikkem elején említettem; hogy a szükségszerűség a fénytörések csalóka játéktól mentesen, a maga valóságában felismerhető legyen.

ÖRSZIGETHY ERZSÉBET

Budapesttől ötven kilométerre

[1]

AZ ÚJ PÉLDAADÓK

„... ami a gondolkodásmódot, a jellemet illeti, például a délfancia, a magyar és az orosz paraszt közt aligha találunk lényegbevágó különbséget a történelem századaiban.”¹

A mai Galga menti paraszt sem más, mint a baranyai vagy a Tisza-parti. E Pest megyei folyó völgyében lakos nép fejére gyakorta ráolvassák a kapzsiság, a harácsolás bűneit, a társadalmi közömbösség vádját. E tájék levegője nem kedvez jobban a gyűjtögetésnek, mint országunk más vidékeinek széljárása; történelmi előzményei, pillanatnyi lehetőségei mások. A pesti piac közelségének köszönhetően évszázados múltú zöldségtermesztése, lakói már több mint kétszáz esztendeje látogatják portékáikkal a pesti piacot. És bár öltözködésben, családi és közösségi szertartásokban, szokásokban felfedezhetők a százados hagyományok nyomai, ám a falvak valóságos, élő tradícióját a termelés, a munka kötelezettsége jelenti. A Pest megyei XVIII. századi mezőgazdasági termelést elemző tanulmányában Wellmann Imre gazdaságtörténész írja a Galga völgyéről: „A kimagasló értékhez bizonyára hozzájárult az itteni nép átlagosnál nagyobb igyekezte, ami az egy családfőre számított, többi tájé fölé magasodó gabonamennyiségben, részben a számosállatátlagban s már korán a pesti piac sűrű látogatásában is megnyilatkozott.”²

A nemzedékváltás, az újabb és újabb generációk színre lépése csak a munka jellegében, az értékesítési lehetőségek kihasználásában hozott változást; a munka tárgya, a termelés célja nem módosult. Az egyes generációknak egy sajátos feladatnak kellett megfelelni – alkalmazkodni a társadalmi-gazdasági körülményekhez s ehhez igazítani a termelést, a termésszerkezetet. A felnőtt korosztályok életük példájával készítették fel termelési feladataira a következő nemzedéket. A példák egyúttal viselkedési minták is voltak, iránymutatók a falusi közösség valamennyi élethelyzetére. A példaadók és a példát követők tartották fenn a falvak családi gazdaságá-

nak folyamatosságát. Az utódok öröksége inkább szellemi, mint anyagi jellegű. Nem a föld, nem a vagyon kamatozott igazán jól; a munkaerőkölcs, a munkához való viszony szavatolta a termelés eredményességét.

A Galga-parti települések történelmi, néprajzi tájegységet alkotnak. Bár természeti viszonyaik (éghajlat, földminőség) hasonlóak, s e tényezőknek, adottságoknak tudható be a zöldségtermesztés túlsúlya, mégsem tekinthető – termelési szempontból sem – egységes nagyfalunak ez a vidék. A különböző népesedési és birtokviszonyok másképpen hatottak az egyes településekre: eltérően alakult a termelési kultúra, a termelés technológiája, az értékesítési, piacozási intenzitás s mindezek következtében a társadalmi rétegződés, a közösségi kultúra, a hagyományörzés.

A háromezer lakosú *Hévízgyörk* a Galga alsó folyása mentén fekszik, ötven kilométerre Budapesttől. A kedvező közlekedés sajátosan hatott a falu természerezetére, népesség- és munkaerőmozgására. A félszáz kilométernyi távolság sok volt a főváros közelébe törekvő idegeneknek, ezért nem választották letelepedésre, a helybelinek viszont oly kevés, hogy Pest miatt nem látszott érdemesnek elvándorolni.

A község népesedés- és gazdaságtörténete a XVIII. század eleje óta egyenletes. Határából ugyan jelentékeny részt hasítottak ki a mindenkori nagybirtokosok, majd később azok bérlői, de a terjedelmes majorságok mellett számottevő volt a jól prosperáló kisárutermelő gazdaság. A népesség gyarapodásával párhuzamosan kisebbedett az egy családra jutó föld: a XIX. század vége és e század eleje óta mind többen éltek törpebirtokból, mezőgazdasági napszámából, alkalmi és állandó státusú ipari munkából. A darabka földek művelése, a gabonafélék és kertészeti növények termesztése, az uradalmi summásság a gyerekekre és az asszonyokra hárult, csak a módosabb családok férfi tagjai tartottak ki a föld mellett.

A férfiak csapatos kivonulása a családi gazdasági szervezetből a felelős gazdálkodás alóli mentesülésüket jelentette, egyúttal példaadó szerepük is megszűnt.⁴ A fiúk ugyan többnyire követték apjukat, de a mintacselekedet csak a faluból való kilépés volt. A férfiak pályamódosulása nem adott tényleges mintát, mert a példa csak tagadott egyfajta életvitelt, nem mutatott új, általános érvényű megoldásokat az új élethelyzetekre.

A valamikori gazdák, a férfiak elpártolása miatt nem csökkent a családi gazdaságok termelésének értéke – a természerezet az otthon maradtakhoz igazodott. Az állattartás (főképp a szarvasmarha-tenyésztés) vesztett jelentőségéből, és a gabona rovására nőtt a zöldségfélék aránya. A nincstelenek földhöz jutása 1951-ben sem módosított lényegesen ezen a

tendencián. Bár a földjárandóságot nem utasították vissza a föld nélküli férfiak, mégsem lettek gazdák. Rövidebb-hosszabb idejű próbálkozásuk igásállat és gazdasági eszköz híján elégtelen gazdasági eredménnyel járt – visszatértek az iparhoz, a vasúthoz. Az 1951-ben alakított termelőszövetkezet tagjai a reménykedő szegényparasztok és az asszonygazdák. A tíz holdnál nagyobb birtokú családok egyéniek maradtak; a beszolgáltatási kötelezettséggel kevésbé sújtott zöldségtermesztést szorgalmazták. 1959-ben vált termelőszövetkezeti községgé a falu, a maradék férfi gazda ekkor hagyott fel véglegesen a mezőgazdasággal, feleségét küldte a tagosított földdel a szövetkezetbe.

Évekig gyenge eredményeket produkált a közös gazdaság. Míg a szövetkezet termelési értéke alacsony volt, a falu egész termelése mégsem stagnált. A falusi családok létfeltételeinek javulásából ítélve jelentékeny volt a gyarapodás – a családi gazdaságok magas prosperitása révén.

Hévízgyörkön a termelés szervezői és végrehajtói évtizedek óta (az utóbbi harminc esztendőben különösen) az asszonyok. Az általuk létrehozott érték a családok megélhetésének alapja. (A családok bevételeinek nagyobb hányadát még ma is a mezőgazdaságból származó jövedelem adja.) A kisárutermelő egységeket az asszonygazdák vezetik, ők a családfők, s ily szerepben az új mintacselekedet hordozói. Ezért választottam interjúalanyként középkorú asszonyokat. Tizenegy beszélgetőtársam 1945 után került eladólány vagy menyecske sorba, a legidősebb 1928-ban, a legfiatalabb 1942-ben született. Valamennyien kiváló értő a falura jellemző pici zöldségtermesztésnek, de nem a leggazdagabbak közül valók. Vallo-másaik választ adnak arra: milyen példákön nőttek fel asszonygazdának, falusi családfőnek, és ők milyen példákat nyújtanak ma utódaik számára.

A hetvenes évek óta egyre kevesebb a mezőgazdálkodásban részt vállalók száma. A termelés – e faluban elsősorban a zöldségtermesztés - szinten tartása és időnkénti emelkedése a termelés fokozódó intenzitásának köszönhető. A munkát irányító középkorú asszonyok segítők az öregasszonyok, akiknek cselekedetei nyomán tanulták a napi tennivalókat. Segítők a gyermekek is, akiknek bár példát mutatnak, de nem bizonyos, hogy a termelő tevékenységet követendőnek tartják.

A középnemzedékbeli asszonyok fiatal korukat a kisárutermelő gazdaságból vagy mezőgazdasági napszámból, alkalmi ipari munkából élő családokban töltötték. Az egész falu határát egyesítő termelőszövetkezet szervezése idején is fiatalasszonyok.

GYEREK, FAKANÁL ÉS LÚGOSDÉZSA MELLETT

A gyereklányoknak elsősorban a tradicionális női munkákat kellett elsajátítani. Egy-egy kényszerű rábízás során tanulták meg a háziasszonyi, sőt az anyai kötelességeket is.

A falusi asszonyok hagyományos feladata volt a kender és a len termelése és fonása, fehérneműk, ágyneműk, törülközők szövése. Némelyik családnak még a hatvanas évek elején is háziszőttes stafirungot adott a férjhez menő lánynak. A hozományként ajándékozott vásznakot az anya szőtte meg. Aszódi Erzsébet ifjú menyecske korban árván maradt, édesanyja helyett ő készítette hűgának stafirungját:

„Húsz törülközőt meg tíz szakajtóruhát meg hat, nyolc, tíz hamvast, így hívták az ágylepedőt, pendelőket is, húszat, tizenötöt, kinek hogy tellett, ennyit szoktak adni a lánnyal. Hát én is megszőttem ennyit a Margitunknak, nagyon szépek lettek. Ki is akartam fehéríteni a Margit törülközőjeit. Leforróztam én azt hamu alá, de énnekem azt nem mondta senki, hogy a csíkosokat, amibe színes pamuk van, azt nem szabad. Én meg jól lehamuztam, hogy legyenek jó fehérek. No, majd, ugye, azt egy éjszaka hagytuk a dézsában, hát, reggel szedem ki, hogy majd mosom a kútnál, hát énnekem minden csíkos volt, összefogta a pamuk. Olyan keservesen sírtam, higgye el, úgy hullottak a könnyeim. Jön a köröstyanyám, hogy mit csináltam! No, mit csináltál? Lehamuztad, gye?, mondom, le. Oszt miért nem kérdezted meg? Én úgy sírtam, amíg mostam azt a vásznat, jaj, istenem, mit csináljak? Jaj, istenem, hogy adjuk ezt a Margitnak? Mondtam aztán a Margitunknak, ide figyelj, tudod, mit, én már öregebb menyecske vagyok, az enyimek tiszta szépek, az enyimeket még anyus csinálta, azt majd én neked odaadom. Énnekem már nem nézik a szekrénybe, mert, ugye, mikor valaki férjhez ment, mindig nézték a stafirungot, hogy minő szépet, ki mennyit kapott...”

DINNYEFÖLDÖN, TEHENEK MELLETT, PIACON

A tradicionális falusi családban a kiterjedt háztartás – a gyerekek, férfiak és a ház körül aprójszág, vetemény ápolása, ellátása – lefoglalta a női munkaerőt, a földművelésben nem jutott állandó, kötelező szerep. A nemek közti hagyományos munkamegosztás idején csak alkalmi és kiegészítő feladatokat (marokszedés, kapálás, gyomlálás) végzett az asszony^{nép}.

E munkarendnek Hévízgyörkön nyomai sem fedezhetők fel ma. Miután a férfiak többsége a városi munkát választotta, az minősült női munkának, amit a nők magukra vállaltak. A szántás, a vetés, az állatok etetése, a gazdasági eszközök karbantartása nem kötődött nemhez, de mivel a tevékenységek felelős, következetes cselekvést kívántak, az asszonyok csak alkalmanként bízták a férfiakra.

A férfigazda nélküli családban nem volt gyerekmunka: amit a gyerek bírt, csinálnia kellett, sokszor azt is, ami erejét meghaladta. Hajdú Mariska édesapja a MÁV-nál dolgozott.

„Nagyon sokszor eszembe van, hogy azokba az ötvenes évekbe igen nagy zivatarok voltak. Amikor búzát meg szénát meg ilyesmit behordtunk, igyekeztünk, hogy no, majd ráhúzzuk a ponyvát. Bírtam is meg nem is. A szél kikapta a kezemből. Megint csak kezdtük előlről az édesanyámmal. Mentünk a létrára föl, vittük a ponyvát. Mi tényleg úgy nőtünk föl, hogy nekünk minden munkában részt köllött venni.”

Az állatok etetéséről Mariska édesanyja, Szlovák Mária mesélt: „Egy jó erős lovam volt, meg egy öreg fejőstehenem, aztán egy kisborjú, de az bikaborjú volt. A Mariska meg a kisebbik, a Juci szokták etetni. Egyszer tudom, siettünk a szőlőbe, de a kisborjú még nem kapott enni, a Juci szaladt oda, hogy ad neki. Még kis csacsogó lány volt. Ahogy odament, a kis bikaborjú már kezdett rosszkodni. Édesanyám, kiáltja, gyűjjenek. Mariska ment oda, ő is kiabált, hogy gyűjjön már, édesanyám. Nem bántotta őket, csak a jászolhoz szorította.”

A piacon való árulás régi asszonymunka Hévízgyörkön. A piacozó anyákat lánygyerekeik kísérték; anyjuk, nővérük mellett tanulták az árulás módját. Tizenkét-tizenhárom éves kamasz lány már egyedül is árusított – a szomszédasszony vagy a házas lánytestvér felügyelete alatt. Az anya nélkül nevelkedett Varga Ilonka apjával ment:

„A Galga mellett volt nekünk egy nagy darab paradicsomföldünk, mind ki volt karózva szépen, hát sokan megnézték. Édesapámmal Kartalra vittük kocsival, ott nagyon jó vevők voltak. Édesapám elkiáltotta magát a kocsin, hogy paradicsomot vegyenek, asszonyok! Én annyira szégyelltem magam, hogy majd leugrottam a kocsiról! Azt mondta édesapám, hogy maradjak nyugton, muszáj megtanulni árulni.”

A szegényebb családok lányai – funkcionáló otthoni gazdaság híján – napszámos, summás munkára szegődtek. Tíz-tizenkét évesen – hogy kiégessék a családi jövedelmet – nagygazdákhöz jártak, vagy uradalmi summásságra vállalkoztak. A fogat nélküli törpebirtokosok lányai is ide-

gen földön dolgoztak a saját föld művelésére kölcsönvett igásmunka ellenében.

Az anyák nem szívesen engedték lányaikat más földjére, ha erre kényszerültek, a gyerek keresményéből legtöbbször staffirungját gyarapították.

[II]

„NEM MERTÜNK BESZÉLGETNI”

A középkorú asszonyok – lány korukban – folyamatos, kényszerű rábíztatás során követték anyjuk gazdasági cselekedetét. A minta a szükséghez igazodva családonként más és más volt. Az erkölcsi parancsok betartását viszont a falu mindenkitől egyformán követelte. Az anya nevelése e téren igazodott az előző nemzedékek szokásaihoz. Bár a család termelő tevékenységében a tanító és tanítvány közt jobbra a hagyományostól eltérő mellérendeltségi viszony alakult ki az asszonygazda és a jövőendő asszonygazda egymásra utaltsága miatt, a lány a családi belső hierarchiában mégis a legalsórendűbb helyet foglalhatta el. Az anya ugyan megosztotta a munka fizikai részét lányával, de az átvállalt feladatért nem juttatott a szokásosnál nagyobb bizalmat, és nem nyilvánított az illendőbbnél mélyebb érzelmeket. A lány az ő szemében is csak tisztelettel tartozó gyereklány maradt. Hajdú Mariska sem lehetett társa anyjának:

„Az az igazság, hogy habár édesanyám bennünket nagyon szeretett, de nem voltunk közvetlenek, nem mertünk beszélgetni vele. Én semmit nem mertem megmondani, meg neki elég sok gondja-baja volt. Nálunk nem volt megverve senki, de azért úgy tartottunk édesanyámtól, mert fegyelmet követölt, annak ellenére, hogy nagyon szeretett bennünköt. De arról, hogy ez így vagy úgy lenne jó, soha nem beszélünk, azt valahogy nem lehetett. Valamennyien nagyon nagy engedelmességre voltunk tanítva, és akkor azzal az ésszel úgy gondoltam, hogy nekem mindig föltétlen engedelmeskednem kell.”

PÁRBAN, TÁRSASÁGBAN

A lányok igazi társai csak a korosztálybeli pajtások voltak, már a kislukolások közt kialakultak a barátnői csoportok. Életkoruk szerint változtak a játékok és a szórakozások. A Galgában való fürdőzés a tíz-tizenegy

évesek kiváltsága volt; meleg időben kötényt kötöttek maguk elé, úgy mártóztak meg a vízben. Serdülőkhöz ez a szórakozás már nem illett, tizenkét-tizenhárom évesen a párválasztásra, bálozásra készültek.

Első, a falusi társadalom által is elismert joguk a tánc és az éneklés volt. Míg az állatok etetését, a marokszedést és a piacolást nem szabták meg kötelező előírások, a lányok falusi társadalmi életét, bálozási, szórakozási rendjét hagyományos szokások szabályozták. Az íratlan törvényeket a legények is betartották, bár ők idejük nagyobb részét a városban töltötték. A vasutas és ipari munkás férfiak részt vettek a szertartásokban, s a hagyomány szerint választottak feleséget.

A kamasz lányok bálozását tiltotta az iskola és a hagyomány is, ezért az ötvenes évekig a fonóban találkoztak az udvarolgotó legényekkel, majd később az ún. citerásházban. A tizenkét éves Fercsik Erzsébet (1954-ben) itt ismerkedett meg jövődjé férjével. A citerásházi összejöveteleket nyáron a ház udvarán tartották, ahol nemritkán két-háromszáz fiatal énekelt és táncolt harmonikaszóra. (A citerásház korábban fonó volt, a szórakoztatás hagyományozódott a tulajdonos családban.) Ide általában csak a tizenkét-tizenhárom éves lányok jártak, a fiúknál, legényeknél nem volt korhatár. Fercsik Erzsébet férje tizennyolc évesen vett részt a gyereklányok multságában.

Egy-egy jómódú család különálló helyiségében (nyári konyhában) – Bencze Pannáéknál is – az egy korosztályú fiatalabb lányok és az őket kísérgető legények társasága játszhatott, énekelhetett, táncolhatott vasárnap délutánonként.

A lány és legény a bálokon kívül nemigen találkozhatott: az előbbieket karba öltve sétáltak a főutcán vasárnap délutánonként, s a legények csak kísérhették a választottjukkal haladó csoportot. A lányok egy-egy társuk háza előtt rendszeresen megállapodtak, ekkor beszélhetett néhány szót a lány és a legény.

Az udvarlókat a lányok az ismeretség kezdetén csak a kapuban, a hét három, úgynevezett legényes napján fogadhatták, más alkalmakkor csupán a vőlegény jelenhetett meg, ő már beléphetett a házba.

Az egy társaságot alkotó lányok egy esztendőben születtek, s gyakran egy évben is kötöttek házasságot. Mint Benkó Margit mesélte, 1953-ban, amikor ő lett menyecske, tizenketten mentek férjhez, egy évjáru lánypajtások. A szórakozások mindegyikéhez ragaszkodtak. Varga Erzsébet arról panaszkodott, hogy amikor őt főkötő alá kényszerítették tizenöt éves ko-

rában, még mindegyik pajtása lánykodott. Kiszakították a baráti körből, valószínű, ez volt a házasság elleni tiltakozásának egyik oka.

A szülői tekintély megkövetelte távolság anya és lánya között párválasztáskor nyílt a legszélesebbre. A lányok érzelmeikkel magukra maradtak, az anyák szándékaikkal szintén. Mindketten legfeljebb csak tiltakoztak, érvek nélkül – a másik mindig egyedül hozott döntése ellen. Az egyik asszony édesanyja szülői akarata ellenére a maga választott párral kötött házasságot, de lánya párválasztási jogát nem ismerte el. Kétségbe vonta ítélőképességét és érzelmeit. Talán azért is, mert saját szerelmi házassága nem kedve szerint sikerült.

„Akihez ő akart menni, én azt a világot se akartam. Az anyja és az apja is kártyázott meg ivott, gondoltam, a fiuk sem lesz más. Komolyan nem is udvarolt, csak úgy akart volna, Bori szívesen szóba állt vele, de én mondtam neki, lányom, akárkihez mész, de ahhoz nem adlak. Aztán később szeginkámat kérdeztem, Boriska, a Pali, az jó lesz? Hát, mert nézd, ha nem szereted, akkor nem adlak oda a világér se. Én mondtam neki, hogy jó lesz, az meg annyit gyűtt, hogy lépni se tudtunk tőle. Mi meg úgy gondoltuk, hogy maga van a gyerek az anyjával, jó lesz Borinak. Végül úgy láttam, hogy összeszokott vele. De most engem annyira bánt, hogy tizenkét évig nem tudtam a gorombaságát. A saját lagzijuk után már két héttel verte. Váltig eszembe van, hogy én este nyugodtan feküdtem, és nem tudtam ezeket. Miért nem mondta énnékem előbb? Szétvettem volna őket.”

BŐSZOKNYÁSAN GIMNÁZIUMBA?

A nők életpályája kötött volt. Az általános iskola befejezése után a mulatságokban „kiszórakozhatták” magukat, legkésőbb húszéves koráig mindegyik férjhez ment, tevékenységi körük ezután a családi háztartásra és a családi termelőgazdaságra terjedt. H. Sas Judit írja, hogy a társadalmi mobilitás abban az időszakban volt a legerősebb, amikor a nők még az immobil réteghez tartoztak, azaz kevesek pályája módosult a hagyományoshoz képest, nem sok lány és asszony került ki a faluból az extenzív iparosítás korszakában, 1945 és 1960 között.⁴ 1955-ben a Hévízgyörkön végzett nyolcadikos lányok huszonkét százaléka jelentkezett továbbtanulásra. Nem volt közöttük Sági Jutka sem, aki pedig szívesen tanult volna. Őten voltak testvérek, nem hagyhatta ott a családi gazdaságot. Mindenáron szellemi munkát szeretett volna, ezért lett kézbesítő a községi tanácson.

A hivatali létrán lassan jutott előbbre; asszony korában tette le az érettségig.

1955-ben lett tizennégy éves Gódor Erzsébet is, akit lánytestvérével együtt özvegy édesanya tartott kevéske téeszjövedelemből, alkalmi állami gazdasági napszából és a háztáji gyümölcsös jövedelméből. A jó értelmi képességű lány gimnáziumba vágyott, az anya sem ellenezte, de végül is gazdasági lehetőségeik döntöttek:

„Be is iratkoztam az aszódi gimnáziumba, de úgy gondoltam akkor, hogy oda teljesen más öltözék kell. Bőszoknyába nem merem volna odajárni, arra pedig nem tellett, hogy másmit vegyünk. Hát elmentem dolgozni Kartalra az állami gazdaságba.”

Oktatási intézményeink polgári hagyományaival nem fér össze a ráncos szoknya.

A parasztlány tanulását a faluban sem tartották természetes dolognak. Benkó Margit egykori tanítója szerint a legeszesebb volt osztálytársai között. A pedagógusok alkalmasnak vélték értelmiségi pályára. Hosszú esteken át igyekeztek meggyőzni a családot a taníttatás érdekében – sikertelenül. A család leginkább azért tiltakozott a tanulás ellen, mert a lány így messzire kerül a faluból, s nem óvhatják a rossztól, nem kísérhetik figyelemmel. Bizonyára a negatív döntés okozója a várható anyagi veszteség is volt; nem annyira a taníttatásra fizetendő összeget sajnálták, hanem Margit tényleges segítségét, az otthoni gazdasági munkában való részvételét. Különben is elhatározta már a lány sorsát. Komoly udvarlója volt, akivel a következő év októberében házasságot kötött. A Benkó családot asszony vezette, s tíz-tizenkét hold megművelésére és a számottevő állatállomány ellátásához munkáskéz kellett, férfierőre az asszonygazda nem számíthatott.

[III]

A mezőgazdálkodás, mely évtizedek óta egyre inkább veszít társadalmi presztízséből – Hévízgyörkön nem férfiszakma. A tizenegy asszony férje közül mindössze egy áll ma is kapcsolatban a földműveléssel, bár pályaválasztáskor ő sem amellet döntött. Bencze Panna férje, Gábor Antal az általános iskola után (1949-ben) gimnáziumba iratkozott. Tanulmányait félbe kellett hagynia, mert családja az ő segítése nélkül nem tudta teljesíteni a beszolgáltatási kötelezettséget. A tanulásról azonban végleg nem mon-

dott le, katonaideje alatt és házasságkötése után több szakmát szerzett, majd a jó kereseti lehetőség és különböző szubjektív tényezők miatt a közeli állami gazdaságban kötött ki. Ma a legkorszerűbb mezőgazdasági munkagépeket, kombájnokat kezel. Aratás és betakarítás idején ugyan tényleges mezőgazdasági munkát végez, mégsem nevezhető mezőgazdának vagy tanult mezőgazdasági munkásnak, inkább az ágazatban dolgozó speciális szakmunkásnak, képzett gépszerelőnek, gépkezelőnek. (Az állami gazdaságtól járó illetményföldön és a háztáji gazdaságban a munka és a gond zöme feleségére és anyjára hárul.)

A század első felének jól irányított gazdaságaiban – melyek rangját több generáció tekintélye adta – a szülők a fiú utódok megtartására törekedtek. A mai középnemzedékbeli férfiak az otthoni jólét ellenére is szabadulni igyekeztek a faluból. Aszódi Erzsébet férje, Bankó Gábor sem kívánt apja örökébe lépni, de a termelőszövetkezet megalakításáig mezőgazdának kellett lennie:

„Azután, hogy a téesz megalakult, a férjem elment, mert valahogy ő nem szeretett ebbe a földbe dolgozni. Segített ő a lovat hajtani meg szántani is, de úgy gondolta, hogy nem lesz örökös neki ez a földművelő munka.” Bankó Gábort a jómód sem kötötte a családhoz: „egy parasztfiatalnak még annak idején, a módban az volt a dicsőség, mikor már annyira fölcseperedett, hogy ráülhetett a kocsi. Ha mentek valahova dolgozni, a parasztfiatal megfoghatta a gyeplőt, oszt hajthatta a lovakat, akkor már nézték valakinek. Ugyanúgy, mint most az autóval. Én meg úgy voltam vele, hogy mentünk apámmal, én azt mondtam neki, hajtsa csak maga a lovakat. Engem nem nagyon fűzött a lovakhoz semmi. Már az iskolában jó tanulók voltunk az öcsémmel együtt, nem is maradtunk mai napig a földművelésben.” Bankó Gábor először rendőr lett, ma tűzoltó. Esti tagozaton érettségizett.

A törpebirtokosok, földnélküliek családjában vált leginkább hagyománnyá a fiú falun kívüli pályaválasztása. Hajdú Mariska apósa mint jó eszű parasztfiatal karriert csinált a városban. Járt tanonciskolába, különböző továbbképzésekre, majd falusi káderként pártiskolákba került. Társadalmi megbízatásai sorában legmagasabb a járási tanácselnök-helyetteség volt. Felemelkedése, gyorsan ívelő pályája hirtelen szakadt meg; még mielőtt azonosult volna a városhoz kötődő mozgalmi-politikai vezetőséggel, „deklásszálódott”. Az apa derékba tört pályája megrendítette a városi munkába és életformába vetett bizodalját. Szakmát szerzett, s a fiatal férj, Gergely Tibor, házassága első éveiben leérettségizett. (Ma

BKV-diszpécser.) Tájékozott ember, olvasottságával kitűnik kortársai közül, ám a falu ezt nem tartja érdemnek. Ugyanakkor az otthoni, családi termelésben szerepe passzív. A termelőszövetkezettől járó háztáji földön felesége picoló, zöldségtermesztő gazdaságot alakított ki, de magára hagyott a munkában, férjére csak alkalmanként bízhat egyszerűbb feladatokat. Gergely Tibor javára az sem írható, hogy magas státusa volna a városban. A két létforma között él tanácstalanul.

A városban vállalt férfimunka e falusi hagyománya a vasutasság. A MÁV – különösen a század első felében – a szavatolt nyugdíjjal, olcsó jeggyel és az állás viszonylagos biztonságával vonzott; az állami cégnél kevésbé fenyegetett a munkanélküliség. A vasút népszerűsége az ötvenes évek nagyarányú munkaerő-kereslete idején csökkent – a gyári munkásstátusz is kívánatosná vált. De a férfiak még nem választottak szakmát, csak válogattak a közismert lehetőségek között.

Fercsik Erzsébet férje a MÁV-hoz ment, s hogy több legyen a fizetése, szakmát, vasesztergályosságot tanult az északi főműhelyben. Az ipari körülményeket, a gyári munkát és bérezési rendszert nem tudta megszokni, elfogadni, ezért rövid idő múlva pályát változtatott. Családja, főképp anyja úgy vélte, hogy többet kereshet, ha folytatja az apa mesterségét a falusi-családi sütödében. Kovács Miklós vasesztergályos átképezte magát pékké, ma is ez a foglalkozása.

A tizenegy asszony férje ma kivétel nélkül a falun kívül dolgozik: egy gyári munkás, hat MÁV- vagy BKV-alkalmazott (betanított munkástól mozdonyvezetőig), akad köztük asztalos (bútorgyárban), pék (termelőszövetkezetben), kombájnos (állami gazdaságban) és hivatásos tűzoltó. Bár nem ritka a jó keresetű férfi, mégis kevesek fizetése éri el a mezőgazdaságból származó bevétel nagyságát.

1955-ben a lányoknál kevesebb fiú tanult tovább: 27,7 százalékkal szemben csupán 18,7 százalék. De míg az előbbieket a faluban maradtak aszszonygazdának és feleségnek, az utóbbiak a városban töltötték be állásokat, gyakran segédmunkásként. A házasságkötés után a nők tevékenységének minősége és helye, társadalmi státusa állandósul – nem nyílt lehetőség továbblépésre. A nők férfiak viszont városi pozíciójuk javítása érdekében képezték magukat. A férfiak többsége az esküvő után tanult végleges szakmát, szerzett magasabb iskolai végzettséget. A feleségek a falusi körben termelőmunkájuk természete miatt nem tanulhattak. A tizenegy asszony közül csak Sági Jutka kivétel, aki érettségije után óvodai élelmészvezető lett. Felhagyott a családi termelőmunkával Varga Ilonka, aki

1975-ben takarítónőnek ment, de új munkája nem hozott státusbeli emelkedést. A többi kilenc asszony ma is vezető mezőgazda.

A fiúk tanulási kedve a téesszervezés idején lendült fel. 1958-ra a tanulók aránya hatvan százalék fölé ugrott, míg a lányoké húsz százalék alá süllyedt. Az utóbbi köszönhető a kisárutermelő gazdaságok erősödésének is. Ők akkor pályázták meg tömegesen a felsőbb iskolákat, amikor lehetővé tették a parasztszoknyát – ez a változás a hatvanas évek közepe táján történt. 1967-ben már a lányoknak több mint a fele jelentkezett továbbtanulásra.

[IV]

SZOLIDARITÁS A FÖLDEKEN

A mezőgazdálkodás társadalmi presztízse az utóbbi években egyre kisebb, ez is oka annak, hogy a ma középkorú szülők egyike sem kívánja gyermekét a föld mellett tartani (csak a faluban!), ám az új foglalkozások kijelölésében többnyire tanácsstalanok.

A szülők nem a munkafogások elsajátíttatása végett állítják gyerekeiket munkába. A tervezett jövedelem megszerzése viszont – amiből jócskán juttatnak a gyermekeknek is – kényszeríti őket. Bencze Panna két kamasz fia a sürgős szezonmunkákban segít:

„Nem rajonganak érte, de megcsinálják. Ha velünk jönnek, nincsenek úgy kihajtva, hogy csak a munka, a munka. Ha velem vannak is, és azt mondják, hogy ülünk le egy kicsit, hát leülünk. Ezelőtt való éveken mindig a téesszcsébe akartak menni, de, ugye, ott nemigen keresnek, meg elszaladgálják az időt, és mit adhatnak egy gyereknek tíz-húsz napra. Most a kisebbik azt mondta: édesanyám, én nem megyek sehova, csak magával. Itt sokkal több pénzünk van.” A fiatalok inkább hét végén húzódoznak a besegítéstől.

Benkó Erzsébet nagyobbik lánya gyerekkora óta szívesen, anyjához hasonló elszántsággal dolgozik: „Hétéves volt, amikor ezerszáz négyszögöl uborkát mértek ki nekünk. Először a nagy hátikosarat félig öntöttük, mondtuk neki, keveset vigyél, ne szakítsd meg magad. De, nem, mondogatta, ő annyit nem viszen, veszekedni kellett vele. És rá egy évre a hátikosarat telítette. Szidtak is minket a szomszédok, hogy lehet a kislányt így megterhelni, de ő megmakacsolta magát, hogy nem fog kétszer men-

ni, ő elbírja. Hát tényleg erős fizikumú, olyan izmos lány. Tavaly is azt a rengeteg uborkát! Reggeltől estig szedtük, nagyon meleg volt, kegyetlenül sütött a nap, de nem mondta egy szóval se, hogy én már megyek haza, vagy itt hagylak.” A lassan eladósorba lépő lány a szabad időre is igényt tartott. A szülők, hogy megtartsák a kedvét, a barátnőjét hívták mellé dolgozni, akinek napszámberért fizettek.

A fiatalok nem annyira a jövedelem kedvéért szolidárisak anyjukkal a mezőgazdasági munkában, alkalmi besegítésük inkább az anyai mintacselekedetnek köszönhető. Hajdú Mariska idősebbik lánya értelmiségi pályára készül. A közvélekedés szerint a faluban egyike a legszebbeknek és legokosabbaknak, de szorgosságban is az első. (Példamutató tulajdonságait jelzi az is, hogy a falu nagyszabású szüreti mulatságában őt választották a legmagasabb rangra, a bíróné szerepére.) Munkájáért a család nem ígérhet „külön ajándékokat”, nem tartoznak a módosabbak közé. Az anya lánya jellemzésére egy szülői értekezletet mesélt el:

„Volt az a paradicsomszedés az ősszel. Utána nem soká volt szülői értekezlet, és én kétszer olyan hevesen kirobbantam, mert ott tényleg csak nyöszörgések voltak. Pontosan azoknak a gyerekeknek a szülei, akik olyan pimasz munkát végeztek, azok sírtak. Azt mondta a Mari itthon, édesanyám, sírni lehetett volna, amit azok véghezvittek. Ellopták a paradicsomot, még a másik szedésből is, az mindenkinek a rovására ment. És olyan is volt sok, aki üres ládákat rakott a halom aljára.”

„KISEBB EMBER ATTÓL, HA A MEZŐGAZDASÁGBAN MARAD”

A falusi közvélemény, a szokásrend századokon keresztül meghatározta a felnövekvő nemzedék életpályáját. Bármilyen módú családba is született a gyerek, élete folyamán arra törekedett, hogy művelje eredményesen az öröklött földet, vagy földnélküli lévén, birtokot szerezzen. A holdak száma és a gazdálkodás minősége adhatott rangot és tekintélyt. A mai faluban a lakosok csak a háztáji földet érzik magukénak, s úgy látják, hogy a térszben végzett munka nem öröklésre érdemes. Az új nemzedék pályájáról csak egyet tart kötelezőnek a falu: a fiatal ne folytassa a mezőgazdálkodást. Benkó Margit véleménye azonos a közfelfogással:

„Hát ilyen, mint az én nagyfiam e, a világért már azt nem csinálná. Az uborkát a múlt nyáron még ővele szedtük ketten, de kapálni? És én máma

úgy elgondolkodtam, minden eszembe jutott, éneköltem meg imádkoztam kínomba, meg mindent mondtam, aztán úgy eszembe volt, hogy én nem is mondom neki, hogy próbálja meg, mert ha az ember belegondol, hogy milyen munka, hogy ezt sehol se értékölik. Hát buták is a fiatalok, ha még neki is fognak, oszt csinálják. Mikor megkeresheti könnyebben, ledolgozza a nyolc órát, tisztán, biztosan megvan neki a fizetése. Itt meg ha olyan az időjárás, akkor egész nyáron kapált, oszt alig van valami. Vagy akkor azt kellene, hogy itt is lenne egy havi fix. Hát nem kétezer, lenne vagy ezerhatszáz forint, de az biztos, hogy megvan. De így nagyon bizonytalan a mi keresetünk.”

Ha egy-egy fiatalnak lenne is kedve a földműveléshez, akkor sem választja a mezőgazdaságot, hisz a közvélekedés alkotta új szabály: életerős, egészséges, valamirevaló fiatal nem folytathatja az anya mesterségét. Az ettől eltérő vélemények igen erőtlenek. Aszódi Erzsébet lánya nem szeret tanulni, a földmunkához viszont kedve van, mégsem erre pályázott: „Én már mondtam neki hányszor, hallod-e, megtalálok azt a pénzt itthon is. De hát mert senki lány nincs a téeszcsébe, hát ő nem marad itthon. A barátnői is eljárnak dolgozni, hát ő is megy velük. Pedig mondogatom, hogyha az ember fölszámolja azt a háztájit is, megéri. Igaz, nagyon sokat kell dolgozni, ha az ember azt akarja, hogy piacra is jusson.” Bencze Panna nagyobbik fia sem érez határozott elhivatottságot egy pályára: „Talán le is nézték volna, ha itthon marad. Ha a földbe dolgozna, mint mi, meg termelne, tán szégyen is érné, hogy ő nem tud mást, nem megy tanulni meg dolgozni, mikor mindenki azt csinálja. Mert kisebb ember attól, ha a mezőgazdaságban marad.”

Az asszonyok gyerekei közül eddig hat választott foglalkozást. Varga Erzsébet gyerekei a legidősebbek. Lánya 1947-ben született, s férjhez menésekor, 1963-ban még erősebb szállal kötődtek a lányok a mezőgazdasághoz. Rangos gazdacsalád fiának felesége lett, akik földjük téeszbe vonása után sem hagytak fel az otthoni kisárutermeléssel. Varga Erzsébet lánya anyja példáját követte, de ő az egyetlen a huszonhárom utód közül. Fia hegesztő lett, többszöri gyári próbálkozás után legutóbb egy termelőszövetkezeti műhelyben kötött ki.

Benkó Margit fia szakközépiskolában érettségizett, sokáig válogatott a munkahelyekben. Inkább érdekelték a munka körülményei (pilótának jelentkezett, majd technikusnak a Magyar Rádióhoz), mint maga a szakma, amelynek fogásait elsajátította az iskolában; most a MÁV-nál dolgozik.

„Hogy ő beálljon a gyárba egy gép mellé, oszt mindig ugyanazt csinálja, arról hallani se akar!”

Benkó Erzsébet nagyobbik lánya nem szerette az iskolát, csak szülei ösztönzésére jelentkezett kereskedelmi tanulónak. Foglalkozását megkedvelte ugyan, de a tanulást hamar abbahagyta – hiába ellenkeztek akarataival a szülők. Most képzetlen bolti eladóként, nagy kedvvel végzi munkáját. Úgy tűnik, a tizenhat éves lány életpályáját befejezettnek tekinti, 1976 őszén férjhez ment.

Angyal Angyél fia 1972-ben végezte a nyolcadik osztályt, gyenge eredménnyel. Ma motorszerelő a MÁV-nál, nem törekszik többre, hisz nehezen és kelleetlenül tanult. A család elégedett pályaválasztásával; hatan (a házaspár, az asszony nyugdíjas apja, két iskolás lány és a fiú) szűkös viszonyok közt élnek, könnyít a gondokon a fiú fizetése.

DIVATOK KÖZT TANÁCS TALANUL

A szülők általában nem értékelik túl gyermekeik képességeit, mérvadóknak tartják az iskolai osztályzatokat és a pedagógusok véleményét. A pályaválasztást gyerekeikre hagyják, maguk nem ismerik a lehetőségeket. Sajnos, a helybeli tantestület sem tájékozottabb, így a gyermekek foglalkozásokhoz való vonzalmát és a szülői aspirációkat főként a tömegkommunikáció befolyásolja. Egy-egy korosztály törekvését divathullámok határozzák meg: például a hetvenes években közgazdasági jellegű középiskola. Jövőjük esetleges, mint ahogy az iskolatípus megválasztása is az volt. Gódor Erzsébet lányának nehezek a szaktárgyak: a matematika, a gépírás és a gyorsírás. Hajdú Mariska lánya humán érdeklődésű, számára közbülső fok a közgazdasági technikum, képességeinek megfelelőbb lett volna a gimnázium. Bencze Panna fia érdektelenül várja az iskola végét: „Nincs neki nagy lelkesedése, nem tudja még, mi, talán ilyen könyvelőféle szeretne lenni. Ha sikerül, mindenképpen irodán.”

A lányok sokan gyors- és gépíróknak tanulnak, mint Aszódi Erzsébet lánya. A fiúk között több a szakmunkástanuló, mint a középiskolás. Varga Ilonka iparosnak adta a fiát: „A nagyfiam 3,1-gyel kezdett elsőben, és 3,1-gyel végzett nyolcadikban, most az iparitanulóban harmadik éves, mind a két évben hármás volt, remélem hármás is marad. Mi tán közepes emberek vagyunk, a férjem is az volt. Ha a magam életit visszaforgatom, úgy emlékszem, megjegyeztem, ami szükséges, bár a törtéket meg más

számítást a tévészerelésben, egységsszámításkor tanultam meg. Persze azért szeretném, ha a gyerekeim jobbak volnának.” Az apa, Dobronai János csak a tanulási formában határozott. A MÁV-nál szakmunkásként dolgozó férfi (akkumulátorszerelő) úgy vélte, hogy mesterséget alaposan állami munkahelyen, gyárban, tanműhelyben nem lehet elsajátítani: fia a szomszéd falubeli központifűtés- és vízvezeték-szerelő tanulója. Kedveli mesterségét, amit maga választott. Sikerre is vihethi munkáját Hévízgyörkön, mert e szakmában nincs iparos a falunak.

A tizenöt-tizennyolc éves tanuló fiatalok félig választottak. Kevés a határozott pályakép: Hajdú Mariska lánya egyetemre jelentkezik majd, Ferencik Erzsébet szakközépiskolás fia műszerész, Varga Ilonka és Sági Jutka fia szakmunkás lesz.

Benkó Margit fia rendszeres tévénézése idején nyilvánította ki, hogy színész lesz. Fél évvel később, mikor feltámadt olvasási szenvedélye, a regényírást választotta. Ez utóbbi mellett jó ideje kitart, mert tanítói sem ítélik hóbortnak: fogalmazásait kitüntetően minősítik.

A megvalósult és tervezett pályaképek azt mutatják, hogy bár a szülők nem közömbösek gyermekeikkel szemben, és jövőjük alakulását fontosnak tartják, de határozni, dönteni, tanácsot adni ritkán tudnak a foglalkozások megválasztásakor. Nem otthonosak abban a körben, ahol utódaikat szívesen látnák.

[V]

BIZALOM AZ „ERKÖLCSTELENEKNEK”

Az anyák több bizalmat adnak gyermekeiknek, mint amennyit ők kaptak anyjuktól gyereklányként. A család anyagi céljait nem titkolják, a fiatalok tudják, milyen része van besegítésüknek az összjövedelemben. (Akadnak, kik csak e célért szolidárisak a gazdálkodással.) Az asszony családfők nem megközelíthetetlenek, közvetlen, baráti-tanácsadói szerepre vágnak. Segédkeznek az iskolában, baráti társaságban elérhető sikerek megvalósításában. Gyermekeik sajátos gondjaival azonosulnak, s ezért jogosnak érzik a megértő-bizalmi pozíciót.

A fiatalok nem mindig fogadják el az anya följajnlkozását. Más, a falutól független világot szeretnének, s ebben a földművelő asszonygazdának nincs helye. Érzik, hogy az anya megértése csak az utódnak szól, nem az

új nemzedéknek, mely az előzőtől eltérő módon gondolkodik, tervez és cselekszik. Az asszonyok gyerekeiket a maguk neveltjének tekintik, nem pedig a fiatal generáció tagjának, amelyik a régi erkölcsi parancsok ellenére, tehát erkölcstelenül él.

„A mi korunk az övékhez képest egészen más, pedig mi se vagyunk olyan öregek (1942-ben született). A bálba velünk eljártak a szüleink, ezek meg kinéznek onnan bennünket. Marika a nyáron kezdett járni, és egyszer-kétszer, amikor megbeszélésünk volt a kultúrban, benéztem a lányomhoz is. Az osztálytársai meg a többiek már tették a megjegyzéseket, hogy az anyád mindég itt van. Nem tudták a barátói, hogy én nem a bálba mentem. Ők nem úgy táncolnak, viselkednek, mint mink. Mi nem mertünk volna olyakat megtenni. És nem szégyellik magukat. Aki nézi, jobban szégyelli, mint ő. Hát nem tudom, hogy az hova fog vezetni.”

A legtöbb fölháborodást a fiú-lány kapcsolatok, az új udvarlási szokások keltik. Benkó Margitnak két fia van, de a lányokra is figyel: „Most, amikor itt voltak a Tolcsvaiék, az egyik kislányon háborodtam fel. Elég komoly turai udvarlója van, de az már nem volt ott, hát odamegy hozzá egy fiú, azt nem ismertem, nem idevalósi, és megcsókolja. Mondom a testvéremnek, hogy nézd már, ennek nem az az udvarlója. Ő, aszongya, ez nem feltűnő. Hát én nem tudom, de engem a férjem meg nem csókolt eljegyzés előtt, az biztos. Most meg azt mondják, hogy csak barátok. Hogy mi az, hogy barátok? Én azt nem tudom. Volt a mi időnkben is kacér lány, de olyan mégse, hogy most minden kisbaba koraszülött. . . A ministráns mondta a múltkor a tisztelendő úrnak, hogy tisztelendő úr, a testvéreméknél kisbaba van. No, aszongya, hála istennek. Oszt mi van nekik? Kislány, csak az a baj, tisztelendő úr, hogy koraszülött. Aszongya a pap bácsi, mindjárt sejtette, hogy mi van. Igen, aszongya, vagy a lagzi volt későn. Most már nincs olyan menyasszony, aki úgy, tisztán megy oda az oltárhoz. És ennek nem lesz jó vége, higgye el. Olyan erkölcstelenek a fiatalok. . .”

AZ ÖRÖKSÉG ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az asszonyok lány korukban az évszázados szokások szerint éltek. A lakodalmas versek egy-egy sora megújulhatott, a mulatságok cigányzenekarárt felválthatta a „csessz-banda”, a slingelt kendő helyett százvirágosat kötöttek a fejükre, de maga a szertartás azonos volt elődeikével, s a közösség

viselkedését vezérlő íratlan törvények is. Úgy volt jó, ahogyan a szokás követelte. A közösség erkölcsi rendjével együtt elfogadták a gazdasági-civilizációs körülményeket is. A módosak és a szegények egyként a századokkal korábban kialakult hosszúházban laktak: elsőház (tiszta szoba), középen a pitvar (konyha), majd a hátsóház (hálószoba és nappali). Az utóbbi helyiségben nemritkán nyolcan-tízen aludtak egészen az 1950-es évekig. A háború után újjáéledt parasztgazdaságok rövid idő alatt tökeerősek lettek, de módjuk már kevéssé volt a tőke gazdaságban való akkumulálására. A falu 1959-ben termelészövetkezeti község lett, nem lehetett földet venni, s nem volt érdemes bővíteni a gazdasági eszköztárat sem. Ez idő tájt nőtt a piaci bevétel, segített a termelészövetkezet: a hatvanas évektől teherautójáratot indított a közös és háztáji termékek szállítására.

A tőkebefektetés új irányt vett – a családok a fölös jövedelemből átalakították portáikat. Csákányt vágtak a puszta földre épített vályog hosszúházak falába, és helyükre új épületeket emeltek. Nem a létező igény hajtotta az építkezőket. A tágas, fürdőszobás lakások a fiatalok valószínű szükségletei szerint épültek, mert ők olyan világba igyekeznek, ahol egy szobára legföljebb kettő, és nem kilenc-tíz ember jut. Benkó Margiték valamennyi rokona segített az épülő háznál, amiben ma nőnek föl a fiai:

„Mi a hátsóházba laktunk, akkor így volt. Nem volt minden gyereknek külön szoba, mint most, hogy itt a Tibi alszik, az Öcsi meg amott alszik, mink meg a másik szobában. Hanem akkor mindnyájan a hátsóházban aludtunk. A nagymama, édesanyámék ketten, a húgom, meg mink ketten, hatan három ágyon meg egy díványon. Az egész körbe volt rakva ágyakkal, bizony nehéz volt éjszaka kimenni. Mi fiatal pár voltunk, és ezért nyáron a dívánt kivihettük az elsőházba, de télen hátul voltunk mindnyájan, mert az első házat nem lehetett fűteni.”

KÜLÖN ÁGY, KÜLÖN SZOBA

A házépítés mint a tőkeakkumuláció egyik útja célszerű, de ugyanezt nem lehet elmondani minden új ház formájáról és használatáról. Az új házak többsége az utcai fronton kocka alakot mutat, de az udvar felől hosszú tornác fut a lakóhelyiségek mellett, akár a régi hosszúháznál. A hatvanas évek elején általában csak a gazdálkodást, termelést segítő házrész besztása felelt meg a használatnak, a lakórész fürdőszobája sok helyen üresen állt – a hetvenes években kezdődött a közvetlen vidék közművesítése.

zémény nélkül megépítették még a tisztaszobát, de lassanként a gyerekek s külön helyiséghez jutottak. Benkó Erzsébet lányai részére kényelmes, otthonos szobát rendezett be, két heverővel, de míg a nagyobbik lány 1976 őszén férjhez nem ment, szívesebben aludtak együtt. Fercsik Erzsébeték kamasz fiuknak különszobát rendeztek be, s nemrégiben a két lány s új helyiséget kapott, beépített folyóvízes mosdóval, vadonatúj garnitúrával. A házaspár és a két lány mégis egy szobában alszik, félnek a gyerekek.

Lassú folyamat egy új háztípus belakása, de a formát ma már mindkét nemzedék igényli. Új ház építése az elmúlt másfél évtized alatt a közösség új parancsa lett.

A középkorú asszonyok még számosan viselik a hagyományos parasztszoknyát, de a gyerekeket már úgy akarják öltöztetni, hogy ne különbözzenek a városiaktól. A gyorsan változó divat, amit a félig a városban élő (tanuló, dolgozó) fiatalok követni akarnak, újabb és újabb önként vállalt megterhelést jelent a szülőknek. Mint ahogy két bőszojnyás asszony közül sem lehet megmondani, melyik módosabb, úgy gyermekeik ruházata is egyforma. Angyal Angyél három gyermeket öltöztet szerény családi jövedelméből:

„Tessék elhinni, hogy amire köll, mindig megvan. Vannak ezek a tavaszi meg nyári szezon végi kiárusítások, ott mindig olyan ezeröttszáz-kétezer forint körül forog, amit bevásárolok. Ezen az éven ballagott a nagyfiú, azt tetőtől talpig föl kellett öltöztetni, elég nagy fiú, úgyhogy felnőttméret kellett. Akkor jön a húsvét, mind a két kislánynak új ruha kell, a nagyobbiknak már semmibe se tudok gyerekszámot venni, csak drága holmit. Annyit nem lehet, hogy cserélgessék folyton, de megveszem nekik a szépet, úgy szerényen. Már ilyenfajta lányoknak sok minden kell, ők is mondták, hogy ilyen szandált vegyek meg olyan szandált, ilyen dzsörzét meg olyat. Most is mind a kettőnek egy szép dzsörzéruha van a varrónál, a héten mennek próbálni. Én is tudom, mi a szép, mi a jó, de csak a legfontosabbat vehetem meg. Nekem ezer, kétezer forint kiadás is sok egyszerre. Ha rólam leszakad valami, azt is pótolni kell, de hát ebből a viseletből nekem megvan az ünneplő, blúzokból talán hús is, de a hétköznapi csak elkopik.”

A divatos ruha, a külön ágy, a külön szoba a faluban ma civilizációs alapszükséglet, az újuló életforma tartozéka. Ezen felül is kérnek és kapnak juttatásokat a fiatalok, amelyek nem kötelezők a közösség minden családjára. A juttatás értéke a családi jövedelem nagyságától függ, egy részét a közvélemény (különösen a kívülről állók) luxuscikknek minősíti. „Luxus” a különböző közlekedési eszköz, az esküvőkor adott drágább szoba-berendezés, a fiatal párnak épített külön ház. Az olcsó „luxuscikkeket” lassanként mindenki megveszi. Angyal Angyél is megtette, ami tőle tellett:

„A fiú nyolcadikos volt, amikor mindegyiknek vették ezeket a kis Riga motorokat. Kérte, hogy őneki is legyen. Hát fiam, te nem teheted magad olyanhoz, aki egyedül van. Elmagyaráztam neki, de csak sajogott, csak fáj a szíve érte. Hát megerőltettem azt is, úgy, hogy részletekbe fizettem. A ballagáskor kapott a nagyapjától ezeröttszáz forintot, hogy fizessem bele neki a motorba, legyen a gyerekeknek is, ne csak a másíknak. Négyezer forintba került, és az énnekem nagyon sok volt.”

Az ajándék értéke legnagyobb lakodalomkor, de a kiadás soha nem okoz családi gazdasági csődöt, adósságot. Főként a munkabíró képességet teszi próbára. A szorgalmat, a jó gazdálkodóképességet bizonyította Varga Erzsébet lánya esküvőjekor, 1963-ban.

„A mi lányunk úgy ki volt ruházva, és olyan bútort kapott, mint akkor senki, már akkor ilyen gyönyörű kombinált mindent, nagyon-nagyon szépet, finomat, masszívat. Huszonnégyezer forintba került, ez ma is igen sok pénz. Akkor még ilyen hálóbútorokat adtak a lányoknak, úgy neheztelve emlegett is, aki, mondjuk, úgy érezte, hogy mitőlünk jobb gazda, mert olyat addig senki nem kapott. Megszóttük neki a gyönyörű törülközőket és mindenféle ruhaneműt.”

Nagy költséggel járnak maguk a lagzik is, ahol gyakran háromezernégy száz vendég is összejön. Az asszonyok érzik a nagy lagzi terhét, és mondogatják is, hogy „megtettem” vagy „majd megteszem neki a lagzit”. Fiú-ajándéknak a személyautó számít, aminek vásárlására nem sokan vállalkozhatnak. Aszódi Erzsébet katonatisztnek taníttatta fiát, és gazdasági erejéből többre is futotta: „Ahol talán egy kicsit jobban ment a mód, volt, hogy a gyerekeknek autót vettek. Egyszer ő is azt mondja: hát nekünk nincs pénzünk? Mondom, van egy kicsi, mit akarsz vele? Azt mondja, hogy nem vennék egy autót? Hóó, mondom, de kedves vagy! Majd ha kere-

öl, vehetsz magadnak. Nem veszem el tőled a pénzt. No, ő tudja, azt mondja, azért, ha megerőltetném magam, tudnánk autót venni. Mondom az apjának, megkérdezem, hogy mit csinálunk. Hagy legyen neki, mondom, hogy örüljön ő is, aztán vettünk.”

A személyautó luxus jellege ellen szól a használat módja. A szülők ha révélegesen a fiúnak veszik is az autót, azt az egész család birtokolja. Segédeszköz a gazdálkodó-piacozó munkához. Varga Erzsébet beszélgetésünk előtt két hónappal vett fiának autót: elmondta, hogy eddig csak a piacra vittek vele zöldséget, és a vásárból malacokat hoztak.

Az autó nem is ajándék, hisz a megszerzéshez szükséges pénz előteremtésében a fiatalok mint a gazdálkodás besegítői maguk is részt vesznek. A családi költségvetéshez járul gyári, falun kívüli keresetük, így a szoba-
bútor, a ház és a többi „luxus” nem ingyenes szülői juttatás.

A szülők kötelességüknek érzik az életkörülmények gyerekeik igénye szerinti alakítását. A más környezetben, társadalmi rétegben született szükségleteket saját életformájukhoz igazítják.

KULTÚRATEREMTŐK ÉS KULTÚRAFOGYASZTÓK

A paraszti kultúra, a népművészet egyik lényeges eleme (a gazdálkodáshoz hasonlóan) a készség, az alkotóképesség és az aktivitás. A dal és a tánc nem megsodálásra való: átélő részvevőket kíván. A hímzés nem vitrin-
dísz, hanem lerajzolandó, kivarrható minta. A használati tárgyak faragása sem öncélú cikornya: hangsúlyozza a tárgy funkcióját. Az asszonyok kulturális szükséglete és tevékenysége még a dal, a tánc és a hímzés volt. A hagyományt követték, ami egykor a célszerűség talaján fakadt. Az általános iskolát az ötvenes években végezték, amikor új műveltségismény hatotta át az oktatást, de számukra ez idegen maradt, nem alakított ki igényt a hagyományostól eltérő kultúrára. Tovább táncoltak és énekeltek, csak a mozi vonzott fiatal látogatókat a jótékony sötéttel. A célszerűsége és szokásokon alapuló élethez – reális szükséglet híján – nem társult a hivatásos színház, a szépirodalom, a kirándulás és a számukra haszontalan ismeretterjesztés. A sok munkát igénylő családi gazdaságok időt sem engedtek az efféle „hiábavalóságokra.”

Gyerekeik kulturális tevékenysége átalakult: egyéni passzív befogadók, és csak a falun kívüli világ produktumait tekintik kultúrának. Az új kultúra rangját a szülőkkben a tömegkommunikáció (főleg a televízió) erősítette

meg. Tudomásul veszik gyerekeik értékítéleteit, számon tartják, hogy a társadalom szerint „jó és magasrendű” dolog a könyvolvasás, a színház, az ország- és világjárás. Az utódoknak jó és kívánatos, hiszen a világba készülnek, de nekik, mezőgazdákknak időpocsékolás. Akad ugyan köztük, aki irodalomszeretőnek vallja magát, de azt is hozzáteszi, hogy nincs ideje rá, a másik meg elalszik a betűtől. Dicsekednek viszont gyerekeik könyvtárával, olvasottságával. Varga Erzsébet sorra nyitogatta a szekrényeket, hogy megmutassa huszonöt éves hegesztő fia frissen vásárolt könyveit. Örömmel újságolta, hogy a fiú új munkahelyén, a termelőszövetkezetben aktív, segítőkész a könyvbizományos. Majd polcokat is vesznek hozzá. A gyerekek első könyvei a kötelező olvasmányok, amiket az iskola ajánlása szerint vesznek meg a szülők. Ha a fiatal szívesen olvas, szülői ajándékokkal tovább gyarapodik házi könyvtára. Családi bánatot okoz, ha a gyerek nem vonzódik a könyvekhez. Benkő Erzsébeték panaszolták, hogy lányuk az elemi iskolában nem volt hajlandó olvasni, pedig ismerte a betűket.

A könyvnek presztízse van a faluban, mégsem találtam jelentékenyebb házi gyűjteményt: a gyerekek inkább a községi könyvtárba, mint könyvesboltba (Hévízgyörkön nincs) járnak. Kevesen tudják könyvélményeiket otthon megbeszélni. Olvasásuk rendszertelen, válogatásuk esetleges.

Az irodalommal való aktív kapcsolatuk nagyobb megértésre-együttérzésre talál a családban. A középkorúak szívesen nézik meg a falusi irodalmi színpad előadásait – emlékezteti őket színjátészó múltjukra. Volt már Hévízgyörkön olyan sikeres előadás, amit a helybeli közönség kívánságára meg kellett ismételni. Rang a falu előtt irodalmi színpadban játszani vagy néptáncosként szerepelni. A középnemzedék értékrendjében az aktív kulturális tevékenységnek van helye.

A szülők a taníttatás és az „ajándék autó” révén nyitnak ablakot gyermekeiknek a világra. A kirándulás, az országjárás és a nyaralás nem része a szülői életformának, s az utódok kedvéért sem akarnak (nem is képesek a munka jellege miatt) szervezői, élvezői lenni e szórakozási formáknak. A családok évi programjában egyszer-kétszer szerepel a cirkusz és a Vidám Park. A középnemzedék kimozdítására a termelőszövetkezet vállalkozik olykor-olykor, de szokást még nem teremtett. Mint Angyal Angyél mondta: „hogy mink a magunk költségére fölzárkózzunk, olyan még nem volt. A gyerekeket az iskola vitte a Balatonhoz a nyáron, elmentünk láto-

gatóba egy napra. Csak a Vidám Park, az Állatkert, a libegő meg a cirkus, de az csak ilyen egynapos. De az is sokba van. Öt-hatszáz forint mindig elfogy, ha elmegyünk öten. Nem hunyhatjuk be a szemünket, ha már elvittük őket, azért vittük, hogy szórakozzanak. Ezt a pesti utat minden esztendőben megcsináljuk.”

A gyerekek nyaralását megszervezi az iskola, és osztályostul az ország más tájaira is eljutnak: „Ha a lányok mennek az iskolával, én is megyek velük, most utoljára Egerbe voltunk.”

A mai fiatal nemzedék anyagi-civilizációs feltételei jobbára megegyeznek városban lakó kortársaikkal. Házuk, ágyuk és ruhájuk hasonló, a kulturális javak megszerzéséhez elegendő az anyagi fedezet. E feltételek megléte nem jelenti egyúttal a gondolkodás és életfelfogás, az eszményrendszer azonosságát. Mikrokörnyezetük urbanizált, vagy olykor csak annak látszik, de a makrovilág, a falu közössége a várostól eltérő életideált sugall. A falu tiszteli a műveltséget, tekintélye van a „nadrágos embernek”, de a tekintélyteremtő műveltség – hitük szerint – ma is csak a kiváltságosoknak jár. A középnemzedék gyermekekkel kapcsolatos aspirációit megkérdőjelezi a közösség „ösztonös hite”. A fiatalok szembeszállnak ezzel a hittel, és ellenkezés elszántságuk erejét emésztí. Tudatosan tagadják, hogy a műveltség privilégium, hiszik, hogy a művelt rétegbe kerülhetnek, de esetleges átminősülésüket maguk is felemelkedésnek érzik. Nem művelt falusiak akarnak lenni, hanem „nadrágos emberek”. Ha egy-egy fiatal tanultságával „kiemelkedik”, megváltozik a viszony közte és a falu között. A Mariskából még a legidősebbeknek is Mari „óvó néni” lesz, s az sem ritka, hogy a magasabb társadalmi tisztet betöltő egyén letagadja vagy „elfelejti” régi rokonságát. A fiatalok továbbtanulása, műveltségi szintjük emelkedése tehát nem gazdagítja a falut – a tanult réteg és a gazdavidág nem lesz egy közösség, s az erre törő szándék egyik oldalon sem létezik.

FORRÁSPONTON

A középnemzedék gyermekkori családnagysága megfelelt a tradicionális funkciónak: a 11 középkorú asszony 38 testvérrel élt egy családban. A munkaerő újratermeléséről napjainkban kevésbé beszélhetünk, mert

például a 11 házaspár mindössze 23 gyerek fölnevelésére vállalkozott. A családtervezés nem a falusi hagyományokhoz, hanem a városi modellhez igazodik, legtöbb a kétgyerekes család.

Néhány évtizede a falu még tevékenységet, termelési kultúrát örökölt, elsősorban a nők számára. Ma a fiatal nemzedék pályafoglalását a faluban legnagyobb hatáskörrel az általános iskola irányíthatná, de a tantestület egésze nem alkalmas erre a szerepre, mert a pedagógusok egyharmada maga is tanulatlan, 21 nevelőből 7 képesítés nélküli.

Milyen népgazdasági ágazatokban jelentkezik ma munkaerőnek az új hévízgyörki nemzedék? A tipikus foglalkozások megismerésére 1955 és 1970 között végzett nyolc évfolyam tanulóinak pályafoglalását tekintetük át.

A fiúk leggyakrabban szolgáltató mesterséget tanultak: több a festő-mázoló, a kárpitos, az asztalos, a parkettás, a burkoló (csempe), a pincér, a hentes, a pék és a különféle szerelő (-autó, -motor, -villany, -vízvezeték és -központifűtés).

A lányok lényegesen kevesebb szakma között válogattak: bolti eladók, gyors- és gépirók, ápolónők. A hetvenes években az előbbi két foglalkozás népszerűsége nőtt: 1970–76-ban a szakmát tanuló lányok 50 százaléka bolti eladónak, 25 százaléka pedig gyors- és gépirónak jelentkezett. (Az utóbbiak aránya a gödöllői járásban 16 százalék.)

JEGYZETEK

1. Szücs Jenő: *Nemzet és történelem*. Gondolat, 1974. 307. l.
2. Wellmann Imre: *A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdonváltásainak tükrében*. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp., 1967. (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 3.) 59. l.
3. H. Sas Judit: *Életmód és család. Az emberi viszonyok alakulása a családban*. (Békés megyei életmód vizsgálat alapján) Akadémia, 1976. (Szociológiai tanulmányok 17.) 18. l.
4. H. Sas, i. m. 71. l.

VALLOMÁSOK

Állami gondozottak

Nem tudjuk felmérni, hány ilyen elárvult gyerek van szerte az országban, s azt sem, milyen fokú, milyen mértékű magányuk, számkivetettségük. Még kevésbé tudjuk, hogy a sebzett lelkekben hogyan keverednek az igazságok és a rémképek, a valódi sebek, fájdalmak, panaszok és a vélt, felnagyított, eltorzított avagy talán soha meg nem történt sérelmek. De tudjuk, hogy vannak valódi sebek, és hogy ezekre oda kell figyelnünk. Jobban, sokkal jobban kell odafigyelnünk, ha nem akarunk szembekerülni a magunk lelkiismeretével, és ehhez elsősorban át kell élnünk a sorsukat. Ezt a célt akarjuk szolgálni az itt közölt, rövidegükben és ellentmondásosságukban is megrázó életpályákkal.

K. ISTVÁN, TIZENKÉT ÉVES

Apám csapos volt itt a Zöld Hordóban, és annyira ivott, mint a kacska. Szerette a sört, a pálinkát, a bort, mindent. Mindig részegen jött haza. Négyhónapos koromban egyszer sírtam, mert beteg voltam. Anyukám magához akart venni, de nem engedte, és pofon vágott, hogy kék-zöld lett a szemem alja. Anyukám el is akart vinni orvoshoz, de azt se engedte. Egyéves koromban pedig, újévkor, az asztalt borította rám, sokáig fájt utána a lábam.

Annyi verekedés volt nálunk! Mindig meg akart ölni bennünket. Karácsonykor megette a cukrot a fáról. Kérdeztük, hogy apa, nem maga ette meg? – ezért is megpofozott bennünket. Egy éjszaka pedig bepisilt az ágyba – mert a részek be szoktak pisilni –, aztán anyámra fogta. „Nem én pisiltem be – mondta neki anyukám –, nem nekem vizes a gatyám, hanem neked!” – ezért is jól megverte anyámat.

Anyukám bejárónő, most megy át a párthoz takarítani, mert ott többet

fizetnek, és több nyugdíjat kap majd. Nyolcan vagyunk testvérek, a legidősebb bátyám húszéves, aztán van egy tizennyolc éves nővérem meg egy tizenöt éves is. A legfiatalabb öcsém most négyéves. Amikor veszeke-dés volt, mi mindig bebújtunk a szekrények mögé vagy az ágy alá. Telje-sen tönkretette az idegeinket, ha én kapok valakitől két pofont, annyira ideges leszek, hogy egyből neki akarok menni.

Tavaly meg ellopta mind a négyünk fizetését, nem tudtunk füzetet ven-ni az iskolába. Mind egy fillérig elitta. Aztán tavaly anyám, a nővérem meg Péter összefogtak, és kidobtuk a lakásból. Elment egy k-hoz, ott la-kik nála. Már sokszor vissza akart jönni, de nem engedték.

Anyukámtól idáig még egyetlen pofont sem kaptam, csak a tanároktól. Az egyik gyerek számárfület mutatott, mondtam neki, hogy hagyjon bé-kén, de csak csinálta tovább. Lekevertem neki egyet. Jött a tanár: miért bántod azt a gyereket? – és jól elvert a fejes vonalzóval. Én meg mondtam ám, hogy a jó kurva anyádat verjed!

Félévkor hétből buktam, de most nem buktam volna meg, csak az osz-tályfőnök rám szállt. Elvittek volna már intézetbe, de elmentem otthon-ról, és nem találtak meg. Most megint jött egy papír, hogy azonnal men-nem kell, de nem hiszem, hogy édesanyám enged. Annyira szeretem anyu-kámat, hogy amikor kórházban voltam, mert nagyon kevés vérem volt, ott se lehetett tovább tartani.

Az egyik barátom, a Zoli intézetben van, az ő életét kellene leírni! Fel-törték egy csomó autót meg trafikot is, és egyszer se kapták el őket. Ő mondta, hogy ha bemegegyek, az első nap a többiek jól elagyabugyálnak ismerkedésül. Azt is mondta, hogy a nevelők elég jók, de nem hiszem.

Azt mondják, azért kell intézetbe mennem, mert anyukám nem tud ne-velni. Először ide visznek az egyik kerületbe, aztán meg elvisznek valaho-vá Píripócsra. Háromezer forintot költenek rám, ruhára, cipőre, utána pe-dig havonta ezeröttszáz forintot. Mégis, ha az intézetre gondolok, kiráz a hideg. Van egy rokonunk a minisztériumban, már szóltunk neki, ő bizto-san el tudja intézni, hogy itthon maradjak.

Ha kijárom az iskolát, én légiós lennék. Azok olyan bátrak, szívósak lesznek, bírják a verekedést. Ott megtanulnak legalább rendesen vereked-ni. Vagy pedig valami nehéz munkára megyek vagy artistaiskolára. A ne-gyedik emeleten lakunk, szeretem a magaslati levegőt. Lehet, hogy elme-gyek vándorútra, vagy valami sportoló leszek. Focista vagy cselgáncso-zó...

Z. PÉTER, TIZENHÁROM ÉVES

1957. március 1-én születtem. A bölcsődét még otthon jártam, de óvodás koromban már intézetben voltam, hogy melyikben, arra már nem emlékszem. Onnan áthelyeztek X.-be, ott az első osztályt és a másodiknak a felét jártam.

Apukám még nyolchónapos koromban meghalt. Arra nem emlékszem, hogy anyukám akkor mivel foglalkozott, most takarítónő.

X. hegyek mellett van, vasárnaponként mindig mentünk kirándulni. A nyolcadikosokat mindig berakták a kicsikhez vigyázni, mihozzánk is beraktak egyet, aki nagyon jó barátom lett. Egy vasárnap elmentünk csavarogni, jött velünk még egypár nyolcadikos, azt mondták, elmennek cigiért, mi pedig maradjunk ott. Amikor visszajöttek, hoztak magukkal karbidkövet. Mondták, hogy hozzunk vizet. A cipőnkben hoztunk, mert más nem volt, ráöntöttük a köre, és meggyújtottuk.

Ott még jó volt lenni, babot csíráztattam, meg volt bélyeggyűjteményem is. Farsang is volt ott, én voltam a Piroska, akkor még olyan jól állt a ruha nekem. Volt egy fiú, ő volt a Jancsi, aztán volt egy, aki felöltözött boszorkánynak, és egy nagy sütőlapáttal kergetett bennünket.

Amikor betegszobán voltunk, sok volt ott az egér, és csináltunk nekik csapdát. Egyszer éppen akartam felvenni a papucsomat, és kifutott belőle egy egér. Nagyon rossz érzés volt.

Másodikos koromban egy és fél évre hazakerültem. Hogy otthon mi történt velem, nem emlékszem. Akkor már mostohaapukám volt, ugyanott fűtő, ahol anyukám takarít. Nem volt rossz ember, csak akkor vert meg, amikor tizenegy óra körül mentem haza, mert elmentem a barátaimmal fürdőbe.

Négy testvérem van. Egy tízéves, egy tizenkét éves, a negyedik, a Laci pedig tizenhat éves. Otthon nincsen senki, mind a négyen intézetben vagyunk.

Elvittek egy másik intézetbe. Minden héten haza lehetett menni. Van ott egy tó, kijártunk a többiekkel pecázni. És szoktak ott céllövöldék is lenni, jártunk lövöldözni. Tizenegy éves voltam, amikor idekerültem. Itt mondta a Joli néni, hogy csak a jó fiúkat hozzák ide, ez nagyon jó intézet, meg nagyon szép.

Az első napokban még semmit sem tudtam, nem magyarázták el, hogy mikor mit kell csinálni, csak úgy megszoktam. Betettek a többiek közé a B/III-ba, láttam, hogy ők mit csinálnak, és én is azt csináltam.

Régebben volt itt egy nagyon rendes nevelő, a Pista bácsi. Sokat szeretett focizni is. . . Akkor még én is jobban tudtam tanulni, mert ő tudott ránk vigyázni a tanórákon, és nem hülyéskedtünk annyit. Most Józsi bácsi van velünk, aki nagyon szigorú. Ha egyest kapunk valamiből, egyből tévéelvonás. Meg verekszik is. A Zsiga bácsi is verekedős egy kicsit, de azért rendesebb. Ő legalább nem mindig ver, mint a Józsi bácsi.

A nagyobbak mindig az erejükkel híreskednek, hogy na, én erős vagyok, akkor nekem mindent lehet. Zoltán bácsi mondta, hogy lehet jelentkezni atlétikára, mondtam, hogy én is szeretnék járni. Erre elkezdik, hogy „Te, Gillig? Te? . . .” Aztán inkább nem jelentkeztem.

Kaptam egy társasjátékot Mikulásra. Van a „Gazdálkodj Okosan” brigád, az óvodásokat patronálják, ők ajándékoztak meg. Kaptam egy társasjátékot, meg hat könyvet, meg egy Mikulást. Mondták, hogy ha karácsonyra nem megyek haza, akkor menjek el hozzájuk.

A múlt héten voltam otthon. Elmentem moziba. Amikor hazamegyek, köszönök, és . . . Apukám bélyegeket gyűjt, ez egy hobby.

Ha van valami problémám, akkor azt a hálóval meg szoktam beszélni. A háló mindig megbeszéli a saját ügyeit, és azt senki nem mondja el.

Szobafestő-mázoló szeretnék lenni. Otthon a nyáron festettük a lakást, aztán én meszeltem és megszerettem. Hengereltem is. . . Mindig, amikor mondom, hogy szobafestő leszek, a többiek elkezdik, hogy na, neked akkor különleges létra kell - mert ilyen pici vagyok. Én ilyenkor csak átnézek rajtuk, mint a semmin, rájuk szoktam hagyni.

Egy szobában hatan vagyunk. A másik intézetben pedig tizennégyen, tizenhatan is. Emeletes ágyak voltak. Itt heverők vannak, pokróc van rajtuk, rá is lehet ülni. A szobák egy kicsit kopárak, nemrég festették. Most csinálunk subaszőnyeget, aztán majd feltesszük a háló falára.

A. BÁLINT, TÍZÉVES

1961. április hó 2-án születtem, azt nem tudom, hogy hol. Anyukám három hónappal ezelőtt halt meg. Apukám hordár kint a piacon. Mással is foglalkozik, például télen havat lapátol, vagy szenet hord.

Én öt- vagy hatéves koromban kerültem intézetbe. Négyéves koromban elindítottam egy kocsit. A piac mellett állt, benne volt a slusszkulcs, és burrogott. Beültem, elkezdtem csavargatni a kormányát, és valahogy

elindult. Majdnem nekimentem egy busznak, az volt a szerencsém, hogy a sofőr utánam szaladt, és leállította.

Anyukámat már régebben elütötte egy motoros rendőr, bevitték a kórházba. Másnap vitt neki valami ajándékot, egy csokor rózsát vagy mit, és anyukám jól elküldte az ízébe. . . . Azóta mindig beteg volt anyukám. . . . Volt neki tébécéje is, van itt a hegy tetején egy szanatórium, ott volt négy vagy öt évig egyfolytában. Ott jó volt neki, mert tudott pénzt keresni, takarított meg kézimunkázott, pedig ő is beteg volt.

Augusztus 29-én még élt, mert bent volt nála az egyik szomszéd, de már nagyon rosszul volt, és 30-án 3 órára már meg is halt. Legalább két hetet kellett várni a temetésre. Az egyik szombaton megyek haza kimenőre. Kérdezem, hogy anyuka hol van? Csak apu volt otthon. Apukám sírt, és azt mondja, a kórházban. Én is sírtam, és kérdeztem, hogy elmegyünk-e hozzá. Elmentünk, de nekem a portán kellett várakoznom, mert csak tizennégy éven felülieknek lehet bemenni.

Hétfőn reggel felhívtak ide a nevelőibe, és mondták, hogy meghalt anyukám. Én sírtam, zokogtam, aztán megkérdeztem, hogy kimegyünk-e a temetésre. Pont azon a napon volt a temetés. Már amikor a kórházban jártunk, akkor se élt, csak apukám nem akarta megmondani. Lementem a pavilonba, egy nevelő felöltöztetett, telefonáltunk taxiért, azzal mentünk, mégis elkéstünk. Csak apukámmal találkoztunk a temetőben. Vissza villamossal jöttünk, de apukám csak egy darabig jött velünk, leszállt.

Amikor visszajöttem, a többiek nagyon rendesek voltak azon a napon, adtak esomagot is, és valaki megkérdezte tőlem, hogy jó volt-e anyukám, mondtam, hogy nagyon jó volt, és elkezdtem sírni.

Amikor kicsi voltam, azért kellett intézetbe mennem, mert anyukám beteges volt, nagyon fulladt, minden másnap injekcióra kellett járnia. Később szanatóriumba is kellett mennie. Elég sokat ivott és dohányzott is. Apukám pedig mindig éjszaka dolgozott, és rám senki nem tudott vigyázni.

Először a Z. úti intézetben voltam, még óvodás koromban. Innen az A. útra kerültem, aztán pedig a Velencei-tó mellé, ahol két évig voltam. Ott elég jó volt, mert a tó mellett laktunk, télen korcsolyáztunk, nyáron pedig fürödtünk.

Egyszer nagyon kiszúrtak velem anyukámék, eljöttek látogatóba, pont szülői értekezlet volt. Bejöttek, és mondták, hogy kisfiam, mindjárt jövünk, várjál meg bennünket itt a padon. Én meg vártam több mint egy óráig, de sehol senki. Akkor jön ki az egyik nevelő, és kérdezi, hogy mire

vársz. Mondom, hogy apukámra és anyukámra várok, mert szülői értekezlet van. . . Míg én várakoztam, addig ők elmentek.

Tegnap voltunk látogatni az öcsémnél. Nem ismerte meg az anyját, mert ő alig látta az édesanyját. Most nyolcéves, és azt mondta, hogy nagyon szeret ő intézetben lenni. Vesztett egy évet, mert beszédhibás.

Kérdezik tőle tegnap, hogy ki ez a néni. Egyből rávágta, hogy anyukám. Az a nő tudta, hogy milyen volt anyukám, látta a fényképét, és mondta, hogy látod, én megjavultam, más az arcom, más a természetem – és ezt elhitte neki! Nagyon rég látta már az édesanyját, körülbelül öt éves korában.

Most szombaton megyek haza, ott van egy részeg nő a lakásban. A kiszotalon két borosüveg, de már mind a kettő üres. Apukám egyáltalán nem volt berúgva. Az a nő elkezd, hogy: „Mi van, kisfiam, mi van? Hazajöttél?” Mondom, hogy hazajöttem. Kérdezem apukámtól halkán, hogy ki ez a nő, mit keres itt. Hát csak bejött, mert unatkozott.

Jön haza a mostohaanyám, meglátja a nőt. Akkor elkezd: „Éz a nő apád kurvája!” – de így mondta. Én meg csak néztem, meg minden. Bejön, és elkezd: „Mi van, te kurva?” – meg így beszélt. Akkor elkezd apám: „Ha én egyszer kinyitom a számat, a kezem is eljár.” Akkor már félt a nő, sugdosta a fülembé, hogy ha vernek otthon, akkor menjek el hozzá, megadta a címét is. . . Aztán gyorsan el is ment.

Sportoló szeretnék lenni, focista. Sporttagozatos osztályba járok, nemrég voltak itt a sportiskolától, kaptunk oltást is, hogy kit vesznek fel, meg kit nem. Lesz majd egy felvételi vizsga.

Nálunk minden csütörtökön munkanap van, mindenkinek dolgozni kell. De máskor is. Van egy kis táblázat, és abba van beírva, hogy kinek mi a reszortja. Mondjuk, folyosós, vagy vécéelőteres, vagy ilyesmi. És ez mindig változik, mindenkire sor kerül.

Szerintem a takarítóknak fel kellene emelni a fizetését, hogy minél többen legyenek itt. Például azt is be fogják vezetni, hogy vasárnap mindig más csoport takarítsa az ebédlőt. Nyolc ember reggeli után, nyolc ebéd után, nyolc pedig vacsora után.

Esténként szoktunk egymásnak filmeket mesélni. . . Aztán elálmosodik, aki mesél, és akkor azt mondja, hogy „szevasztok, jó éjszakát”, és akkor elalszunk. Én is sok filmet láttam, csak már elfelejtettem.

Nem szeretnék még egyszer intézetbe kerülni. Nagyon rossz viszonyban vagyunk a nevelőkkel. Itt van ez a K. Tibor. Az egyik gyereket úgy megverte, hogy véraláfutásos lett a fenéke. Este mindig tanszemle van, és

ez a gyerek elfelejtett valamit betenni. És akkor kérdezi, hogy mért nem pakoltál be, és lekever neki két pofont. A gyerek meg: „Hagyjon békén, mi vagyok én, játszópajtása?” És ő úgy megverte, hogy véraláfutásos lett. Később beszéltük, hogy feljelentjük, meg minden.

Mert én már jártam úgy, hogy feljelentettem egy nevelőt, mert eltört a hátunkon egy botot. Majdnem kirúgták érte. . . . Annak az volt a szórakozása, hogy este felöntötte az egész pavilont vízzel, és nekünk kellett felszedni ronggyal, legalább tíz vödörrel.

Van itt egy másik nevelő, aki mindig kiabál. Nem tudja azt megtenni, hogy valamikor ne kiabáljon. Nagyon hangos ember.

A Mari néni pedig nagyon szeretem. Nem olyan durva, mint a többi, nem verekszik, és olyan kedvesen beszél. Az igazgató bácsi az elég jó. Akármikor odamegy hozzá az ember, hogy valami baja van, hiányzik valamije vagy ilyesmi, akkor nem verekszik, mint más tanár, hanem segít az embernek. Tavaly például, amikor nem is tanultam valami nagyon jól, és olyan jó se voltam, mint az idén, az évfázón adott nekem egy könyvet, és azt is mondta az egész intézet előtt, hogy nagyon szeretlek, sokat javultál, meg minden. Csak meg voltam lepődve, hogy mi ez. . . .

B. ESZTER, TIZENÖT ÉVES

Amikor születtem, falun laktunk, apám bikás volt. Kéthónapos koromban beteg lettem, apámnak a forradalom idején kellett orvosságért mennie. Még mindig a pofámhoz vágja, hogy nem köszönöm meg neki.

Hároméves voltam, amikor egyszer bent játszottam a bikaistállóban. Apám hajtotta befelé a bikákat, és az egyik nekem akart jönni. Volt egy nagy kutyánk, a Filkó, az odaült elé, és megvédett. Aztán bejött apám is, hajamnál fogva kirakott az istállóból.

Az iskolát Z.-n kezdtem el, de már elsőben nem akarózott tanulni. Apámék felfogadtak egy tizennyolc éves lányt, aki engem tanított. Ez a lány aztán elzüllött, apám felcsinálta, még most is fizeti a gyerektartást: havonta 240 forintot. A kislányukat egyébként Zsuzsikának hívják, most hatéves.

Harmadikos voltam, amikor S.-ba kerültünk. Apám kohásznak ment, anyám pedig, mivel rövidlátó volt, takarítónőnek. Emlékszem, az egyik karácsonykor apám nagyon berúgott. Elverte anyámat, aztán összetörte a karácsonyfát is. Hatodikos lehettem, felkaptam egy darab fát a kályha

mellől, nekiugrottam apámnak, és bevertem a fejét. Először megijedt kicsit, de aztán összevert. Kárpótlásul másnap elcsórtam egy doboz cigijét, és elszívtam mind.

Aztán volt egy másik eset is: apám akkor is részeg volt. Valamiért átjött hozzánk a szomszéd, és apám rátámadt egy baltával. Elvitték a rendőrök, és jól összeverték.

Anyámat jobban szerettem, mert megvédett, és csak ritkán vert meg. Apám viszont, ha jókedvében volt, megvett nekünk mindent. Később szilikózist kapott a kohónál, elvitték D.-be megoperálni, de nem jól forrott be a seb. Állandóan betegeskedett, végül lenyugdíjzták.

Tizenhárom éves voltam, amikor nyáron elmentem dolgozni a gyárba. A férfitöltőzt kellett rendbe tennem havi 500 forintért. Ősszel megint jártam tovább iskolába, de nem volt elég a pénz, úgyhogy ismét visszamentem a gyárba. Délelőtt iskola, délután meló. Gázpalackokat kellett gurítanom naponta hat óra hosszat. Anyámék közben állandóan marakodtak, hogy kevés a pénz, és apám azt is elissza. Én se nagyon bírtam már, tanulni, dolgozni, ráadásul otthon is mindent nekem kellett csinálnom, mert én voltam a legnagyobb. És nem engedtek el sehová, még moziba is úgy kellett elszöknöm.

Egyik délután hazajöttem a munkából, anyámék elmentek valahová, csak egy rakás mosnivalót hagytak rám. Nagyon mérges lettem. Bevertem egy szöveget a szobám ajtajába, kötöttem rá madzagot, és felakasztottam magam. Már korábban is gondoltam rá, hogy öngyilkos leszek, de mindig volt ott valaki.

Az egyik szomszédasszony teljesen véletlenül benyitott, és gyorsan elvágta a kötelet. Különbén már rég a kukacok rágnak a csontomat. Lelkizett ott nekem egy csomót; apám persze felpofozott, aztán ő is lelkizett.

A gyárban gyereknap volt, lepényevés, zsákban futás meg hasonló dolgok. Rajtam egy pettyes ruha volt, a srácok biztattak, hogy „hajrá pettyes!”. Utána megismerkedtem velük, az egyikkel meg is beszélünk egy randit. Anyám nem engedett el, hanem elküldött gyomlálni a kertbe. A srác biztosan megunt a várakozást, és eljött hozzánk. Bemutatkoztam apámnak, egész jól elbeszélgettek, úgyhogy elengedtek vele moziba.

Másnap megint eljött hozzánk, hogy hadd költözzön oda albérlébe. Oda is költözött, de nem fizette rendesen a lakbért, apám azért is sokat balhézott.

Egypárszor még megpróbáltam az öngyilkosságot. Raktam a kakaómba nyolc dolort, és amint nagyban kavargatom, bejött a srác. Nyilván

megsejtette, mit akarok csinálni, mert mondta, hogy adjam neki a kakaót. Vitakoztunk egy csomót, végül elvette tőlem, és kiborította. Meglátta az alján az orvosságot, mert még nem olvadt el teljesen, adott egy pofont, én meg visszaadtam neki. Később elköltözött tőlünk, mert apám elzavarta. Egyszer meg egy autó alá akartam ugrani, de az nem sikerült. Aztán törrel próbáltam magam agyonszúrni, de csak a bőrömet sértettem meg.

Elhatároztam, hogy ellógok otthonról. Elmentem keresztanyámékhoz falura, úgy volt, hogy ott járok suliba. De csak négy napig jártam, mert nem tetszett a parasztsuli. Hazamentem, otthon elverték, megint leléptem az egyik barátomékhöz. Volt három srác: Sorompó, Lompos és Hakapeszi, mindnyájan tizennyolc évesek. Elmentünk S.-ről gyalog L.-be. Hetven kilométer. Erdőben aludtunk, nagyon fáztunk, éhesek is voltunk. Nem volt pénzünk, másnap eladtunk egy bicskát a cigányoknak egy tízeért. Aztán visszagyalogoltunk S.-be.

Először Lomposéknál aludtam. Volt ott a kisvasút mellett egy rossz vasúti kocsí, berendeztük magunknak, ott laktunk két hétig. Végül már tizenketten lettünk, három lány, a többi fiú. Lomposék az egyik reggel loptak tizenkét üveg tejet, szerencsére nem kaptak el bennünket. Még az üvegeket is visszaváltottuk hármasával. Amikor ismét elfogyott a pénzünk, az egyik srác eladta az orkándzsekijét, úgyhogy megint vígan éltünk.

Nem maradhattunk ott tovább, mert anyámék már köröztettek a rendőrséggel. Lompossal elmentünk újra a keresztanyámékhoz, de elkaptak a rendőrök, mert azt hitték, át akarunk lógni a határon. Két napig bent voltunk a rendőröknél, anyámék akkor értem jöttek. Mondtam nekik, hogy intézetbe akarok menni, ezen jól összevesztünk, végül apám elzavart otthonról.

Elmentem a rendőrségre, elmondtam, hogy otthonról elzavartak, és intézetbe szeretnék menni, de a rendőrök nem csináltak semmit. Elmentem a kerületi tanácshoz, ott se foglalkoztak velem. Végül a járási tanácsnál normálisan végighallgattak, és 1970. szeptember 4-én a B.-i intézetbe kerültem.

Itt csak egy hónapig voltam. Egyik este odajött egy csomó srác az ablakhoz, és biztattak bennünket, hogy szökjünk meg. Mindenki meg akart szökni, csak én nem. Mondtam nekik, hogy menjenek, ahová akarnak, de én maradok. A lányok félték, hogy be fogom köpni őket, és meg akartak verni. Én jól elpüföltem a legerősebbet, így aztán a többiek se bántottak.

Mégse sikerült megszökniük, mert rájöttek a nevelők, és a diri összehozta őket.

Szeptember végén kerültem ide. Itt is volt egy balhé a sráccal, bejöttek részegen az intézetbe, meg minden. Három hónapig nem volt kimenőm, ezalatt kezdtem el verseket írni. Főleg a szerelemről írtam, de írtam verset például az egyik tanító bácsinak is, mert elhelyezték tőlünk. Felolvastam neki a búcsúztatón, úgy meghatotta, hogy sírva fakadt. Persze én is. Utána megkérdezte, hogy melyik költőtől vettem. Csak csodálkoztam, amikor mondtam, hogy saját.

Kijártam a nyolcadikat, ősszel megyek Sz.-re szövművelésre, hat hónap múlva pedig Pestre. Azt hiszem, a szövművelést egykettőre otthagytam, nem nekem találták ki az ilyesmit. Azt még nem tudom, mit fogok csinálni, mindenesetre nem züllök el. Férjhez menni kész hülyeség, állandóan csak verekedés. Mert rendes ezer közül ha egy akad.

Hogy milyen az igazán jó férj? Először is irtó rendes. Nem iszik, csak, mondjuk, dohányzik. Nem veszekszik, nem kiabál, nem káromkodik és segítőkész. Hát majd meglátjuk . . .

K. LÁSZLÓ, TIZENHÉT ÉVES

A faterom még egy jobb családból származott, az apjának vasgyára volt S.-en, de ő már lezüllött, és csak a lakatosságig vitte. A gyárban dolgozott, a muterom pedig ugyanott volt betanított munkás.

Pista, a legidősebb bátyám gépkocsivezető volt, 56-ban disszidált Ausztráliába. Öt-hat évvel ezelőtt minden kapcsolat megszakadt vele, nem válaszol a leveleinkre se. Ági a vendéglátóiparban dolgozott, pincér volt meg pénztáros, hat éve őt se láttam. Volt három férje, betermelt szépen magának, lehet, hogy azóta van újabb három. Az egyik férje például az Állatkertben dolgozott, és egyszer bevitt az oroszlanokhoz is. Ági volt köztünk a rossz gyerek, például elvitte a bátyám kabátját, eladta, és utána eltűnt egy hónapra. Amikor elváltak, mindig hazaköltözött, aztán amikor újra férjhez ment, megint elment itthonról. Miki huszonnyolc éves, dolgozik. Ő az egyetlen, aki a közelben maradt, már megnősült, de még gyerekekük nincsen. Amikor az esküvőjük volt, én már intézetben voltam, csináltam nekik nászajándéknak egy kicsi szánkót, és vettem egy doboz bonbont. Nagyon meg voltam sértve, amikor a bonbont megették, a szánkót pedig nemsokára kidobták.

Amikor óvodába jártam, az egyik kis krapek mesélte, hogy van neki llanyvasútja. Nem vártam meg a bátyámat, hogy értem jöjjön, hanem föltöttem, és elmentem velük. Egészen este nyolcig játszottunk náluk. Nagymamája biztosan azt hitte, hogy valahol a szomszédban lakunk, és küldött, hogy most már menjél haza. El is indultam, de nem volt hetenöt fillérem átszállóra, mentem gyalog a villamossínek mellett. Már sötét volt, és elkezdtem sírni. Észrevett egy ember, felszállt velem a villamosra, és egészen hazáig vitt. Otthon már nagyon kerestek, rendőrség, meg minden. Nagyon megörültek, hogy nincsen semmi bajom.

Otthon ritkán kaptunk ki, ha valamiért meg akartak verni, a bátyám mindig elélem állt, hogy anyuci, ne bántsd a Lacit, mert ő még kicsi. Ha ő sinált valami balhét, akkor meg én álltam elé, hogy anyuci, ne tessék bántani!

Beíratlak a Z. utcai iskolába. Én akkor már rendesen tudtam írni, mert bátyám állandóan foglalkozott velem. A második napon már a muter egyedül engedett iskolába, azt mondta, menjek arra, amerre a nagyok mennek. Én mentem is. Láttam, hogy lerakják a táskájukat egy bokorba, én is leraktam, és mentem utánuk. Van itt egy mocsaras rét, oda mentünk picizni. Örültem, hogy nem zavartak el, mint a többi kisgyereket. Mindig engem küldtek el cigiért, meg mondták, szólítsam meg a csajokat, hogy, nama, adjál egy forintot.

Ez így ment fél évig. Közben Miki is disszidálni akart az idősebb bátyám után, akkor volt hatodikos. Elkapták, azt mondta a rendőrségen, hogy ő nem akart disszidálni. Csak azért ment a többiekkel, mert tudja, hogy a határon eldobják a magyar pénzt, azt ő összeszedi, és hazahozza. Kapott két év javítóintézetet, elvitték Gy.-be.

A muter dolgozott, a bátyám, ugye, intézetben volt, nem tudott ránk senki vigyázni. Így kerültem A.-ba, hat és fél éves koromban. Az intézet akkor nyílt meg egy volt grófi kastélyban. Először persze én is sírtam, mint a többiek, az egyik tanító néni az ölébe ültetett, úgy vigasztalt. Nagyon megbarátkoztam a többiekkel, esténként még sírdogáltam egy kicsit, de napközben egész jól éreztem magam. Szép, szőke, göndör hajam volt, nem voltam én csúnya gyerek. Állandóan megdicsértek, mindenki szeretett. Úgyhogy a nyáron, amikor hazajöttem, már meg voltam békélve a sorsommal.

Ötödik osztályos voltam, amikor először leléceltem ősszel. Az úgy volt, hogy visszamentünk a nyári szünidőről, kezdődött az iskola. Az első három-négy nap még csak valahogy elment, de aztán kezdett nagyon unal-

mas lenni. Nagyon gyönyörű volt odakint, elhatároztuk, hogy elmegyünk a gyümölcsösbe. Jól bekajáltunk, eltelt az idő estig, este pedig már nem mertünk visszamenni. Találtunk egy csőszkunyhót, raktunk tüzet, és ott maradtunk néhány napig. Csak gyümölcsöt ettünk, aztán már nagyon éhesek voltunk valami normálisabb kajára, de tudtuk, hogy A.-ba nem mehetünk be, mert ott megismernek. Elindultunk gyalog, az egyik ősszel egészen a Tiszáig elmentünk, mert innen majdnem minden ősszel megszöktünk egypáran. Bementünk a falusi házakba, és mondtuk, hogy bácsi, éhesek vagyunk, tessék adni valamit. Amikor megkérdezték, kik vagyunk, elmondtuk, hogy intézetből szöktünk, de soha nem adtak át a rendőröknek. Volt úgy, hogy adtak pénzt is, és mondták, hogy utazzunk vissza A.-ba.

A körözés persze már ki volt adva ellenünk, de nem kaptak el. Körülbelül két hét múlva aztán meguntuk, meg az eső is elkezdett esni, felpattantunk a vonatra, és visszautaztunk. Legalább fél napot cikiztünk a falu szélén, hogy mi lesz ebből, aztán bementünk. Persze nagy hűhó, mindjárt összefutott a tanári kar, az igazgatótól kezdve a gazdasági vezetőig. Kaptuk a válogatott szövegeket, hogy hogy tehettünk ilyet, éppen mi, akikben bíztak. Mindenünk megvan, amit kérünk, és az is milyen nagy előny, hogy ebbe az intézetbe kerültünk, de aki még egyszer megszökik, azt elviszik javítóintézetbe. . . . Tőlem is megkérdezték, hogy miért mentem el, és ha már elmentem, miért nem hazamentem. Mondtam, hogy én jól érzem magam itt, csak sétálni akartam egyet meg gyümölcsöt enni. Azt a büntetést kaptam, hogy körülbelül egy hónapig nem volt játékidőm, tehát akkor nekem dolgozni kellett, ásni, gereblyézni. Vagy amikor a többiek elmentek moziba, mi nem mehetünk, televíziót se nézhettünk – szóval elég komoly büntetés volt. A többieket jól meg is verték, de engem nem bántottak. Rólam először el sem akarták hinni, hogy pont én; és akkor ráadásul kisült, hogy én voltam az eszmei szervező is, egyszerűen nem tudtak magukhoz térni.

Egyébként csak akkor foglalkoztak velünk így külön-külön, ha valami kirívót csináltunk, megszöktünk vagy ilyesmi. Ha valaki besüllyedt a nép közé, akkor észre se vették. Volt olyan, hogy jött egy új srác, és fél év múlva nem tudták még a nevét sem.

A csapatvezetőnket Gábornak hívták. Amikor az intézetbe jött, akkor voltam én negyedik osztályos. Szervezett egy fotószakkört, persze én mindenben benne voltam. Kihasználta azt az előnyömet, hogy jobban tudtam helyezkedni, mint a többiek. Jelentkeztem, és összebarátkoztunk.

Csinált felvételeket, és azokat én nagyítottam ki. Hatodik osztályos koromban már annyira összehaverkódtunk, hogy négy szemközt tegeztük egymást. Vagy például amikor a felesége a névnapját ünnepelte, engem is meghívtak, meg ilyenek.

Ennek a tanárnak kirívó volt a viselkedése, sokkal közvetlenebb volt velünk, és általában mindenki szerette. Ha ő azt mondta például, hogy most szabadfoglalkozás van, de hatkor menjünk be, neki nem is kellett szólni, bementünk magunktól. Másoknak egész addig, míg fülön nem csípett, be nem mentünk még nyolc órákor se. Őhöz oda lehetett menni, hogy ki akarok menni a faluba, ő kiengedett. F fiatal tanár volt, és jobban bele tudta magát élni a problémáinkba. Majdnem mindenkivel meg tudta találni a megfelelő hangot, volt, akivel zenéről beszélgetett, volt, akinek könyvet ajánlott. Sokszor csináltatott velünk tesztek, kérdéseket tett fel, válaszolni kellett, és ő ezeket valahogy feldolgozta.

Az egyik éjjel felébresztett az ügyeletes nevelő, akkor már nyolcadikos voltam. Csak néztem, mit akarhat. Kiballagok szépen az öltözőbe, látom, hogy ott áll négy vagy öt srác, fele a falnak fordítva, fele a sarokba állítva. Nem tudtam elképzelni, hogy mit akarnak. És akkor elkezdik: – Na, Laci-ka, nem emlékszik valamire? Mit csinált az utóbbi időben, pont maga, akiben bíztak...

Semmi nem tudtam gondolni, csak arra, hogy rettentő álmos vagyok, és hogy mért nem hagynak aludni. Aztán kiderült, hogy a pecsétlő-ügyről van szó. Az egyik vasárnap délelőtt kiszúrtam, hogy a srácnál van egy pecsétlő, és egy kockás füzetbe alulra-felülre ütik rá a bélyegeket. Kérdeztem, hogy mire jó ez, és mondták, hogy kimenőcédulának; félbevágják a lapokat, és akkor ráírják, hogy kiengedte őket a Szabó. És akkor kiengedik őket a kapun, és mehetnek cigit venni, csavarogni. Én meg mondjam azt nekik, hogy ezt nem szabad? Inkább kértem belőle, hogy adjanak nekem is, nehogy kimaradjak. Eltettem, és el is felejtettem az egészet, most meg lebuktak vele. Arról volt szó ott az este. Másnap behívtak az igazgatótól kezdve mindenkire, annyira kikészültem, hogy már sírtam.

Valahogy azért elcsendesedett az egész, eltelt egy-két nap, megnyugodtunk.

Egyik vasárnap délelőtt bejött a nevelő, és mondta, hogy cigaretta-razia lesz, és ránk zárta az ajtót. Előkerült hirtelen vagy három doboz cigaretta, mit csináljunk vele? Mondtam, hogy adjanak egy darab spárgát meg egy rajzszeget. A három doboz cigit meg a gyufát rákötöttem a spárgára, belógattam a szekrény mögé, és a rajszeggel odaerősítettem a spárga vé-

gére. Vártuk a razziát, hogy ezt úgyse veszik észre. Hát Gábor bá' pontosan ezt szúrta ki. Felmászott oda, hogy megnézzze, hátha a vázába tettük, és közben észrevette a cigit.

Nem akarta elhinni, hogy én tettem oda.

– És kié volt a cigaretta? – kérdezte.

– Nem tudom, nekem csak a kezembe adták. – Megint következett egy csomó vacakolás, végül kettőnek előkerült a gazdája, de a harmadiknak nem jelentkezett. Most már ezt igazán megmondhatod, hát ennyi becsület sincs benned, meg minden. Ez így ment egész estig, az igazgató is megint behívatott magához, és nem hitték el, hogy nem emlékszem rá. Az esett a legrosszabbul, hogy Gábor is behívatott, és hogy neki nyugodtan megmondhatom, miért áztatom el magamat. Mondtam neki, hogy nem tudom, és nagyon rosszul esett, hogy ő sem hitte el.

Nagyon el voltam keseredve, a srácok rendesek voltak, vigasztaltak, hogy tanár az tanár, meg minden. Én csak hallgattam, hallgattam, hüppögtem ott magamban. Úgy két óra felé felültem az ágyamban, és megszólaltam: – Ki jön haza? – Hová haza? – Pestre!

Egyből megmozdult a háló, és már indultunk is vagy tízen az öltözőbe.

Még mielőtt elmondanám, hogy hogyan szöktünk meg, arról beszélek inkább, hogy minek köszönhettem a kivételes helyzetemet. Először is annak, hogy alapító tag voltam, még az intézet megnyitásakor kerültem oda. Aztán tudták, hogy én Pesten nem jártam iskolába, de akkor már folyékonyan írtam, olvastam. Rám kenték, hogy milyen okos, milyen aranyos. És én tudtam azért hizelegni is, tudtam helyezkedni. Ki tudtam tapogatni, hogy melyik tanárnak mi a gyengéje. A többiek például mindenkinek azt mondták, hogy tanár néni, tanár bácsi. Én rájöttem, hogy ha azt mondom, hogy Kati néni, akkor annak sokkal jobban örül. És akkor én mindig úgy mentem oda, hogy Kati néni, kérem szépen... Aztán minden tanárnak volt valami bogara. A földrajztanárunk például azt szerette, ha valaki kívülről el tudta mondani a folyók nevét. Én mást soha nem tanultam meg, csak a folyók nevét. A magyartanárnőnk pedig rettentően szeretett mesélni, és nagyon örült neki, ha közbekérdezőnk. És én mindig kérdeztem. Az igazgatónak nem volt gyereke, és engem marhára komált, mindig mentem hozzájuk autót mosni... A konyhások is szerettek, a szakácsnő sokszor elhívott hozzájuk disznóvágásra. Mindig segítettem nekik krumplit pucolni, törülgetni.

Ott hagytam abba, hogy az öltözőben felöltöztünk mind a tízen, két mackó, svájcisapka, olyan egyformák voltunk, mint tíz tojás. Elindul-

tunk, végigballagtunk a parkon át a kerítésen aztán az országúton. Nagyon sötét volt, féltünk is egy kicsit kint a határban. Már elhagytuk Z.-t, amikor motorberregést hallottunk. Az egész banda hasalj, jobbra-balra az árokba. Két tanár volt, jöttek utánunk motorral, de nem vettek észre.

Beértünk B.-be, közben beszélgettünk, nevetgélünk, teljesen felszabdultunk. Nem mertünk itt felszállni vonatra, féltünk, hogy elkapnak bennünket az állomáson. Elindultunk Pest felé gyalog.

Az egyik városban éppen hogy beértünk az állomásra, jön egy vonat. Nem állt meg, csak egészen lelassított, gyorsan felugráltunk, engem például úgy toltak fel. Csak ötünknek sikerült felugrani, a másik öt lemaradt. Hogy aztán azokkal mi lett, nem tudom.

Összegyűltünk a peronon, egyszer jön a kalauz. „Csókolom” – köszöntünk kórusban. „A jegyeket kérem!...” „...Hát, tetszik tudni, az úgy volt... – volt köztünk egy srác, akinek már rettentő nagy tapasztalata volt, legalább hat intézetet megjárt – mi futballisták vagyunk, és lemaradtunk a csapattól. Itt játszottunk a városban, és szeretnénk hazajutni.” A kalauz csóválta egy kicsit a fejét, aztán mondta, hogy van ott egy üres fülszó, üljünk be, mert megfázunk kint a peronon.

Így érkeztünk meg Pestre. Kelenföldön széteszlott a banda, mindenki ment haza. Otthon bekopogtam, a muter egyből összezsáptam a kezét, kérdezték, mi van? Semmi, megszöktem. A mostohafater is rettentően örült, hogy hazajöttem, már karácsonykor is mondta, hogy maradjak otthon. A többiek közül, úgy tudom, hogy hárman szintén itthon maradtak, ketőt pedig visszavittek A.-ba.

A nyolcadik osztályt már itt fejeztem be Pesten. Utána elmentem orvosi műszerésztanulónak egy maszekhoz. Gimnáziumba akartam menni, de A.-ból kértek javaslatot, és olyan rosszakat írtak rólam, hogy nem vettek fel. Ilyeneket, hogy rosszindulatú, kötekedő, bajkeverő meg hasonlókat.

CS. MIHÁLY, TIZENNYOLC ÉVES

Amióta az eszemet tudom, apám nem élt együtt anyámmal. Nyolcéves koromig az A. utcában laktunk, anyám, nagyanyám, nagybátyám és én. Anyámnak sok udvarlója volt, egyszer itt dolgozott, egyszer ott, de legfőképpen az udvarlói tartották el. Sokat csavargott, ha időnként hazajött, akkor is mindig részegen. Nagyanyámmal egyébként jól egymásra találtak, tulajdonképpen szerették egymást, csak mindig részegek voltak, és

olyankor nem bírták megállni, hogy össze ne marakodjanak. Nemegyszer volt úgy is, hogy nagyban verekedtek, szidták egymást, aztán elkezdtek röhögni.

Pincelakásban laktunk, este mindig bezártak a szobába, lekapcsolták a villanyt, és azt mondták, maradjak ülve, mert a kályhacsőből kibújik egy ember, és elvisz. Aztán rám zárták az ajtót, és elmentek, nem is igen jöttek vissza, csak hajnaltájban, természetesen részegen. Én pedig az egyik sarkokban kuporogtam egész éjszaka, nem mertem megmoccanni sem. Emlékszem, hogy ezek az éjszakák nagyon sokáig kihatottak rám.

Egyszer ültünk a lakásban, anyámék kivételesen nem mentek sehová. Arra lettünk figyelmesek, hogy a házunk előtt valaki hegedül. Kinéztünk: anyám két udvarlója adott neki szerenádot. Behívtuk őket, és egész este együtt énekelgettünk.

Nagyanyámmal jártunk tavasszal a Hűvösvölgybe orgonát szedni. Bevittük a vendéglőbe, eladtuk, az árát pedig még ugyanabban a vendéglőben elittuk. Volt úgy is, hogy a nagyanyám annyira berúgott, hogy nem tudott hazamenni. Egyszer is két férfinak kellett hazavinni, én mentem előttük, és mutattam az utat.

Volt egy barátom, Andrásnak hívták. Mindenhová együtt jártunk, lop-tunk, meg ilyesmi. Belógtunk a moziba, a jegyszedők észrevettek, kirak-tak az utcára, aztán megint belógtunk. Másra nem nagyon emlékszem, csak azt tudom, hogy elég jó élet volt az.

Nyolcéves voltam, amikor anyám beadott intézetbe. Emlékszem, az előcsarnokban köszöntünk el egymástól, én megkérdeztem, hogy vissza-jön-e majd értem. Azt mondta, hogy visszajön. Aztán a nevelő keresztül-vitt egy udvaron, ahol volt néhány hinta. Kérdeztem, hogy lehet-e majd hintáznom, a nevelő azt válaszolta, hogy lehet. Bevitt az ebédlőbe, megáll-tunk az ajtóban. Mindenki nagyon nézett, még az evést is abbahagyták. Nagyon nehezen szoktam meg a nevelőotthonban, ha kérdeztek, válaszol-tam, de legalább egy hónapnak kellett eltelni, hogy én szóljak valakihez.

A nevelők egyébként nagyon kegyetlenek voltak a gyerekekkel szem-ben. Esténként például, ha valaki rendetlenkedett villanyoltás után, min-denkit felébresztettek, sorba állítottak a folyosón, és körmöst osztogattak, vagy sorban mindenkinek adtak egy-egy nyaklevest. Azoknak is, akik csendben voltak. Nagyon féltém ezektől az estéktől, mindig alvást színlel-tem, de még így is sokszor felkeltettek.

Aztán itt is összebarátkoztam az egyik gyerekekkel. Ha csak lehetett, fél-

rehúzódtunk a többiektől, és neveltünk rajtuk, hogy milyen hülyék. De egyébként nagyon rossz volt, nagyon idegtépő.

Ezután nevelőszülőkhöz kerültem B.-be. Egy évig voltam náluk. Szombatisták voltak, és engem is úgy akartak nevelni. Pénteken este, amikor feljöttek a csillagok, elkezdték a szombatot. Nem volt szabad semmit csinálni, még rádiózni se, csak rajzolni. De azt is csak virágokat. Összejöttünk más családokkal, énekeltünk, verseket mondtunk, egészen addig, amíg szombat este meg nem jelentek a csillagok.

Rájöttek az ifjúságvédelemnél, hogy a nevelőszüleim szombatisták, és elvittek egy másik helyre, ahol aztán hat évig laktam. Eleinte nagyon jó volt náluk. Idősebb házaspár volt, egész jól megértettük egymást. Később odaköltözött hozzájuk a fiuk is a feleségével. Lett két gyerekük, engem pedig egyre inkább csak eltűrték. Két-három éves koráig én neveltem fel a gyerekeiket, mert sokszor dolgoztak éjszakai műszakban. Én pelenkáztam, én ettettem őket. De ha egy kicsit is megütöttem valamelyiket, mert nem bírtam másként velük, akkor az anyjáék nekem jöttek.

Anyámékról közben nem hallottam semmit. Egyszer értesítettek, hogy meghalt. Elmentem a temetésére, nagyanyám annyira sírt, hogy majdnem utánaugrott anyámnak a gödörbe.

Mindenképpen el akartam onnan jönni, de nem tudtam. Végül elszöktem a nagybátyámékhoz, egy hónapig ott voltam nála. Elmentünk az intézetbe, hogy hadd lakjam ott, de nem lehetett. Bevettem negyven koffeint, bevitték a kórházba. A gondnoknő ettől megijedt, és szerzett egy másik helyet. Ezen a helyen teljesen megnyugodtam. Erdő szélén laktunk, mindig az erdőben tanultam. Elvégeztem a nyolc gyógypedagógiát, ötösré.

Közben apámékhoz eljárógtam. Apám gondnok valahol, háromezer forint körül keres. Egyébként nem rossz ember, beáll a munkahelyére, és dolgozik, dolgozik. Idővel kezdte megunni, hogy én mindig elmegyek hozzájuk. Kértem tőle ötven forintot buszbérletre, de azt mondta, hogy neki nincs mindenre pénze. Beírtunk a nevelőszüleimmel az egyik lapba, csináltak is rólunk egy riportot. Leírták az egész helyzetet, még apámat is lefényképezték a tudta nélkül. Indított is egy sajtópert, de mi nyertük meg. Az olvasók meg felismerték az aluljáróban, és majdnem megverték. Azóta aztán egyáltalán nem tartom vele a kapcsolatot.

Két évvel ezelőtt bekerültem az N. nevelőotthonba. Még két évet kellett járnom, hogy elvégezzem a nyolc általánost, közben pedig betanítottak festőnek. Itt is rengeteg olyan gyerek volt, akik nem voltak gyépeksek,

csak egyszerűen lusták voltak tanulni. Én megpróbáltam magam teljesen kikapcsolni ebből a lustaságból. Beiratkoztam egy irodalmi színpadra, amit Z. P. vezet. Elég sok időt elvett a tanulástól, mert hetente három-szor-négyszer próbáltunk.

A nevelők nem nagyon foglalkoztak velünk. Ügyeltek arra, hogy tizkor lefeküdjünk, hétkor felkeljünk, meg hogy ne gyulladjon ki a kollégium. Még a faliújságcikket is inkább maguk csinálták meg, csak hogy legyen rajta valami, ha jönnek a felügyelők. Elég sűrűn jöttek a rádiótól, az újságtól, érdeklődtek, hogy érezzük magunkat. Ilyenkor a nevelők elmondták, hogy ez a fiú zenél, az a fiú irodalmi színpadra jár, amaz pedig futballozik. Többet nem is tudtak rólunk, az egyéni problémáinkról sejtelveik sem voltak. Ha néha véletlenül elbeszélgettek velünk, az abból állt, hogy az egyik például elmondta, hogy mit csinálnak otthon a gyerekei, a másik meg elmesélte a nőügyeit, mert az ilyesmit a srácok nagyon szerették.

A nyolc általánost az idén végeztem el, 4,8-as eredménnyel. Régi vágyam volt, hogy bekerüljek egy könyvesboltba, Z. P. segített állást szerezni, és most egy könyvesboltban dolgozom mint kiszolgáló, két hónapja. Nagyon szeretem a munkám, a raktárban kell rendezgetnem a könyveket, aztán takarítok is, és kiszolgálok a pultnál. A főnöknőnek már régebben meghalt a fia, és anyáskodni akart velem, de velem ugyan nem fog, mert elegendem van már az ilyen anyáskodásokból.

Az unokanővéreméknél lakom, nagy, kertes házban, félig albérletben. Még alig van három hete, hogy odaköltöztem, de már bulizik, hogy széjjelrakok mindent, és főleg azért, mert mindig későn megyek haza. Azt akarná, hogy családtag legyek, hogy együtt dolgozzam velük, meg minden. Nekem pedig semmi kedvem az ilyesmihez. Átrendeztem egy kicsit a szobám, azért is szólt. Pedig én lakom benne, nem ő. Azt hiszem, hamarosan keresni fogok egy albérletet, ahol idegeneknél lakték, és senki nem szólna bele, hogy mit csinálók.

Nagyon szeretem a zenét. Van egy lemezjátszóm, szabad időmben mindig lemezeket hallgatok. Különösen Bartókot és Vivaldit kedvelem.

Három nappal ezelőtt megismerkedtem a buszon egy lánnyal. Egy darabig néztük egymást, aztán csak úgy megszólítottam. Pedig nem vagyok valami barátkozó természet. Ha járok egy lánnyal, utána egy év is eltelik, amíg egy másikkal megismerkedem, egyszerűen elfelejtem, hogy lányok is vannak a világban.

Legelőször is szeretnék minél előbb leérettségizni. Utána lehet, hogy megpróbálok bejutni a színművészetire, de nagyon el vagyok készülve, hogy nem vesznek fel. Ha nem sikerül a színművészeti, beiratkozok tanárképzőbe. Csak az a baj, hogy már elmúltam tizennyolc éves, és még most kell kezdenem a gimnáziumot.

VALÓSÁG, 1972. 4. szám

IX., Illatos út 5.

GYEREKKORI EMLÉKEK EGY LAKÓTELEPRŐL

IX., Illatos út 5/A. B. C. telepét 1938–39-ben a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmával építették angol tervek szerint, mint ideális munkáslakásokat. Egyrészt a Mária-Valéria telep lakói, másrészt a még nyomorultabb körülmények között élő munkásemberek számára, huszonöt évi szavatossággal. Egy lakás harminc m², szoba, konyha. A lakások zárazak, világosak. Két lakásra jut egy W. C. és egy vízcsap, egy-egy körszomszomszónak (a házak nagysága szerint 30–40 lakásnak) két-két fürdőszoba és mosókonyha. Szárításra jól használható padlás, jól kiépített, szigetelt pince és légópince is van. Ez a lakótelep a maga négyszázhusz lakásával a Forthly-rendszer látványos gesztusa volt, példázandó a munkásjóléti eredményeket, azok fejlődését stb. És valóban, 1939-ben a telep építése fejlődésnek és jótettnek számított, mégis kirakatpolitika maradt, a valódi szociálpolitikához semmi köze nem volt. A telepet Dzsumbujnak nevezik, alán a dzsungel szó elferdítéséből, s az itt lakókat dzsumbujistának.

Nem vagyok született dzsumbujista. Hogy a lumpenek és proletárok csapására kerültem, azt sorsomnak köszönhetem. Szüleim ugyanis elváltak, anyám bentlakásos otthonban ápolónőnek tanult, s mi hárman, gyerekek ábramfélé élünk: ki intézetben, ki jó rokonnál, s ki – jómagam – apám új házasságában – igazságosan vagy igazságtalanul – gyűlölt mostoha mellett. Miattam kaptuk ezt a lakást a honvédségtől (jellemző az akkori, 1952-es lakáshelyzetre) szolgálati lakásként, mert anyám a honvédség egyik kórházában dolgozott. Akkoriban sorozatosan loptam (cukorkát, szalt almát, osztálytársaimtól színes ceruzát), és mostohám volt oly bölcs olvajnak, romlottnak, elvetemültnek titulálni anyámhoz írt levelében, és hogy anyámat arra kényszeríteni, magam levelbeli könyörgéseitől is megpuhítva, hogy kórháza politikai tisztjétől családi helyzete megoldását kérje, nagyarán: lakást.

Ez a szoba-konyha (akkor még egy helyiség volt, a szobarész burkolása

korhadt hajópadló, a konyháé feltört, gödrös beton) számomra több mindent jelentett: megváltást a szeretetlenségtől, családot, anyát a mostoha helyett. Szüleim válásakor hétéves voltam, már sok emlékem volt a család melegéről, és vágytam rá. Ősz volt, esett az eső, a ház zaja-büze kicsapott a folyosóra nyitott konyhaajtókon. Pergő festékű, koszos fal, korhadt, lyukas ajtó (állítólag a szomszédok cserélték ki a miénket, míg a lakás lakatlan volt), rosszul záró ablakok; de itt már a mi konyhabútorunk, a mi szobabútorunk (már ami befért), itt egy tűzhely, amibe begyújthattam, egy padló, amit felmoshattam, s egy feladat: „elmegyünk, kicsi lányom, főzd ki a tésztát, süss rá szalonnakockát”. Otthon voltam. Boldogan buzogtam, mint a zubogó víz a fazékban. Hogy a lakás kicsi, a mennyezet alacsony (2,25 m), a szoba fala salétromos, s a repedésekben poloskák hada, ezt észre se vettem, ez csak az öröm lanyhultával kezdett nyomni, most más dolgom volt.

Tudtam, hogy itt mindenféle népek laknak. Vannak cigányok. Vannak alkoholisták. Vannak kurvák. A többség segédmunkás. A gyerek, ha anyját maga mellett tudja, otthon van mindenféle környezetben, és ha ez a környezet vastörvények szerint él, a gyerek alkalmazkodik a vastörvényekhez. Le nem tagadhatom, hogy eleinte ki akartam tűnni. Jól tanultam, és kortársaimnál műveltebb voltam, régebben zongorázni is tanultam, csak hogy itt ez nem számított, semmibe se vették, sőt gúnyral fizettek, elnyertem a gyerekközösségben a Lulu bárónő nevet, s ugyanakkor megrökönyödve vettem tudomásul, hogy a legjobb barátnőmet, Szima Szimakovát (ő engem Anna Ivavovnáknak nevezett), az osztály éltanulóját az anyja ronggyá veri, mert nem ágyazott fel, nem gyújtott be, nem hozott a fatelepről forgácsot. Ezért figyelni kezdtem, mi itt az érték, és igyekeztem szert tenni rá. Mindenekelőtt – ösztönösen – jól helyezkedtem az osztályban és a gyerekközösségben: Szima Szimakova osztályom és korosztályom tekintélye és vezére volt, védelmezőm és bajtársam, első számú bírám és oktatóm. Azután akarva-akaratlanul megtanultam ütni. Ütni, káromkodni, kiabálni. A hatalmat, a függetlenséget, egyéni szabadságot csak így lehetett kivívni, s ha valaki nem tanult bele a verekedésbe – mint például a húgom –, az mindenki prédája lett.

Első komoly verekedésemet öcsém miatt folytattam, aki naponta vérző orral, fején kék-zöld dudorokkal állított be, míg fel nem buzdult bennem az anyai ösztön, s egy napon megkértem, mutassa meg, kik verték el, s a négy kamasz srácot tízévesen egymagam úgy elgyepáltam, hogy öcsémnek ezután már csak az én kezemtől kellett félnie. Nem nyugodhattam be-

e, hogy nem képes verekedni, hogy gyáva. Valójában nem volt az. A vás őt is megviselte, csak másképp, mint engem. Háborúban hordta ki és zülte őt anyám, ezért eleve lassú gyerek lett, nehezen kezelhető, s mivel őt anyám igyekezett maga mellett tartani, s dédelgette, anyás is lett. Én voltam az, aki nem engedtem, hogy gyépés osztályba tegyék, berontottam az igazgató irodájába, ordítottam, az asztalát vertem a behemót embernek, hogy az öcsém normális, ott a helye a rendes osztályban. Oda is került. Amikor ezt véghezvittem, tízéves voltam. S ha magunkról beszélek, ez nem a régi szép időkre való kávénézés emlékezés. Egy telepi asszony még öt éve is az előadóra borította az íróasztalt, mert nem kapott lakást.

Verni, veretni, verekedni a legtermészetesebb önkifejezési mód volt itt, s a legegyszerűbb megoldás mindenre. Verekedtünk a legkisebb nézeteltérésre, mi, gyerekek, verekedtek egymással a felnőttek, és verték gyerekeiket a szülők, de a másét csak elvétve, mert a „nem adott kenyeret, ne üsse” elvet nagyjából betartották. Anyám nem vert minket, legalábbis szíve szerint nem. De hatott rá a környezet, egyik „okos” rokona is biztatta rá, meg aztán lassan kifordult kezéből a sorsa, nem bírta erővel a munkát, a három gyereket, a környezetet és a nyomort. Mert nyomorogtunk, mint akkor a fél ország. Ha anyám adott egy pofont, sajnáltam érte. S ha öcsémet – az asztal körüli hosszas fogócska után – elkapta, s elverte a fakanállal, összeborultunk négyen, úgy sirattuk magunkat: hová jutottunk, mivé lettünk?

Én szép szóhoz voltam szoktatva, nyolcévesen sípcsonton rúgtam egy körmösért a tanítónőmet. Öcsémet is fölöslegesen verte meg anyám, úgy félt az a szegény gyerek már a kézemeléstől is, és oly kevéssé fogott rajta. Alattomos lett, hazudós. Húgomból meg úgyse hozott ki anyám semmit se veréssel, se szép szóval, rá csak egy hatott: ha anyám öreg, rossz rugójú díványán összebújtunk vasárnap reggelenként vagy azokon az éjszakákon, amelyeken mások verekedtek (és ilyen sok volt), és énekeltünk.

Egyik szomszédnőnk, szifilisztől horpadt orrú, zugárus novát árult és hozzá magát, s a novától zavarodott férfiak szíre-szóra összeverekedtek. Zuhogtak az ütések, dübörögtek a bakancsok, leszakadt az ágy, széttörték egymáson a széket. A vékony falon válogatott vastag disznóságok hangzottak át, meg düh és a fájdalom tagolatlan üvöltései. Ha orgiákat rendeztek – egy-két kurva és négy-öt férfi –, sorba mentek a nőkön, ki verte, ki különöskéivel emberi-állati voltukból is kifordította őket, röhögtek, hörgögték és lihegték, és kommentálták, ki mit, miért, hogyan és meddig csinál. Bebújtunk anya nyirkos melegébe, vacogtunk, féltünk, anyánk sírt

vagy mesélt, vagy énekeltünk : együtt énekelni anyánkkal nagyon szeretünk, ez védelmet nyújtott, s ha biztonságot nem is adott, a magunk külön- s különblétének tudatát igen, hiszen mi Bartók s Kodály gyűjtötte népdalokat daloltunk, s a Dzsumbuj dalkincse háború előtti és háborús sanzonokból, trágár nótákból állt. Igen, az alkalmazkodás ellenére megmaradt különlétünk, másletünk tudata.

Én úgy káromkodtam ott, mint a többiek : mint egy szódáskocsis. De otthon a hülye, a marha is rút volt. Anyánk sose káromkodott, a trágárságot meg se hallotta, lepergett róla. Veszekedni is tudtam, s tudtam, ha elhangzik: „a kurva anyád”, akkor ütök, mint a bolondóra, mert az anya szent és sérthetetlen, akármilyen, mint Szűz Mária a katolikusoknál. Az én anyám más volt, mint a dzsumbuji asszonyok. Jó volt. Jó volt a jóságért, jó volt, mert a jó szép. Húsdarálónk, tepsink, dió- s kávédarálónk az ő jóságából vándorolt el a szomszédokhoz örök kölcsönbe, mert elfelejtették visszaadni, és anyám szégyenlette kérni. Májig tudom, kinél mink van, jól lehet egyikük már el is költözött. Anyám a béke volt, elmosódó árnya a valahai gyermekornak, mert gyermekkorom a válással összezilálódott, s a Dzsumbujba költözéssel megszűnt.

Amit itt – máshonnan jövőnek – tudomásul kellett vennem, az túlnőtt gyerekségemen, és egy máshonnan jött felnőtt – anyám – képességeit is meghaladta, lévén egy felnőtt kevésbé rugalmas, mint egy gyerek. Nem szoktam meg soha, s mennél inkább kinyílt a szemem, annál kevésbé voltam képes elviselni, eltérni a körülöttem folyó dzsumbuji életét, sőt olyan időszakra is emlékszem, amikor alkalmazkodási képességem csődöt mondott, és egyáltalán nem tudtam elviselni: az ellentét magam, vágyaim és a Dzsumbuj között akkorára nőtt, hogy már szembe se kerültem vele, kikerültem, s ez nagyobb vétek volt a dzsumbujisták szemében, mint szemben állni velük, mert a szembenállás az ellenfél elismerése legalább. Olyanok voltak az emberi viszonylatok, hogy minden addigi, normális tapasztalatomnak ellentmondtak: köztudomású volt, hogy fivér nővérével él, hogy nővérek cserélgetik férjüket, hogy egy apa a lányát éli, hogy sok lány ötforintos kurva, s a fiúk, férfiak kurváznak, hogy akár le is szúrják egymást, hogy a férfiek ütök-verik asszonyaikat, de az asszonyok sem maradnak adósok.

Megszokás helyett tehát 1952-ben, tízévesen, alkalmazkodtam, mert dolgozott bennem az életöszton, s ez talán azért is volt akkor könnyű, mert családunk életszínvonala semmivel sem volt jobb a többi családnál, együtt nyomorogtunk velük. És ez az „együtt” a dzsumbuji normák egy

részét játékos feladattá varázsolta számomra – meg voltam győződve róla, hogy elvarázsolts hercegnő vagyok, és mesebeli fordulattal fogok (fogunk) innen megszabadulni. Két gyámoltalan kistestvérem gyámolítása anyává tett a magam szemében, s hogy anyám gyerekvállamon sírta ki magát, s gyerekértelmemtől várta asszonyi gondjai megértését, ez újabb érték hordozójává tett: családfő is lettem, apa az apa helyett. Ebben a hármastudatban bírtam, mertem és tudtam vállalni a dzsumbuji életet, és amikor anyám alig egy év alatt összeroppant, intézetbe – mi sose mondtuk így – kerültem. Alattomos és meghunyászkodó emberke voltam, már nem gyerek, már tudtam, hogy azon kívül, amit és amire tanítanak, egy másfajta élet is van, amelyben mások az értékek, és mások a normák, és – főként – mások a körülmények és a lehetőségek.

A körülmények: épp annyi fizetés, hogy éhen ne haljunk, meg ne fagyjunk. Télikapátom sem volt. Hetente háromszor krumpli krumplival, és hónap végén sokszor az se. Télvíz idején befagyott a vízcsap, nyáron vérforraló hőség, egymás szájában élés. Állandó zsvivaj, az összezsúfolt emberek egymástól egymás elleni dühe, a nyomor miatt egymás ellen fordulása, oktalan egymásnak esése. Ital a feledésre, ital éhség ellen; az alkohol akkoriban hihetetlenül olcsó volt. Zaj, zaj, zaj: a telepes rádiók ötödik hangerelességen a Párizsi kislányt ordítják, a cigányok lakodalmat ülnek, és egész éjszaka éneklik különös erővel teli dalaikat, anyák kiabálják túl a hangzavart, gyerekeiket szólítva, csecsemők sírnak, asszonyok veszekednek, férfiak vitatkoznak. Ezer felnőtt és háromezer gyerek.

Hogy a pénzből, ami egy családhoz befolyt, valahogy kijöjjünk, hihetetlen igénytelenség és ügyesség kellett. Az ügyesség egy része a gyerekek dolga volt. Gyerekefeladat volt forgácsért menni a fatelepre, degeszre tömni egy forintért a nálunk nagyobb zsákot, hogy alig bírtuk el a hátunkon. Gyerekek dolga volt fahajat lopni a fatelepről. Zsákkal, vésővel beügyeskedni a kerítetlen, de őrzött telepre, éles szemmel pillanatok alatt kikeresni a vastag kérgű, jól hasadó hajú fát, villámgyorsan, zajtalanul hántani, megtalálva a repedéseket, ahol a vésővel megbonthatjuk a kérget – alatta gyakran fehér kukacok, kövérek, vastagok nyüzsögtek –, bele a zsákba, s közben fülelni, nem jön-e az őr, mint a vadállat, s ha jön, füttyel riasztani s rohanni, mert ha elkap, elveszi a zsákunk, vésőnk, és otthon jön a verés. Tudni kellett, hogy eső után a gonddal egymásra rakott rakásokból az alsókról, a szárazakról hántsunk, oldalazva. Gyerekek feladata volt szedni a rendező pályaudvarról. Mentünk a zsákkal a sínek között a talpfákon, s felgyűjtöttük, ami a mozdonyokról lehullott – ki tudja, hogy? – Jó-

zsef Attila lehordó embere jut eszembe, aki „véletlenül” megrúg egy fát, s az legurul a kupacról, s az útra esik –, lepotyogott, s ha szorult a kapca, nagy volt a tél, a sínkeresztzördések háromszögében felkupaolt szénből loptunk, de csak ritkán, s nagy elővigyázattal, mert a váltóházak magasából messze elláttak a vasutasok, s könyörtelenül megraktak minket, ha elkaptak, hiszen ők is abból tüzeltek, amit loptak, a mi lopásunk az ő bőrükre ment. (Még azért is kellett tüzelőt lopni, mert egyszerűen nem volt. Szénhiány volt az országban. Nem árt erre, ezekre emlékezni néha.) Gyerekeknek kellett ellopni a KÖZÉRT elől a papírzsákokat, a gyümölcséses ládákat. Hitler-szalonnának nevezték itt, és akkor ezt a színezett, túlédes, kemény műlekvárt, más vidékeken meg Sztálin-szalonnának. Gyerekdolog volt a közeli nagyvásártelepen a félrohadt zöldségből kikotorni, ami még jó, késsel a répából, a fej káposztából, a tökből kivágni a rothadatot, turkálni az édesen bűzlő krumplikupacban egészséges szemek után, diadallal lecsapni a félbetörött, meghasadt dinnyékre, míg a rakodómunkások ránk nem mordultak: jön a göré, s elinalni a teherrel. Mi, gyerekek, átúsztunk a Kis-Dunán a Csepel-szigetre, meglopni a bolgárkertészeket. Karalábét, paradicsomot, paprikát hoztunk az ingünkbe csomózott bugyorban, és este, ha anyám fáradtan nekiállt a főzésnek, nem kérdezte, honnan.

Sok más dolga is volt még a gyerekeknek, nehéz vagy terhes munkák: a TÜKER-ből szenet-fát hozni, ha volt rá pénz, és lehetett kapni; a fát felhasogatni, a kályhát kihamuzni, begyűjtani, a lakást kitararítani, felmosni, a szennyes edényt elmosogatni, bevásárolni. Az emberek munkaideje akkoriban hivatalosan negyvennyolc óra volt, de folyvást túlórákra, túlmunkákra kényszerültek „felajánlás”-ból, amit meg se fizettek, és a közlekedés legalább háromszor rosszabb volt, mint ma, sok időt elvett az utazgatás. Hány pofon csattant esténként, mert eljátszottuk az időt. De ott is sokat kellett segíteni, ahol az asszony nem dolgozott, mert öt, kilenc vagy tizenegy gyereket nevelt, mert ott még kevesebb volt a jövedelem. Azokról a nyomorultakról pedig, akik munkaképtelenné lettek az alkoholizmustól, és féltucatnyi, tucatnyi gyermekükről asszonyaik, rossz fogú, szétfolyt testű vagy apadt testű, munkába rokkant asszonyaik és maguk a gyerekeik gondoskodtak.

De nemcsak sajréztunk, pénzt is tudtunk szerezni. Vasat, rezet loptunk a környező gyárakból, eladtuk a MÉH-nek, és az iskolában „Kiváló vasgyűjtő” jelvényvel tüntettek ki érte minket. Papírt is gyűjtöttünk, de nem a telepről, mert mi a papírt magunk tüzeltük el. Sok pénzt szereztünk

ronggyűjtéssel is. Elgyalogoltunk Budára, nem restelltünk sorra becsöngetni a villalakásokba, s addig kunyerálni, míg – csak hogy megszabaduljanak tőlünk – egy-két kopott ruhát, levetett holmit, egy-egy csomó újságot elénk nem löktek. Mert nem adták a kezünkbe, mert koszosak és férgesek voltunk, holott naponta mosdottunk, de áradt belőlünk a szegényszag: párolt hagyma, füst, testszag ette bele magát legtisztább ruhánkba is, hiszen a házak ettől bűzlöttek (a tiszta, mosott ruha, ha kinn, a körfolyosón száradt is, csak ezt szívhatta magába). És bolhásak voltunk, tetvesek, s megesett velem, hogy a TEJÉRT-ben sorban állva kabátom ujjából egy jól fejlett, kövér poloska mászott át lassan, kényelmesen a pultra. Ha viselhető volt a ruha, elhordtuk, míg igazi, méltó ronggyá nem lett, MÉH-re érett.

Anyáink örökké mostak, mert kevés volt a göncünk, és örökké foltoztak, mert rossz – olcsó, ócska anyagú, agyonhordott – volt a ruhánk. Jól emlékszem egy iskolai jelenetre, már 1953-ból. Sztálin halálára az egész ország egy percre leállt, vigyázzban álltunk az aulában osztályok, őrsök szerint, a hangszóróból a Sztálin-kantáta bömbölt: *„A föld és a tenger... Sztálin nevét”*, azután (vagy közben?) az ország összes gyára, mozdonya, hajója szirénázott, még a háborúból maradt légvédelmi szirénák is. Valamim viszketett, de nem mertem vakarózni. Beállt a csend, süketen álltunk, és az igazgató a következőket mondta: „Felhívom a pajtások figyelmét, hogy naponta mosakodjanak meg, mert elviselhetetlen bűz van az osztálytermekben, különösen a felsősöknél, akik azt hiszik, a mosdást kölnizkedéssel helyettesíthetik. A tisztaság fél egészség. Előre!”

Mért mondtuk volna el neki, a budainak, hogy naponta mosakszunk? S azt a kölnit azóta se értem. Kinek tellett volna kölnire? Ha csak kurválkodással nem szereztek a felsősök. Mert én kölnire csak húsvétról emlékszem, s még akkor is gyakoribb volt a szappanos víz. Szima Szimakovával oldalba böktük egymást, és ellenállhatatlan röhögésbe görnyedtünk, volt némi érzékünk a groteszkhez. De osztályfőnökünknek már kevésbé: intőt adott, mert Sztálin halála alkalmából röhögtünk, és még örülhettünk, ha ennyivel megúsztuk. Mellesleg osztályfőnökünknek is állandóan bűdösek voltunk, nem szerette, ha közel megyünk hozzá, utáltuk is úriságát, intőit meg fel sem vettük. Vagy aláírtattuk, vagy ha feszült volt otthon a légkör, s félő volt, hogy ugrik a pofon, aláhamisítottuk, mert anyáink úgysem emlékeztek a mi intőinkre, általában az iskola itt másodlagos dolognak számított. Hiszen ha intő miatt megverték minket, akkor sem az intő miatt vertek meg, tanulni itt nem volt ambíció, hanem takarítani, felmosni,

begyűjtani, szajrézni stb., vagyis az elviselhetetlen létet elviselhetővé tenni.

A szegénység szagáról Illyés Gyulánál olvastam először. Még ma is csak át kell menni a Wesselényi utcából a Váci utcába, s a szagon felmérhető, melyik utcában jobbak, nagyobbak a lakások s módosabbak az emberek; vagy Pestről Budára, mondjuk, a Nagyvárad tértől a János-kórházig, s megszagolhatjuk az életszínvonal-különbséget. Ha hatszázszor mosakszik is valaki, akkor se moshatja le magáról a szobakonyhaszagot, a bőrébe, a ruhájába, a kabátjába ivódik, s ha megöleli kedvesét, megérezheti, mit főzött leendő anyósa aznap. És itt a Dzsembujban a szoba és a konyha helyiségét nem választotta el fal, a harminc négyzetméteren öten, tizen, tizenhatan (nagyszülők, gyerekek, egy-kettő már családos, és unokák) zsúfolódtunk, és igenis tavasztól őszig nem siettünk szellőztetni, mert elviselhetőbb a bűdös meleg, mint a jószagú hideg, nyáron meg tárva-nyitva állt minden ajtó és ablak, és minden lakás ugyanazt lehelte. Persze azért nyáron voltunk kevésbé bűdösek, mert a Duna holtága felől késő este enyhítő szél indult, átvonult a nyitott ajtókon-ablakokon, kitisztult a levegő, lehűlt a ház néhány órára, néhány órai nyugodt alvásra az ágyon kettesével, hármasával, lábtól-fejtől, ha a poloskák s bolhák hagyták. Nyáron néha még virágillatot is hozott az esti szél, talán Budáról valami hegyi szél vagy a Csepel-szigeti kertészetekből. Amikor intézetbe kerültem, tetűt vittem. S később, hogy gimnáziumba jártam, és saját ruhát kellett hordani a kollégiumban, hiába vittem frissen mosva, élire vasalva az előírt mennyiségű ruhát szeptemberben, szaga volt, át kellett mosni az egésztestet, mert nem tudtam a saját szagomtól megmaradni: ahogy a tiszta kombinéba bújtam, felfordult a gyomrom.

Hej, pedig ez a Dzsembuj az Illatos úton van! De nem a Dzsembuj bűzétől kapta az út a nevet, hanem a környező gyárakétól: az Állati Fehérje Termék Gyártól (már kitelepítették vidékre), ezt úgy hívtuk: csonttelep; a Kénsavgyártól (ma Budapesti Vegyiművek); és ha felénk fújta a szél a sülő vagy odaégett tepertő, zsír, faggyú szagát, akkor a Közvágóhídról (ma Budapesti Húsipari Vállalat) és a bélfeldolgozótól. A tömény szegényembszagot ezekbe a bűzőkbe szellőztettük. Néha olyan elviselhetetlenül bűzőlögtek a környező gyárak, hogy nyáron, negyvenfokos hőségben, tűzhelyekben égő tűzzel és emberi test melegével túlfűtött lakásainkban inkább csukott ablak mögött izzadtunk, mintsem megfulladjunk. Mert némelyik bűz nem volt veszélyes, csak kellemetlen. De a Kénsavgyárból kiáramló kénsavgáz és sósavgáz mérgezett, leperzselt a csene-

ész fák levelét, kiégette a házak közötti gyér füvet, megtámadta nyálka-
ártyánkat, s hosszú köhögőrohamokban fulladoztunk tőle. Ezek a bűzök
ég a bútor fájába is beették magukat, beleivódtak a párnákba, a vatta-
aplanokba. Bűzölgöttünk, s bár ma jobb a helyzet, jó orrú ember meg-
rzi. Én örökké szellőztetek, de ha kintről s főleg Budáról hazaérkezem,
lso, hogy feltépem az ablakot: illúziót legalább, ha jó levegőt nem.

És most állunk meg a nyitott ablaknál, vegyünk mély lélegzetet. Nem-
ég esett, kora nyár van, késő délután, jó a levegő, nyugodtan leszívhat-
ak. Hogy a szomszéd pörköltet főzött s én kelkáposztát, azt hagyjuk,
yeljük le, emésszük meg, ürítsük ki a salakot a közös W. C.-ben, húzzuk
e, és felejsük el a szagát. Hová nyílik ablakom, hová nyílnak ablakaink?

Az Illatos úti lakótelep három házból áll. Csúfneve mellett *hatházak*nak
s nevezik, ez nem ellentmondás, hanem látvány: mintha hat egyforma ház
llna egymással párhuzamosan, egymást részben fedezve, egymás mögött.
Zét-két házat lépcsőház köt össze, s ez számozás szerint egy ház: *A*, *B* és
C. Lévéen a telep az Illatos út és a Gubacsi út sarkán, a Gubacsi útra néző
,homlokzatú” Illatos út 5/A-t Gubacsi út 91-nek is címezheti, aki épp ide
szándékozik írni. Az *A* és a *C* épület kisebb, ezekben csak százharminc
szoba-konyha van, a *B* épület nagyobb, százhatvanegy lakást számlálhatni
meg benne, és adjuk hozzá a húsz mosókonyhalakást.

Mért kapott idézőjelet a homlokzat szó? Mert ez a homlokzat elmcso-
kolódott nyerstégla fal, amelyben iszonyú szabályosan három sorban egy-
más fölött nyílnak a szobaablakok. A Gubacsi utat látni innen, makadám-
út, két sín pár, villamosmegálló épp a ház előtt, busz megálló harminc mé-
ternyire (szemben a MEDICOR Művek szürkére fakult homlokzata), hiá-
ba újították fel ezt a valódi homlokzatot, a szennyezett levegő felzabálja,
lemarja, elkoszolja. Az emeletekről messze ellátni, akit érdekel, nézheti a
Budapesti Vegyiművek gyártelepét, vagy a Ferencvárosi rakodópályaud-
vart. Az *A* épület homlokzati lakóinak és a *C* épület hátsó traktusa lakói-
nak van a legjobb kilátása. Ez utóbbiból a Soroksári utat, a HÉV síncit, az
Épületgép Javító Vállalat telepét, a Ferencvárosi rendezőpályaudvart, a
Csepel-szigetet láthatják a lakók. Meg látható még innen a rüzijáték, a
Gellérthegy, és szép időben a Hármashatár-hegy, de ezek látására már ki
kell hajolni s szembenézni a váddal, amely mellelleg teljesen jogos: a
szemközti, takarásban álló ház lakóinak szája-ágyába nézek.

Nemcsak azért élünk egymás szájában, mert az összes ajtó és az összes
konyhaablak a körfolyosóra néz, jó, ha tíz méter van köztük, hanem mert
egyik ház hátsó traktusának összes szobaablaka a másik ház első traktusá-

nak összes szobaablakára néz, s jó, ha tizenöt méter van köztük. Ezért nevezhetjük jónak az *A* épület első traktusának és a *C* épület hátsó traktusának kilátását, hiszen nem egymás szájába-ágyába néznek, hanem a nagyváros külvárosi ipartelepeire, gyárra, vasútra, üzemre, útra. Egy zárt falu lakói, egy belterjes kisváros lakói nem oly kiszolgáltatottak egymás kíváncsiságának, szemének-fülének, mint ennek a telepnek a lakói. S ha nem vagyok kíváncsi, akkor is! Vakuljak meg? Ha akarom, ha nem, látom addig a néhány pillanatig, amíg az ablakot kinyitom, hogy Horváthéknál megint kisbaba van, Gólikék kisebbik fia szakállt növeszt, és tanul, Bözsi néni, a tanácstag, nylonfüggönye mögé bújva les be hozzám.

Ha akarom, ha nem, hallom, mikor jön meg a szomszéd, seggrészeg-e vagy csak spicces, ellőversenyezte-e a fizetését, vagy elkártyázta, hogy rohadt kurvának nevez a másik szomszédom, mert életritmusom és munkám eltér a más dzsumbujisták életritmusától és munkájától. S ha tavaszodván kinyitjuk ablakainkat, és őszig jóformán be se csukjuk, mert itt a nyár olyan meleg a téglafalak között, hogy elolvad az ember, akkor egész nyáron több ezer élet halkabb-hangosabb zaja-hangja hallatszik be, s még a csöndes éjszakát is felkavarja egy-egy síró csecsemő, egy-egy késői részeg gajdolósa, egy-egy asztmás vagy tüdőbajos köhögése, egy-egy rossz asszony veszekedése és a hangosan horkolók horkantásai. Csoda, hogy ennyi zajban milyen jó mégis a hallásom. Sajnos jó. Mert megreccsen a szomszédban a parketta, beszél álmában az alattam lakó, és hiába veszem a leghalkabbra a rádiómat, ha elnyugszanak tíz után az emberek, a négy fal rezonál, erősít – nekem hiába énekel tíz után Ella Fitzgerald, játszik a Bartók vonósnégyes, s ha valamelyik szomszédom éjszakai adást néz a tévében, és ízlése netán eltér a közízléstől, ráordítanak, hogy vegye halkra, s még így is végigélvezzük a filmet.

Van, aki azt mondja: volt, elmúlt, nem érdekes. S mintha a telepről elkerültek maguk is ezt példáznák: nem járnak vissza, ha legjobb barátjukat, komájukat, rokonaikat hagyták is itt. Dicsérendő feledékenység ez: a fejlődés emlékezetkiesése. De ha a mát jobbnak akarom és tudom, akkor be kell mutatnom a múltat is, a rosszat. S bár itt sok minden változott már, a fejlődés folyamatos, a múlt nem töröltetett el, még benne vannak rossz hagyományai az itt élők tudatában, idegeiben. Az életszínvonal emelkedése, az IKV lakásjavító intézkedései (bevezették a gázt, gáztűzhely van sparherd helyett; elválasztották a szobát a konyhától fallal és ajtóval, a lakásfunkciók a két tér között megoszlanak, kulturáltabb a lakáshasználat; a konyhát felkövezték, a szobát parkettázták; az összes ajtót és

ablakot felújították; a szoba-konyha azonban W. C. és fürdőszoba nélküli szoba-konyha maradt, s a zsúfoltság, az egymásban élés is a régi;) a rádió és a tévé szemmel láthatóan emelték az emberek igényeit, közelítették az átlagos életmódhoz és erkölchöz. De tán még mindig megvernének ezért az írásért.

MOZGÓ VILÁG, 1976. 3. szám (június)

KÁLDY LÁSZLÓ

Pilóta

INTERJÚ POKORACZKI ANDRÁSSAL

Az alábbi interjú *Pilóta* című amatőrfilmem forgatásakor készült 1975 októberében, Sátoraljaújhelyen. A filmben az interjúnak csak egyes részletei kerültek felhasználásra. A *Pilóta* díjat nyert a VII. Budapesti Amatőrfilm Szemlén és a XXII. Országos Amatőrfilm Fesztiválon.

A MUNKA

... Ez a mai a huszonegyedik felszállás volt; általában 50-60 felszállást hajtok végre naponta. Egy felszállás ideje általában 6-8 perc, ez másfél-két perces időközökben ismétlődik. Másfél-két perc kell a gép 600 liternyi vegyszerrel való megtöltéséhez. A felszállóhelyektől 500 m-től 2 km-ig terjedő távolságokban helyezkednek el a táblák, törekedni kell arra, hogy a meddő utazások minél rövidebbek legyenek.

A megművelendő terület fölött 5 méter magasságban repülök, 40 km-es sebességgel, és közben 30 méter széles sávot permetezek, így minden sáv végén vissza kell fordulnom, pontosan ugyanolyan távolságra, 30 métert 30 méter mellé illesztve, hogy ezek a sávok pontosan érintkezzenek, nehogy fedetlenül maradjon szőlőterület, mert ez 4-5 hektárnyi szőlő permetzetlenül maradását is jelenthetné egy-egy felszállásban, ami több száz-ezer forintos kárt is okozhat.

Egy-egy felszállás alkalmával 15, 20, olykor 25 alkalommal kell megfordulnom a terület végére érve. Ezeket a fordulókat nagyon szűkre kell méreteznem, 3-5 másodperc, ami rendelkezésemre áll a visszaforduláshoz. Ez nagy dinamikus igénybevételt jelent, 4-5 különböző irányú gyorsulás ér egy visszafordulás közben, ami a testsúlyom másfél-kétszeresére növekedését eredményezi. Ez naponta megismétlődik néhány százszor, sőt ezer-szer, és ez jelentős fáradtságérzetet eredményez.

Egy-egy felszállás alatt állandó feszített állapotban tucatnyi dologra kell figyelnem. Figyelni kell arra, hogy pontosan tartsam a repülési magasságot, a repülési sebességet, hogy sáv sáv mellé kerüljön, ne maradjon permetezetlen terület, de félpercenként legalább ellenőriznem kell a gépben található több műszert, hogy a gép normális működéséről meggyőződjek. Figyelnem kell a szelet, hogy az elsodró hatását figyelembe vegyem. Figyelnem kell a lejtőket, ismernem kell egy-egy területet.

Ismernem kell sokszor a talajviszonyokat is, mert más területre más-más vegyszer kerül. És a szél az, amivel a legtöbb gondom lehet egy hegyaljai lejtős területen, mert a szél figyelése sokszor az életben maradás is jelenti egyúttal. Egy-egy lejtőn a szél olyan nagy leáramlást hozhat létre, amit a gép teljesítménnyel képtelen egyensúlyban tartani. A lejtő végére érve viszont olyan nagy energiafőlösleg keletkezik, amit én a motorok teljesítménycsökkentésével alig tudok kompenzálni.

Ez a nagyfokú figyelés, fokozott idegfeszültség mindenképpen kikapcsolódást kíván, és mivel ez 6-8 percen keresztül tart, minden másodpercet ki kell használnom pihenésre, hogy ezt a tempót és ezt a tökéletes figyelmet egész nap fenn tudjam tartani. Pihenésre használom ki a területről történő visszarepülést, pihenek azáltal, hogy nézelődöm egy picit, és pihenésre használom fel a vegyszertöltésre fordított másfél percet, bár ez sem teljes pihenés, mert ilyenkor figyelnem kell a gép körül mozgó embereket és meg kell nézni néhány műszer mutatta értéket. Miközben én a géppel rovom a sorokat a szőlőtáblák fölött, a gép üzemeltetésében segítségemre van a két szerelőm. A vegyszermunkákban pedig a növényvédő szakmérnök, aki irányítja a vegyszer keverését. A vegyszer keverésében 4-5 ember vesz részt, a gép vegszerrel történő megtöltését 3 fős személyzet végzi. Ennek ellenére nekem figyelemmel kell kísérnem, milyen vegyszereket töltenek a gépbe, mert a vegyszer megmérgezhet engem, és megmérgezheti azokat az embereket, akik az általam permetezett szőlőterületen vagy annak közelében dolgoznak. Mindig tudnom kell, hogy mi az a vegyszer, ami a gépbe került. Amennyiben az időjárás nem akadályoz a munkában, akkor napi 600 hektár szőlőt tudok bepermetezni, míg egy traktorral vontatott permetezőgép naponta 8 hektárt, nem beszélve egy háti géppel dolgozó emberről, aki csupán fél hektárt tud permetezni naponta.

A levegőben töltött hat órát azért kell a legmaximálisabban permetezésre kihasználnom, mert egy perc alatt rendszerint egy hektárt vagy annál nagyobb területet látok el, ha én ezt az egy percet nem permetezésre fordít-

tom, hanem utazásra vagy hosszan tartó visszafordulásra, akkor ez meddő költséget fog jelenteni a művelésben, ugyanis egy levegőben töltött óra költsége tízezer forint.

Napi 6 órát töltök levegőben, de ennek ellenére mégis 14-16 óra a teljes munkanap. Ez azért van így, mert dolgozni, repülni csak a kora reggeli órákban, a kora délelőtti órákban és késő délután, napnyugta közelében lehet. Ez a hőmérsékleti viszonyok miatt van így, továbbá ilyen munkarendet kívánnak meg a hegyaljai szélviszonyok is.

Most arra a kérdésre, hogy félelemmel vagy anélkül repülök-e, azt tudom mondani, hogy semmilyen repülő tevékenységet – ezt a hegyaljai helikopter-repülést is beleértve – nem lehet félelemmel csinálni, ha félelem alatt a közismert meghatározást értjük. Félelemmel nem lehet csinálni, mert a félelem az embert kiszorítja, eluralkodik az emberen, és ha én ezzel a félelemmel lennék elfoglalva akkor, amikor repülök, akkor később kiderülne, hogy alapos okom volt a félelemre, azaz rosszul repülnék, mert nem tudnék odafigyelni dolgokra, amelyekre feltétlenül oda kell figyelnem, és annak előbb-utóbb katasztrófa lenne a vége. A félelem nem parancsszóra múlik el, a félelem kiküszöbölhető, vagy mondanám inkább: a félelem megelőzhető, és nem kizárható. A félelem nálam azért nem jelentkezik sosem repülés közben, mert ismerem azt a gépet, amivel repülök, többnyire ismerem a lehetőségeket és az eshetőségeket is, amikre e fölött a terep fölött számítanom kell, olyannyira ismerem, hogy beleszámítom azt is, esetleg géptörésre vagy netalán személyes sérülésre is sor kerülhet. Olyan szépen fogalmazom meg ezt: hogy bármikor odacsaphatom a pofámat. Ezt én beleszámítom a repüléseimbe, mint ahogy mindazok beleszámítják, akik repüléssel foglalkoznak.

De ez a beleszámítás, ez a valószínűség nem jelenti azt, hogy az összes lehetőségeim közül csak ezt az egyet látom. Ezt az egyet *is* látom. Tárgyilagosan tudomásul kell vennem, hogy bármikor bekövetkezhet ismeretlen vagy ismert okból a géptörés, nem kívánt esemény. És ha én ezt eleve beleszámítom, tudomásul veszem, akkor nem fogja kitölteni gondolatvilágomat az a tudat, hogy itt hatalmas veszélynek vagyok kitéve, és bármikor meghalhatok esetleg, és ezért én most fogvacogva-félve végzem a fel szállásaimat. Nem, ezt így nem lehet csinálni, és nem is csináltam sosem. Ez persze nem ment nehezen, nem ez volt az első repülésben töltött évem, hiszen tulajdonképpen tizenöt éves korom óta repülök.

Munka közbeni leszállások – az időjárás miatt – sosem eredményezik azt, hogy kellőképpen kipiheni magát az ember, mert még ha több nap is

az a kiesés rossz idő miatt – 4-5 nap esetleg –, az sem elég ahhoz, hogy pihentté váljak, mert ha más nem, akkor az foglalkoztat, hogy amennyivel most elmaradok a munkában, annyival ziláltabb tempóban kell majd azt behozni, annyival inkább rá kellene hajtani; és amennyire rossz az idő, annyira elvárják tőlem, hogy az idő megjavultával ismét elkezdjek dolgozni, és minél nagyobb határfokkal, mert a rossz idő itt azt jelenti, hogy a szülő veszélyeztetettebbé vált, mint bármikor is valaha.

A REPÜLÉS

Repülés közben folyamatos, monoton, de igen erős zaj van a gépben, és meglehetősen erős rezgések. Ebből én a monoton zajt emelném ki első-sorban, ez a legfárasztóbb dolog. És ha ez a monoton zaj megszűnik, ha leállítom a gépet, mert tankolni kezdik, szinte mellbe vág a csend, és olyan érzetem támad, hogy kellene valami zaj, mert egyszerűen idegesít az a hirtelen beállt csend. Ez azután pár perc múlva oldódik, ez a feszültség, akkor már hallom, és nemcsak hogy hallom, hanem oda is tudok figyelni a kellemesebb hangokra is, a természet apróbb zajaira: a madarakra vagy a levelek susogására, és ez akkor már megnyugtató.

Még sosem próbáltam magyarázni, hogy zajegyensúlyt akarok helyreállítani, amikor zenét hallgatok. A zenéről azt tartom, hogy egy olyan kifejezési mód, amit sem beszéd, sem képzőművészetek nem tudnak pótolni. Repülés közben nagyon sok olyan élmény ér, amit szavakkal nem lehet kifejezni.

A repülés hiánya már akkor megvan bennem, amikor közeledünk az idény végéhez. Még javában repülünk augusztusban, amikor már folyton felöltlik bennem, hogy még egy hét, még négy nap, még öt nap, és véget ér a repülés. A munkák rendszerint augusztus végével fejeződnek be. Augusztus végén, szeptember első napjaiban a gépet berepülöm a központunkba, ott megválok tőle. A megválás annyit jelent, hogy tavaszig nem is látom a gépet, hazajövök, és kezdődik a téli pihenő időszak. Ez a pihenő nagyon sajátosan alakul, mert még a munkák befejezése előtt, az utolsó napokban kezdem el érezni, hogy mennyire fog hiányozni a repülés, ha már nem lesz itt a gép. Azután amikor Budaörsön leteszem a gépet, elteltik utána 4-5 nap, legfeljebb egy hét, ez nagyon jólesik, hogy ó, végre nem kell korán kelni, kialhatom magam, és egy picit lazíthatok. De az egy hét elteltével vagy sokszor még egy-két nappal korábban is egyszer csak alatt-

tomosan elkezd előkúszni bennem az érzés, hogy milyen jó lenne most egyszer megint hajnalban kimenni a betonhoz, végignézni, amint előkészítik a srácok a gépet, és beülni és elkezdeni a munkát, a repülést, nem a munkáért, hanem magáért a repülésért elkezdeni, nem a korán kelés élményéért, hanem azért, hogy ismét elszakadhassak a földtől, és az annyira szeretett repülést ismét folytathassam. Ez a repülés iránti vágy azután megmarad az egész pihenési időszak alatt, tehát szeptember elejétől ápriliséig, csak hogy mennyire van a felszínen, ez függ attól, mennyire kötnek le egyéb elfoglaltságaim. Ezek az elfoglaltságok tulajdonképpen nem kötelezőek; foglalkozom mindazzal, amivel nyáron a munkaidőben, a nagy hajtásban végképp nincs időm foglalkozni. Tanulok olyan dolgokat, amiket eddig vagy módomban nem volt, vagy az érdeklődés sem volt meg bennem ezek iránt az ismeretek iránt, vagy pedig kedvenc időtöltéssel, kedvenc szórakozással: az elektronikával kötöm le magam.

Ez az elektronika nálam a rádiótechnikától, a rádiókészülék-építéstől, -javítástól a különböző elektronikus kapcsolások megépítéséig terjed, de nemcsak barkács-szinten, hanem elméleti síkon is próbálok itt mélyebbre hatolni.

Félévenként megvan a lehetőség, hogy a repülőorvosi bizottság ki mondja az utolsó szót: ettől a perctől kezdve nincs többé repülés. És bizony már a kezdet kezdetén, amikor úgy döntöttem, hogy hivatásos repülőként fogok dolgozni, már akkor tudomásul kellett vennem, hogy az elvi lehetőség minden féléves orvosnál megvan arra, hogy pontot kelljen a mondat végére tenni, be kelljen fejezni a repülést. Így azután akarva-akaratlanul, de titkon készülök arra, hogy egyszer kimondja az utolsó szót az orvosi bizottság. Ezt a felkészítést már maga a főiskola elkezdte a tanulmányaim kezdetén, ahol a repülőműszaki és repülő-gyakorlati ismeretek mellett gépész üzemmérnöki ismereteket is oktattak, és az iskola befejeztével gépész üzemmérnöki oklevelet kaptunk. Persze itt talán hangsúlyoznom sem kell különösképpen, hogy az oklevél önmagában nem biztosíték arra, hogy a repülés befejeztével teljes értékű műszaki szakemberként tudjak dolgozni. Ezért ez a titkos felkészülésem, ha mondhatom így, éppen abból áll, hogy próbálok frissen tartani vagy inkább kiegészíteni az ismereteimet gépészeti témakörben is, de az eddig nem különösebben tanult elektronika témakörében is. És ha arra gondolok, hogy mit teszek majd, ha le kell állnom a repülésről, rendszerint olyan dolgok jutnak eszembe, hogy valami olyan munkát szeretnék végezni, ahol az elektronikát és a repülést kapcsolni tudom műszaki téren. Mindenképpen repülésközvetlen

szeretnék maradni, ha nem is a levegőben, de földről segíteni azokat, akik még repülhetnek tovább. De mindenképpen megvan azért bennem a nagy, titkos remény, hogy mégsem kerül sor erre az utolsó mondatra, erre a pontra a mondat végén, talán végigrepülhetem a repülésre alkalmas életkorom végéig a nagy kék eget.

A HEGYALJA

Hát itt az utóbbi 3 év az azt eredményezte, hogy mindenki, aki a szőlőügyekben érdekelt, a helikoptertől várja a szőlője védelmét, a helikopterben látja a garanciát az évi jó termésre, és ezért mindenki igyekszik minél közelebbi kapcsolatot fenntartani a helikopter pilótájával, mindenki igyekszik megkeresni személyesen, mert úgy vélik, hogy a személyes ismeretség, az, hogy ők ismerik azt az embert, aki helikopterrel dolgozik, már garancia arra, hogy igenis az ő szőlőjük mindig kellőképpen védett lesz. És a személyes ismeretséget a legkülönbözőbb módon igyekeznek megteremteni; megkeresnek, megállítanak az utcán. Aztán a bor, aszú és más egyéb szőlőtermékek, azok eljutnak hozzám. Nem a mennyiség jellemző ezeknél a boros megkereséseknél, hanem az a szándék érdekes, amiért megkeresnek, és ahogy átadják. Úgy adják át, mint közös munkánk gyümölcsét, hogy ím, itt van, ízleljem meg, mi volt az, amiért ebben az évben dolgoztunk. Sokszor jövök haza úgy nyári estéken, munka befejeztével, hogy valaki vár a ház előtt, és úgy kezdi a beszélgetést, hogy: jó estét kívánok, tetszik tudni, az én szőlőm itt és itt van, és elmondja, hogy ő ugyan elégedett a permetezéssel, és eddig nem is volt semmi baj, de nagyon szeretné, ha ez így lenne ezután is, mert olyan szép termés mutatkozik, és ugyan már, figyeljek továbbra is ilyen gondosan az ő szőlőjére. Nagyon sokszor telefonon keresnek, vagy becsengetnek hozzám, megállítanak utcán, és elmondják, hogy van egy kis darabka szőlőjük, próbáljam elintézni, hogy az ő szőlőjüket is vegyék be a permetezett szőlők sorába. Szóval jönnek hozzám sokszor úgy, mint ahogy az állatorvoshoz jönnek a beteg bocik ügyében, mindenki gyógyítást vár és feltétlen gyors beavatkozást, csak nem a boci, hanem a szőlő ügyében.

Mindez korántsem volt így az első években. Az elején nagyon kevés ember volt, aki már bölcsen előre látta, hogy ez a helikopteres lesz itt a megváltás, ez egy csodálatosan nagy jótételmeny lesz a hegyaljai szőlőkkel. Az elején bizony mindenki aggodalommal és az új iránti nyhe ellenszenv-

vel viseltetett, volt olyan ember, aki azt mondta, hogy ő bizony karóval veri le a gépet a levegőből, ha a szőlője fölé engedik, volt olyan, aki mondta, hogy inkább kivágja a szőlőjét, mintsem hogy az ő szőlőjét együtt permetezzék az Állami Gazdaság szőlőjével. Ma azután oda jutotunk, hogy ez az ember nyilván restelli bevallani, hogy annak idején nagy oktalanságot követett el, és nem a gazdaság vezetőihez megy el, hogy elintéztesse, hogy az ő szőlőjét is permetezze a gép, hanem idejön hozzám, és nagy óvatosan, halkán próbál megkérni, hogy intézze már el, pilóta elvtárs, hogy az én szőlőmet is permetezzék. Legyen szíves, mondja már azt, hogy a szomszéd szőlőt nem lehet úgy permetezni, csak ha az enyémet is permetezik; ne kelljen már nekem mondanom, hogy permetezni kellene az én szőlőmet is, mert bizony az elején azt mondtam, hogy nem lesz ebből semmi jó. Ilyen van. Eleinte maga a gép is bizalmatlanságot váltott ki a tulajdonosok nagy részében: nem tudták elképzelni, hogy az a munka jó lehet, ami az ő egész napos, fáradságos munkájuk helyett csupán fél perc alatt zajlik le. Ugyanis egy fél perc alatt permetezem be azt a területet, amit egy háti géppel dolgozó ember egész nap tud csupáncsak bepermetezni.

Az elején annak ellenére, hogy a veszélyes vegyszerek miatt mindenki ki volt tiltva a szőlőből, mégis mindenki kint volt a szőlőjében az első permetezések alkalmával, és nem bánta, hogy ő is le lesz permetezve, csak látni akarta azonnal, amint ilyen gyorsan elhalad a gép a szőlője felett, mennyi vegyszer marad a leveleken, hogy fog kinézni a szőlő egy ilyen villámgyors munka után. Természetesen megdöbbenek, hogy a nagy sebességű, számukra nagy sebességű repülés ellenére mégis permetezettek a levelek, csak nem volt úgy bemeszelve, mint ahogy azt a háti géppel a jóval kisebb határfokú vegyszerekkel annak idején ők csinálták, és jöttek a reklamációk, hosszú, tömött sorokban a helikopterhez, és az agronómustól kezdve a pilótán keresztül a szerelőig mindenkinek mondták a bánatukat, hogy ez bizony nem permetezés, ebből nem lesz termés az év végére.

Sokan szándékos kártételnek vélték, hogy a gazdaság permetezteti az ő szőlőjüket is, ahogy akkor még ők állították, rosszul permetezteti, hogy az ő szőlőjükön ne legyen termés. Az emberek tudatában az első észrevehető, nem látványos, csak észrevehető változást az első szüret hozta, amikor szomszédos parcellák 20-25 százalékkal eltérő termékmennyiséget hoztak, és itt jött a nagy öröm – a helikopterrel permetezett parcellák javára.

Itt minden négyzetméterhez egy-egy emberi sors tartozik szinte, és ezt

feltétlenül érezni kell ám ott a gépben ülve, mert különben rövid időn belül rájön az ember arra, hogy nincs értelme a munkájának, ha ezt nem veszi figyelembe. Nagyon lelkiismeretesnek kell lenni, megkívánják. Az emberek itt ezért figyelik a gép munkáját nagy-nagy aggodalommal – mert nagyobb az aggodalom, mint az érdeklődés –, és az aggodalom az elsősorban nem a gép sorsa miatt van, hanem az évi termés miatt, ami egy idős embernél az évi sorsot jelenti: amennyit a szőlő jövedelmez, annyiból kell megélnie. Persze van ám a gép iránti aggodalomból is egy jó darab, ezt én csak több év után vettem észre itt, és hozzá kell tennem, jóleső érzéssel, mert az emberek nemcsak azt látják, hogy a szőlőm nem lesz bepermetezve, ha elromlik az a gép, hanem most már érzem, azt is látják, hogy ha az a gép összetörik, és összetöri magát a pilóta is, akkor egy olyan embert veszítenek el vele, aki az ő szőlőcskéjük ügyét a szíven viselte, és közvetve az ő sorsukat is a szíven viselte. De mondom, ehhez kellett legalább két-három év, hogy én ezt észrevegyem, és ahhoz is kellett az a két-három év, hogy az bennem tudatosodjon.

AZ EMBEREK

Sokszor előfordult, hogy jöttek hozzám emberek: mondták, ők mennyire örülnek, hogy végre van valaki, aki törődik velük; ők nem azt mondták nekem, hogy törődik a szőlőjükkel, hanem törődik velük – a saját sorsukkal való törődésként könyvelik azt el.

A másik jelenség pedig, amikor ők nem beszélnek, hanem látom a viselkedésüket. Vagy egy nagyon kicsi dolog, de nagyon megható: repülök a szőlők fölött, és egy idős néni, de olyan, hogy szegény alig bírhatott kimeni a szőlőbe, amikor elhaladok a szőlője fölött, akkor áldó mozdulattal keresztet vet rám. Ez egy kicsi kis dolog, de mennyi minden van benne! **Bennem** pedig egy olyan érzést vált ki egy ilyen dolog is, vagy egy beszélgetés is, hogy nem dolgozom hiába, kell az, amit csinállok.

Az iskola a maga gondjaival szinte kizárta azt, hogy mélyebben gondolkodjam azon, mit is fog majd jelenteni az én munkám akkor, amikor az majd tényleg produktív munka lesz. Az az egy-két év, amit merev szárnyú repülőgéppel dolgoztam végig, nagyüzemi és csakis nagyüzemi területek fölött zajlott, és szintén nem adott módot arra, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljek azokkal, akikre kihat az én munkám. S amikor megtudtam,

hogy ugyan régi kívánságomnak megfelelően, de mégis idekerülök a Hegyaljára, akkor még bennem nem az volt, hogy én itt milyen nagy hasznára leszek majd az embereknek. Azzal mindenki tisztában van, aki ehhez a munkához kezd hozzá, hogy itt óriási lehetőség a kezében, a repülőgép, óriási lehetőség mint munkaeszköz, de olyan mértékben csak hosszabb munkával eltöltött időben látja az ember, mit is jelent, mennyire segít vele az embereknek. Évek kellene hozzá. Itt pedig az én esetemben az volt, hogy az első év egyetlen nagy gond volt: minél tökéletesebben, minél kifogástalanabban repülni ezen a nehéz terepen – közismerten az ország legnehezebb helikopter-terepe. Lekötött ez az első év a technikai gondokkal, a repüléstechnikai gondokkal és a beilleszkedéssel. A második-harmadik év az, amikor mélyebbre látok a dolgokba. Azért is, mert most már jóval nagyobb a helyi ismeretem, jóval több emberrel találkoztam, ismerkedtem meg, mint az első években, és ez lehetőséget adott arra, hogy meglássam, mi a szokott, általánosan hangoztatott gazdasági haszna ennek a helikopternek, és mit jelent egy-egy ember sorsán keresztül.

Csak abból indulok ki, hogy mi az, amit repülőgépről láttam legelőször a Hegyaljából. Ami nekem nagyon feltűnt már az első évben végigrepülve Hegyalja fölött: megdöbbentően sok elhagyott szőlőt láttam. Nem olyan elhagyott szőlőket, amelyeken nyilvánvalóan látszott, hogy több évtizeddel ezelőtt hagyták el őket, hanem olyanokat, amelyeket egy-két évvel korábban, és ez azóta is így van, egyre több olyan szőlőt látok, amit még tavaly műveltek, az idén már nem művelik, otthagyják. Nem tudtam, hogy ez miért van, miért nem kell a hegyaljai embereknek az a szőlő, ami végül is jelentős valutát és csodálatos minőséget jelent az országnak. Azután ha nem levegőből nézem a Hegyalját, szintén értetlenül látom, hogy ilyen óriási termelési értékek forrásánál nagyon elhanyagolt kis falucskák láthatók. A hegyaljai három kisváros talán most kezd fejlődni, de még egypár évvel ezelőtt is nagyon elhanyagolt települések voltak.

Ez mind csupa kérdőjel volt bennem. Nem tudom összeegyeztetni ezt a tapasztalatot a ténnyel, hogy ez tulajdonképpen egy aranyforrás, ez a Hegyalja. Azután ahogy itt az idő telik, eltöltök itt egy-két évet, megismerkedem emberekkel, ami azt eredményezi, hogy rá kell jönnöm arra, a szőlőről már csak a középkorú vagy annál idősebb korosztály beszél, a szőlőről szeretettel már csak az öreg emberek beszélnek. Ami pedig nagyon megdöbbentő dolog, mert itt úgy kell dolgozni a szőlővel az embereknek, hogy csak szeretettel viseltethetnek a szőlő iránt, mert különben

képtelenek lennének azt a mérhetetlenül nagy, fáradságos munkát kifejtetni, amit ki kell fejtetniük annak érdekében, hogy a hegyoldalról végül is aszú kerüljön le. A fiatalok nem foglalkoznak a szőlővel. A legközelebbi kapcsolat, ami kialakulhat egy tizennyolc-húszegynéhány éves fiatalember és a szőlő között, az, hogy a papája ráírat fél hold szőlőt, egy hold szőlőt, utána ősszel eljön, esetleg segít a szüretnél, ha eljön, elvisz egy hordó mustot, és ezzel meg is szűnik kapcsolata a szőlővel. Arról már szó sincs, hogy valaki úgy tervezgesse a pályáját az általános iskola vagy akár a középiskola elvégzése után, hogy igen, visszajövök ide a Hegyaljára, és kemény munkával és nagy szakértelemmel megpróbálok tenni valamit annak érdekében, hogy virágzó szőlőkultúra legyen, mint valaha is volt.

A GOND

Szőlőterület óriási van jelenleg is, és hatalmas területeket művelnek meg emberek, de ha azt látom, hogy mennyi, amit évente elhagynak, és mennyi, amit évente telepítenek, akkor bennem, a laikusban felmerül a kérdés: ha ez ilyen tempóban halad tovább, mi lesz a hegyaljai híres szőlőkkel? No, ezek persze egy laikus kívülről gondolatai, nem rendelkezem kellő mélységű ismeretekkel, hogy az ok-okozati összefüggéseket világosan láthassam, de azt látom, hogy az emberek szőlő iránti szeretete fokozatosan mérséklődik, és ahogy mondtam, egyre kevesebben akarnak a szőlővel foglalkozni. Ha beszélgetek fiatalabb emberekkel, akkor ők azt mondják, hogy inkább dolgoznak kevesebb pénzért, de lényegesen könnyebb munkát, mint amit a szőlő megkíván a nehéz terepen.

Az érdekes az, hogy az a néhány idősebb ember, aki képzettségénél és beosztásánál fogva tehet valamit a szőlők érdekében, minden erejét megfeszítve tesz is lépéseket annak érdekében, hogy a szőlő ismét virágzó kultúra legyen a Hegyalján.

Most ez, szembeállítva az előbb elmondottakkal, valóban szélmalomharcnak tűnhet, de én az én munkámat mégsem sorolnám a szélmalomharc kategóriájába, mivel éppen a helikopter az a nagyon komoly eszköz, amely a szélmalomharc jellegéből elvett valamit. Ugyanis sikerült olyan sok kétkézi munkaerőt kiküszöbölni a helikopterrel, hogy egy nagyon nagy fekete ponttal kevesebb lett azon az oldalon, ahol azokat a pontokat számlálják, hogy miért ne legyen szőlő a Hegyalján.

A szőlőművelés iránti kedv elvesztése bizonyára több oknak tudható be. Én a kedv elvesztésének okát elsősorban abban látom, hogy jóval nagyobb anyagi erőre és kétékezi munkára van szükség egységnyi jövedelem eléréséhez, mint bármely más területen, akár mezőgazdasági szántóföldi kultúrák, akár ipari tevékenység terén.

És nyilvánvaló, hogy ha valahol kisebb ráfordítással nagyobb jövedelemre lehet szert tenni, akkor ez az új jövedelemszerző forrás lesz az, ami tetszeni fog az embereknek, nem a régi. Ez ellentmond annak a tapasztalatnak, hogy az emberek görcsösen ragaszkodnak egy korábban megszokott és megszeretett jövedelemszerzési forráshoz. Ez alatt értem, hogy az emberek megszerették egykor a szőlőt. Megszerették? Születésüknél és társadalmi helyzetüknél fogva évszázadokkal ezelőtt egyetlen lehetőségük volt a szőlővel dolgozni. És ez a szőlővel való foglalatosság azután öröklődött, és később bizonyára nemcsak egyszerűen öröklődött, hanem kialakult a szőlővel foglalkozó emberekben a szőlő iránti szeretet. És most mégis azt tapasztaljuk, hogy ez a szeretet megszűnt, valahol megtört ez az évszázados folytonosság. Nem tudom, nem az váltotta-e ki a törést, hogy a folyamatosan emelkedő életszínvonal, az egyre városiasodó igények nagyobb jövedelmet kívánnak az egyes embertől, és a nagyobb jövedelmet a szőlőszeretet ellenére sem tudták a szőlőtől megkapni, és ezért szeretet ide, szeretet oda, inkább máshoz kezdtek?

A nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés a Hegyalján egy sajátos problémakört vetett fel. Ez egyes emberekben úgy tükröződött először – feltételezem én –, hogy azt látták, az a szőlő, amivel ők itt dolgoztak évtizedeken keresztül, és őseik dolgoztak esetleg évszázadokon keresztül, most kikerül a kezükből, nem ők lesznek a tulajdonosai, és így nincs is értelme dolgozni ezért a szőlőért, nincs is értelme vele foglalkozni. De ez nem tartott sokáig, eleve nem tarthatott sokáig ez a hangulat és ez az állapot, mert a nagyüzemi gazdálkodás eredményezte tulajdonképpen azt, hogy kisebb munkaerő-ráfordítással tudták ugyanazt a bort megtermelni, amit korábban csak jóval veritékesebb munka árán tudtak. A másik pedig az, hogy a nagyüzemi gazdálkodás ellenére itt mindenkinek van magántulajdonban is szőlője. Amikor azt mondom, hogy mindenkinek van, ez alatt azokat az embereket értem, akik a szőlővel közvetlenül foglalkoznak. Tehát a termelőszövetkezet tagjának van háztáji szőlője is, és ezzel a háztáji szőlővel szinte mint magántulajdonban levő szőlővel foglalkozik, ugyanazzal a gondossággal, mint korábban, ugyanolyan lelkiismeretesen, de jóval na-

gyobb munkaerő ráfordítással, mint ahogy ugyanolyan nagyságú szőlőterülettel a közös gazdaságban kell foglalkoznia.

Az az igazság, hogy a háztáji szőlőműveléshez viszonyítva pihenés, ki-kapcsolódás a közös területen való munka. Így látom én, a laikus kívül-álló.

VALÓSÁG, 1976. 8. szám

A Vasember

ÁLLOK A SATUPAD MELLETT, dolgozok.

Már tizenhét éve ebbe a gyárba, tizennyolcadik éve.

Nem nyóc órát naponta, hanem tizenkettőt – mer munka, az rengeteg van nálunk, ember meg nincs. Dolgozok tizenkét órát, hozzá a mosakodás, átöltözés, ez-az - majd tizenhárom órát itt töltök naponta. Legtöbbször még vasárnap is. De nem panaszkodom érte – dupla nyereség! Egy az, hogy keresek. Mer sokat keresek: ötezren felül keresek, de sokszor megvan a hat is. Munkás vagyok – hát egy munkásnál ez soknak számít.

A másik meg: így legalább nem vagyok egyedül otthon.

Én elmondhatom magamról, hogy elég jó munkás vagyok. Mer értek is hozzá, meg hajtani is tudok. Mégse sokan szeretnek itt! Mer azt mondják, hogy nagyszájú vagyok. Igazuk is van - elég sokat veszekszek. Mer ha valami van, én nem tisztelem azt, hogy ez most csoportvezető vagy gyártásvezető, vagy apja ízéje, hanem kinyitom a pofámat, megmondom a véleményemet. Mer nekem félnivalóm nincsen. Engem nem lehet megfúrni! Hát egy munkást? Hova? Ennél lejjebb nem lehet már fúrni valakit! Mer szakmunkást nem lehet segédmunkássá fúrni, olyan nincs. Hát énrám itt szükség van! Már egy szakszervezeti bizalmit meg lehet fúrni, egy művezetőt, igazgatót pláne meg lehet fúrni – mer nincs rá szükség. Ha megfúrják, húszat is lehet helyette találni! De melóst nem lehet találni. Engem megfúrni? Munkát, szerszámot mindig fogok valahol kapni! Úgyhogy – nagyszájú vagyok.

Apám tanár volt, most is az. Az öt gyereke közül csak én vagyok lent – hát, „lent”, erről sokat lehetne beszélni, hogy mi van „lent”, mi van „fent”, de azért mégis: hát a négy testvérem mind értelmiségi, mindnek van valami pozíciója. Csak én lettem melós.

Ez is úgy történt, hogy – apám politizált. Ugye: ötvenes évek – hát, elég cifra idők voltak. Ötvenháromba apámat elvitték államellenes szer-

vezkedésér, kapott tizennégy évet. Hogy pontosan miért is, azt én alig tudom, hát, kis srác voltam még, kilencéves, nem sokat tudtam a politikáról, és ezekről a dolgokról mi soha nem beszéltünk otthon, akkor se, azóta se. Annyit tudok, hogy papok voltak ebbe a szervezkedésbe, meg pedagógusok, de hogy mit akartak, nem tudom, nem is kérdeztem soha. Zavaros idők voltak, ugye, hát, hogy mást nem mondjak: Kádár János is börtönbe volt akkor! Még együtt is voltak apámmal! Keveset tudok, csak gondolom, hogy az én apám nem az ellen a világ ellen szervezkedett, ami most van. De azért nyilván nem is ugyanazér, amiér Kádár – mer hát apám börtönbe volt egészen hatvanig, akkor pedig már Kádár volt a fej! Szóval, fene tudja, bonyolult egy kicsit. Olyan nagy bűne azér nem lehetett a faternek, mer – csak próbálok viszonyítani – egy Rákosi-viccér osztogattak akkor öt éveket, de sok mindenér még kötelet is, elég könnyen – hát akkor tizennégy év, az olyan közepes valami lehetett.

Apámat elvitték – éjjel érte jöttek, hipp-hopp, eltűnt. Maradt utána a nagy semmi. Szép világ lett – csak föl nem fordultunk, azonkívül minden volt. Kis srác voltam, sokra nem emlékszek, csak ilyesmikre, hogy mentünk Várpalotára a bányához apámat látogatni – meg hát, arra is jól emlékszek, hogy enni nem nagyon volt mit. Anyám egyedül maradt öt gyerekkel meg a nagymamámmal, előtte nem dolgozott, akkor ment el, az állami áruházba lett eladó, kapott négyszáznyolcvan forintot, arra voltunk heten – szóval, kutya gyerekkorom volt! Mondjuk, kenyér, az volt mindig, de rávaló már nemigen. Iskolába is úgy mentem, hogy vittem két karéj kenyeret, közte volt esetleg egy kockacukor – az a nagy, lapos kockacukor volt még akkor, nem ez a mostani mokka, abból egy szem a két kenyér közt, azt vittem. Elbújtam vele a folyosó végibe, úgy ettem meg, mer szégyelltem a többi előtt – azok mind jókat ettek, hát, legtöbb egyke gyerek volt, két szülő keresett rájuk, meg vidéken azér akkoriba is volt mit enni! Nekem meg sült a pofám, hogy nekünk erre se telik!

Miskolcon laktunk a Kassai úton – akkor már Szabadság útnak keresztelték át, ott jöttek be a parasztok a piacra, tőlünk harminc méterre volt egy kocsmá, ott futnak egybe az utak, ott fröccsöltek a parasztok. Volt, aki szekérral jött, gyalog is sokan, de legtöbb biciklivel – én meg kimentem a kocsmához, őriztem a bicikliket, amíg a gazdájuk bent ivott. Kaptam egy őrzésér tíz fillért, húszat, néha olyan is volt, hogy bevágott valaki öt fröccsöt, és utána adott egy forintot. Egy FORINTOT – hát, komoly pénzt! Iskola után hamar megcsináltam a leckét, mentem ki – volt úgy, hogy tíz forintot is megkerestem egy délután, de ha hárman mentünk, a

kisebbik bátyámmal, öcsémmel, biztos hazavittünk tízet, tizenötöt! Nagy szó volt! Milyen büszkék voltunk! Pedig milyen nyomorúság volt – esett az eső, ott fogtam a bicikli kormányát, hogy el ne vigyék, lestem a részeg parasztokat –, de PÉNZ volt, komoly pótlás, hát ebből is éltünk! Ebből nőttünk! Mer közbe azért nőttünk is. Húst nem nagyon ettünk, abba a nagyfene demokráciába épp csak jóllaktunk – de szépen megnőttünk száz-nyolcvan centire, mind a négy fiú!

56-ba apám kijött – nem szökött, elengedték, hát akkor mindenki kijött. Kiengedték, mindjár munkába is állították, és fölhelyezték Pestre, mer 56 végén Pesten alig volt pedagógus, rengetegen elmentek. Lakás persze nem volt Pesten, csak albérlet, csak apám jött föl anyámmal, meg a legnagyobb bátyám, mi kicsik lenn maradtunk a nagyanyámmal. Apám elkezdte a tanítást, és hát jelentkezett a rendőrségen, hogy nem töltötte le a büntetését, de szabadlábban van, itt és itt található. Három hétig tanított, akkor kijött érte a járőr, begyűjtötték újból. Kezdődött előlről! De most már a család is kétfele! Anyám Pesten a bátyámmal – a bátyám akkor már az Orvosi Műszergyárba dolgozott –, mi hárman, iskolások odalenn! Hej, de kutya világ volt! Mindegy, nem szídom, mer az már politika – az meg nem oké. De hát mit is értettem én politikához akkor még!

58-ba végeztem el a nyolc általánost, akkor jöttem föl Pestre én is. Gimnáziumba akartam volna menni, de nem vettek föl. Apám miatt. Mer káderrendszer volt – azahogy akkor már, 58-ba nem is volt káderrendszer – csak azért mégis az volt. Ügye, jött utánam a levél Miskolcra, hogy nem javasolják a fölvételemet, mer apám politikai büntetett. Nem vettek föl egyik gimibe se, nem mertek az igazgatók fölvenni – de még ipari tanulóknak se! Bejártam fél Pestet – hiába.

Bejártuk anyámmal a várost, mire egy maszek fölvelt inasnak. Pozsárkó Lajosnak hívták, sose felejttem el, ott voltam nála egy évig. Villanyszerelő volt – de nagyon ivott. Ügyes gyerek voltam, egy hónap alatt betanultam nála, úgyhogy én lettem az üzem, a Pozsárkó-féle vállalat. Volt neki egy segédje is, de az is piált, együtt ittak egész nap, én meg dolgoztam, véstem a falat, mint az őrült. Reggel kicipeltem az anyagot, akkor kifáradt a mester, megmutatta, hogy mit hova, hogyan, ahogyan már a kuncafttal megbeszélte, akkor hozzáfogtam, ő ment inni, én csináltam estig. Ott is laktam náluk. Este a mester hazajött, megverte a feleségét, kékre, lefeküdtünk – másnap előlről. Egy évig! Egy év múlva tönkrement a Pozsárkó, addigra mindent megivott. Akkor mehettem én is a fenébe.

59-be volt ez – akkor aztán fölvettek ide a gyárba tanulóknak. Tizenhét

éve. Azóta itt vagyok. Nem szeretem – de megszoktam már. Menjek más-hova? Ahol senkit se ismerek, idegen vagyok? Nem éri meg. Maradok – ez van.

Munkás vagyok, melós – így alakult. Én akartam volna sok mindent, meg próbáltam is – de nem lehetett. Jártam én azér iskolába, van három érettségim, hat szakmám, technikumom, mer munka után mindig tanultam én – de azér csak megmaradtam melósnak. És most már nem is bánom! Örülök neki, hogy így lett!

Voltak terveim. Ha azok sikerülnek, hát más ember lennék, mint ami így vagyok. Gimnáziumba mentem volna, aztán meg egyetemre, orvos lettem volna – azt szerettem volna mindig, sebészorvos szerettem volna lenni! Mer operálni nagyon szeretek, máig is, a feleségemet soha nem hagytam a baromfihoz nyúlni, csak én bontottam föl mindig – nem is bontom, OPERÁLOM! Másképp lett – mindegy. Most már jobb nekem ez.

Munka után én mindig tanultam – valamivel el kell teljen az idő. Szereztem egy csomó képesítést – csak úgy, passzióból. Na, mondták aztán, hogy ezt ne nagyon hangoztassam, mer tulajdonképpen ez egy család így. Hogy a gyár áldoz rám, pénzt is fizet, meg szabadság, munkaidő-kedvezmény, egyebek, én meg csak időtöltésnek veszem, mikor aztán megvan a papír, nem élek vele. „Hát ezér taníttatott a gyár?” És jöttek avval – kétszer is volt ez –, hogy üljek le. Szóval, hogy rakjam le a fenekemet egy íróasztalhoz, mer most már én többet érek, nem pocsékolhatom el a drága tudásomat a satupadnál.

- Igen – mondom –, megértem: többet érek. És mennyit kapnék az irodán?

- Hát, kétezernyócat – aszondja. De ez később emelkedhet is!

Nohát, akkoriba volt, ugye, olyan háromezer-ötszázam, még több is inkább. Hát akkor hülye vagyok én, ellensége vagyok én magamnak, hogy hétszázat, ezret leadjak? Amér „értékesebb lettem”?

De nem is csak ez, nem is a pénz. Hanem hogy – én ki se bírnám azt! Azelőtt, amíg még készültem egyetemre, lelkes voltam nagyon, meg különben is szeretek tanulni – de ülni nem bírok. Ha csak egy órát is ülni kell, én alig várom, hogy már mozdulhassak! Talán ha az ülést szoktam volna meg, akkor most állni nem bírnék. De így meg ülni nem tudok! Hogy én nyóc órát üljek mindennap – nem, hát az pokoli lenne, bele is halnék!

Meg még akkor az is, hogy – íróasztalnál ülni, kimutatásokat írni, rubrikákat kitölteni – hát mi az? Éér az valamit? Amit itt a műhelybe csinálók,

azt hívják valaminek, annak megnézhetem az eredményét! Ez sokat számít! Ugye: az Erzsébet-híd este csodaszépen ki van világítva -- hát annak a világításnak a két transzformátorát ÉN CSINÁLTAM! Még ezelőtt tizenkét évvel! De ezt még az unokámnak is elmondhatom, harminc év múlva, hogy

-- Látod? Szép? Tetszik? Azt a nagyapád csinálta, ÉN CSINÁLTAM!

Kuvaitba küldtünk száz darab transzformátort -- a százból nyolcvanba én is benne vagyok. Meg küldtünk Argentínába, Indiába, mindenhová! Az én kezem munkájából! Lehet, hogy ha egyszer kijutok Indiába (no, nem hiszem, hogy kijutok, sok pénzbe kerülne), ott is megismerem: na, ezt én csináltam! ÉN ALKOTTAM! És ez egy jó érzés. Ha leülnék egy íróasztal mellé, és ott firtogálnék valamit egész életembe, érezhetném akkor ezt?!

Persze azért ez se ilyen egyszerű. Nem mehettem gimnáziumba, nem mentem egyetemre, melós maradtam. Melós, munkás -- ez azt is jelenti, hogy hát nem értelmiségi. Ugye: MELÓS, olyan „nehéz gyerek”, iszik, káromkodik, nem színházon él, meg nem hangversenyen -- mindenkinek ez jut eszébe arról, hogy „munkás”. Mondjuk, én tudom, hogy nem függ az embernek se a jelleme, se az intelligenciája attól, hogy munkás-e, vagy íróasztalnál ül, mer tapasztaltam ezt számtalanszor. Mer már sokszor rádőbentem, mikor egy mérnökkel vagy egy orvossal beszélgettem valamiről, hogy -- megálljunk! hát én mégse vagyok olyan hülye, mint amilyen kéne legyek attól, hogy munkás vagyok! Ez itt egyetemre járt, mégse tud semmit, én meg tudok! -- Szóval, én becülöm magamat, a munkást annyira, mint azt az értelmiségit, még különbnek is tartom magam soknál. Meg különben is: munkás létemre olyan köreim vannak, hogy akárki megirigyelheti! Hogy mást ne mondjak: a családom. Ugye, apám tanár, négy gyereke értelmiségi lett: a nővérem iparművész, egy bátyám filmes, az öcsém az Oktatási Minisztériumba van, másik bátyám kutatóintézetbe -- nem kutató, csak jogász, de hát értelmiségi --, értelmiségi mind a három sógornőm is -- hát más világba élnek, mint én; mégse ciki nekik, egyiknek se, hogy van egy melós testvérük! Mer szeretnek mind! És talán nincs is okuk rá, hogy szégyelljenek!

Szóval, hát én elég jól érzem magamat a bőrömbe, meg büszke is vagyok rá, hogy az én két kezem mindenhez ért. Hogy nincsen olyan gép, amit meg nem javítok, a varrógéptől a tévéig, a gázöngyújtótól a karóráig; hogy van otthon vagy háromezer szerszámom, a nagykalapáctól az órásnagyítóig, és mindet tudom használni; hogy magam csinálom az ebé-

demet, magam varrok nadrágot magamnak, hogy építettem egy házat, három vikendházat, egy fodrászszalont, egy luxuslakást, amibe én vezettem be a vizet, én csináltam a parkettát, én csatornáztam, én festettem, mindent én csináltam benne – büszke vagyok, hogy az én két kezem ezt tudja! Büszke vagyok – csak közbe meg mégis van azér valami. . .

Bemegek itt egy irodába valamit elintézni, szólni valakinek, hogy – mindegy, nem érdekes, naponta van ilyen. Csak úgy munka közbe, föl-szaladok a másodikra, befordulok – Csókolom! –, látom, vannak benn, várni kell. Ott egy szék, leülök. A hölgy – adminisztrátor – tárgyal valaki-vel – megáll a szava. – Egy pillanat! – azt mondja a kartársnak, és odafor-dul hozzám:

– Vigyázzon már egy kicsit – azt mondja –, összepiszkolja azt a széket!

Ugye: melós vagyok. Gépekkel dolgozok, olajos dolgokkal, munkaru-hába. Odakinn én szépen öltözök, ha lezuhanyoztam, és kilépek a gyárka-pun, az utcán senki nem mondaná, hogy nem vagyok külkeres. De hát, a satupad mellett persze hogy nem menyasszonyi fehérbe állok!

– Vigyázzon, összekoszolja a széket!

Ha egy kést vág a hátamba, isten bizony, jobb érzés lett volna, mint ez a szó. Fölálltam, nem szóltam egy szót se, kijöttem onnan. De SÍRNI lett volna kedvem!

Na ez van. Mindegy! Melós vagyok! Most már az is maradok. Nem az én bűnöm, hogy az lettem, de ha már így lett, én szégyellni nem fogom. És íróasztalhoz nem ülök. Innen indultam, itt is megek nyugdíjba most már.

Én olyan vagyok: egyedül élek, magamba, meg egyedül is dolgozok. Ezt a munkát csinálhatják többen is, ketten együtt, de lehet egyedül is csinálni – nohát, én egyedül szeretem csinálni, csak magamba. Mer nem jó úgy dolgozni, ha a másiknak folyton mondani kell, hogy mit csináljon. Volt nekem már párom, több is, de nehezen tudtunk összeszokni, szóval, engem inkább akadályozott. Ugye: én nem vagyok az ő segédmunkása, de hát látom, hogy hol tart, akkor már adom neki a szerszámot a keze alá – viszont így meg a magam dolga elmarad. Mondjuk, ugyanúgy ő is adja énnekem ugyanezt a segítséget – de ha nem vagyunk jól összeszimmolva, akkor csak magyarázkodni kell mindig, szóval, nem éri meg. Egyszer volt egy jó társam, avval tényleg értettük egymást, meg gyors volt ő is, hajtott, nem loptuk egymás idejét – csak ővele meg más volt a baj. Volt neki egy nője itt bent a gyárba, azt meg utáltam. Ugye: munka után bementünk a talponállóba evvel a sráccal, megittunk egy-két sört. A csaj meg másnap

ött nekem, hogy mér csalom én el a Pistit, hagyjam békébe, kerüljem el, ne vigyem rossz útra, satöbbi. Na én meg tartottam neki eligazítást erre-hát, ugye, abba minden volt, csak dicsértessék nem. Úgyhogy aztán ezek miatt a Pistivel is széjjelváltunk.

Egyedül szeretek dolgozni, tudják is már rólam, nem is erőltetik már a dolgot. Úgyhogy ha olyan munka adódik, hogy már végképp két emberre való, akkor is inkább megfeszítem magam, és megcsinálom egyedül.

Mer ha ketten dolgozunk? Az egyik mindenhogy rosszabbul csinálja, vagy én, vagy az a másik. Még jobb, ha a másik marad el! Hát nem jó, az se jó, mer az az én károm is. Meg, ugye, akkor ráugat az ember, lebaszom:

– Hülye vagy, ezt elszúrta! – én meg nem szeretek senkit se bántani!

De még rosszabb, ha én szúrom el. Mer akkor meg a másikat károsítom. Magamat nem gorombítom le, legföljebb csak gondolom, hogy „na, nagy marha vagyok, elbasztam”; de viszont azt érzem, hogy azt a másikat most megkárosítottam, és most tartozok neki. Azt meg én nem bírom, az egy pokoli érzés, tartozni! Hogy most valakinek le vagyok kötelezve!

Inkább akármilyen legyen, csak elkerüljem azt a helyzetet, hogy azt mondjam: „köszönöm”. Egy eset: Amikor a feleségemmel az öröklakást építettük, jött a bátyám, segített betonozni. Én nem hívtam! Mondtam neki: – Ne gyere! Nem kell! – de jött. Körülbelül dolgozott nekem vagy nyóce napot. Hát én azóta már vagy nyócevan napot dolgoztam neki a telkin! És még mindig azt érzem, hogy adósa vagyok! Pedig hát a testvérem! Pokoli!

Szóval – inkább egyedül dolgozok. Úgy jobb. Nincs kire hárítani a hibát. Meg akkor magam gazdája, magam hajcsárja vagyok.

Tizenhét éve vagyok az üzemnél – mondjuk, tizenhat és fél éve, mer közbe volt egy megszakításom, amikor lenn voltam falun –, hát jó ideje, ismerem már, mint a tenyeremet. Nemcsak a munkámat, hanem az embereket is – legalább ezer embert ismerek itt a gyárba! Ugye, itt telik el az életem nagyobbik fele, ha az alvást nem számítom, majdnem az egész életem, hát, akit embert csak ismerek, azt leginkább innen ismerem, mer másfelé alig járhatok. De olyan nagyon nem barátkozok itt se senkivel. „Szerbusz”, „szerbusz”, „hogy vagy” – kész, ha este kilépek a gyárkapun, már nem nagyon érdekel egyik se. Úgyhogy én piálni is egymagam szoktam, egyedül iszok leginkább.

Vagy esetleg hármasba megyünk, két haverral. Két sráccal a csoportból – azokkal elég sokat vagyok, mindig összeesz a fene bennünket, pedig hát azok sincsenek olyan túl közel hozzám. Az egyik, a Pali: nős,

van két gyereke; hát olyan nagyon sokat ő nem ér rá csavarogni velem, meg azután, ugye, a feleségeknél én vagyok a fekete bárány - szóval, olyan nagyon nem is erőltethetem én ezt a barátkozást, mer akkor rögtön kész a balhé. A másik, a Karesz - hát azt nem szeretem, azt egyenesen utálok. Mer rongy ember! Szar potyaleső! Hát csak egy esetet mondok: Elmegyünk együtt inni; én elköltök ötszáz forintot; a Pali elkölt háromszázat; a Karesz meg elkölt harmincat. A végén, mikor nekem már elfogyott mindenem, mondom neki: - Adjál már egy húszast, hazamegyek taxival! - mer neki van még. Másnap megadom neki a húszasát. És elfogadja! Na. Hát ilyen fej. Szóval, utálok, és meg is mondom neki, a szemibe - nem zavarja. Csak röhög! Utálok, mindig veszekszek vele - aztán a vége megin az, hogy megyünk együtt inni.

Na, egy azér van itt a műhelybe, akit nagyon szeretek. Vele többször dolgozunk is együtt, meg, szóval, nagyon jól vagyunk vele - az nekem barátom, a Laci. Mer az segít is, ha baj van, akár a lelkem, akár a zsebem beteg, ő segít, mer ha van egy százasa, akkor az kettőnké. Úgy kerültünk össze, hogy közös a sorsunk: ő is elvált - szóval, van közös téma. De ővele én mindenről tudok beszélni, képesek vagyunk egy álló napig dumálni! Volt már eset, hogy reggel fél négytől este hatig nyomtuk a szöveget! Elkezdjük egy filmmel, aztán - mikor lefekszek, visszagondolok: miről is beszélgettünk? Hát jó isten! volt abba krimi, bableves, színház, nők, szakma, könyvek, festők, kutyák, horgászás, minden! Szóval: a barátom. Hát ilyenre vágyok én! Ilyen kellene nekem NŐBE! De az meg nincsen. Jó, akkor viszont iszunk! Ővele lehet azt is, akár egész éjszakára eltűnhetünk - őt se keresi senki, engem se, nem vagyunk idegesek, hogy otthon sír a gyerek, vagy beteg a feleség!

A többi aztán nem érdekes, más énnekem nem is kell az egész gyárból. Mer van nekem barátom, annyi, mint a szemét! Amikor pénzem van. Akkor jönnek! Mer akkor aztán folyik a korpa cudarul! De amikor elfogyott már, akkor nem kérdezi meg egy se, hogy ettem-e már! Ha nincs pénzem, nincs barátom. Akkor csak a Laci van.

Mondják rám, hogy izgága vagyok. Szóval, csakugyan: ideges vagyok, hamar fölkapom a vizet - de aztán hamar el is hallgatok. És utána meg én sínylem meg, mer lelki beteg leszek, hogy megbántottam valakit!

Én keresztény vagyok. Most már nem úgy, mint régen, gyerekfejjel, mer nem azt érzem már bűnnek, amit annak tanultam, hogy az Istent megbántani, paráználkodni, egyebek - hanem, ha embert bántok, ha valakit megbántok. Ha összeveszek vele, ha azt mondom neki: „te hülye”, „te

zemétláda” – ezt érzem bűnnek. Beleesek, elég sokszor, mer indulatos vagyok, nekimegyek a másiknak – de félóráig nem tart, mer utána már bárom, furdal a lelkiismeret érte. Hát én ezt most megbántottam, megsértetem! Minek tettem?! Hát nem szabad!

Gyűlölni meg nem is tudok. Gyűlölöm a gyűlöletet! Hát az egy rossz érzés! NEKEM rossz! Hát úgy nem lehet élni, hogy valakit gyűlölök! Hát én abba belepusztulnék! – Na, ezér utálok a Kareszt is. Mer gyűlölte-i magát! Én meg gyűlölöm a gyűlöletet!

Tizenhét éve vagyok ebbe az üzembe, hát ismerem jól. Ami munka itt előfordul, az nekem már a kisujjamba van. Szóval, olyan nagy fejtörés már nem kell nekem ehhez – állok a satupad mellett, csinálom, közbe meg gondolkozok a magam dolgán. Az életemről. Hogy hogyan volt, meg hogyan kellett volna vinni, hogy jobb legyen, meg ezután hogyan kéne. Meg a feleségemről gondolkozok – legtöbbször őróla.

Mer nős voltam, volt feleségem, nyolc évig. Nyolc évig éltünk együtt, nagyon szerettük egymást. Aztán nyolc év után – mint egy rossz filmbe. Reggel azt mondta, elmegy orvoshoz, mer meg van fázva. Elment. Többet nem láttam.

Láttam egyszer egy filmet, ott volt ilyen. Hogy pirosba állt a kocsi az utcán, nagy dugó, várni kell, egyszer azt mondja a férj: – Pillanat – aszondja –, kiugrok, veszek gyufát! – kilépett – többet nem jött vissza. Nahát, ugyanígy! Éjjel még együtt aludtunk, átöleltük egymást, a feje itt a vállamon; reggel indulnék munkába, mondja, hogy ő elmegy ma orvoshoz, mer lázas, taknyos, influenzás. Háromnegyed tizenkettőkor még föl-hívtam a munkahelyén:

– Na – mondom –, hogy vagy? Voltál esztékába?

Nem, még nem volt, mer nagy forgalom volt – fodrászüzletbe dolgozott –, nem akarta otthagyni, majd inkább a délutáni rendelésre megy, aszondja. Úgyhogy csak fél hét körül jön haza.

– Jó – mondom –, de siess azér!

– Jó – aszondja –, sietek!

Többet nem láttam. Hát ki érti ezt?

Hát nekem ez egy olyan pont volt az életembe, hogy – hát szóval, ez tönkretett. Földhöz vágott! Két éve már. Még egyszer láttam azután a feleségemet, öt hónapra rá, a tárgyaláson. Aztán azóta se. Itt maradtam egyedül, kifosztva.

Állok a gépnél, dolgozok. Közbe meg gondolkozok – lehet, belefér. Van min gondolkozni, mer tele vagyok emlékekkel. Pedig öreg nem va-

gyok még – de tele vagyok. Olyan vagyok: én minden emléket elteszek. Egész gyerekkoromtól, minden vackot – például minden levél, amit életembe kaptam, megvan! Tizenhárom éves korom óta! Levelek, meg minden szar cetli, még mozijegyek is! Van már vagy félmázsányi ilyen emlékem otthon, és akkor, ha eszembe jut, előveszem, átnyalazom, olvasom – és minden jön elő. Pedig kívülről tudom már az egészet! Úgyhogy tulajdonképp két példányba van meg minden emlékem, egyszer papíron, három nagy dobozba – egyszer meg a fejembe. Amikor itt dolgozok, akkor meg azt nyálazom át, ami a fejembe van.

Én nagyon korán értem. Tizenegy éves voltam, amikor elkezdtem maszturbálni, még annyi se voltam, tíznél alig voltam több. (Emlékszek, soká nem tudtam meggyónni, mer nemcsak az, hogy szégyelltem, hanem hát nem tudtam, hogy minek mondjam. „Paráznaságra gondoltam” – így mondtam, pedig hát, nem erről volt szó. Úgyhogy lehet, hogy bűnös is vagyok a vallás szerint, mer utána meg mentem áldozni – de hát nem magyarázta el ezt nekem senki, nem tudtam, hogy hogyan kell nevezni!) Na persze, maszturbáltam, mer nő még nem volt. Tizennégy éves voltam, mikor befejeztem a nyolcadikat, feljöttem Pestre; ugye, új világ, minden – na, így történt, hogy előbb vesztettem el a szüzességemet férfival, mint nővel. Akkor aztán egy kicsit meg is ragadtam ott ezekbe a körökbe – mer nő meg még akkor se volt! Hát, nem láttam én még bukszát sohase, csak mikor a világra jöttem! Homokosnak lehet születni is – na, én nem születtem annak, én csak engedtem, jobb híján. Mer nem volt nő – hát egy gyereknek honnan lett volna! Aztán, ahogy úgy tizenhat, tizenhét éves lettem, akkor már jött minden. Úgyhogy én mindent végigpróbáltam. Férfit, nőt, vegyesen is, grupban, voltam strici, selyemfiú – én minden voltam, amit csak ki lehet találni. Tudok mindent, ami szex, professzor vagyok benne, nálam csak az arany fényesebb! Nincs olyan terület, amit én nem jártam be – amikor megnősültem, csak akkor maradt ez abba.

Csak még azt hozzáteszem – mer ez érdekes; sok nőt ismertem, van mihez mérjem; de azt elmondhatom, hogy én a buzik közt sokkal több becsülettel találkoztam, mint a nőknél. Mer amíg közjük tartoztam, engem soha meg nem bántottak. Soha, egyik se!

A feleségemmel egy szilveszteren kerültünk össze.

Én már akkor megint nem voltam nővel négy hónapja, valahogy megint átálltam férfi-ügyekre, megint olyan körökbe éltem. És ahogy akkor találkoztunk – hát ez nekem olyan volt, mint mikor valaki fuldoklik, és dobnak neki egy mentővet.

Kaptam szilveszterre két meghívást. Az elsőről nagyon is tudtam, hogy micsoda – homokos buli volt –, a másikról nem tudtam semmit. Kíváncsi lettem, és oda mentem el. Ott ismerkedtünk meg.

Ugye, hát egy pesti szilveszter – mindenki párba ment. Vagy aki meg nem párba volt, azt is szánták valakinek. Ezt a lányt egy nagyfejű manuskriptos szánták. Láttam is, hogy mi az ábra – de hát nem nagyon figyeltem én még az elején őrá.

Aznap döntöttem el, hogy erre a bulira megyek. Estefelé nekiindultam, hogy vegyek valamit – legalább egy üveg vermutot, ugye, ennyi a belépő. Végigjártam a Körutat a Nyugatitól a Moszkva térig, megvettem a vermutot, de közbe jó pár kocsmát megnéztem, beöntöttem mindenhol egy fröccsöt is, úgyhogy már elég jó alapozással értem a Moszkva térre – ott volt a találkozó. Csak halványan emlékeztem rá utólag: ott mutattak be minket egymásnak.

Fenn a Várba valahol volt a buli, voltunk vagy negyvenen. Szólt a zene, lemezjátszó volt, vagy magnó, vagy mind a kettő – zavaros az egész, nem emlékszek mindenre. Szomorú voltam, mer egyedül voltam – nem szerettem, nagyon nem szerettem már az egész helyzetet, ezt a langy izét, amibe voltam, közbe mindig nőre vágytam volna én, de azér másik sínen futottam. Ültem egyedül, egy sarokba, néztem, hogy táncolnak – azt szerettem nézni. Akkoriba én már féltem, direkt féltem magamtól, féltettem az életemet – hát mi lesz ebből? sehova? semerre? hát mi lesz ennek a vége? Ültem, ittam. Elég idegen voltam ott, hát illendőségből mindig töltöttek nekem, én meg, ha töltöttek, meg is ittam.

Ülök, iszom – egyszer csak érzem a hátamon, hogy valaki NÉZ. Mer ezt megérezem, ezt mindig nagyon jól megérezem. Megfordulok – hát ő néz. Akinek a Moszkva téren bemutatnak. Különült ő is, egy cserépkályha mellett a sarokba, egyedül. Nem nagyon akartam én ott ismerkedni senkivel – huszonhárom éves voltam, mutatós srác, csak viszont a négy hónap alatt eléggé kijöttem a fórmából, meg valahogy úgy elvesztettem a hangomat. Odamentem azér, kérdeztem tőle, hogy akar-e inni, töltsék-e – nem, ő nem iszik. Jó, hát mit csináljak akkor? Álltam ott valameddig mellette, aztán visszamentem az én sarkomba, néztem tovább a táncolókat.

Közbe meg jól bevakszoltam! Lement a szalag, valaki cigánynótákat tett fel – na, erre hirtelen rám jött a jókedv. „Hej danaré”, meg „Főztem neked szárazbabot eleget” – na, hát mint a kávé, olyan volt ez nekem, csudára szerettem – fölpattantam, elkezdtem ott nekik szólót táncolni. Leültek kör-

be a padlóra, nézték, én meg adtam a műsort. De vastagon! Míg össze nem csuklottam. Volt ott egy dívány, azon végigdobtam magamat, aztán el is aludtam, úgy, ahogy voltam.

Arra ébredtem, hogy ott ül a lány mellettem, borogatja a fejemet. Úgy éjjel három körül lehetett ez – hát, jól beszédtem, aludtam egyet! Ott ült, ápolt – na, így kezdtünk el dumálni.

Úgy öt óra felé kezdett széjjeloszlani a társaság. Elindultunk át Pestre, még sötétbe. Négyen. Még egy csaj – annak is én kellettem volna, jött utánam –, meg egy fiú, az meg a csaj után jött, meg mi ketten. Elmentünk őhöz, a Csengeri utcába, csak onnan sikerült valahogy lekoptatni a másik kettőt.

Huszonegy éves múlt a lány, egy évvel meg három hónappal idősebb is nálam. Volt már otthona – az lett aztán a kettőnk otthona, nyolc évre. Ahogy a másik kettő végre lelépett – világos reggel volt már –, megágyazott kettőnknek – inentől már jól emlékszek, addigra kitisztult a fejem. Félt tőlem – utólag mondta el, úgy tudtam meg. Félt, mer valaki ott a bulin olyan híremet költötte, hogy rabbiátus vagyok, ha megkívánok egy nőt, goromba leszek – azok nemigen tudták még, hogy mi újság nálam már négy hónap óta. Megágyazott ott kettőnknek, és lefeküdtünk. Én még akkor azt se tudtam, hogy hogy hívják!

Lefeküdtünk, és – és hát beleZUHANTUNK a szerelembe.

Este ötig az ágyba – nem aludtunk egy percet se, nem is ettünk, alig is beszélünk egymáshoz – csak szerelem volt, pokoli mennyiségű szerelem.

És akkor én TUDTAM, hogy most megtaláltam az igazit.

Összevissza egy hónapig jártam oda. Azalatt még össze is veszünk jól – volt egy ilyen pótszilveszter, és ott valahogy úgy éreztem, hogy másokhoz kedvesebb, mint hozzám, szóval féltékeny lettem. Háromnapi ismeretség után jól összevesztünk! De rendesen! Addig ordítottam vele, amíg egyszer valahogy kiszaladt a szájamon:

– Gyere hozzám feleségül! Hallod?! – mondom. – Elveszlek FELESÉGGÉ!

Ő meg nem szólt rá semmit. Egy szót se válaszolt! Azt se mondta, hogy fakalap!

Na, ettől aztán kész lettem. Hát válaszra se méltat?! Hát jó, előzőleg persze megbeszéltük, hogy ő nem akar férjhez menni, én nem akarok megnősülni, mit tudom én, a szokásos duma – de hát most világosan beszéltem hozzá! Megkértem a kezét! Ő meg semmit nem mond rá?! Otthagytam.

De tiszta bolond voltam, nem bírtam cérnával, két nap múlva megin nekimentem:

– Hát nem mondasz semmit?! Megkértelek FELELSÉGÜL! Légy szíves, válaszoljál valamit! Hát igen vagy nem?!

Na, erre akkor válaszolt. Csak ennyit:

– Húsvétkor hazamegyünk.

Mármint a szüleimhez, a falujába. Szóval, hogy „igen”. Na.

Hát szóval, így találtam én meg őt, az igazit. Már ahogy újév napján kitisztult a fejem, tudtam, hogy most megtaláltam az IGAZIT. Nem olyan egyszerűen, hogy hát az ágyba, szexuálisan, hanem MINDENHOGYAN – nem lehet ezt megmagyarázni, hát A MEGTALÁLT SZERELEM, úgyis csak az érti ezt, aki átesett rajta! Van, aki tapasztalta már ezt, van, aki nem – pedig mindenki ezt keresi!

Húsvétkor rég férj-feleség voltunk már, meg se vártuk a húsvétot.

Tíz éve volt ez. Utána nyolc évet voltunk együtt, nyolc boldog évet.

Most meg...

Én vagyok a legnyomorultabb ember! Mind közt!

Amikor elváltunk, két percig tartott a tárgyalás. Két perc volt a békéltető, aztán meg a rendes tárgyalás, az is két perc csak. Én nem cigánykodtam. Hogy lakás? Hát semmi, hát legyen az övé. Meg ami benne van, minden! Majd keresek másikat! Mer nem szeretem az ilyet, hogy most a két kanálból az egyik a tied, a másik az enyém – hát ennél értelmesebbnek tartom magamat!

Úgyhogy aztán itt maradtam pucéron, semmim nem maradt. Semmim! Ingbe-gatyába maradtam! Csúnya szó, de más nincs erre: engem megraboltak.

De ez a kisebbik! Hogy anyagilag! Mer ha elégett volna minden, most már nem fájna! De a szívemet is megrabolta. És ebből már nem lehet meggyógyulni.

Akkor átmentem disznóba. Azóta iszok.

Mindegy, nem érdekes. Mer jó, hát iszok. De kinek mi köze hozzá?! Nem lopom rá a pénzt, megdolgozok érte rendesen! Keresek öt-hatezret, de ha azt nekem kifizetnék, amit ledolgozok, húszat keresnék. Hát akkor kinek mi köze hozzá, hogy amit megkapok, hová teszem?! Senkinek nem ártok vele, mer nem idebenn a gyárba iszok, én itt józanul dolgozok, és szakadásig! Ott meg még nem tartok, és remélem nem is fogok tartani, mint azok, akik azért, hogy ihassanak, lopnak, csalnak, sikkasztanak. Én dolgozok, mégpedig keményen! Ha ebbe a gyárba nálam valaki többet

dolgozik, az már hazudik. De közbe meg én vagyok a fekete bárány, akire mutogatnak, hogy – na, aki iszik! a Púpúteve! – így hívnak, mer annyi fér belém. Meg a szövegek, hogy „mi lesz belőled?“, egyebek. Mi lenne belőlem? Ami lett, az vagyok, kész! De közbe nem is ezér haragszanak rám igazából. Hanem mer én vagyok a sztrájktrőr. Mer amit két nap alatt kelene megcsinálni, megcsinálom fél nap. Nem érdekel! Nekem kell a pénz! Két púpom van, mire azokat teleszívom, az sokba jön! Inni meg kell! Nekem kell!

A pián kívül más bűnöm nincs is. Na, mondjuk, még a szakállam! Ez még egy, amivel kötözködnek – hogy ápolatlan, meg mit tudom én. Pedig mosom én, mindennap fürdik ez, hát mindennap zuhany alá tartom! Meg hogy öregít. Öregítsen! Meg hogy szerencse, hogy a szájam keresztbe van, másképp, ha hosszába lenne a szőr közt. . . Szóval, hát rendes embernek nincs szakáll!

Na, nem ilyen szokott ez lenni, mer most háromhetes csak. Tízszer ennyi szokott lenni! Kosut-szakáll, de hatalmas! Meg hozzá bajusz, kipödörve, hogy alig fértem be vele az ajtón! Rettentő dúsán nő nekem! Most nincsen sok, mer levágattam három hete.

Ez úgy volt, hogy – önkéntes tűzoltó is vagyok, itt a gyárba. És készültünk a versenyre – nagyon készültünk, majdnem mindennap összejöttünk, hetekig gyakoroltunk. Én meg megfogadtam a srácoknak, hogy ha megnyerjük a versenyt, levágatom a szakállamat. Ki a fene gondolta, hogy annyi közül megnyerjük? És megnyertük! Nohát, ugye, becsület is van a világon – levágattam. Mászt nem tehettem, mer úgy vagyok, hogy nekem az adott szó szent. (Énnekem két szentségem van: az adott szó, meg a gyerek, ez a kettő!) Levágattam – most nő újra. Hát most semmi még, de nekem borzasztó hamar nő, cudarul nő, RETTENETES szakállat tudok növeszteni! Tavaszra pokoli nagy lesz ez! Már a fülemre lesz csavarva a bajusz!

Tizenkét óra – hosszú műszak ez! Már a rendes emberek, akik nyóc órát dolgoznak csak, rég hazamentek. Nem baj, bírom még, kibírom! Meg legalább nem vagyok otthon. A szakállam meg munka közbe is nő!

CLÖK ITTHON. Vettem ezt a két fotelt – hazajövök, beülök az egyikbe. Ha megunom, átülök a másikba. Azt is megunom – visszaülök ebbe. . .

Itt ez a kis lakás – lakásnak nevezem, mer, mondjuk, másnak még ilyen sincsen. Hát, vannak, akik feleséggel-gyerekekkel albérletbe laknak! Nekem

meg egymagamnak itt ez a szoba-konyha – hát még ha pince is, azért csak lakás. Gáz, villany, a víz is benn van, közös vécé van hozzá, de én használom csak egyedül – lakás, na. Valahogy be is rendeztem, egy év alatt, apródonkint összeszedtem, ami van benn, ótépevel is leterheltem magamat – mindegy, na. Itt lakok.

Amikor gyerekkoromba nem volt mit enni, meg üres kenyérral mentem az iskolába, szégyelltem magamat. Meg mikor a bicikliket őriztem a kocsmá előtt – hát szégyen volt. Mer hiába voltam büszke az egyik fejemmel, hogy én most pénzt keresek – a másik fejemmel meg szégyelltem magam a nyomorúságomér. Pedig nem éreztem én azt koldulásnak, hát nem ingyen kaptam azt a pénzt – de mégis. Hát hiába, a nyomor szégyen! Nem mindenki érti ezt, mer nem mindenki próbálta. A feleségem se értette, mer ő nem tudta, mi az: éhesnek lenni! Egyes gyerek volt, a párnát is a segge alá rakták, nem küzdött meg soha semmiér! Én igen. Megismertem a nyomort, meg megtanultam szégyellni magam érte.

Meg most is próbálgatom még ezt a szégyent.

Mer mikor arra gondolok, hogy más ezerkilencszáz forintból neveli a gyerekeit, és rendesen járhatja, én meg ötezerrel, hatezerrel lakok ebbe a pincébe – hát ez már tényleg szégyen. Mer mikor elmegyek a nővéremhez, és kérek tőle egy százast, ő nem mondja, hogy „szégyelld magad”, még az arca se rezdül – csak éppenséggel én is szoktam tükörbe nézni. Ha máskor nem, mikor fésülködök! Itt a baj! Hogy nem vakul meg a tükör!

Mer azért szeretnék én is úgy élni, hogy a televízió ne egy hordón legyen. Hát ez egy hordó – öt forintért vettem –, egy hordó, csak a papír eltakarja. Jól keresek! Csak már kicsináltam az életemet. Most már csak a pia van, avval meg nem fér össze, hogy rendesen éljek, ahogyan a többi ember.

Egyedül vagyok. Ha hazajövök munkából, és nem megyek el inni, hanyatt fekszek az ágyon, és nézem a plafont. Órákig nézem. Van, hogy éjszakás vagyok, reggel jövök meg – hanyatt vágom magam, és hat óra hosszát nézem a plafont. Már tiszta repedezett a plafon! Annyit nézem! Nézem, gondolkozok. Vagy fekszek, nem alszok, ég a villany, és nézek a villanykörtebe. Lehet, hogy azért rossz a szemem is, ezér kell a szemüveg. Már gyerekkoromba is csináltam ezt, már apám is mindig rámszólt. Fekszek nyitott szemmel, nézek a fénybe, nem alszok, de mégse hallom, ha szólnak hozzám.

– Figyelj! Hozzad beszélek! Nem hallod, hogy szóltam?!

Nem hallom. Gondolkozok.

Pedig nekem nagyon kevés a napnak a huszonnégy órája. Tizenkét órát dolgozok, ami marad a naptól, azt meg kell fogni, hogy ne szaladjon el. Keveset alszok, négy-öt órát – jógáztam valamikor, megtanultam, hogyan lehet mélyen aludni. Öt órát, ha alszok, de olyan mélyen, hogy orrba lehet vágni, alszok tovább. Mer kell az idő: mosni kell magamra, főzni – mer más nem fog enni adni, ha én nem adok, hideg kosztom meg nem tudok létezni –, vezetni kell ezt a háztartást; újságot kell olvasni, televíziót kell nézni, néha moziba kell menni, mer igényem van rá, érdekel, néha színházba is, könyvet kell olvasni, szórakozni kell, lányokat keresni – meg még ezenkívül piálni is kell.

Nem KELL – csak piálok. Semmit se KELL! Csak csinálom, ha már kijött a szög a falból.

Ahogy fekszek ezen az ágyon, a párna alatt mindig ott van egy kés. Épp rálátok az ajtóra – különben nyitva van mindig –, megtanultam, hogy pillanat alatt ki tudjam kapni a kést, és dobni az ajtónak. Már tisztára szétvettem az ajtót, csupa forgács – de pontosan be van gyakorolva, ha valaki nyitja az ajtót, már kapja is! Nem megy mellé egyszer se, mind szépen beleáll!

Csak úgy, passzióból csinálom. Szóval, nem az, hogy az életemet féltsem! Mer azt nem féltsem, meg nem becsülöm semmire. Szóval, én nem az a hapsi vagyok, aki a járda szélén jár, nehogy a fejire essen a téglá! Nem reszketek én az életemér! Meg nem vigyázok rá, hogy jaj, meg ne fájzanak, nehogy beteg legyek – abszolút nem érdekel. Meg nem is becsülöm az olyan embert, aki így félti a rongyos életit! Hogy, mondjuk, vezetek – mer van jogositványom –, és ott ül mellettem, és nem bírja nézni, mer a frász töri, hogy most nekimegyünk, most fölfordulunk – gyűlölöm az ilyet! Hát hárommilliárd ember él a Földön – mi vagyok én annyi közt? Egy kis porszem. Mire tartogassam magam? Mikor még túl sokan is vagyunk! Ötször nyúltam hozzá a saját magam életéhez. Jó, pancser munka volt, nem sikerült, bele kell nyugodni: itt maradtam. De félteni már nem fogom az életemet! Régen se féltettem, de a mostanit meg pláne nem féltsem. Meghalok? Legalább nem gondolkozok tovább!

Én iszok. De rendesen, sokat! Azér dolgozok sokat, hogy sokat keressek; azér kell keressek, hogy legyen mit igyak. Mer pénzér adják. A pénz meg munkáér, sok munkáér. Hát sokat kell dolgozni, hogy sokat ihassak! Mer sok fér belém – sajnos, túlságosan egészséges vagyok.

Iszok – habár nem vagyok alkoholista. Sőt: nem is szeretem az italt! Utálom! Most már, hogy két-három kupica lement, semmi baj – de az első

mindig úgy megráz! Leizzadok! Tiszta libabőr leszek! Szóval, nem szeretem, nem is kívánom, nem azér iszok – hanem mer türül. Ez mindent gyönyörűen letürül! Radír! Vagy vizes szivacs a táblán!

Csak én magam csúsztam le így a családból. Melós is magam vagyok csak a familiából, meg – hát szóval, a többiek rendesen élnek. De azér ettől függetlenül, én mindenkivel tartom a kapcsolatot, nagyon szeretek mindenkit a családba. Mer marha rendesek velem! Ugye: iszok. És ők tudják, hogy én iszok. De nem prédikálnak! Van, hogy odamegyek egyik-hez, kérek kétszáz forintot:

– Te – mondom –, adjál már vagy kétszázat, mer elfogyott a pénzem.

És adnak. Akármelyiktől kérek, ad. Én nem mondom, hogy mire kell, hát tudják úgyis – nem érdekes, adnak! Egyetlen az anyám, aki úgy néha mondja, hogy hát „ne igyál, kisfiam”, meg egyebek, de a többi soha nem hányja a szememre! És ez nagyon jó! Tudniillik a prédikációt nem bírom elviselni. Hát nem vagyok már tizennyolc éves, már nekem magamnak kell tudni, hogy mit csinálók! És elég sűrűn látom őket, hát az borzasztó lenne, ha minden második napra jutna valaki, aki eléneklí nekem, hogy „iszol – mér iszol?“, „hát jó ez neked?“, satöbbi – meg is háborodnék.

Tán legjobban a nővéremet szeretem. Az egy angyal! Egyedül él – már úgy érte, hogy férje nincsen, de viszont van egy gyereke neki, hát szóval még sincsen egészen egyedül. Férje nincsen, mer lány, lányanya. És nagyon tudom becsülni érte! Volt neki valami daganata, cisztája, megműtötték, és a műtét után azt mondta neki az orvos, hogyha gyereket akar, van rá maximum két éve, de később már ne is próbálkozzon. Na, hát volt neki akkoriba egy udvarlója, nemsokára terhes lett – fogta magát, megtartotta a gyereket. A srác lelépett, a kislány megszületett – most négyéves, de egy TÜNDÉRI kis kölyök! Hát azt egyenesen imádom! Meg ő is nagyon szeret engem – van, hogy szomorkodok, három-négy hétre is eltűnök, vagy hogy sokkal tartozok a nővéremnek, és nem tudom megadni, azér nem megyek – a pici tündér már követeli, hogy menjek! Hogy hol a Feri?! Jöj-jön a Feri, játsszon velem! Szóval, ha lesz valamim az életbe, én őrá fogom hagyni, ő fog utánam mindent örökölni, a kicsi lány. Mer azt szeretem legjobban. Ha nem iszok meg mindent, az övé lesz, ami marad utánam! – Na, ezek ketten, a nővérem meg a kislánya – hát két angyal. Ha lelki beteg vagyok – elég sűrűn van –, ők még akkor is meg tudnak vigasztalni.

Legtöbbet a nagyobbik bátyámat látom, mer neki van egy vikendtelke – hát ott aztán én vagyok a mindenés. Ugye: jogász, egy íróasztalnál ülő ember – hát nem ért semmihez. Én meg mindenhez értek, amit csak ki le-

het találni! A házat én építem, kutat én fúrom, kerítést, járdát én csinálom – hát ki csinálná? Szeretem a bátyámat, meg a sógornőmet is nagyon szeretem, mer egy aranyos, jószívű asszony – csak az isten megverte. Hogy egy vágást csinált neki a fejire, keresztbe. A száját. Mer az aztán használja annyit, hogy én egy hét alatt megszöknék tőle! A bátyám nem szökött meg, az inkább megszokta – valahogy hozzászokott, aztán most már ketten mondják. Úgyhogy azok örökké veszekszenek! Hát egy hülye szokás! De nem tudják már abbahagyni. A múltkor is – kinn voltam velük a telken. És van egy ilyen nagy, kétkupakos, sárga műanyag ballonjuk, abba tartják az ivóvizet. És annak a kisebbik kupakja valahogy elveszett. Hát nekiálltak veszekedni rajta, és vagy huszonötször lebaszták egymást, hogy a másik nem vigyázott a kupakra! Egyforintos vacak, még tán egy forintba se kerül! És félórája megy már a műsor, beszállunk a kocsiba, hogy jövünk haza, de még egyre csak folytatják, hogy így a kupak, úgy a kupak!

– Állj! – mondom. – Állj meg, én kiszállok, megyek inkább gyalog! Hát megbolondultatok, hogy már háromnegyed órája azér a kibaszott kupakér eszitek egymást?!

Hát bepörögtem, persze hogy bepörögtem!

Utána bocsánatot kértem, mer tényleg megbántam, hogy szóltam.

– Ne haragudjatok, hogy beleszóltam – mondom –, hát semmi közöm hozzá. Veszekedjete csak, bocsánatot kérek az előbbiér. Ideges vagyok, hát nem bírtam már cérnával, kiszaladt a számon, mer tényleg, hát akkora marhák vagytok, hogy rettenetes!

Szóval, szeretem én őket azér, a sógornőmet is, mer amúgy nagyon jó asszony, meg a bátyámat is szereti. A múltkor is szólt, hogy a bátyám Lengyelországba van, valami kongresszuson, mire megjön, tegyük föl a tetőt a vikendházra, lepjük meg, ő már mindent megvett, előkészített, csak segítsek – vettem ki szabadságot, kimentem, három nap alatt földobtam a tetőt. Szóval, ilyen asszony! Aranyból van a szíve! Csak az, hogy mindig beszél. Meg tisztelem is, mer szült a bátyámnak két nagyon szép gyereket – csak ne beszélne annyit!

A másik bátyám – hát, ott már van egy kis baj. Mer ő kinn él Münchenbe. Nem disszidált, hanem mint filmes, az Interkoncerten keresztül ment ki, aztán odakinn megnősült, úgyhogy kettős állampolgársága van, szóval, itthon letejel az államnak, fizet kilencven márkát, hogy haza is jöhessen, minden évbe kétszer hazajön, de kinn él. Ugye: távolság, meg ritkán látom – hát kevesebbet gondolok már rá. Meg – őszintén megmondom – én ezt nem értem. Hát hogy mehetett el? Hát egy magyar ember! Hát

hogya tud akkor ott élni?! Hát én, ha kikerülnék, én nem bírnám, én egy hónap alatt elpusztulnék! Hát ha én magyar vagyok, akkor énnekem itt kell élni, dolgozni, ebbe az országba! Hát énnekem azt senki ne mondja, hogy az ember csak úgy oda mehet, ahova kedve szottyan! Mer az hazugság! Úgyhogy szóval én ezér nem tudom becsülni a bátyámat, sajnos, nem tudom becsülni. Nem hangoztatom én ezt, neki se, meg a családba pláne nem hangoztatom, nem szólok én egy szót se - csak hát nem érdekel már a sorsa. Ugye: hazahozza a feleségét, kislányát - egyik se tud magyarul, hát beszélni se tudok velük, a testvéremnek a feleségivel, meg a gyerekekkel! Hát hogy jön ez ki? Van ennek így értelme? Én ezt sajnos nem tudom megbocsátani neki!

Van még akkor az öcsém - ő volt hozzám a legközelebb. Korba is, mer csak négy év van köztünk - ő nemcsak a testvérem volt, hanem a barátom is. Együtt is nyaraltunk mindig, mentünk le nagymamához Békésre, ott csibészkedtünk a Körösön; ugye, én már kerestem, volt pénzem, elég sok is, de az is mindig közös volt az öcsémmel - szóval, ő barátom volt, azon túl, hogy a testvérem! Most meg valahogy úgy eltávolodott a családtól. Mer megnősült, van egy kislánya is; benne vannak egy társasház-építkezésbe, de nem kész még a lakásuk, úgyhogy anyámmal laknak. És hát veszekszenek anyámmal. Én megértem az öcsémet: ugye, anyám összevész a menyével, akkor neki persze hogy a feleségit kell megvédeni, hát mindig a fiatal család a fontos, nem a régi, volt családom, az embernek a felesége a legelső! Anyám meg egyedül van, ő is ingerlékenyebb, mint ahogy kellene - szóval, meg lehet érteni a dolgot, csak viszont a végeredmény az, hogy mindig messzebb kerülünk. Meg ez is olyan kellemetlen: ugye, ha odamegyek, akkor most kihez mentem? Anyámhoz vagy az öcsémhez? Én hiába nem akarok pártoskodni, ha bemegyek az egyikhez, a másik meghallja a hangomat a másik szobából, és megvan a sértődés. Nekem, ugye, először is anyámmal kell törődni - de akkor már az öcsém mindjárt azt hiszi, hogy ellene vagyok. Szóval, kínos nagyon! Na, azért én megyek őhozzájuk is. De az sincs zökkenő nélkül! Nemrég is: bemegyek hozzájuk, és mondom a kislánynak - féléves még -, szólok neki:

- Szia, te kis purdél!

Hát, sírva fakad a gyerek. Alig lehetett lecsitítani! Hogy a hangom volt idegen neki? Vagy a szakállamtól ijedt meg? Nem tudom - de olyan rossz esett, hogy csuda!

Anyám egyedül él. Szóval - apám otthagya. Pár éve váltak el, harmincnégy év házasság után. Apámnak lett egy barátnője, és elvált. Hát egy

hülyeség, ugye, mer akkor volt ötvennyolc éves, a nő meg volt harminchat. Hát az ilyen kapcsolatnak nem lehet jövője – de hát az ő dolguk. Nem azt veszem, hogy most hány év van köztük, hanem hogy amikor apám lesz hatvannyolc, az a nő lesz negyvenhat, vagy amikor apám hetvennyolc lesz, az lesz ötvenhat – hát ugye, ez egy képtelenség! Ugye, a szexuális életre gondolok: hát mit tud már egy ilyen idős ember? Vagy ha tud is még valamit, annak a fiatal nőnek akkor is más az igénye, mennyiségbe! De viszont nekem még sincs jogom hozzá, hogy megítéljem őt ezér. Még ha idegen lenne, akkor se lenne jogom rá – hát az ő dolga, csakis az övé. Így meg, hogy fia vagyok, még úgy sincsen jogom hozzá. Pláne meg így! Hogy nyóc évig a börtönbe semmi se volt neki!

Na most, ugye – én egyformán szeretem mind a két szülőmet. Ennekem attól nem változott semmi, hogy apám elment anyámtól, hogy elment egy fiatal nővel. Attól nekem még apám marad ő, és engem nem bántott! Csak viszont anyámat mégis bántotta. És ezér ez egy nagyon bajos dolog, mégis.

Énhozzám eljár apám – meg én is őhozzá –, meg anyámmal is ugyanúgy tartom a kapcsolatot. Anyám persze sír apám után, még most se nyugodott bele, hogy elveszítette. Tudja, hogy találkozok apámmal, és hát persze jön nekem mindig, hogy „Ha apuval találkozol, mondd meg neki. . .” De hát ez egy olyan dolog, hogy – hát én nem mondok meg semmit se. Mer nekem nincsen jogom ahhoz! Mer ha átadnám neki anyám üzeneteit, abba úgysis benne lenne valahogyan az a bíráló, amihez pedig nekem nincsen jogom! Hát ÉN megbíráljam ŐT? Milyen jogon? Mikor én se tűröm el, hogy valaki beleszóljon az életembe!

Jön anyám:

– Volt itt apád? Mit mondott? Nem mondtad neki? Nem mondta, hogy jönni akar haza?

Hát, én nem is válaszolok erre, úgy próbálom, hogy elkerüljem az egészet, meg se hallom. Mer megértem anyámat is: hát siratja apámat, hát persze. Harmincnyolc év az harmincnyolc év, nagy idő! De viszont én apámat is szeretem, meg akarom tovább is szeretni! Én mindig fölnéztem őrá, meg még a mai napig is fölnézek rá – függetlenül attól, hogy börtönbe volt! –, meg ha nekem van olyan, hogy „példaképem”, akkor apám az. Már amennyire egy melósnak, egy transzformátor-tekerceselőnek példakép lehet egy történelemtanár.

Egyszer megvertem az egész családot! De mindenkit! Vagy tíz éve volt ez. Lenn voltunk nagymamánál disznóölésen, az egész család – és hát be-

rúgtam egy kicsit. Már napközbe, mer ugye, az a szokás, hogy már reggel pálinkával kezdődik a cécó, aztán közbe is ezer ok van az ivásra. Ahogy a vacsoráig jutottunk – hát részeg nem voltam, de volt bennem valamennyi, látszott rajtam valami, tagadhatatlan, hogy látszott – hát eldugták előlem a bort. Én meg – fölruágtam az asztalt. Mindenestül! Na, erre persze nekem estek. Ők inkább csak csitítani akartak, békíteni, de aki közel jött, az már kapta. Hát melós vagyok, erős vagyok, akkor meg még jobb bőrbe is voltam – no, elég az hozzá, hogy eléggé megvertem ott mindenkit. A testvéreimet, a nagybátyámat, a hentest, mindenki tiplit kapott! No persze – sok lúd disznót győz –, a végén csak lefogtak, a nagybátyám hátulról köteleket vetett a nyakamba, meghúzta, meg voltam fogva.

Na, aztán másnap! Nem volt szemrehányás, egy szó se, hogy mit tudom én, „berúgtál, megverted a családot” – nem, egy SZÓT nem szóltak róla, meg nem is mutatták, azóta se hozta szóba senki, pedig hát monoklija volt ott mindenkinek! Nem bántottak érte – de én készen voltam. Utána három hétig betegállományba voltam, jártam idegorvoshoz, minden – mer rettenetes érzés volt, hogy megvertem a testvéreimet, akiket szeretek! Meg apámat! Még apámat is megütöttem! Teljesen össze voltam roppanva tőle! Olyan beteg voltam! Le is fogytam, öt kilót lefogytam a lelki szenvedéstől! Mer pokoli az, mikor azt bántottam, akit szeretek!

Nagyon szeretem őket, mindet. De legjobban azér a nővérem kislányát szeretem. Mer hát gyerek. Énnekem meg a gyerek, az egy KÜLÖNLEGES valami – MINDENEM a gyerek!

Az is volt a baj minálunk, hogy nem volt gyerek. Mer a feleségem nem tudott szülni – ilyen nőgyógyászati problémák voltak, egy vagyont költöttünk rá –, mindegy, szóval, nem lehetett gyerekünk. Nekem meg a gyerek az istenem! Hát én mindig arra vágytam, hogy nekem valaki azt mondja, hogy „édesapa”! Mi is így mondtuk, meg még a mai napig is így mondjuk az öregjeinknek, hogy „édesanyám” meg „édesapám” – hát ezt szerettem volna én is!

Volt szó arról is, hogy lemegyünk a feleségemmel Fóra, és veszünk ki állami gyereket. Hát én meg tudom tanítani annak is, hogy mondja nekem, hogy „édesapa”! Hát értek hozzá, vagy ötszáz ipari tanuló került ki a kezem alól a tizenhét év alatt, tudom, hogy hogy kell egy gyereket tanítani, én meg tudom tanítani rá, annak a hároméves gyereknek egy hét alatt meg tudom tanítani, hogy mondja: „édesapám”! Csak, ugye – az a gyerek fölő. Most volt épp a rádióba is egy ilyen: nevelt gyerek, és úgy szólított a nevelőszüleit, hogy édesanyám, édesapám – és akkor fölőtt, tizenhat

éves lett, és megtudta, hogy nem szülei, csak nevelői. Szóval hát, fölneveljük, mint a magunkét, de aztán esze lesz, és rájön, hogy nem „édes” az az apa, hanem legföljebb csak „fater”! - Úgyhogy nem mertünk belevágni. Úgy maradtunk, gyerek nélkül. És talán ez is volt a baj.

Ez volt a baj, az volt a baj – fene tudja, mi volt a baj! Hülyeség – nem is volt baj! Hát boldog voltam, mi baj lett volna? Baj most van. Hogy boldogtalan vagyok. Kész vagyok. Hogy nem tudok lépni! Most van baj!

Fodrász volt a feleségem – de én olyan intelligens nővel még nem találkoztam. Nem volt olyan dolog, amiről ővele ne tudtam volna beszélgetni. Zene, film, művészet – minden! Olvastam egyszer valami nagyon furá könyvet, azt hittem, ezt soha az életbe rajtam kívül senki nem olvasta el! – szóba kerül egyszer, hát azt mondja: ő olvasta.

– Hogy olvastad volna? – mondom. – Mikor olvastad?!

– Ne beszélj – aszondja, és elkezd fölmondani nekem. Tényleg olvasta! Szóval, az mindent tudott!

Ilyen volt. Ezt vesztettem!

Okos nő volt – de egybe mégis buta volt. Abba, hogy „az apukám”, meg „az anyukám”. Örökké! Ugye, már ahogy megkértem feleségül, és válaszolt: „húsvétkor hazamegyünk” – abba is benne volt ez. Úgyhogy ezen aztán veszekedtünk is néha – habár azért én sokat engedtem neki, legtöbbször engedtem. Le is költöztünk falura! Volt egy olyan: leköltöztünk, odalenn voltunk fél évet. Mer, ugye: „Gyertek haza! Veszünk házat! Veszünk kocsit! Mindent veszünk!” Eladtuk Pesten az öröklakást, kétszázharmincezerér, lementünk – hát úgy vett nekem az após házat meg kocsit, ahogy a váci püspöknek vett, a pénzt mind elnyelte odalenn a család. Ott dolgoztam fél évet – szar kis falusi üzem, csináltuk az ajtózsánért, hordóabroncsot, volt már akkor három szakmám, de ott dirigáltak nekem a jó falusiak – piszok egy helyzet volt. Építettem a feleségemnek egy fodrászszalont – szépen ott is hagytuk öt hónap múlva, jöttünk vissza Pestre, kezdtünk mindent előlről. Mer az anyósom gyűlölt engem, első pillanattól fogva, csak a váláskor tudtam meg, hogy elejtitől gyűlölt, akkor megmondta. Ha száz évig élne, akkor se tudna elfogadni – azt mondta. Hogy mér, azt nem tudom, azt akkor se mondta meg.

Régi történet, mindegy már. Nem érdekes – mer most lehet, hogy minden megváltozik.

Mer meg akarok nősülni. Lehet, hogy döntöttem.

És ez a kislány, az én Madonnám, ez ÖT gyereket fog nekem szülni!

Tizenkilenc éves. Hát ebből én olyat faragok magamnak, amelyet aka-

rok! Meg - jó! - hát, én is alakulok majd hozzá. Mer két ember közt nem lehet az, hogy most én vagyok X, és akkor megfaragjam Y-t is X-nek. Szóval, nem hogy most én ilyen vagyok, akkor neked is ilyennek kell lenned! Hanem hát nekem is kell alakulni egy kicsit, meg neki is lehet. Úgy-hogy ha most ez sikerül, nem kell többet az ital se - ügyis utalom! Meg majd elkezdek szépen, rendesen mindent, vigyázok a pénzemre, összerakom - minden! Mer őbelőle lehet még akármí. És fog nekem ÖT gyereket szülni! Ez fog, ez fog nekem!

Én már megpróbáltam sokmindent. Átmentem sokmindenbe. De most majd szépen visszamegyek!

Mondjuk, az nem egy szerencsés dolog, hogy a nevük is egyezik, mer Mária - Mária. De egy a fontos: szeretni egymást. Az meg megvan! Aztán a többi, az alakul ügyis! Egy kicsit majd veszekszünk biztosan - no hát, ezt már meg is kezdtük. Mer a szülei - tudja fene, nem szeretnek, vagy valami bajuk van, azt mondják, öreg vagyok hozzá, meg mit tudom én. Mondtam neki:

- Gyere! Elveszlek feleségül! Gyere!

Hát nem soknak mondtam még én, hogy „elveszlek feleségül”! Ő meg erre vágyott, ezt álmodta - mer már gyerekkora óta ismerjük egymást. És mégis, azt mondja rá:

- Igen, de hát apukám. . .

- Ne az apádat mondjad! - mondom neki. - Vagy akkor menjél apád-hoz, legyen feleségül az apád. Az apád csináljon neked gyereket!

Mer már az első feleségemmel is ez ment, hogy „de hát anyu”, meg hogy „hát az apukám”! - Jól van - mondom neki -, fekédj le akkor az apáddal! - Hát énnekem is van anyám meg apám! Hát azokkal kell törődni nekem már? Ha egyszer mi szeretjük egymást! Ugye: a gyerekek felnőnek; összekerülnek; új család lesznek - még mikor nincs is gyerek, már csak család az! -; hát akkor tudomásul kell venni, hogy az a régi család megszűnt, új van helyette, erre kell már figyelni! Nem mindig hátrafelé! Hát mi még mindig egy család leszünk, mikor az öregjeink már föld alatt lesznek! Hát akkor mi vagyunk az érdekes, nem mások! És nem lehet egy életet úgy leélni, hogy „de az apukám meg az anyukám”!

Öreg meg nem vagyok! Hát elismerem: harminchárom éves vagyok, tizennégy évvel idősebb - de az még nem jelenti, hogy öreg vagyok!

De nem érdekes. Mer amúgy meg minden nagyon jó. Jön az én Madonnám, akibe én megtaláltam mindent! Amit már nem is hittem volna! Már nem reméltem, hogy ŐUTÁNA megtalálom - és bejött!

Mer szerintem a házasság nem abból áll, hogy én dolgozok, ő dolgozik, munka után fejre álok, ami pénz marad, leadom, ő kimossa a gatyámat – ez egy nulla, nem házasság! A házasság először is a szexuális élettel kezdődik. És ővele ezt is megtaláltam!

Pedig ebbe igényes vagyok! Úgy szoktam mondani: én kultúrember vagyok. Énnekem az nem elég, ahogy a legtöbb csinálja, hogy este ráfordul arra a nőre, aztán lefordul róla. Mer – kimondom magyarul – baszni akárki tud! Baszni a kutya is tud, ugye, ráugrik arra a másikra, durr, durr, kettőt bevág neki – kész, megvan a kiskutya! –, csak engem ez így nem elégít ki. Én soha nem is csináltam így, a feleségemmel se, hogy két perc alatt, csak úgy odavágjak neki, hát ez olyan primitív dolog! Mindig, mikor ilyesmit hallok, ég a pofám, szégyellem, hogy férfi vagyok! Hát ez a nőnek a megalázása így! Hát EMBEREK vagyunk, eszünk van, lelkünk van! Énnekem a szexuális élethez hozzátartozik az is, hogy megsimítom az arcát, meg ő is az enyémet, szólunk egymáshoz! Ezt nem lehet két perc alatt elintézni! Én különben mindig csak egy numerát szoktam. De az akkor eltarthat három óra hosszát, vagy eltarthat akár reggelig! Na, erre mondom, hogy én kultúrember vagyok. Köpködnek is érte! Mer én ezt nem is tagadom, én ezt vallom is. De köpködnek érte sokan, valahogy úgy veszik, hogy ez erkölcsstelen dolog!

– Fújj – aszondja –, te disznó!

– Hát te meg akkor paraszt vagy! – mondom neki. Ugye: csinált két gyereket, kétszer két perc alatt, aszt asziszí, hogy ő a Jani! Közbe meg fogalma sincs, hogy mi az a szex!

De most evvel a kislánnyal megtaláltuk egymást, ebbe is megtaláltuk egymást. Úgyhogy a kocka el van vetve. Jön, most már jönni fog. Odaadtam neki a lakáskulcsot is, megmondtam neki:

– Gyere! Gyere haza! Az otthonomba, az otthonodba! Feleségem leszel! Ne az apukáddal törődjél, velünk törődjél! Gyere HAZA!

Jön is majd, fog jönni. Úgyhogy most már ez a szakáll is neki készül, neki nő. Nem is akartam én újra szakállt növeszteni, a fenének, nem lesz szakállam, úgyis annyira cikizték! De nem, aszondja, neki tetszik. Hát, ha neki tetszik, akkor hadd nőjön! Akkor mit érdekel engem, hogy kinek nem tetszik?! Hát ő az első, nem?! Szóval, ez a szakáll most neki nő. Mer az első szakállam, az magam miatt volt, nekem kellett – hát ahogy a feleségem elment, akkor növesztettem –, de ez most az övé lesz, a Madonnáé! Meg minden az övé lesz! Mer neki köszönhetem, hogy élni szeretnék megint. Ötször próbáltam meghalni, nem ment, nem tudtam jól megkötni a

hurkot – most már tudnám, de most meg élni akarok. Élni fogok, nem fogok piálni se. Mer ha jön a Madonna, akkor nem lehet. Mer még egy csalódást már nem viselek el!

Megmondom őszintén: a szexbe, ebbe az egybe nem egészen stimmelünk a feleségemmel. Mer gyönyörű nő volt! Gyönyörű nő volt, álmodni se tudok szebbet nála – hát ezér is nem lehet elfelejteni. De hogy egészen őszinte legyek: az ágyba nem stimmel a dolog.

Rengeteget gondolkoztam én ezen – mer már nem tudtam, hogy melyikünk a normális, én vagy ő. Meg kérdeztem is másokat, nálam okosabbakat, hogy hogy van ez. Én úgy gondoltam, hogy a mi korunkba, a mi fiatalágunkba az a normális, ha én, mondjuk, másnaponkint szeretnék házaséletet élni a feleségemmel. És nem az, hogy csak hetenkint egyszer, vagy másfél hetenkint! Hogy másfél hétig semmi! Hogy már a szemem majd kigúvadt! Másfél hét után – na jó, akkor jött egy gyönyörű éjszaka –, utána: bumm! Petefészekgyulladás! Két hétig megin semmi! Megmondom őszintén: én a nyóc év alatt, míg együtt voltunk, többször vertem ki a – a vécébe, mint ahányszor a feleségemmel basztam! Így voltunk. És mégis szerettem! Mer szerettem. Hogy magyarázzam ezt meg?

Szóval kínlódtam, néha nagyon kínlódtam. Kórházba voltam egyszer, a gyomrommal, egy hónapig voltam benn. És hát nem értettem sehogy a dolgot, szóltam is az orvosnak, mondom neki:

– Doktor úr – mondom –, gyanítom, hogy valami probléma van nálam, mer hatszáz pattanás van a homlokomon!

Megnézi, aszondja:

– Nem érdekes. Kérjen kimenőt.

Mer olyan hely volt ez, hogy elég szabadon voltunk, lehetett kérni egy-két nap kimenőt.

De semmit nem értettem a dologból, csak néztem.

– Kime-nőöt? Hogyhogy kimenőt?

– Hát – aszondja – menjen haza. A feleségihez! Basszanak!

Na, így értettem meg, nagy nehezen. Az egészet! Hogy a férfi ezt nem bírja! A férfi nem lehet egyedül! Mer ilyen bajok lesznek, ha mindig csak halmozódik, halmozódik benne az a kromoszóma! Fölmegy a fejibe, az agyára! Mer nőknél ilyen nincsen. A nő, az minden hónapba letisztul. Huszonnyolc vagy huszonöt naponkint, ki hogy – letisztul a nő, visszaáll nullára! Egy nő bírja, egy életen keresztül is bírja! De a férfi nem. Az belepusztul.

Én szerettem a feleségemet – hát hű voltam hozzá. Még akkor is, ha

sokszor éhesen hagyott. Úgyhogy a nyolc év alatt, amíg együtt voltunk, én összesen ha kétszer voltam hűtlen hozzá, vagy, mondjuk, háromszor. De az se az én bűnöm volt! Mer tőle indult, tulajdonképpen őtőle! Mer, ugye, ott éltünk ketten; akkor hát neki voltak barátnői, lányok; azok gyakran odajöttek, ott buliztak, a végén sokszor ott is aludt egyik vagy másik – hát ez olyan dolog, hogy az embernek addig húzzák a madzagot, amíg egyszer ráharap. De ebből nem volt soha probléma, ő, dehogya volt! Mer nekünk volt egy megállapodásunk egymás közt. Hogy hűséget nem követelünk egymástól. Mer vagyunk annyira modern emberek! Én megmondtam neki, még a kezdet kezdetén, megbeszeltük szépen:

– Én hűséget nem követelek. Hűséget nem – csak azt, hogy engem SZERESS! Hogy amíg élsz, mindig csak szeress! Hogy SZERESSÜK egymást!

Ilyen megegyezésünk volt – dacára annak, hogy két helyen is elmondtuk, hogy „holtomiglan - holtodiglan”, „jóban - rosszban”, meg egyebek. Hát ez már egy szöveg, ugye, ami polgárilag is meg templomilag is kötelező – hát természetes. Hát nem lehet olyat, hogy én most odaviszek valakit a pap elé vagy az anyakönyvvezető elé, és azt mondom:

– Kérem, én ezt a lányt most feleségül veszem, de azért majd ő is mehet és félrebaszhat, amennyi beléfér, meg én is!

Hát ilyen nincs, meg nem is lesz ilyen soha! De ettől függetlenül: minenkünk volt egy megállapodásunk, hogy modern emberek vagyunk, hűséget nem kérünk a másiktól.

Az aztán már más lapra tartozik, hogy rosszul esik az embernek, amikor...

Mer ő aztán élt is evvel a szabadsággal. Csak viszont ő már nem énrajtam keresztül, ahogyan én az ő révén!

Rosszul jött ki, nagyon. Azér is, mer én akkor kórházba voltam. Ugye, az asszonyt is, amikor terhes meg mikor szül, nem illik megcsalni. Amikor nagy hasa van – az úgy disznóság! De ugyanígy engem se illik megcsalni, amikor kórházba vagyok! Beteg vagyok, és nem jöhetek haza! Hát nem disznóság az úgy?!

Mindegy, már nem érdekes. Mer azér nem lett ebből baj miközöttünk soha. Meg nem is ilyen miatt ment el. Nem tudom, mér ment el...

Én keresztény vagyok. Szóval: nem szeretem a bűnt. De legfőképpen a hazugságra haragszok – azt utálok! Sokáig tartottam a vallást, gyóntam-áldoztam hetente – de nekem soha olyat nem kellett gyónni, hogy „hazudtam”, mer nem hazudtam! Ez baj pedig, mer sokszor inkább hazudni kel-

lene -- de hiába, hát az nekem annyira rosszul esik, hogy nem tudom meg-
tenni! Mondjuk, elkések a munkából -- ritkán, mer nem szokásom, de hát
előfordul azér. És nem tudom azt mondani, hogy karambol volt a Váci
úton, vagy hogy elaludtam! Hanem nekem muszáj elmagyarázni, hogy
hát nő volt nálam, és nem tudtam kirúgni, még aktusba voltunk -- meg
egyebek. A hülye fejemmel, hogy röhögjenek ki! De a feleségemmel is így
voltam: én soha nem tagadtam le semmit, mi soha nem hazudtunk, min-
dent megmondtunk egymásnak! Volt egyszer egy olyan: Értem jöttek a
barátaim -- szóval, homokosok, ilyen régi kapcsolatok, megkerestek, egy-
szer csak értem jöttek. Már két éve nős voltam -- egyszer csak betoppant-
tak, hogy menjek velük. Egy buliba. Elvittek. Nagy buli volt, sokan vol-
tunk -- nem részletezem. Négy órára kellett volna megjőnnöm a munkából
-- megjöttem éjjel egykor. És mindent elmondtam a feleségemnek! Hogy
hol voltam, mi volt -- mindent! Nem kellett volna. Nem szabadna igazat
mondani. Néha hazudni kell! De nem tudok. Nem azér -- nem volt ebből
se probléma, nem ezér mentünk szét, á, dehogy azér! De csak bántottam
vele a feleségemet. Nem lett volna szabad. De mit csináljak? Nem csaphat-
om be!

És én a hűtlenségbe is ezt nem szeretem, hogy BECSAPOM vele azt a
másikat! És az már BŰN! És én utálok a bűnt!

Ahogy a feleségem itthagytott, én nagyon készen voltam. Aztán -- nagy
szomorúságomba -- elkezdtem gyűjteni a nőket. Hát, egészséges lény va-
gyok, a test megköveteli a magáét, okom is volt rá, módom is hozzá -- za-
báltam a nőket. De egyet azér nem tettem soha. Hogy én VALAKINEK VALAMI-
KET elvettem volna -- olyan, amióta élek, nem fordult elő. Én még asszony-
nyal nem voltam! Másnak a feleségéhez nem nyúltam!

Ezt én gyűlölöm, aki ilyenbe belemegy, azt én legázolom! Egyszer volt
ilyen, igen, egyszer lett volna. Idejött, eljött, és akkor kiderült, hogy asz-
szony, férje van. Hát elzavartam. Mondtam neki, hogy húzza el a csíkot,
de rögtön, de azonnal, mer átmegyek darabolóba!

Mer ez nem, hát énnekem ez nem megy! Az ilyent én nem pártolhatom!
Hogy asszony, van neki férje, együtt vannak, van neki esetleg két gyerke
is, és akkor -- na nem. Mer jó, rá lehet mondani: nem magántulajdona sen-
kinek az a nő, hanem egy másik ember, hát azt csinál, amit akar. De akkor
minek házasodtak össze?! Hát felnőtt ember volt már, amikor elmondta,
hogy „holtomiglan -- holtodiglan”, hát gondolta volna meg akkor! Hogy-
ha valaki megszeret egy lányt, elveszi feleségül -- a szó is így mondja: „el-
veszi” --, az a felesége lesz, az övé. Jó, nem magántulajdon, de azér csak az

övé! Mer úgy se lehet házasságot kötni, hogy na, most összeházasodunk, aztán egy év múlva majd elválunk, így nem lehet! És hát elmondjuk ott kétszer is, mer egyházilag is elmondjuk, meg polgárilag is elmondjuk, amikor összekötözik a kezünket, hogy „holtomiglan – holtodiglan”, meg nem is csak úgy hivatalosan, hanem hát magunk között is elhatároztuk, hogy együtt akarjuk végigélni az életünket! Rendbe van: ez csak egy szó, szöveg. Mer nem tudhatjuk, hogy mi következik. De azért tiszteljük meg ezt a szót is annyira, hogy ne csináljunk klozetot a szájunkból! – Szóval én illet nem tudtam elkövetni soha, egyszer se. Hogy valakinek valamijét elvegyem. Még pénztét, kutyáját, macskáját se, egy tányér levesét se – nemhogy FELESÉGÉT! Ebbe én nagyon konzervatív vagyok!

El fogom venni feleségül a Madonnámat, lesz megin feleségem. Mer jó, az a házasságkötés csak egy papír, nem változtat az semmin, ha már úgyis együtt vagyunk. De azért mégis! Hát úgy törvényes az, nem? Meg a gyerekek is! Meg szóval SZEBB az úgy, SZEBB!

Elveszem feleségül – de még többet is mondok: nem is fogom megcsalni. Mer nem lesz arra SZÜKSÉGEM! Mer merem állítani: hogyha egy férfi megcsalja a feleségét, vagy a felesége azt a férjet, az nem attól van, hogy olyan nagyon „csapodár”! Hanem az mindig a másíknak a bűne! Mer tessék: strapálja le úgy az ágyba, hogy annak már ne kelljen elmenni sehová! Hogy ne is tudjon elmenni máshová! Kapja meg a száz százalékot otthon, akkor nem megy el! Szóval: HA SIKERÜL most ez a házasságom, én hűséges leszek. Mer nem is leszek rászorulva másra.

De sikerülni fog, sikerülni KELL!

Habár nem könnyű. . .

Mer nagyon szép nő volt a feleségem, ilyen jó nőt még filmen se láttam. Itt lóg most is a képe az ágyam fölött – az esküvői képünk, kinagyítva, keretbe. Ugye, katolikus vagyok; ez itt egy elég értékes festmény, Krisztus az Olajfák hegyén, másolat, de elég értékes, meg nagyon szép festmény; mellette meg az esküvői kép, azután meg a kereszt – a kereszt azért, mer azt a paptól kaptuk, amikor esküdtünk. Na most, ugye, ez olyan dolog: férfi vagyok. A test éhes – hát ugyanúgy, ahogy a gyomor enni kér, a test is követel! Szóval van, hogy hozok ide valakit. Hát nem vagyok remete! És hát egyszer is hoztam haza egy lányt. Először volt itt.

– Ki ez a képen? – azt kérdezi a lány.

Mondom neki: – A feleségem, aki a feleségem volt.

Hát, hogy vegyem le a falról! A képet, a feleségem képét, az esküvői képünket!

No, szóval – hát elzavartam. De magyarosan!

– Hát mit gondolsz te, édes? Hát most én a te kedvédér azt gyalázzam meg, akivel nyolc évig boldog voltam?! Hát ki vagy te, minek nézed magadat? Kis ribanc vagy, egy kurva! Veszed szépen a kabátodat, és elmész innen a jó édesanyádba!

Kizavartam, kidobtam. Hát engedelmet kérek! MI JOGON mond ő ilyet, hogy tegyem onnan el a feleségem képét?! Meg tudtam volna fojtani!

– Az a kép ott van, és ott is fog maradni! Na nyomás, kifelé innen!

Elment. Félóra múlva meg visszajött. Nem esett több szó a képről.

Csak most, ugye, ez olyan dolog: ha majd megnősülök, mégiscsak le kell venni onnan azt a képet. Mer hát a régi feleségem képe alatt feküd-jünk le, ott éljek házaseletet?! Hát ugye, egy képtelenség elgondolni is! Hát hogy esne az egy nőnek, egy feleségnek? Hogy ő szeret engem, én is őt, és én meg még mindig a régire gondolok közbe! Szóval, hogyha megnősülök, ezt a képet csak le kell venni, el kell zárni valahova, eldugni, meg leszokni a gondolatról is, hogy hogyan simogatott meg a régi feleségem, hogyan csókolt...

Csak ez meg nem megy. Hát, nyolc évig szerettem, meg szeretem most is! Nem tudom levenni azt a képet! És ezér nem tudok lépni! Hát ahhoz, hogy én újra megnősüljek, ahhoz még JOBBAN meg kell szeretnem valakit, mint ahogy a feleségemet szerettem!

De hát akkor meg? Hát így éljek?!

Volt itt a múltkor is olyan tömegnyomor, hogy csuda. Öt nő, egyszerre! Éppen fizetés volt, bevásároltam, kaját, cukrot, konzerveket, zsírt, két üveg konyakot, cseresznyét is, hogy legyen, ha valaki jön, hát tudjak reprezentálni – amikor összeakadtam velük. A kocsmába. Öt szakadék! A suska a zsebembe, hát ugye...

– Na, mit iszol?

Hát, ő egy Napóleont.

-- Napóleont? Jó! – kértem neki Napóleont. Meg mind az ötnek!

Szóval: menekültek. Állami gondozottak, öt csaj, mind kiskorú, megszöktek, nincs hova menjenek, fillérjük sincs. Én meg hát nagyon emlékszek még a nyomorra, mer én is voltam benne. Nagyon tudom, mi az, mikor az ember éhes! Elvittem őket haza. Mind az ötöt.

Itt voltak két napig. De mindent fölettek. A két kiló zsír úgy eltűnt, mint a kámfor, a cukorból egy kristályszem nem maradt, megették azok még a babérlevelet is! A konyakból – finom konyakot vettem – egy kor-

tyot én nem ittam, mind elment! Itt maradtak, amíg a festett mintát is le nem ették a falról.

Őt csaj, őt szakadék. Tele volt velük ez a pici szoba. Nem nyúltam egyikhez se. Hát mit csináljak velük? Kimentem inkább a vécébe, elintéztem magammal a dolgomat.

Harmadik nap elmentek, továbbáltak. Nem maradt egy húszasom se a fizetésből. Maradtam megint egyedül. Hát nagyon kibaszta magammal, kétségbe voltam esve! Valahogy úgy voltam: ezér most meg kell bűnhődni! Üresen van a szenespincém, mer olajjal fűtök, nem veszek szenet; kis fülke, lécajtóval; oda behúztam egy deszkapriccsot, rá takarónak egy rossz kabátot, bevittem magammal egy literes üveg vizet, egy gyertyacsonkot – magamra lakoltam az ajtót. Ott kuksoltam negyvennyolc órát. Se kaja, se pia, se cigi, semmi – ott ültem két napig a sötétbe, hallgattam a patkányokat, lökdöstem le őket a priccsről. Muszáj volt elbújniom! Annyira haragudtam magamra!

Van úgy néha az ember, hogy egyedül akar lenni, nem jó, hogyha szólnak hozzám, rossz, hogy van valaki a közelemben. De általában inkább az a baj, hogy nincsen senki. A munkába egész nap emberekkel vagyok – sokszor nem is jó, zavar, utálok –, akkor kijövök, hazajövök – itthon meg mi van? Semmi. Csak ülök, egyik fotelból a másikba – ha három fotelom lenne, a hármát váltogatnám. Ülök – mit csináljak? Beszéljek a falnak? Mint a hülyegyerekek a Hárshegyen? Már az egy ünnep, ha valaki rám nyitja az ajtót! Előfordult, hogy egy munkatársam berúgott, és nem mert hazamenni. – Gyere – mondom neki –, aludj nálam! – Jött, itt aludt. Már az is jólesett! Hogy mégis van itt valaki, alszik, de hallom a szuszogását, átfordul a másik oldalára, él. . .

Egyedül lenni, egyedül élni – az nagyon rossz. Pokol! Hát ezér iszok! Nem bírom itthon – állok fel, megyek a kocsmába! Hát egyszerű ez: TÁRSRA van szükségem! Hát mindenkinek társra van szüksége! És mindenkinek van társa, valakije, akivel együtt van, anyja vagy felesége, szeretője, mindegy, csak egy ember legyen mellette, TÁRS! Hát egyszerű ez! Amilyen egyszerű én magam is vagyok! Mer egyszerű ember vagyok: csak BOLDOG akarok lenni, semmi más! Mindig csak erre az egyre vágytam! Már mikor megismerkedtem a feleségemmel, meg már azelőtt is, mindig, mióta a szememet kinyitottam! Egy kis nyugodt életet szeretnék, azt, hogy szépen dolgozzak, legyen egy feleségem, várjon haza, amikor hazamegyek a munkából, egy tányér levest elem tegyen, meg odajöjjön a gyerekem, és azt mondja nekem, hogy „édesapa”! Hát csak ennyit!

Sok ez?! Sok: a **BOLDOGSÁG!** De mindenki erre vágyik! Meg mindenki erre is születik! Mer nem arra születünk, hogy rablók legyünk, vagy iszákosak, nyomorultak, öngyilkosok! A boldogságra születünk! Hát ezér keresem én is. Mer állandóan csak ezt keresem. A **TÁRSAT,** meg a **BOLDOGSÁGOT!**

ALLOK A KOCSMABA, piálok. Ez most cseresznye, egy fél cseresznye. Ebbe a kocsmába ez az első még. Viszont ma este ez már a negyedik kocsmá.

Nem dicsekvésből mondom, mer nem lehetek büszke rá, de annyi pálinkát iszok, mint más vizet. Egy liter, másfél liter egy este simán lemegy. És ez sok. Nagyon sok, elismerem. Pénzbe is sok, nagyon sokba kerül. Ezér kell a kocsmá. Mer elmegyek néha jó helyre is, szépen fölöltözve – de a kocsmába öthúszér kapom meg a fél cseresznyét, ha viszont bemegyek érte egy presszóba, fizetek tizenkettőt, vagy többet is. Hát nagy különbség! Ha megiszok egy liter pálinkát, az húsz féldeci, tizenkét forintjával az rengeteg pénz! Kétszáznegyven forint! Kocsmába meg ugyanazt megiszom százér. Ezért járok kocsmába.

Itt lakok a hatodik kerületbe, hát itt minden sarkon van egy kocsmá. Ha kijöttem a gyárból, elindulok. Nem szeretek kocsmába tartózkodni, utálok a kocsmát – úgyhogy nem sokáig álldogálok. Bemegyek, ha van ismerős, köszönök, lehajtom a féldecimet, öt percet várok, megyek. Megyek a másikba! Körbemegyek. Jól megszívom magam – akkor hazamegyek, lefekszek. Úgy aztán már nem sokat gondolkozok – alszok.

Csak töményt iszok, nem szeretem a sört. Nincs türelmem hozzá! Ha megiszok két korsó sört, az egy liter! Attól kimegyek kétszer pisilni! Arra meg kinek van cénája, hogy percnként szaladgáljon? Ha egy liter pálinkát megiszok, attól is kétszer pisilek – de viszont akkor avval rendbe is vagyok.

Csak viszont a máj nem bírja a töményt, a máj kikészül. Utánaérdeklődtem ennek, megmondta az orvos: ilyen iramot fél évig lehet bírni. A Vasember meg már két éve csinálja! Még most megy. Sőt! Azelőtt én beteges voltam, gyomorfekélyem volt, meg egyebek; ahogy a feleségem elment, átmentem púpútevébe, piálni kezdtem – azóta semmi baj. Ennyi meló meg annyi pia – van, aki összerogyna egy hónap alatt. A Vasember bírja! No persze, tudom: még talán egy évig csinálhatom, legföljebb egy évig. De minck hágnám abba? Mit csináljak helyette? Gondolkozzak?! Elég volt, hát fölöttem magam megin, ha gondolkozok! Kezdem el félrerakni

a pénzt? Minek? Mikor a feleségem elment, százezer forintot vitt magával! Most kezdjem előlről, hogy megint elvigye egy másik? Ha a kutya valamit nem jól csinál, odavágnak neki, akkor még esetleg egyszer megcsinálja, de harmadszor már nem. Pedig az egy állat, egy értelmetlen állat. Az ember különb az állatnál. Én ember vagyok, eszem van, nekem ha egyszer odavágnak, másodszor ugyanúgy már nemigen lépek! Hülyeség. Inkább iszok! Bűnnek nem érzem! Okom meg van rá!

Jár ide egy ember, alkoholista. Sokszor látom, szőrös, koszos, koraöreg ember, lehet, hogy csak negyvenéves, de néha száznak is kinéz. Elég sokba jön nekem, mer havi két-háromszáz forintom mindig elmegy rá: semmi közöm hozzá, de sajnálom, mer olyan szerencsétlen, hát hozok ki neki italt, vagy adok neki pénzt, egy tízest vagy húszast –

– Igyál – mondom neki –, igyál valamit, vagy egyél, ha éhes vagy!

Szóval, nem hogy letarhál, mer én adok neki, magamtól, mer sajnálom! Hát – alkoholista. De biztos megvan rá az oka! Mer ok nélkül semmi sincs. Én azt nem tudhatom, hogy pont ennek mér kell inni, de valami oka biztos van! Hát nem úgy jött a világra, pohárral a kezébe! Valami biztos a kezébe adta! Ki tudja, mit tettek neki, hogy bántak vele! Vagy ugyanilyen dolog: az a nő, aki kurva lesz – hát az se annak született! Annak is volt egy története, ami odavitte! Apám intézetbe nevelő, állami otthonba. Piszok rossz gyerekek vannak ott – de mindnek van valami oka rá, hogy ilyen legyen! Az apja iszik, az anyja kurva, elválnak – a gyerek megy intézetbe, ilyen lesz. Na, így megy tovább a világ! Szóval: mindennek megvan az oka!

Na, igyunk. Én bírom! A munkát is, a piát is! El is neveztem magam Vasembernek.

Onnan jött ez, hogy olvastam még valamikor az Én Újságomba – egy régi hetilap volt ez, gyerekek részire, megvan a nővéremnek is, szépen be-kötve –, olvastam ezt a folytatásos regényt, a *Vasember*-t. Pósa Lajos írta át az ifjúság számára valakinek a rendes regényéből, a szerző engedélyével, és az Árvízi Hajósról szolt, Wesselényi Miklósról. Hát ezt a folytatásos regényt én csudára szerettem! A Veselényi Miklóssal máshol is találkoztam már, sok regény szól róla, volt a Fülesbe is egy képregény a történetéről – na, különben is imádom a képregényeket, el van téve nekem minden Füles, tizennyolc éve gyűjtöm, lassan már egy mázsa, nem férek tőle a szobába –, Kocsmáros rajzolta, aki nemrég halt meg, nagyon jól sikerült rajzok voltak. Szóval, ugye, egy HATALMAS ember, mint a bika, és mindent kibír. Birkózik a jeges árvízzel, minden – nohát, ugye a Vasember,

ahogy a Pósa Lajos nevezte. Hát én hatalmas nem vagyok, mer hosszú vagyok, de vékony inkább – de amúgy én is ilyen Vasember vagyok, mer mindent kibírok. Annyi munkát, mint három másik erős ember. Annyi piát, hogy mindenki más földobta volna már a talpát, hát a máj fél évnél tovább nem bírhatja ezt – az enyém meg bírja. Ott van az a pincelakás, csupa salétrom a fala, azt mondják a házba, hogy fél évig szokás benne kibírni – én már lassan másfél éve bírom. Itthagytott a feleségem, ötször lettem öngyilkos – élek! Szóval, van valamicske rokonság köztünk, mer nem fog rajtam semmi! Vasember vagyok!

Két éve lesz lassan, hogy a feleségem elment. Egy hónap múlva lesz két éve! Sok minden volt azóta. Sok minden, mer nem vonultam kolostorba – hát nem, mer tizennégy nőt fogyasztottam azóta, tizennégy nőt a két év alatt. De sok köszönet nincs az egészbe. Mer csak ráfázok! Mer én szeretek. Mer én nagyon tudok szeretni! De mindig, ez mindig bejön! Pedig már nagyon vigyázok, hogy ne szeressem, mert már félek! – hiába. Megszeretem – aztán elmegy. Én meg belebetegszek.

Nem szabadna szeretni. Mer ha az ember szeret valakit, akkor elvárná azt is, hogy cserébe is szeretetet kapjon. Hát *fifti-fifti*, nem? És ez az, ami nincs. Pedig mást én nem is várok, énnekem semmi más igényem nincsen! Soha semmi mást én nem kérek! Csak hogy SZERESSEN ő is! A többi nem érdekes! De hát, úgy látszik, ez is túl sok. Szóval, túl igényes vagyok! Nem kéne szeretni, csak úgy, hogy na, egy estére, hogy na, tartsa szét a lábát – és kész! De mit csináljak? Ebbe nem tudok parancsolni magamnak. Ez nem olyan, mint mikor föl akarok állni – fölállok, le akarok ülni – leülök –, a szívnek nem lehet parancsolni! Én szeretek!! De ugyanazt nem kapom meg attól a másiktól. És elmegy. Én meg nem tudok felejtetni. És beleBETEGSZEK!

Volt egy lány, Klárinak hívták. Tizenhat éves volt, én meg húsz vagy huszonkettő, még nőtlen. Udvaroltam neki, és – hát le akartam feküdni vele. Ő meg nem akarta – hát kislány volt még. De nekem nagyon rossz volt ez, haragudtam rá, és azt mondtam neki:

– Kicsi vagy te még, nőjél meg, aztán majd szóljál! – és otthagytam.

Ő meg elérte – és várt. Engem várt, nem ment férjhez! Tíz évig várt rám! Ott lakott, ahol a nagymamám, Békésen. Várt előbb két évet, akkor elment a nagymamámhoz. Úgy tudta meg, hogy én megnősültem.

– Hát megnősült a Feri – azt mondja neki a nagymamám –, nem tudtad?

– Megnősült? – mondja a Klári. – Na, nem baj – aszondja –, el is válhat az még!

És várt tovább, még nyóc évet!

Amikor elment a feleségem, utána megkerestem a Klárit. És összejöttünk. Hogy volt ez? Nem is tudom: nem is voltam ESZEMNÉL akkor, annyira fáj a feleségem – és közbe meg nagyon tudtam szeretni a Klárit. Ő volt az első azután, hogy elment a feleségem.

Három vagy négy hónapig jártunk együtt. Akkor terhes lett tőlem. Én nem bántam – hát akartam én mindig a gyereket, hát az volt nekem a mániám! De akkor jött egy olyan, hogy mentem Lengyelországba jutalomútra. Indulás előtti este megmondtam neki, hogy amíg meg nem jövök, ne csináljon semmit, maradjon veszteg, majd utána beszélgetünk. Két hétre rá megjöttem – már nem volt terhes. Közbe elment kaparáásra.

Haragudtam meg fájtn nagyon, veszekedtem vele – hát mér kellett?! mér nem várt?! – kiabáltam rá – így maradtunk el. Írtam neki azután – nem is válaszolt. Mérnök lett azóta – de hát ez nem lenne akadály, én szerettem, nagyon szerettem, feleségül akartam venni! Mit csináljak . . .

Volt utána a Vera. Fél évig voltunk együtt, félig-meddig nálam is lakott – na, nem lakott éppen ott, de mindig ott volt. Szerettem, nagyon is szerettem, fél év után már annyira voltam vele, hogy hát elveszem feleségül, pedig nem voltunk egymáshoz való: én vagyok százkilencven centi, hetvenöt kiló, ő volt százötven centi, negyven kiló. Szóval, nem tudtam megjelenni vele sehol, hát a köldökömig ért, hát zsebbe vigyem? De amúgy jó volt minden, nagyon jó. Pedig rossz életű lány volt, nagyon. Azt mondják, szeretőt pofátlanság megcsalni – nahát, ő aztán sokkal, de sokkal megtette, kollégámmal, haverommal, majdnem barátommal is, mindenkivel. Rosszul esett, marakodtunk is sokat, de ez olyan „ha megversz is, imádlak én” dolog volt, mer közbe meg nagyon jó is volt, mer senki nem volt olyan az ágyba velem, mint az a lány! És a szerelem vak. Fúvel-fával megcsalt – én meg szerettem, feleségül akartam venni!

Nohát, ő sincsen már, vége. Egyszer valamin összeszólkóztunk, leribancoztam, ő meg adott egy pofont. Én meg megütöttem, adtam neki én is kettőt. De nagyon nagyot. Én nem bírom elviselni, ha ütnek! Pláne ha az arcomat megütik! Úgyhogy még ha beledöglök, akkor is visszaütök, mer úgy fölindulok, hogy nem számít olyankor semmi! Ugye, edződök a munkába, erős vagyok, én olyan pofont tudok adni, hogy rettenetes! Nem verekedtem én akkor, csak két pofont adtam, de – szóval, eltört a

karja neki. Úgyhogy, szóval, igazi pofon lehetett. Kék volt a feje utána egy hónapig. Vége is lett a dolognak evvel.

Aztán hát volt még sok – nem sorolom föl mindet. De én már mindig előre féltem! Hogy megszeretem, aztán elmegy. Mer elmegy! Hát ilyen dolgok, ugye: húszéves lány meg tizennyolc éves lány – én meg vagyok harminchárom. Már előre rettegtem, mer tudtam, hogy az a tizenhárom év, ami köztünk van, az sok. A tizenöt meg pláne rengeteg! Hát biztos, hogy ott fog hagyni! Mer nem valók vagyunk egymáshoz, már a kor miatt se. Most, ugye, mit tudjak én beszélni övele? Hát az a tizennyolc éves lány, mit tudhat az még? Szóval, egy erőltetett dolog ez, mint mikor egy professzor beszélget egy paraszttal. Az én világom más már, mint egy tizennyolc évesé! Mintha ő egy négyéves gyerekkel beszélgetne, olyan ez! Szóval hát, megérti az ember: hiába tetszik nekem, hiába szép énnem az ő fiatalága - mi csak az ágyban találkozhatunk. Az meg, ugye, kevés. Énnem kevés.

Na, ígyünk.

Én csak aludni járok haza. Felkelek fél ötkor, bemegyek hatra, ott vagyok este hatig. Mikor kilépek, fél hét, sokszor hét óra már. Fél hétről, mondjuk, fél kilencig van két órahosszám rá, hogy ígyak. Akkor aztán iszok! Nem soká, mondjuk, fél kilencig, kilencig, mer le is kell feküdni valamikor, hogy pihenjek, hogy holnap megin dolgozni tudjak. És ez így megy hónapok óta, meg évek óta már!

Nem jól van ez így.

Dolgozok tizenkét órát. Az ÉLETEMET ott töltöm a satupad mellett! Nem KELL nekem ennyit dolgozni, nem KÖTELEZŐ! Csak hát, a munkáér adják a suskát. A korpát. A pénzt! Az meg kell. Mer azér lehet megvásárolni mindent. MAJD NEM mindent!

Mer nem mindent, azér mégse mindent. Mer szerelmet nem lehet pénzér vásárolni. BOLDOGSÁGOT nem kapok pénzér!

Mer ha egy nőnek pénzt adok, megkérhetem, hogy mondja: „Szeretlek, szerelmes vagyok beléd!” Mondja ő! Ha elég pénzt adok neki, tízszer is elmondja! Csak sajnos én nem hiszem el neki. Nem tudom becsapni magamat, mer csalhatatlan vagyok ebbe. Látok az ujjhegyemmel!

Szóval, mégse stimmel itt valami! Szóval, mégis hiába dolgozok?

Amikor a feleségem. . .

Már utálok, hogy mindig csak „a feleségem”, „a feleségem”, „a feleségem”! Hogy örökké csak. . .

Szóval - mit akartam?

Nyolc évig, amíg együtt voltunk, én minden hétköznap telefonáltam neki. Mer túl hosszú volt a nap – reggel elváltunk, délelőtt vagy ebéd után már hiányzott, nem bírtam estig, fölhívtam. Minden áldott nap! Csak leg-alább ennyit:

– Hogy vagy? Jól? Hm? – kész. De minden áldott nap!

Minden áldott este úgy feküdtünk le, hogy átöleltük egymást, úgy aludtunk el. Nem is tudtunk volna elaludni másképp! Még mikor kicsi gyerek voltam, láttam otthon: apám hanyatt feküdt, anyám meg a vállára tette a fejét, úgy aludtak. Nahát, ugyanígy csináltuk mi is! Ide a vállamra a fejét, „az ő kicsi helyére”, így mondta: lefeküdtem, és akkor – „jöhetek az én kicsi helyemre?”

– Jöhetek az én kicsi helyemre? – aszondja még az utolsó este is! Odafe-küdt a vállamra, átöleltük egymást, úgy aludtunk!

Reggel: hogy ő délután elmegy orvoshoz. Mer taknyos, náthás, fáj a fe-je – tényleg beteg volt. Jó, persze, menjél! Elment. Orvoshoz! Többet nem láttam. Csak a tárgyaláskor.

Én aszittem, beleŐRÜLÖK! Hát eszem ÁGÁBA se volt, hogy ott-hagy! Még előtte egy hónappal, egy ilyen baráti összejövetelem – többen mesélték utána –, valahogy szóba jött, és azt mondta: ő ki se bírná, ha én elhagynám őt, ő belePUSZTUINA! És akkor, egy hónap múlva...

Utána én nem tudtam enni. Két hétig SEMMIT nem ettem, egy falatot se! Mer ha ettem egy falat kenyeret – én akartam volna! –, akkor kettőt ki-hánytam. Képtelen voltam – mer mindig együtt szoktunk enni! Egy po-hár vizet nem tudtam meginni, már ki voltam száradva teljesen, olyan vol-tam, mint a gumi! Nyócvan kilóról lefogytam hatvankettőre, a lábam, mint a léc, csak a térdkalácsom maradt belőle! Tisztára meg voltam zava-rodva. Ötször próbáltam öngyilkosságot, akkor ideggyógyászat, ideg-gondozó, minden – aaj... .

Aztán nagy sokára írt, hogy el akar válni. Hát mit csináljak? Ha egyszer azt mondja: „El akarok válni!” Mondjam azt, hogy én nem válok? Hát at-tól már nem fog visszajönni, nem fog újra megszeretni engem! Hát per-sze, jó, váljunk el akkor. Hát, ha így látod jónak, akkor váljunk el. Mit mondjak? Elváltunk. Törvényesen elváltunk.

Úgy szerettük egymást, mint két gyerek. Hát hogy lett ennek vége? Fo-galmam sincs. Mer énbennem mai napig se lett vége! Ha előjön ez a dal-lam – pedig sokszor előjön, a rádióba is elég sűrűn játsszák –, hogy „vár-lak minden éjjel, várlak minden reggel, várlak mindenemmel” – én most is sírva fakadok. Mer így várom én most is! Két éve már! Hát egy héten hat-

szor álmodok veled! Várom! Pedig tudom, hogy nem fog már jönni. Az életbe nem fog jönni már! Hát ismerem! Mer büszke. Roppant büszke! Hát ezért is szerettem úgy! Tudom jól: ha kiBELEZIK, akkor se lehet rávenni, hogy visszajöjjön már! Ha egyszer ő elment! Mégis várom. A legnyomorultabb ember vagyok a világon! Most már lassan hárommilliárd ember él a Földön, hát nem sokat számít egy; kis porszem vagyok ennyi közt – de az én fájdalomom a legnagyobb! Mind közt a legnagyobb!

A feleségem volt. Szeretóm volt. Barátom volt. Anyám, lányom volt, mindenem volt! Mindent elvesztettem veled. Már nem is feleségem. Elment orvoshoz. Két éve. Nincs. Elvesztettem a feleségemet. A barátomat. A szeretőmet. Az égvilágon mindent elvesztettem.

Én katolikus voltam. A fél életemen keresztül szolgáltam az Istent. Szolgáltam, mer minden héten ott voltam a templomba, gyóntam, áldoztam, mindenbe úgy éltem –

de akkor mér büntetett meg ennyire?! Hát érdemeltem?!

Azt mondja a Biblia, hogy Isten azt veri, akit szeret. De hát akkor engem ne szeressen inkább! Mer mi a jó nekem abba, ha szeret, meg ver?!

Engem ne verjen! Ne szeressen, hagyja inkább, hogy boldog legyek!

Nekem ő minden volt. Nemcsak arra kellett, hogy megfőzze a kaját, kimossa a gatyámat, este megágyazzon, nemcsak egy nő volt, egy darab élő hús, nemcsak annyi, hogy este széttegye a lábát, hogy ráforduljak meg leforduljak róla – hanem FELESÉG volt. MINDEN volt nekem! És elment. Fogalmam sincs, miért tette. Hát úgy éltünk, mint a galambok! Nyolc évig! És akkor – hogy ő elmegy orvoshoz. Este jön! És sose láttam többet. Hogy ő ezt tervezte? már előre tudta? vagy akkor reggel jutott csak eszébe? – nem tudom. Engem egyik pillanatról a másikra ért. És sose fogom megtudni, mér tette. Nem is kérdeztem, hát utólag már mit beszéljünk erről! Hogy „ez nem volt jó”, meg „az nem volt jó” – mire való ez? Meg úgyis hazugság volna az egész, mer jó volt! Hát jó volt minden! De visszacsinalni úgyse lehet már semmit, hiába faggatnám. Nem is érdeklődtem másoktól se, nem akartam, hogy azt gondolják: futok utána, vagy mit tudom én. Inkább öngyilkos lettem. Ötször! Kimostak. Meg megtaláltak a szomszédok. Meg kiesett a falból a szög, mer rosszul vertem be! Meg nem működött a hurok! Mer olyan részeg voltam, hogy nem tudtam megkötni! Szóval, nem ment. Még ahhoz sincsen jogom, hogy meghaljak! Most már kénytelen vagyok élni. Akkor viszont iszok! Amíg veled voltam, azt mondták, hogy iszok. Pedig mi volt az? A munkából hazafelé megittam egy korsó sört, kettőt. Hát az ivás? MOST ISZOK! Most, ha

mondják, igazuk van! Mer most nem is akarok nem inni. Minden este végigjárom a kocsmákat, jól beiszok, akkor hazamegyek, előveszem azt a pár emléket, ami maradt – van egy hajtincse, meg van egy kislányruha, amit a nővérem varrt az ő szoknyájából, meg egy pár cipője is maradt nálam, ilyesmik – nézegetem őket, ülök, gondolkozok. . .

Nekem ez a nő – az életem. Ez nekem egy örök szerelem! Mer nem tud olyat tenni, amivel széjjelrombolná énbennem az oltárt! Ezt a szerelmet ő énbennem csak erősíteni tudja már! Most május elsején a fölvonuláson találkoztam egy régi ismerőssel, a feleségemnek kollégájával, és beszélgettünk ott egy pár szót. És mondja, hogy férjhez ment a feleségem. Ott tudtam meg. Hát egy tördőfés, ugye. Hogy férjhez ment! Hogy valakit így szeretek, és akkor megtudom, hogy férjhez ment! Nem tudtam mit szólni rá. Utána végigjártam a kocsmákat, ittam, jól bevakszoltam. És közbe úgy figyeltem magamat: na, most mi van? most ettől akkor már nem szeretem annyira? – Hát nem a fenét! Csak még jobban szeretem, ettől is csak még jobban! Szóval, ez egy olyan szerelem, ami nem múlik el soha!

Túlságosan szerettem, meg még most is túlságosan szeretem. Sokszor elgondolom: egy normális ember megölte volna! MEGÖLTE VOLNA! Ha előbb nem, hát ott a tárgyaláson meg kellett volna ölnöm! Le kellett volna mérsárolnom, amikor ott fölállt, és azt mondta, hogy ő el akar válni! Lassan két éve ennek is – tizenhárom év múlva szabadulnék, és minden rendbe lenne! Így meg még húsz év múlva is, ötven év múlva is, száz év múlva is kínlódni fogok!

Igyunk.

Nem jó élet ez így, nem jó. Én is tudom, hogy nem jó, de elfelejtkezni se tudnék róla, mer mindig a tudomásomra hozzák, hogy nem jól élek. Hát tudom, jó, én is tudom! Hogy ez egy lejtő, amin én vagyok.

Mondják erre, hogy a lejtőn is meg lehet állni. Meg bizony! Az alján. Ott igen. Egyetlen ember van, aki meg tudna állítani a közepén is, vagy hát, ahol most vagyok. A feleségem. A volt feleségem. Aki már tudom, hogy nem állít meg. Úgyhogy – akkor hagyom. Hadd guruljon!

UTÓSZÓ

A szociográfia magatartása

Kötetünk, a *Folyamatos jelen* a fiatalabb évfjártató – legalábbis az itt közölt írások első megjelenésének idején fiatal – szerzők kötete. Azt szeretttük volna megmutatni, hogy ez a műfaj, a szociográfia, amely a magyar irodalom és társadalomtudomány jellegzetes hagyománya, nem marad művelők, követők, esetleg megújítók nélkül. Fontos, hogy ne maradjon, mert a szociográfiai irodalmat továbbra is a valóság olyan megismerési lehetőségének tartjuk, amelyet nem helyettesíthet és nem szoríthat ki más műfaj.

(*Szociográfus nemzedék? I.*) Fiatal szociográfus nemzedék tulajdonképpen nincs. Kikből is szerveződhetne? (Szerzőink közül nem is egy akad, akinek itt közölt írása az egyetlen ebben a műfajban.)

Hiszen szociográfusi állás nem létezik, fix fizetésről álmodni sem lehet – mosolygok, hogyan is juthatott az eszembe! Szociográfia-írásból sem lehet megélni, hiszen a lapoknak, folyóiratoknak, kiadóknak nem állandó szükséglete ez a műfaj. Vannak a megismerésnek olyan intézményesített formái, mint a novella, a vers vagy a tanulmány és az újságcikk például, amelyekre állandóan szükség van – objektiválódtak, nem szüntethetők meg. A szociográfia kevésbé objektiválódott, ha úgy tetszik, meg is szüntethető – amire nem is olyan régen már példa is volt (az ötvenes években).

Alkalom – fölkérés, ösztöndíj, véletlen témára találás, a kutatás vagy az újságírás hozadékaként mellékesen halmozódó tényanyag szüli a szociográfust. Kivételes a személyes elszánás, elhivatottság. Alkalmi szerzők műfaja tehát. Kikből lesznek az alkalmi szerzők?

A hetvenes években az írói szociográfiát már nemcsak a szépírók művelik, hanem a társadalomtudományok kutatói és újságírók is. Inkább elkülönülnek egymástól – hivatások, szakmák, foglalkozások szerint –, mint-

sem nemzedékké szerveződjenek. Kötetünkben közöltünk írást pedagógustól, újságírótól, mérnök-közgazdásztól, műfordítótól, szociológustól, írótól, szociálpszichológustól, jogásztól, segédlelkésztől, technikustól. Az általános gyakorlat szerint főleg írók és szociológusok szánják rá magukat, hogy alkalmanként szociográfiát is írjanak. Fő foglalkozásuk, hivatásuk tehát nem a szociográfus-íróság. (Ha néhány szerzőnkél így van is, ők sem tekinthetők hivatásos szociográfusoknak, mert eddig - egyetlen kivétellel - még keveset publikáltak ebben a műfajban.)

Lapok, folyóiratok, kiadók egy alkalmi, intézményesítetlen műfajt ritkán igényelnek tehát. A rendszeresen publikáló néhány szociográfus-író meg is tölti a folyóiratok erre szánt kevéske lapjait. Ugyanakkor szerkesztők hangoztatják unos-untig: kevés a szociográfia. Az ellentmondás látszólagos, ugyanakkor szükségszerű. Ha szociográfusi állás, hivatás nem intézményesült, ha a rendszeres közlésnek nem adatik tér, akkor, mikor adódna - mondjuk így: kampányszerűen - természetesen nincs mit közölni. Ezért, hogy legyen, fölkérnek, „íratnak”, de meggyőződésem, hogy szociográfiát ugyanúgy nem lehet íratni, mint verset. Ilyenkor születnek a dilettantizmus és a semmit sem akarás példái. A fölkérés idejére szociográfussá vedlett szerzők kiszorítják a fölkérés nélkül is jelentkezőket. De hát nem azért kellett fölkérni, mert nem akadt jelentkező? Fogas kérdés: *circulus vitiosus*. A kiadók gyakorlatában a kérdés még fogasabb: szociográfiát több kiadó is megjelentet, hogy „valóságfeltáró” terveiket biztosan teljesíthessék, szerzőt keresnek, témát „adnak” (a *Magyarország felfedezése* sorozatban éppen fordított a gyakorlat). Azok a leendő szerzők részesülnek előnyben, akiknek mindegy a téma, s mindegy, mit kívánnak tőlük, egy könyv megjelenése érdekében mindent vállalnak, mindent megtesznek. Az sem baj, ha végül csak riport-könyvecske születik - az is a „valóságfeltárás” penzumának teljesítése - olyan cikkekkel, amilyeneket az olvasó a napi újságban is egy természetes mozdulattal szokott átlapozni. Némely kiadó örül, ha szerzőt talál, mert a szerzők tudják: anyagot kell gyűjteni, ki kell menni a „terepre”, mindez idő- és munkajényes, alacsony a „termelékenység”, nem éri meg. Akinek pedig megérné, mert mindenáron hivatásának szeretné tekinteni a szociografizálást, az már esetleg nem jut kiadói szerződéshez. *Circulus vitiosus?*

Szerkesztőségek, kiadók félnek is a szociográfiától, igyekeznek tehát *félreérthetetlen* írásokat közölni - ezért is sok a „házi” avatott szerző, a fölkérés -, mert a *félreérthető* szociográfus körül nyugtalanító, idegesítő a légkör. Gyakran már az anyaggyűjtés szakaszában, még sűrűbben a

megjelentetés körül. Sok a kérés, kíváncsi, az idegekre menő huzavona, a kulisszák mögötti diplomáciai tárgyalás. Mert a nyílt vita – főleg mostanában – ritka, mint a fehér holló, annál több a nyilvánosság kizárásával folyó gyözködés.

A szociográfust nehéz megvédeni. Mert nem védi, mint az újságíró például, akkora hatalom, mint a tömegtájékoztatás szervezeteié. S mert nem védi a tudományos vagy a művészi elvonatkoztatás lehetősége sem.

És – tehát – a *nemzedékekhez tartozás tudata sem* erősíti, segíti vállalkozásaiban.

Azt hiszem, hogy igazi szociográfus nemzedék – először és utoljára – a magyar irodalmi szociográfiával született: a harmincas években, amikor mozgalmakhoz kötődhetett. Az ellenzéki falukutatók, a kormánypárti „ellenfalukutatók” vagy a szintén ellenzéki – és sokkal kisebb hatású – nagyvároskutatók mozgalmaihoz.

Egy nemzedék azonban műveiben létezik, *érvényes* alkotásaiban, s amelyik ilyet nem tud létrehozni, hiába kötődik politikai-ideológiai mozgalomhoz, legfeljebb maffiás érdekszövetséget produkálhat. Mozgalmat érvényes szociográfiai művekkel is a falukutató népi írók teremtettek. (*Puszták népe, Futóbohók, Cifra nyomorúság, Viharsarok, Az Alföld parasztsága, A legnagyobb magyar falu* stb.) A művek érvényessége az igazsághoz és a minőséghez kapcsolódik. Ezekben az írásokban a korabeli valóság kendőzetlen föltárása – az igazság – párosult egy új műforma fölfedezésével – a minőséggel. Hogy mennyire így van – vagyis hogy a valóság kendőzetlen föltárásával egy új műforma fölfedezése párosult –, azt cáfolhatatlanul bizonyítja, hogy az irodalmi és az olvasói közvélemény íróknak fogadta el a *csak* szociográfiával jelentkező fiatal szerzőket (Erdei Ferenc, Kovács Imre, Szabó Zoltán), akik soha nem írtak regényt vagy novellát, vagy akik írtak is, az írói rangot először szociográfiával vívták ki maguknak (Féja Géza, Boldizsár Iván).

A kormánypárti „ellenfalukutatók” közül néhányat csak a perc avatott íróvá; érvénytelen műveikkel együtt régen elfelejtettük íróvá üttetésüket. A két szemben álló mozgalom ugyanis a szociográfia két típusát termelte ki: az érvényeset – ezt nevezhetem *föltárónak*, és az érvénytelent, azt, amelyik *mintha* szociográfia lenne.

(A „*mintha*” szociográfiáról) Mi jellemző a „*mintha*” szociográfiára? A kritikátlan magatartás azzal a jelenséggel szemben, amiről beszél – de kritikátlansága általánosabb, áthatja szemléletét, illetve mivel a kritikátlanság nem divat, álkritikus. Továbbá készen kapott sztereotípiákat sorakoztat föl, mert nem képes közhelyes igazságoktól szabadulni; óvakodik attól, hogy tényeket apologetikus és didaktikus szemléletétől idegen adatok, tények, dokumentumok segítségével fedezzen föl – nem hiteles tehát. Attól pedig végképp irtózik, hogy dokumentumokkal jellemezzon, mert úgy érzi, hogy manipulatív beavatkozás *nélkül* bizonyos dokumentumelemek (tények, adatok, iratok, okmányok, vélemények, jegyzőkönyvek, hivatalos határozatok, vizsgálati eredmények, életpályák, esetek, konfliktushelyzetek) kritikátlanságát veszélyeztetik – pedig a szociográfia dokumentális műfaj lenne. Ez a szemlélet a valóságot hamisítja meg. Mindezt azzal a közhelyes és avított „alkotói” ideológiával szentesítik, miszerint az író *mindenáron* avatkozzon be, tehát kommentáljon, véleményével bírálja fölül a tényeket, röviden: „tegye helyére” a valóságot.

A társadalmi valóság állandóan változik, ezt érzékenyen tükrözi az irodalom tartalmi és formai értelemben egyaránt, például azzal is, hogy megizmosodott a tényirodalom. Ez a nonfiction bizonyította be éppen, hogy a tények már magukban kommentálhatják, véleményezhetik a valóságot, amely így – ennek, egy más szemléletű „alkotói” ideológiának a jegyében – egy új műformára találást jelenthet. A „*mintha*” szemlélet ezzel ellentétes – konzervativizmusba ragad.

Ráadásul, mivel a szociográfia tárgya közvetlenül a valóság egy-egy jelensége – s nem titok, hogy a valóság több dimenziós –, hogy igazán megismerjük, több intézményesedett tudatformát – a tudományt, a köznapi tapasztalatot, az esztétikumot – kell számba vennünk. A direkt írói kommentár például a megismerésnek csupán egyik – ebből következően sokszor nélkülözhető – formája lehet csak.

De azt sem állíthatom, hogy a „*mintha*” szemlélet kizárná az előbb felsorolt alapvető megismerési formák közül bármelyiket is. Csak az éppen uralkodó részérdekeknek megfelelően használja őket. Tudjuk, hogy az alapvető megismerési formák sem őrizhették meg autonómiájukat mindig, az egyes történelmi-társadalmi-gazdasági-ideológiai periódusokban, az uralkodó érdekek manipulációitól. A manipulatív megismerésre kárhoztatott köznapi tudat így válik *hamissá*, a tudomány *igazolórá*, az esztétikum *alesztétikumává*. A „*mintha*” szociográfia belőlük táplálkozik, a hamis megismerésen alapul.

A „mintha” szociográfia csak műfaji szándékában különbözik az *irodalmi férc*, az *iskolás társadalomtudomány* és a *közhelyes tömegtájékoztató* produkumaitól.

A „mintha” szociográfiákban általában keverednek a hamis megismerési formáknak megfelelő valóságképletek: az álesztétikum redukciója, az igazoló-tudomány dogmái és a hamis köznapi tudat sémái. Így a szerző bizonyíthatja: tudja, hogyan szokott írni egy szépíró; ismer nagy tekintélyű, megdönthetetlen tudományos tételeket; s gyakorlott abban, hogyan hozzon föl „hétköznapi” példákat, hogyan „közéletesítse” mindazt.

Zöld útja van a „mintha” szociográfiának. Így kaphat ugyanis elismert műformát az öncélú közéletiség.

Szerettük volna elkerülni, hogy „mintha” szociográfiát közöljünk kötetünkben - amely különben a szociográfiai termés túlnyomó többségét reprezentálja a megjelenés fórumain. Hogy törekvésünk sikerült-e, azt nem mi vagyunk hivatottak eldönteni. De most már éppen ideje, hogy annak a szociográfia-típusnak a magatartását jellemezzem, amelyet föltárónak nevezek.

(*A föltáró magatartás*) A föltáró valóságírodalom szemlélete kritikus, bírálja azt a jelenséget, amelyről szól, irtózik a kényelmes sztereotípiáktól, a közhelyektől megfosztott igazságot keresi; a valóságot objektív tények föltárással, dokumentálisan vizsgálja; sőt néhány írás azt a fölismerést is tükrözi, hogy a valóság dokumentumok segítségével is transzcendálható. Persze mindezt más-más módszerekkel érik el, formájukban sem hasonlítanak, s színvonaluk is különböző. De abban megegyeznek, hogy a megismerésnek azt az alapvető formáját, amelynek révén megszülettek, nem fosztják meg autonómiájától.

Mindezt sokkal részletesebben is elemezni kellene, következésképp tehát:

1. *A tartalom megtisztítása*: A föltárás feltétele a témát kitöltő tartalom megtisztítása a ráakódott manipulatív rétegektől, mint amikor régészek, antropológusok előássák az egymásra halmozódott földrétegek alól - amelyek elfedték - a leletet. Tulajdonképpen, ha egy szociográfus rájön arra, hogy választott témájához csak egy küzdelmes folyamatban juthat el valójában, amelynek során a témát öntörvényűen jellemző tények birtokába kell kerülnie, akkor fölismerette a szociografizálás lényegét: az intézmé-

nyesedett hamis megismerés elleni föllépést s ezzel együtt az autonóm megismerésre való törekvést.

A témától függően mindig mást jelent a tartalom megtisztítása. Például *a tényeknek hamis értelmezésüktől való megfosztását; a rejtőzködő jelenségek fölfedezését és tudatosítását; új összefüggések teremtését, új szemléletet; ismert magyarázatok újraértékelését; tények, jelenségek, összefüggések, magyarázatok szokatlan bemutatását.*

Megállapíthatták az olvasók azt is, hogy szerzőink témái szinte parttalanul szóródnak. De hát ez természetes, hiszen mindenki saját világában otthonos – s föltárni valamit csak akkor lehetséges, ha témánkról *előzetesen* már *áttekintésünk* volt, mindenről pedig lehetetlen. Hogy kinek milyen részjelenségekről van áttekintése, mit *értett meg* a valóság részleteiből – s ezt hogyan értette meg –, az képzettségétől, munkahelyétől, hivatásától, életpályájától függ. Végső soron *szemléletétől.*

Annak a szociográfusnak alakulhat ki föltáró szemlélete, aki képes a valóságot *egészében* felfogni és értelmezni. S aki az értelmezett „egész” szempontjából választja ki témáját, vagyis a „rész”. S aki a tartalom megtisztítását a „rész” és „egész” összefüggésének tudatában végzi el. S aki egyéniségének megmutatásával, érvényesítésével át- meg átfogja azt a folyamatot, amelyben a tények birtokába került, s azokat értelmezte, megtisztította.

A föltáró szociográfiára olyan egyéniségek találtak, akik ráuntak az újságírás paneljaira, akik olyan tények és tapasztalatok birtokába jutottak, amelyekkel szétfeszítették az iskolás szociologizálás kereteit, akik tényanyaggal szeretnék föltölteni az üres szépírói eljárásmodokat, s ezzel meg is változtatni.

A megtisztított tartalom lényegében a részjelenség föltárását jelenti, amely ezzel ellentétbe kerülhet az „egésszel”. El kell gondolkoznunk, milyen is ez az „egész”, hogy helyreállíthassuk felbomlott viszonyát a megtisztított „résszel” – tehát meg kell tisztítanunk az „egészet” is.

De hogyan történhet mindez?

2. *A szembesítő módszer:* A föltárás akarva-akaratlanul, de nem kerülheti ki, hogy állandóan ne ütköztesse, ne hasonlítsa össze a társadalomban uralkodó *elvet* és a társadalmi *gyakorlatot*. Az itt és most elvét az itt és most gyakorlatával.

A szembesítő módszer lényege az, hogy a föltáró szociográfus a valóság

által kiválasztott részletében (a témában) elemzi, milyen viszonyban van egymással a társadalmi elv és gyakorlat; továbbá, hogy a valóság egészében milyen az összefüggés közöttük; s végül, hogy a részlet és az egész dialektikájában hogyan *szembesül egymással* elv és gyakorlat.

Konkrét témában kell kiderülnie, hogy a szociográfus hova áll, a gyakorlat vagy az elv oldalára éppen – milyen „párti”. Nem azért szembesíti egymással az elvet és a gyakorlatot, hogy előzetes föltevéseit igazolja, éppen ellenkezőleg, elfogulatlanság vezet, s az az elkötelezettség, hogy adott esetben akár a gyakorlatot, akár az elvet is bírálhatja. A már hangoztatott kritikusság nem eleve elhatározásból táplálkozik, hanem a föltárás jellegéből: a manipulációellenességből és a szembesítő módszerből.

A szociográfusi gyakorlatban azonban ezek az általánosságok aligha nyomon követhetők. Ráadásul a megismerés különböző – köznapi tapasztalati, tudományos, esztétikai – formáiban más és más szociográfusi alkotói folyamatot és műformát eredményez a megtisztítás és a szembesítés.

Az említett alapvető megismerési formákat is szociografizálási módszereknek kell fölfognunk, hiszen a megtisztítást és szembesítést, attól függően, ki a szociográfus – újságírói, kutató, író –, a megismerés különböző keretei között végzi el. Lehetséges, hogy föltárásának eredménye az esztétikummal jellemezhető, vagy tudományos mértékkel, vagy társadalompolitikai érvénnyel; vagy mindhárommal; esetleg valamelyik kettővel egyszerre.

Formálódhat szociográfia a köznapi tudat megismerő tevékenységéből; táplálkozhat a tudományos gondolkodásmódból; lehet jellemezhető az esztétikummal; vagy a köznapi és a tudományos megismerés házasodásából is születhet; akadhat írás, amelyben az esztétikum a köznapi gondolkodásmóddal ötvöződik; esetleg a köznapi, a tudományos és az esztétikai megközelítés egyaránt föllelhető benne.

(De félre ne értsen senki: ezzel a fölsorolással nem értékrendet állítottam föl, semmilyen szempontból, tehát nem gondolom színvonalasabbnak azt az írást például a többinél, amelyben három megismerési forma közreműködését állapítottam meg.)

Szociográfusi módszerről beszélni azonban még ennél is sokkal konkrétabban illik. Milyen tények lehetnek a birtokában a szociográfusnak?

Személyes élmények, az, amit közvetlenül átélt, tapasztalt (*IX., Illatos út 5.*);

tájékozódása, beszélgetései – interjú, riport készítése – során megszer-

zett információk (*Az elkülönítő, Szekták a Duna–Tisza között, Julika néni iskolája*);

mélyinterjúkból, kérdőívekből származó adatok (*Budapesttől ötven kilométerre*);

statisztikák, különböző dokumentumok elemzésének eredményei (*A közelmúlt és értékelése egy magyar faluban, Tiszaladány*).

Születnek föltáró szociográfiák, amelyek az összes létező adatszerző módszert felhasználják, s amelyek csak egyetlen – önmagában minőségi különbséget ez sem eredményez.

Minőségi különbséget akkor lehet megállapítani, ha azt vizsgáljuk meg, mihez kötődik a megtisztítás és a szembesítés; amikor:

csak a *tényekhez* kötődik, az kevesebb, mintha már a *következtetésekbe* is ágyazódik; de ennél is magasabb lépcsőfok, ha már a *szemléletbe* ivódik.

A minőség szempontjából az sem közömbös, hogy milyen műformában jelenik meg a megtisztítás és szembesítés.

3. *Tényformára találás*: Csak az a szociográfia lehet azonban föltáró, amely formái szempontból is *öntörvényű* alkotás: magán viseli annak a tudatformának a bélyegét, amellyel megismerte témáját, a részjelenséget, amellyel a valóság egészét fölfogja, s amely módszereit irányítja.

A szociografikus formák tehát különbözőek lehetnek:

riport, interjú, beszélgetésmontázs (ha a köznapi tudat megismerésén alapulnak); pl. *Ki estéig úgy fárad el...*

tanulmány (ha a tudományos megismerés irányítja); pl. *A közelmúlt és értékelése egy magyar faluban*;

ténynovella (ha az esztétikummal jellemezhető); pl. *Ásamber, A 6714-es személy*;

esettanulmány (ha a tudományos és a köznapi tudat változatai ismerhetők föl benne); pl. *Sírkő Gyalog József esztergályosnak. Mert mi csak gyepetglák vagyunk*;

mélyinterjú-montázs (ha az esztétikai megismeréssel keveredik a köznapi tudat); pl. *Állami gondozottak beszélnek*;

társadalmi esszé (a tudomány és az esztétikum „összjátékából”); pl. *Budapesttől ötven kilométerre*;

dokumentummontázs (ha mindhárom tudatforma nyomát föllelhetjük benne); pl. *Az elkülönítő*.

Ha a megismerési formák és a szociografikus struktúrák nem felelnek

meg egymásnak, nem születhet föltáror szociográfia, hiszen ebben az esetben manipulatív az írói eljárás mód – a szándék ellenére sem tükrözi a műforma a tartalom megtisztítását, és a szembesítő módszer sem nyilvánulhat meg –, ezért tehetségtelen írásmű születik. S csak a formai szempontból is tehetséges szociográfia lehet föltáror – a szándék, az elkötelezettség ehhez kevés.

Mire gondolok? Például arra, ha valaki a riport struktúrájából ténynovellát szeretne előállítani; vagy ha az egyszerű beszélgetésmontázst azonosítja a mélyinterjú-montázssal; vagy ha a tanulmánystruktúrát dokumentummontázsként akarja közölni. De nem sikeresebbek azok az eljárások sem, amikor az esszé lehetőségét elpuskázva, mondjuk, esettanulmány születik, vagy amikor mélyinterjú-montázs helyett szimpla interjú. Ilyen nem öntörvényű írások csupán „míntha” szociográfiák lehetnek, mert nem találtak érvényes formára.

Pedig mindenkinek rendelkezésére állnak a már *hagyományos* szociografikus formák, amelyek egyrészt az újságírásból származnak, mint a társadalmi riport, másrészt a szépirodalomból, mint az önéletrajz; vagy a szociográfia klasszikus magyar hagyományaiból, mint a társadalomleírás, mint a tapasztalatokon-élményeken való publicisztikus meditatálás, mint az empirikus tényanyagot való tudományos meditálás.

A megváltozott társadalmi viszonyok és hagyománytalan irodalmi törekvések hatására a szociográfiában is születtek új formák, amelyeknek szociografiai struktúrákká kellett válniuk:

mert első látásra különben újságba illő formatartalmaikat nem tűri a zsurnalizmus, mint a beszélgetésmontázst;

mert a szociológiai kutatások gyakran lekerekített végeredményében ritkán tükröződnek, holott elementáris tényfölfedező erejük van, mint a mélyinterjúknak vagy az esettanulmányoknak;

mert a valóságmentes, elkoptatott szépírói technikákat közlő – „kartellhoz” kapcsolódó – csatornák nem engedik át magukon, mint a ténynovellát.

Ezeknek a formáknak szociografiai önállósodását tehát egyrészt kényszer szülte – persze a ma már hagyományosnak számítókat is, akkor, amikor még újak voltak –, másrészt egy mindig újratermelő társadalmi érzékenység és irodalmi eltökéltség.

4. *Társadalmi érzékenység, irodalmi eltökéltség.* A föltáró szociográfus számára a társadalmi érzékenység *belső* tulajdonság. Ez elsősorban *jelenségekre* érzékeny szemléletet jelent, amelyről lényegében már beszéltünk a tartalom megtisztítása és a szembesítő módszer kapcsán – ez az érzékenység szerintem a szociográfusi tehetség alapmegnyilvánulása.

De a föltáró írások többségére a *szociális* szemlélet is jellemző, amely a jelenségekre érzékenységen túl tulajdonképpen szociológiai tudatosságot példáz.

Megnyilvánulhat ez a tudatosság:

a témaválasztásban – a fontos és „kényes” témákhoz való vonzódásban;
a téma fölfogásában és földolgozásában – amelynek során még fontosabbak és még „kényesebbek” lettek;

a tényanyag lefegyverző gazdagságában, amely ráadásul tabukat nem ismerő nyíltságban jut kifejezésre;

a fogalmi pontosságban is (sokszor), amelynek lényeges hozadéka, hogy tudományos érvénnyel magyarázza ennek a szociális szemléletnek az alapját: a társadalmi szerkezet egyenlőtlenségéből következő minden rendű és rangú egyenlőtlenséget. (A fogalmi pontosság mögött társadalomtudományi képzettség, szociológiai tudás áll, amelynek érvényesülése az írói szociográfiában rendkívül nagy nyereség.)

S terjed a *dokumentális* szemlélet is, amely – magába foglalva a jelenségekre érzékenységet és a szociális tudatosságot – fölismeri, hogy a tényformára találásban a megtisztítás és a szembesítés meghatározódik, fölerősödik, és hogy így a valóság legkonkrétabb tényei is felülemelkedhetnek saját anyagukon.

Ezt a fölismerést példázza, ha a szerző rájön arra, hogy:

a valóság tényei (adatok, iratok, vallomások, vizsgálatok, esetek, dokumentumok, de elméleti fogalmak, esetleg objektiválódott tudományos, irodalmi, zsurnalisztikus fordulatok is) önmaguk saját formáiként is kezelhetők, *önálló formaelemek* is;

tehát ahogy rájuk talált, mint formatartalmakat – *talált tárgyformaként* –, úgy közli „egy az egyben” a szociográfus;

a talált tárgyakat szerepeltetheti: vagy stiláris elemként (még a számadatokat is), vagy szerkezeti elemként (persze megfelelő szöveggörnyezetbe ágyazva), vagy egyenesen velük teremthet szöveget és szerkezetet;

így, a valóság tényeit formaelemként is használva, nemcsak fogalmilag, hanem formailag is bemutathatja ezeknek a tényeknek az igazságát vagy

hamisságát, azzal, hogy – szétválasztásuk helyett éppen – egyesíti vagy meghagyja őket formatartalomként.

A dokumentális szemlélet tulajdonképpen a dokumentumpróza szemlélete – ebben a szemléletben fogant írások a tényirodalom műfajaihoz tartoznak.

A szociális szemlélet tényanyaggazdagsága és tudományos vértettségé – a nagyon hiányzó – *társadalmi esszé*t látszik megalapozni.

A társadalmi esszé vagy a dokumentumpróza műveléséhez nem kevés eltökéltséggel is föl kell vértetződni.

A társadalmi esszéhez azért, mert nem fogadják el esszének: elsősorban témája miatt, hiszen az esszében azt szoktuk meg, hogy általában irodalmi, művészeti vagy ideológiai-filozófiai jellegű, érdekeltségű jelenségekről szól, s azt sem szoktuk meg (igaz, nem volt sok példa rá), hogy esszét szociológus-szociográfus írjon. Végül is az a hagyománytalan a társadalmi esszében, hogy nem bölceleti, hanem szociologikus fogantatású – s ezt nehéz elfogadtatni, különösen ha a megformáltság poétikai jellegzetességei (a hagyományos esszéhez mérten) eltérők. (Tulajdonképpen nincs is művelője.) Az ítélet megvan: a bölceleti emelkedettség és a szociografikus röghözkötöttség ellentétpárja közül az előbbit értékeli magasabban – holott megváltozott az a társadalmi és irodalmi-művészeti vonatkoztatási keret, amelyben ez az ellentétpár a régi módon érvényesülhet.

Számomra azonban sokkal fontosabb, hogy miért kell eltökéltnék lennie a dokumentális irodalom művelőjének. Persze egyszerűen azért, mert szemlélete – szintén – hagyománytalan. Hiszen a dokumentális szociográfia olyan formatartalmakra talált:

amelyeket a hagyományos széppróza nem érdemesít figyelemre – pl. *A Vasember* – (legfőjebb akkor, ha nagy presztízzsel rendelkező, koszorús író is így újítja meg eszköztárát);

amelyek a tudományos kutatás fogalmi apparátusába nem tudnak beilleszkedni; pl. *Külkereskedelem – egy beruházó mérnök szemével*;

amelyek a zsurnalizmus számára idegen elemek; pl. *Budapesttől ötven kilométerre*;

amelyek egyszerűen ellentétes formatartalmúak a „mintha” szociográfia didaktikus és apologetikus (esetleg álkritikus) szemléletével; pl. *A 6714-es személy. Sírkő Gyalog József esztergályosnak. Az elkülönítő. Mert mi csak gyeptéglák vagyunk*

s amelyek még a hagyományosan föltáró szociografikus formáktól is különböznek.

De jól megférnek a modern tényirodalommal, amely nálunk elszigetelt, perifériára szorult. Hadállásaikat erősítheti, hogy a valóság nyers és konkrét tényeinek áttétel nélküli, esetleg újrafogalmazott, áttételesebb fölhasználása polgárjogot nyert a filmben – a dokumentumfilmben mint szociofilmes irányzat –, a képzőművészetben már meg is izmosodott – mint a montázs és kollázs –, a zenében mint a konkrét zene.

Mindezzel együtt elterjedtek a régebben csak a szociológiában, pszichológiában használt információszerző kutatási technikák – mélyinterjú, kérdőív, részt vevő megfigyelés –, s áttevődtek mint élményszerzési lehetőségek is, mint talált formatartalmak is.

Új alkotó nemzedék született, amely sokkal bonyolultabb és átláthatatlanabb társadalmi viszonyok között élve, bizonytalan abban, hogy élete és élményei – s még fantáziája is – vajon mennyire igazan, érvényesen tükrözik a valóság egészét, hogy mennyiben jellemzik a részleteit, s nem bizonyosodhatott meg afelől sem, hogy tudása és tapasztalata alapján meg tudja-e ítélni az elveket és a gyakorlatot.

Az új nemzedék tagjai közül sokan érzik és vélik úgy, hogy az egész az a részt, az elvet és a gyakorlatot nem ismerik, nem értékelhetik *anélkül*, hogy már készen kapott objektivációkat ne használjanak föl. Ezért és így válhatott élmények helyett élménnyé bizonyos technikákkal szerzett információk, dokumentumok formatartalma, amely egyúttal tartalmazza a valóság megismerését, véleményezését és föltárását.

S miért szükséges ehhez eltökéltség? Mert a talált formatartalmak esztétikailag megformálatlanok; tudományos szempontból értékelhetetlenek; a köznapi tudatot sem elégítik ki, mert illúziótlanok, nem mutatkoznak morálisnak. Írói szempontból stilizálatlanok, újságírói szemszögből ideológiátlanok, „mintha” szociográfusi alapállásból elkötelezetlenek.

A föltáró szociográfus – a tényíró – számára viszont önmagukat leleplezőek, *önföltáróak*. Ez a szemlélet azonban otthontalan. A föltáró szociográfusnak tehát el kell fogadnia a különbözőést, azért is, hogy ez a különbözőség intézményesüljön.

A társadalmi érzékenység, a szociális és a dokumentális szemlélet által befolyásolt föltáró magatartás létrejöttében közvetlenül (szemléletileg) és közvetve (elméletileg) szerepe van a nyilvánosságra hozatal és a biánybetöltés szükségességének is:

A nyilvánosságra hozatal szükségessége abban gyökerezik, hogy: a társadalmi nyilvánosság – társadalompolitikai, gazdasági és jogi értelemben is – kibővült (házánkban 1945 után; lényegében már ezért harcoltak a népi

írók is szociográfáikkal), minden állampolgár tagja lehet, de hogy milyen (mennyiségi és minőségi) mértékben, azt a társadalmi struktúrában elfoglalt helye szabja meg, ezért a társadalmi nyilvánosságban való részvétel elve és gyakorlata között *nem* minden csoport, réteg, életmód esetében van összhang, s hogy ez így van, azt a nyilvánosság előtt kell tudatosítani.

A hiánybetöltés szükségessége abban mutatkozik meg, hogy a valóság egészét átható egyenlőtlenség következtében sokszor nem a társadalmi nyilvánosság szintjén nyilvánulnak meg részjelenségek – csoportok, rétegek, életmódok, törekvések –, mert olyan formatartalmakat hordoznak, amelyek nem részei a hagyományos esztétikumnak, kívül esnek a tudományos kutatáson, s a tömegtájékoztató elfelejtkezik róluk, ezért a föltáró szociográfiának kell fölvállalnia „képviselőtükét”.

Egy igazabb és egészségesebb társadalmi önismeret nevében.

(*Szociográfus nemzedék? II.*) A szociográfia – történetileg kialakult – két alapvető szemléleti típusa minden korszakban megtalálta és megtalálja művelőit. S elválasztja egymástól a nemzedéktársakat, de az egyes nemzedékeket is – objektíve –, ha ők maguk ezt nem is ismerték föl.

A negyvenes évek háború utáni időszakában a társadalmi-történelmi körülmények és a koalíciós korszak rövidege nem a szociografizálásnak, hanem inkább a riportnak, publicisztikának – s a régen dédelgetett szépírói ambíciók valóra váltásának – kedveztek. Az ötvenes évtizedben új szociográfus nemzedék nem születhetett, a régi nem hozhatott létre új műveket – még „mintha” szemléleti formájában sem túrték meg. A hatvanas években feltámadt a szociológia; a szociográfus-írók szemlélete egységesnek bizonyult – nemzedékek között és nemzedékeken belül is – nem alakult ki a föltáró szociográfia és a „mintha” szociográfia szemben álló ellentéte. Mert mindkét szemléletben fogant írások szerzői lényegében ugyanazok, egyszer az egyik, máskor a másik szemlélet jegyében fogtak tollat. Pedig akadt ellentétük elég – egymással és „mecénásokkal” –, viták is kiobbantak, de ezek nem az érvényes és érvénytelen művek közti különbségre vezetődtek vissza – legfeljebb látszólag –, hanem (ezekhez képest) sokkal lényegtelenebb szempontokra.

A hetvenes évekre sem változott meg az a helyzettudat, amelyben a két alapvető szemléleti különbség elfedődik. Most sem ismerték fel, hogy táborok – nemzedékek közöttiek és azokon belüliek – szerveződhetnek.

A fiatalabbak ugyanakkor inkább szakmák, hivatások, foglalkozások

szerint tömörülnek: a szépíró a szépíróval, az újságíró az újságíróval, a szociológus a szociológussal érzi magát egy táborban akkor is, ha „tábor-társa” vele ellentétes szemléletű szociográfiát ad ki a kezéből. (A nemzedékek sem különülnek el egymástól, egyrészt azért, mert – mint már említettem – nem lépett fel fiatal szociográfus generáció, legfeljebb néhány fiatal író, fiatal újságíró, fiatal szociológus egymástól elszigetelten.)

Ezzel összerosódik a két szemlélet, eltűnik különbsége, nehezítve a tisztánlátást. (Ez a gyakorlat bevett: főleg a kiadói antológia-szerkesztésben: a ritkán felbukkanó szociográfia-riport gyűjtemények összeállítói még azt a fáradságot sem veszik, hogy a szociográfiát a riporttól megkülönböztessék. Az pedig végképp távol áll tőlük, hogy a kétfajta szemléletű szociográfiát elkülönítsék – legfeljebb a kulisszák mögött, amikor valakit a megjelenéstől kell megfosztani. A kritikai gyakorlatra is ugyanez érvényes.)

Elfogult vagyok: számomra a szociográfia csupán föltáró lehet, ha nem az, akkor szükségtelen.

Ezzel a kötettel a föltáró szemléletű fiatalokat szeretnénk volna támogatni. Mindenesetre az volt a törekvésünk, hogy az érvényest az érvénytelen-től megkülönböztessük, a tehetséget, az értéket védjük, és ismét nyilvánosságra hozzuk.

Berkovits György

Kötetünk képeiről

Mi tette eleve problematikussá a *Magyarország felfedezése* és általában a szociográfia illusztrálását fotografiákkal? Elsősorban az, hogy a kép konkrétabb a szövegnél. Még akkor is, ha a szociográfia megnevezi nemcsak helyszíneit, hanem a megszólaltatottakat is, maximális általánosításra törekszik. A lefényképezettek azonban, akár ott van a polgári nevük is, akár a fotó – vagy adott esetben a szociofotó – névtelenjei, mindenképpen létező emberek: nevük, nemük, életkoruk, arcvonásaik, ruházatuk által meghatározottak. Azok maradnak akkor is, ha nem egyediségük tette őket a fotográfus „témájává”, hanem éppen tipikus vonásaik.

Ha tehát a szociográfiában látunk valakit, akit a képaláírás megnevez, és ezzel összekapcsol a szöveg valamely szakaszával, akkor ugyan kielégül a kíváncsiságunk – ámde ez csak amolyan pletykaszintű kielégülés –, viszont a kép mintha valamennyivel csökkentené a szöveg kínálta általánosítást. Ha viszont szöveg és kép nincsen közvetlen összeköttetésben, hanem a fotók csak „úgy általában” kísérik a leírtakat, akkor fölmerül, hogy ez nem okozhat-e félreértést; az említett és a fotografált ember – vagy helyszín – nem úszik-e össze. S mindkét esetben a fotográfia, amely a szociográfia mellé kerül, annak riportvonásait erősíti, túlságosan az „itt és most” érvényét sugallva.

Ez a dilemma jól magyarázza, hogy a régi szociográfiaiak legtöbbször miért nem tartalmazott fényképeket, holott a szociofotó műfaja, ha sokszor talán megnevezetlenül is, párhuzamosan létezett a szociográfiával (és abban is hasonlított hozzá, hogy mindkettő egyaránt nehezen definiálható, körülhatárolható).

Mégsem volt kétséges számunkra, hogy most, amikor a *Magyarország felfedezése* keretében először jelennek meg egyszer máshol már publikált írások – amelyek tehát eredetileg nem e vállalkozás számára születtek –, a fotográfia kísérő, a szöveget kiegészítő, erősítő szerepéről és hatásáról

nem szabad lemondanunk. A dilemma ellenére a szociográfiák fényképekkel illusztrálásának *elvé* végig bevált. S nekünk most legfőljebb a gyakorlati megoldás változatait kellett egy újabbal megtoldani.

Éspedig annak jegyében, hogy ebben a kötetben azután semmiképpen nem törekedhetünk a szöveg és a kép szoros kapcsolatára. Sem értelme, sem lehetősége nem lett volna annak, hogy fotósok csapata induljon el mindazon „terepekre”, ahonnan az írások témája vétetett. Így magától értetődő volt, hogy – kénytelenül még szűkebbre vonva a válogatás körét, ami természetesen növeli a szerkesztői szubjektivitást, a személyes vonzódás érvényesülését – azoknak a fiatal fotósoknak a munkáiból mutassunk be, akik némi következetességgel művelik, illetve művelték az 1970-es évek során a szociofotó eléggé parttalan, mégis létező, a másfajta – más szándékú – fényképezéstől eltérő műfaját.

A négy képívnyi terjedelem négy fotós egy-egy igen kis kollekciójának közlését engedi meg. Az így eleve „szűkkeblű” válogatás közben azonban erős volt a kísértés: bárha egy kötetnyit gyűjthetnénk össze, a fiatal szociográfusok műveivel egyenlő mennyiségűt az ifjú szociofotósok képeiből is. A műfaj ugyanis – bujkálva, nem holmi illegalitásban, mert erről szó sincs, csak a szinte ismeretlenségben – itt van, jelen van. Például annak, hogy a mai magyar valóság jobb, mélyebb megismeréséhez a társadalomrajz eszközeinek korszerű felhasználásával hozzájárulni nem az irodalom kiváltsága; a közéleti, a szociális érdeklődés és felelősség jelen van a fényképezőgéppel alkotók körében is, akik közül számosan a fotót alkalmasnak tartják a társadalom „mélytengeri áramlásai” megismerésének és ezzel a kívánatos változások irányába mozdításának szolgálatára.

És most már valóban: kötetünk képeiről és azok készítőiről.

Négyük közül a budapesti Horváth Dávid főként addig működött szociofotósként, amíg hivatásos fotóriporter nem lett egyik képeslapunknál. Fél évtized „amatőr”, de igen erős hivatásérzettel végzett munkáját tükrözik képei. Talán ő törekszik leginkább drámaiságra, arra, hogy minden egyes képe külön-külön mélyre nyúljon az időbe, alakjairól egyetlen fotóval is *egész történetet* mondjon el. Oly tudatosan komponál, hogy nem idegen tőle a kép megrendezése sem. És talán nem belemagyarázás stílusával kapcsolatosan az 1920-as évek szovjet művészeti törekvéseinek, expresszivitásának párhuzamát emlegeti.

A Kecskeméten élő és dolgozó Kanyó Ferenc áll a legközelebb ahhoz, amit – minden, a műfaj határait illető bizonytalanságunk ellenére – a szociofotóról gondolunk. Egy tájegyiség, egy mesterség, egy társadalmi jelen-

ségcsoport, egy figura sokáig foglalkoztatja; nem a helyzetet és a pillanatot keresi, amikor azt a képet elkészítené, amely egy fölismert társadalmi probléma tömör foglalata, hanem figyelve, visszajárva, ismételve jár körül és elemez. Ezért gyakran készít sorozatokat. Válogatásunk „keresztmetszet” különböző munkáiból, úgy látva, hogy a részben e sorozatokból kiemelt képei sem veszítik el saját, különálló jelentésüket.

Móser Zoltánban a régészeti és művészettörténeti emlékek iránti érdeklődése a történelmi tudatot erősítette meg, és a még élő néprajzi emlékek megörökítésén át „érkezett” a jelen szociális problematikájához. Sokáig Zsámbékon élve, az évezredekig visszanyúló múlt és a közeli évtizedekben ott különösen átfogó és drámai emberi változások tanúja és rögzítője lett ebben az ősi, történeti emlékekkel teli községben, amelynek a lakossága azonban a második világháború után szinte teljesen kicserélődött: a kitelepített svábok helyére határainkon belülről és kívülről 25–30 korábbi lakóhelyről érkeztek magyarok. Gyakran fényképezi ezek régi falusi mesterek által készített képei mellé a mai arcokat – a megöregedett, de egészen megújult sorsú, életű bevándoroltakat, már itt született gyermekekkel, unokáikkal, mai környezetükkel. Jellegzetesek a régi és az új tárgyi világot – építkezést, öltözködést – egy vagy több képen szembeállító párhuzamai, jellegzetes műfaja a triptichon.

Sági István sokáig dolgozott szociológiai vizsgálatok keretében kérdezőbiztosként is, de utóbb úgy is, hogy a szöveges, adatos felvételek kiegészítéséül fotografált. Ezzel magyarázható, hogy képeinek jelentése elsősorban tömegükben mutatkozik; bár nem közvetlenül keresi az általánost, az egyes fotók tehát különleges, határozott egyediségű embert, helyzetet, tárgyi világot is ábrázolhatnak, nagyobb mennyiséget véve a képeiből, megbízható közelségbe kerülünk a statisztikailag átlagoshoz: a jellegzeteshez. Így az általa képviselt „irányzat” érzékeltetéséhez a legszűkebb az egy ívnyi terjedelem – viszont ahogy az írások között is képviselve vannak a szociográfia már erősen szociológiai tanulmányba hajló változatai, különösen indokolt, hogy az ő a szociológiát „képpel kiszolgáló” tevékenysége is helyet kapjon kötetünkben.

Lázár István

Kötetünk szerzői

Anóka Eszter 1942-ben született a Szabolcs megyei Nagyhalászon. Az ELTÉ-n szerzett bölcsészdiplomát. Első kötete (*Hála*, novellák) 1975-ben jelent meg, a második (*Búcsú a nőktől*, novellák) 1980-ban.

Csalog Zsolt 1935-ben született Szekszárdon. Történelem, régészet és néprajz szakon szerzett diplomát Budapesten. Polgári foglalkozása a szociológia, emellett ír szépprózát és szociográfiát. Könyvei: *Tavasza minden rendben lesz* (novellák, 1971), *Kilenc cigány* (szociográfia, 1976), *Temető, őszszel* (novellák, 1977), *Parasztregény* (szociografikus regény, 1978). Tudományos munkatárs az ELTE Bölcsészkarán.

Darányi Marianna Pécsen született 1944-ben, 1978-ig ott is élt. Tanárképző Főiskolát végzett. Tíz évig népművelő volt, jelenleg az *Ifjúsági Magazin* újságírója.

Első elbeszélése a *Jelenkor*-ban jelent meg 1973-ban. Azóta a *Valóság*, *Kortárs*, *Mozgó Világ*, *Forrás*, *Élet és Irodalom*, *Új Tükör* közölte novelláit, riportjait, valamint két pécsi és egy Magvető-antológia. 1977-ben Móricz Zsigmond-ösztöndíjas volt.

Erdélyi Sándor 1941-ben született Budapesten. 1964-ben vegyipari gépészmérnöki diplomát szerzett a Budapesti Műszaki Egyetemen. Azóta a Növényolajipari és Mosószergyártó Vállalatnál dolgozik különböző beosztásokban. Jelenleg a martfői növényolajgyári beruházás főmérnöke. 1965-ben az Egyetemi Színpad *Imádság Zsuzsáért* címmel, 1969-ben a kato-

na József Színház *Mozzaikek* címmel mutatta be drámáit. *Mérnök úr vagyok* és *Közöttünk él* című hangjátékait sugározta a rádió (az előbbiből televíziójáték is készült). Gazdaságpolitikai publikációi többnyire a *Valóság* c. folyóiratban jelennek meg.

Győrffy Miklós 1942-ben született Budapesten. Az ELTE Bölcsészkarának elvégzése után volt tanár Székesfehérvárott, rendezőasszisztens a filmgyárban, szerkesztő az Európa Könyvkiadónál. Jelenleg adjunktus az ELTE Összehasonlító és Világirodalmi Tanszékén. 1966 óta jelennek meg műfordításai, többek között: Heine: *A romantikus iskola*, Eckermann: *Beszélgetések Goethével, Kafka-elbeszélések*, Broch: *Vergilius halála*, Széchenyi: *Napló*. Három film társírója, Gazdag Gyulával közösen: *A sípoló macskakő, Bátyásétány '74, A kétfenekű dob*. Könyvet írt Ingmar Bergmanról és rendszeresen jelennek meg filmkritikái.

Hajnóczy Péter 1942-ben született Budapesten. Esti tagozaton érettségizett; tizenhat éves kora óta fizikai munkából élt. A *Mozgó Világ*-ban, az *Élet és irodalom*-ban, az *Új Írás*-ban jelentek meg elbeszélései. Első novella kötete, *A fűtő*, 1975-ben, második, az *M*, 1977-ben jelent meg. Kisregénye, *A halál kilovagolt Perzsiából*, 1979-ben.

Hegedüs T. András 1943-ban született Budapesten. 1966-ban végzett az ELTÉ-n történelem és pszichológia szakon. A történelem pszichológiája, a pszichológia szociológiája foglalkoztatja. Írásai a 60-as évek közepe óta jelennek meg különböző folyóiratokban. Jelenleg az Egészségügyi Gyermekegészségügyi Országos Módszertani Intézetében dolgozik.

Horváth Dávid 1948-ban született Kiskunlacházán. Érettségi után segédmunkásként dolgozott nyomdában, színházban, hanglemezstúdióban és a Fényszöv-ben. Hosszú amatőrműlt után az *Ország-Világ*-hoz került, azóta itt fotóriporter. A lapmunka elvégzésén túl szociofotóval foglalkozik. A Fiatalok Fotóművészeti Stúdiójának alapító tagja. Több önálló kiállítása volt, s részt vett országos kiállításokon is. 1974-ben elnyerte a Népművelési Intézet nívódíját.

Kanyó Ferenc 1946-ban született Gyomán. 1972-ben magyar–angol szakos tanári oklevelet szerzett a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen. 1974 óta Kecskeméten él, népművelőként dolgozik. Első kiállítása 1970-ben nyílt meg Debrecenben, azóta több önálló kiállítása volt. 1977-ben elnyerte a Bács-Kiskun megyei Tanács egyéves művészeti ösztöndíját. Fotóit az *Egyetemi Élet*, *Hajdú-Bihari Napló*, *Forrás*, *Új Tükör*, *Fotó*, *Fotóművészet* című lapok, folyóiratok közlik. 1977 óta tagja a Fiala Fotóművészek Stúdiójának.

Káldy László 1938-ban született Csornán. Okleveles gépészmérnök, egy budapesti tervező iroda – az INTRANSZMAS – főtervezője. Tizenöt éve foglalkozik amatőrfilmezéssel. Jelentős díjakat nyert a különböző hazai amatőrfilm fesztiválokon, több filmjét bemutatta a televízió is. Jelentősebb filmjei: *Kiált Patak vára*, *Kerítéstanulmányok*, *Szertár*, *Ki nyer ma?*

Kovács János 1943-ban született Monoron. A budapesti Széchenyi Közgazdasági Technikum elvégzése után a budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatója lett. Jelenleg Tiszakécskén lelkész. Első szociográfiája, *Az állami gondozottak*, 1974-ben jelent meg. Azóta több szociográfiai írást publikált.

Kőbányai János 1951-ben született Budapesten. Az ELTE Jogi Karán szerzett diplomát 1975-ben. Gyámügyi előadóként és üzemi jogásként dolgozott. Jelenleg szabadúszó. Írásai az *Élet és Irodalom*-ban, a *Kortárs*-ban, a *Valóság*-ban és a *Mozgó Világ*-ban jelennek meg. 1979-ben megkapta a Móricz Zsigmond-ösztöndíjat.

Móser Zoltán 1946-ban született Szekszárdon, s a Tolna megyei Tevel faluban nevelkedett. Gimnáziumba Bonyhádon járt, majd az ELTE Bölcsészkarán szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát, 1970-ben. Azóta nevelőtanárként dolgozik a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola kollégiumában. Öt éve vidéken – Zsámbékon majd Mányon – él. Magyar irodalmi, történelmi és művészettörténeti tárgyú képei – s több kisebb írása – különböző folyóiratokban, könyvekben jelentek meg. Egy

éve a *Kincskereső* című lapban *Levelek Annának* címmel egy sorozatot ír Kodály Zoltánról.

Órszigethy Erzsébet 1946-ban született Csömörön. A Szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézet népművelés-könyvtár szakán végzett 1967-ben. Dömsödön, Pásztón és Újpesten dolgozott népművelőként. Hét éve újságíró. 1977 óta a *Népművelés* című folyóirat munkatársa. Első szociográfiája 1976-ban jelent meg a *Mozgó Világ*-ban. Szociográfiáit a *Forrás*, a *Valóság* és a *Jázkunság* közölte.

Sági István 1948-ban született Budapesten. 1966 óta dolgozik. 1972-ben fényképész szakmunkás vizsgát tett. 1978-ban szerzett népművelő–magyar szakos tanári diplomát. Hosszabb ideig volt az MR Tömegkommunikációs Kutatóközpontban kérdőbiztos, jelenleg a Kassák-klub vezetője. Budapesten, Szekszárdon, Érden, Bonyhádon, Szombathelyen volt önálló fotókiállítása. A *Valóság*, a *Fotó*, a *Magyarország*, *Élet és Tudomány*, *Művészet* közölte fényképeit. Részt vesz művészetszociológiai, művészetpszichológiai és szociológiai kutatásokban.

Tar Sándor 1941-ben született Hajdúsámsonban, Debrecenben a gépipari technikumban érettségizett, első verseit az *Alföld* közölte. 1975-ben a *Mozgó Világ* szociográfia-pályázatán első díjat nyert, azóta prózát ír. Írásai a *Mozgó Világ*-ban és az *Élet és Irodalom*-ban jelentek meg. Üzemtechnikusként dolgozik.

Vathy Zsuzsa 1940-ben született, Pápán. Pápán érettségizett, majd vegyészmérnöknek tanult Veszprémben. Öt évig dolgozott vegyészként. 1970 óta újságíró. Jelenleg a filmgyár üzemi lapjánál dolgozik. Első novelláját az *Új Írás* közölte, 1968-ban. A Magvető Könyvkiadó jelentette meg három novella kötetét.

Vági Gábor Gyulán született 1947-ben. Iskoláit Budapesten végezte. 1971-ben szerzett diplomát a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egye-

tem elméleti közgazdasági szakán. Első publikációját a *Kritika* közölte 1972-ben. Azóta kritikái, cikkei, tanulmányai jelentek meg (*Világosság*, *Valóság*, *Acta Oeconomica*, *Közgazdasági Szemle*, *Rádió és Televízió Szemle*). 1977 januárja óta a Központi Szolgáltatásfejlesztési Kutatóintézetben dolgozik, szociológusként.

Vidra Szabó Ferenc 1948-ban született Jászberényben, huszonegy éves kora óta él a fővárosban. Jelenleg nevelőtanár egy építőipari szakmunkás-tanuló kollégiumban, és a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola levelező tagozatára jár. Első írásai a *Napjaink*-ban és a *Valóság*-ban jelentek meg, majd a Móra Kiadónál meseregénye *Misi az erdőben* címmel. A *Forrás* és az *Élet és Irodalom* közölte szociográfiáját, illetve riportját, a *Mozgó Világ* pedig novelláját.

Tartalom

ÜGYEK

- 9 / VATHY ZSUZSA: *„Ki estéig úgy fárad el, hogy mosolya nem szárad el. . .”*
25 / DARÁNYI MARIANNA: *Julika néni iskolája*
45 / GYÖRFFY MIKLÓS: *„Mert mi csak gyepetglák vagyunk”*
65 / HAJNÓCZY PÉTER: *Az elkülönítő*
95 / TAR SÁNDOR: *6714-es személy*
105 / KÓBÁNYAI JÁNOS: *Sírkő Gyalog József esztergályosnak*

HELYZETEK

- 155 / HEGEDŰS T. ANDRÁS: *Tiszaludány*
173 / KOVÁCS JÁNOS: *Szekták a Duna-Tisza közén*
197 / VÁGI GÁBOR: *A közelmúlt és értékelése egy magyar faluban*
223 / ERDÉLYI SÁNDOR: *Külkereskedelem – egy beruházó mérnök szemével*
241 / ÓRSZIGETHY ERZSÉBET: *Budapesttől ötven kilométerre*

VALLOMÁSOK

- 267 / VIDRA SZABÓ FERENC: *Állami gondozottak*
287 / ANÓKA ESZTER: *IX., Illatos út 5.*
299 / KÁLDY LÁSZLÓ: *Pilóta*
311 / CSALOG ZSOLT: *A Vasember*
349 / UTÓSZÓ (Berkovits György)
365 / KÖTETÜNK KÉPEIRŐL (Lázár István)
368 / KÖTETÜNK SZERZOI

*Szépirodalmi Könyvkiadó | Felelős kiadó Illés Endre igazgató | Alföldi Nyomda,
67.66-14-1 | Debrecen 1981 | Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem 809647/08
Felelős szerkesztő Sebes Katalin | Műszaki vezető Ginács László | Műszaki
szerkesztő Kállay Judit | A vészetrajz Engel Tevan Istrán munkája | Megjelent
28,2 (A/5) ív terjedelemben, 2 ív képmelléklettel | SZ 3185-1-8182*

ISBN 963 15 1516 8

ISSN 0324-6019